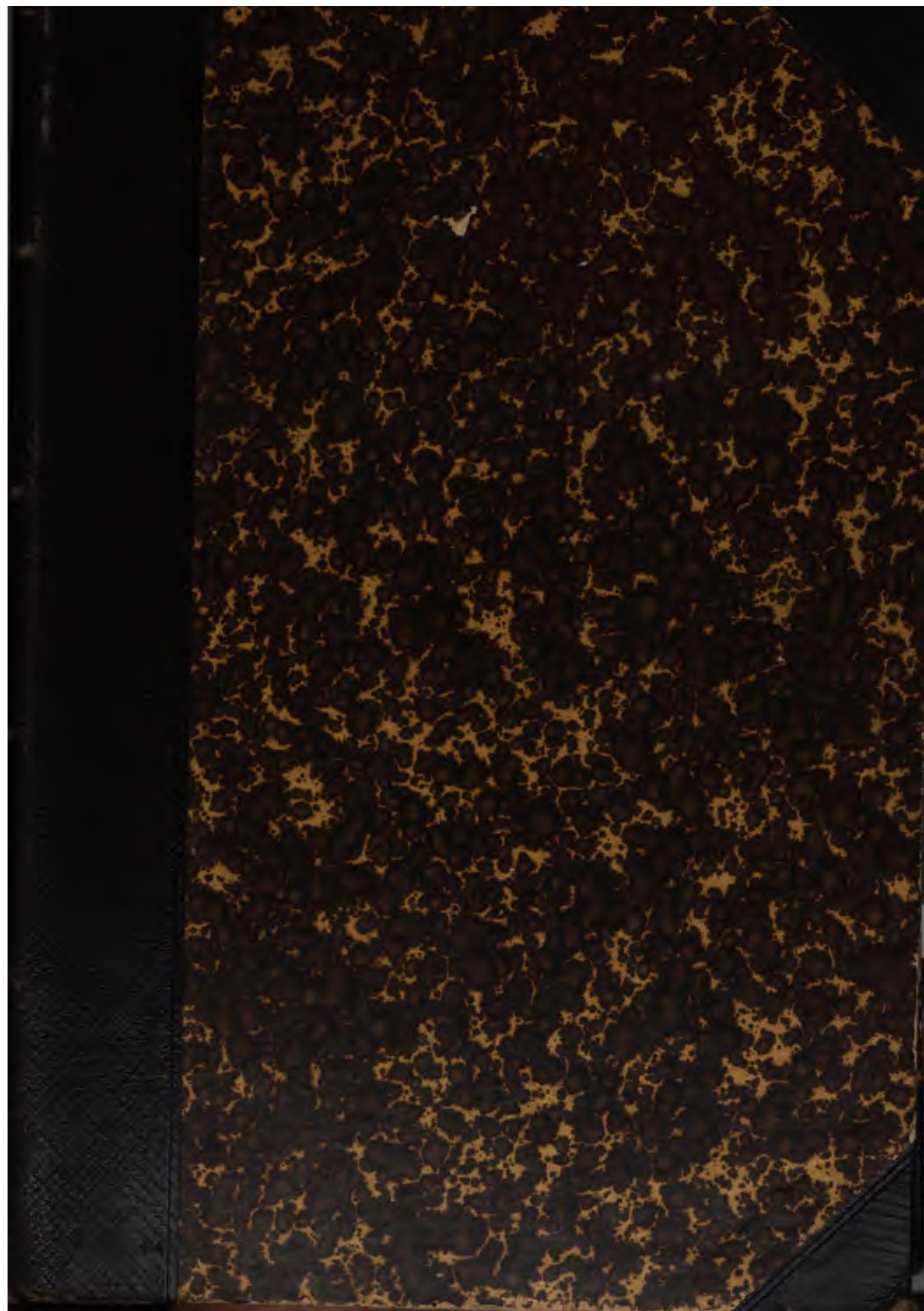

EDITIO COLLEGII IURIDICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS.

COLLECTANEA
EX
ARCHIVO COLLEGII IURIDICI.

TOMUS VII.

CRACOVIAE
SUMPTIBUS ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS
1900

WYDAWNICTWO KOMISYI PRAWNICZEJ AKAD. UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE.

ARCHIWUM
KOMISYI PRAWNICZEJ.

TOM SIÓDMY.

KRAKÓW
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ
1900

DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Filipowskiego.

POMNIKI

PRAWA LITEWSKIEGO

Z XVI WIEKU

WYDAŁ

DR. FRANCISZEK PIEKOSIŃSKI

KRAKÓW 1900

I.

STATUT LITEWSKI

DRUGIEJ REDAKCYI

(1566).

SŁOWO WSTĘPNE.

Statut litewski, ten niewątpliwie najznakomitszy pomnik prawodawstwa polskiego ubiegłych wieków, nie został do tej chwili jeszcze w całości ogłoszony drukiem.

Z trzech redakcyj, jakim ten Statut w ciągu XVI wieku uległ, tylko trzecia czyli ostatnia z czasów Zygmunta III została tak w autentycznym ruskim języku jako i w tłumaczeniu polskiem urzędownie drukiem ogłoszona i doczekała się kilku wydań.

Pierwsza redakcya pochodząca z czasów Zygmunta I, wydaną została dopiero w r. 1841 przez hr. Tytusa Działyńskiego; druga natomiast redakcya z czasów Zygmunta Augusta dotąd w literaturze naszej nigdy drukiem ogłoszoną nie została.

Kiedy redakcya pierwsza Statutu litewskiego ogłoszoną została drukiem przez hr. Tytusa Działyńskiego, okazało się, że takowa obejmuje tylko 264 artykuły; że zaś redakcya trzecia obejmowała artykułów 486, to jest o 222 artykułów więcej, jak redakcya pierwsza, przeto można było przypuszczać, że w tych 222 artykułach, o które bogatszą jest redakcya trzecia od pierwszej, mieszczą się zarazem wszystkie te artykuły, o które bogatszą była nieznana dotychczas redakcya druga od pierwszej, czyli że chociaż nieznany nam jest tekst redakcyi drugiej, to przecież wszystkie artykuły tej redakcyi zawarte są już w redakcyi trzeciej, wobec czego wydanie tekstu redakcyi drugiej żadnego nam nowego materyału prawniczego nie dostarczy, a więc wydanie tego tekstu nie jest rzeczą pilną.

Chodziło więc już tylko o to, aby porównać tekst redakcyi trzeciej z rękopisem redakcyi drugiej i oznaczyć, któreto artykuły redakcyi trzeciej z redakcyi drugiej przejęte zostały.

Kiedy się atoli zabrałem do takiego porównania tekstów, okazało się wnet, że tylko pewna część artykułów redakcyi drugiej przejętą została dosłownie w redakcyę trzecią, że natomiast znaczna liczba artykułów redakcyi drugiej została albo zupełnie w redakcyi trzeciej pominięta, albo też przyjęta w tekscie zupełnie zmienionym.

Wobec tego okazała się potrzeba wydania redakcyi drugiej w zupełnym tekscie, co też w niniejszej publikacyi czynimy.

Zanim przystąpimy do opisania rękopisów, jakie nam przy wydaniu niniejszem do użytku służyły, nie od rzeczy będzie wspomnieć kilku słowami o datach poszczególnych redakcyj Statutu litewskiego.

Statut litewski pierwszej redakcyi wydany został za króla Zygmunta I. Odnośny przywilej wystawiony został na sejmie walnym w Wilnie r. 1522, w nim król oświadcza, iż aby Statut ten wcześniej wszedł w życie, kazał go w licznych egzemplarzach drukiem ogłosić.

Otóż nietylko nie znamy zupełnie takiego drukowanego egzemplarza Statutu litewskiego, któryby pochodził z roku 1522 lub choćby z późniejszych lat XVI wieku, a pierwszy raz ogłoszony został Statut ten drukiem dopiero w roku 1841 przez hr. Tytusa Działyńskiego, ale co ważniejsza, żaden nawet rękopis tej redakcyi nie nosi daty r. 1522, lecz najstarsze zaopatrzone są datami z lat 1529 i 1532.

Że rzeczywiście Statut litewski pierwszej redakcyi nie został za życia Zygmunta I ani później ogłoszony drukiem, dowodzi ponad wszelką wątpliwość przywilej króla Zygmunta Augusta z r. 1564, wydany w przedmiocie ogłoszenia Statutu drugiej redakcyi, w którym wyraźnie jest powiedziano, że Statut pierwszej redakcyi opublikowany został tylko na piśmie (*leges illas a diuo parente nostro latas ac scripto promulgatas)*.

Co zaś do daty rękopisów, to ze względu, że datę roku 1532 nosi rękopis polski, który się tylko jako tłumaczenie autentycznego tekstu ruskiego przedstawia, wobec czego teskt ruski musiał mieć datę wcześniejszą, przeto datę wcześniejszą roku 1529 należy odnieść do chwili wydania i ogłoszenia tekstu ruskiego, czyli do chwili wprowadzenia w życie Statutu litewskiego pierwszej redakcyi.

Wydanie Statutu litewskiego pierwszej redakcyi nie zaspokoiło bynajmniej potrzeb Stanów litewskich, nie położyło kresu ustawodawczym ich dążnościom. Na każdym prawie późniejszym sejmie uzyskują Stany litewskie nowele do wydanego Statutu, obejmujące nieraz po kilkanaście a nawet po dwadzieścia kilka artykułów, jak mianowicie na sejmie brzeskim z r. 1544, na sejmie wileńskim z r. 1547, na sejmie wileńskim z r. 1551 i drugim wileńskim z tegoż samego roku, na sejmie wileńskim z r. 1554, wreszcie na sejmie wileńskim z r. 1559.

Tym sposobem gromadził się zwolna materyał do poprawy Statutu pierwszej redakcyi.

Jakoż już na sejmie brzeskim z roku 1544 a następnie na wileńskim z roku 1551 dopominały się Stany poprawy Statutu, a król im to przyrzekał.

Na sejmie brzeskim r. 1544 obmyślono nawet bliżej sposób przeprowadzenia tej poprawy przez komisarzy wybrać się mających, którzy Statut przejrzeć, poprawić i na najbliższym sejmie walnym do uchwały przedstawić mieli. Ale na sejmie wileńskim z r. 1547, na ktorymby ów poprawiony przez komisarzy Statut miał być ostatecznie do uchwały przedstawiony, o Statucie

tym żadnej nie znajdujemy wzmianki, co więcej z odpowiedzi króla na ponowione żądanie Stanów o poprawę Statutu, postawione na sejmie wileńskim roku 1551, dowiadujemy się, że owa zamierzona i przez komisarzy dokonać się mająca poprawa Statutu wcale do skutku nie przyszła.

Na sejmie wileńskim z r. 1554 dopominały się Stany litewskie znowu o poprawiony Statut, a z odpowiedzi królewskiej było widocznem, iż robota nad poprawą Statutu jest w toku.

Wszelako dopiero w Bielsku dnia 1 lipca 1564 wydał król Zygmunt August przywilej zawierający ogłoszenie poprawionego Statutu drugiej redakcyi, oraz rozporządzający, iż Statut ten na św. Marcin r. 1564 wchodzi w życie.

Mimo tak wyraźnego postawienia, że Statut poprawiony już od św Marcina 1564 wchodzi w życie, nie został Statut ten podówczas ani ogłoszony ani w życie wprowadzony.

Stanęła temu na przeszkodzie wojna z Moskwą, która ani królowi, ani senatowi, ani sejmowi nie dozwoliła rozpatrzyć się w poprawionym Statucie i wprowadzić go w życie, i stało się to dopiero na sejmie wileńskim w marcu 1566 r. odbytym.

Data więc Statutu litewskiego powtórnej redakcyi jest rok 1566.

Co się tyczy języka urzędowego tej redakcyi, to dochowały nam się wprawdzie tylko rękopisy onejże w języku polskim i łacińskim. Zważywszy atoli, iż podówczas na Litwie urzędowym językiem był język ruski i wszelkie akta urzędowe o ile nie były wydawane w języku łacińskim, wydawane były w języku ruskim, zważywszy, iż tak pierwsza jak i trzecia redakcya Statutu litewskiego wydane były w języku ruskim, nie może ulegać najmniejszej wątpliwości, że i druga redakcya pierwotnie w ruskim języku wydaną została, aczkolwiek żaden onej rękopis z ruskim tekstem się nie dochował.

Skoro zaś nie mamy tekstu ruskiego, to nie mamy właściwie i tekstu autentycznego, gdyż teksty łaciński i polski należy uważać tylko jako nieautoryzowane przekłady z języka urzędowego ruskiego. Otóż wobec faktu, iż nie mamy do wydania tekstu autentycznego, ale tylko tłumaczenie nieuwierzytelnione, nie ulegało wątpliwości, iż należy wydać oba teksty, tak łaciński, jako też polski, gdyż one będą się wzajemnie kontrolowały i dopomogą do ustalenia nieznanego tekstu autentycznego.

Rękopisy Statutu litewskiego, jakieśmy mieli pod ręką do naukowego użytku są:

1. Rękopis Paprockiego.

Rękopis ten jest własnością Biblioteki uniwersyteckiej we Lwowie i oznaczony jest N. inv. 111, 1, F. 14, Jestto rękopis papierowy in folio, oprawny spółcześnie w pąsowy atłas ze złotemi wyciskami i złoconemi brzegami, obejmuje kart 338, z których 28 kart końcowych jest niezapisanych.

Cały rękopis pisany jest w języku łacińskim niezwykle starannie, jedną ręką; jest też spółcześnie paginowany.

Pierwsze siedm kart nie są zapisane; na pierwszej karcie u góry podpis własnoręczny: N. B. P. Paprocki, niżej notata: »Hic liber statutorum m. d. Lituaniae cum possit suo tempore iuste pretio vendi, ideo hic tantum adnotatur, quod spectet ad Bibliothecam conventus Brzozoviensis in Stara· wieś siti;« niżej: M. 9 Imp. 14.

Na ósmej karcie wypisany jest drukowanemi literami bardzo starannie tytuł, poniżej tytułu notaty własnoręczne mogące pochodzić z XVII lub XVIII wieku: Ex libris Thomae Paprocki camerarii terrestris Praemysliensis. Ex libris Theodori Dydynski. Na odwrotnej stronie tej karty tytułowej wypisaną jest zawartość rękopisu.

Na następującej karcie dziewiątej i dalszych, aż do piętnastej włącznie mieści się przedmowa tłumacza do króla Stefana, datowana z Wilna X kal. Novembris r. 1576.

Karta 16 znowu cała pusta; na karcie 17 zaczyna się »Epitome principum Lituaniae« i kończy się na karcie 24 stronicy odwrotnej. Karty 25, 26, 27, 28 i 29 są znowu niezapisane, poczem na karcie 30 poczyna się »Index rerum et verborum locupletissimus« czyli tak zwane »Promptuarium« i zajmuje kart całych 28 i znaczną część strony prawej karty 29 a pisane jest to Promptuarium we dwie kolumny.

Na dziewięciu kartach następnych, mianowicie na kartach 59 do 67 zamieszczone są dwa przywileje, dotyczące ogłoszenia Statutu litewskiego powtórnej redakcyi, mianowicie z r. 1564 i 1566 i odtąd poczyna się spółczesna paginacya rękopisu; zaś na karcie 68 poczyna się sam tekst Statutu i kończy się dopiero na karcie 231. Tekst pisany jest przez całą kolumnę z pozostawieniem dość szerokich marginesów po obu bokach.

Na karcie 233 aż do 243 zamieszczone są nowele do Statutu uchwalone na sejmach brzeskim z r. 1566, grodzieńskim z r. 1568, wileńskim z r. 1574 i inne, potem następują karty 244 do 249 niezapisane, a na karcie 250 rozpoczyna się szereg przywileleji z lat 1413, 1434, 1457, 1492, 1506, 1522, 1522, 1529, 1522, 1529, 1529, 1547, 1551, 1563 i 1565 i na tem koniec rękopisu.

Rękopis pochodzi z ręki kopisty; gdzieniegdzie, acz rzadko spotkać można poprawki pochodzące od takiej ręki, która się widocznie na samym początku XVI wieku pisać uczyła, gdzieniegdzie zaś spotykają się niepoprawione błędy, które tylko od kopisty pochodzić mogą.

Niezwykle staranne wygotowanie rękopisu a nadewszystko opatrzenie onegoż doskonałym promptuarzem dowodzi, że rękopis ten był przygotowany do druku, lecz że druk onegoż z niewiadomych przyczyn zaniechany został.

Ze względu, że tłumaczenie rękopisem tym objęte, poświęcone zostało królowi, godzi się przypuszczać, że nie byle kto podjął się tej pracy, że więc tłumadzenie to jest możliwie wierne.

Ten rękopis uznaliśmy za najgodniejszy, aby był przyjęty za podstawę wydania tekstu łacińskiego.

Znaki wodne tego rękopisu przedstawiają herb Junoszę w tarczy nakrytej infułą i pastorałem, drugi herb Jastrzębiec w tarczy nakrytej koroną. Znaki te oba przychodzą pod latami 1572, 1576, 1578 i 1579, są więc spółczesne dacie przedmowy; rękopis ten pochodzi zatem z roku 1576.

2. Rękopis Czartoryskich pierwszy, czyli klasztoru św. Ducha XX. Paulinów w Warszawie.

Jestto rękopis papierowy in folio, oprawiony spółcześnie w ciemno żółtą skórę bez wycisków, skromnie; liczy on kart numerowanych później 297, wszelako brak mu końca. Pisany jest cały jedną ręką, dość starannie pismem drobnem. Tekst polski.

Na karcie pierwszej jest tytuł ozdobnie literami drukowanemi wypisany, częścią czarnym inkaustem, częścią cynobrem; poniżej tytułu jest wśród girlandy kartusz barokowy wyobrażający nieznany heraldyce polskiej herb: w czerwonem polu podkowa barkiem na dół wywrócona, w niej miecz w słup. Po bokach kartusza u góry litery G. H. U dołu zapiska późniejsza »Conuentus Varsauiensis ad sanctum Spiritum«[1]). Odwrotna strona tytułu niezapisana.

Na karcie drugiej, zanumerowanej jako pierwszej, poczyna się tekst przywileju króla Zygmunta Augusta z r. 1564, na karcie siódmej, oznaczonej jako szóstej, następuje tekst drugiego przywileju tegoż króla z roku 1566. Obadwa te przywileje odnoszą się do ogłoszenia Statutu litewskiego powtórnej redakcyi.

Na karcie wreszcie 8, oznaczonej jako 7, poczyna się tekst samego już Statutu rejestrem artykułów rozdziału pierwszego. Każdy też następny rozdział jest poprzedzony takim rejestrem artykułów. Tytuły artykułów i rozdziałów są zazwyczaj pisane cynobrem.

Po karcie 236, oznaczonej jako 235, na której się poczyna artykuł 5 rozdziału jedynastego, brak jednej lub kilku kart, na których było dokończenie artykułu 5, dalej artykuły 6, 7, 8 oraz początek artykułu 9, następująca bowiem karta 237, oznaczona jako 236, ma już zakończenie artykułu 9 i artykuł 10.

Po karcie 291 oznaczonej jako 290, brak znowu jednej albo kilku kart i znowu po karcie ostatniej 298, oznaczonej jako 297, brak zakończenia rękopisu.

Rękopis ten zawiera nietylko tekst tłumaczenia polskiego Statutu litewskiego drugiej redakcyi, ale zarazem obszerny komentarz tego Statutu. Autor rękopisu tego podaje bowiem pod każdym niemal artykułem nie-

---

[1]) Ta zapiska, iż ten rękopis jest własnością klasztoru warszawskiego OO. Paulinów u św. Ducha, powtarza się jeszcze na stronnicach 305, 410, 544 i 591.

tylko późniejsze nowele, ale także powołuje inne artykuły bądź z samego Statutu litewskiego, bądź z innych przywilejów litewskich lub nawet praw koronnych, które do objaśnienia odnośnego artykułu służyć mogą.

Rękopis ten jest bez daty; z uwagi wszelako, iż najpóźniejsza powołana w nim konstytucya pochodzi z r. 1588, niemniej, że znak wodny papieru: herb Awdaniec w kartuszu, wskazuje na papiernię klasztoru Cystersów w Mogile z czasów opactwa Marcina Białobrzeskiego, a zatem na sam koniec XVI wieku, przeto do tego czasu rękopis ten odnieść należy.

Pochodzi on z ręki kopisty, który prawdopodobnie pisał za dyktowaniem; pomiędzy licznemi bowiem błędami w tekscie tego rękopisu wiele jest takich, które widocznie tylko z niedosłyszenia lub przesłyszenia się powstać mogły.

Mimo tych usterek pisarskich atoli jest to najstarszy i najznakomitszy rękopis z tekstem polskim. Ten przeto rękopis przyjmujemy za podstawę do ogłoszenia tekstu polskiego.

3. Rękopis Czaplickiego czyli Petersburski pierwszy.

Rękopis papierowy in folio oprawny spółcześnie w białą skórę ze suchemi wyciskami. W środkowym wycisku zamieszczony monogram IHS zdaje się wskazywać, że rękopis w chwili oprawy był własnością jakiejś biblioteki kościelnej lub klasztornej.

Rękopis ten przechowany obecnie w bibliotece cesarskiej w Petersburgu, nosi sygnaturę Pols. oddział II N. 36; obejmuje kart 160.

Na pierwszej karcie po stronie głównej zamieszczona jest wielce niezgrabna, piórem dokonana ornamentacya w formie bramy, przeznaczona widocznie na tytuł, którego tu atoli nie zamieszczono; druga karta jest cała niezapisana; na trzeciej u góry ornament, poniżej zaś tytuł, częściowo ozdobny: Statut wolynski y wielkiego xięstwa Litewskiego. U dołu tej karty napis własnoręczny: Ex cathalogo librorum Mathaei Czaplycki mpp. Na czwartej wreszcie karcie u góry ornament, poniżej zaś rozpoczyna się tekst Statutu od rozdziału pierwszego artykułu pierwszego i idzie aż do rozdziału czternastego artykułu drugiego, gdzie się poczyna druga ręka.

Pismo pierwszej ręki jest bardzo staranne i idzie przez całą kolumnę, na marginesach znajdują się notki, ale tylko w pierwszym rozdziale, w następnych nie. Noty te dotyczą ustaw koronnych, albo miejsc zgodnych z samegoż Statutu litewskiego. Tytuliki rozdziałów i artykułów wypisywane cynobrem.

Druga strona karty 4-tej oznaczona jest spółcześnie acz błędnie jako stronica 14 i odtąd biegnie spółczesna paginacya aż do strony 154, gdzie się urywa.

Rozdział wtóry o obronie ziemskiej jest zamieszczony w całości, chociaż w Statucie wołyńskim powinien był być opuszczony, jako uchylony.

Tekst rękopisu zawiera tylko polskie tłumaczenie samego Statutu litewskiego; nowel ani komentarzy autor nie podaje, chyba niewiele w notach marginesowych, o ile są.

W rozdziale czternastym od artykułu 2-go poczyna się inna, mniej staranna ręka kopisty i idzie aż do końca.

Po ukończeniu Statutu na karcie 146 następuje »Poprawa artykułów statutowych na seymie walnym warszawskim w roku Pańskim 1578;« na karcie 154 »Porządek sądzenia woiewodztw w Lublinie (i) w Piotrkowie;« na tejże karcie stronie odwrotnej »Sposób spraw trybunalskich na seymie walnym warszawskim wydany w roku Pańskim 1581,« wreszcie na karcie 159 stronicy odwrotnej »Miejsca sądom głównym wielkiego xięstwa Litewskiego naznaczone.« Na karcie 160 napisano tytuł »Sposób bezpieczności seymikow na obieranie tych sędziow y porządek przychodzenia przed ten sąd główny,« ale tekst nie został wypisany i na tem koniec rękopisu.

Znak wodny papieru do rękopisu użytego, zresztą zgoła niewyraźny, i charakter pisma wskazują dopiero wiek XVII. Gdy jednakowoż najpóźniejsze konstytucye w tym rękopisie powołane, pochodzą z lat 1578 i 1581, przeto nasz rękopis zdaje się być kopią w XVII wieku sporządzoną z oryginalnego rękopisu, który mógł powstać na schyłku XVI wieku, mianowicie około r. 1581.

Wobec tego rękopis Czaplickiego należy do najstarszych rękopisów polskich Statutu wołyńskiego i dlatego przy wydawaniu tekstu polskiego zaznaczamy ważniejsze odmianki tekstu z tego rękopisu.

4. Rękopis Horaina czyli Petersburski drugi.

Rękopis papierowy in folio, oprawny w żżółkły pargamin, bez wycisków, przechowany w bibliotece cesarskiej w Petersburgu, liczy kart 108.

Tekst polski, pismo dość staranne. Tytułu brak. Na karcie pierwszej od góry rozpoczyna się »Rejestr Statutu wielkiego xięstwa Litewskiego, rozdziałów czternaście« i tu jest zamieszczony ogólny rejestr artykułów wszystkich czternastu rozdziałów. Na karcie 8 jest wypisanych kilka sentencyj i przysłowia Salomonowe; zaś u dołu własnoręcznie: Ex libris And. Narzemski mp.

Na karcie 9 rozpoczyna się tekst Statutu, pisany przez całą kolumnę z marginesami. Na marginesach zazwyczaj wyrazy, oznaczające treść odnośnego artykułu, czasem powołane są konstytucye. Komentarza nie ma. Rozdział wtóry wojenny całkowicie opuszczony.

Na karcie 87 stronicy głównej koniec Statutu; potem idzie rodzaj rejestru rzeczowego wszelako nie ułożony alfabetycznie. Przedmioty rejestru: Praescriptiones in iure — paenae talionis, — paenae corporis et infamiae — paenae peccuniariae et priuatio bonorum seu confiscatio ac sessio turris, — gwałty, zakłady, — szkody, — nawiąski — iuramenta actori seruientia — iuramenta citato seruientia — wreszcie na karcie 93 stronicy odwrotnej: »Po-

prawie niektorych artykułow na seymie brzeskim mca Iulia 1566; na karcie 95 stronicy odwrotnej: Keces seymu grodzinskiego 1568; na karcie 97 stronicy odwrotnej: Trybunał wołynskiego i bracławskiego woiewodztw roku 1589.

Na kompaturze tylnej od środka zamieszczony napis: »Anno Domini 1670 w Warszawie na seymie walnym diebus Octobris IMpan Horain, sędzia ziemski kiiowski, poseł na tenze seym, tę xięgę Statutu wołynskiego darował panu Stefanowi Hankiewiczowi IKM. sekretarzowi, pisarzowi dekretowemu wołynskiemu, aktikantowi koronnemu.«

Ta zapiska jest nieoszacowanej doniosłości; jeśli bowiem rękopis ten wystarczał sędziemu ziemskiemu kiiowskiemu i pisarzowi dekretowemu wołyńskiemu, to dowód, że w nim się mieścił cały zwód praw służących województwom wołyńskiemu i kiiowskiemu; a że w tym rękopisie nie ma zgoła żadnych popraw Statutu, jakieby na sejmikach wołyńskim i kiiowskim w myśl konstytucyi sejmu lubelskiego z r. 1569 uchwalone zostały, przeto widoczna, ze aż do r. 1670 żadne nowele do Statutu wołyńskiego na tychże sejmikach uchwalone nie zostały.

Ponieważ w notach marginesowych najpóźniejsza powołana konstytucya, pochodzi z r. 1613, przeto rękopis ten prawdopodobnie z tego czasu pochodzi; przynajmniej ani charakter pisma ani znak wodny (lilia heraldyczna bez tarczy) nie stoją takiemu przypuszczeniu na przeszkodzie.

5. Rękopis Ossolińskich 370 B.

Rękopis papierowy in folio, przechowany w bibliotece Zakładu nar. im. Ossolińskich we Lwowie, pisany w języku polskim, cały jedną ręką, dość starannie, liczy kart 219. Nagłówki artykułów i rozdziałów pisane są cynobrem, nagłówki rozdziałów ujęte są nadto w ozdobne barokowe kartusze piórem rysowane.

Rękopis niniejszy nie podaje samego tylko tekstu Statutu litewskiego, ale dodaje i komentarz, podaje bowiem pod odnośnemi artykułami nietylko nowele z ustaw później wydanych, ale także odnośne postanowienia praw koronnych.

Co do czasu, w którym ten rękopis powstać mógł, to ze względu, że najpóźniejsze w nim powołane konstytucye, pochodzą z r. 1581, do tego więc czasu powstanie rękopisu odnieśćby należało. Znaki wodne widoczne na papierze użytym do rękopisu są: w kartuszu barokowym herb Jelita, filigran pojawiający się na papierze z lat 1588 i 1596; w takimże kartuszu barokowym herb Awdaniec, filigran papierni klasztoru Cystersów w Mogile z czasów opata Białobrzeskiego, pojawiający się w latach 1582 i 1594; wreszcie w tarczy nakrytej koroną topór, filigran papierni Tęczyńskich, pojawiający się na papierze z końca XVI wieku. Znaki te wodne stwierdzają, że rękopis nasz mógł powstać bądź w r. 1581, bądź w najbliższych kilku latach następnych.

Karty tytułowej ani przedmowy ten rękopis nie ma, a tekst jego poczyna się na stronie odwrotnej karty pierwszej odrazu rozdziałem pierwszym Statutu. Po karcie 7 brakuje kilku lub kilkunastu kart, gdyż na karcie 7 idą jeszcze dodatki do artykułu 2, podczas gdy na karcie 8 jest już koniec dodatków do artykułu 21; brak więc tekstu artykułów dziewiętnastu z komentarzami.

Rozdział drugi wojenny, który konstytucyą z r. 1569 ze Statutu wołyńskiego został wyrzucony, jest w tym rękopisie w całości zamieszczony, jeno bez wszelkich komentarzy, a tylko na końcu zamieszczono kilka nowel.

Na stronicy 383 kończy się tekst rozdziału XIV i całego statutu; potem od strony 385 idą konstytucye sejmu lubelskiego z r. 1569, na str. 389 poprawa Statutu litewskiego, dokonana na sejmie warszawskim r. 1578, na str. 398 Scrutinium, na str. 400 konstytucye wołyńskie sejmu koronacyjnego z r. 1576, na str. 401 konstytucye sejmu warszawskiego z r. 1578, na str. 405 konstytucye króla Henryka z sejmu koronacyjnego z r. 1574, na str. 408 przywileje Litwy około unii z Koroną, na str. 417 przywilej restytucyi ziemi wołyńskiej, wreszcie na str. 427 rozpoczyna się Rejestr rozdziałów i artykułów Statutu i kończy się na str. 439 i na tem koniec rękopisu. Rękopis ten jest z rękopisem zaraz następującym w jeden tom razem oprawiony.

6. **Rękopis Ossolińskich 370 A.**

Rękopis papierowy in folio, przechowany w bibliotece Zakładu nar. im. Ossolińskich we Lwowie, obejmuje kart 92, pisany starannie w języku łacińskim jedną ręką.

Rękopis nie jest cały; na karcie 92 kończy się początkiem artykułu 22 rozdziału 11, reszty brak.

Podaje ten rękopis tylko sam tekst Statutu, nowel ani komentarzy nie podaje.

Przez kogoby ten rękopis został sporządzony i w jakim czasie, niema w rękopisie samym żadnej skazówki. Znak wodny, w całym rękopisie jednostajny, wyobraża w tarczy nakrytej koroną, herb Ślepowron. Filigran taki przychodzi w drukach z r. 1600. Do tego przeto czasu i nasz rękopis odnieść należy.

Interesującą jest notatka zaznaczona na tytule tego rękopisu: »E Rutheno sermone in latinum conuersa,« w czem dowód, że istniał tekst ruski Statutu tego, którego dziś odnaleść nie zdołaliśmy.

7. **Rękopis Kornicki Radwańskiego.**

Rękopis papierowy in folio, przechowany w bibliotece hr. Władysława Zamoyskiego w Korniku, pisany po polsku cały jedną ręką, pismem dość

starannem, oprawiony już w bieżącem stuleciu, obejmuje stron 218, czyli kart 109.

Osobnego tytułu i przedmowy Statut ten nie ma, ale na pierwszej karcie, stronie głównej, od samej góry poczyna się zaraz tekst Statutu wyrazami: »Statutow wołyńskiech rozdział pierwszy.« Na tejże stronicy u dołu napisano własnoręcznie: »Ex libris Nr. 4 Wincenty Radwański.«

Rozdział wtóry wojenny jest w całości zamieszczony, a tylko zanotowano, że został przywilejem województw wołyńskiego, kiiowskiego i bracławskiego, jako prawu koronnemu przeciwny, uchylony.

Rękopis ten nie jest tylko samem tłumaczeniem Statutu litewskiego z języka ruskiego na polski, ale i komentarzem poniekąd, gdyż przy niektórych artykułach podane są nietylko nowele z późniejszych ustaw, ale także odnośne postanowienia z praw koronnych.

Przez kogo rękopis ten byłby zredagowany i w jakim czasie, nie ma w rękopisie samym żadnej skazówki i tylko fakt, że najpóźniejsze konstytucye w nim powołane, pochodzą z r. 1581 wskazywałby, że rękopis w tym mniej więcej czasie mógł powstać. Znak wszelako wodny przedstawiający literę W nakrytą koroną, znak papierni miasta Wrocławia, nie znachodzi się jeszcze w tej odmianie wcale w rękopisach z XVI wieku i najwcześniej do początku XVII wieku odniesionym byćby mógł.

Pismo rękopisu jest niezmiernie zbliżone do pisma rękopisu Czartoryskich pierwszego, który z końca XVI wieku pochodzi, nawet owo częste używanie nosowego ę w miejscach zgoła niewłaściwych, które tak bardzo charakteryzuje pisarza rękopisu Czartoryskich pierwszego, jest i pisarzowi naszego rękopisu właściwe.

Wobec czego nie możemy rękopisu naszego do innego czasu odesłać, jak albo do samego końca wieku XVI lub do początku wieku XVII.

8. Rękopis Czerczyckiego czyli Czartoryskich drugi.

Rękopis papierowy in folio, oprawny w końcu zeszłego stulecia, pisany w języku polskim kilku charakterami niezbyt starannie, obejmuje kart 302 czyli stron mylnie policzbowanych 604.

Karta tytułowa niezgrabnie rysowana, przedstawia ramę w formie wieńca. W środku napis: »Statut w. x. L.« niżej w niezgrabnej tarczy herb Syrokomla, u góry po bokach litery H. Ł. niżej po bokach 331 — C 3. U góry wśród ornamentów napis: »Ao Dni 1636 confectus iste liber per me Gregorium Czerczycki;« u dołu napis: »huius libri possesor Georgius(s) Czerczycky.«

Na odwrotnej stronie tytułu wynotowanych jest kilkanaście sentencyj z Pisma św. poczem na str. 3 poczyna się »Statut w. xięstwa Litewskiego w Wilnie roku 1566, 11 Martii vchwalony.«

Na str. 163 po artykule 18 rozdziału 12 zamieszczone konstytucye o Cyganach i o Żydach.

Po rozdziale 14, na którym się Statut na str. 204 kończy, następuje na stronach 200 do 226 indeks rzeczowy alfabetyczny. Następnie od str. 227 idą konstytucye niektóre z Voluminów legum wypisane, wreszcie na str. 561 idą »Regulae sententiaeque iuris tam antiqui, quam noui, ex uniuerso corpore iuris ciuilis sparsim collectae et in ordinem alphabeticum digestae,« na którejto stronie u dołu zanotowane jest własnoręcznie: »Gregorius Łasko Czerczyckj possesor a D. 1647;« na str. 589 idą akta sprawy przeciw Aleksandrowi Koniecpolskiemu o wykradzenie zakonnicy, zaś na str. 592 »Ordinatio per illustrem Ianusium ducem in Ostrog, comitem in Tarnow, castellanum Cracouiensem, Vlodimiriensem, Kaniouiensem etc. capitaneum, bonorum suorum omnium facta z roku 1618.

Co do wydania tekstu staraliśmy się, by teksty wedle możności czerpać z rękopisów najstarszych, do daty ogłoszenia oryginalnego Statutu jak najbardziej zbliżonych. Co do tekstu łacińskiego nie mogliśmy mieć ani chwili wątpliwości, ktoremu rękopisowi dać pierwszeństwo. Mieliśmy bowiem pod ręką tylko dwa rękopisy z tekstem łacińskim: rękopis Paprockiego, niezwykle staranny, pochodzący z roku 1576, a więc w dziesięć zaledwo lat po ogłoszeniu oryginalnego Statutu wydany, oraz rękopis Ossolińskich 370, B, pochodzący z roku mniej więcej r. 1600, a zatem o 24 lat późniejszy, a co ważniejsza, defektowy. Tu więc nie ulegało wątpliwości, że rękopisowi Paprockiego bezwarunkowo pierwszeństwo musi być dane.

Ale co do polskich rękopisów rzecz nie przedstawiała się tak łatwo, gdyż mieliśmy rękopisów do dyspozycyi sześć. Wprawdzie rękopis Czartoryskich pierwszy odznaczał się przed innemi starannością naukowego opracowania, ale liczne błędy przepisywacza kaziły czystość tekstu. W tej mierze rękopis Czaplickiego, chociaż niezupełnie wolny od usterek przepisywacza, wykazywał tekst poprawniejszy. Natomiast rękopis Czaplickiego niema wcale ani nowel, ani komentarzy, które wartość rękopisu Czartoryskich pierwszego tak bardzo podnoszą. W takim składzie rzeczy nie pozostało, jak przyjąć za podstawę ogłoszenia tekst rękopisu Czartoryskich pierwszego, a z rękopisu Czaplickiego ponotować ważniejsze odmianki tekstu. I tak też zrobiliśmy.

Zwracamy uwagę, że myłek przepisywaczy, w jakie zwłaszcza rękopis Czartoryskich pierwszy tak bardzo obfituje, nie poprawialiśmy wcale, a to z tego powodu, iż wychodziliśmy z założenia, iż z wydawnictwa naszego korzystać będą nie profani, lecz ludzie naukowi, którzy sobie te mylki łatwo a może i lepiej od nas sami sprostować potrafią.

Wreszcie na jeden jeszcze szczegół zwrócić musimy uwagę.

Dotychczas uchodził pospolicie Statut litewski drugiej redakcyi za Statut wołyński. To jest zapatrywanie z gruntu fałszywe, a Statut wołyński jest inną redakcyą Statutu litewskiego.

Statut litewski mianowicie drugiej redakcyi z r. 1566 wydany był dla całej Litwy, a nie dla ziemi wołyńskiej tylko, był więc Statutem obowiązującym całą Litwę od roku 1566 do roku 1588.

Dopiero kiedy podczas unii lubelskiej z roku 1569 ziemia wołyńska i księstwo kijowskie od Litwy oderwane i do Polski przyłączone zostały, to jakkolwiek zachowano te ziemie przy Statucie litewskim, to jednak ze Statutu tego rozdział drugi wojenny jako wolnościom koronnym przeciwny, całkowicie uchylono, a nadto dozwolono tym ziemiom, by na swoich seymikach poprawę tego Statutu przedsięwzięły.

Statut wołyński przeto, którego druk na sejmach warszawskich z lat 1647 i 1667 dozwolony, lecz nigdy wykonany nie został, zasadza się wprawdzie na Statucie litewskim drugiej redakcyi, brak mu wszelako rozdziału II wojennego, a natomiast powinien obejmować nowele na sejmikach wołyńskich i kijowskich uchwalone.

Czy istniał lub istnieje gdzie jeszcze taki rękopis Statutu wołyńskiego, któryby obejmując Statut litewski drugiej redakcyi z opuszczeniem artykułu drugiego wojennego, zawierał zarazem wszystkie nowele do tego Statutu na sejmikach wołyńskich i kijowskich, aż do chwili upadku rzeczypospolitej uchwalone, nie wiem zgoła. Może się jeszcze gdzie na Rusi tuła.

Skoro więc rękopis takiego kompletnego Statutu wołyńskiego nie jest nam znany, skoro nadto nie są nam znane żadne kompletne zbiory laudów wołyńskich i kijowskich, wobec czego nie jesteśmy w stanie skontruować sobie sami takiego kompletnego Statutu wołyńskiego, to nie pozostało nam nic innego do zrobienia, jak ogłosić drukiem wedle możności jak najstarszy tekst Statutu wołyńskiego, jaki się w dochowanych do dni naszych rękopisach przechował.

W niniejszej przeto publikacyi ogłaszamy:

1. w części pierwszej tekst Statutu litewskiego drugiej redakcyi wydanego w roku 1566 dla całej Litwy, a to w braku autentycznego tekstu ruskiego, w tłumaczeniu łacińskiem i polskiem;

2. w części drugiej tekst Statutu wołyńskiego, jak go najstarsze dochowane rękopisy podają, lecz tylko w polskim języku, gdyż łacińskiego tekstu Statutu wołyńskiego nie znamy.

Przyczem nadmieniamy, że gdy tekst Statutu wołyńskiego oparty jest na dosłownym tekscie Statutu litewskiego drugiej redakcyi, który już w pierwszej części całkowicie ogłoszony został, nie było potrzeby powtarzać w Statucie wołyńskim znowu tego tekstu, ograniczyliśmy się przeto jedynie do podania tylko tych nowel i komentarzy, które w rękopisach Statutu wołyńskiego się znajdują, a których w rękopisach Statutu litewskiego drugiej redakcyi brak.

Niech nam wolno będzie wreszcie złożyć szczere podziękowanie Dr. Korzeniowskiemu, Dyrektorowi biblioteki hr. Baworowskich we Lwowie, który pierwszy zwrócił uwagę naszą na najważniejszy rękopis Paprockiego i na rękopisy Petersburskie.

STATVTA
MAGNI DVCATVS LITVANIAE IN BIEL-SCEN. COMITIIS PROMVLGATA, IN

Vilnensib. anno Salutis humanae Millesimo quingentesimo sexagesimo sexto approbata.

E Rutheno sermone in Latinum bona fide conuersa.

Quae huic translationi adiecta sunt, sequens pagella indicat.

Adiecta sunt epitomata historiae principum Lituaniae a migratione in has regiones P. Libonis seu Palemonis.

Adiectus est index copiosus rerum ac legum iis statutis contentarum.

Additi sunt articuli aliquot in Brestensi et Grodnensi conuentu correcti, fol. 346.

Addita et constitutio Vilnensis tempore interregni promulgata, fol. 360.

Addita et priuilegia omnia ab vsque Wladislao Iagellone et Alexandro Vitoldo, magno Lituaniae ducatui data.

Addita sunt et diplomata duo serenissimi domini Sigismundi Augusti, alterum, quo Graeci ritus cultores catholicis et quo insigniis aliis, quam quae ex regno Poloniae sunt recepta, vtuntur, iis, qui ea receperunt, exaequantur; alterum, quo ius cogendorum prouincialium conuentuum ante comitia conceditur.

17]

Serenissimo Principi ac Domino, Domino STEPHANO Dei gratia Poloniae Regi, Magno DVCI Litvaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae, Masouiae, Liuoniae, Volhiniae, Podlachiae etc. Transiluaniae Principi, Domino clementissimo.

Nemini profecto mirum videri debet, STEPHANE Rex serenissime et domine clementissime, ac ne tibi quidem ipsi mirum et molestum esse existimo, quod non omnium regni huius tui procerum suffragiis in Varsauiensibus proximis anno superiore creando regi habitis comitiis, rex renuntiatus es. Quis enim tam sensus expers est, qui non intelligat, omnes omnium caritates secundum Deum optimum maximum pietate erga patriam superari? Porro autem ita natura comparatum esse, vt quae a nobis amantur maxime, eorum salutem cui committamus, etiam atque etiam dispiciamus diligentissime. Vtinam quantus sit parentum in liberos amor, re ipsa cito experiaris Serenissime Rex! Parentes cogit amor, ut prius quam alicuius tutelae liberos committant, diu multumque secum deliberent, ac plerunque accidit, vt ipsi sententias varient atque mutent. Cum autem hoc sunt patriae, rege et principe orbatae, proceres ac senatores in republica, quod parentes liberis in domo, qui propterea et patres et senatores vocantur, pietas in patriam iure suo naturaeque vi cogit itidem eos omni cura et solicitudine prouidere, cuius tutelae rem ita caram, qua cariorem nullam habent, rempublicam scilicet patriae suae mandent; nec in vllam reprehensionem incurrere debent, si non solum ipsi inter se dissentiant, sed ipsimet secum, 18] vt si cui ratione aliqua suadente committendam quis reipublicae administrationem modo censuerit, melioribus rationum momentis permotus, ab ea sententia discedat ac in aliam inclinet, quam meliorem et publicae saluti vtiliorem iudicauerit partem; inconstans videri, quam pertinax et impius patriae salutis proditor satius esse existimans. Hoc itaque in tui electione accidisse, qui non totius populi puncta in illis comitiis tuleras, credo te pro vera heroici animi moderatione et summa sapientia non indigne ferre. Atque ego vtrum ad laudem et gloriam principum sem-

piternam splendidius et ad reipublicae salutem optabilius sit, nullam habere dubitationem existimo, eligine aliquem concordibus suffragiis omnium approbatione regendae reipublicae idoneum iudicatum, qui postea ei iudicio de se non valde respondeat; an reluctantibus addubitantibusque nonnullis eum, qui omni genere virtutum earum, quae in bono rege requiruntur, postea omnem de se dubitationem superet ac aboleat, qualem te esse experiuntur re iam ipsa omnes regni huius ordines et omnes populi. Serenissime Rex! Deum precamur, ut in dies magis ac magis ita experiantur, ut eos, qui a te ea, quae praestabis, non expectabant, dubitacionis iudiciique sui cito poeniteat, cuius suae poenitentiae dolorem, si quis tamen erit, facile commodis patriae et ornamentis, quae ex tuis virtutibus profluent, compensabunt. Erant permulti, qui a peregrino rege abhorrentes, sceptra regni domestico tradere, quam externo credere satius esse iudicabant, eumque vulgo *Piasti* nomine appellabant, cuius ex plebeio domesticoque homine regis ante septingentos annos creati posteritas ad Casimirum vsque Magnum, id est [19] proauorum nostrorum memoriam regnauit. Erant non pauciores ac fortasse etiam multo plures, iique praecipui, quos Austriacae familiae splendor ac nobilitas ad expetendum ex ea familia regem incitabat. Erant et qui Iagellonio, optime de sua republica merito, sanguini regnum deberi existimantes, regi Suetiae, in cuius matrimonio Catarrhina Sigismundi Iagellonis perenni memoria dignissimi regis filia, huius sanguinis praeclarum germen est, regnum deferri percupiebant, recto profecto iudicio omnes et reipublicae salutari; illos praetereo, qui immanitate tyranni et hominis barbari nihil offensi, salutem et libertatem patriae Moscho prodendam, non dubitabant: hos enim vel Phalarim, si vixisset, vel aliud quoduis portentum sanguinis humani sitiens expetituros fuisse suspicor, quando sanguinarium illum in suos atrocissime deseuientem et nunquam se caedibus hominum innocentissimorum exsatiantem non praeesse, sed obesse sibi desiderarunt. Erant et qui alios atque alios regno nostro idoneos iudicabant, sed istos iudicii sui nunquam poenitebit, qui te, ut primum rex plurimorum suffragiis renuntiatus es, protinus, nihil cunctati, accersendum et in praecelso regni solio collocandum curauerunt, te non peregrinum, sed domesticum regem, optimo, verisque Christianis dignissimo iudicio rati. Nam quis vere Christianum se esse ac dici det, qui Christianum principem in quauis Christiani orbis ora prognatum, vna eademque religione deuinctum, vnius communis matris nostrae ecclesiae catholicae filium et tanquam vnius ciuitatis ciuem, vnius Latini sermonis communione consociatum, peregrinum existimabit, ac non pro suo ac domestico agnoscet? Recte itaque illi non peregrinum esse te, sed dome- [20] sticum, quamuis in Hungaria natum, iudicauerunt, sapienter tibi domi natum non antetulerunt, qui vel ipse a suis contemni (vt fere domestica viliora esse solere, ipse Christus testatur, qui non esse acceptum in patria prophetam dixit) vel plus nimio agnationi et cognationi illud, quod omnibus ex aequo deberetur, tribuere potuit. Nobilitas, amplitudo et maiestas Austria-

cae domus et maxima et clarissima in orbe terrarum suspicitur, ac eapropter fuerunt non parum multi in senatu et populo Polono, atque ii fere praecipui, qui optimo maximo Maximiliano caesari Austriaco studerent, suisque suffragiis cooptatum, mature accersendum curarent. Cumque soli iam superessetis duo, in quos omnium partium studia inclinarant, Deus nobis valde propitius, ne disiunctis iis ipsis partium studiis atrox et cruenta seditio succederet, illum ad illud regnum aeternum vocauit, vbi secum multo felicius nunc agit aeuum, iustus et sapiens iudex, quasi pro tribunali sedens, hanc dissidentium controuersiam dirimens, vtilioremque te huic temporario regno, quam illum multorum aliorum regnorum curis distractum et impeditum iudicans, maiestatem tuam clarissimi huius regni diademate illustrauit, quam etiam clarissimae et nulli in orbe secundae familiae nobilitas ornat. Reuoluantur annales, perlegantur rerum Hungaricarum historiae, memoria antiquitatis repetatur, facile liquet, antiquissimum fuisse Batororum genus in Hungaria et clarissimis rebus in bello paceque gestis illustre ab eo tempore, quo Hungari Christiana religione institui coeperunt, et quo diuus Stephanus dux et auctor religionis in Hungaria, mysteriis Christianorum initiatus est, huius [11] enim filii Geisae secundi accersitu, venisse in Hungariam insignis dux et militaribus gestis clarus, Vicelinus Alemannus scribitur, strenuamque in bellis contra reluctantes et in ethnica perfidia obstinatos Hungaros ac in perpurganda idolorum cultu Hungaria Geisae operam nauasse, deque Cupa ciuilis belli ob nouitatem religionis Christianae excitati, duce a se caeso, optima spolia reportasse, Vicelino Radum, Rado Miescam, hoc Martinum, Martino Opum insignem virum, quem Batorum primo dici caeptum historiae testantur, prognatos, ex Opo Batororum familiam propagatam insignem semper in Hungaria fuisse et bellicis virtutibus claram, Transiluaniamque, Hungariae praecipuam portionem, iure limitaneae militiae obtinuisse, Turcas saepe suis ipsam auspiciis suoque Marte profligasse, ex fidedignorum scriptorum lectione constat; ac in Varnensi illa memorabili pugna, in qua Wladislaus Iagellonius Hungariae et Poloniae rex cecidit, Batororum virtus enituit, Mathia Coruino Hungariae rege, Batoreos in Transiluania regnasse et cum illo socia contra omnes hostes arma iunxisse, auorum memoria proditum accepimus. Neminem itaque Polonum fore suspicor, quem tam vetusti, tamque clari generis, ex quo diuinitus te regem sumus consecuti, poenitere possit. Huc accedit, si quis domesticae Iagelloniae scilicet stirpis desiderio tenetur (quamuis maius et salutarius est diuino iudicio oblatum, quam fortuito natum regem habere), quod Annae Iagelloniae castissimae et sanctissimae feminae, quae huius sanguinis sola in Polonia superstites reliquias refert, matrimonio iunctus es. Est itaque, cur Deo gratias agamus, cuius [12] propemodum solius suffragatione rex nobis obtigisti Serenissime Rex! et Christianus et catholicus et Hungarus, et nobilis et bellicosus et Iagelloniae stirpi affinitate insertus, et qui omnibus optimi regis virtutibus respondere eorum iudicio, qui te ceteris antetulerunt, incipis, Deumque precamur, ita

iis virtutibus excellas, ut ex eis non ad regni solum tui commoda, sed ad omnium Christianorum regnorum pacem, tranquillitatem, salutem, libertatem, quam a barbaris et infidelibus oppressam lugemus, vindicandam, vberrimi fructus producantur. Inter reliquas autem virtutum tuarum laudes haec non postrema est, quod leges regni tui cognoscere cupis, ad quarum praescriptum ius populis tuis dicas, iudicia administres, iustitiam tuearis, iniuria oppressos defendas, bene meritis praemia reddas, nocentibus poenas eroges; nimirum intelligis ea esse veri et probi principis decora et ornamenta, ut aeque sit armatus legibus ac decoratus armis, quae quidem ornamenta eorum, qui imperant, maiestati inesse oportere, ipse eis ornatissimus imperator Iustinianus statuit. Audiui enim e multis, habere te in penetrali palatii tui cubiculo et per otium lectitare statutas regni Poloniae leges, credo idem te iam dudum facturum fuisse legibus his nostris Lituanicis perlegendis et cognoscendis, nisi quod hae Rutenicis litteris tibi ignotis, idiomateque Rutenico conscriptae sunt.

Mandasti itaque mihi, ut eas in Latinum conuerterem sermonem, quod vtinam tam feliciter tibi praestare et mandata tua exequi potuissem, quam ea alacriter et excepi et sum implere aggressus, malui enim vel ineptus esse interpres, quam auctoritati mandatorum tuorum refractarius videri.
[23]] Nemo tamen Rutenici idiomatis peritus mirabitur ineptias interpretationis huius meae, nam Ruteni nimis verbosi in scribendo sunt, perisologiis, tautologiis, pleonasmis, ceterisque scribendi vitiis laborant, itaque et conuoluta ita explicare interpretando conabar et superflua resecare, vt quoad eius fieri posset, integer ac incorruptus iuris constituti remaneret sensus, ne quid in redundantia illa et inuolucris verborum lateret, quod vel iudici vel litigatoribus in iudicio insidiari et imponere possit; nam verba saepe ac dicta, vbi multa sunt, facile in prauum sensum a vero detorqueri consueuerunt, et ideo Cicero breues se leges et ipsas summas rerum ac sententias editurum, est in legibus suis professus, et Decemviros apud Romanos in duodecem tabulis paucis verbis leges suas complexos legimus. Quin et summus ac sapientissimus legislator Deus optimus maximus breuibus ac succinctis verbis, impressa duabus tabulis Decem praecepta legum suarum Moisi dedit. Optandum itaque etiam nobis erat, ut braeuius scriptae nostrae quoque istae Lituanicae leges fuissent. Circumcidi quidem ego pleraque, quae videbantur superflua, sed non sum ausus omnia ad viuum resecare, ac plerisque in locis verbum verbo reddidi, plerisque aliquantum a phrasi Rutenica, non multum tamen discessi, modo vt sententiam Latinis verbis, quoad facere potui, exprimerem. Atque vtinam te Latinae linguae peritissimo rege auctore, in iis regionibus Latina lingua, quae hic prorsus exoleuerat, florescere incipiat ac veluti postliminio redeat. Non enim ignorare Maiestatem tuam arbitror, Lituanos gente Latinos esse, ex Italiaque oriundos, in has regiones P. Libone, vel, ut vulgus opinatur, Palemone duce mi- [[24]
grasse, vti non dubiae fidei scriptores probant et reliquiae Latini ser-

monis, quo hactenus agrestes vtuntur, argumento sunt. Parj itaque est, ut ea lingua, quae natiua et primigenia Lituanorum fuit, vna ex tribus, quas Christus Deus noster dignas suo titulo ornando iudicauit, Lituanis restituatur, passimque hic in legibus, in priuilegiis ac diplomatibus, quod ab initio Christianismi factum accepimus, in edictis, in iudiciis, in actionum formulis, in contractibus, in commerciis, in familiaribusque denique, si fieri possit, sermonibus frequentetur potius, quam ascita ista ac barbara cum perpetuo ac hereditario Lituanorum hoste Moscho communis, quae Latinam exulare hactenus coegit, cui restituendae Deus optimus maximus Lituaniae propitius, paulo ante te regem optima initia posuit, qui Valeriano episcopo Vilnensi seni et pio, et in disciplina reipublicae erudito, inspirauit, vt collegium exaedificaret, rebusque ad vitam commode degendam necessariis, in primaria Lituaniae urbe Vilna illustri liberalitate instrueret, in quod adscisceret viros vitae sanctimonia et bonarum artium cognitione Latinarumque litterarum peritia insignes, qui ab imitatione et professione Iesu Christi doctrinae, Iesuitae vocantur. Ii et populum salutiferis diuinisque institutis informant, et iuuentutem ad omnem pietatem instituunt, et artes liberales perdocent et Latinae linguae semina laetissima fruge pullulantia spargunt. Videre enim iam hic licet adolescentes ac pene pueros, non toto quinquennio, quo schola haec Vilnae haberi caepta est, ita in vsu Latine loquendi et elegan-
25] ter scribendi proficere, ut nec illis cedant, qui in externa gymnasia magno suo et parentum sumptu eorundem studiorum caussa, immensa terrarum spatia confecerunt. Spes itaque nos certissima tenet, si tua Maiestas paululum adniti voluerit, ad idque iuuentutis in Latinae linguae cognitione se in Lituania exercentis studium, auctoritatem suam adhibuerit, fore ut cito Latina lingua, Lituanorum natiua ac propria, Lituanis restituatur, qua certe facilius multo et clarius leges, senatusconsulta, principalia decreta, plebiscita actaque omnia publica et fori actiones scribi et ad laudem et gloriam huius praeclarae gentis a barbarie prorsus per omnia vindicatae, edi poterunt, atque ut alacriores ad complectendum sermonem Latinum, sibi natiuum ac genuinum cum Russi, tum Lituani reddantur, non abs re me facturum putaui in huius statuti initio principum Lituaniae origines et propagationes, in epitomen redactas, eodem Latino sermone, quod hactenus fecit nemo, annotare, exemplum Statuti Polonici secutum, in cuius initio principum ac regum Poloniae ab vsque Lecho ad Alexandrum Sigismundi Augusti, in cuius regnum Maiestas tua successit, patruum, vitae itidem breui compendio annotatae sunt. Ac Lituanos fere omnes, agrestibus et aboriginibus exceptis, e Latio se profectos libenter agnoscere, et in laudis ac gloriae loco id ducere audimus quotidie; Russorum etiam nobilissimos quosque easdem cum eis origines habere, ex huius propagationis descriptione apparebit, sed ob religionis diuersae cultum, qua Graecos infelici errore imitari maluerunt,
26] a Lituanis seiunctos esse. Cur igitur non gloriosius ac laudabilius esse ducent, eorum linguam ad se, ut ante dictum est, postliminio reuocare ac

fidem etiam imitari, a quibus oriundos se ipsimet gloriantur, quam Russicam
istam barbaram in tam nobilem nationem inuectam tolerare? cur non putabunt maiore iure imitandos socios ac ciues suos, priscos illos Polonos, quos
a Slauis ortos constat, qui tamen ita huic Slauicae suae Latinam linguam
antetulerunt, ut patrum memoria etiam huius linguae imperiti, publice et
priuatim Latinis litteris vtendum sibi putauerint, turpeque esse et plebeium
duxerint, lingua Polona, quae eadem Slauicae, quin et Russicae huic cognata
est, familiares etiam epistolas conscribere, leges, instituta seu constitutiones,
decreta, priuilegia, omniaque priuatarum, publicarumque rerum monumenta
Poloni latinis litteris conscripta habent. Recens iste in Poloniae cancellarias
inuectus Polonice scribendi mos est; quam autem gratiam iniuerint et laudem
sibi conciliauerint, qui eum primi vsurpare caeperunt, videbit posteritas.
Verum id Polonis non ita vicio dari debet, qui natiua sua et genuina lingua
vti incipiunt, sed Lituani non reprehendi non possunt, qui ipsi suam vna
cum religione diuino beneficio sibi restitutam aspernantur. Quaero enim ex
eis, qua lingua vsos maiores suos, qui cum P. Libone seu Palemone in haec
loca venerunt, putant certe siue Neronis, siue Atilae (ut quidam literis prodiderunt) tempore huc migrarunt, Latine locuti sunt, nondum enim tum ex-
27] ternarum nationum intermixtus sermo Latinam in Italia corruperat linguam; porro ad Christianismum vsque et ad commune cum Polonis imperium
quaeso qua passim Lituani vtebantur? eos excipio, qui ut religionem ita
sermonem Russicae linguae imitati sunt; certe hac, quam nunc solis agrestibus reliquerunt, ipsi cum Polonis, ut religionem ita et linguam communem
habere maluerunt, illa vero primaeua hic per tot saecula ob vicinarum nationum commercia, ita, ut et in Italia a Latina degenerauit et solis agrestibus communis est. Itaque Latina vetus vestra per Iagellonem et Vitoldum
ex Libonia id est Latina stirpe prognatos principes, diuino beneficio restituta, obuiis vlnis, quod aiunt, excipienda vobis Lituanis esset, hac vobis
religio Christi ab iis principibus inuecta est, agnoscitis enim eorum verba,
Latine non Russice in priuilegio loquentium. Feruenti desiderio inquiunt,
cupientes, ut ipsos (Lituanos scilicet) altissimus, quo praestante lumen fidei
per nostram operam receperunt, ad laudem et honorem sui nominis et eiusdem fidei catholicae augmentum, gratiae suae carismate confirmaret, eodemque priuilegio Latine non Russice scripto, tradita sunt vestrarum semina
legum, de iure fundorum alienandorum, de legitima liberorum et agnatorum
in bona defuncti successione, de locandis et dotandis vxoribus et alia pleraque, quibus postea solis nec enim aliae scriptae exstabant, ad centum
fere annos vixerunt Lituani. Tot enim inter priuilegii huius tempus et leges
28] a Sigismundo primo Russice scriptas, intercesserunt anni; interim vero
totis illis centum annis, quibus et ab ipso Iagellone et eius filiis Wladislao
ac Cazimiro, et postea nepotibus Ioanne Alberto ac Alexandro regnatum
est, homines fidedigni perhibent, qui se porro a maioribus natu accepisse
affirmant, iuste et legitime regnatum et ius ex bono et aequo, paucarum

illarum in priuilegio breuissimis Latinis annotatarum verbis legum praesripto dictum fuisse. Porro autem postquam leges ab optimo rege Sigismundo primo, non optime, quoniam Russice, editae sunt, semper in iudiciis, in actionum formulis, in contractibus desideratum, nescio quid est, et emendatio legum postulata, quam ut a Sigismundo Augusto rege adhibitam et eodem Russico sermone promulgatam accepimus, audimus rursus quotidie querelas multorum eam incusantium, et iterum atque iterum emendari et corrigi expetentium. Sed figant iterum leges, iterumque refigant, quamdiu Russice scriptae prodibunt, nunquam ita prodibunt, quin aliquid in eis ad perfectum desideretur. Aut igitur Latine scribi leges suas curent Lituani, vel huic, quo scriptae hactenus exstant sermoni, regulas certasque loquendi et scribendi rationes praescribant, nam prius, quam constrictus hic ad certum modum sermo fuerit, licebit vnicuique arbitrio suo verba legis interpretari, et in suum detorquere sensum, quod Latine loquentibus ac scribentibus facere multa Grammaticorum praescripta prohibent. Inspiret autem, quod summis votis orandum est, et Maiestati tuae et principibus senatus populique huius
29] Lituani Deus, ut velitis et possitis leges vestras, quacunque libebit lingua, perfectissimas et absolutissimas et aequissimas condere et conscribere, desideratur enim earum passim perfectio et absolutio, quin et in plerisque aequitas profecto ea re in orbe terrarum maximam prudentiae et iustitiae laudem consequeretur Lituania. Porro si eae a vobis sapientissime latae et conditae leges Russice scriptae in sola Lituania et vicina hostili Moscouia legerentur (nec enim linguae Russicae exceptis Turcica seruitute nationibus quibusdam oppressis, vsus alibi est) nimis angustis finibus tantarum virtutum, prudentiae scilicet et iustitiae laus vestra contineretur. Quoniam itaque postulatur ab omnibus hic ordinibus huius Statuti Russice scripti et correctio et absolutio, multas enim in eo leges vel sibi contrarias vel vitio sermonis ambiguas vel imperfectas, quin et plerasque pernitiosas contineri, homines queruntur, credo futurum, quando auctoritate iussuque sacrae Maiestatis tuae hae ipse leges omnibus partibus absolutae et iudicio approbatae, censuraque eiusdem Maiestatis tuae limatae prodibunt, vt aliquis earum felicius, vel quod magis opto, quam spero, denuo Latine scribendarum vel ex Ruteno interpretandarum et in Latinum conuertendarum partes sibi deposcat, quin si mihi vita suppetet et me idoneum Sacra Maiestas tua iudicauerit, cui eas demandet, vt in hac re, ita et in omni alia, quam quidem a me praestari posse Sacra Regia Maiestas tua iudicabit, ita eius mandatis parebo, ut intelligat, nihil me existimare, quod ad officium Christiani bonique viri
30] pertineat magis, quam parere ei, qui a Deo vnctus et in solio eius collocatus, vim et numen eius ipsius Dei in terris tenet, cui numini tuo vilem hanc operam et praesentem, quam in vertendo hoc Statuto nauaui et reliquam deinceps omnem, si qua digna videbitur, quamuis ego indignissimam iudico, tantae Maiestatis splendori demerendo, supplex commendo, vtque

hanc Maiestatem tuam omnibus decoris, clarissimis praesertim triumphis splendidam ac illustrem diutissime seruet, et regnum hoc eius tranquillet ac tueatur, omniumque populorum tuorum voluntates ac studia tibi conciliet ipse Deus, cuius in procuratione huius reipublicae vicaria opera fungeris, precor.

Vilnae X kl. Nouembris, anno Salutis humanae millesimo quingentesimo septuagesimo sexto.

33] **Epitome**

principum Lituaniae a migratione Italorum P. Libone vel, ut Lituanica historia scribit, Palemone duce vsque ad Iagellones.

(Tu następuje na ośmiu dalszych kartach do str. 48 chronologiczny poczet książąt litewskich z króciuchnem wyszczególnieniem ich najważniejszych dzieł). Są zaś tymi książętami:

1. P. Libon czyli Palemon, który za czasów cesarza Nerona Rzym opuścił i na Litwę przybył;

2. Borek, Spera i Kuna, trzej synowie Libona, z ktorych Borek i Spera bezdzietni;

3. Z dwóch synów Kuny Gimbut panował na Żmudzi, brat jego Cernus na Litwie;

4. Montwił syn Gimbuta, objął Żmudź;

5. Pojata córka Cerna, wyszła za Siwimbuda, syna Desprunga Centaura, któryto Desprung równocześnie z Libonem z Włoch na Litwę przybył;

6. Kukuwit syn Siwimbuda z Pojaty miał wedle jednych panować na Litwie i na Żmudzi, wedle innych panował na Żmudzi Radziwiłł, brat Montwiła Gimbutowicza;

7. Niemen i Skirmunt, synowie Montwiła, zmarli bezpotomnie;

8. Mingajło syn Radziwiłła panował na Litwie i Żmudzi, do których Ruś (Połock, Psków, Nowogród) przyłączył;

9. Skirmunt, syn Mingajły;

10. Trojnat, syn Skirmunta;

11. Olgimunt, syn Trojnata;

12. Ryngołt, syn Olgimunta;

13. Mendag czyli Mindał czyli Mandolf, syn Ryngołta, zabity od Trojnata Dowimuntowicza;

14. Swintaur, prawnuk Pojaty;

15. Girmunt albo Gierwat, syn Swintaura;

16. Koligin syn Girmunta;

17. Roman, syn Koligina, który miał pięciu synów: Narymunta, Olszę, Giedruta, Dowimunta i Trojdena;

18. Narymunt, syn Romana;

19. Trojden, brat Narymunta;

20. Rymunt, syn Trojdena;

21. Witenes, syn Putiwera;

22. Gedymin, syn Witenesa, który siedmiu synów zostawił: Monty wida, Narymunta, Olgierda, Koriata, Luborta Iawnutę i Kiejstuta;

23. Olgierd Giedyminowicz miał 12 synów: Iagiellę, Skirgiellę, Switrygiellę, Korygiellę, Narymunta, Langwina, Lubarta, Andrzeja, Butawa, Korybuta, Konstantego i Wigunta czyli Aleksandra;

24. Kiejstut Giedyminowicz miał sześciu synów: Zygmunta, Totwiła, Wojdata, Patryka, Donguta i Witołda;

25. Iagiełło Olgierdowicz;

26. Witołd Kiejstutowicz;

27. Zygmunt Kiejstutowicz;

28. Kazimirz Jagiellończyk;

29. Jan Olbracht Kazimirzowicz;

30. Aleksander Kazimirzowicz;

31. Zygmunt I Kazimirzowicz;

32. Zygmunt II August;

33. Stefan.

39]

INDEX

rerum et verborum locupletissimus.

Numerus prior indicat distinctionem,
posterior articulum distinctionis.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

117/1] **Diploma**

serenissimi principis et domini, domini Sigismundi Augusti, Dei gratia regis Poloniae, magni ducis Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae, Masouiae, Liuoniaeque etc. quo leges in Statutis contentae, Magno Lituaniae ducatui conceduntur.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus
sancti. Nos Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux
Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae, Masouiae, Liuoniaeque etc. dominus
et haeres. Significamus huius diplomatis nostri tenore, quorum interest, prae-
sentibus et post futuris, vniuersis et singulis, ad quorum noticiam hoc di-
ploma peruenerit, quod animo reputantes ac considerantes, omnes res et
actiones humanas, quamuis firmissimis verborum stipulationibus roboratas,
temporis lapsu vna cum ipsis hominibus obliuione aboleri ac interire, nisi
litterarum monumentis ad posteritatis memoriam mandatae fuerint; si
autem res minoris momenti ab obliuionis iniuria vindicari litterarum ad-
miniculo solent, quanto maiori cura et diligentia reges et principes in
omni ea publicarum litterarum auctoritate consignare debent, quae in
118/2] se et illorum ipsorum erga eos, quibus praesunt et horum vicis-
(1) sim erga illos, officium continent; nullum autem est officium, quod
principes magis commendatos et illustres reddat, quam quod in referenda
meritis gratia consistit; ideo perspectam habentes toto hoc regni imperiique
nostri tempore et multis argumentis exploratam omnium ordinum, senato-
rum vtriusque status, ducum, procerum, militum, equitum, nobilium, ciuium,
contuberniorum, magni ducatus Lituaniae incolarum erga nos sinceram fidem,
constantiam, integritatem, inuictumque contra omnes hostes robur ac omnem
virtutem, quam a maioribus suis quasi haereditario iure acceperunt, a qui-
bus maiores nostri liberis eorum suffragiis ad principatum adsciti, eadem,
qua nos, ab eorum posteris colimur fide, colebantur, pro quorum gloria ac
patriae suae salute nulla vnquam vitae pericula, nulla fortunarum detrimenta
reformidabant, quemadmodum nec posteri quoque eorum, vti viros fortes
ac constantes decet, regnantibus nobis reformidant, reformidaruntque vn-
quam; par itaque ac aequum est, vt eorum virtuti ac meritis digna
a nobis praemia referantur, sicut et maioribus eorum a maioribus nostris re-
lata sunt. Non possunt autem a principibus maiora suis ciuibus referri prae-

119/3] mia, quam cum principes strenue ac nauiter suo perfunguntur offi-
cio, iuratamque illis fidem cum pietate coniunctam, praestant. Officium
autem longe maximum omnium regum et principum est, vti ius ex aequo
et bono omnibus dicere, ita aequas et salutares leges condere, ac eapropter
memoria immortali dignus diuus olim parens noster Sigismundus rex et
magnus dux Lituaniae imperii sui tempore, cum omnium ordinum libera
electione dux magnus crearemur et insigniis huius ducatus inauguraremur,
vt eius extaret de meritis vicissim erga se Lituanae gentis testimonium,
leges scriptas in hoc ducatu promulgauit, cum antea sine lege certa et sine
iure certo populus Lituanus ageret et fere omnia manu principum vel con-
suetudinem, vel id, quod aequum ac bonum statuerent, seqventium, guber-
narentur. Et hae quidem leges a diuo parente nostro iuris iurandi religione
ac deinde a nobis, vt firmae ac perpetuae essent, sancitae sunt, hactenusque
ex earum praescripto, ne liberis hominibus homo arbitrio suo, sed leges,
(2) id est ipse Deus praeesset, regnatum a nobis est atque iudicatum. Sed
quoniam experientia vsusque rerum magister nos docuit, in iis ipsis le-
gibus non omnes casus, qui in controuersiis iudiciorum plerunque incide-
120/4] bant, fuisse comprehensos, quin et plerasque inter se contrarias
ac dissidentes extitisse, quae vt nos, ita et reliquos inferioris subsellii
iudices ambiguos reddere solebant, non continebant enim certum vnius atque
eiusdem tenoris iudiciorum ordinem, qui processus iuris dicitur; ne ergo
in iure omnibus reddendo vlla relinqueretur difficultas, ac ut omnes magni
huius ducatus nobiles, incolae certam haberent iurisdicundi formam, veraque
ac suis suorumque maiorum meritis respondente liberalitate fruerentur, sùp-
plicarunt nobis, vt leges illas u diuo parente nostro latas ac scripto pro-
mulgatas, viris vsu rerum doctis ac studiis legum exercitatis, in ordinem
redigendas et si quae inter se dissidere viderentur, conciliandas mandaremus,
vt essent huic patriae loco, tempori conuenientes, manifestae, planae, con-
cordes, ne quid per obscuritatem incautum continerent, sed omnes ad com-
munem vtilitatem ac libertatem subditorum referrentur. Quorum nos suppli-
cationi annuentes, viros ex senatorio et equestri ordine delegimus, eos
praesertim, qui et in aula nostra et in municipiis officia sua dextre exer-
cendo, industriam suam et fidem nobis probauerunt, marsalcos videlicet ac
121/5] vexilliferos, adiunctis ad eos et legum doctoribus, quibus vt id, quod
a nobis postulabatur, diligenter praestarent, mandauimus. Qui quidem in
vnum collecti, non solum veteres leges ac statuta emendarunt, sed et in
nouum ordinem ea ipsa statuta digesserunt, praesertim vero nouam quoque
iudiciorum rationem praescripserunt. Nam ad celeriorem iuris vnicuique
reddendi facultatem valde pertinere arbitrati sunt, vt mos antiquus exer-
cendorum iudiciorum apud subsellia dominorum palatinorum, praesidum,
aliorumque aulae et municipiorum officialium aboleretur et nouus popularis
(3) modus ab eis praescriptus constitueretur. Ne tamen dignitati eorum ipso-
rum dominorum palatinorum, capitaneorum, marsalcorum eis inuitis dero-

gatum auctoritasque eorum ob ademptam iurisdicundi potestatem diminuta videretur, ipsimet pro amore ac pietate in patriam, pluris praeceptum Dei de amando proximo et iustitiae ac communis et aequabilis omnibus ex aequo participandae libertatis studium aestimantes, quam priuati fastus aut commodi illecebra se oblectantes, vltro coram nobis comparuerunt ii, qui iis muneribus tunc fungebantur, ad quos functio iurisdicundi hactenus pertinebat, viri illustres et magnifici, videlicet Nicolaus Radiuil, in Olica et Nieswies dux, palatinus Vilnensis, magnus marsalcus et cancellarius magni 123/6] ducatus Lituaniae, Brestensis, Cawnensis, Borisouiensis, Sawlensis capitaneus, Nicolaus Radiuil in Dubingi et Bierze dux, palatinus Trocensis, exercituum in magno ducatu Lituaniae dux, Mosiriensis, Lidensis, Siemiliscensis capitaneus, Ioannes Chotkieuicz Samagitiae generalis et Plotelensis, Tilsensis capitaneus, Constantinus Constantinides dux Ostrouiensis, palatinus Kiiouiensis, marsalcus Volhinensis, capitaneus Wladimiriensis, Paullus Sopiha palatinus Nouohradensis, Bohosius Fedorouicz Koreczki capitaneus Lucensis, Braslauiensis, Iniemiecensis, Stephanus dux in Sbarasz, palatinus Vitebscensis, Basilius Cziskouicz palatinus Podlachiae, capitaneus Minscensis, Eustachius Volouicz, marsalcus curiae et in magno ducatu Lituaniae thesaurarius ac notarius, Mobilouiensis capitaneus, et alij plurimi ac fere omnes eorum officiorum functionem exercentes, qui in se ius et potestatem administrandae iustitiae hactenus continebant, auctoritate hac et iurisdictione, qua more et instituto veteri, priuilegiorumque et prioris statuti praescripto in populares equestris ordinis fungebantur, se suapte sponte exonerarunt ac exuerunt, omniaque illa exercendae iurisdictionis instrumenta, pigneratores, pignorum exactiones, multas aliasque cöercitiones renuntiarunt, seque eis omnibus veteris suae potestatis retinendae adminiculis abdicarunt, et omnia deinceps 123/7] vetera tam scripto, quam consuetudine comprehensa vllius dominationis supra, supra (s) ceteros, sibi genere nobilitatis pares, etsi dignitatis senatoriae ratione inferiores, argumenta damnauerunt, prouocationesque et appellationes ad se ab ordinariis et nouo hoc Statuto institutis iudicibus abrogauerunt. Quin etiam isti ipsi supra numerati senatores, marsalci, praesides et reliqui omnes, quorum hactenus in Lituania auctoritas eminebat, non solum eam ipsam auctoritatem suam libertati rei publicae subiecerunt, verum se quoque ipsos, quo ad personas suas priuatim attinet, ac secum omnes duces, satrapes, optimates, cunctosque magni ducatus Lituaniae quocunque nomine et dignitate excellentes incolas huic iudiciorum publicorum praescripto submiserunt et in eundem cum ceteris quasi ordinem redegerunt, iudicioque instituto sisti ac iudicatum solui promiserunt, eodemque se cum reliquis iure futuros, idque suo et successorum suorum nomine perpetuis temporibus spoponderunt ac se huius Statuti nostro iussu et auctoritate a delectis iurisperitis conditi, ac ab omnibus ordinibus in iis Bielscensibus comitiis approbati et recepti submiserunt legibus. (4) Praeterea postulantibus id a nobis omnibus ordinibus, nos quoque ipsos

veterem ac vsitatam in Lituania in nostros iurisdictionem nostram sustulimus, 124/8] et omnia iudicia, quae ad Magnos Duces quoquomodo tam ex scriptis et a diuo parente editis legibus, quam ex more ac consuetudine pertinebant, omniaque ea, quae nouo hoc Statuto vel non expressa, vel ei contraria viderentur, tollimus, abrogamus, antiquamus, nunquam nos vetere illo iudiciorum nostrorum ratione vsuros pollicemur, nec quidquam admissuros, quo tam sanctae huius Statuti leges labefactari possint.

(5) Cum igitur hae leges nostra voluntate, iussu ac auctoritate rogatae, conditae ac perlatae, et omnium ordinum approbatione firmatae atque roboratae sint, cumque se illis parituros omnes ordines promiserint, cum nos quoque illis nostram auctoritatem submiserimus, dignam gentem Lituanam iudicantes omnis libertatis praerogatiua et facili ius suum cuique tribuendi et iusticiam administrandi modo, quae vbi ex aequo et bono ad certum iudiciorum ordinem omnibus administratur, ibi non solum libertas augetur, sed commoda omnia abunde profluunt, regna et dominia firmantur, solidantur, amplificantur; Diuini praecepti memores, qui iustos esse nos principes iubet, non solum supplicationi nostrorum annuendum duximus, sed nostra sponte voluntatem nostram eo inclinauimus, ut sub iis huius Statuti legibus Lituani nostri suam libertatem retinerent, easque 125/9] confirmamus, ratificamus et perpetuae firmitatis robore donamus non solum huius priuilegii firmitate, sed et uerbi nostri regii fide pollicemur pro nobis et succesoribus nostris, magnis Lituaniae ducibus, et nos nostrosque successores iurisiurandi religione obstringimus, has nos leges ratas, gratas, firmas perpetuo seruaturos et secundum earum praescriptum ius dicturos et dici curaturos ac ab omnibus, si qui earum maiestatem conuellere conarentur, defensuros nec passuros, vt quisquam dominorum palatinorum, praesidum ac reliquorum officialium contra huius Statuti leges conaretur veteris iurisdictionis, iam a se depositae et repudiatae quidquam rursus sibi vsurpare et communionem aequalitatis soluere commodisque suis vel priuatae dominationi studere, eorum enim nos et successores nostri reges et magni duces Lituaniae conatibus obstabimus semper et ab eorum violentia et impotenti dominatione libertatem iudiciorum tuebimur ac defendemus, vt in omnibus articulis, clausulis. punctis ratae ac firmae hae leges (6) sint. Verum tamen si forte quando vsu acciderit, vt has ipsas huius Statuti leges necesse esset emendare vel corrigere, tum id nobis non nisi in comitiis generalibus, quae ex decreto vnionis cum regno Poloniae contractae magno ducatui permissa ac reseruata sunt, licebit, vbi de communi 126/10] omnium ordinum magni ducatus Lituaniae consilio, consensu ac sentencia, si quae leges videbuntur emendatione indigere, eas emendabimus et corrigemus, non necessarias vel inutiles abrogabimus, contrarias conciliabimus, necessarias rogabimus, feremus et promulgabimus, obscuras illustrabimus, imperfectas absoluemus et perficiemus, superfluas tollemus ac quidquid vtile et necessarium ad celeriorem et expeditiorem iuris cuique sui tribuendi

viam iudicauerimus, non nisi in communi consilio statuemus et decernemus; (7) iamque nunc nouum hunc iudiciorum ordinem reipsa instituimus damusque potestatem et permittimus senatoribus, ducibus, proceribus, optimatibus, officialibus aulae nostrae ac terrestribus, nobilibusque indigenis, vt per eos in municipiis electio iudicum fiat, locaque designentur iudiciis celebrandis et actis iudiciariis adseruandis idonea. Quamcunque autem rationem illi mutuo et concordi consensu eligendorum iudicum et ad iudicia pertinentium personarum, distinguendorum municipiorum seu districtuum, designandorum temporum iudicialium seu, vt vulgo vocant, terminorum, eligendorum locorum, in quibus publica iudicialia acta adseruentur, instituerint, ea firma et rata esse auctoritate nostra debet.

(8) Huius autem Statuti vsus et iudiciarius processus in eo descriptus 127/11] ac iudiciorum celebratio a festo sancti Martini anni huius millesimi quingentesimi sexagesimi quarti initium sumere debet, ac ab eo tempore secundum eius leges omnes omnium causae et controuersiae iudicari et decerni debent, illis exceptis, quae ante huius Statuti editionem inchoatae, vigentibus prioris Statuti legibus sunt et nondum diiudicatae pendent, eae tametsi iam nonnisi coram iudicibus in districtibus nouiter electis et constitutis diebus iudicialibus iudicari debent, non tamen decidi secundum noui Statuti, sed secundum veteris leges, sub quibus caeptae ac inchoatae sunt; harum enim nouarum legum auctoritas ad caussas priores ante noui Statuti editionem caeptas, retro trahi non potest, nec in vllis subselliorum iudiciis veteres leges principalibus constitutionibus sancitas, (9) infirmare. Excipimus etiam iura ac iudicia spiritualia ac ecclesiarum Dei, tam Romani, quam Graeci ritus, quae secundum veterem consuetudinem et priuilegia a maioribus nostris irrogata, reuerendi domini episcopi, archimetropolitae, vladici ac eorum iudices habent et hactenus in magno ducatu Lituaniae obseruant, ea rata ac firma eis conseruamus perpetuo duratura. (10) Iudicia quoque et leges ac consuetudines, quibus in magno ducatu Lituaniae districtus Podlachiae, Drohicensis, Bielscensis, Mielnicensis vtuntur, in 128/12] suo quoque robore ac firmitate integra, prout in haec vsque tempora obseruata sunt, conseruamus, iuxta eorum priuilegia et vsum antiquitus traditum. (11) Praeterea et ius Maidemburgense, quo metropolis magni ducatus Lituaniae Vilna et reliqua oppida vtuntur, per omnia saluum et integrum esse volumus. In cuius rei fidem praesens diploma nostra manu subscripsimus et sigillo magni ducatus obsignari mandauimus. Praesentibus reuerendissimis, illustribus, magnificis, generosis et nobilibus dominis*): Valeriano episcopo Vilnensi, Georgii (s) F. duce Slucensi, Ioanne Andrussewicz Luceoriensi et Brzestensi, Stanislao Gabrielis f. Samogitiae episcopis, ac iis qui supra recensentur, aliisque plurimis, quorum nomina in perfecti absolutique correcti

*) Tu urywa nasz rękopis i pozostawia resztę tej strony, oraz całe strony 129/13 i 130/14 niezapisane; dokończenie przeto bielskiego przywileju uzupełniamy z rękopisu Ossolińskich.

Statuti editione adscribentur. Datum Bielscij anno salutis humanae millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, prima die mensis Iulij.

[131 15] Promulgatio atque editio Statutorum.

Nos Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae, Masouiae, Liuoniae etc. dominus et haeres. Significamus tenore praesentium vniuersis et singulis, praesentibus et futuris, quod quamuis abhinc prope biennium in comitijs generalibus Bielscensibus, more in magno ducatu Lituaniae vsitato, celebratis, edideramus leges Statuti novi, secundum quas omnes incolae magni ducatus Lituaniae omnis ordinis ac status, nobiles praesertim viuere et iudicare ac iudicari debebant, a delectis ad hoc viris iurisperitis compositas, conscriptas, et in ordinem digestas, verum hae hactenus in vsum publicum introduci non potuerunt, nam propter grauissima reipublicae negotia et occupationes belli, quod toto hoc tempore cum Moschorum duce gerimus, nec nobis, nec senatui nostro, nec aliis, qui ad comitiales deliberationes pertinent, vacauit, vt comitia cogerentur, in quibus leges istae diligentius perlegerentur et maturiore omnium trutina examinarentur. In his tandem Vilnensibus comitiis etsi eramus aliis quoque reipublicae grauibus negotiis valde occupati, vt tamen tempus ferre potuit, videntes iustitiae administrationem valde esse omnibus vtilem ac necessariam, cum senatoribus nostris et reliquis ordinibus perlegimus et recensuimus leges Statuti huius noui ac pleraque in eis correximus, pleraque adiecimus, pleraque etiam non necessaria amputauimus, ac iam in nomine Dei omnipotentis eas in lucem edimus et in vsum omnium introducimus ac scripto publicamus, secundum priuilegium seu diploma illud Bielscense, additis eis priuilegiis duobus, altero proximo mense Decembri, altero abhinc non totum triennium a nobis hic Vilnae magno ducatui ad illustrandos et exequendos omnes status dato et irrogato, vt videlicet non magis Lituani, quam Ruteni generis homines ad omnes dignitates senatorias idonei censeantur. Volumus itaque et mandamus, ut secundum has leges omnes incolae magni ducatus iam ab hoc tempore in omnibus ad magnum ducatum pertinentibus municipiis viuant et eis per omnia pareant, et ex earum praescripto iudicent et iudicentur, notantes ac obseruantes, si quid in hoc Statuto corrigi eique addi necessario possit, id ad comitia publica relaturi, ita uti in Bielscensi diplomate continetur. Editum et publicatum est hoc Statutum Vilnae, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, mensis Martii vndecima die.

STATUTUM LITUANICUM.

Distinctio prima.

186/18 **De Maiestate, auctoritate et iurisdictione principis.**

Articulus I.

Omnes Magni Ducatus Lituaniae incolas iis legibus huius Statuti subesse debere.

Pollicemur ac spondemus sub fide iurisiurandi omnibus Magni Ducatus Lituaniae incolis praestiti, quod omnes incolas: senatores, duces, proceres, vtriusque status consiliarios, optimates, nobiles, ciues ac cunctos populos nostro regimini subiectos, in magno ducatu Lituaniae ac in eius municipiis, Russia, Kiiouia, Samagitia, Volhinia, Podlachia et in Smolenscensi, Polocensi, Vitebscensi, Mscislauiensi tractu ac in aliis Magni Ducatus Lituaniae partibus degentes, aeque principes ac inferioris gradus homines iis legibus scriptis et a nobis datis iudicabimus et regemus.

Articulus II.

Neminem in absentia etiam criminis laesae Maiestatis accusatum, indicta caussa damnari debere, et de poena talionis.

Praeterea supradictis omnibus senatoribus vtriusque status, ducibus, consiliariis, proceribus, optimatibus, nobilibus et ciuitatibus omnibus, muni-

---

Rozdział pierwszy.

O personie hospodarski y o obrażeniu maiestatu iey.

Artikuł pierwszy.

Wszyscy obywatele w. x. Lith. iednym prawęm pisanym, od nas danym, sądzęni bydz maią.

Naprzod my hospodar obiecuięm y ślubuięm pod tąsz przysięgą, ktorą uczynilismy wszystkim obywatelom y wszystkich zięm panstwa naszego w. x. Lith. wszystkich xiąząt, panow, rad duchownych y swieckich, panow chorągiewnych, slachtę, miasta y wszystkich poddanych naszych y wszystkich stanow w tym panstwie naszym w. x. Lith. takze y zięm Ruskich, Kiiowskich, Zmodzki, Wołynski, Podlaski, Połoczki, Witepskiey, Msczysławski y innych zięm przysłuchaiączych ku tęmu panstwu naszęmu, począwszy od wyszszego asz do nąmnieyszego stanu, tęmi iednęmi prawy y pisanymi od nas danymi sądzić.

Artikuł wtory.

Hospodar slubuie nikogo na zaoczne osoczęnie*), chociaby o naywiętszą rzecz był oskarzon, niekarac. A ktoby co na kogo wiodł, a niedowiodł, tym samym ma bydź karan.

Tesz przerzeczonym kniaziatom, prałatom, radom duchownym y swieczkim, panom horągiewnym, slachcie, miastom ziem w. x. Lith. wyszey zosobna mianowanych obiecuięm słowęm naszym hospodarskim, ysz na ża-

---

*) osądzenie.

cipiisque supra enumeratis promittimus verbo nostro regio, quod ad nullius hominis delationem vel criminationem, tam publicam, quam priuatam et clandestinam, nec ex vlla suspicione status supra expressi homines puniemus et multabimus, nec vlla poena multaue pecuniae, sanguinis, carceris, capite diminutionis, dignitatum, officiorum, bonorum ademptionis afficiemus, nisi prius in iudicio publico, ordine iuris seruato, accusatore et accusato coram comparente, reus conuictus plane fuerit, ac tum demum poena in dilinquentes inferius statuta puniendus est quisque.

Quod si vero quis aliquem culpando criminatus fuerit, accusauerit, vel infamauerit, eiusque criminis detulerit, quod capitis vel infamiae poena consequitur, nec id probauerit, eadem poena puniri calumniator debet.

Articulus III.

De crimine laesae Maiestatis.

Crimen laesae Maiestatis commissum intelligi debet ab eo, qui consilium inierit conspirationemue conflauerit aut caetum cöegerit aduersus salutem nostram, quamuis Deus nos protexerit, ne consilium improbum nefarius consequatur effectus, is nihilominus probationibus euidentibus conuictus, vitam et honorem perdere debet. Is quoque crimen laesae Maiestatis commisisse

---

dnego człowieka wydanie ani osocz̨enie iawne, taiẹmne y podeyrzane tych stanow wyszey pomiẹnionych karac niechcẹmy winą, ktora wina pieniẹzna, krwawa, wieziẹniẹm albo dostoiẹtsw, urzẹdow albo imiẹnia odeymowaniẹm, nisli azby pierwey v sądu iawnym pocz̨ątkim y postẹmpkim prawa, gdyby załobnik, co iest powod, y odpor obzałowany oczewisto staną y dostatecznie nakoniec bẹdą pokonani, ktorzy po sądzie y takowym pokonaniu winni maią bydz karani winą w artikulech nizey opisanych, mianowicie naznaczono.

A ktobykolwiek tez kogo obmawiaiąc winieł ku sromocie a ku zełżywosci, a słoby o czesc albo o gardło albo o ktorekolwiek skaranie, tedy kto na kogo co mowił y wiedzie a niedowiedzie, tẹm karanim sąm karan bydz ma.

Artikuł trzeci.

O obrażẹniu Maiestatu hospodarskiego y iako ma bydz rozumiano karanie; o imionach, dzieciach takowego.

O obrazeniu Maiestatu naszego hospodarskiego tak siẹ rozumie: gdyby kto zmowẹ albo bunt vczynił na zdrowie nasze hospodarskie, chociaby Pan Bog uchował, ysby ona zmowa nie była vczynkiẹm popełniona, takowy za slusznym dowodẹm, iako o tym niżey naznaczono, czesc, imiẹnie y gardło traci. Tez Maiestat nasz obrazon bywa stey przyczyny, gdyby siẹ kto buntował, pokoy pospolity zruszaiąc przeciw nąm hospodaru albo ku szkodzie r. p. mince iawne bez woli naszey bieł albo czego Boze vchoway na nas smierci, takze tez y na potomki nasze w. x. Lith. po zesciu ich, chcąc kto osiesc y opanowac to panstwo w. x. Lith. hospodarẹm bydz, na nie woysko,

censendus est, qui pacem publicam turbando contra nos insurrexerit in detrimentum reipublicae; et qui monetam publicam sine consensu nostro cuderit, quiue post mortem nostram ac successorum nostrorum Magnum Ducatum inuadere et eius imperium occupare ac vsurpare sibi conatus fuerit; et qui exercitum conscribere atque armare fuerit ausus; qui hostes nostros consilio iuuerit, cum eis consenserit, nuntium litterasue ad eos miserit, signumue dederit aduersus nos et rempublicam, vllumque eis auxilium tulerit; qui arcem vel oppidum, ciuitatem, prouinciam hostibus prodiderit; qui hostes, vt in patriae salutem arma ferant, incitauerit induxeritque dolo malo, eiusque facinoris conuictus legitime fuerit, is ex decreto nostro senatorumque nostrorum capite damnabitur et honore priuabitur, liberique eorum parentum infamiae poenam luent, bonaque eorum paterna et materna vel vndecunque acquisita publicabuntur; vxores tamen eorum, quae consilii maritorum scelerati consciae non fuisse comperientur, iureiurandoque se purgauerint, bona sua paterna, materna, dotalitiaque ante commissum mariti crimen inscripta, non amittent. Filiae quoque eorum honoris quidem et famae detrimentum non subibunt, bonorum tamen paternorum exortes erunt, in quartam duntaxat maternorum bonorum partem successurae.

---

lud służebny zbierał y wywiodł, ktoby też z nieprzyiacioły naszemi porozumięnie miał, listy do niech albo posły radząc przeciw nąm y r. p. albo ostrzegaiąc słał a tym nieprzyiacielom iaką pomoc dawał; ktoby też zamek naszymu nieprzyiacielowi poddał, ktoby też ludzie nieprzyiacielskie w panstwo nasze w. x. Lith. zdradliwie przywiodl, a to by na niego słusznie y sprawiedliwie było dowiedziono, tymże dowodęm, iako nizey opisano, takowy sprąwą y z rossątku naszego s pany Radami naszęmi w. x. Lith. czesc y gardło traci y takowego zdraycę oyczyznę wysłużone ktorymkolwiek obyczaięm nabyte, mimo dzieci y blizne na nasz hospodąra przychodzą. Wszakze zony takowych zdradziec, ktoreby niewiedzialy tey zdrady męzow swoych a stego się wywiodą przysięgami swymi, takowe y imion swoych oyczystych y macierzystych y wiana przed vczynkiem tey zdrady od mezow ich nietracą. A corki tesz tych zdradziec, aczkolwiek potciwosci swey nietracą, ale do ymion oyczystych nieprzydą, chyba po smierci matek swych, tylko do czwarty częsci imion macierzystych przychodzic będą.

Artikuł czwarty.

O obrażęniu Maiestatu naszego hospodarskiego zadęn przywiliey ani zacznosc nięma pomagac, a na seymie walnym ma bydz sądzone.

Tesz kiedyby kto iakiegokolwiek stanu był nalezion iawnie podeyrzany y Maiestat nasz hospodarski obraziel, takowęmu zadęn przywiliey ani zacznosc ani dostoynstwo nięmą pomagac, ani się onym sczycic moze, aby się niemiał sprawowac; a gdzie będzie prawęm pokonan, aby nięmiał karan

Articulus IIII.

De eodem.

Quisquis Maiestatis nostrae laesae manifeste suspectus fuerit, nullius priuilegii, militiae, generis, dignitatis defensione vti poterit, quominus caussam criminis dicat ac quominus, si conuictus fuerit, poenam subeat. Si quis vero Dei, reipublicae, nostrique amans, vere crimen detexerit, is gratia nostra, famaeque, honoris et dignitatis accessione dignus iudicabitur. Qui autem verbis contumeliosis Maiestatem nostram in absentia laesisse compertus fuerit, is pro modo contumeliae ex iudicii sententia puniendus est, cum moderatione tamen clementiaque nostra, sine honoris, famae et bonorum detrimento. Ac de hoc crimine, quod infamiae, capitis et bonorum confiscationis poena punitur, nonnisi in Magno Ducatu Lituaniae ac in comitiis generalibus cum senatoribus nostris iudicare, ac pro delicti ratione poenam de delinquentibus sumere debebimus.

Articulus V.

Crimen laesae Maiestatis quibus probationibus declarandum.

Sicut in omni crimine, quod poena capitis cöercendum est, probationes esse debent luce clariores, ita et in hoc laesae Maiestatis crimine clarissimae requiruntur, ne quem in absentia accusatum ad poenam vocare properemus.

---

bydz. A ktoby wczas miłuiąc Boga y pana swego y r. p. sprawiedliwie przestrzekł abo obiawił takowe rzeczy, tęn ma łaskę naszę hospodarską miec y czci podwyszenia będzie godzięn; a obrazęnie słowne o personie naszey hospodarski za dowodęm słusznym s prawa y z sądu mamy karac wedle zacznosci występku y słow. Wszakze złaską naszą hospodarską czcią y gardłęm ani imięnia odięcięm za to karac niebędziem. Wszakze w tym występie około obrazęnia naszego hospodarskiego, gdzie komu idzie o czesc y o gardło, takowych slachty, poddanych naszych nigdzie indziey, iedno w tymze panstwie naszym w. x. Lith. na seymiech walnych tutecznego panstwa my hospodar s pany Radami naszymi sądzic y podle wystepku ich tym, iako wyszey opisano, karac mamy.

Artikuł piąty.

O obrażęniu Maiestatu naszego hospodarskiego iaki dowod a nie ynakszy ma bydz.

Iako w każdym uczynku, za ktory gardłęm karzą, potrzeba dowodow iawnych y iasnych, tak y w obrażęniu Maiestatu naszego nielada za oszoczęnięm albo obmowięnięm mamy się na poddanych naszych skwapiac; ale kto kogo o obrażenie Maiestatu wiedzie, ma dowiesc światki wiary godnymi y niepodeyrzanymi ludzmi dobręmi, slachtą y swoią przysięgą. A iesliby kto kogo obwinył w tym vczynku, a zwłaszcza iżby na niego mowił, że nąm hospodar(owi) na zdrowie stał albo rzecz pospolitą zdradzać y ku pretkięmu vpatku przywiesc chciał y na to się vsadzał y gotował, taki powiadać y rok, iesliby takimze iawnym swiadectwęm niedowiodł, sąm osądzenim poczciwości y gardłęm ma bydź karan.

Verum is, qui alicui crimen hoc intendit, probare illud habet necesse testibus non suspectis, viris bonis, fidedignis, nobilibus ac suo ipsius iuramento; alioquin si hoc modo non probauerit, eum, quem accusat, nobis et reipublicae machinatum esse insidias ac exitium, ipsemet delator infamiae ac capitis poena puniendus est.

Articulus VI.

De iis, qui ad hostes confugiunt.

Quisquis hinc animo perfido in patriae nostrumque exitium ad hostes confugerit, famam et honorem perdet, et si captus fuerit, capitis poena afficiendus praeterea est. Liberi quoque, etsi pro delicto paterno infamia non notantur, bona tamen paterna non consequentur, fisco vacatura; iis exceptis, si qua ex peculio quoquomodo aduenticio et acquisito possederint, vel ante delictum paternum profecticia bona a patre in sortem possederint. Eiuscemodi enim bonorum publicatione multandi non sunt. Vxores quoque profugorum, si consciae consillorum mariti non fuerint, vti in articulo superiore tertio sancitum est, conseruabuntur.

Articulus VII.

De iis, qui casu fortuito delinquentes, ad vicinorum nostrorum ditiones profugiunt et saluum conductum impetrant.

Si quis casu fortuito quid admiserit, crimine laesae Maiestatis excepto, ac ad vicinorum nostrorum non hostium tamen, Moschorum scilicet, ditiones

---

Artikuł szosty.

Ktoby s panstwa naszego do ziemie nieprzyiacielski vciekł.

Tesz vstawuiem, ktobykolwiek s poddanych naszych do ziemie nieprzyiacielski vciekł s panstwa naszego vmyslem złym na zdradzie y ku szkodzie R. P. y nam hospodaru, taki cześć traci; ieśliby poyman był, tedy y gardłem karan być ma, a dzieci aczkolwiek dla tego występu oyca swego poczciwości nie tracą, ale imiona wszystkie oyczowskie tracą, niśli ieśliby mieli co własnego nabycia swego, przed tym vczynkiem oyca swego oddzieleni od niego byli, tedy przy tym zostać maią. Takimże obyczaiem y żony, ieśliby niewiedzieli zdrady takiey mezow swych, takowe w tym będą zachowane. W trzecim art. tego Rozd. o takich iest napisano.

Artikuł siodmy.

Ktoby do ziemie sasieczki s przygody vciekł.

Toż iesliby kto z iakiey przygody przypadły okrom obrażenia Maiestatu naszego y R. P. ziachał do ziemie iakiego sąsiadą naszego, wymuiąc ziemię Moskiewską, takowy poczciwości, gardła ani imienia nie traci, iedno ma sprawować się temu, od kogo będzie obwinion, y łaski naszey hospodarskiey przenaśladować za gleytem naszym, a ten gleyt nasz na vrzędziech y wszędzie, gdzie się obracać będzie, a osobliwie po miastom, targom, y przy kościelech ma dać obwoływać y przybiianiem cydul oznaymować

profugerit, is honorem, bona et vitam non amittet, sed is, contra quem deliquit, in iudicio suo respondere, et fortuitum casum probare debebit, impetrato a nobis saluo, vti vulgo vocatur, conductu, quem tamen saluum conductum apud magistratus, vbicunque versabitur, in ciuitatibus, oppidis, foris ac in ecclesiasticis conuentibus voce praeconis publicare debet et scriptis schedis ad parietes affixis, manifestum, vulgatumque reddere et eius salui conductus tempus notum facere, idque propterea, vt tanto tutior ac securior rursus, quo volet, se recipiat, si interim et in nostram gratiam non redierit, et ijs, contra quos deliquit, se non purgauerit. Publicato enim hoc modo saluo conductu profugus ille tutus ac securus salui huius conductus fide dimitti quo volet, modo ne ad hostilem terram debet, idque ante expirationem salui conductus, quem saluum conductum nobis licebit pro arbitrio nostro dare et prorogare.

Articulus VIII.

De violatione salui conductus.

Statuimus, si quem fide salui conductus tutum ac securum esse iusserimus, isque saluus conductus modo supra scripto publicatus fuerit, cui confisus quis ad caussam dicendam in Magnum Ducatum nostrum venerit, et a quopiam vulneratus occisusue fuerit, sine sua tamen culpa et prouoca-

---

y rok wyścia gleytu opowiadać, a to dla tego, aby sobie tym lepszą beszpiecznosc mieć mogł; a ieśliby w tym czasie nie przyprawył sobie łaski naszey hospodarskiey, y temu, komu zawinieł, nie sprawił się, tedy maią takowe zasię z granic panstwa naszego z gleytęm naszym przepuścić, lecz nie do ziemię nieprzyiacielskiey. A to maią czynić przed wyścięm gleytu, a nam hospodaru wolno będzie gleyt dalszy dać wedle zdania y woliey naszey hospodarskiey.

Artikuł osmy.

O gwałcęniu y złamanin gleytu.

Tesz vstawuięm, ieślibysmy kogo my hospodar gleytęm swoięm vbespieczali a tęnby gleyt iawnie y znacznie był obwołan, za ktorymby on obwiniony na sprawę do nas przyiachał, a ktoby takowego podczasęm ranił abo zabieł bez iego początku y przyczyny, takowy sam ma bydz karan gardłęm, iako ten, ktory gleyt nasz hospodarski zgwałcił. Tymże obyczaięm ktoby za gleytęm przyiachawszy a sam spokoynie y skromnie się nie zachował a kogo ranił abo zabieł y iakikolwiek gwałt vczynił, tęn sam sobie gleyt złamał y gardło traci.

Artikuł dziewiąty.

O mandaciech, w ktorych rzeczach maią bydź s kancelaryey naszey dawane.

Napierwey mandaty maią bydz dawane o obrażęniu Maiestatu naszego hospodarskiego; też ktoby przy dworze naszym hospodarskim kogo

tione, vulnerans eum et occidens capitis damnari debet. Eodem modo is quoque, qui impetrato saluo conductu, pacifice ac modeste se non gesserit, et quempiam occiderit vulenaraueritue, aut vim cuiquam intulerit, ipse, vt salui conductus sui violator, capitis poena plectetur.

Articulus IX.

De mandatis nostris.

Primo mandata a nobis dabuntur, quibus vocati parere debent, criminis laesae Maiestatis notati, et qui in aula nostra caede facta vel violentia patrata, profugerint, quique pacem publicam turbauerint, et qui telonia noua ac insolita instituerint, tam subditi, quam teloniatores nostri, quique vltra veterum teloniorum institutum in nostris suisue bonis a nostris subditorumue nostrorum subditis plus exegerint. Mandata etiam dari a nobis possunt de iis rebus, quae ad commoda mensae nostrae atque aerarii pertinent. Praeter has autem causas mandata ex cancellaria nostra ad neminem dari patiemur; ac si data ad quemcunque fuerint, iis comparens personaliter, respondere non tenebitur; prioribus vero mandatis euocatus peremptorie parere ac respondere debet.

---

zabiwszy albo gwałt iaki vczyniwszy, vciekł; ktoby tesz pokoy pospolyti wzruszył, iako iest wyszey o obrażęniu naszego Maiestatu szerzy opisano; o myta, to iest ktoby na ymięniu swoięm nowe myto wymyslał, abo tesz mytnik nasz hospodarski, y tesz ktoby s poddanych naszych maiącz starodawne abo od nasz dane myto na ymięniu swoym abo w dzierżawie swoiey, nad vstawę także y od podwod slacheckich co brał; tesz listy mandaty maią bydz dawne w rzeczach y pożytkach stołu y skarbu naszego hospodarskiego należących. A ynsze żadne rzeczy krom tych wyżey mienionych artikułow, mandaty nikomu gwoli s kancelaryey naszey nięmaią bydz dawane; a iesliby były wydane, tedy strona o inszą rzecz, krom tych mandatow naszych, będąc pozwana y stawszy oczewisto, nie będzie winna odpowiadać. A za mandatęm ma bydź złożon rok zawity.

Artikuł dziesiąty.

Ktoby komu imienie zastawieł albo przedał pierwy, niżby z zięmie vciekł.

Tesz gdyby on człowiek przedtym, nizli vciecze do zięmie nieprzyiacielskiey, będąc ieszcze w panstwie naszym, przedał albo zastawieł iakie imięnie albo ludzie albo zięmię komu, a tęnby o tey radzie iego nie wiedział, a na to prawo podniesie y okaże listy na to y dzierzęnia swego dowiedzie, tedy ma to spokoynie dzierzeć; a ieśliby nie chciał przysiądz, tedy to kupione albo zakupione imięnie traci. Ktoby komu imięnie iakie w su-

Articulus X.

De eo, qui ante fugam bona sua pignori opposuerit venderitue.

Si quis prius, quam ad hostem profugerit, vendiderit pignoriue opposuerit bona sua, fundos, homines ascriptios, isque, cui oppignorata sunt, se consilii illius improbi conscium non fuisse iurauerit, obligationisque et contractus sui litteras authenticas ostenderit, posessionemque probauerit, rata erit venditio ac pignoris traditio; quod si iurare noluerit, irrita.

Articulus XI.

De eo, qui liberis vel agnatis in Magno Ducatu relictis, ipse ad hostes profugerit.

Si quis ad hostes huius Magni Lituaniae Ducatus profugerit, liberis in bonorum suorum possessione relictis, ea bona fisco nostro cedent; pro delicto enim paterno liberos bonorum confiscatione multari aequum est. Si quis tamen liberorum vtriusque sexus ante fugam paternam sortem bonorum paternorum liberalitate patris consecutus fuerit, eaque separatim a patre et non eodem sepimento conclusa possederit, consiliique paterni suspectus non fuerit ac eius ignarum se fuisse iurauerit, nec ea bona, nec honorem perdet; id tamen de ceteris agnatis intelligendum non est, ne de fratribus quidem, nam si frater, patruus aliusue agnatus ad hostem nostrum Moschum

---

mie pieniędzy zastawiel, a potym sumy niezaplaciwszy, imięnie odiął, takowy gwalt y zaręki w liście opisanym placi.

Artikul 11.

Iesliby ociecz od dzieci vciekl do zięmie nieprzyiacielskiey, także y ktory bliski etc.

Tesz vstawuięm, iesliby ociec dzieci vciekl do zięmie nieprzyiaciela naszego Moskiewskiego y do ynnych s tego panstwa naszego w x. Lith. a dzieci zostawiel po sobie na imięniu, tedy imiona iego na nas hospodara spadaią, bo za występ oyca ich wlasnego, iusz oddalęni od imion. A wsząkże ktoryby syn byl dzielny od oyca swego i pierwy w tey częśći dzierżęnia swego byl niźli vciecze ociecz, y mieskalby na tym okromie od oyca, nie w iednym mieyscu z nięm a nie za iednym plotęm, a tey rady y vczynku oyca swego nie wiedzial, a nie bylby podeyrzany y wywiodl się s tego przysięgą swoią, tedy takowi synowie y corki od poczciwosci swoiey y od częsci imiona swego nie odpadaią. A ieśliby ktory przygodny brat abo stryei abo ktory z rodu vciekl do ziemie tego nieprzyiaciela naszego Moskiewskiego y ziem nieprzyiacielskich poganskich, tedy dzielnica częśći iego, chociaby wydzielona byla albo niewydzielona, spada na nas hospodara, a blizny zadęn do tego nięma nic miec. Wszakże to braci y bliskięm poczciwośći y częśćiom ymion ich szkodzić nięma, ale ieszcze za to będzie godzięn laski naszey hospodarskiey; a ieśliby nie dowiodl, tedy sam tym ma bydz karan, iako wyszey iest napisano o tym »A tęmu, kto co na kogo wiedzie a niedowiedzie«.

vel alias terras aethnicorum fugerit, eius bonorum sors seu a fratribus et agnatis diuisa, seu non diuisa, fisco nostro cedet, nec ad agnatos deuoluetur. Fratres tamen et agnati honoris et famae detrimentum non capient, nec bona sua perdent.

Quicunque autem transfugam illum sceleratum vel occiderit, vel a fuga retraxerit ac legitimis argumentis fugae eius consilium probauerit, non solum id famae honorique eius non nocebit, verum et gratia nostra dignus habebitur; quod si autem non probauerit, ipse eadem poena punietur, sicut supra de iis statutum est, qui aliquem criminis accusant, quod non probant.

Articulus XII.

De falsariis litterarum sigillorumque nostrorum aut chirographorum.

Si quis litteras vel sigilla nostra falsa confecerit, vel chirographum nostrum, cancellariorumque aut notariorum nostrorum imitatus fuerit, sigillaue nostra sculpserit, et apud se adseruauerit, vsusque iis fuerit, conuictus euidentibus probationibus igne cremabitur. Praeterea qui sigilla ac instrumenta magistratus publici falso conficta aut testamentum aut obligationem aut vllum mutui, commodati, pignoris alteriusue generis contractum falsum fecerit in iudiciumque produxerit et ceras aliasue consignationes auulserit,

---

Artikuł 12.

Ktoby pieczęci albo listy nasze fałszował, czym ma bydz karan.

Kiedyby kto listy albo pieczęci nasze fałszował albo na kształt ręki naszey, tak tesz cancלerzą y inszych pisarzow naszych tego panstwa podpisował, albo ktoby tesz pieczęci nasze sobie rel, v siebie ich chował, ich vżywał, takowy za okazaniem y iasnością pewną y dowodem słusznym, niczem innym, tylko ogniem karan bydź ma. Ktemu ieśli kto pieczęci y wypisy vrzędowe przeprawował, testamenty, zapisy, cirografy, na długi listy y na zastawy fałszował albo odbieraiącz pieczęci od listow ku drugim przykładał ku pomocy a pożytku sobie a ku szkodzie stronie swey przeciwny, a toby się na prawie nalazło y okazało, ten tę rzecz, o co te listy idą, y o co za niemi prawo idzie, traci, a gardłem przecię za to ma bydz karany. Ktoby listy fałszywe na iaką rzecz nabytą pokazal, ktoreby po czyiey smierci z ymięniem albo s czymkolwiek do rąk iego przysły, y za takowemi listy czegoby vżywał, ten bliszszey na tym przysiądz, ysz takowe listy po śmierci tych, od ktorychby się iemu dostały z ymięniem albo s ktorąkolwiek rzeczą, y za tym to stronie poczciwości y gardłu skodzić nie będzie. A o tę rzecz, o co prawo idzie, przecię mowić może y prawem postempować, y ku listom mowić, ieśli przeciw prawu ale niedotkliwie.

suisque instrumentis falsis applicuerit commodi sui comparandi, damni vero aduersario dandi caussa, is et litis et caussae, de qua contrauertitur, damno, praeterea etiam capitis damnandus est. Si tamen quis falsa instrumenta aliunde post mortem alicuius cum bonis vel aliis quibusuis rebus acquisita protulerit, quorum auctoritate rem aliquam et ille, a quo ea instrumenta sunt acquisita et ea acquirens possederit, iurabit se ea instrumenta vna cum ea re, de qua agitur, bona fide post mortem alicuius acquisiuisse; atque ita nec falsi notam, nec capitis periculum subibit; de re autem controuersa is, cuius interest, non infami iudicio aget, instrumentaque neminem notando, impugnabit.

Articulus XIII.

De monetam adulterinam cudentibus.

Quicunque monetam falsarint et iniussu nostro cuderint, nummos adulterinos conflauerint, circumciderint, et monetales quoque fabri, qui aurum, argentum, as, cuprum aliamue cudendis nummis idoneam materiam adulterauerint et eius sinceritatem corrumperint cum reipublicae detrimento commodi sui caussa, sine vlla miseratione, legitima probatione victi, igne exurantur.

Aurifices quoque et argentarii, qui auro argentoque aes, cuprum, stannum miscuerint, ipsi igni crementur, ex bonis vero eorum iis, quibus dam-

---

Artikuł 13.

O fałszowaniu monety, o mincach y o złotarzach.

Tesz ktoby monetę naszę fałszował y był krom woli naszey, przeprawował y obrzezował, tak tesz y miniicarze naszey, ktorzyby złoto, srebro y inszą materyą naszę, należącą y przysłuchaiącą mincy fałszowaliby, mieszali y zlewali ku pożytku swęmu a ku skodzie R. P. a toby na niech doświatczono, czy maią bydz ognięm karani bez mielosierdzia. Potym iusz y złatarze, ktorzy złoto y srebro fałszuią y miedzy to mieszaią miedz albo cenę albo wołow, a w tymby byli doznani, tedy sami maią bydz ognięm karani a z ych maiętności tęmu, komu szkodę vczynieli, ma bydź płacono. Wszakże robota y materya, bez ktory to rzęmięsło ych sprawowanoby bydz nie mogło wedle zwyczaiu iego, fałszęm rozumiano bydz (niema).

Artikuł 14.

Niema nikt nizakogo cierpiec tylko sam za siebie.

Tesz vstawuięm, iż nikt nizaczyei występek nięma karan y skazowąn bydz, tylko tęn, ktory winięn, gdysz tego prawo Boże y sprawiedliwość krzescianska vczy. Iakosz tak chcęm mieć, aby ociec za syna, ani syn za oyca, krom obrażęnia Maiestatu naszego, iako wyszszy około tego iest opisano, ani żona za męża, ani mąsz za żonę, tak tesz brat za brata y kożdy przyrodzony y sługa za pana a pąn za sługę, nikt za czyi wystepek y vczynek, tylko każdy sąm za swoy wystepek ma cierpiec y karan bydz.

num datum fuerit, satisfiat. Si tamen aliqua materia sine alterius admiscione conflari non potest, in eo consuetudo eorum sequenda est, nec ad poenam falsi trahenda.

Articulus XIIII.

Neminem esse pro alterius delicto puniendum.

Statuimus, neminem esse pro alterius delicto puniendum, nisi solum eum, qui deliquit, cum ius **diuinum ac humanum hoc vetet. Itaque neque** pater pro filio, nec filius pro patre puniri debet, crimine laesae Maiestatis excepto, vti supra statutum est, neque vxor pro marito, nec maritus pro vxore, nec frater pro fratre neque sorore, nec cognatus pro cognato, nec denique dominus pro seruo, nec seruus pro domino, sed semper poena suos auctores teneat.

Articulus XV.

De iis, qui dolo malo e reipublicae et principis patrimonio multa pro paucis impetrant, vel furtim sibi vsurpant.

Si quis e bonis nostris pauca se petere simulans plus, quam quod petiit, sibi vsurpet, idque ita compertum fuerit, is non solum id, quo plus sibi vsurpauit, sed et id, quod a nobis donatum illi est, perdet, nobisque restituere cogetur. Quisquis etiam ad bona sua e fundi nostri portione ali-

---

Artikuł 16.

Ktoby wiele za mało vprosieł, aboby besz daniny pobrał.

Tesz ktoby wiele za mało vprosieł, a toby nąn słusznie y sprawą było przewiedziono, ysz naleziono więcy niszli vprosieł, takowy tę wysługę swoię od nas, daninę swoię traci; a ktoby iey dobrze wyprawieł a bez daniny naszey co ku wysłudze swoiey wziął, ktęmu przywrocieł y przecię tę wysługę y to zebranie traci y spada to na nas hospodara. A ktoby ku oyczystęmu imięniu swęmu wziął człowieka abo dwu abo dziesięć abo cokolwiek z zięmiami abo zięmie puste, tedy ma kożdego człowieka, ile ich wziął, swoięmi oyczystęmi nawiązać z zięmiami, albo każdą zięmię, wszakże nie na golą powiesc abo obmowę, ale za oglądanięm y wywiedzęnięm słusznym y sprawiedliwęm, prawęm pospolitęm y dowodęm przez ludzi cnotliwych y wiary godnych komisarzow, tubelcow, rownością prawa, iednakięmi prawy wdawaiąc się w rowne prawo z slachtą. iako o tym wyszey napisano.

Artikuł 17.

O rzecz ziemną albo o grunt miedzy imiony naszęmi kniaskięmi, panskięmi y slacheckięmi my hospodar iednym prawem sądzić się mamy.

Tesz my hospodar obiecuięmy y chczęmy, aby to przes nas y potomki nasze wiecznie było dzierżano, ysz gdzieby się trafieło w ymionach naszych spor y roznica miedzy grunty naszęmi y slacheckięmi y miedzy

quam partem seu cum hominibus ascripticiis ac colonis, seu desertam, fundo suo furtim vel quoquomodo adiecerit, poena duplionis punietur, id est pro singulis colonis et terris duplum nobis restituet, id tamen non ad simplicem et vanam delationem, sed re bene a recuperatoribus, hominibus indigenis, fide dignis, ordine iudiciario probata, iuste perspecta et explorata, pari nos subdendo iuris processui cum reliquis nobilibus indigenis.

Articulus XVI.

De omnibus fundis nostris et subditorum nostrorum cuiusuis status aequo iure, hoc videlicet scripto esse iudicandum.

Promittimus et volumus, ut id perpetuo a nobis et successoribus nostris ratum seruetur: quoties controuersia inter bona nostra subditorumque nostrorum, ac inter ea, quae cuiquam donata a nobis sunt, inciderit, nos et successores nostri Magni duces Lituaniae hoc iure, quod iis statutis scriptis continetur, aequo cum reliquis iudicabimur, ac cuius probationes euidentiores apparebunt, is caussam obtinebit.

Articulus XVII.

Omnes eodem hoc iure esse iudicandos.

Statuimus pepetuisque temporibus hoc duraturum sancimus, ut omnes indigenae omnium ordinum ac statuum, diuites aeque ac pauperes, senatores,

---

tęmi imiony, ktore wyszły z daniny naszey, ysz w tey rzeczy mamy my y potomkowie naszey w. x. Lith. sądzić się nieynaczy, y czyi dowod będzie słusznieyszy wedle prawa, tęn ku dowodu ma bydź przypuszczon.

Artikuł 15.

Wszyscy w tym panstwie naszym w. x. Lith. iednym tym prawęm sądzeni bydz maią.

Vstawuięm tesz y wiecznie a nieodmięnnie mieć chcęmy, aby wszyscy poddani naszey wszystkich stanow, tak bogatego, iako y vbogiego, począwszy od xiążąt, panow Rad duchownych y swieckich, duchownych, panow chorągiewnych, slachty asz do niszszego stanu iednym tym prawęm, od nas danym, byli sądzeni o wszelakie rzeczy, począwszy od pocciwosci, gardła, dostoinstw, maiętności, imion y wszelakich spraw zięmnych leżączych y ruchomych, asz do namnieyszy rzeczy nie ynakszęm prawęm, ale tym statutęm od nas wydanym, maią bydź sądzęni, także y cudzoziemce y zagraniczniki w. x. przeizdzaiące iakimkolwiek obyczaięm, przybełe ludzie tymze prawęm maią bydź sądzęni y na tych vrzędziech, kto wystąpi gdzie.

Artikuł 18.

O lisciech zapowiednych, ysz nię maią bydz s kancelaryey naszy wydawane.

Tesz obieczuięm, ysz listow naszych zapowiednych na przedłużęnie sprawiedliwosci ludzkiey iakokolwiek powciągaiąc albo zadzierżywaiąc od tych czasow na potym do wszelakich sądow my sami y potomkowie naszi w. x. Lith. dawac nie będziemy, okrom tylko trzech członkow: pierwey

principes, spirituales et saeculares, proceres, nobiles ad vsque nouissimos eodem hoc iure iudicentur in omnibus caussis honoris, capitis, dignitatum, fortunarum, hereditatum, fundorum, bonorum mobilium et immobilium et minimarum quarumcunque rerum, et non alio, sed hoc ipso, quod Statuto hoc a nobis promulgato, praescriptum est. Eodem modo et peregrini, extranei et in hoc Magno ducatu Lithuaniae quoquomodo degentes aduenae, idque in illis foris et iudiciis, in quibus quis deliquerit, caussam dicere cogantur.

Articulus XVIII.

Litteras ius cuiusquam remorantes e cancellaria non esse edendas.

Promittimus nulli litteras prohibitorias et ius cuiusquam remorantes, iam hinc ad vllum iudicii forum e cancellaria nostra nos successoresque nostros, Magnos Lituaniae duces edituros, exceptis tribus caussis: prima si quis propter rempublicam ab hostibus captus teneretur; altera si quis legatus nostra reique publicae caussa peregre profectus, vel publicorum finium regundorum aliorumque ad nostram reique publicae nostrae rationem pertinentium negotiorum gratia missus absit, specialiter etiam in negotiis publicis occupati, quamuis nullis litteris, nullo mandato nostro, ita casu postulante ea procurent. In eiusmodi casibus non nostris solum, se et senato-

---

gdyby kto o rzecz pospolitą v nieprzyiaciol naszych w wiezięniu byl; drugie gdyby kto na służbie naszey y R. P. w poselstwie do zięm cudzych abo na granice panstwa naszego, gdzie się będzie dotykalo R. P. w naszych rzeczach wlasnych hospodarskich byl poslan, ku tęmu osobliwie w potrzebach zięmskich, by tesz y listu naszego nieotrzymawszy, takowe y iakokolwiek wedle czasu potrzeby odprawuiący, ięmi się zabawiel. W takowych rzeczach y sprawach nietylko listy nasze hospodarskie ale y panow Rad naszych, y te mogą mieysce v prawa miec y będą. Trzecie gdyby kto prawdziwie nięmocęn byl. A w ynszych rzeczach kromia tych czlonkow (chociaby wydane byly komu), tedy vrzedy nasze, to iest choc zamkowy abo zięmskiey y miesckiey, takowych listow zapowiednych ku krzywdzie iedny stronie odzierzanych niepowinni przymowac ani ich posluszni bydz.

Artikul 19.

Listy otworzone każdęmu maią bydz wracane.

Tesz ktoby listy nasze otworzone w zalobie swoiey do kogo przyniosl, choc do kniazia, albo do pana, albo do dzierzawce, abo do zięmianina, a ktobykolwiek z nich on list otworzony przeczetszy, v siebie zadzierzal, copią z niego wziąwszy pod pieczęcią woznego, onemu zasię niechcial wrocic do trzech dni, tedy takowy za przeciwięthstwo swoie nam hospodaru w winie wpada we dwanascie rubli groszy, a zachamowanie listow woiewodzinych, staroscinych y urzędu zięmskiego onęmu vrzędowi szesc

rum nostrorum litteris excusabuntur. Tertia si quis vere infirmus fuerit, tum is, si vocatus ad iudicium non venerit, in proximo iudicii termino iurabit, se vera infirmitate prohibitum iudicio non stitisse. His tribus caussis exceptis, si quae litterae hominum iustitiam remorantes, e cancellaria nostra editae fuerint, eae nullum robur et auctoritatem in iudiciis castrensibus, terrestribus, ciuilibus seu oppidanis habere debent.

Articulus XIX.

Litteras publicas et apertas esse omnibus restituendas.

Si quis litteras nostras apertas, querelam suam continentes, adferat ad praelatos senatores, ii vero eis perlectis exemplarisque sigillo praeconis obsignati sibi copia facta, ipsas litteras restituere per triduum nollent, contumaciae huius in nos poena duodecem siclorum *ruble* vocatorum, multentur; pro retentione vero litterarum a palatinis, capitaneis et iudicibus terrestribus editarum, iis ipsis, a quibus editae sunt litterae, poenam sex siclorum, totidem ei, qui litteras attulit, luant. Litterae tamen istae praesentibus praecone et testibus nobilibus dari iis, ad quos editae sunt, debent.

---

rublow groszy, a stronie tylkosz ma placic; wszakże listy otworzone obyczaięm słusznym dawane maią bydz przez woznego powiatowego y przed ludzmi stronnęmi slachtą.

Artikuł 20.

O zbiciu posłanca naszego hospodarskiego przy lisciech hospodarskiech, tak tesz panow Rad y starost sądowych y sądu zięmskiego.

Vstawuięm, ktoby posłanca naszego hospodarskiego tesz posłancow od panow Rad naszych za listy naszemi y za listy panow Rad naszych, starost sądowych y sądu zięmskiego zbieł y listow nieuczcieł abo listy podarł ku zelzywosci naszey y Rad naszych, tęn ma za słusznym dowodęm, iesli nan oczewisto przewiodą, dwanascie niedziel na zamku naszym siedziec a dworzanina sowito nawiązac wedle stanu iego, a dworzanin gdy listy poddaie, ma miec przy sobie stronę, to iest dwu slachcicow do dowodu y stronę, ktorą będzie miał przy sobie; dworzanina iesliby kto zbieł abo iaką zelżywosc vczynieł y lekkosc, ma wedle stanu ich sowito nawiązac. A dworzanie naszey posłani, panow Rad y wozni vrzędowi z listy w sprawach vrzędownie iezdzący, maią skromnie y vczciwie zachowac y zadny przyczyny ku łaianiu a zelzywosci swey niedawac y nicego niesłusznego niepoczynac, iedno to sprawowac, co vrzędowi iego nalezy y o cęm przyiachał. Woznego ktoby na sprawowaniu vrzędu iego zbieł, albo listy vrzędowe odiąwszy zdarł y tęm vrzędu nieuczcieł, takowy za dowodęm słusznym ma woznego nawiązac sowito a na zamku szesc niedziel siedziec.

Articulus XX.

De eo, qui apparitores seu nuntios nostros, senatorumue ac praefectorum iurisdictionem exercentium, litteras deferentes violat.

Statuimus, quisquis missum a nobis vel a palatinis, praefectis iuridicis, iudicibus ad se cum litteris verberauerit, litterarumque auctoritatem contempserit, easue concerpserit in nostram senatorumque nostrorum contumeliam, is euidenti testimonio conuictus, si comprehensus ac adductus fuerit, duodecem septimanis carceris in arce poenam sustineat, verberato vero illi secundum eius conditionem duplicem multam pendat. Is autem, quisquis litteras eiuscemodi reddere alicui debet, testimonii caussa habeat secum duos nobiles, quorum si quis tunc violaretur, secundum cuiusque condicionem duplicis multae irrogatione vis vindicetur. Verum tamen isti tabellarii et nuntii nostri, palatinorum, capitaneorum, iudicum et praecones cum litteris a nobis vel magistratu missi, modeste ac honeste se gerant, nec vllam se violandi caussam praebeant, nihil agant, quod non deceat, praeter id, quod ad eorum officium pertinet, et cuius gratia missi sunt.

Articulus XXI.

De interdictis.

Interdictas, seu vt vulgo vocantur, vadiorum litteras, quibus ne cuiquam vis fiat, vetatur, dabimus subditis nostris nobilibus, quibus ab aliquo

---

Artikuł 21.

O lisciech zarucznych.

Obiecuięm tesz y mamy dawac o bespiecznosc zdrowia poddanych naszych slachty za pochwałkami y zwasnienie o czymkolwiek przeciwko im na każdego z wielkich y rownych asz do niszszech stanow s kancelaryey naszey listy zaruczne y zakłady na niech kazac y opisowac pięc seth kop groszy, a nade wszystkie wyszey opisane zakłady nikomu tak z więthszych iako z ynszych stanow slacheckiego narodu nięmaią bydz dawane, a tego canczlerz y pisarze naszey hospodarscy y zięmscy doględać y vwazywac maią, komu pięc szeth a komu dwa tysiąca kop groszey w lisciech zakłady opisowane dawane bydz maią; a ktoby za pochwałką albo zwasnięnięm iakięm swoym obniesioni będąc vrzędownie listęm naszym zarucznym a przes tęn zakład nasz kogo zabieł, tedy s prawa za słusznym dowodęm gardlęm ma bydz karan, a zakład na nas hospodara do skarbu naszego zięmskiego w. x. Lith. na ymięniu iego ma bydz sprawion. A iesliby nie zabieł tylko ranieł albo zabieł, tedy s prawa takze za słusznym dowodęm zarukę na nas hospodara ma płacic a tęmu ma bydz zawiąską sowito wedle stanu iego. A ktoby zarukę wziąwszy y obesławszy ią, stronę swoią przeciwną, na ktory zarukę wziął, sąm ią zabieł albo ranieł, tęn sąm ma bydz takowąsz winą karan, ani hospodar takowych zakładow nięmąmy nikogo odpuszczac, ale kazęm brac z skarbu naszego zięmskiego w. x. Lith.

insidiae denuntiantur, et pericula intenduntur, contra omnes summos, mediocres et infimos, quibus ni interdicto vadioque nostro paruerint, multam irrogabimus non minorem, quam quingentarum, nec maiorem, quam bis mille sexagenarum. Cancellarii autem et scribae cancellariae nostrae terestres Magni ducatus Lituaniae aestimare debent vniuscuiusque condicionem, et quanta quisque multa coërceri a vi et iniuria potest, perpendere, vt tantam in litteris vadii adscribant, quanta contineri vnumquenque iudicabunt. Quisquis autem odio in quenquam incensus, minis ante iactatis, litteris vadii vt a vi temperet, iussus, eum cui minatus est, occiderit, is ex iudicii sententia euidenti probatione victus, capitis poena damnabitur, multa autem in vadio expressa, e bonis eius ad fiscum nostrum Magni Lituaniae ducatus redigi debet. Quod si non occiderit, vulnerauerit tamen vel pulsauerit, idque legitime constiterit, multam litteris vadii expressam nobis praestabit, vulnerato vero et pulsato, quanti eius condicio aestimatur, duplicem multam luet.

Si vero is quoque, qui ipse alium interdicti seu vadii litteris vadiatus fuerit, et ne se violet, coërcuerit, hunc ipsum ipsemet occiderit, vulnerauerit, violauerit, is eandem poenam dabit capitis et multae, quam nos princeps neutri remittere ac condonare poterimus, multasque exigemus et in fiscum Magni ducatus redigemus. Absentibus autem hinc nobis, palatini, capitanei, tenutariii eorum castrorum, in quibus iudicia exercentur, eandem auctoritatem

---

W niebythnosci naszey w tutecznym panstwie woiewodowie, starostowie y dzierzawcy sądowi, gdzie xięgi lezą, bedą y maią listy zaruczne pod pieczęciami swoięmi slachcie dawac, vwazaiąc, komu iaki s tych dwuch sum zaklad ma bydz dawan.

Artikul 22.

O odpowiednikach nieosiadłych.

Tesz vstawuięm, iesliby ktokolwiek nieosiadły bądź tubelecz panstwa naszego w. x. Lith. iako y cudzozięmiec komu tesz kolwiek inszęmu odpowiec oblicznie abo przes listy abo tesz zaocznie vczyniel, takowy odpowiednik ma bydz postawion od nas hospodara abo zamkowęgo vrzędu abo zięmskięgo przed prawęm, a gdzieby mu takowy odpowiedzi nan przed vrzędem dowiodl, tedy takowy odpowiednik nieosiadły ma bydz na zamku naszym posadzon y ma siedziec dwanascie niedziel y nięma bydz s tego wieziępia wypuszczon, asz się pierwy rekoięstwęm visci, aby tęn, przeciwko komu odpowiec czyniel, w pokoiu byl.

Artikul 23.

O liściech zielaznech komu y iako maią byc dawane.

Tesz vstawuięm, ysz listy nasze zielazne s kancellaryey naszey nię maią byc dawane tym, ktorzy maiętnosci swoie na zbytkach marnie vtracieli y za takięmi zbytecznęmi vtratami w dlugi wpadli y przyśli w ubostwo, poupadli z Bozego dopuszczęnia, to iest ognięm pogorzeli abo maiętnosci

vadiis cöercendorum violentorum hominum habebunt, vadiaque sub sigillis suis in praesidium nobilibus edent, aestimantes, quanta cuique multa suprascriptarum summarum irroganda sit.

Articulus XXII.

De minas contra aliquos iactantibus, bona non possidentibus.

Si quis bona non possidens, seu indigena, seu hospes ac peregrinus minari alicui et periculum intendere audeat, seu coram, seu in absentia, seu per litteras, is vel a nobis vel a magistratu castrensi et terrestri iudicio illi, in quo deliquit, sisti debet; et si is, qui defert eum et accusat, minas ab illo sparsas probauerit, minans iste carcere castrensi duodecem septimanis cöerceatur, nec postea dimittatur, antequam idoneis et locupletibus prae- [156/39 dibus seu fideiussoribus satisdet, illum, cui minatus est, tutum securumque a se fore.

Articulus XXIII.

De litteris aeris alieni solutionem morantibus, quae vulgo ferreae litterae vocantur.

Statuimus litteras, quibus aeris alieni solutio impediri ac differri solet, quas vulgo ferreas vocant, e cancellaria nostra nemini eorum esse dandas, qui bona sua luxuriose viuendo prodegerunt, ac ex ea caussa aere se alieno

---

ich potonely, aboby od rozboiu nieprzyiaciela naszego zabrane byly, abo co by tesz dla R. P. ku vtracie y vbostwu y dlugom przyszedl; a wszakze dalszego czasu y wolnosci nięma tęmi listy vzywac y dawac, tylko w nawięthszy rzeczy y sumie trzy lata, a w tym czasie ma się tęn o zapłatę starac. A ludziom prostym y zydom y kupcow, (s) przeciw slachcie nięmamy dawac takowych listow. A wszakze komubychmy chcieli takowego listu zielaznego vzyczyc (y to przecię nię ma przeciw slachcicowi), tedy s cancelariey naszey tęn ma bydz odeslan do vrzędu ięmu nalezącego, odkąd iest przed ktorym vrzędęm. Kto takowego listu zielaznego potrzebuie, ma rekoimstwo sluszne postawic, ludzi dobrych, osiadlych y viscic się onych maiętnosciami, ysz nie zniknie na tych czasiech, iako na liscie naznaczono, a na ostatni dzięn roku wyscia będą powinni rekoymie onego na tymze vrzędzie postawic a dluznicy dlugow swoych y onego ystca v tego vrzędu vpominac się, naydowac y dochodzic będą. A iesliby rekoymie niepostawieli y w tęm się onym niesprawieli, tedy sami za listy abo za dowodęm prawnym te dlugi powinni będą placic.

Artikul 24.

Komuby slo o czesc, iako rychlo sprawiedliwosc vczyniona bydz ma.

Tesz obieczuięm y będzięm powinni każdęmu s poddanych naszych, komuby slo o czesc, prętką a nieodwloczną sprawiedliwosc vczynic. A iesliby nasz hospodara zasli iakie trudnosci, tedy takowy sprawie w roku cztery roki skladamy; a gdzieby na pierwszym, wtorym abo na trzecięm

obruerunt; iis duntaxat dabuntur, quos permissu diuino, casu fortuito in egestatem incidisse, aesque alienum contraxisse contigerit, quales sunt, quorum bona incendio conflagrarunt, aut ab hostibus direpta sunt; qui naufragium fecerunt; qui a latronibus spoliati sunt; vel qui reipublicae caussa damna aliqua sunt passi. Sed nec iis diutior ad soluendum mora, quam triennii in [157/40] maximis summis pecuniae a nobis conceduntur, intra quod triennii spatium debitor curare debet, vt soluendo esse queat. Inferioris autem condicionis hominibus, negociatoribus ac Iudaeis contra creditores nobiles eiusmodi ferreas litteras non dabimus. Quibus autem eas concedere volemus, modo ne contra nobiles, ii in eo, cui parent foro, fideiussores statuere locupletes et fidedignos debent, ac in eorum bonis cauere, se non fugituros, sed se vltimo triennii die in eo, cui sunt subiecti, foro stituros, quem fideiussores sistere habebunt necesse. Creditores autem debitores suos in eo foro requirent; quos si fideiussores non stiterint, ipsi creditoribus debitum, postquam legitime probatum fuerit, persoluent.

Articulus XXIIII.

Caussa honoris quanto tempore cognosci ac iudicari debet.

Promittimus nosque obligamus omnibus subditis nostris, de quorum fama et honore agitur, celeriter, sine mora et dilationibus iustitiam admi-

---

roku (przes się za niedospiechęm naszym) nięmoglibysmy konca w tey mierze vczynic, tedy iusz na ostatnim czwartym roku tegosz obiecuięm skuteczną y bez odwłoki sprawiedliwosc vczynic. A do tego czwartegc roku abo v sądu naszego poczciwosci onego obwinionego nic nięma skodzic. A chociaby vmarł abo zabit był, niedoczekawszy rossątku naszego, tedy ięmu, ani potomkom iego poczciwosci to skodzic nięma; a przyganiony z słuzby naszey y zięmskiey nięma się wymawiac, wszakze czwartego ostatniego roku y woynie się y stronie wymawiac nie będzie mogł.

Artikuł 25.

O mytach nowych y starych, o rzekach spustnych y o iaziech etc.

Tesz vstawuięm y przykazuięm, aby zadęn człowiek w tęm panstwie naszym w. x. Lith. niesmiał nowych myth wymyslac ani vstawiac, ani na drogach, ani na miesciech, ani na groblach, ani na mosciech, ani na rzekach, ani w targach, ani w miasteczkach, ani w stodołach abo karczmach, na goscincach w ymionach swoych, kromia tych, ktoreby były starodawna vstawione, abo by mieli na to listy przodkow naszych, abo nasze. Ktobykolwiek smiał myto kromia zwyczainego torgowego postanowiac, tedy to imięnie, w ktorym myto kromia targowego postanowieł, traci y spada na nas hospodara; a ktorzy zdawna za przywileymi y listy naszęmi myta y mostowe na imionach swych biorą, ci własnym nakładęm swoięm w tych imionach swych na drogach gaci, mosty, groble, rowy naprawiac mają;

nistrare. Si tamen aliquibus occupationibus distineremur, in annali spacio [159/41 quattuor, vt vocant, terminos constituemus, in quorum primo, secundo ac tertio, si praepediti iudicare iudiciumque absoluere nequiuerimus, in quarto tamen et vltimo termino annalis huius spatii nos eam caussam iudicaturos, omni cunctationis et morae excusatione semota, pollicemur; interim tamen vsque ad vltimum hunc terminum eius, cuius fama in periculum vocatur, eiusque posteris honori nihil haec iudicii annalis dilatio obesse poterit, quamuis etiam interea fato, caussa non diiudicata, functus fuerit, quin etiam interim pendente famae iudicio a militia se excusare is infamia ab aliquo notatus, non poterit; non licebit tamen ei tum, cum quartus terminus aduenerit, quominus caussam dicat, excusatione militiae vti.

Articulus XXV.

De nouis teloniis non instituendis.

Prohibemus ac vetamus, ne quisquam hominum nostrorum in magno ducatu Lituaniae telonia noua aut vlla vectigalia instituere audeat, non terrestria, non aquatica, non pontalia, non aggeralia in pagis, foris, oppidis [159/42 tabernis, cauponis, in bonisque vllis suis, iis exceptis, qui ipsi vel eorum maiores exigendorum eorum ius a maioribus nostris vel a nobis ipsis sunt consecuti. Quisquis autem contra hoc edictum nostrum telonia noua et in-

---

a gdzieby kto gaci, grobel, mostow naprawionych nięmial, a dla tegoby przeiast byl trudny, a skodaby się komu na tych mieyscach stala, tęmu tęnze pan, kto myto bierze, winięn będzie szkodę oprawic y z nakladęm, co szukaiąc szkody swey nalozy. A starostowie, dzierzawcy, mytnicy naszey, iesliby takiesz biorąc myto y drog na imionach naszych nienaprawiali, tedy skodę y naklad tęmu, kto dochodząc, co należy, winni będą placic, a ktorzy tesz panowie, kniaziowie, slachta, stare drogi stawy swęmi zatopią albo zaorzą, przywlaszczaiąc ie sobie w pozytki, takowe drogi maią byc polozone nie ku krzywdzie ludziom przeiezdzaiącym, ale iako mogą być naprosci, y aby tak byly naprawiane, zeby z wozy cięskięmi wszendzie bespiecznie byly przeiazdy a ktęmu insze starodawne drogi na imionach y na grunciech swoich, na mieyscach potrzebnych y topnych poprawiac, mosty moscic, gaci gacic ci ktorzy starodawna ludzmi swymi to robiali y teras będą powinni. A gdyby na czyięm imięniu abo na gruncie zly przeiast byl, a slachcic chcialby go naprawować, a s tego za naklat swoy sobie pożytek wziąc albo miec, tedy tęn ma s tym do nas hospodara vciec, a my dowiedziawszy się tego przes poslance albo starosty nasze, ku tęmu przylegle, mamy ięmu dac y vstanowic od kupcow przeiezdnych y innych ludzi myto albo plat, podle waznosci nakladu iego y naszey laskiey hospodarski. Tak tesz y mytnicy naszey w miasteczkach y w siolach kniaskiech, panskiech y boiarskiech, gdzie pierwy myta niebrano czasu praznikow y schodow, zadnych myt y targow wymilac (s) y brac nięmaią. A iesliby się

usitata instituere aut exigere ausus fuerit, ea bona, in quibus ea institut sunt, publicanda et fisco Magni Ducatus addicenda sunt. Qui vero iam ante teloniorum exigendorum potestatem, priuilegiorum litterarumque auctoritat concessam habent, ii sumptu suo itinera publica in fundis suis, pontes, ag geres, fossas reficere, peruiosque fundos suos et minime impeditos redder debebunt; quod ni fecerint ac propter difficultatem pertranseundi damnui pertranseuntes detrimentumue vllum caeperint, id is dominus fundi praestar cogetur vna cum impensis in litem secum institutam factis. Praefecti quc que seu capitanei vel teloniatores nostri, si vectigal seu telonium ex gentes, itinera non refecerint, nec damni infecti cauerint, eodem modo ‹ damnum et expensa praestabunt. Quicunque praelati, senatores, procere nobiles vetera itinera stagnis suis inundauerint vel arando obruerint ii uiaque suorum commodorum caussa reddiderint, ea rursus vel in ant quum restituant vel ita dirigant, ne viatoribus auia fiant, et ita com 160/43] planent, vt per ea plaustrorum curruumque onustorum transitus lib‹ et facilis pateat, et in locis fundorum suorum lutulentis, palustribus, vor ginosis, antiquitus stratos pontes reficiant et viam sternant. Quod si in al cuius fundorum possessoris fundo iter est transitu difficile, ita ut refici crebr ac reparari habeat necesse, is hac de re ad nos referat, nos autem certc homines delegabimus aut praesidibus vicinarum illi itineri praefecturarur

---

wazel to vczynic, tedy maią gwalt y skodę sowito placic. A na rzekacl portowych y na ktorych port moze byc, gdziekolwiek w panstwie naszyr w. x. Lith. zadęn stawow nowych stawic y grobel sypac ku przekazie port y spustu nięmaią, tak tesz y iazy na rzekach portowych, gdzie starodawn bywaly, ktoby stawiel, tedy ma przecię mieysca zostawiac tak sluszne, ab iazięm abo chamowanięm nikomu się skoda niestala; a takowych rzecz woiewodowie, starostowie y dzierzawcy naszey, kazdy w dzierzawie swoie maią doglądac, a(by) nowych myt ani na rzekach portowych, na stawiech y n groblach nie bylo, tak tesz na iaziech, aby przechody sluszne przes z wady na rzekach byly zostawowane.

Artikul 26.

O wolnosci slachecki od myta wodnego y zięmnego y targowego.

Tesz z laski y dobroci naszey hospodarskiey kniaziom, panom, Rador duchownym y swieckięm, slachcie w tęm panstwie naszym daięm tę wo nosc na wodach, na targach, to iest suchęm y wodnym spustęm, abo zi‹ mią y wodą, na targach, na mosciech tak po ymionach naszych, iako y p ich wlasnych spuszczac y przedawac dobrowolnie z ych wlasnych gumię kożde ięmu iego roboty prawdziwe zboze a niekupione, od tego myto ni ma być dawane, tak tesz y od podwod slacheckiech, kto z ych wlasnyn rzeczami y zbozęm y staciami chodzą, od tego wszego myto y mostow nięma byc brano; a iesliby co kupionego zboza y innych rzeczy przytyı

demandabimus, qui in rem praesentem venientes, de itineris illius vitio, quanto sumptu reparari possit, cognoscant, vt statuere possimus, quantum pro eo sumptu a mercatoribus et vectoribus exigere vectigal debeat. Teloniatores quoque nostri in oppidis, villis senatorum, procerum, nobiliumque, in quibus antea telonia, pensionesque forenes nunquam exigebantur nundinarum, fororum aliorumque conuentuum tempore, ea ne exiguntor; si exegerint, violentiarum multam luunto et damna praestanto. In fluminibus nauigabilibus et publicis, ad portum maris defluentibus, et in earum ripis ne quis quidquam faciat aut moliatur, non stagna, non aggeres, aliudue quidpiam, quominus aqua ita defluat, ut commoditati nauigantium non deseruiat. Sepi- [161/44 menta et obstacula capiendorum piscium caussa conserta, vbi antea fieri non solebant, ita conserantur, ut nauigantibus latus pateat pertransitus, ne cui damnum detur. Id autem palatini, capitanei, praesidesque et tenutarii nostri curare debent ac prospicere, ne haec fiant, neue nouae teloniorum pensiones in fluminibus, stagnis, aggeribus extorqueantur, et ut sepimenta aperta nauigantibus pateant, ne cuiquam obstent.

Articulus XXVI.

Nobiles a teloniorum pensione immunes esse debere.

Ex gratia nostra singulari senatoribus nostris vtriusque status, proceribus, nobilibus, magni ducatus Lituaniae incolis hanc libertatis praero-

---

miał, od tego ma myto płacic. A wszakze osobami swymi, abo gdzieby ich samych przytym nie było, tedy słudzy ich abo sprawcy od nich przy tym posłani, wiarygodni na myciech naszych głownych maią przysiącz, ysz iest prawdziwy, iego roboty domowy, a co tesz iest przykupionego.

A podwody bes przysięgi maią przepusczone byc tylko za listy y za pieczęciami ich; tymże obyczaięm o lesnych towarzech y o wszelakięm gospodarstwie domowy roboty ma się rozumiec, a bez myt nieprzepuszczęni byc maią. A na mosciech starożytnych, gdzie przedtym co dawano, tylko od podwod takiech, ktore zboza naprzedacz wiozą, te podle starodawnego obyczaiu maią dawac.

Artikuł 27.

Ktoby naprzeciwko wyroku naszęmu hospodarskięmu mowieł.

Tesz vstawuięm, ysz gdybysmy hospodar s pany Radami naszęmi z wyroku naszego skazanie vczynieli, a ktoby smiał przeciwko tęmu wyroku naszęmu po skazaniu co przeciwnego mowic, tedy takowy iakiegoszkolwiek stanu tak wysokiego iako y niszszego ma siedziec na zamku naszym szesc niedziel. A to nikomu nięma bydz odpuszczono.

Artikuł 28.

Ktoby pod kięm co vprosieł, a temu pierwy dano y w przywileiu naszym hospodarskięm pierwy opisano.

Vstawuięmy tesz, ktoby pod kięm imiona, ludzie, zięmię v nas hospodara vprosieł y w przywileiu to sobie opisał, a v tegoby, pod kięm on to

gatiuam donamus, vt in fluminibus, portubus, in omnibusque itineribus terrestribus aquatilibusue, in pontibus, aggeribus, foris nostris ac suis, vbique sint immunes, et vt frumentum in agris suis natum, non ut carius vendatur, [162/45] lucri caussa emptum, sine pensione naualis telonij ad portum transmittant, sed nec ab vllis eorum subvectionibus, quibus esui, potui, cultuiue corporis ac victui necessaria vehuntur, vspiam quidquam pendant. Si quid tamen frumenti empto frumento domi nato admiscuerint, adiecerintue, ab eo telonium aliorum negociatorum more soluant, ac eapropter vel ipsimet, quorum frumentum est, si ipsi adsint, vel si absint, eorum institores aut negotiorum gestores, qui frumento curando praesunt, fidedigni, in locis teloneo exigendo destinatis, iureiurando probare debent, quantum domi nati, quantum empti frumenti vehatur. Subuectiones vero sine iurisiurandi exactione libere dimittantur, litteras tamen dominorum suorum exactoribus teloniorum demonstrare, quibus fides fiat, eas dominorum esse, deuehentes debent. Atque hoc idem et de elaboratis in silua mercibus, omnibusque domestica cura et industria excogitatis fructibus statutum esto.

In pontibus autem, in quibus instituta olim sunt telonia, ab ijs dun- taxat subuectionibus telonia pendantur, quibus quidpiam venum vehitur.

---

sobie vprosiel, pierwy było na dacie albo na przywileiu naszym opisano, to ięmu potwierdzano y tegoby on po kilka lat vzywał y w dzierzęniu był, tedy takowy pierwszy przywiliey abo list ma przy mocy zostawac y za nięm tęn, komu dano, tę rzecz dzierzec y iey vzywac ma według listow y potwierdzęnia naszego, a poslednie listy wniwecz będą obrocone.

Artikuł 29.

Ktoby listy na co vprosieł, a tegoby w dzierzeniu niebył.

Tesz vstawuięm, iesliby kto v nas hospodara imięnie, ludzie albo zięmię vprosieł y w liscie daniny naszey ięmu to było opisano, a tego w dzierzęniu y w uzywaniu niebył do dziesiąciu lath, tedy y listy nasze y data takowa potym zadny mocy nięma miec; tak tesz sprawuiąc się wedlc prawa pospolitego y praw Chrzescianskiech y przestrzegaiąc, aby miedzy poddanęmi naszymi niebespiecznosc y rosterki nięmnozęły się, vstawuięmy, aby od tego czasu zadne listy, ktore po łacinie expectatiuami zowią, zadny mocy nięmieli, y chociaby komu od nas były dane, przecię nięmaią byc dzierzane, nisli iesliby kto sąm po dobry woli swoiey y przed nami hospodaręm z wolą naszą hospodarską na to przyzwoleł.

Artikuł trzydziesty.

Aby sie w dworzech naszych nikt niestanowieł hospodarskych.

Tesz vstawuięm, iz zadęn pąn y nikt s poddanych naszych w dworzech naszych w. x. Lith. iezdzący drogami nięmaią się stanowic y staciey

Articulus XXVII. [163/46

De eo, qui sententiae decretoque iudicii nostri contradixerit.

Si quis ausu temerario contra decretum sententiamque iudicii a nobis ex consilio senatus lati, reprehendendo dixerit, cuiuscunque is status et condicionis fuerit, sex septimanarum carceris poena puniatur, eaque culpa nemini condonanda est.

Articulus XXVIII.

Donationes priores posterioribus validiores.

Statuimus, si quis donata a nobis cuipiam et litteris donationis roborata, ac iam aliquot annis possessa, impetret, donatio prior posteriore validior erit, ac prior donatarius, vti possedit, ita donata possidebit.

Articulus XXIX.

Decennii spacio donationis beneficium euanescere, et de expectatiuis. [164/47

Si quis bona aliqua immobilia, fundos vel homines impetrauerit literasque donationis habuerit, donatarum vero a nobis rerum possessionem per decennium adire neglexerit, ea donatio ad nihilum recidit et euanescit.

Expectatiuarum etiam, vti vocant, literas, quibus quispiam sibi viuentium bona impetrat, nullius roboris esse volumus, nisi is, qui ea bona possidet, vltro consenserit.

---

na siebie ani na konie swoie z dworow naszych brac, stawow, sadzawek y iezior naszych włoczyc; a iesliby kto naprzeciwko tey naszey vstawie vczyniel, a w dworzech naszych stanowiel się, stacią sobie y koniom swoięm z dworow naszych brał, stawy, ieziora y sadzawki nasze włoczel, tedy za słusznym dowodęm s prawa w tym pokonany, ma na zamku naszym 12 niedziel siedziec a szkodę oprawic powinięn.

Rozdział wtory woienny.

Artikuł pierwszy.

O powinnosci, iako wszyscy obywatele w. x. Lith. wedle vchwały seymu walnego w. x. słuzbę zięmską, służyc maią.

Vstawuięm s przyzwolęnięm Rad naszych zupełnych y wszystkiech panow, poddanych panstwa naszego w. x. yz kazdy knias, pan, duchowny y tesz dworowy naszey, tak y mieszczanie miast naszych, maiący zięmskie imięnie, lata zupełne maiący, czasu potrzeby z namy, s potomki naszęmi, a przy hetmaniech naszych winni będą sami osobami swymi woynę służyc y wyprawowac na służbę woięnną, kiedykolwiek potrzeba była, wedle vchwały zięmski seymow walnych w. x. iako na on czas potrzeba będzie okazowała, to iest z ludzi iako oyczystech, tak wysłużonych, slubionych; a wdowy, sieroty y dzieci, lath zupełnych nięmaiący, maią wyprawowac wedle wa-

Articulus XXX.

Ne quis ad praetoria seu curias bonorum nostrorum diuertere, commeatumque sibi ex eis praeberi mandare audeat.

Nullus senatorii, nullus popularis status ad praetoria seu curias nostras in hoc magno ducatu Lituaniae diuertere ac commeatum sibi suoque comitatui praeberi mandare vel piscari in piscinis et lacubus nostris, vllumue damnum dare audeat. Qui secusfaxit (s), is iure victus duodecim septimanarum carcere mancipatus teneatur, damnaque omnia praestet.

165/45] Distinctio secunda de Re militari.

Articulus I.

Qua ratione omnes magni ducatus Lituaniae incolae militare debent.

Omnes vtriusque status, spiritalis ac saecularis, aulici, nobiles, viduae, bona terrestria possidentes, annos pubertatis egressi, necessario reipublicae tempore vna nobiscum et cum successoribus nostris vel cum legatis imperatoribusque vel ducibus belli, qui vulgo campiductores vocantur, ipsi per se militare debent, idque cum publico omnium consensu in comitiis magni Lituaniae ducatus bellum decretum fuerit. Minorennes autem, viduae ac

---

znosci imion swoich. A tęm obyczaięm ma byc wyprawa wszystkięm: pacholka na dobrym koniu, coby kon nięmni stal osmi kop groszy, a na nięm suknia swietna, pancerz, przylbica, miecz, pawęza, abo tarcz, drzewo s proporcęm swietnym. A ktoryby boiarzyn abo mieszczanin nięmial w swoięm imięniu ludzi tak wiele, iako vstawa będzie, tęn ma przecię sąm iachac y sluzyc; tak tesz ktory nięma niiednego czlowieka, tęn ma takze sąm iachac, iako mogąc, a niebędzieli konia mial, tęn ma pieszą z rusnicą abo z rohatiną isc y na mieyscu mianowanym przes listy nasze abo hetmana naszego wielkiego, ma się oczewisto kazdy stanowic y dac się popisac y szykowac hetmanowi naszęmu wielkięmu na tęn dzien, ktory przes nas abo przes hetmana naszego ktęmu popisu wywolan. A gdy(by) bylo braci kilka niedzielonych, tedy bracia maią między sobą godnieyszego, lath doroslego wybrawszy, y poslac, ktory z ymięnia niedzielonego ma woynę sluzyc tymze obyczaięm, iako y wyszey opisano. A ktoby od nas hospodara trzymal iakie imięnie nasze w zastawie, tedy tęn z ludzi naszych niebędzie powinięn wyprawować na woynę. Chcęmy tesz miec y vstawuięm, aby wszyscy poddani naszey mieszczanie czasu potrzeby nawalny z ynszęmi ludzmi naszęmi woyne sluzeli abo z dozwolęnięm naszym wedle postanowięnia naszego na woynę wyprawowali. A ktobykolwiek s tych poddanych naszych slachty ryczerstwa, takze wszelakiego stanu maiąc imięnie zięmskie woyny niesluzel abo przyiachawszy na rok polozony niepopisal się, a chociaby się y popisal, a szyku niedoczekal, abo y szykowawszy się, bez woli naszey

pupillae pro bonorum qualitate et modo expedient milites idoneos, qui equo mereant non viliore sex sexagenis, veste non pulla, sed colorata con- [166/48] tectos, armatos vel loricatos, gladio accinctos, scutatos, galeatos, vexillarios. Si quis tamen nobilis vel ciuis exigua bona possideat, nec tot ascriptitios homines seu colonos habeat, quot statutum hoc ad expeditionem equitis requiririt, vel si nullos habeat ascriptitios, is nihilominus, quoquomodo poterit, militiam obire cogetur, vel pedes(ter), si equo caruerit, cum bombarda vel hasta, et apud imperatorem seu campiductorem in loco, publicis litteris nostris assignato, nomen dabit, et cum delectus habebitur, censeri se et in ordinem aciei redigi patietur. Quod si plures fratres in ijsdem bonis indiuiduis habitent, vnum ex se, quem maxime idoneum arbitrabuntur, ad expeditionem mittant. Qui autem bona nostra hypotecae nomine possident, eorum ratione immunes ab onere expeditionis erunt. Volumus item et statuimus, ut ingruente vehementi necessitate, ciues quoque nostri cum reliquis secundum comitiale decretum vel militent, vel milites cum consensu nostro expediant. Quisquis autem nobilium et militum, cuiuscunque status hominum, bona terrestria possidentium, emanserit nec fuerit apud imperatorem nomen suum professus et census, vel post professionem non expectato delectu et aciei instructione, vel et post delectum militiam deseruerit, sine nostro vel imperatoris nostri commeatu, eius bona [167/50

---

abo hetmana naszego wielkiego precz odiachal, tęn imięnie swoie wszystko traci pod tym obyczaięm, iakoby woyny niesłuzel. Y dlatego po smierci kazdego hetmana wielkiego my hospodar obiecuięm tęn vrząd godnym swiatczonym ludziom narodu slacheckiego, rodzicom starodawnym statecznego panstwa naszego w. x. Lith. dawac y to mieyszcze imi zastawiac.

Artikuł 2.

O stanowięniu obrony zięmski tylko na seymie walnym, okrom gwałtowny potrzeby.

Obiecuięm y vstawuięm wiecznymi czasy byc dzierzano, ysz gdy będzie potrzeba przeciw ktoręmu nieprzyiacielowi naszęmu obrony zięmskiey tęmu panstwu naszęmu w. x. Lith. albo walkę wiesc, tedy my sami hospodar y s pany Radami naszymi, nięmąmy ani będzięm tego moc vczynic ani szerebszczyny y płatu niktorego vstawiac, alisz pierwy seym walny wielki złozony w tym panstwie naszym w. x. Lith. na ktorym za roskazaniem y listy naszęmi będąc powinni wszyscy xiązeta, panowie Rady duchowne y swieckie, marszałkowie y inszi vrzędnicy zięmscy y dworni. panowie chorągiewni, posłowie zięmscy y powiatowi ziachac się tesz na on czas y na seymie wielkięm walnym za (s) wszystkięmi pany Radami naszęmi y ze wszystkięmi xiązęty y pany y ze wszystkięm rycerstwęm s poradą y s pozwolęniem ich mąmy takowe rzeczy stanowic a nieynaczy. A wszakze gdzieby od ktorego nieprzyiaciela naszego iakie prętkie wtargnięnie było w to panstwo nasze w. x. tedy y bez seymu za listy naszęmi a w nie-

publicabuntur et aequi fisco nostro addicentur, acsi nec in bellum fuisset profectus, nec professus, nec census. Ac propterea ne hominum fortunae ob improbitatem cuiusquam in discrimen adducantur, huic tantae dignitatis et auctoritatis, id est imperii bellici muneri neminem praeponemus, nisi idoneum et probatae virtutis virum, ordine equestri prognatum, indigenam, antiqua nobili familia in hoc magno ducatu ortum.

Articulus II.

Bellum nonnisi in comitiis decernendum.

Spondemus ac statuimus, si quando necessitas tuendi huius magni ducatus Lituaniae aduersus hostes et belli gerendi obuenerit, nos nequaquam solos cum solis senatoribus et consiliariis nostris vllum bellum decreturos, nec tributum in stipendia militum impposituros aut imperaturos, antequam comitia edicamus, ad quae ex omnibus municipiis senatores, proceres vtriusque status, marsalci ac omnes quibuscumque officiis insigniti et [168/50 municipiorum seu districtuum nuntii, a nobilitate designati, conueniant, ac tum demum in iis comitiis ex omnium ordinum consilio et consensu de bello gerendo statuemus. Nihilominus si quis repentinus tumultus ab hoste excitetur, aut irruptio facta in ditiones magni ducatus Lituaniae sit, tunc demum non expectatis comitiis, cum primum litteris nostris euocati fuerint, et in

---

bytnosci naszey za lisy panow Rad naszych y hetmana naszego wielkiego maią wszystkie xięstwa y panowie poddani naszey powinni na woynę na czas y mieysce naznaczone iachac iako na gwalt, a to z milosci R. p. broniąc siebie, zon, dzieci y maiętnosci oyczyzny swoiey.

Artikul trzeci.

O niewyzwolęniu z woyny listy hospodarskięmi, y tesz kogo wyzwolic wolno y starostw vkrainnych.

Tesz vstawuięm, ysz nięmąmy zadnego z woyny od sluzby zięmskiey tak slownym roskazaniem iako y przes listy nasze wyzwalac y z woyska odpuszczac, tak tesz y hetmanowie naszey niebędą mogli wyzwalac z woyny y woyska odpuszczac, krom ich vrzędow y slug naszych, ktorych my hospodar na on czas dla poslug naszych y spraw zięmskiech zostawiem. A wszakze y ci poczty swoie wedle waznosci imion swoich winni slac y wyprawowac. A co się dotycze starost y dzierzawiec vkrainnych, ci casu walki takze powinni z imion swoich do woyska, iako y insza slachta poczty swoie ku sluzbie zięmskiey wyprawowac y stanowic, a sami oni zwlaszcza ci, ktorymbychmy w woysko listy naszęmi, panowie Rady abo tesz y hetman nasz niekazali, y ci takowe poczty swoie, co z urzędow powinni, stanowic maią dla obrony y potrzeb zamkowych przy sobie na onych zamkach naszych, ktore od nas dzierzą, zostawic.

absentia nostra litteris senatorum nostrorum et ducis belli seu campiductoris, omnes senatores, proceres et equites arma sumere et ad tuendam patriam et ad vim hostilem propulsandam, amore reipublicae inflammati, eo concurrere, quo significatum illis fuerit, et pugnare pro aris et focis debent.

Articulus III.

Neminem indulgentia principis a belli oneribus immunem esse debere.

Neminem expeditionis bellicae necessitate solutum ac liberum vllo modo reddemus, tantominus exercitus ductores liberare quenquam poterunt, exceptis certis officialibus ac seruitoribus nostris, quos nostrorum publicorum negotiorum caussa nobiscum remanere voluerimus, atque ii nihilominus pro bonorum suorum facultate loco suo tot equites ac pedites in ex- [169/52 peditionem mittant, quot constitutio nostra requirit. Praesides quoque seu capitanei arcium et munitionum finitimarum ac hostilibus insidiis expositarum, tempore belli ibidem pro facultatibus bonorum suorum in expeditionem equitatum et peditatum ad exercitum mittent; ipsi vero si ita re postulante a nobis vel a belli duce iussi manere in sua quisque arce sint, cum eo equitum et peditum numero, quem praefectura cuiusquam requirit, tuendae arcis caussa maneant.

Artikuł czwarty.

O imionach zastawnych, kto z nich słuzbę zięmską słuzyc ma.

Tesz vstawuięm, iesliby ktory pąn albo slachcic, iedęn drugięmu imięnie w sumie pieniędzy zastawieł, tedy kto zakupi y w dzierzęniu będzie, słuzbę zięmską y tego zastęmpowac ma, nizli iesliby sobie na zapisie zastawnym to obwarował, a tęn kto zastawuie, tęm opisęm swoięm w to się poddał, y sąm s tego imięnia słuzbę zięmską słuzyc ma, a on, co zakupieł, w tęm wolęn będzie. A wszakze y to za takięm obyczaięm, iesliby tęn, kto zastawuie, miał inszą osiadłosc y moznosc słuzbę zięmską sąm słuzyc; a iesliby osiadłosci y moznosci takowy nięmogł miec, tedy przecz się tęn, kto zakupuie y vzywa, sąm s tego kupna ma słuzbę zięmską słuzyc.

Artikuł 5.

O chorązych, iacy maią byc obierani y vrząd ich.

Chorąstwa we wszystkiech zięmiach y powieciech w. x. takięm rządęm y sposobęm maią byc zachowani, iz my hospodar horązych inkszych nięmęmy stanowic, tilko ludzi zacznych, rostropnych, mocnych y dobrych, osiadłych w tym powiecie. A chorązy, gdy będzie chorągiew dzierzał, ma na sobie miec zbroię dobrą y hełm albo przełbicę y bron, a kon pod nim aby beł dobry, a chorągiew sąm chorązy w hufie swoim na szyku y ku potrzebie ma dzierzec y statecznie się w tęm vrzędzie zachowac, podług cznoty y powaznosci na chorących nalezący, a chorągwie maią im byc da-

Articulus IIII.

De bonis oppignoratis.

Si quis bona sua pro aliqua pecuniae summa oppignoret, is, qui oppignorata possidet, eisque vtitur ac fruitur, pro eorum bonorum facultate milites expediet, nisi aliter contractum fuerit, id est, si is, cuius bona sunt propria, onus functionis bellicae in se receperit, tunc enim ex pacto ipsemet onus hoc sustinebit; qui autem pignus possidet, immunis erit, ita tamen, si is, cuius pignus est, oneri bellico sustinendo, et pro aliorum bonorum et [170/53] pro oppigneratorum facultate ac modo par erit; alioquin hoc onus ei, qui bona oppignerata possidet, incumbere debet.

Articulus V.

De vexilliferis.

Vexilliferos non instituemus, nisi viros insignes, bonos, discretos, potentes, locupletes, seu bona in hoc ducatu immobilia possidentes, qui vexillum in exercitu gestantes, armati armis firmis et galeis ferreis tecti, telisque instructi esse, et equo bono ac valido insidere debent, ipsique vexillum in acie et tempore conflictus teneant, fortiterque se ac honeste pro officio suo, fide ac honore gerant. Vexilla tamen illis ex publico suppeditari debent. Vexillifer autem generalis totius Magni Ducatus secundum vetus institutum conseruetur.

---

wano (s) skarbu naszego podług dawnego obyczaiu, a chorązowie zięmscy y dworni maią byc wedle starodawnego obyczaiu zachowani.

Artikuł 6.

O zbieraniu y ciągnięniu slachty na woynę.

Tez my hospodar dla porządnieyszego ciągnięnia na woynę, y aby w tym skoda ludziom niebyła, tak vstawuięm, iz gdzie za potrzebą zięmską będzie od nas y panow Rad naszych abo hethmana naszego wszystki zięmi roskazowano na woynę iachac, tedy chorązy dawszy o tym wiadomosc slachcie, kazdy w swoim powiecie ma wyiachac sąm w pole y kazac do siebie wszystkięm powietnikom swoięm przed wyciągnięniem s powiatow ziachac się, a oni będą to powinni vczynic a do niego się niewymawiaiący w tym czasie y na to mieysce (iako im od niego naznaczono będzie) s poczty swymi iako na woynę słuzyc powinni, ziachac się. Tamze chorązy zebrawszy się z innymi y maiąc o kazdym z nich dobrą wiadomosc y pieczą, pospołu ma ciągnąc z nimi do kastelana, dawszy o sobie pierwy znac, gdzieby się ku nięmu mieli sciągac, a s kastelanęm ziachawszy się, ma chorązy on powiat oddac slachtę y powiedzic kastellanowi a oznaymic, iesli wszyscy spełna, y kogo nięmasz a kto iest; a gdy w ktorym powiecie kastellana nięmasz, tedy do marszałka, ktory w tym takowąsz moc miec będzie, iako y kastellanowie; a gdy iusz kastellani sciągną się, chorązy z slachtą tedy społęm pod kastellanową albo marszałkową spıawą

Articulus VI.

De modo cogendi exercitus.

Quoties bellum necessitate cogente susceptum, et per nos et per senatores aut per ducem belli publicis litteris indictum omnibus fuerit, [171/54 vexilliferi denuntiatione nobilitatis facta, in suis quisque municipiis in campum ipsi prodeant, quem ad id idoneum designabunt, et eo omnes municipales, vt triduo antequam se loco ad bellum profecturi moueant, praesto sibi sint, conuocent. Quibus omnes parere et ad locum ac tempus ab eis designatum, conuenire debent, cum suo quisquis equitatu ac peditatu, pro bonorum facultatumque suarum modo, quos recensitos et in curam suam susceptos, recta ad castellanos illius municipii ducent, significatione prius mutuo facta, quem in locum ad eos municipales suos adducere queant, ibique eos castellanorum ductui et imperio subijcient, indicantes ac prodentes eos, si qui sui municipii absint. Si autem in aliquo municipio castellani instituti non sunt, eius loco hos ipsos municipales suos ad marsalcos in illo municipio degentes, adducant, quorum eadem in municipales auctoritas, quae castellanorum erit. Cumque iam vexilliferi, castellani, marsalci, vna cum municipalibus coniuncti fuerint, vno agmine omnes sub ductu castellani vel marsalci ad palatinos, quibus municipium illud subest, tendant, illiusque agminis sui imperium palatino submittant et absentium nomina prodant,

---

ciągnąc maią do woiewody tego woiewodztwa y sciągnąwszy się z nimi kasteląn albo marszałek z chorązym maią zdac y opowiedziec slachtę woiewodzie, kogo nięmasz. A zatym gdy iusz wszyscy ci, iako panowie, woiewodowie, kastelanowie, marszałkowie z chorążym społem bedą, maią ciągnąc na mieysce od nas y od panow Rad naszych naznaczone, abo ku hetmanowi, gdzie roskazą, w iednym mieyscu przy woiewodzie stanowic się a nieprozno będąc w posłuszenstwie y w sprawie panow woiewod swoych. A w tym ciągnięniu ma tego woiewoda s pilnoscią strzec y bronic powinięn, aby powiatnicy iego nikomu zadny szkody w drodze y na staniach stoiącz, niwczym nieczynieli, ale sobie y koniom swoięm za piniądze targięm a nie ustawą zywnosc kupowali; a ktoryby smiał nad zakas komu szkodę vczynic, tedy woiewoda abo kastelan, poki do pana hetmana dociągnie, ma ięm s takowymi sprawiedliwosc sam nieprzewłosc działac, a powiatowa slachta będą go powinni s tym wszystkięm iako wyszy opisano, posłuszni byc, a przeciw nieposłusznym y przeciwnym takze winni zachowywac się y karac ich maią osadziwszy onim prawo, co s prawa zasłuzy, to ma cierpiec.

Artikuł siodmy.

Wszystka slachta powiatowa powinni się stanowic pod horągwią powiatową.

Chcęmy tesz miec y przykazuięm grozno, aby wszyscy poddani naszey, będący na woynie, nigdzie się indzi nieszykowali ani stanowieli osobami swymi y poczty, iedno pod horągwią swoią powiatową, w ktorym są

cum palatino tandem vna omnes ad locum a nobis vel senatoribus nostris 172/55] lustrando exercitui designatum, pergant, vel ad belli ducem, ita vti mandatum fuerit, ac vna cum palatinis suis, semper in iisdem statiuis coniuncti, nunquam disiuncti sint. In profectione autem curare palatini debent, ne municipales sui vlli incolarum, qua praetereunt, damna dent, et quidquam vi eripiant sed victui necessaria iusto precio, non militari priuilegio annonam vilius vendendi, quod stellatura vocatur, emant. Si qui autem secus fecerint, palatini et castellani prius, quam illud agmen municipale suum duci belli seu campiductori tradent, iustitiam damno affectis administrent, ablataque restitui mandent, ac municipales dicto eorum parere cogentur; contra quos contumaces ac nocentes, palatini iudicium instituant, ac ex iudicii sententia pro delicti modo animaduertant.

Articulus VII.

Omnes municipiorum nobiles incolae sub vexillis in aciem prodeant.

Volumus ac mandamus seuere, vt omnes in expeditionem profecti non alio loco se suumque comitatum censeri et in aciem ordinari permittant, 173/56] nisi sub vexillo quisque municipii sui, excepto speciali mandato nostro vel belli ducis. Si qui tamen in famulatu senatorum nostrorum vel procerum fuerint, ii loco suo sub vexillum substituant, licebit vel fratrem vel agnatum, vel aeque bello idoneum, vti ipsi sunt, nobilem, ne locus eorum in acie

---

powiecie osiadłymi, krom osobnego roskazania hetmanskiego; a iesliby ktory z nich słuzył v ktorego s panow Rad naszych albo vrzędnikow abo tesz v kogo innego, tedy tęn będzie powinięn pod horągwią postawic na mieyscu swoym brata albo ktorego krewnego swoiego, abo tak dobrego slachcica, iako sąm, aby tym mieysca swoiego nieupusciel y nieomięszkał, pod stracęnięm imięnia swoiego. A xiązęta, panowie chorągiewni, marszałkowie y vrzednicy naszey zięmscy, dworni, ci maią się stawic na mieyscach swoych podług starodawnego obyczaiu.

Artikuł osmy.

O slachcie, ktorzy w roznych powieciech imiona maią, gdzie się winni stanowic.

Vstawuięm, ktorzy slachcicy poddani naszey maią w roznych powieciech imiona swoie, takowy ma w tym powiecie, w ktorym będzie nagłownieysze swoie imięnie miał, ze wszystkich imion oyczystych, wysłuzonych, kupnych y zięmnych sąm stac y poczeth swoy postawic.

Artikuł 9.

O duchownych, iako maią ziemską słuzbę słuzyc.

Vstawuięm tesz, ysz duchowni z ymion swoich swieczkich y koscielnych nadanych, s ktorych sluzba zięmska woięnna bywała do tych czasow, takze z ymion swoych oyczystych, kupionych y zakupionych slacheckiech, woyny powinnych, słuzbę zięmską woienną maią słuzyc tymze obyczaiem wyprawuiący s tych imion swoych poczet, powinni y przyraięm za swoię osobę człowieka dobrego slachcica, woynie godnego, wedle vchwały ziemski seymowy.

vacet, ac ne bonorum confiscationis periculum adeat. Senatores autem, proceres, marsalci ac officiales terrestres, et aulici debent collocari in locis suis secundum consuetudinem veterem.

Articulus VIII.

Qui bona cuiuscunque generis etiam dotalia, in diuersis municipiis possident, inter eius municipii municipes militabunt, in quo insigniora et, ut vocant vulgo, capitaliora bona possident.

Articulus IX.

De spiritalibus bona terrestria possidentibus.

Spiritales, qui bona saecularium ecclesiis donata, possident, quae bona ante donationem belli munia sustinebant, tum et qui paterna bona et empta 174/57] aut pignori opposita habent, in expeditionem tantum equitum ac peditum mittant, quantum constitutio praescribit; loco vero suo militem nobilem, bello idoneum arment ex decreto comitiorum.

Articulus X.

Post censum exercitus nemo militiam deserat.

Statuimus, vt omnes postea, quam nomen suum fuerint professi et in ordine aciei locati, ita vti censi sunt, non alienatis equis et armis, cum quibus censi sunt, in exercitu maneant vsque ad comeatum et publicam totius exercitus missionem; qui vero secus fecerint, eius bona publicabuntur. Stipendia

---

Artikuł dziesiąty.

Aby po szyku z woyska się nikt nie roziezdzał, pod stracęnięm imięnia a pienięzney nieosiadły pod czcią.

Tesz vstawuięm, yz kazdy poddany nasz popisawszy się y po szyku obyczaięm wyszey pisanym s tymisz konmi y zbroiami, s ktoręmi się szykowali, przy nas abo hetmanie naszym powinien będzie woynę słuzyc asz do zupełnego rospuszczęnia woyska naszego. A ktorybykolwiek poddany nasz chocia y pisawszy sie y szykowawszy, bez woli y wiadomosci hethmanski z woyska precz odiachał abo czo pocztu swego powinnego do domu odpusciel, takowy imięnie traci, iakoby woyny niesłuzel. A iesliby kto pieniądze brawszy a był człowiek nieosiadły, to tesz vczyniel, takowy kozdy czesc traci, iakoby z bitwy vciekł. A na popisie ma hetman nasz kazdego konia kazac w reiestr w siersc napisac y piatno, ktore na koniu będzie, w reiestrze namalowac, a stanie swoie powietnice przy chorązym na woynie w iednym mieyscu maią miec a nie porozno.

Artikuł iedennasty.

Ktorzy dla nięmocy swoiey na woynę iachac nięmogą.

Vstawuięm tesz, iesliby ktory slachcic z Bozego dopuszczęnia nięmocą obłozną choc za ktorą na słuzbę zięmską iachacby nięmogl a nięmiałby syna dorosłego, tedy ma się opowiadac chorązęmu swymu, w ktorego iest powiecie, a przy nięm trzęma slachcicom, ktorzy nięmoc iego oczyma oglądawszy, maią to nąm abo hetmanowi naszęmu opowiedziec pod sumnięnięm

autem merentes, bona vero immobilia non possidentes, si militiam deseruerint vel emanserint, infamiae poena notabuntur non secus, acsi e pugna fugerint. Porro in censu exercitus belli dux equorum colorem notare ac inscribere et characteres, si equis impressi sunt, in suis indicibus depingere debet. Municipalium stationes sub suis omnium vexillis ac signis et non separatim collocentur.

175/58]

Articulus XI.

De caussariis, id est de iis, qui ob morbum vel aliam caussam militare non possunt.

Si quis graui et sontico morbo impeditus, in expeditionem bellicam ipse proficisci non valeat, nec filium aetate bello gerendo idoneum habeat, vexillifero municipii sui caussam morbi indicet, et tribus nobilibus viris, qui coram ipsi suis oculis languentem illum conspexerint, eam absentiae et emansionis suae caussam, nobis vel duci belli denuntiabit, sub conscientia fideque sua. Postquam autem is conualuerit, ne caligati infamiam subeat, absolui non poterit, quin iuret apud vexilliferum, se vere sontico morbo correptum, reipublicae militare non potuisse. Equitatum tamen et peditatum suum ac aliquem nobilem aptum ad pugnam loco suo in expeditionem nihilominus mittere debet.

Senatores itidem, proceres et officiales nostri, qui sub vexillis municipalibus locari non solent, morbis occupati, eodem modo equitatus peditatusque suos pro bonorum facultatumque modo expediant, et apud belli

---

swoim; a wyzdrowiawszy ten niemocny przecię będzie powinięn bez odpustu na tym przed chorązęm przysiądz, iz dla prawdziwy y obłozny choroby nięmogł na tę posługę zięmską iachac, a poczet swoy z ymięnia, na swoie mieysce człowieka dobrego y godnego na woynę przecię powinięn posłąc. A panowie Rady, xiązęta y panowie inszy wszyscy vrzędnicy naszey, ktorzy pod chorągwią powiatową niestoią, takowi w teyze chorobie swoiey przecię tymze obyczaięm wedle vchwały zięmski y waznosci imięnia swoiego poczet wyprawowac na woynę abo ziechania z woyny bez odpusty, natym przed hetmanem przysiądz winni, iako byli prawdziwie nięmocznęmi, a wszakze pod czasęm woyny takowy, kto obłozną' nięmocą abo chorobą nięmocęn, ma opowiadac nam hospodaru, a w niebytnosci naszey hetmanowi naszęmu; a ktobykolwiek z stanow wiethszych abo mnieyszych w takowych rzeczach przysiądz niechciał, tęn imięnie swoie traci na nas hospodara.

Artikuł 12.

O zastempowaniu woyny synowi za oyca.

Tesz vstawuięm, ktoby s poddanych naszych slachty będąc sąm zdrow a miał syna v siebie dorosłego w osmnascie lath, a nięmni, a tęn syn z nim niebyłby dzielny, a byłby godny ku słuzbie woięnny, tedy syn takowy moze woynę za oyca słuzyc s pocztęm oyca swego. A wszakze takowy ociecz tego syna swoiego wespołek z sąsiady swymi trzęma slachcicy ma przywiesc do chorązego swego, w ktorym powiecie iest, a ięmu to opowiedziec. A chorązy vznawszy byc godnego ku słuzbie woięnny, przy kastelanie ma hetmanowi naszęmu opo-

ducem iuramento, se vere aegrotasse testentur, facta tamen ante expeditionem apud nos vel belli ducem denuntiatione; qui vero iurare noluerit, bona perdet.

Articulus XII.

Filios non emancipatos posse pro patre munus belli obire.

Statuimus, si quis paterfamilias habeat filium puberem annorum decem octo, nec minorem, nondum a patre emancipatum*), bello gerendo idoneum, is patris loco pro paternorum bonorum facultatibus onus illud belli sustinere patremque eo leuare poterit, probata apud vexilliferum trium nobilium vicinorum aetatis decem et octo annorum maturitate. Vexillifer autem una cum castellano aptum eum ac idoneum militiae iudicans, ad ducem belli perducet, quem dux belli in album militum referat.

Articulus XIII.

De emansoribus et desertoribus.

Statuimus, qui ad delectum tempore et loco a nobis vel senatoribus nostris assignato, non venit, legique se et nomen in militiam dare ne- [177/60 glexit, iustamque caussam desertionis non habuit, in eum tanquam emansorem dux belli arbitrio suo animaduertat, et caussa cognita, eum ad fines Magni Ducatus, vel quo arbitratus fuerit, amandet, vbi duplici equitatu ac peditatu, quem ex bonis suis reipublicae belli tempore sistere debet, altero tanto

---

wiedziec. A hetman nasz będzie powinięn takowego ku popisu y ku słuzbie naszey przyiąc.

Artikuł 13.

Ktoby zamięszkał na rok położony, do woyska nieprzyiachał.

Vstawuięm tesz, iesliby kto omięszkał roku od nas abo od panow Rad naszych połozone(go) a do woyska niepospiał y na rok się v hetmana naszego niepostanowił bez słuszny przyczyny, tedy takowych vpornych y nieposłusznych hetman nasz wielki w osobliwy reiestr ma kazac wpisac y tego dołozywszy, iako ktory długo mięszkał, a ci wszyscy takięm sposobęm karani byc maią, ysz pąn hetman ma ich posłac na granice, albo tam, gdzie tego potrzeba R. P. rozumiec będzie, a oni tam sowitęm pocztęm y dwakroc tak wiele, iako zamieszkali, zasługowac będą powinni.

Artikuł 14.

O takięm, ktoby z bitwy vciekł.

Vstawuięm tesz, ktoby pierwszy rasz z bitwy vciekł, takowy imienie traci, a iesliby drugierasz tęnze z bitwy vciekł, takowy za słusznym dowodęm od hetmana przes wyrok nasz hospodarski poczciwosc traci.

Artikuł piętnasty.

O tych, ktorzy na woynie konie, zbroie y broni swoich komu innęmu pozyczaią.

Tesz vstawuięm, ktoby komu na woynie będący w woysku, pozyczeł konia, zbroie, tarczą, drzewa y wszelaki broni, a toby na niego było przewiedziono, od tego takowy statek wszystek przes hetmana naszego do rąk

---

*) alia exemplaria habent: seu a patre emancipatum seu non emancipatum.

tempore, quo emansit, militare et duplione desertionis emansionisque poenas dare cogat.

Articulus XIIII.

De eo, qui ex acie fugerint.

Si quis ex acie fugerit, primo bonorum confiscatione puniatur, secundo honorem decreto nostro perdat, legitima probatione a duce belli conuictus.

Articulus XV.

De iis, qui equos et arma aliis commodant.

Statuimus, si quis in bello et exercitu equum, arma, clipeum, hastam [175/61] aliaue quaeuis tela alii accomodet, idque contra eum probatum fuerit, illa omnia, quae accomodauit, duci belli et nobis cedent*); quod si iterum id admiserit capite puniatur.

Articulus XVI.

De pretio albi militaris.

Statuimus, ne duces belli ab inscriptione in album militare et a censu exercitus plus exigi patiantur, quam medium grossum ab equo vno pro opera et labore notariorum, idque precium tunc demum exigi debet, cum dimitti et dilabi exercitus debet; nec iterato quidquam exigere audeant notarii pro gratia nostra. Dux autem belli, dum exercitum dimittit, nomina singulorum recitando ex regestro seu albo dimittat.

---

naszych zabrąn byc ma; a gdzieby się tęnze drugi ras tego domyslel a dopusciel, takowy iako omylny sługa R. P. gardło traci.

Artikuł szesnasty.

Po częmu od popisu hetman ma kazac brac, gdy się woysko zbiera, a rospuszczaiąc nić.

Vstawuięm tesz, aby hetmanowie naszey niekazali więcy brac od popisu woyska naszego pisarzom swoim, tylko po pułgroszku od konia za pracą ich, a to w tęn czas, gdy się woysko nasze ziezdza; a kiedy woysko nasze ma byc rospuszczone, tedy nięmaią hetmanowie ani ich pisarze od popisu niczego brac, pod łaską naszą, a pąn hetman z reiestru naszego woysko rospuszczac ma.

Artikuł siedmnasty.

O starszych, ktorzy nad ludzmi woyska naszego posłani bywaią.

Vstawuięm tesz, ktorzyby byli od nas hospodara posłani, abo hetmanow naszych starszęmi nad czescią ludzi woyska naszego w rozne strony wedle potrzeby, aby tych starszych wszyscy kazdego stanu, ktorzy pod czyią sprawą posłani będą, byli posłuszni, a starsi oni sprawce rozpuszczaiąc ludzie, takze się iako y pan hethman zachowywac maią.

Artikuł osmnasty.

O chorązych, aby zięmian w domu nieosadzali ani odpuszczali.

Vstawuięm tesz y przykazuięm, aby chorązowie naszey niesmieli zadęn s nich zięmianina od woyny odszadzac y odpuszczac, a iesliby ktory zię-

*) alia exemplaria: illa omnia per ducem belli confiscari et nobis tradi debent.

Articulus XVII.

De praefectis militum.

Statuimus, si quos, vel ipsi nos, vel belli dux parti alicui exercitus, turmae vel cohorti praefecerimus, ac aliquo in diuersas partes ex caussa ablegauerimus, ut ijs praefectis suis turmales cuiusque status et condi- [179/62
cionis fuerint, pareant. Praefecti vero in missione turmalium suorum ita se gerant, vti de duce belli statutum est.

Articulus XVIII.

Ne vexilliferi suos municipales emanere domi patiantur.

Nullus vexillifer municipales suos domi emanere patiatur, ac ab onere belli liberare audeat; et si emansorum nomina ad ducem belli dolo malo non detulerit, veris probationibus victus, officium vexilliferi perdit.

Articulus XIX.

De excubiis et custodiis.

Statuimus, si in exercitu milites stipendio conducti non sint, ipsimet collecticii ex nobilitate municipiorum excubare ac in praesidio statiuo vigilare debent, quandoquidem eorum salutis et tranquillitatis res agitur.

---

mianin doma został, a chorązyby tego przed hetmanęm tail, tedy takowy horązy vrząd swoy horąstwo traci.

Artikuł dziewiętnasty.

O strazy woięnny.

Tesz vstawuięm, ysz gdyby zołnierzow niebyło w woysku naszym, tedy strazą powinni wszyscy dzierzec w woysku naszym w. x. Lith. gdysz to nieczyia insza potrzeba, iedno ich własna bespiecznosc.

Artikuł dwudziesty.

O naiazdzkach na domy y gumna slacheckie na woynie.

Vstawuięm, ktoby na woynie bedący iedęn drugięmu na dom albo na gumna naiezdzał, albo stawy y sadzawki włoczył, tedy tęn, ktory na dom y na gumno będzie naiezdzac, ma gwałt y szkody płacic, z osobna kazde naiechanie. Tak tesz y w drodze iadąc, ktoby komu na dom abo na gumno naiachał, albo co brał, albo stawy y sadzawki spuszczał, albo iakie szkody poczyniel, tedy ma gwałt, szkody płacic za słusznym dowodęm.

Artikuł 21.

O braniu staciey za widzęm na woynie, o niedeptaniu zboza, o niepaleniu budowania.

Vstawuięm, ktoby s poddanych naszych będąc na woynie, leząc woyskięm na iednym mieyscu a staciey na konię albo na samego niedostawało, takowy ma z widzęm hetmanskięm iachac y wziąc spotrzebę zy-

180/63] **Articulus XX.**

De damna belli tempore dantibus.

Si quis belli tempore domum alienum inuaserit, praedia, horreaque diripuerit, in piscinis, stagnis, lacubus piscatus fuerit, violentiae poenas luet, et damna data praestabit toties, quoties vim intulerit et damna dederit.

Articulus XXI.

De pabulationibus.

Qui commeatus vel pabuli inopia in expeditione bellica laborant, ab imperatore seu belli duce veniam pabulandi et viatorem vulgo visorem impetrent, qui visor inspiciat, ne pabuli modum excedat, ac ut secundum stellaturam, id est constitutum a nobis vel belli duce pabuli et commeatus precium, victui necessaria soluat, lignari tamen militantibus gratis vbique licet, modo ne sepes, macerias, parietes, tecta, domosque diruant, neue fruges ac gramina depascant ac proterant; qui autem vllum damnum dederit, duplione illud praestabit. Si quis vero studiose et ex industria in alie-
181/64] nis frugibus stationem egerit, tentoria fixerit, currum locauerit, a duce belli pro damni et delicti modo puniatur. Qui commeatu abundauerit, illumque seruauerit, aliunde autem viliore ac constituto precio commeatum comparauerit, is duplum precium vel commeatum ei, a quo emit, restituet.

---

wnosci na siebie y na konie, a zastawic według vstawy od nas albo od hethmana naszego na tęn czas połozony według vrodzaiu, nisli drwa maią brac wolne, gdzie stac będą, a domow rozbierac y płotow zec, stawow y sadzawek włoczyc ani spuszczac, zyt ani iarzyn vmyslnie nie trawic ani deptac nięmaią. A ktoby takową szkodę vczyniel komu, tęn skodę ma sowito zapłacic; a iesliby kto na zbozach albo na iarzynach obozęm vmyslnie się postawił y szkodę vczynił, takowego pan hethman ma karac według szkody y występku iego; a ktoby tesz stacią maiąc v siebie dosyc w obozie, a przecię iey nieuzywaiąc, inszą sobie naydował y za widzęm brał, takowy to, co wezmie komu co, v kogo wziął, sowito wracac albo płacic ma.

Artikuł 22.

O braniu widza od hethmana na stacią, na szkody, gwałt y boie woienne, y zapłata widzowi.

Tesz vstawuięm chcąc miec, yz będąc na woynie, komuby dla niedostatku staciey widza była potrzeba, tedy hetman nasz winięn będzie widzow przydawac do skupowania staciey, a widzom iego widzowanego niczego nięma byc dawano; iedno na szkody, gwałty, boie, ktoby widza brał, takowemu widzowanego ma byc dawano na mielę po groszu, a iesli na mieyscu, niedaiący mile, takiesz po groszu maią dawac.

Articulus XXII.

De apparitoribus seu visoribus.

Apparitoribus vel visoribus, qui a duce belli pabulatum euntibus dari debent, nihil pabulatores soluant; iniuria tamen vel damno a pabulatoribus affecti, visoribus, qui damnum et iniuriam conspiciant, a singulis miliaribus singulos grossos pendant.

Articulus XXIII.

De violentia in castris alicui illata.

Si quis in castris studiose et data opera vel in rixa alium inuadat, occidat aut vulneret, legitimis probationibus victus, capitis poenam luat; si non vulneret, sed vi aggrediatur, arbitrio ducis belli puniatur.

Articulus XXIIII. [182/65

De stipendia merentibus indigenis.

Stipendia merentes, idemque bona terrestria in magno ducatu possidentes, ipsi in acie stipendiariorum militent; in municipali autem acie loco sui idoneum militem nobilem sub vexillo sui municipii vel quo loco quisque se sistere, pro generis vel dignitatis conditione belli tempore consueuit, cum equitatu peditatuque debito locet, ne stipendia collecticium municipalem exercituum minuant.

Artikuł 23.

O naiachaniu gwałtęm albo nasciu na czy oboz.

Tesz vstawuięm, iesliby kto będący na słuzbie naszey iedęn na drugiego vmyslnie abo obyczaięm zwady naiachał albo naszetł na oboz gwałtęm abo na stanie, a tam kogo zabieł albo ranieł, a byłoby to na niego przewiedziono, tęn gardło traci; a iesliby nieranieł ale vmyslnie naszetszy vderzył, chocia nieuderzył, takowego pan hetman ma karac wedle baczenia swego.

Artikuł 24.

O ludziach pienięznych, iako maią z imion swoich słuzbę zięmską słuzyc.

Tesz vstawuięm, ktobykolwiek s poddanych naszych piniądze nasze brał, takowy za piniądze nasze osobami swymi maią się w hufie pienięznym stanowic, a za osoby swoie ludzi godnych slacheckich s poczty, ktore winni z imion swych, stanowic maią, pod chorągwią powiatową abo tam, gdzie zdawna mieysca swoie maią, aby za tymi pieniędzmi, ktore v roth. mistrza biorą, słuzba zięmska z ymion ich własnych nieginęła.

Artikuł 25.

O cudzosiemskich przybyłech ludziach, iako się w ciągnięniu zachowywac maią.

Vstawuięm tesz, yz ludzi przybyłych tak opczych, iako y sąsieckich, zagranicznikow przymowac y wiesc do panstwa naszego w. x. Lith. przes tosz panstwo niemąmy, asz za wiadomoscią y radami Rad naszych w. x.

Articulus XXV.

Externos milites inconsulto senatu in Magnum Ducatum non inducendos.

Promittimus ascitos milites, tam peregrinos, quam vicinos, extra limites Magni Ducatus degentes, nunquam nos stipendio conducturos et in magnum Lituaniae ducatum inductoros, nisi ex consilii senatus sententia, atque eos, vti et domesticos non aliis itineribus ad destinatum locum tendere, nec statiua sibi deligere patiemur, nisi qua nos vel dux belli huius Magni Ducatus assignabit, nec pabulari aut commeatum vi rapere tam in itinere, 188/66] quam in stationibus permittemus, iusto vnusquisque precio tam in tendendo, quam in statiuis, ex constituto, prout nos cum senatoribus nostris vel in absencia nostra dux belli constituemus, commeatum comparet; modum autem suppeditandi militibus commeatus, eiusque precium, nos cum senatu huius ducatus praescribemus.

Articulus XXVI.

Milites ne rapto viuant.

Quoties tam externos milites stipendio conductos equites, pedites, quam domesticos reipublicae necessitate postulante, militare in magno Lituaniae ducatu continget, quaqua versus tendent, seu ad destinatas stationes seu ad praesidia arcium finitimarum, pacato agmine sine maleficio tendant, nec vi inuadere domos, horrea, stationes alienas et commeatum rapere

---

Lith. A wszakze ci ludzie przybyli iako tez y tûteczni zołnierze niemaią inszemi drogami y do inszego mieysca ciągnąc y na lezach się roskładac, iedno tam, gdzie my hospodar abo hetman wielki tegosz w. x. Lith. oznaymi y leze rospisze, a z drog y z lez od nas y od hetmana naszego danych y oznaymionych y nigdzie w piczowanie iezdzic nię maią, ale tam w drogach, na noczlegach, y na lezach z stron zywnosc zniesioną targięm albo vstawą, iako my z Radami naszęmi vchwalęmy abo hetman w niebytnosci naszey vstawą, maią kupowac, a porządek do dania tey zywnosci y cęnę takze my z Radami naszęmi tegosz panstwa w on czas vchwalim wedle potrzeby.

Artikuł 26.

O zkodach w ciągnięniu zołnierzow tak tuteyszych iako y cudzozięmcow.

Tesz vstawuięmy, iesliby ludzie pienięzni, zołnierze konni y pieszy, drabi przybytni z ynszych panstw y byli tu ku potrzebie zięmski naszey tego panstwa naszego ciągneli s ktory strony na mieysce im złozone y naznaczone albo na zamki nasze vkrainne, tedy szkody nikomu zadny nięmaią czynic ale zywnosc sobie y wszelakie potrzeby za piniądze maią cęną kupowac albo według vstawy, gdybychmy vstawę naszę takowym ludziom pienięznym vczynieli, a gwałtęm niczego nięmaią nikomu brac; wszakze w takowym ciągnięniu za wiadomosciami naszęmi albo hetmanskięmi albo vrzedowymi, gdzieby z sioł y poddanych swoich duchowni y swieczcy stacicy na drogi zwozic y przedawac niechcieli, tedy vstawa nasza płacąc

audeant, sed ut supra statutum est, iusto precio et licitatione emant vel constituto a nobis vel duce belli, si rebus militum commeatui necessarijs precia imposuerimus, vi omni prorsus abstineant. In emendo autem commeatu adhibeant apparitorem seu visorem, a nobis vel a belli duce vel a magistratu ad hoc destinatum, in cuius praesentia commeatum, ita, ut dictum ante est, emant. Sin autem ex pagis saecularium et spiritualium coloni suppeditare militibus commeatum noluerint, constituto precio soluto, quod cuique necesse est, tollant. Quisquis secus fecerit, domum alienam, [184/67 horrea, stabula tam saecularium, quam spiritualium inuaserit, vi aliquid rapuerit vel abegerit, capite puniatur, damna vero ex bonis eius praestentur. Porro si ab eo agmine, ex quo vis illata vel damnum datum sit, dux belli absit, eius agminis praefecti, magistri equitum, tribuni, centuriones vulgo rotmagistri, vna cum eorum locorum, in quibus maleficium commissum est, praefectis, capitaneis et tenuariis in maleficos inquirendi et animaduertendi habebunt potestatem, et ut ius omnibus celeriter sine vlla procrastinatione non nisi ex huius statuti praescripto dicant, iubemus. Quod si tribuni et centuriones a praefectis locorum admoniti, maleficos iudicio sistere, iusque de eis dicere noluerint, praefecti ad nos vel ducem belli eorum nomina deferant, nos vero vel belli dux tribunos et centuriones seu rotmagistros istos contumaces, ijs legibus non obedientes, carceris poena, maleficos autem

---

maią brac; a ktoby z nich na dom, na obore abo na gumna slacheckie tak duchownych iako y swieckich dla stania y brania staciey naiachał albo naszedł gwałtęm, takowy gardło traci, a szkoda ma byc płacona z statku iego y tęn gwałt iako o insze szkody, ktoreby się komuszkolwiek od zołnierzow y drabow w ciągnięniu bez hetmana stali, rothmistrzowie (s) starostami albo dzierzawcami naszymi, pod ktorego powiatęm albo vrzędęm się stanie, maią sprawiedliwosc, odprawę y karanie zarazęm nieodkładaiąc czynic wedle tego prawa y statutu tegosz w. x. Lith. A gdzieby rothmistrz takowych zbytnych szkod nikomu za obesłanięm starostw y dzierzawiec niestawił sprawiedliwosci y karania y nagrodzęnia vdziałac niechciał, tedy ci vrzędnicy naszey nąm hospodaru abo hetmanowi naszymu maią to opowiedziec abo dac znac, a my albo w niebytnosci naszey hetman nasz rothmistrzow takowych przeciwnych statutowi, vchwale zięmski, więzięnięm, a występnych y szkodnikow takowych podług wystepu ich karac mamy, iako wyszy iest o tym napisano, a iednak tęn artikuł y postanowięnie nasze statutowe na granicach albo na mieyscu, przy dawaniu piniędzy mamy kazac słuzebnym opowiedziec dla tego, aby się niewiadomoscią niewymawiali.

Artikuł 27.

O błędnych albo nalezionych rzeczach w woysku.

Vstawuięmy o błędnych, aby kazdy (w) woysku naszym y w ciągnięniu niesmiał konia błednego dzierzec więcy v siebie, tylko przes noc, a na mieyscu do trzeciego dnia, ale tegosz czasu ma go odwiesc do hetmana

pro maleficii modo puniemus, vti supra constitutum est. Quae constitutio nostra ingressuris Lituaniae fines peregrinis et externis militibus vel stipendia merere incipientibus, publicanda est, ne ignorantia eius se excusari possent.

185/68]

Articulus XXVII.

De erraticis quadrupedibus et reperticiis.

Statuimus, ne quis equum erraticum, repertum in profectione ad bellum, duntaxat per noctem, in statione vero per triduum adseruare apud se caelando audeat, sed in instanti eum ad belli ducem deduci curet; qui secus fecerit, pro fure reputabitur. Idem et de omnibus rebus amissis, ab aliquo repertis, iudicandum est, ad ducem enim belli deferenda et deducenda sunt omnia. Dux vero non plus, quam grossum vnum, pro rebus apud se repertis a militibus exigi patietur, reperticiaque omnia voce praeconis in statione ducis publicanda et ad ducem deferenda sunt.

Articulus XXVIII.

De lustratione exercitus pacis tempore.

186/69] Statuimus, si quando ex senatus consulto necessarium reipublicae esse duxerimus, mandauerimusque tempore pacis per litteras et tempus assignauerimus ac edixerimus, vt lustrandi et censendi exercitus caussa in omnibus municipiis iudicariis vno eodemque tempore omnes cuiuscunque status et condicionis, belli muneribus obnoxii conueniant, ita armati, vti hoc statuto

---

naszego; a ktoby dali dzierzal, nisz przes noc, takowy kon za zlodzieystwo ma byc policzon. Tak tesz y kazdą rzecz nalawszy (s), do hetmana wiesc maią, a hetman nasz nięma od błędnego więcy kazac brac, tylko od konia po groszu; a o insze rzeczy w obozie hetmanskim zawolac, a kto co nalasl, ma do pana hetmana oddawac.

Artikul 28.

O okazowaniu y popisowaniu slachty powiatowy (po) woiewodstwach abo starostwach głównych.

Vstawuięm tesz, yz gdy my hospodar s przyzwolęnięm wszystkich Rad naszych w. x. Lith. widząc tego potrzebę czasu pokoiu, y rok listy naszęmi oznaymięmy wszystkięm obywatelom w. x. wszelakiego stanu, iako kto wedle vchwały zięmski woynę słuzyc powinięn, aby się okazowali y popisowali w powieciech sądowych iednego dnia, a maią się okazowac y popisowac przed woiewodami, a w zięmi Zmudzki przed starostą Zmudzkim, a indzi przed głownymi starostami, a kto w roznych powieciech imiona ma, tęn przy głownieyszym imięniu z ynszych imion swoich poczeth pokazowac y popisowac ma. A yz woiewodowie y starostowie głowni w tęn czas swoie poczty pokazowac y popisowac maią, a ktorzy się tam dla okazowania y popisu ziadą, ci zywnosc sobie nie ustawą ale targięm kupowac maią, a od tego popisu v tych, ktorzy się tam zbroią y okazą, nię maią nicz brac.

decretum est, vtque eos palatini locorum, in Samagitia vero capitaneus Samagitiae, et aliis quoque locis capitanei generales lustrent. Qui vero in diuersis municipiis immobilia possident, in eo municipio quisque lustrabitur, in quo insigniora bona possidet. Palatini quoque et capitanei generales pro suorum quilibet bonorum facultatibus suos quoque equitatus ac peditatus lustrare ac censere debent, vbi omnes commeatum et omne pabuli genus precio per licitacionem non per stellaturam emere cogent, a lustratione autem nihil exigatur.

Articulus XXIX.

Nemo audeat longius vno miliaro a castris ducis belli stationes agere, sed eo loco in statione maneat, vbi vel nos vel dux belli tempori et necessitati accomodatum esse duxerimus.

Distinctio tertia. [187/70

De libertatibus et immunitatibus nobilium Mag. Duc. Lituaniae.

Articulus I.

De retinenda et augenda Magni Ducatus amplitudine et dignitate.

Promittimus fide, quam Magno huic Ducatui ac eius omnium prouinciarum incolis, iuratam dedimus, idque nostro et successorum nostrorum

---

Artikuł 29.

Iako daleko od hethmana w woysku stawic się maią.

Vstawuięm tesz, aby nikt niesmiał dali miele od hethmana naszego w woisku stanowic się, ale tak, iako im wedle czasu y potrzeby pan hetman roskaze.

Rozdział trzeci.

O wolnosci slachecki y rozmnozeniu w. x. Lith.

Artikuł pierwszy.

O rozmnozęniu wielkiego xięstwa Litewskiego.

My hospodar obiecuięm tesz y slubuięm sami za siebie y za potomki nasze wielkie xiążęta Litewskie pod tąsz przysięgą naszą, ktorąsmy vczynieli wszystkim obywatelom wszystkich zięm wszystkiego wielkiego xięstwa Litewskiego, yz panstwa nasze w. x. Lith. wszystkich zięm ku nięmu zdawna y teras nalezących w sławie tytułu stolicy, zacnosci władzy, moznosci rozkazowania y w inszych wszelakich wszystkich naleznosciach y przysłuchowaniu y w granicach y niwczęm nieumnieyszaiąc, owszęm przymnazac y chociaby pan Bog z łaski swoiey swięty nam hospodaru vzyczyc raczył panstwa inszego abo krolestwa, tedy przecię tego panstwa naszego w. x. Lith. xiąząt, panow Rad duchownych y swieckich y wszystkich vrzędnikow zięmskich y dwornych, slachty, rycerstwa y wszystkich inszych

nomine huius Magni Ducatus famam, honorem, dignitatem, imperium, amplitudinem omni cura et studio retenturos et aucturos, omniaque, quae ad eius maiestatem ac splendorem pertinent, conseruaturos, fines prolaturos. Ac si etiam Dei beneficio aliud regnum vel imperium adipisci nos contigerit, incolas tamen nihilosecius Magni Ducatus, senatores vtriusque status, 188/71] principes, proceres, officiales, municipales seu terrestres, et aulicos, nobiles, milites ac omnes cuiusuis ordinis et condicionis non minoris faciemus, quin etiam ab omni contemptu et vilitate tuebimur ac vindicabimus maiorum nostrorum exemplo, et in eam semper curam et cogitationem incumbemus, ut imperium huius Magni Ducatus amplificemus, et decora omnia eius incolarumque omnium illustriora, commodaque omnia opportuniora reddamus, ad famam et honorem nominis nostri redundatura.

Articulus II.

De libertatibus et immunitatibus equestris ordinis et donationibus ac bonorum perpetuitate.

Promittimus eadem fide pro nobis et successoribus nostris, nos senatorum vtriusque status, principum, officialium, terrestrium et aulicorum, procerum, nobilium, militum, ciuium, oppidanorum ac reliquorum ordinum omnium, in Magno Ducatu degentium, libertates ac immunitates conseruaturos,

---

stanow niwczęm nieponizac a od wszelakich lekkosci y ponizęnia iako sławny pamięci przodkowie naszey w. x. Lith. za szczesliwego panowania swego czynieli, strzec y bronic będzięm za pomocą Bozą, staraiąc się o przymnozęnie tego panstwa wszystkich stanow dostoynosci, ozdob, pozytkow za wielką pilnoscią y vsiłowanim naszym.

Artikuł wtory.

O wolnosciach, swiebodach, przywileiach y starodawnym vzywaniu gruntow slacheckich.

Tak tesz my hospodar obiecuięm słowęm naszym za nas y potomki nasze w. x. Lith. pod takimze obowiązkięm naszym, iako y wyszey w pierwszym artikule iest opisano, yz wszystkich vrzędnikow zięmskich y dwornych, panow chorągiewnych, slachtę, rycerstwo, mieszczan y wszystkie ludzie pospolite w. x. Lit. y we wszystkich ziemiach tego panstwa mamy zachowac przy swobodach y wolnosciach slacheckich, krzescianskich, w ktorych oni iako ludzie wolni wolno mięszkaią, obieraią z starodawna y z wiecznych swoich przodkow sobie panow a hospodarow wielkich a (s) xiąząth Lith. zyli y panowali przykładęm y sposobęm wolnych panstw krzescianskich, rownaiąc a iednako maiąc ich, wolnosci vzywaiąc z sąsiady y bracią swoią rycerstwęm y innymi stany narodu Corony Polski. A osobliwie nadto przy swobodach y wolnosciach w przywileiach y lisciech w. x. Lith. przodkow naszych y od nas im tak wszystkim wobec, iako kazdęmu zosobna

Christianis hominibus congruentes, quibus illi, utpote liberi homines, ab [189/72
antiquissimis temporibus a maioribus nostris maioribus eorum donatis, vtuntur, instar aliarum Christianarum nationum, exaequamusque illos in participanda libertate vicinis ac fratribus eorum Regni Poloniae incolis, militibus ac reliquis statibus. Praeterea omnia priuilegia et diplomata a maioribus nostris magnis Lituaniae ducibus et a nobis tam publice omnibus, quam priuatim singulis personis data et concessa, quibus dignitas et amplitudo ordinum et officiorum continentur, firmiter manu tenebimus, tum et donationes fundorum, hominum, agrorum, possessionum ac quorumuis bonorum a maioribus nostris et a nobis factas, vel quas postea faciemus, ratas, integras, inuiolatas perpetuo conseruabimus. Quicunque etiam sine priuilegio et diplomate iure hereditario seu quaesito in possessione ac vsufructu bonorum aliquorum proaui nostri Casimiri, et patrui Alexandri, et diui parentis nostri ac nostri imperii tempore fuerunt, ii et eorum posteri ac successores perpetuo ac proprio horum ipsorum bonorum dominio vtantur, fruantur.

Articulus III. [190/73

De repetendis a Magno Ducatu auulsis et abalienatis.

Abalienare nihil bonorum, quidquid ad Magnum Ducatum Lituaniae pertinet, debemus; ac quidquid hostilibus insidiis ab eo auulsum et abalie-

---

na vczciwosci, dostoinstwa, vrzędy, na imiona, na ludzie, na grunty y na imiona y na cokolwiek danych, y co ieszcze będą dawane wprzod, nieporuszenie i nieodmięnnie wiecznymi czasy, y ktoby tesz choc bez przywileiow za oyczystęm prawęm iakimkolwiek obyczaięm nabytym, ludzi, gruntow swoich w dzierzęniu był, iak za sławnego panowania przodkow naszych, krola Iego M. Kazimierza, Alexandra, iako tesz za swięty pamięci oyca naszego i za naszego sczesliwego panowania, ci sami s potomki y bliznemi swymi y teras to y wiecznie dzierzec maią y będą.

Artikuł trzeci.

Hospodar obiecuie, coby od xięstwa Litewskiego odeszło, wszystko zas knięmu przywrocic.

Tesz my hospodar obiecuięm, iz dobra tego W. X. nieumnieyszęmi, co będzie przes nieprzyiaciela tego panstwa oddalono, rozebrano y inszęmu panstwu od tego panstwa naszego kiedykolwiek vproszono ku Koronie, ku Mazo(w)szu, ku Prusom, ku Iflantom, to zasię ku własnosci tego W. X. przywiesc y granice naprawic obiecuięm; chociabychmy tez kogo z granicznikow przy granicach tesz wyszy wymięnionych zięm imiona y sioła y ludzi dali, tedy takowi maią słuzyc s tego w. x. Lit., a ktoby niechciał słuzyc s tego takowych przywileiow my y potomkowie naszey dzierzec nięmamy.

natum est, vel ad regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiae, Liuoniae impetratione adiectum, id Magno Ducatui nos restituturos et consolidaturos, proprietatique eius subiecturos, fines ac limites prolataturos pollicemur. Et si cui externorum translimitanorum ad fines Magni Ducatus possessiones, fundos, pagos, homines donauerimus, is pro horum bonorum facultatibus in Magno Ducatu militabit; si nolit, priuilegio donationis illius eum destituemus et successores nostri destituent.

Articulus IIII.

De non donandis et in seruitutem redigendis nobilibus eorumue bonis, nec priuilegiis contra statuta haec irrogandis.

191/74] Vt maiores nostri Magni Lituaniae duces, ita et nos non consueuimus cuiquam homines liberos, nobiles, bonaue eorum et fundos quoquomodo donare. Statuimus igitur ac pollicemur fide huic Magno Ducatui data et iurisiurandi religione firmata, nos nullo vnquam tempore nobiles, milites, bonaue eorum et fundos aut eorum libertates, immunitates, iuraque auferre et cuiquam tam incolarum Magni Ducatus, quam externorum donare aut vllo pacto obligare posse. Quodsi quid quomodocunque donauerimus aut abstulerimus, id irritum et firmitate vacuatum cessare nulliusque momenti fore praecipimus. Nulla itaque priuilegia cuiquam dabimus, huic statuto nostro aduersantia; et si qua edita vel ante vel post statuti huius promul-

---

Artikuł czwarty.

O nieoddawanyu slachty y ich imion, ludzi y gruntow y wolnosci ich nikomu, y nieoddawaniu listow ani przywileiow przeciw tęmu statutu.

Vstawuięm y wiecznymi czasy chowac y dzierzec obiecuięm, yz iako przodkowie naszey w. x. Lith. tak y my niezwykli nikomu zadnym sposobęm boiar, slachty y ich imion, gruntow, zięm dawac, tak y teras na wszystkie potomne czasy obiecuięm y przyrzekamy pod tąsz przysięgą naszą, ktorąsmy vczynieli wszystkim obywatelom tego panstwa naszego w. x. Lith. boiar, slachty y ich imion, gruntow y wszelakich maiętnosci y inszych swobot, wolnosci y praw w nich obierac y odwodzic y niiakim osobom, ktorymkolwiek w tym panstwie obywatelom iako y zagranicznikom y postronnym y zadnęmu innęmu dawac, zapisowac y zadnym sposobęm oddalac nięmamy; a gdzieby co dzierzano y wyszlo iakimzekolwiek obyczaięm przeciwko tęmu statutowi, to s prawa y s sądu sprawiedliwego przes nas y potomki nasze za radą Rad naszych w. x. na stronę odłozono y w niwecz obrocono byc ma. A przeto przywileiow tak w pospolitosci iako y kazdęmu z osobna nięmamy ani będzięm mogli dawac przeciw tęmu statutowi y artikułom w nim opisanym; a ktoreby przedtym y potem wyszły s cancelariey naszey po wydaniu tego statutu, od nas przes kogoszkolwiek odzierzane były, takowych my y potomkowie naszey dzierzec niechczęm, ale s prawa y sądu casowac y w niwecz obracac będzięm. Wszakze komubychmy dali y z łaski naszey dac chcieli rodzicom w. x. Lit. imiona

gationem comperiantur, ea nec nos, nec successores nostri rata ac valida esse patiemur et iusti iudicii sententia robore cassa, et in nihilum redigenda decernemus. Si tamen ex gratia et beneficentia nostra indigenis Magni Ducatus bona nostra iure caduco vel fisci vel donatione inter viuos vel caussa mortis ad nos deuoluta, in quibus antequam ad nos deuoluta sunt, nobiles ascripticii erant et libertatem a nobis consecuti non sunt, donanda duxerimus, hanc liberalitatem nostram in quenquam claudi non sinemus. [192/75

Articulus V.

De conuentibus municipalibus, in quibus nuntii ad comitia publica totius magni ducatus legantur.

Ineundae commodioris rationis ad res omnes procurandas ac ad administrandam iustitiam tuendamque ab hostibus patriam caussa statuimus, vt semper ante comitia generalia, quae reipublicae negotiis postulantibus, ex senatus consulto per litteras nostras edicemus, particulares in municipiis conuentus agantur in locis et palatinatibus, nominatim infra descriptis et assignatis, qui conuentus litteris quoque nostris edicentur quattuor hebdomadis ante publica comitia, ad quae conuenire debent palatini et castellani ac officiales, senatoresque, proceres et nobiles illius municipii deliberaturi et consilia inituri de iis rebus ac negotiis publicis, de quibus deliberari

---

nasze spadkow, y w nich boiary, chociaby slachta byli a imiona swoie zdawna y nowo tesz przes daninę onych panow, po kim na nas hospodara te spatki przeszly, mieli y im sluzeli, a listy potwierdzęnięm naszym niewyzwolęni, w ty mocy ręczę y szczodrobliwosc naszę y potomkow naszych niezamykamy.

Artikuł piąty.

O seymikach powiatowych y o wyprawowaniu y possylaniu z nich posłow zięmskich na seym walny.

Vstawuięm dla lepszego porządku we wszystkich rzeczach y sposobie ku sprawiedliwosci y obronie, a yzby z wolą wszystkich na seymie potrzeby się zięmskie stanowiely y odprawowane były, aby wiecznymi czasy przed seymęm wielkim walnym, ktory mamy y potomkowie naszey zawzdy, gdy tego potrzeba vkaze R. P. w. xięstwa za prosbą Rad naszych w. x. składac listy naszęmi, były seymiki powiatowe a mianowac na tych mieystcach, woiewodztwach nizey tam napisanych y postanowionych, ktore seymiki takze listy na seymie składac będą y nabliszey (s) y nabliszsy czas y rok tylko za cztery niedziele przed seymęm wielkięm, na ktore seymiki maią się ziezdzac y bywac woiewodowie y kastelanowie y vrzędnicy zięmscy, potym iusz kniaziowie, panowie y slachta tego powiatu y woiewodztwa y namawiac o tych rzeczach, potrzebach zięmskich, ktore im na lisciech naszych oznaymione będą, nięmni tesz o potrzebach y doleglosciach onego powiatu y woiewodztwa, iz zezwoliwszy się wszyscy iednostaynym zdanięm,

oportere nos litteris nostris significauerimus et de iis, quas ad municipii sui commoda procuranda et incommoda auertenda pertinere arbitrabuntur [193/76] vnanimique consensu nuntios electuri ex singulis municipiis, quotquot in singulis palatinatibus fuerint tribunalia iudiciaria, binos, qui ad generalia comitia mittantur, quidquid de rebus, de quibus, vt consilia inirent, significatum illis a nobis ęst, cum municipalibus decreuerint, et de rebus municipii sui commoda vel incommoda continentibus, ad commune consilium relaturi, accepta a municipalibus potestate in omnibus aliis deliberationibus, quas in comitiis incidere contigerit, statuendi ac decernendi. Senatores autem vtriusque status, principes, proceres, officiales, municipales et aulici secundum veterem consuetudinem priuatis litteris nostris ad comitia generalia euocandi sunt, qui in consilio publico loca more vsitato obtinebunt. Nuntiis quoque municipiorum loca inferius descripta et assigna(ta) sunt.

Articulus VI.

De comitiis generalibus.

Statuimus ex senatusconsulto et plebiscito conuentus Vilnensis comitia generalia, quoties reipublicae negotia postulabunt, nos successoresque nostros consensu senatus Magni Ducatus vtriusque status accedente, postulante [194/77] nobilitate in magno ducatu Lituaniae edicituros.

---

maią obrac posłow swoich, to iest od kazdego sądu zięmskiego, ale (s) ich w tym powiecie będzie, po dwie osobie y posłac ich na seym oznaymiwszy y poruczywszy to wszystko, o czym wedle listow naszych hospodar(skich) y tesz w swych potrzebach radzic, namawiac y stanowic maią, daiąc im na tym seymie takowym walnym postempowac y konczyc te insze przypadłe rzeczy wedle czasu y potrzeby. Wszakze xiązęta, pany, marszałki y inne wszystkie vrzędniki zięmskie y dworne wedle starodawnego obyczaiu mamy listy naszęmi na takowy walny seym vzywac y ze wsycy w Radzie pospolity miestca y wota swoie będą miec wedle porzątku wyszy opisanego.

Artikuł szosty.

O składaniu seymu walnego w. x. Lith.

Przytym tesz vstawuięm s przyzwolęnięm Rad naszych duchownych y swieckich y ze wszystkięmi stany seymowi nalezącęmi na teraznieyszym seymie walnym Wilinskim, chcąc to iuz miec wiecznymi czasy y dzierzec, yze mamy my y potomkowie naszey w. x. Lit. s potrzeby R. P. za radą Rad naszych tegosz panstwa y za prosbą rycerstwa składac seymy walne w tymze w. x. Lith. zawzdy, kiedy ilekroc tego będzie potrzeba.

Artikuł siodmy.

Aby slachcicz bezprawnie niebył iman ani szadzon.

Tesz obiecuięm y wiecznymi czasy miec chcęmy my hospodar y potomkowie naszy, yz wszystko rycerstwo slachta wielk. x. Lithewskiego

Articulus VII.

Nobiles indicta caussa non esse capiendos.

Promittimus pro nobis et successoribus nostris in perpetuum, omnem nobilitatem et militarem ordinem magni ducatus Lituaniae in singulorum libertatibus a nobis et maioribus nostris donatis, conseruare. Nec quisquam nobilis aut militaris legitime non citatus et iure non victus, a nobis vel magistratu nostro capi et in carcerem coniici debet,

Articulus VIII.

Caussas honoris ad solius principis iudicium pertinere.

Prohibemus, ne senatores, principes, proceres vllum nobilem aut militarem, quamuis in famultatu eorum sint, de honore iudicare possint; iudicium enim honoris ad nos solos pertinet. Qud vero reliqua crimina attinet, homicidia, furta ac alia quaevis famulorum delicta, ea domini, adhibitis sibi 195/78] assessoribus nobilibus, viris bonis, iudicandi ac pro delicti qualitate iure victos etiam capite puniendi habebunt potestatem.

Articulus IX.

Dignitates, officia, hereditates, tenutas extraneis non esse dandas.

Pollicemur ac spondemus fide iurata et Magno Ducatui et omnibus ordinibus data, innitentes statuto diui parentis nostri, illudque declarantes,

---

przy wolnosciach ich zwykłych, ktore ięm od nas hospodara y od przodkow naszych są dane, będzięm powinni miec, zachowywac, dzierzec, tesz kazdy slachcic osiadły, kazdy wedle prawa niepozwany prawęm od nas hospodara y od zadnego vrzędu iman y w więzięnie sadzon byc nięma.

Artikuł osmy.

Aby panowie sług swych slachty o pocciwosc ich niesądzieli sami.

Tesz vstawuięm, iz xiazęta y panowie Rady naszey slachty y kazdego z rycerstwa naszego, ktory tesz slachtę naszę słuzebnikami swymi chowaią, niemaią sami o poczciwosc sądzic, kromia nasz, bo tęn sąd nikomu innęmu nięnalezy, iedno nąm hospodaru. A co się dotycze złodzieystwa, zabiiacztwa y wszech wystęmpow, o to wolni będą panowie ich z nimi osadziwszy przecz się przy sobie slachtę, ludzi dobrych, sprawiedliwosc czynic; a w czymby kto sprawą pokonan, tedy tęn ma za wystęmpek swoy cierpiec y karan byc, by tesz gardłęm.

Artikuł 9.

Hospodar dostoinstwo, vrzędow y dziedzictw cudzoziemcom dawac nięma.

Takze my hospodar obiecuięm y slubuięm pod przysięgą naszą, ktorąsmy vczynieli w. x. Litewskiemu y wszystkim stanom, obwatelom iego, biorąc to z statutu starego prawa oyca naszego krola Iego Mosci, tęmu panstwu w. x. Lithewskiemu danego, a na tęn vkładaiący y na tęn przyzwalaiący, co w tym panstwie w. x. Lith. y we wszystkiech zięmiach ięmu

nunquam nos in hoc Magno Ducatu et eius partibus dignitates spiritales ac saeculares, arces, curias, praefecturas seu capitaneatus, tenutas, officia, terrestria et aulica, legationes, vsum perpetuitatum translimitanis ac vicinis huius ducatus daturos, sed haec omnia nos et successores nostri, Magni Duces, duntaxat solis Lituanis et Rutenis indigenis, vetustis domibus in hoc Magno Ducatu et eius municipiis natis dabimus. Quisquis autem translimitanorum et alienigenarum ausus fuerit aliquid eorum sibi sumere ac in possessionem venire, si monitus e uestigio se iis non abdicauerit, bona eius publicabuntur. Ac si quis alienigena pro meritis erga hanc rempublicam suis, 196/79] liberalitate et donatione nostra in aliquorum bonorum possessionem venerit, vel alio quouis modo bona acquisiuerit, eis vti et frui hic in magno ducatu Lituaniae continuo degens, ac onera bellica sustinens, poterit; sed ad dignitates spiritales et saeculares eligi non poterit, quae solis magni Lituaniae ducatus indigenis, vetustate stirpis nobilibus Lituanis et Rutenis debentur. Si quis autem alienigenarum vllas dignitates contra hoc statutum assecutus fuerit, nec eis, admonitus, cedere voluerit, eius bona omnia confiscabuntur, quandoquidem idem in statuto Polonorum vicinorum sancitum est.

---

przysłuchaiącęmi (s) dostoinstw duchownych y swieckich, narodow, dworow, gruntow, starostw, dzierzaw, vrzędow zięmskich y dwornych, possesy albo dzierzawę y pozywanie y wiecznoscią danych cudzozięmcom y zagranicznikom, ani sąsiadom tego panstwa dawac nięmamy, ale to wszystko my y potomkowie naszey w. x. Lit. dawac będzięm y powinni tylko Litwie a Rusi, rodzicom starozytnym y vrodzonym w. x. Lit. y innych zięm ktęmu panstwu nalezących; a ktoby s cudzozięmcow y zagranicznikow y sąsiadow tego panstwa wazeł się co s tego vprosic, wziąc y w dzierzęnie przysc a vpomniony będąc tego zarazęm niepusciel, tedy maiętnosc iego wszystka ma byc wzięta do stołu y do skarbu naszego w. x. Lit. A chociaby kto opcego narodu za swoie zasługi w tey rzeczypospolity przysetł ku osiadłosci z łaski y daniny naszey, albo ktorym inszym prawęm, tedy takowy tylko osiadłosci oney vzywac ma, będąc obwatelęm (s) obecznym w. x. Litew. y słuząc słuzbę zięmską temuz panstwu, ale na dostoinstwa y inne wszelakie vrzędy duchowne y swieczkie niema byc obieran ani od nas hospodara stanowion, tylko z dawna przodkow swoich vrodzonych w. x. Lith. Litwin a Rusin. A gdzieby otrzymał albo odzierzał opczego narodu człowiek ktorykolwiek vrząd duchowny y swiecki przeciw tęmu statutowi a napomniony puscic tego niechciał, tedy maiętnosc swoię na nas kniazie w. x. Litewskiego traci, gdysz około tego y w statucie szząsieczkięm polskięm iest opisane.

Articulus X.

Dignitates non esse imminuendas.

Statuimus ac volumus, vt senatorum nostrorum spiritalium, saecularium ac omnium officialium terrestrium et aulicorum status in hoc ducatu in omni dignitate ac honore conseruentur, secundum vetustam consuetudinem pro cuiusquam eminentia et gradu. Quod vero attinet auctoritatem eorum iudicialem, quomodo ea fungi debeant, inferius declarabitur. [197/80

Articulus XI.

Dignitates et officia nemini esse ad cuiusquam delationem auferenda.

Promittimus nullas dignitates, officia, capitaneatus, praefecturas, tenutas, villicationes seu tiuonatus, ad cuiusquam clandestinam delationem nos successoresque nostros cuiquam ablaturos; sed si quispiam officialium nostrorum dissipare ac detrimentis afficere bona nostra diceretur, ad nosque hoc nomine delatus fuerit, vterque tam delator, quam qui delatus est, coram nobis compareant, nos autem vna cum senatoribus magni ducatus Lituaniae auditis vtrisque, caussa cognita et recte diiudicata, nocentem pro delicti modo punire debemus, sed indicta caussa accusatum, neminem absentem officiis priuabimus.

Artikuł 10.

Dostoinstwa dawne y vrzędy niemaią byc naruszone.

Tesz obiecuięm y wiecznymi czasy miec chcęmy, aby panowie Rady naśe iako duchowne tak y swieckie y wszyscy inni vrzędnicy naszey zięmscy y dworni w tym panstwie naszym w. x. Litewskiego byli we wszelakich dostoynosciach y vczynnosciach zachowani wedle dawnego zachowania y obyczaiu, kazdy wedle zacznosci y mieystca swego; a co się dotycze władnosci spraw ich sądowych, w tym się oni maią zachowac y sprawowac, iako nizey w tym statucie iest opisano.

Artikuł 11.

Dostoinstwa vrzędow na zaoczne obwinięnie niemaią nikomu byc obrane.

Tesz obiecuięm, yz dostoinstw wszelakich vrzędow, starostw, dzierzaw, tywonstw na sprawę ci izkolwiek (s) na obmowy zaoczne my y potomkowie naszey nięmamy odymowac, ale gdyby ktory z vrzędnikow naszych był rosproszyciel albo szkodnik nasz y dworow naszych y do nasz by w tęm obwinion był, tedy oboia strona, tak tęn, co na kogo będzie mowił y mięnił, iako tęn, na kogo mięnią, maią przed nami oczewisto stac, a my z pany Radami naszęmi w. x. Lit. wysłuchawszy ich y rozeznawszy tę rzecz, winnego wedle wystęmpku ięgo mamy karac a bezwinnie y bez prawa na zaoczne powiedanie niebędzięm nivkogo vrzędu brac ani ich z nich ruszac.

Articulus XII.

Antiqua priuilegia seruanda, noua nonnisi in comitiis publicis irroganda.

Priuilegia antiqua magni ducatus et nouissime a nobis data ac libertates antiquas laudabilesque consuetudines hoc statuto confirmamus et rata ac firma perpetuo esse seruanda, nec vlla parte vllis nouis constitutionibus abroganda decernimus. Si tamen quid noui in commodum Reipublicae instituí placuerit, id institui non debet, nisi in comitiis generalibus magni ducatus, in hoc ducatu celebrandis, cum consensu senatus et municipalium.

Articulus XIII.

Liberum esse vnicuique peregrinatum proficisci, exceptis hostilibus terris.

Statuimus, licere omnibus cuiuscunque status et conditionis senatoribus, principibus, proceribus, patriciis, nobilibus, magni ducatus Lituaniae incolis peregre proficisci, honestarum liberaliumque ac militarium artium perdiscendarum, morum et institutorum externorum cognoscendorum, tum et ampliorum facultatum adipiscendarum ac medendorum corporum caussa, in omnes regiones, exceptis hostilibus regionibus Moschouiticis et Machumetanis, ac 199/82] aliis huic magno ducatui infestis nationibus, ita tamen, ut ex eorum bonis in expeditionem bellicam, quoties ea contigerit, tot equites et pedites mittantur, quot statutum hoc requirit. Quod si filius, patre domi relicto, pe-

---

Artikuł 12.

O dzierzęniu starych vstaw a nowych bez seymu walnego nieustawiac.

Tesz przyrzekamy wszystkie przywileie zięmskie starodawne y nowo od nas nadane wolnosci, yz zwyczaiu (s) dobre, starodawne tym statutęm naszym chowac y niwczęm tego nięnaruszac a nowego niczego nieustawiac. Wszakze byłaby tego potrzeba co nowego przybawic ku dobręmu R. P. tedy y tego niemamy czynic ani vstaw zadnych czynic asz na walnym seymie tego panstwa naszego y w tymze panstwie naszym w. x. Litew. z wiadomoscią y poradą Rad naszych y s przyzwolęnięm wszystkich zięm tego panstwa naszego.

Artikuł 13.

O wolnosci wyiachania z ziemie okrom zięm nieprzyiacielskich.

Tesz vzyczamy y vchwalamy wiecznymi czasy, aby xiązęta y panowie chorągiewni, slachta, kazdy człowiek rycerski y wszelakiego stanu tego panstwa naszego w. x. mieli wolnosc y moc wyiachania y wysc z tych zięm naszych w. x. mieli dla nabycia nauki w pismie, czwiczęni (s) vczynkow rycerskich y lepszego szczescia swoiego y tesz będąc niesposobnego zdrowia swego dla lekarstw do wszelakich stron y zięm, kromia zięm nieprzyiacielskich Moskiewskigo y Besurmianskich y inszych, s kimby to panstwo nasze na on czas walczyło. A wszakze tak, aby z ymion ich pod tym czasęm, w niebytnosci ich samych słuzby nasze ziemskie niebyły omieszkane,

regre proficiscatur, et pater in absentia peregrinantis filii moriatur, nullo alio filio annos discretionis et pubertatis habente, sed nec tutore, nec agnato, nec cognato superstite relicto, nos tutorem et curatorem bonis absentis ac peregrinatoris illius dabimus, qui pro eorum bonorum facultatibus milites ad bellum expediet ac bona curabit et tuebitur, ut ille reuersus, integra a tutore ac curatore repetat.

Articulus XIIII.

Heredes ascendentes descendentes et collaterales, ad successionem defunctorum vocentur.

Statuimus mortuis parentibus liberos vtriusque sexus a suis hereditatibus non esse alienandos, sed eos tanquam legitimos heredes ac eorum prolem et descendentes, collateralesque ad successionem iure naturali esse [200/88 vocandos, secundum veterem consetudinem et statutum vetus et hoc nouum. Quod quidem de omnium bonorum successione intelligi debet, paternorum, maternorum, profecticiorum, aduenticiorum, emptorum, emeritorum, castrensium, exceptis iis, qui nullis liberis, nullis agnatis aut cognatis relictis decedunt, nec bona sua donatione inter viuos, vel caussa mortis alienant, horum enim bona iure fisci nos successoresque nostri fisco vindicabimus.

---

ale nam y potomkom naszym iako y przy nich zawzdy byli, tyle, ileby kroc potrzeba vkazowala, wedle vstawy y vchwaly zięmski zaslugowali; a iesliby syn poiachal po rycerstwo, a oyca po sobie zostawil, a w niebytnosci iego ociecby vmarl, a nieostawilby po sobie drugiego syna dorosłego abo opiekuna abo bliskiego krewnego przyrodzonego w ymionach, tedy my mamy opiekuna vstanowic na te imiona, ktoby z nich sluzbę zięmską zastępowal y imion od krzywdy, szkod broniel. A gdy tęn s cudzych zięm przyiedzie, ma imiona y maiętnosci swoie do rąk swoich wziąc iako własnosc swoię.

Artikul 14.

Po smierci oycowy, matek y innych krewnych y bliskich, ich dzieci y potomkow od kazdego dziedzictwa, spatku, wysługi y wszelakiego nabycia nieoddalac.

Tesz vstawuięm, yz po smierci oycow y matek y innych krewnych dzieci ich, synowie, dziewki od oyczyzny y macierzyzny nięmaią byc oddalani, ale oni sami y ich sczątki własne, krewne y bliskie prawęm przyrodzonym y słusznie nabytym, zwyczaięm starodawnym y tesz statutęm pierwszym y teraznieyszym maią osięgnąc y dzierzec, y te dobra na pozytek swoy obracac wiecznęmi czasy. To się tesz będzie rozumiec o bliskosciach spadkow y wysługach y wszalakim nabycięm wedle prawa, kromia tych, ktorzy bez potomkow bliskiech, sczątkow y nasladow swoich zęmrą, ni nakogo prawa swego przyrodzonego, wysluzonego y nabytego niewlawszy y niezapisawszy, bo po tych y takiech y takięm obyczaięm imiona spadkięm

Articulus XV.

Plebeios nobilibus non anteferendos.

Statuimus plebeios nobilibus non esse anteferendos, dignitatibus non esse ornandos, officiorum functione non esse insigniendos; haec enim solis nobilibus ac militaribus indigenis debentur pro cuiusque meritis ac virtutis excellentia.

Articulus XVI.

De indigenis, quibus obiecta sit generis ignobilitas et quibus modis nobilitas amittatur.

Si cui obiiciatur ignobilitas generis, is, si nobilem se esse asserit, producet quattuor agnatos nobiles: binos ex paterna sua stirpe, binos ex materna, qui illum ignobilitatis notatum, esse vere nobilem, cognatum suum iurabunt. Quod si autem agnati omnes de vita decesserint, is vero notatus indigena huius Magni Ducatus fuerit, vicinos nobiles producet duos, qui vna cum eo iurabunt, eum esse genere nobilem. Si quis nobilis ignobilem ducat vxorem, sibi statu inaequalem, nihilominus tam vxor, quam liberi ex ea suscepti, nobiles censendi sunt; verum si marito defuncto ignobili nupserit, rursus in pristinam ignobilitatem recidit et mariti sui statum sortitur, liberis tamen prioris mariti nobilitati non officiet, modo ne se sordidis ac mechanicis artibus dedant, mercaturam, cauponariamue exerceant, quin etiamsi ii

---

na nas hospodara wielkiego kniazia y na potomki nasze, wielkie kniazie Litewskie przychodzą y przychodzic maią.

Artikuł 15.

Ludzi prostych nad slachtę niepowyszac, na dostoynosci y na vrzędy ich nieprzekładac.

Tesz ludzi prostych nad slachtę niepowyszac y na dostoynosci ich przekładac y vrzędow naszych prostym ludziom dawac nięmamy, a slachcie kozdęmu rycerskięmu człowiekowi y tutecznego panstwa w. x. Lit. rodzicowi, my hospodar z łaski naszey hospodarski za słuzbami, za godnosciami ich knam hospodaru, obiecuięm ich wedle godnosci, dostoynosciami y vrzędęm opatrowac y w słuzbach naszech zachowac, iako wiernych poddanych naszych.

Artikuł 16.

O zwodzie slachectwa y gdy slachcic nieslachciankę poymie.

Vstawuięm tesz, iesliby kto komu rzekł, zeby niebył slachcic, tedy tęn, kto się wywodzi, ma postawic z oyca y z matki dwu slachcicow przyrodzonych y na tym przysiądz maią, ysz iest ich przyrodzony prawdziwy slachcic. A iesliby się rozwiodł, a onby tutecznego panstwa naszego tubelec był, tedy boiar y slachty okolicznych ma postawic dwu slachcicow, ktorzy maią przy nięm przysiądz, ze on iest z rodu slachcic. Iesliby tesz slachcic ktory nieslachciankę sobie nierowną poiął, tedy iako tę nieslachciankę zonę swoią tak y dzieci swoie z iednego sąm slachectwęm swoim slachci (s),

sordidis artibus relictis, ad exercitationes studiaque honesta ac militaria se retulerint, rursus in nobilitatis paternae gradum restituentur.

Articulus XVII. [202/85

De externis, quibus idem ignobilitatis probrum obiectum est.

Si cui externo obiiciatur generis ignobilitas, is ad suum municipium, vnde ortum habet, eat, ac coram magistratu de sua nobilitate testificetur, a quo magistratu huius testificationis significationem referat, sigillis magistratus obsignatam. Quod si illud, vnde oriundus est, municipium bello impeditum fuerit, eo casu duos testes vere nobiles, municipes suos, hic, vbi probrum illi obiectum est, producat, si poterit; sin minus, etiam indigenas in illa regione, cuius ille est municeps, versatos, qui vna cum eo iurabunt, eum esse vere nobili genere; is vero, qui eum infamare est ausus, cuiuscunque status fuerit, in fundo turris per semestre carcere poenas temeritatis suae luet, infamato autem damna omnia et impensas, quas natales suos purgando se fecisse iurauerit, praestabit.

Quicunque autem peregrinus bona terrestria hic in magno Lituaniae ducatu emerit, vel ea quoquomodo acquisiuerit, prius apud magistratum, coram quo ea bona emit, testatum facere debet, se esse vere nobilem; ni fecerit, quamuis ea bona empta illi fuerint, libertate tamen nobilium

---

y takową zonę y dzieci ich za prawych slachcicow byc maią. A wszakze iesliby takowego niewiasta bywszy za slachcicęm, a zasieby poszła za prostego człowieka, a nie za szlachcica, tedy zasię tę vczciwosc slachecką traci y w takowym stanie byc ma, iaki mąsz iey w tęn czas będzie. A dzieciom tym, ktore z mężem swym pierwszym slachcicęm miała, to przecię im szkodzic nięmoze, tylko aby się rzęmiesłęm a szynkięm niebawieli y łokcięm niemierzeli. A wszakze y tęn, iesliby szynk y rzęmiesło miesckie a chłopskie porzuciel i opusciel a postępkow slacheckiech y rycerskiech nasladował, tedy przecię za slachcica poczytan byc ma.

Artikuł 17.

O cudzozięmcu naganionym o slachectwo abo gdyby imienia nabył a niebył slachcicem.

Tesz iesliby ktory cudzozięmiec był naganion o slachectwo, tedy ma iachac do zięmie swoiey, skąd iest, y tam przed vrzędęm wyniesie slachectwo swoie, a z urzędu pod ich pieczęciąmi listy przyniesc, ktoręmi tu slachectwa swego ma dowiesc; a iesliby walka s tey strony była, skąd on iest, tedy ma postawic dwie osobie prawdziwych slachcicow s tyze strony swoiey abo tutecznych bywałych w tey zięmi, ktorzyby byli swiadomi slachectwa iego, ktorzy maią przy nim przysiądz, yz on iest slachcic. Takowym obyczaięm cudzozięmcow wywod slachectwa będzie, a gdy iusz tęn przyganiony wywiedzie slachectwo swoie, tedy tęn, ktory mu przyganił,

203/86] gaudere non poterit, nec in acie locari inter nobiles sub vexillo, sed agnati aut cognati illa bona redimant ac militent. Quamuis autem illi externi bonorum emptores nobiles fuerint, bonis vtantur fruantur licebit, munerum tamen ac dignitatum participes ne sint.

Articulus XVIII.

Poena ignobilis, qui nobili probrum ignobilitatis obiecerit.

Si nobili ab ignobili probrum ignobilitatis obectum fuerit, nobilemque illum esse vere constiterit, ignobilem vero istum, etiamsi onus probandae suae nobilitatis nobilis non subeat, ignobilis poenam abscissionis linguae luat.

Articulus XIX.

Si accusatus homicidii occisum a se ignobilem fuisse dicat, si probatum fuerit, occisum illum fuisse nobilem, pro caede poena infra statuta 204/87] puniatur. Pro probro autem ea poena, qua, si viuo hoc probrum ignobilitatis obiecisset, erat puniendus, multetur et multa ex bonis damnati exigatur.

Articulus XX.

De nobilibus oppidanorum quaestu vicititantibus.

Si quis nobilibus parentibus natus se in oppida contulerit et institoriam, cauponariam mechanicamue artem exercuerit, a suorumque maiorum

---

iakiegokolwiek stanu będzie, ma na zamku siedziec na dole w wiezy pułroka, a po owym siedzęniu y szkody, nakłady, na czym tęn, kto się wywiodł, przysiężę, przecię powinięn będzie zapłacic. A iesliby ktory cudzozięmiec przyiachawszy do tutecznego panstwa naszego, kupił y iakimkolwiek obyczaięm słusznym nabył sobie imięnia slacheckiego a chciał wolnosci slacheckich vzywac, tedy pierwy ma przed vrzędęm tym pokazac, gdzie kupił imięnie, iesli iest prawdziwy slachcic; a gdzieby niepokazał, tedy chociaby imięnie kupił, tedy przecię z wolnosci slacheckich weselic się y ich vzywac nie ma y pod chorągwią zarowno z slachtą stac niebędzie, ale bliscy s tego imięnia maią go skupic y słuzbę zięmską s tego służyc, ale dostoinstw y vrzędow odzierzec nięma, chociaby y slachcic był.

Artikuł 18.

Iesliby tęn, ktory przyganieł, sam niebył slachcicęm.

Vstawuięm tesz, iz gdyby kto sąm będąc nieslachcic, przyganieł człowiekowi dobręmu slachcicowi, a tęn slachcic w tym stanie swoim slacheckięm był y dowod na slachectwo vczynieł a to pokazał, ys tęn nieslachcic, ktory mu przyganił, tedy takowy slachcic tęmu nieslachcicowi takowy przymowki niepowinięn się będzie sprawowac y ta przymowka nie ięmu szkodzic ma, ale tęmu, ktory wazeł się takową przymowkę vczynieł, ma vrząd nasz vrzezanięm ięzyka karac takiego.

nobilium professione degenerauerit, liberi tamen eius, si paternis sordidisque artibus relictis, ad maiorum suorum studia vitam suam retulerint, pristinam nobilitatis dignitatem recuperabunt.

Articulus XXI.

De plebeis.

Quoniam eminentia status nonnisi pro meritis et cuiusque virtute manu nostra regali continetur, ideo, ne nobilitas admistione plebeiorum vilesceret, nemo plebeiorum sibi nobilitatis elogium vsurpet absque singulari priuilegio nostro.

Articulus XXII. [205/88

De conuiciatoribus.

Si quis senatorum, principum, procerum et cuiuscumque status ac ordinis, nobilis tamen, nemine excepto et omnibus ex aequo reputatis, alicui vel ignobilitatis vel cuiuscunque alterius notae et infamiae probrum coram in faciem obiecerit, ac in ius vocatus, se illud probrum obiecisse negauerit, famae honorique eius, qui probro est affectus, nocere non debet, nec se de probro purgare cogitur, sed nec contra negantem actionem instituere.

Artikuł 19.

O naganięniu slachcica zabitego.

Tesz iesliby komu dana była wina o głowscyznę slachecką a powiedziałby, yz tęn zabity niebył slachcic, ma byc karan, iako o tym nizey napisano rozdział 3 art. 17, a zosobna nawiąska z ymięnia y maiętnosci iego ma byc płacona, iakoby zywęmu slachcicu naganieł.

Artikuł 20.

O slachcie ktoraby w miescie osiadłosc przyięła.

Tesz vstawuięm, iz gdyby slachcic zaniechawszy imięnia slacheckiego a szukaiąc pozywięnia, wszedłby do miasta y mieszkaiąc tam, targ miescki wiodąc abo szynk w domu maiąc albo rzęmięsło robiąc, poniechawszy na tęn czas slachectwa swego wedle vstawy nizey w artikulech napisany, tedy synowie takowego, gdzieby potym szynkięm a rzemięsłem miesckięm obchodzic się niechcieli y łokcięm niemierzeli y nasladowali postęmpkow rycerskich przodkow swoich, takowi maią byc za prawą slachtę policzęni.

Artikuł 21.

O ludziach prostych, yz wolnosci slacheckich vzywac y sobie ich przywłaszczac nięmaią.

Gdysz podwyszęnia a cci y stanu za godnosciami y zasługami kazdego własnie rękom y szafunku zwierzchnosci naszey hospodarski nalezy, y tesz przystrzegaiąc wszelakiego vblizęnia stanu slacheckiego od ludzi prostych;

Articulus XXIII.

De probro non legitimi tori, et qui non sunt filii legitimi.

Si quis aliquem spurium et non legitime natum vocet, idque probare non posset, recantare probrum in iudicio hac verborum forma debet: »vocando te spurium et non legitimi tori filium, mentitus sum et latraui, vt 206/59] canis«. Si id facere e vestigio detrectauerit, tantisper in carcere arcis adseruetur, donec ex hoc praescripto recantet. Magistratus autem, cuius id interest, conuictori illi remittere hanc formam ex indulgentia minime debet.

Qui vero aliquem non esse legitime natum probare vult, doceat parentes eius non fuisse legitimo matrimonio iunctos, horum enim liberi in parentum bona non succedunt et a legitimis liberis ac agnatis excludantur, quin etiam ab extantibus liberis legitime natis atque cognatis et agnatis alienare et illegitimis donare parentes donatione inter viuos vel caussa mortis nihil possunt. Praesertim vero ii spurii et nefarie nati iudicandi sunt, qui ex concubitu adulterino nati sunt, et quamuis mortua coniuge pater pellicem uxorem duxerit, nihilomagis tamen per subsequens matrimonium legitimantur, quin ex tali matrimonio subsequente liberi nati adulterini iudicentur et in eadem caussa ac qualitate, qua priores, habeantur, nec vllo inscriptionis colore ad bona paterna admittantur. Ii quoque pro non legitimis sunt habendi, quos pater viuens abdicauit et non esse suos testatus

---

tesz nikt z ludzi prostych prostego stanu okrom osobliwy łaski y nadarzęnia od zwierzchnosci naszey hospodarski wolnosci y przywileiow stanu slacheckiego sąm sobie przywłaszczaiący, ich zadnym obyczaięm vzywac nięmoze: krol I. M. ludzi prostych nad slachtę podwyszac, takze na dostoynosci y vrzędy ich przekładac nięma.

Artikuł 22.

Gdyby slachcic slachcicowi przymowkę iaką vczynieł, tak o slachectwo, iako y o inne rzeczy w oczy y zaoczne.

Tesz vstawuięm, iz gdyby knias, pan y ktoregokolwiek stanu i dostoinstwa będąc, tylkoby rodu iedno slacheckiego człowiek zarowno wszystkiech w tym poczytawszy, wielmoznego y do nauboszsego slachcica iednako rozumiec, iedęn drugięmu tak o slachectwo iako y o inne rzeczy szkodliwe dobry sławie oczewisto przymowki vczynieł, a o toby się do prawa obiedwie stronie przytoczyli, a tęn kto przymowił, przed prawęm tego onęmu nieznał, tedy tęmu, komu przymowiono, to szkodzic nięma, y tego się niebędzie powinięn on sprawowac, a tesz ta przymowka dali na tego, kto się zaprzał, nięma byc dowodzona.

Artikuł 23.

O przymowce, iesliby kto niebył czystego łoza syn, o bękarciech y nader bękarciech.

Tesz vstawuięm, yz gdyby kto komu rzekł, zes ty nieczystego łoza syn, a tegoby nan niedowiodł, tedy skazuięm, iz takowy ma przed sądęm

est, modo ne id ira aut odio liberorum vel vxoris, nullo eorum merito aut culpa concepto incitatus fuisse videatur, quin si pater liberos aliquanto [207/90 tempore pro suis aluerit, et pro legitimis habuerit, vxorique, ex qua eos suscepit, cohabitauerit, eos ex se natos negare postea non poterit, quandoquidem honesti probique viri non est, turpitudinem vxoris et liberorum domi diu tolerare, multo minus autem si pater, qui liberos ex priore vxore natos, pro legitimis habuit, postea vero alia ducta, eos legitimos neget, illegitimi esse censendi sunt, et nec exheredari a patre possunt. Idem de matribus statutum esto.

Articulus XXIIII.

Libertas ab exactionibus, subuectionibus et id genus oneribus datur.

Omnes subditos senatorum, principium, procerum, nobilium, militum, ciuium in magno ducatu Lituaniae ab omnibus exactionibus, pensionibus frumentariis, illationibus, canonibus, subuectionibus, alias podwodis lapidum, laterum, cementi, roborum aliusue cuiusque materiei aedificandis arcibus nostris aptae, ac ab alijs quibusuis ministerijs nostris foenifeciis, custodiis, venationibus ac alijs omnibus oneribus insolitis liberos esse iubemus, excepta [208/90 antiqua consuetudine, secundum quam quispiam nobis vel veredariis nostris pensiones debet ac commeatus, suppeditationes in stacionibus ae locis ad id vsitatis, hic et ad haec, et ad faciendos pontes, veteresque reficiendos,

---

tę przymowkę tak oczyscic y tymi słowy odmowic: »com ia mięniel na cię, zebys ty niebyl czystego loza syn, tom ia na cię sczekal iako pies;« a gdzieby tak vporny był a tęmi słowy tego v sądu odmowic niechciał, tedy ma siedziec w więzięniu na zamku naszym tak długo, asz tymi słowy, iako w tym artikule napisano, odmowi; a vrząd nasz w tym tęmu upornęmu zadny folgi czynic nięma. A wszakze dowod na bękarcie nieinkszy, iedno takowy byc ma: ktoby dzieci niezwięnczanną a niesłuszną zoną miał, takowy ociec dzieciom od prawych dzieci y od krewnych nic zapisowac niemoze. A zwlaszcza takowe dzieci nader bękarty rozumiane byc maią, ktorychby ociec przy wlasny zęnie s cudzołoznicą miał; a chociaby po smierci prawy zony tę podłoznicę swoię poiął a dzieci znią przybył, tedy iako te pierwsze błędne, tak y te, ktore po winczaniu y slubie takowe z zoną miec będzie, przecię za bękarty maią byc policzęni, a niektoręmi wymysły ani zapisy ku imionom y maiętnosciom przypuszczęni byc niemaią. Tesz takowy za bękarta byc ma rozumian, ktoregoby się ociec za zywota swego wyrzekl a nieswoim synęm byc wyznał, iedno zeby tego nieczyniel z wasni a gniewu przeciw synowi abo żęnie swoiey, matce iego pocciwy, abo zeby go tesz czas nięmały za dziecię miał y po iego porodzęniu s sobą matkę iego a zonę swoię cierpiał, bo iako go rasz za dziecię swoię przyiąwszy y maiąc go przy sobie w domu swoim cierpliwoscią swoią za dziecie swoie przyiął y przyznał, tak iusz go potym złym vczynic nię moze, gdyz dobręmu niczego złego y niepocciwego w domu swoim cierpiec się nie godzi.

arcesque vetustate ruinosas restaurandas, pro sua quisque portione, ac ad nuntios nostros commeatu excipiendos, obligatus esse debet, seruata veteri consuetudine integra.

Senatores autem, principes, proceres, capitanei finitimarum arcium ac reliqui nobiles ad sua vel ad arces finitimas peragrando, dare damna bonis nobilium non debent, nec commeatus subvectionesque exigere audeant, sed omnia precio iusto sibi, familiae, equis emant. Quisquis autem hoc statutum transgressus fuerit, multam violentiae duodecem siclis alias *rublie* luat, et damna vere data et legitime probata duplione soluat.

Articulus XXV.

De donatione bonorum immobilium a priuatis facta.

Si quis senatorum, principum, procerum aliqua bona alicui nostrorum 209/92] hominum pro eius meritis donauerit, eaque is, cui donata sunt, possederit, postea vero illa dereliquerit, liberum ei erit eiusque posteris quolibet migrare omnemque supellectilem et impensas in ea bona factas, aedificiaque tollere, nisi in literis donationis potestas a donatore donataria facta sit, in illis bonis, cui volet, seruiendi, literae autem istae sigillo donatoris et nobilium obsignari debent, et praeterea donator coram nobis vel in absentia nostra coram iudicio municipali terrestri donationem a se factam publicare

---

A osobliwie ociec syna bękartem vczynic nięmoze za drugi zony, macochy iego, a zwlaszcza iesli będzie tego syna swego s pierwszą zoną swą a matką iego mieszkaiąc, za syna go mial, tedy iusz przy macosze od imięnia oyczyzny iego oddalić nięmoze, potęmusz matka iako za pierwszego męza swego, tak tesz y za drugiego poszetszy, przeciw dzieciom swym tym prawęm y obyczaięm, iako o oycu napisano, sądzona byc ma.

Artikuł 24.

O wyzwolęn'u y podatkow y dani y pozwow roznych inszych powinnosci do zamkow, krom starodawnego obyczaiu, tak tesz y od staciey po drogach.

Tesz vstawuięmy, yz chcęmy miec, aby wszyscy pospolici ludzie ciachle y wszyscy poddani xiązęcy, panow chorągiewnych, slachty, boiar y mieszczan tych zięm w. x. Lith. od kazdego placęnia, podatku y dani, sierepszczyn y tesz dziakla y od wszystkiech brzęmion powozowych, ktore podwodami zowią, od wozęnia kamięni, drzewa abo drew ku palęniu cegly abo wapna na zamki nasze y od koszęnia siana y od wszelakiey strozy, łowow y od inszych robot wyięte były y wymuięmy ich y wyzwalamy wiecznymi czasy, kromia starodawnego obyczaiu, iako podwody, ktoby przedtym dawal y podeymowanie staciey na staniech, na mieyscach zwyczaynych nam hospodaru, poslow y gonczow naszych, tak tesz y mosty poprawiac y nowe na starych mieystcach zwyczaynych budowac, zamkow starych poprawowac, tak y na tych starych dzielnice swoie znowu budowac,

debet, tum demum eae donationis litterae robur suum obtinebunt. Quisquis ab aliquo pro meritis donata bona consecutus fuerit ac donatore mortuo liberis mortui inter se bona diuidentibus, donationis litteras non ediderit, bonaque illa in sortem liberorum cedere passus fuerit, ea donatio nullum robur obtinebit, quandoquidem ipse suarum negligens est rerum. Quodsi is donatarius bona a donatore donata, obtinere volet, heredibus donatoris fidelitatis obseruantiaeque officia et operas seu seruitutem debitam praestet; si nolit, libere bona illa domino directo, ita vti illi donata erant, relinquat, bonis mobilibus et quae in rutis et caesis sunt, ac si qua bonis illis eius sumptu adiecisse se probauerit, sibi vindicatis. Quodsi quis donatariorum seu beneficiariorum istorum, beneficio donatoris sui vtens, bonaque eius possidens, sine eius consensu in alterius cuiuspiam fidem ac clientelam concesserit, in ius vocatus et victus, trimestri spacio carceris coërcebitur poena.

Articulus XXVI.

Ne saeculares in ius spiritale vocentur.

Prohibemus, ne a spiritalibus cuiusuis gradus eorumue vicariis saeculares cuiuscunque ordinis in ius spiritale et pontificium vocentur, rerum saecularium vel profanarum nomine, quin nec saeculares contra alios sae-

---

posłow podeymowac, to według starodawnego obyczaiu w całosci ostawuięm. A xiązęta, panowie Rady, woiewodowie, starostowie vkrainni y nikt z slachty iezdząc po drogach od imięnia do imięnia swego y w woysku y na ząmki woięnne iadący imion slacheckich y ich poddanych szkodzic nięmaią; staciey, podwod, ale sobie sługom y koniom swoim za piniądze według targu cęną będą kupowac powinni; a ktoby nad tę vstawę naszę vczynieł, tęn stronie załobliwy gwałtu dwanascie rubli groszy płacic ma, a szkody sowito oprawic za słusznym dowodęm.

Artikuł 25.

Gdyby ktory s poddanych naszych na kniaziech, paniech abo na kim innym wysłużeł imięnie leżące.

Kiedyby ktory s poddanych naszych wysłuzeł na kniaziech, paniech, abo na kim innym imięnie lezące a będąc w dzierzęniu tego imięnia on sąm abo y potomkowie iego, a potym chciałby precz gdzie ze wszystkięmi statki y ze wszystkięm nabycięm swoim y nakładęm abo budowanięm, coby na to budowanie nałozeł, nisli iesliby listy daniny ięmu to wyrazone było, zeby mogł y s tęm imięnięm służyc, komu chcąc; a wszakze ktoby list słudze swoięmu chciał dac, tęn ma dac onęmu list pod pieczęcią swą y pod pieczęcmi, swiadectwęm ludzi dobrych, slachty, a przedsię tęnze knias abo pan ma oblicznie przyszetszy nam hospodaru a w niebytnosci naszey hospodarski, tedy to vrzędowi zięmskięmu opowiedziec, tedy list takowy ma byc dzierząn. A ktoryby wysłuzeł na kimkolwiek a po smierci

culares in foro ecclesiastico actionem vllam instituant eosque ad spiritale forum vocent de rebus ad forum illud non pertinentibus; qui secus fecerit multam duodecem*) siclorum luet ac damna et impensas in litem factas, duplione in extraneum forum vocato, soluet. Quae tamen caussae sunt fori ecclesiastici, ob eas ad illud forum vocare quenquam cuique licebit.

Articulus XXVII.

De ciuibus Vilnensibus.

Quoties nobilis aliquis de ciue Vilnensi apud ciuilem magistratum querelam habuerit, eumque capitis vel vulnerum accusauerit, magistratus ille ex praescripto iuris sui Maidemburgensis, illi ciuitati a nobis et a maioribus nostris attributi et priuilegiis confirmati, ius illi dicet. Vicissim si cui ciui Vilnensi vis a nobili inferatur etiam in ipsa vrbe Vilnensi de hoc nobili [211/94 magistratus castrensis vel terrestris iustitiam praescripto huius statuti administrabit ac nocentes puniet. Magistratus vero aliarum ciuitatum in magno ducatu Lituaniae nobilibus de ciuibus suis in capitis vel vulnerum caussis iustitiam iure terrestri secundum veteris statuti, a diuo olim parente nostro editi, praescriptum, administrabunt.

---

tego pana, na kimby to wysłużeł, dzieci chciałyby się dzielic, a tęn sługa w tęn czas by się na dziale nieprzypominał y listu swego na to imięnie niepokazował y to imięnie swoie wysłuzone w dział pusciel, tedy takowy list y wolnosc iego iusz zadny mocy miec niebędzie, bo sąm tego zamilczał, y spada to imięnie zasię na oyczyca. Ktory sługa iesli będzie chciał to imięnie dzierzec, powinięn będzie tęmu słuzyc, komu się w dziale dostanie; a iesliby słuzyc ięmu niechciał, wolęn, imięnie zostawiwszy tęmu panu s tym wszystkięm, s czym ięmu dano, sam wziąwszy statki swoie, ktore w to imięnie wniosł, abo co własnym groszęm swoięm przybawił, poysc precz. A ktoryby boiarzyn, slachcic kniaski, panski, wysłuzywszy na panu swoim imięnie y na nięm mieszkawszy y tęmusz panu s tegosz imięnia słuzy, potym bez woli y wiadomosci onego pana swego s tym imięniem pana swego poddał się pod kogo inszego, tedy o to pozwany do sądu, gdy nan to przewiodą, ma byc karan więzięnięm cwierc lata.

Artikuł 26.

O niepozywaniu swieckich ludzi w duchowne prawo.

Tesz vstawuięm yz biskupi y wszyscy prałaci stanu duchownego y ich sprawy, kniaząt, panow y wszystki slachty rycerstwa, mieszczan y wszystkich poddanych naszych, iako y slacheckich nięmaią nikogo ku sobie do duchownego prawa wyzywac o swieckie rzeczy, pod zakładem stronie pozwany

---

*) alia exemplaria »viginti«.

Articulus XXVIII.

Ne subditi nobilium a ciuibus et oppidanis pignerentur.

Prohibemus, ne ciues et oppidani subditos vel nostros vel spiritalium ac saecularium nobilium vllo quouis nomine pignerentur, et sua repetant vi, sed iure contra eos apud eorum domininos vel dominorum factores agant, ita et apud tenutarios et factores bonorum nostrorum, qui iustitiam de eis expetentibus administrent. Si quis ciuium secus fecerit, trium siclorum multam nobis, alterorum trium pigneratione offenso soluet, eidemque damna duplione luet.

Articulus XXIX. [212/95

De fugitiuis.

Quicunque ascripticii, vernaculi seu originarii, ex mancipiis nati serui, a dominis suis cuiusuis status et condicionis in ciuitatem Vilnensem vel in aliud vbiuis oppidum et locum profugerint, magistratus eorum locorum, praetores, praeconsules, consules fugitiuos illos iure terrestri iudicent et dominis suis restituant, si legitime suos illos esse domini probauerint, vel si ipsi se eorum esse seruos sint confessi. Qui tamen fugitiui in ciuitatibus et oppidis ius ciuitatis iuramento ac inscriptione professi, possessionemque bonorum ciuilium nacti, per sexennium degerint, eos magistratus ciuilis et factores

---

dwadziestą rubli groszey y pod nagrodzęnięm vtrat wszystkich z sowitoscią; tak y sama slachta, mieszczanie y wszyscy poddani naszey y slacheccy, iakiegokolwiek stanu, nięmaią się do duchownego prawa vciekac y pozywac o swieckie rzeczy, nizli co ku duchownemu prawu nalezy y przysłuchac będzie, to w duchownym prawie sprawowano y sądzono byc ma.

Artikuł 27.

O mieszczaniech miasta naszego Wilinskiego, iakim prawęm slachtę z miesczany sadzic.

Tesz vstawuięm, iz gdzieby się trafiło załowac ktorętnu slachcicowi na poddanych naszych mieszczan Wilinskich o rany y o głowszczyzny, tedy o to ma sądzic vrząd miescki swoięm sądęm Maydeburskięm prawęm wedlug przywileiow nadania ich od nas y od przodkow naszych; a gdzieby się tesz trafiło iaki boy, gwałt mieszczaninowi od slachcica, chociaby w tym miescie naszym Wilinskim, tedy o takowe rzeczy vrząd zamkowy y zięmski sprawiedliwosc czynic będą prawęm zięmskięm y statutęm praw pospolitych tego panstwa y winnych karac będą podług prawa y statutu zięmskiego. A mieszczanie innych miast slachtę sądzic będą y maią o rany y głowsczyzny ich slacheckie zięmskięm prawęm podług starego statutu krola Iego M. Zygmunta pana oyca naszego.

Artikuł 28.

O miesczaniech, iz nięmaią na targu sielan grabic.

Tesz vstawuięm, iz mieszczanie poddani naszey o długi swoie iakiekolwiek nięmaią sielan naszych ani tesz duchownych y swieckich y niczyich

nostri dominis restituere non debent. Serui autem vernaculi ex mancipiis nati, fugitiui, nulla cuiusuis aetatis praescriptione et iuris ciuilis professione libertatem consequentur, quin dominis restituantur. Eodem hoc modo capitanei, tenutarii factoresque nostri, vbi ius Maidemburgense non habetur, de fugitiuis iudicent.

213/96]

Articulus XXX.

De mensuris, ponderibus, stateris.

Statuimus, vt in primaria vrbe magni Lituaniae ducatus Vilna, et in reliquis ciuitatibus ac oppidis nostris et senatorum, principum, procerum, nobilium vtriusque status annona et frumentum omne genus in foris aequali vbique mensura ematur ac vendatur, et vas, quo vulgo id metitur, ut contineat metretas seu coretos quattuor nostrates, in aulae nostrae vsibus vsitatos, non superfluentes, cumulatosue, nec coagitatos, sed hostorio exaequatos alias *pod strich*, hocque vas Vilnae magistratus Vilnensis palatinalis, adhibito magistratu ciuili eodem modo in aliis ciuitatibus, quae iure Maidemburgensi viuunt, in reliquis vero oppidis, palatinatibus, capitaneatibus, tenutis, quae iure communi totius Lituaniae vtuntur, soli palatini, capitanei, tenutarii, vel eorum loca tenentes, instituent et exaequabunt, curabuntque, ne vendentes cogantur ea vasa cumulare aut coagitare, eaque vasa characteribus notentur, vt vas signetur, quot quattuor coretos, medium vas,

---

na targu zapowiadac, grabic ani tym sobie sprawiedliwosci na nich dowodzic, alec te długi s tymi winowatymi v panow ich ci z naszemi poddanęmi z urzędnikow naszych będą powinni sprawiedliwosci dochodzic, a naszey vrzędnicy y panscy maią im sprawiedliwosc czynic; a iesliby kto pograbił niedowodząc prawa, tedy ma dac winy nam hospodaru trzy ruble groszy a stronie drugie trzy ruble groszy, a grabiesz sowito nawiązac y szkodę takze sowito nawiązac.

Artikuł 29.

O sługach, ludziach oyczystych slacheckich y czeladzi niewolny, ktorzy do miast vchodzą.

Vstawuięm, ktorzyby słudzy y ludzie oyczyzni abo czeladz niewolna vciekli od xiaząt, panow albo ktoregokolwiek slachcica y przysli do stołecznego miasta naszego Wilinskiego abo do inszych miast kniaskich, panskich y duchownych w zięmiach panstwa naszego w. x. Lith. y s tych ludzi y sług maią woytowie, bormistrzowie y rayce z miast naszych wysłuchawszy słusznego dowodu od pana ich, czyi będą, abo za ich wyznanięm własnym, wydawac, sądząc zięmskięm prawęm, okrom ktorzyby słudzy slacheccy przyszetszy do miast naszych a przyiąwszy prawo, w ktorym z miast naszych osiadłosc maią a zasiedzi 10 lath, takowych sług z miast naszych woytowie y vrzędnicy naszey wydawac nięmaią. A co się dotycze czeladzi niewolny, ktoraby przyszła do miast naszych, tym ani prawa Maydeburskie przyięcie ani osiadłosc ani zasiedzęnie dziesięciu lath ku pomocy byc nięma,

quod duos, quadrans autem coretum vnum contineat, ac eius vasis men- [214/97
sura vendi vbique annona omnis debet, in oppidis, foris, tabernis, diuersoriis tam nostris, quam omnium subditorum nostrorum, cuiuscunque status et condicionis. Qui secus fecerit, poena trium siclorum multabitur. Eodem quoque modo palatinalis et capitanealis magistratus, in sua quisquis ditione, vna cum ciuili magistratu mensuras in cauponis et tabernis precia exoticis et peregrinis potibus, vino, muscatellae, maluasiae, mulso seu medoni et cereuisiae imponant, vlnas, stateras, pondera institorum corrigant.

Articulus XXXI.

Ad inuitas nuptias feminas non esse cogendas.

Nulla femina cuiuscunque status et conditionis inuita a nobis ad nubendum cuiquam arbitrio nostro sine consilio agnatorum et cognatorum eius cogi debet, sed ut in libero principatu hoc nostro, vti honestas et liberas decet, arbitrio suo, consultis et assentientibus agnatis, nubent, cui volant.

215/98]

Articulus XXXII.

Parentes liberis inuiti porcione hereditatis cedere non coguntur.

Patres liberis suis, donec viuunt, inuiti bonis suis cedere non coguntur, nisi libero arbitrio suo id, quod illis libuerit; peraeque et matres, bona sua paterna vel materna habentes, nihil inuitae cedere, dum viuunt, liberis co-

---

y powinni będą woytowie y vrzędnicy naszey ięm ich wydawac. Tak tesz starostowie, dzierzawcy y vrzędnicy naszey, gdzie prawa Maldeburskiego nięmasz, na vrzędziech naszych tymze obyczaięm naprzeciwko takowym zbiegom zachowac się maią.

Artikuł 30.

O miarach targowych, aby rowne były.

Vstawuięm, aby w miescie naszym Wilinskim stołecznym y w kazdym miescie naszym panstwa naszego w. x. Lith. takze y w miesciech kniaskiech, panskiech. duchownych y swieckich, w targach zboze wszelakie przedawac miara rowna była iednaka, to iest aby była beczka, w ktory maią byc cztery korce miary naszey dworny rownych bez wierzchu y trzęsięnia, ale pod strych, ktora miara ma byc wymierzona w Wilnie od vrzędu pana woiewody Wilinskiego a przy sobie ią vrząd miescki miec ma, gdzie prawa Maydeburskie są; a po inszym woiewodztwom, starostwom, dzierzawcom, tiwonstwom naszym takze woiewodowie, starostowie, dzierzawcy, tywonowie naszey tez miarę postanowic maią, aby niestrzęsione były bez wierzchu, y cechy na tych miarach połozyc, aby beczka była we cztery korce, a puł-beczki we dwa korca, a cwierc beczki w iedęn korzec, w ktore miary wszelakie zboze mierzono byc ma pod strych. Tez miara byc ma po miastach y targom kniaskim, panskim y ziemianskim y po stodołach y po karczmach w drogach; a ktokolwiek smiał się tego wazyc a insze miary vstawił y ich vzywał, po drogach y w karczmach inak się zachował, takowy ma zapłacic

gantur. Pater tamen materna liberorum bona, si non habuerit legitimum eorum ius et inscriptam obligationem, cogitur filio adulto et filiae nuptae maternis bonis cedere, nulla tamen, si qua a patre data sunt, illis bonis damna praestabit, nec rationem eorum administrationis reddet.

Articulus XXXIII.

Cuilibet licet bona sua arbitrio suo dispensare.

Omnis status et conditionis hominibus bona sua paterna, materna, aduenticia arbitrio suo dispensare perpetuo licebit, ita, vti ex vsu, necessitateque quisquis sua esse existimauerit, vendere, donare, alienare obli- [216/99 gare, permutare, debitorum vel quocunque alio nomine pignori subiicere, seruata tamen ea condicione, quae infra de bonorum alienationibus adiecta est.

Articulus XXXIIII.

De peculio castrensi vel quasi seu de bonis aduenticiis.

Si quis bona meritis suis et industria quaesita et ex largitate nostra principali ad se profecta, dare, donare, alienare, vendere vult, id facere nusquam poterit, nisi comparens coram nobis, cum scitu et voluntate nostra; nos autem ei alienationi non contraueniemus. Qui tamen habuerint priuilegia donationum nostrarum, in quibus facta est potestas donata donandi, dandi,

---

nam hospodaru trzy ruble groszey winy. Tymze obyczaięm panowie woiewodowie y starostowie w urzędziech swoich s takowymi vrzędy miesckięmi około miary y ceny szy(n)kowania picia przywoznego, muszkatela, wina, małmazyi, miodu, piwa, takze około wagi y łokcia przes vrzędniki swoie postanowięnie czynic maią.

Artikuł 31.

Kniahin, pan, wdow, dziewek nięmaią nizakogo gwałtęm dawac.

Tesz obiecuięm y przyrzekamy, iz kniahin, pan, wdow, dziewek slacheckiech, slachcianek y wszelakiego innego stanu, rodzaiu zięmskiego, iako ludzi wolnych pod wolnym panowaniem naszym hospodarskiem, w tym panstwie naszym w. x. Lith. zachowywaiąc ię przy wolnosciach ich, gwałtęm nizakogo nięmamy dawac bez woli ich, ale kazdy s poradą przyiacioł iey za kogo chcą, za tego wolno isc.

Artikuł 32.

Ociec dzieciom za zywota swoiego niepowinięn imięnia postępowac lecz po dobry woli częsci iego.

Vstawuięm tesz, yz ociec dzieciom za żywota swego z muszęnia niepowinięn imięnia zadnego postępowac, nizli to po dobry woli swey, co wola iego będzie, takze y niewiasta, ktoraby imiona swoie oyczyste abo macierzyste miec zmuszęnia niepowinna za zywota swego dzieciom postępowac, ale co będzie iey dobra wola, to moze postąpic; a co się dotycze macierzystych imion niebędzieli ociec miał na to słusznego prawa y opisu, po-

alienandi, hi poterunt ea, etiam sine consensu nostro apud quaelibet iudicum subsellia non secus, ac a se empta vel hereditaria, cum suo iure et caussa alienare, praesertim si sibi et suis posteris perpetuis temporibus a nobis donata sint, quae donationum priuilegia in acta publica inscribantur et publicentur.

Qui autem*) alio modo, vel ad vitae suae finem vel ad certum gratiae nostrae tempus ea vtenda, fruenda impetrarunt, ita, vti data illis [127/100 sunt, obtinebunt.

Articulus XXXV.

Donari bona priuatorum principi licet.

Si quis bona sua mobilia et immobilia nobis dare, donare ac inscribere vellet, id ei facere licebit coram cuiuscunque subsellii seu terrestris seu castrensis actis iudiciariis, seu etiam confessione sua coram actis cancellariae nostrae, ac eam donationem litterarum nostrarum testimonio roborare secundum ius. Aegroti vero legare ea ipsa bona nobis testamento possunt.

Articulus XXXVI.

De praescriptionibus et vsucapionibus.

Quicunque cuiuscunque status et condicionis spiritalium ac saecularium bona hereditaria, paterna, profectitia et vndecunque adventicia, emerita, empta vel quomodocunque acquisita, regnantibus maioribus nostris Casimiro

---

winięn to synowi dorosłęmu y dziewce, za mąsz ią wydawszy, postąpic, a syn y dziewka na oycu zadnych szkod y liczby s tych imion szukac nięma.

Artikuł 33.

Wszystkięm stanom narodu slacheckiego wolno imiona swoie iako chcąc, szafowac.

Tesz vstawuięm, yz wszystkięm stanom narodu slacheckiego, iako ludziom wolnym wolno iest y wolno będzie imiony swymi oyczystymi y macierzystęmi y iakimkolwiek obyczaięm y sposobęm nabytym(i) szafowac wedle potrzeby, woli y vpodobania swego oddac, przedac, darowac, zapisac, zastawic w długu y w sumach, zawiesc y zamięniac, wszakze według tego, ako potym szerzy w rozd. 7.

Artikuł 34.

O wolnosci szafowania wysługi swoiey.

Tesz ktoby chciał komu dac, darowac, zapisac abo przedac imięnie, wysługę swoię od nas hospodara, tęn nięmoze tego przed zadnym vrzędem zapisac, tylko przyszetszy y postanowiwszy się przed nami hospodaręm y z wiadomoscią naszą; ani tego bronic niebędzięm. A wszakze ktorzyby mieli przywileie nasze, a w nich to dołozono, iz wolno ięmu darowac, zapisac, takowi mogą one imiona zapisowac przed kazdęm vrzędęm y prawęm, iako oyczystym swoim abo kupnym, a zwłaszcza ci, ktorzy sobie

* alia exemplaria »iure feudi«.

auo, Alexandro patruo et diuo Sigismundo parente nostro ac nobis ipsis citra controuersiam possederint, ea quiete ac pacifice perpetuis tempo- [218/101] ribus posterique eorum possideant, etiamsi nullis litterarum monumentis possessionis suae ius tueri possint.

Articulus XXXVII.

Si bona alicui a nobis donata alius quispiam intercipiat ac interuertat.

Si cui bona aliqua, puta fundos, homines ascripticios donauerimus, alius autem quispiam postea ea intercipiat ac interuertat, is cui donata sunt, iure ea repetere ac vindicare potest, modo ne plus vindicet, quam donatum illi a nobis est, ac bona praescribi et vsucapi non patiatur.

Articulus XXXVIII.

De donationis abusu et praescriptione ac legitima minorum aetate.

Si quid cuipiam datum, donatum, venditum, obligatum et vel coram nobis vel coram actis iudiciariis terrestribus inscriptum fuerit, is vero eius possessionem adire per decennium neglexerit, nec de tradenda rei [219/102] possessione donatorem venditoremue legitimis denuntiationibus appellauerit ac monuerit, is elapso decennio vindicare id, quod sibi donatum, venditumue vel quoquomodo inscriptum et obligatum erat, non poterit, nec possidentem litibus vexare ei licebit. Qui autem, ne contra eum praescribatur, cauere

---

y potomkom swoim wiecznosc opisaną mieli; a te przywileie maią byc na vrzędziech okazowane y zapisowane. A ktoreby lennym prawęm abo dozywocięm, abo do woli y łaski naszey hospodarski (s).

Artikuł 35.

O wolnosci slachecki, imiona lezące y inne maiętnosci swoie na hospodara zapisowac.

Tesz ktoby co chciał nam hospodaru zapisac, tak imion lezących iako y innych maiętnosci, tedy to wolno będzie kazdęmu tak przed sądęm zięmskięm iako y zamkowym y tesz zeznanięm swoim oczewistym do xiąg naszych canczlerzkich y za listy naszęmi zapisowac podle prawa, a chorzy mogą to nam odpisac testamęntęm swoim.

Artikuł 36.

Kto czego za krola Kazimierza y Alexandra y za oyca naszego krola Iego M. Zygmunta był w dzierzęniu, tęn to ma wiecznie trzymac.

Chcęmy tesz to miec y vstawuięm, aby wszyscy poddani naszey tak duchowni iak y swietcy, xiązęta, panięta y wszystka slachta, ktorzy imiona swoie oyczyste, wysłuzone, kupione y iakimkolwiek obyczaięm nabyte, za przodkow naszych slawny pamięci, za krola Kazimierza, abo dziada naszego krola Alexandra tak tesz y za oyca naszego krola Iego M. Zygmunta y za naszego szczesliwego panowania spokoynie dzierzeli, ci maią takowe imiona wieczne y spokoynie od tych czasow y na potomne czasy dzierzec y vzywac oni samy potomkowie ich, by dobrze listow zadnych nięmieli.

vult, litteris vel nostris vel iudicum terrestrium vel citatione monere ac compellare donata vel vendita non praestantes debet, ipse in terminis iudiciariis se sistendo; sed si ipse litteris monitionis vel denuntiationis ex cancellaria nostra vel litteris iudicum terrestrium aut citationibus sibi editis, non vtatur, easque aduersario non publicauerit, praescriptionem decennalem non interrumpet. Si tamen quid minorennibus inscriptum obligatumque fuerit, etiam si eius possessionem non adierint, nec de eo sibi tradendo occupantem appellauerint, praescriptione decennali antequam legitimam aetatem attigerint, a re sibi donata, venditaue aut quoquomodo obligata, non excludentur. Est autem legitima minorum aetas in masculis decem et octo anni, in feminis quindecem. Absentibus quoque et in peregrinatione degentibus haec decennalis praescriptio non oberit, modo ne tam minores, postquam 230/103] legitimam aetatem attigerint, quam peregrinantes, postquam domum redierint, decennii tempus elabi patiantur.

Articulus XXXIX.

Principem ac senatum ex aequo omnibus ius dicere, nec ob rem iudicandam pecuniam a quoquam accipere debere.

Promittimus pro nostra erga omnes in magno ducatu Lituaniae ordines, gratia ac pietate, nos senatoresque nostros ex aequo omnibus ius esse dicturos sine procrastinationibus; ob rem vero iudicandam a nemine pe-

---

Artikuł 37.

Ktoby imienie od nas hospodara dane v kogo odeymował.

Tesz vstawuięm, komubychmy my hospodar imięnie albo ludzi y zięmię dali, a kto inszy na ty daninie naszey v niego to imięnie odiął, tedy on, v kogo to odięto, moze tego dochodzic y prawęm pozyskiwac, nizli więcy szukac niemoze, iedno iako ięmu dano y iak miasto hospodara dzierzano, tylkoby dawnosci zięmski od tego czasu, iako mu to dano, nieomięszkał.

Artikuł 38.

Ktoby za listem co odzierzawszy tego nieuzywał, w milczeniu był przes dziesięc lath, dawnosc ziemska; y o latach dziecinnych, w cudzych zięmiach będących.

Tesz vstawuięmy, iesliby komu dano abo przedano chocia zapiszęm słusznym, bąc tesz y przed nami hospodaręm abo przed sądem zięmskięm obiawiono, a onby, co mu dano abo przedano abo zapisano, w dzierzęniu y pozywaniu przes dziesięc lat niebył, y o to się vrzędownie nieprzypominał, takowy po wysciu lat dziesiąci tego dochodzic nięmoze, ale dzierzawca to wiecznie miec ma. A wszakze tęn, kto się vpomina, ma się tego vpominac przes list nasz hospodarski, a zięmskięmi pozwy przypozywaiącego ku prawu y stanowic się za pozwy; a ktoby pozwy wziąwszy, v siebie dzierzał, a strony ku prawu nieprzypozywał, takowe vpominanie v prawa nięma byc za upominanie przymowano.

Lecz iesliby zapisano dzieciom, lat dorosłych nięmaiącęmu (s), tedy iz młodosci lath ich dawnosc zięmska nieszkodzi, chociaby tego w dzierzęniu

cuniam exigemus, nec senatores nostri exigent, nec in iudicio fauore cuiusquam a iustitia et aequitate abduci nos patiemur, itidem et senatores nostri pro fide iurisiurandi sui.

De honore autem et fama nobilium nec senatores nec castrenses, terrestresue iudices municipales iudicium exercere poterunt: hoc enim solum nostrum iudicium est, quod ex senatus nostri consilio exercebimus modo 221/104] supra scripto. Iudices autem castrenses eas caussas, quae ex vetere consuetudine et ex huius statuti praescripto attributae et castrensibus iudiciis reseruatae sunt, iudicare ac expedire debent.

Articulus XL.

De viatoribus damna frugibus dantibus.

Viatores in itinere faciendo damna frugibus dantes quoquomodo, seu metendo, seu depascendo et proterendo, si se pignerari ex huius statuti communi praescripto non patiantur, damno affecto multam trium siclorum soluent, et damna bonorum iudicio aestimata praestabunt.

Articulus XLI.

Instrumenta bellica in hostilem terram non euehenda.

Prohibemus, ne quis Iudaeus, Scytha negociatorque aut vllus hominum 222/105] nostrorum cuiuscunque status et condicionis fuerit, clam vel palam vlla

---

y pozywaniu niebyli, y nieprzypominali się, to iest lata dorosłe męszczyznie osmnascie lath a dziewce piętnascie lath, ktoby tesz w cudzy ziemi był, tedy tęmu takze dawnosc ziemska nieszkodzi, chociaby tego w dzierzęniu y pozywaniu niebyli, nizli aby dziesiąciu lat swych tylko doszetszy, tak tesz y tęn, kto w cudzy zięmi był, s cudzy ziemi przyiachawszy, dziesiąciu lat dawnosci ziemski nieomięszkali.

Artikuł 39.

Hospodar ślubuie iednaką sprawiedliwosc wszystkięm czynic a przesudu zadnego od prawa niebrac.

Obiecuięm tesz, iz z łaski, dobroci y miłosci naszey hospodarski ku poddanym naszym y wszęmu ryczerstwu w. x. Lith. pod sumnięnięm naszym, iz my hospodar y panowie Rady nasze mamy kazdego stanu wszystkięm zarowno sprawiedliwosc czynic bez odwłoki, a od prawa nięmąmy nic brac; potęmusz y panowie Rady nasze przesudu brac nięmaią, ani mamy stac zyczliwi byc iedny stronie ale prosto kazdęmu sprawiedliwosc dawac y czynic będziemy powinni, tak tesz y panowie Rady nasze pod przysięgą, ktorą do Rady vczynieli, sprawiedliwosc vczynic będą powinni.

A co się dotycze pocciwosci slachecki, o to zadęn s panow Rad, ani sąd zamkowy powiatowy nięma sądzic, tylko my hospodar sami s poradą Rad naszych w. x. Lith. sądzic mamy obyczaięm wyszy opisanym. Wszakze co zdawna y teras w tym statucie sądowi zamkowęmu nalezy, to sąd zamkowy sądzic y odprawowac ma.

arma, ferramenta, bombardas, falces, cultros, sagittas, aliaue instrumenta bellica extra mittant, neue hostium legatis vendant, quo hostis munitior et armatior fiat. Qui secus fecerit, poena capitis et bonorum omnium publicatione puniendus est. Praefecti autem finitimarum arcium et officiales omnes id, ne fiat, curare ac cauere diligenter debent, belli pacisque tempore.

Distinctio quarta.

De iudiciis.

Articulus I.

De iudicum municipalium electione.

In municipiis infrą descriptis hoc modo iudices eligi debent, id est iudex, subiudex et notarius. Ad edictum a nobis tempus et in municipii illius locis omnibus per litteras nostras publicatum, senatores, principes, homines militares ac nobiles, cuiuscunque status et conditionis in illo municipio degentes, in curiam nostram, quae in meditullio illius municipii est, conueniant. Quique conuenerint, non obstante aliorum venire negligentium absentia, ex omni nobilitate municipii illius eligant quattuor viros, quos 224/107] iudicatu, quattuor quos subiudicatu, quattuor, quos notariatu dignos

---

Artikuł 40.

O tych, ktorzy iadąc drogą na polach się stanowią, a w zbozu szkodę czynią.

Vstawuię n, ktoby iadąc drogą, brał abo zął zyto y insze zboze abo spasł y wydeptał konmi a za spasc pograbic się niedał, takowy będzie powinięn stronie załobliwy trzy ruble groszey płacic y szkody, co ludzie stronni na spasi osacuią, takze płacic y odprawowac ma.

Artikuł 41.

O wywozęniu przypraw woiennych do ziemie nieprzyiacielski.

Vstawuięm y wiecznęmi czasy to miec chcęmy, przestrzegaiąc, aby ze wszech ziem panstwa naszego w. x. Lith. iako Zydowie, Tatarowie kupcy tak y wszyscy poddani naszey ktoregokolwiek stanu iawnie y taięmnie wszelakich bron, zielaza, rusznic, kos, nozow, strzał y wszelakiego inszego narzędu woięnnego niewypuszczali y posłom nieprzedawali, s czegoby się nieprzyiaciel silic mogł się. Ale ktoby się tego wazyc smiał nad to roskazanie y vstawę naszę, tęn niczym inszym, iedno gardłęm ma byc karan, a tęmusz y wszystka maiętnosc iego ma byc do skarbu naszego odięta, a tego s pilnoscią na wszystkich zamkach vkrainnych starostowie y wszyscy vrzędnicy naszey przestrzegac maią, a to się rozumiec ma w pokoiu pod niepokoięm.

---

censuerint, homines probos, industrios, iurisperitos, genere nobiles, locupletes, indigenas, nonnisi Christianae fidei, quorum nomina in litteras relata, postea, quam nobis ediderint, nos ex iis, quos maxime ad singula officia dignos iudicauerimus, singulos deligemus ac confirmabimus, delectosque ac a nobis confirmatos ad municipales incolas remittemus, vbi in primis iudicialibus diebus, qui termini terrestres vulgo vocantur, coram palatino loci, vel eo absente, coram castellano, in Samagitia autem coram capitaneo Samagitiae, in nobilitatis conuentu, quantus cogi poterit, iis verbis iudex, subiudex, notarius a nobis confirmati, iusiurandum hacque verborum forma dabunt:

Iuramentum iudicis et subiudicis. »Ego N. iuro Deo vni in Trinitate, »me in hoc municipio secundum Deum iuste et secundum ius Statuti huius »scripti magni ducatus Lituaniae legitime secundum propositionem et excep»tiones partium litigantium, nihil addendo aut minuendo, iudicaturum, recogni»tiones, inscriptiones excepturum, nulla habita ratione et respectu personarum »supremi et in dignitate et aliquo officii munere constituti, ac infimi [235/108 »status, nec diuitis, nec pauperis, nec consanguinitate iuncti aut consuetu»dine conciliati, amici aut inimici, hospitis et indigenae, non fauore, odio, »timore, donis, speue remunerationis me a iusticia seduci patiar, nec alterutri »partium controuertentium consilium in caussa, quam iudicaturus sum, dabo, »ac nihil metuam odia, vindictas, minas, sed solum Deum et eius iusticiam

---

Rozdział czwarty.

O sądziech y o sędziach y o processie prawnym, o dilatiach, exequuciey, o sądzie podkomorskim takze o appelatiach.

Artikuł pierwszy.

O wybieraniu sędziow w powieciech.

Vstawuięmy, iz w tych powieciech, ktore są nizey rospisane, y w kazdym takowym powiecie, gdzie ieszcze do tych czasow nieobrani z osobna maią byc sędzia, podsędek y pisarz, ktorzy tak y tym obyczaięm byc maią wybierani y na takowe vrzędy postanowięni.

Napierwy my hospodar mamy czas pewny złozyc y listy naszęmi po wszystkiech takowych powieciech oznaymic, gdzie w kazdym powiecie xiązęta, panięta, Rady nasze, takze rycerstwo y slachta, wszyscy ktokolwiek iakiego stanu będzie, tam w tęm powiecie imiona swoie miał, ziechac się maią do dworu naszego, ktory na posrzotku tego powiatu będzie, a ci ktorzy się ziadą (nieczekaiąc nikogo, ktoby w tym powiecie imiona maiąc, przyiachac ku tęmu roku niechciał) maią wybrac ze wszystki slachty tego powiatu bracią swą na kazdy vrząd takowy, na sędstwo czterech, a podsędstwo drugich czterech, na pisarstwo drugich czterech ludzi dobrych, cnotliwych, rostropnych, w prawie vmieiętnych, rodu slacheckiego, w tym powiecie dobrze dawno osiadłych, nieynsi iedno wiary powszechny chrzescianski, a wybrawszy ich, przes list swoy tych wybranych nam hospodaru oznaymic maią, a my s tych

»et ius commune prae oculis ac conscientiam meam habebo; terminos iudi»ciorum terrestrium obire non negligam, excepta vera gravis et sontici morbi »infirmitate. Et si iuste iuro, Deus me adiuuet, si iniuste, Deus ne me ad»iuuet«. Notarius autem omnes litteras et citaciones Rutenicis characteribus scribet, non alia lingua, nisi Rutenica, ac in hanc formam iurabit:

»Ego N. iuro Deo vni in Trinitate, quod iuste secundum Deum et »secundum hoc ius Statuti scriptum et secundum controuersiam litigatorum, »nihil addendo aut minuendo, in acta fideliter referam ac inscribam, iudici »ac subiudici fidele et iustum consilium in iudiciis dabo, translationes ter»minorum, exceptiones partium controuertentium, decreta iudicii in acta »incribam, vt secundum huius mei iurisiurandi fidem iuste edantur extracta »ex actis, nulla habita ratione personarum excellentis ac infimi status [236/109 »aut in dignitate aliqua constituti, non habito respectu diuitis et pauperis, »consanguinei, amici, familiaris et inimici sui et externi, non patiar me se»duci cuiusquam fauore, odio, donis, muneribus, non patiar me terreri timore, »metu vindictae, minarum, spe praemiorum, sed solum Deum et eius sanc»tam iusticiam ac ius commune et conscientiae integritatem prae oculis »habendo, pie, integre et sancte munus meum procurare studebo. Ita me »Deus iuuet«.

Posteaquam vero aliquis istorum initio hac ratione electorum mortuus

---

wszystkiech dwunastu osob wybierzęm trzech do tego powiatu na vrząd zięmski na sądy: sędziego, podsętka y pisarza, ktorzy od nas wybrani y potwierdzęni, na pierwszych rokach sądowych przed powiatowym woiewodą, a w niebytnosci woiewod, tedy przed kastelany, a w zięmi Zmudzki przed starostą Zmudzkim, przy zebraniu slachty, co ich w tym czasie tam sądzic maią, sędzia, podsędek y pisarz przysiąc tymi słowy:

»Ia N. przysięgąm panu Bogu w troycy iedynęmu, yz w tym powiecie »N. wedle Boga sprawiedliwie wedle statutu y prawa tego pisanego w. x. »Lit. wedle załoby y odporu stron, niczego nieprzykładaiący ani vymuiący »będę sądziel, a zeznania, zapisy przymowac, niefolguiąc wysokięm ani po»dłym stanom, na dostoynosciach y na urzedziech siedzącym, na bogatego »y na ubogiego, na przyiaciela, krewnego y zachowałego, ani na nieprzyiaciela »tutecznego ani na goscia niepatrząc, nie sprzyiazni, nie zwasni, nie z boiazni, »nie za poszuły y dary ani spodziewaiąc się napotym darow y iakiego nagro»dzęnia y nieradząc stronie ani boiący się kazni panski y pograzek, ale »samego Boga y iego swiętą sprawiedliwosc, prawo pospolite y sumnienie »swoie przed oczami maiący, tesz rokow nigdy nieomieszkiwac, krom wielki »prawdziwy złozony nięmocy albo choroby. A iak to sprawiedliwie przy»sięgą, tak mi Boze pomosz; a iesli niesprawiedliwie, Boze mi niepomosz«.

A pisarz zięmski ma po rusku literami y słowy ruskięmi wszystkie listy y pozwy pisac, a nie inszym ięzykięm y słowy, y tak ma pisarz przysięgac:

fuerit, iudex subiudexue aut notarius, nobis extra magnum ducatum Lituaniae degentibus, qui superstites fuerint, palatino suo mortem collegae sui indicent, in Samigitia capitaneo Samagitiae, palatinus autem officialibus et nobilibus illius municipii, capitaneus Samagitiae pagorum praefectis alias tiuoniis ac nobilitati omni diem certum per litteras praestituant, quo omnis nobilitas concurrat, et in curia nostra, quae in meditullio constituta videbitur, congregati omnes illius municipii status et ordines, in demortui locum quattuor viros nominent ac legant, illis dotibus, quae suprascriptae sunt, praeditos, [227/110] eorumque nomina ad nos litteris suis sigillo palatini signatis, descripta, mittant, nos vero ex his quattuor vnum, qui nobis maxime probabitur, selectum confirmabimus, in demortui locum sine vlla cunctatione sufficiemus. Quodsi nobilitati placuerit in demortui locum, alterum collegarum superstitem eligere, in eius rursus electi in eodem conuentu alium aeque idoneum eligent; is vero sic electus et a nobis confirmatus, eadem ratione, quae supra descripta est, iusiurandum dabit.

Articulus II.

De officio et auctoritate iudicis municipalis.

Consencientibus omnibus magni Lituaniae ducatus ordinibus, decreuimus dandam hanc auctoritatem huic nouiter instituto iudicum subsellio, vt omnes

---

»Ia przysięgąm panu Bogu w troycy iedynęmu na tym, yz sprawiedliwie wedle Boga y tego prawa pisanego y podług mowięnia y spraw stron, niczego nieprzykładaiąc ani vymuiąc, będę zapisowac y radzic sędzięmu y podsętkowi wiernie y sprawiedliwie wedle zeznania stron y spraw na sądziech y swiadczęnia y opowiedania sądowego y skazęnia sądowego w xięgi sądowe będę wpisował y pilnowac, doglądac, aby podle ty przysięgi moiey sprawiedliwie były wpisowane, nięmaiąc baczęnia na wysokie y podłe stany, na dostoinstwach siedzących, na bogatego ani na vbogiego, na przyiaciela, krewnego, zachowałego ani na nieprzyiaciela, na tutecznego ani na goscia, nie s przyiazni, nie z wasni, nie z boiazni, nie za puszuly, ani dary, ani boiący się zadny pomsty, pograzek, nieczekaiąc nagrodzęnia ale samego Boga y iego swiętą sprawiedliwosc, prawo pospolite przed oczyma maiąc y sumnienie swoie dobrze a poboznie sprawuiąc. Tak mi Boze pomosz«.

A potym, gdyby ktory s tych na przodku znowu teras od nas wybrany vmarł, sędzia albo podsędek albo pisarz, trafiłoby się to w niebytnosci naszey, tedy y ci, ktorzy na tych vrzędziech zostaną, maią o tym dac znac woiewodzie swoięmu, a w ziemi Zmodzki staroscie Zmudzkięmu, woiewoda przes listy swe ma staroscie, vrzędnikom y slachcie wszelakiego stanu, oney zięmie Zmudzki obwatelom, czas złozyc, na ktory ziachawszy się wszystkie stany onego powiatu y do takowego dworu naszego, iako wyszey opisano, maią na mieysce tego vmarłego cztery osoby takowesz,

cuiuscunque status et condicionis senatores spiritales, saeculares, principes, proceres, nobiles, milites citati et in ius ad terminos iudiciales vocati bona immobilia in eorum municipio seu territorio possidentes, apud hos 228/111] iudices comparere cogantur, et de rebus ad iudicium terrestre pertinentibus caussam dicere ex aequo omnes, nemine cuiusuis dignitatis et gradus excepto, nulliusque bona ac possessiones eorum iurisdictione liberata esse possunt, nobis solis et praefectis ac factoribus bonorum nostrorum, si ratione eorum citati fuerint, exceptis; hoc enim nomine in praefectos nostros et factores iurisdictionem sibi sumere iudices ordinarii non poterunt, sed duntaxat coram nobis vel iis, quibus eam iurisdictionem delegauerimus, se sistere et caussam dicere praefecti et factores nostri debent. Quisquis autem possessiones in aliquo municipio seu territorio habens, coram illo iudicio comparere pro termino assignato, ut infra institutum est, noluerit vel neglexerit, aut comparens contumaciter respondere noluerit vel ad finem iudicii non durauerit et decretum sententiamque illorum contemnendo et obaudiendo discesserit, iuri parere recusans, in eum, quacunque dignitate et auctoritate praefulgeat, facimus iudicio ordinario potestatem, iudicii sui sententiam modo infra praescripto exequendi, perficiendi, absoluendi et ad vltimum vsque iuris gradum procedendi. Certos tamen casus infra descriptos et iudicio castrensi reseruatos, terrestre iudicium iudi-

---

iako pierwy opisano y wymięniono obrac y nam przes list swoy otworzony za pieczęcią woiewodzyną oznaymic. A my potym s tych czterech iednego, ktory się nąm widziec y podobac będzie, wybrawszy na mieysce tego zmarłego sędziego abo podsętka abo pisarza zięmskiego, tedy na tego mieysce tamze zarazęm elector na tęn vrząd knąm posłac maią, a tęn, komu tęn vrząd dadzą, potym na pierwszych rokach sądowych będzie powinięn pierwy na mieyscu tam przed tym woiewodą abo kasztelanęm y przed starostą onego sądu y tak, iako wyszey opisano, przysiądz, tesz potym vrzędęm swym władnąc y sprawowac, y tak maią iusz wiecznęmi czasy w powieciech około wybierania tych vrzędnikow sprawowac się y zachowywac.

Artikuł wtory.

O mocy y władnosci sędziow, iz kazdy y kazdego stanu powinięn przed nięmi stanowic się, y o tym, ktoby przed nięmi niestał.

Tesz vstawuięm y daięm moc wiecznęmi czasy zwierzchnoscią władnosci naszey hospodarski z przyzwolęnięm panow Rad naszych y wszystkiech stanow, wszystkiech zięm tego panstwa naszego w. x. Lith. tym vrzędęm powiatowym w kazdym powiecie sędziemu y podsętkowi na roki złozone pozywac y przecsię sądzic y sprawowac wszystkiech stanow panow Rad duchownych y swieckich y xiąząth, panow chorągiewnych y slachtę, boiar (o zięmskie rzeczy) z imion iednako y iednostaynie, ktokolwiek iedno w tym powiecie imiona swoie miec będzie, zadnego niewymuiąc, ani s sądu y imion ich niewypuszczaiąc y krom nas hospodara vrzędnikow z imion

229/112] candi et decidendi non habebit auctoritatem, qui articulo vigesimo huius distinctionis continentur. Actiones ex actis judiciariis exscriptas seu extractas, et litteras officii notarius terrestris manu sua subscribat, nec prius edat ac publicet, quam iudice et subiudice auscultante perlegat et in acta inscribat.

Articulus III.

De praemiis iudicum et notariorum et adiudicatis.

Si iudicium terrestre aut quoduis aliud secundum aliquem litem dederit, vel sententiam pro aliquo pronuntiauerit, is, quanti ea res, de qua controuersum est, fuerit aestimata, a singulis grossorum sexagenis singulos grossos adiudicati praemium iudicio pendat, quorum duo iudici, tertius subiudici cedet, eo excepto, si debitor creditori debitum soluere, nisi iure victus, noluerit, morator iste et creditori id, quod debet, et iudicio iudicati praemium persoluet, nisi forte post manum mortuam debitum repetatur. Quisquis autem 230/113] ab accusatore per sententiam iudicii liber pronuntiatus fuerit, memorialis nomine, quanticunque res, de qua citatus fuerat, constiterit, non plus, quam grossos quattuor soluet. Notario autem et terrestri et castrensi pro citationibus grossus vnus, ab inscriptionibus in acta itidem grossus unus, ab exscriptionibus seu extractis et denuntiationibus grossus vnus, a singulis litteris judiciariis et exscriptionibus actorum bini grossi pendi debent. Nec hoc

---

naszych a nie z ich imion, tych oni sądzic nięmogą, tylko my hospodar abo tęn, komu to pod czasęm woli naszey zlecięmy. A ktobykolwiek maiąc imięnie swoie w powiecie tęm, przed nięmi się stanowic na czasy pewne (iako to nizey na swoięm mieyscu postanowiono) za pozwy niechciał, abo y stawszy s początku a konca rossątku y skazania ich niesłuchaiąc, precz od sądu odszedł, niechcąc byc prawu posłusznym, na takowych, ktoszkolwiek będzie tak wysokiego jako y niskiego stanu, daięm moc zupełną onęmu vrzędowi zięmskięmu, sędzięmu y podsętkowi, iż maią wedle tego prawa y artykułow nizey o tym postanowionych y napisanych, postępek, skazanie y odprawę vczynic przeciwko kazdęmu, iako kto vpadnie, az do ostatniego stopnia y prawa; nizli tęn sąd ziemski tylko tych artikułow sądzic nięma y mocy miec niebędzie, ktore nizey w arti. 20 są opisane, zamkowęmu sądowi zlecone, obyczaięm y sposobęm y postępkiem tym opisanym.

A wypisy y listy sądowe ma pisarz ręką swą podpisowac a niewydawac stronie az przed sędziem y podsętkięm wyczyta, pierwy do xiąg wpisawszy.

Artikuł 3.

O przesudziech sędzięmu, podsętkowi y pisarzowi.

Tesz vstawuięm, iz gdzieby sąd zięmski y ktorykolwiek vrząd nasz komu co na kim przysądził, tedy od przezysku, v kogo kto przezyszcze, sędzia, podsędek maią brac od kopy po iednęmu groszu, a s tego przesudu sędzięmu groszy dwa a podsetkowi trzeci grosz, nizli co się dotycze długu, ktoby płacic niechciał, az za pozwy s prawa, tedy nie tęn przesud płacić

amplius etiam quantumcunque scriptionis et laboris notarius insumpserit, exiget; a litteris autem patentibus pergameneis cum sigillis appensis grossi viginti notario pendantur et charta pergamenea, cera et zonae pensiles ei suppeditentur.

Articulus IIII.

De praeconibus vulgo ministerialibus dictis.

Vt in iudiciis terrestribus omnia semper ordinate procedant, damus hanc auctoritatem palatinis municipiorum et territoriorum, in quibus iudicialia acta adseruantur, in Samagitia autem capitaneo Samagitiae, ut in suis territoriis [231/114] praecones seu ministeriales instituant et ex nobilitate eligant, viros bonos, fidedignos, honestos, bona in illo territorio possidentes, tot, quot necessarios esse duxerint pro territorii amplitudine, iuramentoque fidem illorum obligent, ac nomina in regesta sua inscribant, litterisque suis autenticis eos insigniant.

Iurisiurandi autem eorum forma haec erit: »Ego N. iuro Deo in Trinitate »uni, me, dum hoc praeconis officium gero, fideliter, integre, sancte me »illud gesturum, citationes iuste perlaturum, et iis, ad quos pertinent, reddi»turum, vere omnia, quorum recognoscendorum caussa missus fuero, recogni»turum, violentias, caedes, vulnera perlustrata et conspecta, vere ad acta »officii relaturum, et omnia, quae officii mei sunt, curaturum, non muneribus, »non fauore, non metu, non inimicitiis abduci me ab officio passurum, sed

---

ma, kto swoię sumę zyscze, ale tęn, kto v kogo pozyczel, a bez prawa zaplacic niechcial, takowy sąm dlug y przesud placić powinięn będzie, okrom dlugów po zmarly ręce; a co się dotycze tego, co się od czego odciąze, tedy pamiętnego iako od wielki tak iako y od maly rzeczy niepowinięn więcy dac, tylko groszy cztery. A pisarzowi zięmskiemu y grodzkięmu taki dochod: od kazdych pozwow po groszu, za wpisowanie w xięgi grosz, od wypisów s xiąg y od opowiedania krzywd pisarzowi grosz, od sądowych listow y wypisow, za kazdy pozew gdy odsądzon będzie, po groszu, a nadto iako pierwy opisanoby, tesz nawięcy pisania y pracy bylo, y rzecz nawaznieysza, pisarze nięmaią więcy brac od listu pargaminowego, iesli strona potrzebuie, z zawieszonęmi pieczęciami, za pracę pisarzowi 12 groszy, a pargamin, sznury y wosk strona będzie powinna dac.

Artikul 4.

O przysiędze woznych i o prawie ich.

Vstawuięm chcąc miec, aby w prawie zięmskięm zawzdy porządek y sprawa obyczayni szla, daięm moc, aby woiewodowie y w kazdym powiecie sądowym, y gdzie xięgi lezą, a starosta Zmodzki w tamtey zięmi Zmodzki woznych wybierali, postrzygali, vstawiali tesz slachtę, ludzi dobrych, wiarygodnych, cnotliwych, osiadlych w tęmze powiecie, tak wiele, iakoby ich wiele potrzeba okazowala, wedle powiatu y szerokosci iego a potrzeby ludzki. A przyiąwszy od niego przysięgę, w reiestra wpisac y listy swoie takowym woznym dawac maią, a przysięga im ma byc wydana tymi slowy:

»omnia secundum Deum et sanctam iustitiam expediturum. Ita me Deus »adiuuet«.

Quotiescunque autem praeco seu ministerialis missus a magistratu suo aliquo fuerit, quidquid geret, ad id sibi semper adhibeat duos testes nobiles, quos non ipse, sed is, cui operam dat, conquirere et ei adhibere debet.

Articulus V. [232/115

Officium praeconis.

Ad officium praeconis haec pertinent: citationes deferre ac in ius vocare, quod requisiti ab aliquo, non expectato magistratus mandato, facere possunt, diemque citatis seu terminum dicere aut assignare, secundum veterem consuetudinem; edicere, ne quis a loco iudicii discedat; testibus secundum decreti sententiam iuramenti formam edere; attestationibus seu testimoniis omnibus interesse; in possessionem ex decreto iudicum et auctoritate litterata mittere; violentias, grassaturas, caedes, vulnera conspicere ac ad acta illius officii, a quo missi fuerint, referre; maioris autem fidei caussa omne hoc suum munus procurantes, habeant sibi adiunctos semper duos nobiles. Caedes tamen, pignerationes, vulnera non cruenta, depastiones, aliaque damna iis similia minora solus praeco conspicere et attestari poterit, etiam si ab officio iudiciali mandatus non fuerit; verum tamen sine omni mora, quae vidit et perlustrauit, apud acta recognoscere debet. Cuius recognitio in acta re—

»Ia N. przysięgąm panu Bogu w troycy iedynęmu na tym, yz będąc »woznym, mąm wiernie, cnotliwie a pobożnie na tym vrzędzie zachowac się, »pozwy sprawiedliwie odnosic y oddawac, tesz prawdziwie zeznawac to, na »co będę posłan; gwałty, boie, rany oglądawszy, prawdziwie do xiąg vrzędo»wych zeznawac y wszystko insze sprawowac, co nalezy urzędowi moięmu, »nie za posułami, ani za przyiaznią, ani za nieprzyiaznią, ani za boiaznią, iedno »wedle Boga y sprawiedliwosci swięty. Tak mi panie Boze pomosz«.

Iz zawzdy wozny posłany z urzędęm, cokolwiek sprawowac będzie, przy kozdy takowy sprawie ma miec przy sobie stronę, dwoch slachcicow, o ktore nie wozny, ale strona starac się ma y ich nabywac.

Artikuł 5.

Sprawa y vrząd woznego, karanie za nieprawdziwe zeznanie y obchodu vrzędu.

A to vrząd woznego: pozwy nosic y ięmi pozywac, chocia i bez wiadomosci vrzędowy, y rok składac wedle starego obyczaiu a zapowiadac, yzby od prawa nieodiezdzali, świadkom wedle skazania v sądu przysięgę wydawac, przy oswiadczęniu wszelakim byc, wwięzowac z wyroku y przydania sędziego y podsetka za listy ich, a gwałty, rozboie, rany, głowszczyzny oględować y do xiąg vrzędowych, od ktorego urzędu będzie posłan, zeznawac, a zawzdy ma miec przy sobie, przy kazdy takowy sprawie trzech slachcicow dla podpierania y wyznania y swiadectwa swoiego.

A wszakze grabieze, rany, spasi i inne szkody tym podobne mnieysze a niekrwawe, ktore sąm iedęn bez strony slachty oglądac y bez posłania

lata, vbique non minorem fidem hebebit, quam si ipse coram testaretur. 283/116] Si contigerit praeconem ante recognitionem mori, nec eius recognitio in acta inscripta repperiri posset, nobiles, qui praeconi aderant, de visis a praecone testificabuntur.

Si praeco in officio suo mala fide versatus fuerit, vnde alicui damnum consequatur, iustis probationibus victus, capite plectatur. Precium operarum praeconis hoc esto: quoquo missus proficiscetur, a singulis milliaribus singuli grossi illi pendantur eunti, non redeunti; eodem modo, si nusquam progrediendo, in loco citationes porrigat, violentias, vulnera et id genus alias iniurias lustret, vel si ad probationes contra aliquem vel pro aliquo productas, testis adhibeatur, a singulis ministeriis singuli grossi ei soluantur. Si ex sententia iudicii in possessionem bonorum aliquem mittet, a singulis ascripticiis seu, vt vocantur, seruitiis, singulos itidem grossos accipiet. A desertis autem terris, sed tamen cultis et frugiferis, eius dimidium A summarum vero pecuniariarum singulis sexagenis, binos nummos, quorum decem grossum faciunt, accipiet.

Articulus VI.

De vi praeconibus illata.

284/117] Si quis praeconem palatini eiusque magistratus, vel iudicii terrestris, rem iudicatam exequentem, aut ministerii sui officium exercentem,

---

vrzędowego tam na to iachac moze, ale iednak bez zadnego omięszkania, to wszystko do xiąg vrzędowych ma zeznawac; a zeznanie woznego w xięgach tak będzie moczne, iakoby oczewisto wozny stal; a gdzieby wozny niedoiachawszy xiąg y zeznania nieuczyniwszy vmarl, a niebyloby to w xięgach, tedy ona slachta stronie po smierci woznego ma byc stawiona y podeprzec zeznania iego.

A gdzieby wozny cokolwiek takowego nieprzystoynego sprawowal, abo yzby nieprawdziwie zeznawal abo urzędęm swoim ku szkodzie iaki stronie szafowal za iakąkolwiek przyczyną, tedy za dowodęm niczęm inszym, iedno gardlęm ma byc karan; a co się dotycze dochodu woznęmu, od czego co ma brac, to iesli gdy będzie na ktorąszkolwiek sprawę poiedzie, tedy ięmu od mile grosz w iednę stronę, a co nazad poiedzie, za to nięma nic brac, y za to nięma nic brac, iesli mile niepoiedzie abo na mieyscu pozwy da, ogląda gwalt, rany, abo przysluchywac się czego będzie, przedsię ięmu od tego grosz, a od swiadczęnia grosz; a gdy na wwięzowanie poiedzie, stychze ludzi, w ktore się wwięzowac będzie, z sluzby po groszu ma brac, a spusztowszczyzny tey, ktorą zasiewaią, pulgrosz, a od pulsluzby pieniądz, a od sumy piniędzy odprawuiąc ią, od kopy po dwa piniądza brac będzie.

Artikul 6.

Ktoby woznego zbiel abo listy vrzędowe odiąwszy zdarl.

Vstawuięm tesz, ktoby woznego na sprawie za listy woiewod, urzędu zamkowego abo powiatowego zbiel, abo listy odiąwszy od niego zdarl y tym

contumelia affecerit, pulsauerit, litterasue nostras vel magistratus ei eripuerit, ac magistratum hoc facto suo despexerit ac laeserit, iure legitimo victus, multam duplicem statuto praescriptam, pro offensi praeconis laesione praestet, sexque septimanarum in eius territorii nostri curia vel arce carcerem sustineat. Nobilibus vero illis attestatoribus, praeconi adiunctis, pro cuiusquam statu et conditione multam, seu, vt vocant, emendam praestet.

Articulus VII.

Personae ad iudicia pertinentes, ipsaemet non per vicarios et delegatos officiis suis fungantur.

Iudex et subiudex ipsimet, non eorum vicarii aut delegati iudicia terrestria exerceant, eisque praesideant, nisi morbo prohibeantur, vel nisi in eo iudicio caussam ipsi suam agere habeant necesse; eo enim casu in locum quisque suum hominem probum, fidedignum, iurisperitum, nobilem, eiusdem 235/118] territorii incolam sufficiet, in proximis tamen sequentibus iudiciorum terrestrium terminis fide, iuramento officii sui firmata, testatum faciet, se vere fuisse tunc adeo infirmum, ut munere suo defungi non posset, et se non in fraudem damnumue cuiusquam morandi caussa abfuisse. Qui si absque legitima caussa aegritudinis semel atque iterum abfuisse compertus fuerit, gradu muneris sui deiicietur. Notarius autem amanuensem vnum atque alterum, vel quot necessarios sibi esse duxerit, habere potest, diligenterque ipse curabit

---

vrzędu nieuczciel, tedy tęn za dowodęm słusznym ma woznego nawiązac sowito wedle stanu iego, a ma na zamku abo w dworze powiatowym szesc niedziel siedziec, a strona, ktorąby przy woznym zbito, ma takze za słusznym dowodęm nawiązac wedle stanu iey, iakiego będzie.

Artikuł 7.

Aby osoby vrzedowe sami sądzieli, a nikt inszy na ich miestcu, okrom gdyby z woli hospodarski.

Vstawuięm, aby sędzia, podsędek, sami przes się a nie przes swe namiestniki sądy y roki odprawowali, okromia tego, iesliby ktory z nich sąm zachorzał abo by tesz swoie własne potrzeby miał, tedy ma dobrym człowiekięm, cnotliwym, wiarygodnym y prawie wiernym szlachcicęm, tak tesz w tym powiecie osiadłym, mieystce swe zasadzic. A wszakże tęn sędzia y podsędek, ktory się chorym mięnił byc, na drugich rokach pod tąsz przysięgą, ktorą na vrząd swoy przysięgał, ma powiedziec, iz prawdziwie nięmocęn był, ani ku zwłoce prawa, ani ku czyiey szkodzie tak się chorobą wymowil; a gdzieby sędzia abo podsędek bez prawdziwy obłozony choroby abo nięmocy rokow sądowych omięszkał, a toby się kielkakroc pokazało, takowy vrząd swoy traci.

A pisarz moze podpiska iednego abo dwu abo kielka ięmu będzie potrzeba, przy sobie miec, a pilnie sąm zawsze doglądac, aby wiernie a prawdziwie niprzewłaczaiąc, ale zarazęm do xiąg zapisano było. A gdzieby

ut fideliter ac vere absque mora in acta omnes actiones iuris et fori inscribantur. Et si quid ab amanuensibus delictum fuerit, cui nocitum eo delicto eorum est, id notarius luet. Si accideret, vt nos negotiorum reipublicae vel legationis caussa aliquem ex his ad iudicium pertinentibus, ablegaremus, in eius locum virum probum et nobilem, illius territorii incolam delegabimus, qui antequam fungi officio delegati incipiat, in castrensi officio iusiurandum dabit, se ad reditum eius, cui suffectus est, iuste iudicaturum, iustitiamque hominum expediturum.

236/119]

Articulus VIII.

Qui eligi iudices non possunt.

Neque spiritales, neque capitanei, neque tenutarii, neque tiuonii, neque vexilliferi, neque quisquam, qui in municipio aliquo munere fungatur, eius municipii iudex, subiudex et notarius eligi potest, sed duntaxat vacui ab aliis muneribus et iis virtutibus praediti, quas in eis requiri suprascriptum est.

Articulus IX.

De in ius vocando.

Qui aliquem in ius vocare volet, litteras citationis ei, quem in ius vocat, quouis loco, in templo, in iudicio, vel vbi aduersarium deprehendere potest, per manus praeconis aduersario det, quem si coram deprehendere

---

się co takowego na prawie pomyliło, niepowinna będzie slachta podpiskow patrzec, ale na samym pisarzu za oną omylką szkody swey dochodzic ma.

A gdziebychmy my hospodar ktorego z niech vrzędnika zięmskiego, sędziego, podsętka abo pisarza na sprawy zięmskie, abo w poselstwie posłali, tedy do zwrocęnia tego mąmy zlecic y zasadzic mieysce iego człowiekięm dobrym, slachcicęm, w tymże powiecie osiadłym, a tęn ma pierwy w tęmze powiecie na rokach pierwszych, przed vrzędęm zamkowym na tym przysiądz, iz do zwrocęnia onego vrzędnika sprawiedliwie sądzic y sprawiedliwosc ludzką odprawowac będzie.

Artikuł 8.

O sędziach, iakowi na vrząd maią byc obierani.

Vstawuięm, iż na te vrzędy, iako na sędztwo, podsędstwo y na pisarstwo nięmaią byc wybierani duchowne osoby, ani starostowie dzierzawcy, ani tywonowie tego powiatu, ani chorązowie y nikt takowy, ktoryby w tym powiecie inszym vrzędnikięm był, iako takowi y tak maią byc wybierani, iako wyszey opisano.

Sędzia, podsędek y pisarz, kazdy z nich na vrząd swoy maią byc obierani ludzie dobrzy, cnotliwi, rostropni, w sprawie vmieiętni, rodu slacheckiego, w onym powiecie dawno osiedli y nieynszy wiary, iedno krzescianski.

non queat, in illorum aduersarii bonorum curia, ex quibus affectus iniuria est. eas citationis litteras praeco ponat in domo, vel in fores domus infigat. Si vero iis bonis, ex quibus quis damno vel iniuria affectum se dicit, [237/120 dominus abfuerit, vel illa bona ad nullam domini fundi curiam pertinuerint, quales sunt fere fundi, in quibus tributarii in Russia et aliis plerisque in locis huius magni ducatus degunt, procul a curiis dominorum suorum distantes, citationes illas ad proximam aduersarii sui curiam deferendas actor curet, diemque seu terminum, ad quem citatur, in vtrisque citationis litteris praeco inscribat, ut tam citans, quam citatus de die litis prosequendae certiores fiant. Quod si praeco scribere nesciat, scriptis aliena manu sigillo suo obsignatis, de citatione testetur, ac in iudicialibus terminis eandem testationem verbis repetat, cui fides erit habenda.

Articulus X.

De sigillo nostro municipali.

Sigillum nostrum, quod est huius Magni Ducatus insigne, equitis armati figuram repraesentans, quod vulgo Pogonia vocatur, singulis municipiis damus et attribuimus, vt circum hoc insigne nomen municipii, cuius sigillum [238/121 est, exsculptum sit.

Hoc sigillum nemo, nisi solus notarius adseruabit, quo solae citationes

---

Artikuł 9.

Iako y kięm pozywac, iako y gdzie to oswiadczac.

Tesz ktoby na kogo pozwy wziął, tedy pozew abo kilka ich będzie miał, oczewisto dawac y pozywac moze przy kosciele, u sądu y na kozdym mieystcu, gdziebykolwiek zastac y nalesc mogł przez woznego. A gdzieby ich oczewisto dac niemogł, tedy na imięniu tego, s ktorego mu się krzywda dzieie, ma położyc w dworze, w domu, abo we wrota wetknąc. A iesliby w ktorym imięniu, s ktorego się krzywda dzieie, dworu onego pana niebyło, y ku zadnęmu dworu tego pana ono imięnie przysłuszało, iako bywaią sioła danniki na Rusi y indzi w tym panstwie naszym, tedy te pozwy przedsię do nabliszszego dworu od tey włosci onego pana niesiony y w onym dworze, iako o tym wyszey opisano, vrzędownie pokładane byc maią. Rok ktory za tymi pozwy złożeł, ma na oboich pozwiech napisac, aby y pozwana y powodowa strona roku wiadomi y pewni byli. A gdyby wozny sąm pisac nieumiał, tedy będzie powinięn onego pozwania zeznanie na pismie pod pieczęcią swoią dac y na rokach sądowych przed vrzędęm ziemskięm zeznac, ktore zeznanie za słuszne u prawa przyięte byc ma.

Artikuł 10.

O pieczęci hospodarski, ziemski y o pieczęciach vrzędowych, ktoremi co ma byc pieczętowano.

Tesz my hospodar pod herbem tego panstwa naszego w. x. Lith. Pogonia, pieczęc do kazdego powiatu, na ktory iest napisano około herbu imię

nostro titulo inscriptae, obsignabuntur ac edentur; reliquae vero litterae judiciales, exscripta, extracta, recognitiones, sigillis judicis et subiudicis obsignandae sunt et manu notarij subscribendae.

Articulus XI.

Vbi acta iudiciaria in municipiis adseruanda sunt.

In singulis municipiis, in quibus judicia terrestria instituta sunt, judex, subiudex, notarius vna cum nobilitate illius municipii, vel in arce vel in curia nostra deligant, exaedificent aut prouideant actorum repositorium, in quo acta reposita tuto adseruentur. Diebus autem judiciorum expletis et iusticio voce praeconis edicto, acta per triduum non recondantur. Quibus custodiendis adesse, nec ab eis abscedere debent judex, subiudex et notarius vt potestas vnicuique fiat in ea recognitiones et confessiones referendi et exscripta et extracta petendi. Discessuri autem acta in arcam firmam [239/122 recondant, sigillis suis obsignatam et tribus seris occlusam, quibus aperiendis vnam clauem judex, alteram subiudex, tertiam notarius adseruent qui rursus triduo ante diem judiciis destinatam, praesto adesse debent, ut in indicem seu regestum citationes describant, quo sciri possit, vter alterum priore tempore citauerit, ut prior eius caussa iudicanda suscipiatur. Cum vero e regestri ordine ter quispiam voce praeconis recitatus et vocatus

---

tego powiatu y pieczęc, pisarz zięmski przysięgły sąm v siebie ią a nie kto inszy chowac ma, ktorą pieczęcią y pod tytułęm naszym pozwy maią byc pieczętowane y wydawane, a insze zadne listy, wypisy y zeznania kromia tylko samych pozwow tą pieczęcią nięmaią byc pieczętowane, ale będą pieczętowane wszelakie listy s tego vrzędu zięmskiego y sądowe wypisy, zeznania pieczęciami sędziego y podsętkową, a podpisane ręką tegosz pisarza zięmskiego.

Artikuł 11.

O xięgach zięmskiech w kazdym powiecie, gdzie maią byc chowane.

Vstawuię̨m tesz, chcąc miec y przykazuię̨m, aby w kazdym takowym powiecie, gdzie sąd zięmski będzie, w zamku abo w dworze naszym sędzia, podsędek, pisarz zięmski pospołu z slachtą wybrali, zbudowali y opatrzeli takowe mieysce, gdzieby zawzdy księgi zięmskie bespiecznie od wszelaki przygody były zachowane. A gdy roki odsądzone będą y po wywołaniu rokow maią xięgi ieszcze nięmni trzech dni ieszcze lezec, przy ktorych maią byc nieodiezdzaiąc sędzia, podsędek y pisarz dla zeznawania y wpisowania y wypisow brania y dla innych potrzeb slacheckiech, a rozizdzaiąc się, maią te xięgi złozyc y zachowac w skrzynię moczną ze trzęma zamkami, od ktorych iedęn klucz będzie v sędziego, drugi v podsętka, trzeci v pisarza y pieczęciami swoięmi zapieczętowac maią. A przed rokami tęn vrząd tak sędzia, podsędek y pisarz za trzy dni maią przyiachac a wpisywac pozwy w reiest dla tego, kto kogo pierwy pozwał, aby tesz tęn a nie ynszy

seu acclamatus non responderit, contumaciae damnabitur. Eodem modo et actor is, qui aliquem citauit, nec ipse comparuit, damnandus est. Haec tamen acclamatio per triduum continuanda est; et si tertio die non comparuerit, contumaciae poenam luet.

Articulus XII.

Si quis in ius vocatus non ierit et ius dicentibus non obtemperauerit.

Si quis in ius vocatus, primis judicialibus terminis non venerit, nulla
210 (123) legitima caussa impeditus, in proximis iudicialibus terminis aduersario ante litis contestationem vnam sexagenam soluet, judicio vero multae nomine duodecem grossos: judici octo, subiudici quattuor cessuros; si ne(c) in iis quoque secundis terminis citatus paruerit, in proximis terminis aduersario tribus sexagenis, viginti quattuor grossis iudicio soluendis multabitur. Qui si in tertiis quoque judicialibus terminis se sistere citatus neglexerit, caussam perdet et litis damno plectetur, judiciumque in odium absentis contumacis secundum aduersarium comparentem dabitur, resque, de qua actio est, et impensae in litem factae, praesenti adiudicabitur. Quod si contumax ille in secundis judicialibus vel in tertiis terminis comparuerit, nec aduersario et iudicio multam soluere voluerit, in eadem caussa erit, acsi non comparuisset.

---

był pierwy sądzon; a gdy z reiestru trzy razy będzie wołany, a nie ozowie się tęn, kogo wołaią, takowy ma byc skazan, iakoby niestał. Tymze obyczaięm y powodowa strona ma byc karana. A wszakze to wołanie stron ma byc rozumiano, yz woławszy stron iednego dnia y drugiego a trzeciego dnia woławszy, strona nieustawaiąca w roku ma byc zdana y skazana za niestanie swoie.

Artikuł 12.

Ktoby za pozwy na pierwsze, na wtore y na trzecie roki niestał bez przyczyny słuszny.

Vstawuięm tesz, ktoby będący pozwan, na pierwszych rokach niestał a przyczyny słuszny niestania swego v sądu nieopowiedział, takowy ma stronie na drugiech rokach pierwy, nis w sąd wstąpi, zapłacic niestanego kopę groszey a sądowi groszy 12, to iest sędzięmu groszy 8 a podsętkowi groszy cztery. A gdzieby o tosz na drugie roki będąc takze pozwany, niestał, tedy stronie ma zapłacic trzy ruble groszey, a sądowi groszy 20 y 4: a iesli tęze y na trzeciech rokach sądowych takze o to będący pozwan niestał, takowy iusz w rzeczy swoiey vpada, y tę rzecz, o ktorą był pozwan na te troie roki sądowe, wiecznie traci: a sąd na takowym vpornym to, o co pozwan będzie, szkody y nakłady prawnie skazac ma. A gdzieby strona pozwana stawszy na roczech trzeciech, a vporęm swoim tych win za niestanie swoie płacic niechciała, tedy o co pozwana będzie, w rzeczy vpadywa tak, iakoby na wszystkie roki niestała, a sąd ma na takowym vpornym to, o co był pozwan, ma skazac.

Articulus XIII.

De legitimis impedimentis.

Si quis ad terminos judiciales impeditus aegritudine vel seruitiis et negotiis nostris vel reipublicae vel comitiis generalibus vel pestilentiae [241/124 lue non venerit et vel in singulis vel in omnibus iis terminis non paruerit, pro contumaci non est reputandus nec contumaciae multa aut litis damno puniendus est. Verum si vel reipublicae vel nostra caussa abesse illum contigerit, aduersarium vel per nostras, vel per senatorum nostrorum litteras de suae absentiae caussa certiorem reddat; si infirmitate impeditus fuerit, suis apertis tamen litteris per procuratorem, mandatarium vel amicum, vel famulum se ei excuset. Si comitia inciderint et pestis grassata fuerit, ipsa res non comparentem sine denuntiatione excusabit; is tamen, qui aegritudine se excusabit, in proximis iudiciis, si citatus fuerit, iurare cogetur, se vere aegrotasse; si iurare noluerit, cadit caussa. Quod si nec in secundis, nec tertiis terminis comparere potuerit, in iis tertiis terminis judicium praeconem delegabit ad aegrotum et duos nobiles, coram quibus aeger ille iurabit, se per tres illos terminos continuos aegrotasse, nec se prae infirmitate parere iudicio potuisse; postquam autem iurauerit, a multarum solutione liberabitur, si iurare noluerit, luere eas cogetur. Sin post tertios terminos morbo leuatus non fuerit, excusationi amplius locus non relinquitur, quin

---

Artikuł 13.

Ktoby za posługą naszą abo dla choroby za pozwy stanąc na roki nię mogł.

Tesz ktoby był pozwan na roki sądowe pierwsze, drugie y trzecie, a zasłaby go choroba abo posługa nasza abo zięmska y przypadłe potrzeby zięmskie abo seym walny abo tesz powietrze morowe, dlaczegoby na ktorychkolwiek s tych troich sądowych rokow stanąc nięmogł, tedy za takowym niestaniem, iako niestanie płacic, tak y rzeczy tracic nięma, nizli sądowi y stronie ma o sobie dac znac. Ieslize posługa nasza zięmska, abo potrzeba przypadła tesz zięmska, tedy przes listy nasze abo panow Rad naszych, a iesli choroba, tedy listęm swoim otworzonym przes vmocowanego przyiaciela abo sługę swego, a sięm y powietrze morowe, to sąm osobą swą krom obesłania wymawia. A wszakze tęn, kto się chorobą wymawia abo zakrywa, potym na pirwszych rokach za przypozwaniem strony powodowy ma przysiądz, iako prawdziwie był nięmocęn; a iesliby przysiąc niechciał, tedy w rzeczy swey vpada. A iesliby y na trzecie roki za chorobą niestał, tedy na tych trzeciech rokach ma sąd zięmski posłac do niego woznego a przy nięm dwu slachcicow, przed ktoręmi tęn chory ma na tym przysiąc, ysz po wszystkie troie roki chor był, y za tą chorobą stac nięmogł; a gdy przysięze, naonczas od wszystkiech win wyszey opisanych wolęn będzie. A gdyby przysiądz niechciał, takowy one winy płacic ma, y chociaby przec się chor był, iusz będzie powinięn sąm przed się abo przes vmocowanego swego na czwartych rokach nakoniec vsprawiedliwic

vel ipse in quarto iudicio se sistat, vel procuratorem mittat ac ad-[242/125 uersarij citationi respondeat; si noluerit, caussa aduersario adiudicabitur.

Articulus XIIII.

Si actor, qui in ius vocauit, ipse absit.

Si quis in ius quem vocauerit, ipseque sine legitima caussa, superiore articulo expressa, iudicio abfuerit, nec absentiae suae caussam iudicio et aduersario denuntiauerit, iterumque eundem citauerit prius, quam caussam agere incipiat, citato pro absentia sumptus impensos et victum soluat. Quod si iterum citatus praesens, actor vero absens fuerit, actor caussam perdit, nec contra reum amplius eodem nomine agendi habebit potestatem. Si contigerit actorem iam contestata lite, controuertendo aliquibus indigere monumentis et probationibus, ad caussam suam pertinentibus, quibus se non indigere ante institutam actionem existimat, et ad ea producenda dilationem petierit, 243/126] judices differe ad proxima sequentia judicia eam caussam debent, ne probationum copia angustietur. In proximis autem iudiciis, si nec ipse comparuerit, nec monumenta probationesque, quarum caussa dilata superiore iudicio caussa est, attulerit, omni caussa cadet, quod et de reo conuento intelligi debet, si ad causae suae defensionem vllis monumentis indiguerit, ex caussis licitis et legitimis ac euidentibus dilatio ei concedatur ad euictorem et monumenta litteratoria in proximis terminis producenda, in quibus

---

się, niewymawiaiący się chorobą. Iesliby tesz y na czwartych rokach przes vmocowanego vsprawiedliwic się niechcial, tęn iusz w rzeczy swey, o ktorą pozwan będzie, vpada, y wiecznie to na nim skazano byc ma.

Artikuł 14.

Ktoby kogo pozwawszy na roki sądowe, sąm bez słuszny przyczyny niestał, y w częm oboiey stronie ma byc odłozono na drugie roki.

Vstawuięm tesz, ktoby kogo pozwawszy ku prawu, będący stroną powodową, bez słusznych przyczyn, iako wyszey o pozwanym napisano, y niedaiąc o sobie słuszny przyczyny sądowi y stronie znac, sąm z dowodęm swoięm niestał, tedy onęmu pozwanęmu, gdzieby chciał go drugi raz pozwac, ma pierwy za niestanie swoie strawę y nakład iego zapłacic, tosz potym o swoie mowic; a iesliby y drugi ras o tę rzecz pozwał, a sąm y powtore niestał, tedy tę rzecz, o co pozwał, traci; a pozwany tęn, kto roku prawa pilnuie zapozwy, iusz od tego czasu, o co pozwan, na wszystkie przyszłe czasy wolęn będzie. A iesliby strona powodowa stawszy y w prawo wstąpiwszy, maiąc spor z stroną obzałowaną na prawie, iakich przypadłych przyczyn, o ktorych przed prawęm niewiedziała a brała się ieszcze na iaki inszy dowod, ktorego na tęn czas ku prawu na sądzie mnie(c) nięmogła, abo o nięm niewiedziała a prosiełaby o odłozenie na drugie roki sądowe, tedy sąd ma ego dopuscic, a tym rzeczy swey nietraci. A na drugich rokach sądowych iesliby sąm niestał abo dowodu niestawieł, tedy rzecz swoię traci.

tam actor, quam reus ea, ob quae caussa dilata est, monumenta adferre debet ac testatum facere, se non differendi iudicii vel remorandae iusticiae caussa eum terminum impetrasse, sed ita postulante eius caussae expediendae ratione. Si vero apparuerit alterutrum litigantium frustrationis non necessitatis caussa dilationem impetrasse, et ea monumenta ac probationes in illo termino, quem distulit, habere potuisse, expensas et damna, quae aduersarius propter dilationes termini illius fecit, quaeque se fecisse iurauerit, praestabit.

Articulus XV.

De vitilitigatoribus.

244/127] Quisquis lite contestata et caussa iudicata, vel per transactionem composita contra rem iudicatam vel transactam venire ausus, de eadem caussa in ius aliquem vocauerit, negotiumque ab ea caussa absoluto, iterum exhibuerit, vocato in ius sexagenas septem, iudici duas, subiudici vnam soluat; res iudicata, acta, transacta suum robur obtineat.

Articulus XVI.

Citationes esse honestis verbis non contumeliosis concipiendas et scribendas.

In citatationibus, quibus in ius homines vocantur, non sunt adscribenda verba honorem et famam hominum laedentia; talibus enim citationibus res-

---

Tak tesz y strona pozwana iesliby na tych rokach y za tak krotkięm czasem iey za pozwęm zlozonęm nię mogla prawdziwie za iaką sluszną y przystoyną a wiadomą przyczyną listow abo zawodzce miec, bralaby się sobie w takowych rzeczach y artykulech na drugie roki, tedy sąd ma iey tego dopuscic; a wszakze na tych drugich rokach będzie powinna ze wszystkim gotowa byc y to przed sądem iasnie pokazac, yz sobie tęn rok odzierzala y vprosila nię na przewlokę iaką y stronie powodowy, ale yz bez tego byc nięmoglo. A gdzieby się to v sądu pokazalo, iz niesluszmie ci ku przewloce y krzywdzie stronie przeciwney takowy rok sobie kto odzierzal, mogąc to miec na pierwszych rokach, takowy powinięn stronie szkody, ktore za odwloką iego przyiela, na czym przysięze, zaplacic.

Artikul 15.

Ktoby kogo przes sąd abo przes iednanie ku prawu pozwal.

Vstawuięm tesz, ktoby s kięm miawszy prawo y vtraciwszy ktorą rzecz na prawie abo na iednaniu, a po sądzie y zaiednawszy o tosz go zas do prawa pozwal y na prawie teyze rzeczy znowu szukal y tego dochodziel, takowy powinięn zaplacic stronie siedm kop groszy, sędziemu dwie kopie groszy, podsętkowi kopę groszy, a potym sąd y iednanie ma przy mocy zostac.

pondere nemo cogetur, nisi in proximis terminis citationes corrigantur. In caussis tamen criminalibus: violentiarum, stuprorum, incendiorum, grassaturarum, aliorumque maleficiorum, quae caussae nobis et judicio castrensi diiudicandae relictae sunt, vnusquisque in citatione rem, vti acta est, scribere potest.

Articulus XVII.

De iis, qui eodem tempore ad diuersa subsellia in ius vocantur.

Qui in diuersis municipiis bona possidentes, ad diuersa judiciorum subsellia vno eodemque tempore vocantur, in eius municipii foro compareant, ad quod pro re maiori sunt vocati; interim tamen illi aduersario, a quo ad aliud tribunal pro minori vocati sunt, denuntiare per praeconem et nobiles ac ipsi iudicio impedimentum hoc suum debent, in proximis autem illius fori terminis, in quo, maiori caussa impediti, non comparuerunt, actis illius iudicii, in quo impediti erant, probare debent, se maioris caussae gratia abfuisse, ac tum demum multam nullam luent. In tertii tamen iudicii terminis eadem excusatione vti nemo poterit, sed iam, ut in termino peremptorio comparere et respondere aduersario cogetur, vel procuratorem cum pleno mandato mittere sub poena amissionis caussae. In vtriusque autem iudicii eius, a quo maioris caussae defendendae gratia abfuit, prioris et secundi termini ex actis illius judicii, in quo caussam dixit, significationem referre debet.

Artikuł 16.

W pozwie nięma nikt na nikogo rzeczy nieucciwych y dobry sławie obrazliwych pisac.

Tesz vstawuięm, yz w pozwiech naszych zięmskiech, ci, ktorzy ie robią, nięmaią pisac rzeczy dotkliwych pocciwosci; gdzieby pozwał tak, tedy na takie pozwy strona pozwana stawszy, niepowinna odpowiadac, az się on na drugich rokach na pozwiech swoich poprawi, nizli co się dotycze naiazdow domowych, gwałtow białych głow, pozohy, rozboiow y inszych złoczyncow, ktore artikuły na vrząd nasz y na sąd zamkowy a nieziemski naleząją, to kazdy wedle vczynku takowego moze w pozwie mianowicie napisac.

Artikuł 17.

Kto imiona swoie w roznych powieciech ma, s ktorych do roznych sądow na iedęn rok byłby pozwan.

Iesliby kto s poddanych naszych w roznych powieciech maiąc imiona swoie, do roznych sądow był pozwan, a rokiby na iedęn czas w tym powiecie, do ktorych iest ku sądu pozwan, przytrafili się, tedy ma w tym powiecie stanowic się, do ktorego iest o więtszą rzecz pozwan. A wszakze tym, ktorzy go pozywaią, ma przes list swoy y przes woznego y slachtę ludzi skromnych y sądowi powiatowęmu, v ktorego się nie stanowi, o sobie dac wiedzęnie, yz dla wietszy rzeczy, o ktorą iest pozwan do inszego powiatu, sam się niestanowi. A iednak s tych ksiąg, v ktorego się sądu stanowił, wziąwszy wypis, na drugich rokach ma pokazac przed tym sądem,

246/129] **Articulus XVIII.**

De delinquentibus in aula domesticis et externis.

Si quis eo loci, in quo nos cum aula versari contigerit, deliquerit, vim alicui intulerit, occiderit, vulnerauerit, damnumue aliquod dederit, vbi deliquit, ibi iudicium suscipere cogetur, nec ad municipium prouocandi habebit potestatem, nec litteras citationis expectare, nec vlla excusatione vti permittetur, sed mox, vt per aulicum nuntium accersitus fuerit, vel coram nobis, vel coram aulico nostro magni ducatus Lituaniae officio, cui ea iurisdictio a nobis mandata fuerit, compareat et caussam dicat.

Hospes etiam et peregrinus apud idem officium omnibus de se conquerentibus respondere, et se non alio, quam hoc huius statuti iure, non expectata citatione, quam primum accersitus fuerit, ad ius suum non prouocando, de obiecto crimine purgare debebit. Vicissim, si cui hospiti ac peregrino tam in praesentia, quam in absentia nostra quocunque loco et in quacunque jurisdictione a domesticis vis, caedes, vulnera, iniuriaue vlla in-
247/130] feratur, accersitus et accusatus iniuriarum, in istanti, non expectata citatione, ciuis autem et plebeius sine terminis dilationum coram nobis, palatinis, officialibus nostris castrensibus et aulicis respondere cogetur; ciues vero iuri Maidemburgensi subiecti, coram suo magistratu caussam dicere cogantur. Si quis autem domesticus accusatus ab hospite, et ad nos citatus,

---

v ktorego się niestanowił, iz się prawdziwie wietszą sprawą zumawiał, tedy niestanego nie powinięn będzie płacic; a wszakze na trzeciech rokach nięma się więtszą sprawą wymawiac, ale się powinięn stanowic y odkazowac, iako na zawitęm roku, iesli nie sąm przes się, tedy przes vmocowanego swego pod vtraceniem tey rzeczy, o ktorą pozwąn, a przedsię onego sądu, gdzie pierwy y powtore się stanowił, ma wypis przed vrzędęm pokazac.

Artikuł 18.

Ktoby co przy bytnosci y dworze hospodarskim vczynił, iako ma byc sądzon, y o gosciach cudzoziemcach.

Vstawuięm tesz, gdyby przy bytnosci naszey hospodarskiey w tym panstwie naszym w. x. Lith. gdziekolwiek będący nam dworęm naszym kto komu vczyniełby gwałt, boy, rany, abo iaką szkodę, tedy tęn obwiniony vczyniwszy to przy dworze naszym, nięma się powiatęm wymawiac, ani się na pozwy brac, innym się zakrywac, ale zarazęm przed (s) dworzanina naszego zapowiedziany będzie, powinięn przed nami abo przed tęm vrzędęm naszym, dworęm, w. x. Lith. rodzicęm, komu to od nas zlecono będzie, stawszy vsprawiedliwic się. A gosc takze powinięn będzie vsprawiedliwic się przed vrzędęm naszym kazdęmu, y tuteeznym prawęm, bez roku, tylko za zakazęm niewymawiaiąc się y niezakrywaiąc się prawęm swoim. A iesliby się ktoremu cudzozięmcowi przy nas hospodaru, abo chocia w niebytnosci naszey w ktorym miescie, abo pod ktorym vrzędem od ktorego tutecznego iaki gwałt, boy, rozboy, zranięnie, odięcie gwałtownie maiętnosci iego y cokolwiek s tych

abscesserit, aulicus noster vel officii castrensis nuntius cum nostris aut castrensibus litteris ad bona domiciliumque eius eum accersitum mittatur; et si eum domo abesse contigerit, in domo, vel in bonis litterae citationis, quibus accersitur, relinquantur et terminus comparendi coram nobis vel officio duarum septimanarum assignetur, in quo nisi paruerit, eius delicti, cuius accusatus est, probati tamen, condemnabitur, et executioni res iudicata demandabitur.

Articulus XIX.

De iis, qui eo loco delinquunt, vbi possessiones non habent.

Si quis externus vel in magno ducatu Lituaniae bona non possidens, [218/181] peregre in quodcunque municipium et in quamcunque iurisdictionem ac vrbem veniens, vim intulerit, caedes patrauerit, vulnera inflixerit, damna dederit, delictumque aliquod admiserit, eo loco, in quo deliquit, apud officium castrense, vel si ubi castrense officium non fuerit, apud factorem curiae nostrae proximae accusatus, iudicetur et pro delicti qualitate puniatur. Si tamen in aliquo municipio non procul a delicti loco, bona possidere delinquentem contigerit, vel in alicuius domini famulatu esse, ille ad municipii sui forum, hic ad dominum, cuius famulus est, mittatur. Famuli tamen seu servitores isti, si bona non possideant, perpetrantes aliquod crimen, in arce vel in curia

---

pomięnionych rzeczy, tedy obwiniony w tych rzeczach bez pozwu, a mieszczanin y prosty człowiek bez rokow, nieprzewlaczaiąc niczęm, powinięn się vsprawiedliwic za zakazęm przed nami, przed woiewodami y vrzędniki naszęmi zamkowęmi y dwornęmi, a mieszczanin mieszkaiący pod maydeburskięm prawęm, przed miesckięm vrzędęm. A iesliby kto s poddanych naszych na załobę goscinną będąc zapowiedziany, precz viachał, tedy na imięniu iego z listem naszym dworzanin nasz ma byc posłan, abo urząd zamkowy ma poslac z listęm swoim; a chociaby go na imięniu niebyło, przedsię tęn list na imięniu iego ma byc położon y rok złozon ku prawu stac za dwie niedzieli, a on nakoniec, niczem niewymawiaiąc się, winięn będzie na tęn czas stac y usprawiedliwic się. A gdzieby przed się y na tęn czas y dzięn ięmu złozony niestał, tedy to ma byc na nięm, o co załoba iest, wedle dowodu skazano y odprawowano.

Artikuł 19.

Ktoby niemaiąc w powiecie osiadłosci, będąc z inszy zięmie abo powiatu, zbytek iaki vczynił.

Tesz vstawuięm, ysz ktobykolwiek z ynszy zięmie cudzozięmiec abo ktoszkolwiek nieosiadły w tęm panstwie naszym w. x. Lith. przyiachawszy w ktorykolwiek powiat, gdzie osiadłosci nięma, abo pod urząd y do miasta naszego vczynieł tam komu gwałt, boy, rany, szkody, y iakiszkolwiek zbytek, tedy tamze a niegdzie indzi na urzędzie naszym zamkowym, abo gdzieby zamku niebyło, na dworze naszym sądzon y skazowan byc ma, y odprawa na nim czyniona. A wszakze iesliby w drugim powiecie poniedaleku osiadłosc swoię

detineantur, detentique de sua detentione domino suo significent; dominus autem, si de seruo ius accusanti non dixerit, ipse ad castrense iudicium citatus respondebit.

Articulus XX.

Ad palatinorum, capitaneorum, tenutariorum fora causae pertinentes.

249/182] Palatinis, capitaneis et tenutariis nostris eam iurisdictionis auctoritatem tribuimus, ut eorum quisque in suo municipio ac magistratu iudicia exerceant et in ius vocent in caussis criminosis, quales sunt irruptio violenta in domos nobilium, violentia in ciuitatibus facta, incendia, grassaturae, stupra feminarum, furta, crimen falsi, caedes nobilium; in eorum vero absentia eorum vicarii cum castrensi iudice iurato et possessiones in municipio habente, eandem iudicandi et condemnandi habebunt potestatem ex praescripto huius statuti. Et si quis in recens patrato crimine prensus fuerit, sine citatione iudicetur; sin vero in instanti et in ipso facto comprehensus non fnerit, citari litteris citatoriis debet, eique dies dici seu terminus assignari debet, non diutior, quam duarum septimanarum; si autem in hoc termino non comparuerit, officium illud, ad quod vocatus non paruit, id nobis per litteras suas significet, nos vero sine vlla indulgentia et procrastinatione mox ut nobis id significatum fuerit, accusatum illum et contumacem ex omni

---

miał, abo pana, komu służy, powiedział, takowego z osiadłosci iego abo przed iego panęm, komu służy, prawęm vzywac maią. A iednak sludzy panscy nieosiedli, gdyby vczynieł gwałt abo zranięnie, maią byc zadzierzani na zamku abo na vrzędzie dworu naszego, a oni słudzy o sobie maią dawac znac panu swoięmu. A gdzie pan sprawiedliwosci nieczyni o to, sąm do vrzędu pozwany odpowiadac powinięn, a pozywac o to do vrzędu zamkowego.

Artikuł 20.

Co maią sądzic woiewodowie, starostowie, dzierzawcy y o ich pozwiech w tychse rzeczach.

Vstawuięm tesz chcąc miec y daiąc moc, aby woiewodowie y starostowie, dzierzawcy ludzi w powiecie y vrzędzie swoim sądzieli y pozwy swoie dawali, o ile artikuły tu mianowicie opisane, to iest o naiazd gwałtowny na dom slachecki y o gwałt w miesciech naszych, o pozogę y rozboy po drogach, o gwałtowanie panięn i niewiast, o złodzieystwo, o fałsz y o głowę slachecką, iako wyszey opisano, oni sami a w niebytnosci ich namiestnicy ich s sędzią zamkowym osiadłym y przysięgłym, maią moc y miec będą sądzic y sprawowac y konczyc wedle prawa y statutu wszęm panstwu naszęmu w. x. Lith. od nas danego; a gdzieby kto na gorących vczynkach tych wyszey mianowanych artikułow ktoregoszkolwiek stanu kto był poiman, tedy tu ma byc sądzon bez pozwu; a iesliby zarazęm na takowym gorącym vczynku niebył poyman, tedy iusz pozwy ku prawu ma byc przypozwan, a pozwu takięmu niema byc rok dłuższy, tylko od podania pozwu dwie

magni ducatus Lituaniae ditione proscribemus et banniemus, nec proscriptionis et bannitionis poenam remittemus prius, quam iniuria affecto satisfiat.

250/133] **Articulus XXI.**

De iudice castrensi.

Palatini, capitanei et omnes tenutarii arcium seu castrorum ac curiarum nostrarum, in quibus municipalia iudicia exercentur, singuli in suis officiis eligent iudicem castrensem, virum bonum, nobilem, in illo municipio possessiones habentem, iuratum, qui una cum officio castrensi caussas ad castrense forum pertinentes, iudicabit; a quo quidem iudice et aliis officialibus, si per negligentiam vel imperitiam erratum fuerit ac prouocatio interesserit, de negligentibus istis parti prouocanti palatini, capitanei et tenutarii iustitiam administrabunt sine omni mora, a querelae delatione intra duarum septimanarum spatium; quam si non administrauerint vel ipsimet iudicio suo iuri contrario iustitiam alicuius impediuerint, vocati ad tribunal nostrum litteris nostris et ad constitutum diem comparere vel ipsi personaliter vel per procuratorem debent, vbi nos iniuria ab illo magistratu affectis, sine omni mora iustitiam administrare tenebimur. Dies autem ei iudicio seu terminus in cita-
251/134] tione assignabitur, si extra ducatum degere nos contigerit, octo septimanae, in ducatu quattuor.

---

niedzieli. A iesliby za takięmi pozwy y na tęn rok stac niechcial, tedy vrząd ku nąm ma dac znac przez list swoy, a my tęmu niefolguiąc, bez wszelaki przewłoki y odkładania na inszy czas, ale zarazęm wziąwszy od tego vrzędu naszego o tęm wiadomosc, takowego dowinionego y urzędu naszego niepo- słusznego y (s) ziem panstwa naszego w. x. Lith. kazac wywolac, y nięmamy ięmu na to wywołanie podniesięnia dawac, aszby się s stroną załobliwą pierwy rosprawił.

Artikuł 21.

O sędzięm zamkowym, o sprawiedliwosci stronie z urzędęm zamkowym, przed woiewodą, starostą, dzierzawcą, gdyby się iey co vblizeło.

Vstawuięm, yz woiewodowie, starostowie y wszyscy dzierzawcy zam- kow y dworow naszych powiatowych, maią zosobna kazdy z nich na vrzę- dzie swoim wybrawszy człowieka dobrego slachcica, w tymze powiecie osia- dłego y przysięgłego, ktory vstawicznie powinięn będzie pospołu z urzędęm zamkowym sądzic y sprawowac wszystkie rzeczy sądowe, ktore zamkowi abo dworu naszęmu będą nalezec, a iesliby co się niedoyrzęnięm ich na tym vrzędzie w sprawie ich pobłądziło, tedy za odezwanięm strony na takowych vrzędnikach, iako namiestnika swego na sędziego zamkowego y na pisarza, woiewodowie i starostowie, dzierzawcy powiatowi bez wszelaki przewłoki, ale od załoby knięm przyniesiony, za dwie niedzieli maią dac prawo y z nięmi sprawiedliwosc vczynic. A iesliby woiewodowie, starostowie, dzierzawcy na- szey powiatowi s tymi wyszey opisanęmi urzędniki zamkowęmi swoięmi

Articulus XXII.

Peremptorii dies seu termini, qui sunt.

Primo peremptorius terminus is est, si quis eum, cui rem suam pignori pecuniae mutuae nomine opposuit, in ius vocet, vt pecunia mutua accepta pignus restituat; ille vero non compareat. Iudicium non comperendinando (s) in primo termino tanquam peremptorio auditis et visis actoris monumentis, actorem in possessionem bonorum, pignori oppositorum restituet; pecuniam vero a bonorum domino apud officium et acta depositam, creditori reddendam adseruabit. Secundo terminus peremptorius est pro violenta ex bonis pacifice possessis expulsione. Tertio pro seruo cuiuscunque status fugitiuo, qui damno dato ad aliquem profugerit, ac repertus et vadatus postulatusque ab eo, ad quem profugit, vel factore eius fuerit, nec eum reddiderit, nec se citatus iudicio stiterit, iudicium absente citato, in eius contumaciam fugi-
152/135] tiuum illum actori in illo termino non comperendinando adiudicabit. Quarto dies et terminus peremptorius esse debet vocatis in ius ob noua vectigalia, pontalia, aggeralia, transfretalia exacta a nobilibus et eorum subditis iniuste, in quo termino citatus peremptorie comparere cogitur; ni comparuerit in duplum damno affecto damnabitur, multamque eam luet, quae in nouorum vectigalium exactores supra statuta est. Teloniatores autem eo nomine accusati, coram thesauri nostri praefecto, officiales vero bonorum no-

---

sprawiedliwosci vczynic niechcieli, abo sami sądy swymi komu w sprawiedliwosci iego nad prawo vblizęnie vczynili, tedy takowy vrząd nasz ma byc przed nasz listęm naszym pozwan, na ktory rok tęn vrząd nasz sam abo przes umocowanego swego powinięn będzie przed nami stac, a my na tym roku takowęmu vkrzywdzonęmu bezodwłoczną sprawiedliwosc vczynic mamy; a rok takowęmu pozwaniu, iesli będzie(m) w tutecznym panstwie naszym w. x. Lith. 4 niedziele, a iesli w Koronie polski osm niedziel składan byc ma.

Artikuł 22.

O rokach zawitych, w ktorych rzeczach maią byc składane.

Napierwy kto kogo pozowie o zastawę ku braniu pięnię dzy, chocia strona pozwana niestanie na roki pierwsze, tedy przedsię sąd niema odkładac na dalsze drugie roki, ale na pierwszęm roku, iako na zawitęm, pierwy wysłuchawszy dowodu strony powodowy, tesz ma skazanie vczynic y wwiązanie stronie powodowy dac, a wwiązawszy od niego piniądze do vrzędu przy xięgach sądowych maią byc położone y do tego czasu, asz ie strona pozwana wezmie. Drugi rok zawity ma byc o odięcie imięnia y o wybicie z domu spokoynego mięszkania; trzecie o sługę ktoregoszkolwiek stanu abo wolnego człowieka, abo niewolnika, ktoryby panu swoięmu szkodę vczyniwszy, vciekł do kogo, a nalezionby u niego y przyporęczony ięmu abo vrzędnikowi iego, a onby s niego sprawiedliwosci nieuczynił; a iesli on na tym roku niestanie, tedy sąd za dowodęm słusznym stronie powodowy ma

strorum coram nobis caussam dicent. Quinto si quis sepimentis, molis, obstaculis, pontibus, flumina nauigabilia impediuerit, quominus ratem agere vel nauigare liceat, damnumque cuipiam propterea dederit, citari peremptorie vno edicto poterit, ac non comparens damni dati damnabitur, obstacula autem omnia illa amouere et flumen perpurgare cogetur. Sexto, si quis ex contractu, pacto et conuento certo tempore se aliquid daturum facturumque stipulatus fuerit, vocatus in ius vel comparere vel in contumaciam absens damnatus iudicatum facere tenetur. Septimo in caussa familiae herciscundae seu diuisionis bonorum inter fratres, sorores et agnatos. Octauo contra fide- 253/186] iussorem ac fideiussori contra eum, pro quo satisdedit, peremptorius terminus dicetur.

Articulus XXIII.

De vitiis citationum, propter quae irritae decernuntur.

Si vocatus in ius, vocatum se esse neget, is, qui vocauit, praeconis recognitione in acta inscripta vocatum eum esse probet; si non probauerit, citatio irrita erit, nec reus illi respondebit. Nec ei citationi quisquam respondere cogendus est, in qua nominatim et significanter aliquid expressum non fuerit; ac nec illi, in quibus deletae et abrasae litterae cernerentur, praesertim si cum reddita reo citatione exemplar actoris in aliqua re non conueniat vel in tempore datae discordet, vel si tempus datae omissum fuerit

---

skazanie uczynic y tego zbiega iemu przysądzic, nieodkładaiący na drugie roki y na dalsze czasy. Czwarte roki zawite maią byc o myto, o mostowe, o grobelne y przewozy slacheckie y wszelakich stanow, gdy kto na ki[illegible] abo na poddanym czyięm niesłusznie wezmie, ma pozwany na pierwszym roku iako na zawitęm stac; a ieslize niestanie, tedy sąd stronie załobliwy szkodę sowito ma skazac y w tęm za tęm niestanięm w winę wpada, iako około tych myth, mostow y grobelnych niesłusznych wyszey iest opisano. A iesliby to mytnicy abo vrzędnicy naszey vczynili, tedy z mytnikow pod- skarbi naszey ziemscy, y z urzędnikow naszych my hospodar sprawiedliwosc czynic mamy. Piąte ktoby iazami, młynami, gaciami, mostmi rzeki portowe hamował, przechodu abo drogi słuszny nieuczyniwszy, zatymby się komu szkoda stała, takowy będący pozwan na pierwszym roku iako na zawitym ma się stanowic, a iesliby niestał, tedy sąd ma nanięm skazanie vczynic z zapłacęnięm szkody, a przedsię s sądu drogi y przepusty naprawione y wolne vczynione będą. Szoste iesli się kto komu dobrowolnie zapisał y rok w liście swoim oznaymił a nieuczyniełby tęmu dosyć, tedy za pozwy na pierwszem roku iako na zawitęm, iesli nie stanie, ve wszystko vpada podług listu abo zapisu swego, a sąd ma iusz odprawę vczynic według listu a zadnych rokow nieskładaiący. Siodme o rozdział imion i maiętnosci wszelakich miedzy bracią y siostrami bliskięmi takze przes pozew ma byc rok zawity tymze obyczaięm y na porucznika, a porucznikowi z istęm o te rzeczy ma byc rok zawity.

Vt autem dolis occuratur, ne quis tergiuersando et iustitiam hominum intricando, citationes ipse vitiet, statuimus, actorem praeconis recognitione probare posse, non expunctas, nec in vlla parte vitiatas ac cum exemplari conuenientes citationis litteras esse citato porrectas. Quod cum probauerit, [254/137 reus citatus actori respondere in iudicio cogendus est; pro viciatis autem citationibus multam soluet: sexagenam actori vnam, iudicio grossos duodecem. Nec ullae aliae caussae excogitari debent, quibus se reus citatus excusare valeat, quominus citationi respondeat. Et si quis citationis articulus vitiatus fuerit, reliquis integris citatus respondeat.

Articulus XXIIII.

De citationibus.

Statuimus citationum auctoritatem non durare, nisi ad proximos iudiciales terminos, ante quos editae sunt, proinde in citationibus dies et terminus, ad quem quis in ius vocatur, nominatim exprimendus est.

Articulus XXV.

Neminem esse extra suum forum in ius vocandum.

Nemo de re ad iudicium terrestre spectante, ad forum alienum seu 255/138] castrense, seu aliud quoduis quenquam vocare audeat. Quisquis autem

---

Artikuł 23.

Na ktore pozwy odpowiadac strona powinna a kiedy niepowinna, y o skrobanych pozwiech.

Vstawuięm, iz kto kogo pozwy pozowie, a stronaby pozwana ktęmu się roku nieznała, tedy strona powodowa pozwy y roku ma dowodzic wypisęm s ksiąg zeznania woznego, a iesliby niedowiodła, tedy pozwana strona niepowinna odpowiadac. A ktęmu nięma odpowiadac, iesli kto znacznie czego y mianowicie w pozwie nięnapisał y niedołożeł. Ieszcze na taki pozew niepowinna strona odpowiadac, ktoryby beł skroban y nięmaią takowe pozwy v sądą (s) mieysca miec, ktoreby beły skrobane, a zwłaszcza iesliby się ięden z drugięm niezgadzał w dacie abo w czymkolwiek, abo yzby daty w nim niebyło napisano. Nadto my postrzegaiąc tego, aby kto chytroscią iaką dla zbicia pozwu y przewłaczaiąc komu prawo, sam nawięcy pozwany, pozwu maiącego w ręku nieskrobał y daty niepoprawował, vstawuięm, yz gdyby takowy pozew od obzałowanego na prawie był położon, tedy strona powodowa ma woznęm tego nan dowiesc, yz ięmu dał pozew cały nieskrobany a w dacie y we wszystkiem zgodny; a po takowym dowodzie pozwany powinięn ięmu odpowiadac. A innęmi zadnęmi przyczynami pozwy nięmogą byc zbiiane, a winy za skrobanie pozwu powodowy stronie kopę groszy a sądowi groszy 12 ma zapłacic. Wszakze gdyby w pozwie iedęn artikuł był zbit przyczynami wyszey opisanęmi, tedy przedsię na drugie artykuły prawne druga strona odpowiadac powinna.

ad iudicium castrense vel commissoriale vel quodlibet aliud, exceptis articulis in hoc statuto expressis, castrensi vel curiali officio reseruatis, vocauerit, vocatus seu citatus se sistere non debet nec citationibus eiusmodi parere, quin etiam is, qui in alienum forum vocat, iudici suo multae nomine sexagenam vnam, subiudici mediam sexagenam, parti vero citatae tres siclos alias *rublic* soluet, nisi forte is vocetur, qui ex contractu foro renuntiauit suo.

Articulus XXVI.

De reconuentione.

Si quis immobilia in territorio non possidens, alium possidentem in ius vocet, ac lis inter vtrosque communis eadem de re esset, vocatus in ius non prius vocanti respondeat, quam de se reconueniendo apud eosdem iudices cauerit sine prouocatione ad competens sibi forum.

Articulus XXVII.

De diebus iudicialibus.

256/139] Dies seu termini iudiciales terrestres tres in anno celebrari debere statuimus, quibus iudex, subiudex ac notarius in sui municipii arcem vel curiam nostram conueniant et per duas hebdomadas in eodem loco, si caussarum multitudo postulabit, permaneant, vel si pauciores caussae fuerint,

---

Artikuł 24.

O pozwiech, iak długo trwac maią.

Vstawuięm tesz, yz kazde pozwy vrzędu ziemskiego dali trwac y w mocy swey byc nięmaią, tylko na iedne roki sądowe, przed ktoręmi ich wzięto, y dlatego roki, na ktore się tęmi pozwy pozywac będą, w onych pozwiech mianowicie maią byc opisane.

Artikuł 25.

Ktoby kogo od sądu ziemskiego s powiatu swoiego do inszego prawa wyzwał, abo do zamku.

Vstawuięm chcąc miec, aby nikt nikogo o rzeczy sądowi ziemskiemu nalezące do inszego prawa zamkowego ani do zadnego inszego od swoiego powiatowego ziemskiego sądu niesmiał wyzywac; a ktoby kogo do sądu ziemskiego abo commisarskiego y ktoregokolwiek innego vrzędu y sądu, krom artikułow wyszey mienionych y sądowi zamkowemu abo dwornemu nalezączych, tedy pozwany niepowinien się ni przed tym stanowic y takowych pozwow posłusznym byc, ale ieszcze tęn, kto pozwy wział y iemi pozwał, za to, ze mimo sąd swoy smiał to vczynic, ma zapłacic sędziemu kopę groszy, podsędkowi pułkopy, a stronie trzy ruble groszy, okrom tego, ktoby za zapisęm swoięm odstępuiący powiatu swego w iaki inszy sąd dobrowolnie się podał.

tantisper, donec eae caussae diiudicatae fuerint. Citati autem coram eis et citantes comparere debent, modo infra descripto.

Primi dies et termini iudiciales postridie festi sanctissimae Trinitatis, a catholica sancta Romana ecclesia instituti, incipient; secundi postridie festi sancti Michaelis, itidem a sancta catholica ecclesia celebrati; vltimi postridie festi trium Regum. Deinde rursus alii a festo Trinitatis initio sumpto, per supra descripta tempora procedent.

Iudex autem et subiudex cum notario a mane vsque ad horam vesperarum pro tribunali sedeant, singulis illis iudicialibus diebus ordine suo ex regesto caussas iudicantes, nullius gratiae quidquam dantes, sed ordinem datae citationis sequentes, ut eius, qui primus citauit, caussa prior iudicetur. 157/140] Eorum autem nomina, qui citauerunt, quique citati sunt, initio terminorum in regesta referri debent, ex quibus praeco singulos citatos euocabit, ne priores posteriores, posterioresque priores fiant.

Si autem inciderit tempus comitiorum generalium magni ducatus Lithuaniae, quattuor septimanis ante dies seu terminos iudiciales iusticium erit ei iurisdictio iudicum intermittetur. Si quoque bellum decretum et litterae bellicae per municipia publicatae sex septimanis ante terminos illos iudiciales fuerint, propter apparatum belli iudicia differentur. Si tamen interim in expeditionem educti municipales non fuerint, nec se loco mouerint, iudicia exer-

---

Artikuł 26.

Nieosiadły w powiecie gdyby osiadłego pozwał, powinięn się tamze pozwanęmu vsprawiedliwic.

Tesz vstawuięm, gdyby kto nięmaiący w ktorym powiecie osiadłosci, pozwał drugiego tam osiadłego, a słoby ięm obięma o iednę rzecz, tedy tęn pozwany moze zarazęm nieodpowiadac y w prawo się niewdawac, azby się on przeciwnik iego nieosiadły tam poddał y obwiązał się ięmu tesz w tey rzeczy, (o) ktorą tesz rzecz idzie, takze tesz w iego powiecie odpowiadac a vsprawiedliwic się, niebiorąc się do swego powiatu; a gdy się pod to podda y obwiąze, tedy przedsię on pozwany za tęmisz pozwy y na on czas wprzod będzie się powinięn vsprawiedliwic.

Artikuł 27.

O rokach, ktorych czasow, iakięm porządkiem maią byc sądzone, a kiedy tesz ich nięmaią sądzic.

Tesz vstawuięm, yz sądy zięmskie maią byc trzy kroc do roku, to iest troie roki sądowe, na ktore będą powinni sedzia, podsędek y pisarz na iedno mieystce do zamku abo do dworu naszego (ktore mieystca wyszey opisane są) ziezdzac się y tam mieszkac dwie niedzieli. iesli wedle spraw, a iesli mni, tedy poki rosprawią, rozsądzą, a pozwani y powod będą powinni przed nięmi się stanowic obyczaięm y sposoby nizey w osobliwych artikulech opisanęmi. Roki maią byc sądzone: pierwsze o swięty Troycy rzymskiego swięta naza-

cenda, non obstante bellica per litteras denuntiatione, sunt. Tertium iudiciorum impedimentum erit pestilentia in municipio grassans, quae postquam sedata fuerit, magistratus seu officium eius municipii iudicia edicere debet, ut iis, qui ea egent, iustitia administretur, virtute et auctoritate citationum ante pestilentiam citatis editarum.

Articulus XXVIII.

[259/141] **Qui termini in citationibus assignandi sunt et quomodo caussa exprimenda, et de exceptionibus contra citationes.**

Qui litem seu iniuriarum seu quamuis aliam alicui intendere vult, citationis litteras a municipali notario sigillo nostro ei municipio a nobis dato, obsignatas petat, in quibus querelam et actionem suam plene, nominatim ac expresse descriptam, edisserat; nam si quid in citatione expressum non fuerit, ei citatus respondere non cogetur. Quod si quis ipse citationem scribere arbitrio suo volet, eam notarius obsignabit, solario unius grossi contentus, atque ea citatio ei, qui citandus est, vel coram ac personaliter offeratur, vel in bonis illis seu fundis, ex quibus cuique iniuria infertur, deponatur. Qui autem personaliter citatur, quattuor hebdomadis citatio ei ante iudicia exhiberi debet; qui vero in bonis citationem deponere volunt, sex hebdomadis haec citationis depositio iudiciales dies antecedat, tempus non a data in

---

iutrz w poniedzialek poczną się; drugie w iesieni na dzięn swiętego Michała rzymskiego swięta y takze nazaiutrz się poczną; trzecie na dzięn y swięto Trzech Krolow zimie y takze się nazaiutrz poczną; a sędzia y podsędek y pisarz maią sądy sprawowac, a na sądzie siedziec kazdego dnia od poranku asz do nięszporny godziny, a pozwy sądzic porządnie z reiestru, niepatrząc na osobę y niefolguiąc w tęm nikomu, ale ktoryby pierwy pozwan, tedy naprzod sądzon byc ma. A ktorzy się na te roki pozwali, tych wszystkiech na początku rokow pisarz powinięn w reiest wpisac y z reiestru sądzic, dla tego, aby posledni nie był pierwszem, a wozny do prawa z reiestru wołac ma. A wszakze pod tęmi czasy roki sądzone byc niemaią: napierwy iesliby seym walny w. x. był złozon, tedy przed seymęm na cztery niedziele rokow sądzęnie vstac ma. Drugie ieslibyʼ listy woięnne zaszły, tedy dla gotowania na woyne za szesc niedziel roki nięmaią byc sądzone. A wszakze ieslizeby w tym czasie na woynę niewyiachał, tedy potym za tęmisz pozwy y pod tąsz mocą roki maią byc sądzone. Trzecia iesliby (czego Boze vchoway) w tęm powiecie powietrze morowe było a toby się znacznie pokazywało, pod takięm czasęm roki nięmaią byc sądzone, a po tym czasie, iako powietrze ominie, ma vrząd w tym powiecie, gdzie sąd iest, roki wywołac, a ci, ktorymby była potrzeba, maią się sprawowac za tęmisz pozwy swoięmi, na drugich rokach, ktore po tym powietrzu wywołane blisko przypadac będą.

citatione scripta, sed ab eo die, quo vel coram citatio oblata aduersario est, vel quo in bonis deposita, computando, nec breuius temporis interuallum inter citationem et iudiciales dies intercedere debet. Si quis autem in [259/142 primis iudicialibus terminis non paruerit, in secundis et tertiis contra citationis vitia exceptione vti non potest, sed directe respondere cogatur. Secus est, si quis violenter aliquem pigneret, duabus enim ante iudicia hebdomadis citatum pro pignore comparere oportet.

Articulus XXIX.

De iniuriis a factoribus, famulis vel subditis alicuius factis.

Si cui senatorum vtriusque status, principum, procerum, nobilium aut eorum famulis, subditis, hominibus a factoribus, famulis et subditis alienis iniuria facta sit, cuiuscunque status et conditionis ii extiterint, quorum homines iniuria quempiam affecerunt, iuiuria affecti a nobis vel a iudicio terrestri litteras petent, quas in praesentia praeconis illius territorii domino iniuriam facientium reddant, quibus admonitus, iustitiam iniuriam affecto administret, cuius iniuriae in regestum inscriptae iniuria affectus, domino copiam faciat. Si autem dominos abesse ab eis bonis contigerit, factores de subditis ius dicant, [260/143 eius autem iurisdicundi per interuallum non maius quattuordecem dierum tempus praefiniatur. Sin vero nec ipsi domini, nec eorum factores ius con-

---

Artikuł 28.

O braniu pozwow, o kładzęniu ich przed roki, o zbiianiu ich przed roki, o zbiianiu ich na wtorych y na trzeciech, y o pozywaniu o grabiesz za dwie niedzieli przed roki.

Tesz vstawuięm, ktoby do kogo miał potrzebę o krzywdę abo o iakąszkolwiek rzecz, tedy ma od pisarza zięmskiego tego powiatu pozwy wziąc pod pieczęcią naszą, tęmu powiatu od nas daną, y w tychze pozwieh załobę swoię dostatecznie a mianowicie wypisac ma, bo czego w pozwie niedołozy, na to strona pozwana odpowiadac niepowinna. Wszakze gdzieby strona chciała sama pozwy sobie napisac, tedy gdy przyniesie gotowe napisane wedle prawa, pisarz wziąwszy od niego dochod swoy, iedęn grosz, zapieczętowac ich będzie powinięn, y tęmi pozwy przed kazdęmi rokami sądowęmi maią się pozywac, daiąc ich oczewisto y kładąc ych na imionach, s ktorych się krzywda dzieie; a kogo oczewisto pozwą, rok cztery niedziele, a komu na imięniu położą, szesc niedziel ma byc pokładano nie od daty w pozwie opisany, ale od tego czasu y dnia, iako na imięniu będą polozone, a mnieysze ani bliszsze roki za pozwy nięmaią byc składane; a gdzieby kto na pierwszych rokach sądowych niestał, tedy na drugich y na trzeciech rokach pozwow ani artikułow w nich opisanych, niczem zbiiac nięmoze ani będzie mogł, ale powinięn odpowiadac. Iesliby tesz kto komu grabiesz uczyniel, tedy o grabiesz mogą pozywac przed roki za dwie niedzieli.

querentibus dicere ac iustitiam administrare voluerint, iniuria affecti ipsos dominos citationibus officiosis in ius ad proxima terrestria iudicia vocent, ut compareant et iniuriosos sistant. In absentia vero dominorum actor non habebit necesse praesentiam illorum requirere, sed citationem in bonis deponat; iudicium autem caussa cognita iustitiam actori administrabit. Si vero citatus ipse vel mandatarius eius nomine non comparuerit nec iniuriosos stiterit, iudicium contra contumacem ex praescripto huius statuti, vti articulo XX huius distinctionis continetur, decernet. Si domini isti vel factores eorum in statuto ac promisso iustitiae de suis administrandae termino frustrati iniuria affectos fuerint et iustitiam temere sine vlla iusta caussa non administrauerint, vocati in ius frustrationis multam unius sicli id est *rubl* luent. Si tamen appareat dominum illum actori legitime ac iuridice iustitiam admini- [261/144 strasse, actorem vero temerarium fuisse et ea contentum esse noluisse, quin et inique sine caussa eum in ius vocasse, temerarius iste vitilitigator ipse eadem multa multabitur, quam in ipso instanti apud officium inique euocato praestabit. Ac propterea vnusquisque dominus litteris vel nostris vel officii administrandae de suis iustitiae admonitus, eos praesentes, de quibus, ut iustitiam administret, monetur, iudicio sisti et iudicatum solui stipulanti praeconi spondeat et diligenter adseruet, ut citatus eos iudicio sistat. Si tamen dominus se de iudicio suos sistendo et iudicato soluendo spopondisse nega-

---

Artikuł 29.

Komuby się krzywda iaka stala od vrzędnikow, sług y poddanych czyiechkolwiek.

Vstawuięm, iesliby kniaziatom, panom Radom duchownym y swieckim, slachcie y komuszkolwiek s poddanych naszych, im samym, boiarom, sługom y ludziom ich krzywdy iakie się w czym od kogoszkolwiek działy, tedy ma strona załobliwa wziąc list nasz hospodarski abo od sądu zięmskiego powiatowego, w ktorym imiona one ich będą, y iachac z woznym do tego pana, od czyiego vrzędnika, boiar sług y ludzi komu się dziac będą krzywdy, sprawiedliwosci prosic a załoby swoiey reiestr ma dac. A iesliby samych panow w tych imionach ich nie było, tedy y do vrzędnikow ich, aby oni z sług, z boiar y ludzi pana swego sprawiedliwosc czynieli; a rok dalszy od nich prawu, iedno za dwie niedzieli ma byc pokładan. A gdzieby iako panowie sami, tak y urzędnicy ich prawa dac y sprawiedliwosci vczynic niechcieli, tedy strona załobliwa ma pozwy od sądu zięmskiego wziąc po tegoto pana, s czyiego imięnia będą się tęm krzywdy działy y na roki go sądowe pozwac, aby sam stanął, y tych, od kogo się komu krzywda będzie działa, postawił. A wszakze w niebytnosci tego pana w tęm imięniu nięma go strona załobliwa nigdzie indzi szukac, ale na tymze imięniu pozwy połozyc ma, a sąd zięmski powiatowy będzie winięn miedzy nięmi doyrzec tego y sprawiedliwosc vczynic; gdzieby pozwany sam abo przes vmocowanego swego stac y tych vrzędnikow, boiar, sług y ludzi swych, komu dadzą winę, postawic niechciał, tedy sąd powinięn ku takowym nieposłusznym zachowac

uerit, iniuria affectus potestatem habebit eos, a quibus eam perpessus est, capiendi et apud officium proximum, si bona non possident, cum eis iure agendi, quos dominus postea defendere non poterit.

Articulus XXX.

De litis contestatione et processu iudiciario.

Actor et reus in iudicio comparentes, ordine quisque suo propo- [262/145
sitionem, responsionem aliasque iuridicas exceptiones honeste, sine iurgiis et ambagibus prosequantur. Actor loco propositionis citationem legendam dabit, eamque reo esse traditam, iustis probationibus declarabit. Reus autem respondebit et de obiectis in citatione se purgabit, in qua responsione rei, si actor eiusmodi quid audiuerit, quod ex tempore replicare non possit, liceat illi per iudices cum amicis secedere ac deliberare, quin et, si opus fuerit, iterum idem illi licebit, eandem potestatem iudices secedendi et deliberandi reo concedent, neutri tamen partium plus, quam bis secedendo deliberandi caussa detinere et producere caussae cognitionem licebit, nec patientur iudices partes diutius et vltra modum rixari ac litigando litem in longum protrahere. Posteaquam autem et actor et reus caussam concluserint et perorauerint, iudicesque de ea decidenda consultare voluerint, admonebunt primum partes contrauertentes, ut omnia monumenta ad caussam pertinentia

---

się według statutu, iako w tęmze rozdziale artikuł 12 iest napisano. A iesliby tęn pan y ktoszkolwiek sąm abo vrzędnicy ich komuszkolwiek w krzywdach rok sprawiedliwosci złozeli, a na roku złozonym sprawiedliwosci vczynic niechcieli bez słuszny prawny przyczyny, tedy takowego pana y sług iego sąd zięmski sądzic ma, a tęmu, komuby on obieczawszy sprawiedliwosc vczynic, a nieuczyniel, zarazęm v sądu stronie rubl groszy zapłacic ma. A wszakze iesliby się to pokazało na prawie, yz tęn pąn vczyniel onęmu sprawiedliwosc słuszną, ale on iey uporęm swoim nieprzyiął y na ni nie przestawał y o to go do sądu zięmskiego przyciągnął, tedy tego rubla groszy płacic niepowinięn, ale ieszcze ten vporny sąm onęmu tęn rubl groszy tusz zarazęm v sądu zapłacic ma. Od tego czasu, komu gdy pan y slachcic iako listęm naszym vrzędownie o vczynięnie sprawiedliwosci obniesion będzie y takowego vrzędnika z sług y s poddanych iego samego wtęnczasby zastano, oczewistoby przyporuczano y tegoby dowiedziano, tedy tęn pąn onego vrzędnika, sług y poddanych swoich ma wiadomosc miec za pozwy, powinięn ich będzie v sądu zięmskiego na roku złozonym stawic. A wszakze iesliby pan v prawa vrzędnika albo sług y poddanego swego zaprzał się, tedy będzie wolno stronie powodowy szkodnika swego wszęndzie imac y do vrzęndu bliskiego przyciągnąwszy z nim (iesli nieosiadły był) prawęm się obchodzic, a pan iego bronic go nięma.

edant, quo facto notarius caussam omnem informabit et annotabit. Cumque iam litigatores nihil se praeter ea, quae ediderunt, habere professi fuerint, [263/146 postea ab eis nihil adiici et adscribi iudices patientur, iudexque cum subiudice interim deliberabit. Quodsi amplius deliberandum censuerint, in alterum vel in tertium diem et non diutius comperendinare poterunt, ita, ut tertio die absque diutiore procrastinatione sententiam pronuntient, ita, ut ne ea extra libellum proferatur, sitque propositioni ac responsioni conformis, nec quidquam adiectum ultra partium allegata ac responsa contineat. Interim vero dum iudices deliberant, licebit partibus per transactionem caussam componere.

Nemini autem iudicum ac ne nobis quidem, aut palatinis, capitaneis eorumque vicesgerentibus, iudicibus, subiudicibus castrensibus et terrestribus licebit capitis sui iudicium et arbitrium sequi et secundum suam rationem iudicare et decernere, nisi ex huius statuti praescripto.

Articulus XXXI.

De euictoribus.

Si quis in iudicio aliquem in ius vocatum euincere ac pro eo interce- 264/147] dere voluerit, is totam caussam in se transferat, ac ipse coram citationi, non expectata alia citatione, in eodem termino iudiciali respondeat,

---

Artikuł 30.

Iako strony v sądu zachowac się maią y co ięm pozwolono byc ma.

Tesz chcąc to miec, aby v sądu załobę y odpor porządnie bez swarow y niepotrzebnego zabawięnia szły (s), tak vstawięm, iz naprzod strona powodowa nieczyniący załoby, ma dac na prawie pozew czytac y pozwu swego słusznym dowodęm podpierac, a strona pozwana ma na tęn pozew iako na załobę odpowiadac y sprawowac się, w ktorym sporze iesliby strona powodowa co przeciwnego sobie vsłyszała, na coby rozmyslania potrzebowała, tedy sąd na odstąpięnie y poradę z iey przyiacioły ma iey dopuscic. A będzieli strona tesz y powtore vzyczęnia czasu na poradę prosic, tego iey sąd y powtore bronic nięma. Takze tesz y obzałowany stronie po dwakroc iednego dnia tylko iako y powodowy stronie rozmyslęnia na czas nięma sąd bronic, a więcy nad to swarow y sporow sąd nięma dopuszczac. A gdy iusz na obiedwie stronie sprawę swoię przed sądęm wypowiedzą, a sędzia s podsętkiem potrzebowaliby sobie rozmyslęnia, tedy maią pierwy strony napomniec, aby wszystkie na prawie, coby pokładac, pokazowac y mowic mieli, yzby to vczynili. A gdy to iusz to tu vczynią y pisarz to spisze, tedy iusz strony nad to nic więcy pokładac niebędą mogli, ani sąd tego przymowac y pisac nięma kazac, ale sędzia y podsędek maią się namawiac y namyslac; y iesliby tego dnia abo nazaiutrz rozmyslic się niemogli y do trzeciego dnia wziąc sobie na poradę y na rozmyslanie mogą, a trzeciego dnia sąd koniecznie skazanie iusz vczynic będzie powinięn wedlug załoby y odporu

oportet, ac cum actore pro eo, quem euincit, iudicio decernat. Nec quisquam euincere alium potest per litteras vel nuntium aut mandatarium, sed coram se ipse pro alio sistat, ac ita demum is, quem euincit, liberabitur. Actor autem contra euincentem actionem suam prosequetur, monumentaque omnia, inscriptiones, attestationes, totusque iuris processus contra euictum institutus, in euincentem transferetur, non secus, ac si nominatim in eum esset factus, nomenque euictoris pro nomine euicti reputabitur, nec euictor forum declinare et ad suam iurisdictionem prouocare poterit, sed mox in eodem instanti respondeat et caussam loco euicti dicat.

Articulus XXXII.

De procuratoribus et defensoribus.

Qui ipsi in ius vocati, comparere ob aliquod impedimentum non possunt, procuratorem vel defensorem caussae suae aut mandatarium ha- [265/148 bere in illo iudicio, ad quod vocati sunt, poterunt. Constitui tamen is non aliter potest, quam coram alicuius magistratus vel castrensis vel terrestris publico officio, apud acta, quorum rescripto se ad caussam alicuius absentis procurandam constitutum doceat. Principes tamen viri, puta senatores, proceres, officialesque nostri et nobiles, quorum sigilla sunt insignia ac nota omnibus, possunt per litteras apertas, sigillo suo obsignatas et manu sua

---

stron, niczego nieprzykładaiąc ani vymuiąc. A w tym czasie, gdy się sędzia, podsędek namyslą, iesliby strony chciały sobie wziąc na iednanie y vgodę, tedy oni ięmi tego dopuscic maią.

Ani hospodar, woiewodowie y vrzędnicy naszey, sędzia, podsędek y sąd zamkowy abo dworny y nikt niczego z głowy y z domysłu swego sądzic y skazywac nięmaią y niebędą mogli, tylko według tego statutu.

Artikuł 31.

O zastempowaniu v sądu iednęmu za drugiego.

Tesz vstawuięm chcąc miec, aby tak było na wszystkie potomne czasy, iż gdyby kto kogo drugiego o ktorąkolwiek rzecz v sądu zastąpieł, tedy tęn iusz będzie powinien sąm bez zadnych pozwow na tęnze czas za tąsz załobą s sądu nieschodzący zan odkazowac y vsprawiedliwic się, a zastępowanie inaksze byc nięma, tylko oczewiste v sądu, a nie przes listy y prokuratora; a gdzie iusz oczewisto v prawa zastąpi stawszy, pozwany abo obzałowany od tego wolęn a powodowa strona będzie o to s tym zastępcą mowic y rzeczy swoiey na nięm dochodzic, a listy y wypisy, opowiedania y wszystko to prawo y dowody, ktore powodowa strona przeciw obzałowany stronie w tęm prawie miała, maią przeciw tęmu zastępcy v prawa mieystce miec, tak iako obzałowanęmu imię zastępce za imie obzałowanego będzie rozumiano, a zastępca nięma sobie do powiatu ani do sądu swoiego ięmu należącego odkładac y brac, ale powinięn będzie sąm

subscriptas, procuratores constituere et mandata procuratoria in caussis suis ad iudicia omnia dare, atque ita constitutos procuratores iudicium pro legitimis caussarum actoribus agnoscere debet et caussas agere permittet. Si quis tamen dominus litis vel principalis ipse scribere ignoret, apud magistratum procuratorem constituat. Si autem procul vel longitudine itineris vel aegritudine impediente magistratum adire quis non facile possit, poterit per litteras apertas, sigillo suo obsignatas, procuratorem constituere eique mandatum pro se in iudicio caussam agendi dare; verum loco subscriptionis petat a nobili aliquo fide digno, vt ad (id) sigillum suum, ille quoque suum adhibeat, ita demum haec constitutio procuratoris auctoritatem in [266/149 iudicio obtinebit, sed exprimenda in eiusmodi mandato procuratorio caussa, quae in iudicio versari debet, breuiter est, reliqua vero caussae ad citationis contenta referenda; dari etiam potestas procuratori debet et vincendae et amittendae causae.

Articulus XXXIII.

De eisdem.

Si quis in iudicio comparens ipse caussam suam agere nequeat, alicui iurisperito coram agendam mandet, quod mandatum, quamuis litteris non sit expressum, valebit, iudiciumque mandatarium hunc caussam mandantis

---

abo przy sobie maiąc prokuratora, tegosz czasu, skoro zastąpi, odpowiadac y do konca się vsprawiedliwic.

Artikuł 32.

O zlecęniu rzeczy y dawaniu mocy komu za się v prawa mowic.

Vstawuięm tesz, iz gdzieby kto za pozwy abo za ktorem roku (s) przypadłęm niemogł na prawie byc, tak za chorobą iako y za innymi przyczynami ktoręmi y potrzebami swoimi, tedy prokuratora abo vmocowanego swoiego miasto siebie v prawa mieć, a wszakze mocny abo prokurator inakszy y inaczy vstawiony v prawa przymowan byc nięma, azby ięmu oczewisto zleciel rzecz swoię przed vrzędęm ktorękolwiek, tak ziemskięm, iako y zamkowym, y od tego vrzędu wypis s ksiąk wziąc ma. A xiązęta, panowie Rady, panowie chorągiewni, vrzędnicy naszey y slachta, ktorych pieczęci są znaczne, mogą w rzeczach y potrzebach swoich prokuratory y vmocowane do prawa słac z listy swoimi otworzonęmi, przypieczętowawszy je pieczęcią swoią y ręką swoią własną podpisawszy, kto pisac vmie. Za takowemi listy vmocowanęmi y wypisy vrzędowymi sąd prokuratorowi ma dopuszczac v prawa mowic y sprawowac. A gdzieby sam pisac nieumiał, tedy przed vrzędem ma do xiąg zeznanie vczynic. A gdzieby tesz kto s slachty vrzędu blisko miec albo za chorobą swoią do vrzędu iachac y poruczęnia prokuratorowi oczewisto zeznanięm swoim dac niemogł, tedy tesz takowy listęm swoim otworzonym do vrzędu prokuratorem (s) y vmocowanego posłac y ięmu rzecz swoię zlecic, w ktorym liscie przy pieczęci

agere permittet, quamuis etiam possessiones in illo municipio non habeat. Quin etiam si quis petat a iudicio procuratorem sibi auctoritate officii dari, dari ei ac procurator cogi, ut caussam eius agat, debet. Quin et in caussa Maiestatis etiam nostrae laesae accusato, procuratorem nos quoque dabimus. Pauperibus etiam, viduis, pupillis, inopibus aliisque miserabilibus personis iudicium procuratores dare debet, eorumque caussas gratis agere cogat, quin et iis, qui gratia alicuius oppressi, procuratores habere non possunt, auctoritate iudicii procuratores dentur.

Articulus XXXIIII. [267/150

Procuratores, qui esse non possunt.

In omnibus caussis et actionibus, quae de rebus mobilibus et immobilibus instituuntur, procuratores extraneos et immobilia in magno Lituaniae ducatu non possidentes, dari prohibemus. Excipimus caussas criminales, quando de capite vel fama alicuius agitur, ad sui enim defensionem nemo vndecunque procuratorem petere, etiam non possessionatum, prohibendus est. Iudex quoque, subiudex et notarius, et qui duntaxat bona ecclesiastica possident, procuratores esse in rem alienam non possunt, in rem suam possunt.

---

swoiey ma slachcica wiary godnego o przyłozęnie pieczęci prosic, tedy za takowym listęm pominiwszy w nim rzecz, o co idzie, a ostatek na pozew ie vkazac, zysku y straty dołozywszy, iusz prokurator mocny byc ma v prawa.

Artikuł 33.

Ktoby sąm nięmogąc albo nieumieiąc v prawa mowic, vstnie przed sądęm komu zlecił y komu sąd powinięn prokuratory dawac.

Vstawuięm tesz, iesliby kto sąm v prawa oczewisto stoiący y nięmogąc albo nieumieiąc sąm mowic y rzeczy swoiey sprawowac, poruczył vstnie komu drugięmu tę rzecz swoię mowic, tedy takowęmu zlecęniu iusz inakszego listownego niebędzie potrzeba, ale ma sąd za mocnego przyiąc, chocia y nieosiadłego. Ktęmuby kto nięmogąc sprawowac swoiey rzeczy ani vmieiąc v sądu mowic, prokuratora potrzebował, tedy sąd powinięn ięmu z urzędu prokuratora dac y kazac prokuratorowi od niego rzecz mowic iego y sprawowac. A w obrazęniu Maiestatu naszego my hospodar obiecuięm prokuratory obwiniony stronie dawac; zasię będzie powinięn prokuratora sąd dac z urzędu y darmo kazac ięmu mowic od vbogich, od wdow y sieroth niemaiętnych, y tym tesz, ktorzyby abo za nieprzyiaznią abo vbostwa (s) prokuratora miec, sami rzeczy swoiey niedowcipęm swęm sprawowac niemogł (s).

Articulus XXXV.

De poena praeuaricatorum.

Procuratores, qui caussa alicuius suscepta, cognita et perspecta, caussam produnt et aduersariam partem adiuuant aduersaeque patrocinantur, si hoc parte conuicti manifestis documentis, si nobiles sunt, infamiae poena, si ignobiles, capite puniantur. Si quis constituto procuratore mandatum procuratorium reuocare ac ipse caussam suam agere volet vel alium procuratorem in priora locum constituere, id ei licitum esto.

Articulus XXXVI.

Absentia procuratorum ex legitima caussa dominis litis seu principalibus non obsit.

Si procurator sub ipsis iudicialibus diebus vel terminis in morbum inciderit, nec ei, a quo constitutus est, et cuius caussam acturus erat, de morbo suo significare potuerit, ut alium loco sui substituat, commonefacere poterit, vel si in itinere morbo sontico et graui correptus fuerit, ita, ut ad diem iudicii peruenire non possit, haec procuratoris absentia nec principali nec ipsi procuratori oberit, et quamuis vel tertius terminus, qui peremptorius est, vel caussa ea fuerit, cui terminum peremptorium assignari solere et edici, praeceptum est, a quo procurator ob morbum abfuit, [269/15 caussa tamen principalis non perimitur, sed procurator ille mox, ut morbo

---

Artikul 34.

O prokuratorzech, iakowi byc maią y iakiech tesz sąd nięma przymowac.

Tesz vstawuiem, iz o imiona y o wszelakie inne rzeczy y ruchome imiona byc prokuratorem zaden cudzozięmiec nieosiadły w wielkięm xięstwie Litewskiem. A wszakze komu idzie o gardło abo o czesc, w takowy rzeczy kazdy sobie moze prokuratora cudzozięmca y nieosiadłego miec y od siebie vstawic, a sędzia, podsędek y pisarz, tak y ci, ktorzy tylko duchowne imiona dzierza, prokuratorowac nięmogą y nięmaią. A iednak y ci wszyscy wyszy mienieni w rzeczach swoich własnych sami przes się y przes prokuratory swoie sprawowac mogą.

Artikul 35.

O karaniu fałszywych y postępnych (s) prokuratorow y o odstawięniu prokuratora swego.

Vstawuiem tesz, yz gdyby ktory prokurator, podiąwszy się komu rzeczy iego mowic y sprawowac, y wywiedziawszy się na nięm tey sprawy y listy iego oglądawszy, wydał go w tym stronie przeciwny, abo do tey strony przeciwny przystał, y od ni zasię naprzeciwko ięmu, komu się pierwy obiecał, podiął rzecz mowic, a toby nan słusznym a iawnym dowodęm dowiedziono było, tedy takowy, iesli iest slachcic, czesc, a nieslachcic gardło traci; a ktoby sam v prawa stoiąc, chciał odstawic prokuratora, a sam swoie rzecz mowic, albo drugiemu prokuratorowi zlecic, to ięmu wolno

correptus fuerit, apud proximum magistratum denuntiare et allegare morbum per aliquem curabit ac postea et veritatem infirmitatis suae apud eundem magistratum probare, tandem et in proximis iudicariis terminis etiam iurare, se vero grauique morbo impeditum, venire ad iudicium non potuisse, cogetur. Idem et de nuntiis ad iudicia denuntiandorum legitimorum impedimentorum caussa missis, intelligendum est, nam nec ii, si morbo correpti ad iudicia peruenire nequiuerint, eodem modo, quo et procuratores, denuntiatione et probatione morbi facta, caussam eorum, a quibus missi fuerint, deteriorem reddent, nisi iurare morbum noluerint. Si autem quis dolo malo procuratorem se alicuius sine eius mandato simulans, confictis, falsoque et adulterino sigillo obsignatis mandati procuratorii litteris, caussam alienam perdat, caussa in integrum restituatur, quodque ab illo proditore alienae caussae actum, gestum, factumque in iudicio est, infectum fiat, proditor vero iste capitis poenam det.

270/158] **Articulus XXXVII.**

Quid procurator absente principali agere non potest.

Procurator auctoritate mandati procuratorii in absentia principalis nullas nouas obligationes principalis nomine, nullas recognitiones ad acta iudicii facere potest, nec pecuniam absenti principali debitam, solutam, tollere, aut debitoribus alienis apochas seu quietationes dare. Si tamen creditor ipse

---

Artikuł 36.

Przyczyny niestania prokuratorow abo y sług, kiedy y stronom ich nieszkodzi, y ktoby vczyniwszy się prokuratorem, bez woli strony co komv vtraciel.

Tesz vstawuięm, iz gdyby prokurator przed rokięm prawa nięmogący stronie swoiey o chorobie dac znac, izby inszego na iego mieystce posłała, abo iadący iusz na drodze rozniemogl się chorobą obłozną, tak zeby na rok do sądu sąm byc niemogl, tedy to iako stronie tey, czyie sprawy na się wziął, w rzeczach tych, tak tesz y prokuratorowi nic skodzic nięma; a chociaby trzecie roki ostatnie abo rok zawity, przedsię tym niczego nieutraci. A wszakze prokurator w tey chorobie, skoro się roznięmoze, ma do vrzędu bliskiego dac znac o sobie, a potym vrzędownie tey choroby dowiesc, a wzmogszy potym na pierwszech rokach będzie się powinięn przysięgą odwiesc, yz sprawiedliwie za obłozną chorobą na tęn czas stanowic się nię mogl. Tak tesz słudzy y posłancy od panow, od ktorychby do sądu posłanych, na roki w drodze chorobą wielką obłozną zaszła, po tęmusz powinni się zachowac, iako wyszey opisano; a ile iesliby prokurator abo sługa y posłaniec takowy o chorobie swey dac wiedziec y przysięgi na drugich rokach vczynic niechciał, tedy sąd niedbaiąc na takie wymowki ich, ma skazanie vczynic wedle statutu tego. Tak tesz iesliby ktokolwiek chcąc komu ku szkodzie, vczynięł się prokuratoręm, y list od niego pod pieczęcią iego sprawieł, a tegoby ięmu strona nieporuczyła, a zatymby co komu vtracil, takowy sąd nięma byc dzierzan, a tęn prokurator, ktory to vczyniel, gardłęm ma byc karan.

aliqua caussa impeditus, ad iudicium venire pecuniae, cuius soluendae dies venit, accipiendae caussa non posset, ac nuntium seu negotiorum suorum gestorem [illegible] de ea haberet necesse, id non aliter valebit, nisi speciatim et nominatim in litteris sua manu subscriptis, vel apud acta alicuius magistratus terrestris vel castrensis potestatem se facere pecuniam a debitore [illegible] et [illegible] nomine quietandi scribat creditor, ac tum demum nuntius [illegible] gestor seu procurator pecuniam tollere et de ea quietare [illegible]

Articulus XXXVIII.

Ne armati ad iudicia veniant.

[illegible] status, tam summis, quam infimis, licere permittimus, [illegible] vel cum armatis seruis, famulis, operis (s), aduocatis, patro[illegible] ad iudicia veniant, praesertim insolitis et ad vim inferen[illegible] accincti, thoracibus scilicet, loricis, sagis, hastis, cuspidibus, [illegible] bombardis, arcubus, balistis, catapultis aliisque ad defensam et [illegible] paratis instrumentis, exceptis honestis gladiis et cultris. Quis[illegible] secus fecerit, is si ad nos delatus a iudicio fuerit, multam duo[illegible] nobis luet, nec, dum ita armatus cum armatis in iudicio [illegible] caussam eius iudices audiant; et si pertinaciter deponere arma [illegible] aduersaria eius parte huic statuto obtemperante, pro contumaci et

---

Artikul 37.

[illegible] prokurator bez swoiey strony sprawowac nięmoze, a co kiedy moze.

[illegible] vstawuięm, iz prokurator za mocą zadnych zapisow nowych y za[illegible] wyznania niodkogo v sądu nięma czynic, ani pięniedzy zapisanych [illegible] nich quitowac, nięmaiąc przy sobie zadny strony, a wszakze ie[illegible] [illegible] nięmogąc albo niepospieszaiąc do vrzędu po pięmądze iachac, [illegible] przes kogo inszego te piniądze bra[illegible] y quitowac, tedy inaczy nięmoz[illegible] tylko przes takowego prokuratora y sługę swoiego, komuby oso[illegible] [illegible] y poruczęnię na to [illegible] swoim, ręką swoią podpisanięm da[illegible] [illegible] przed vrzędęm bliskiem [illegible] y wypisem tego vrzędu mocnym n[illegible] [illegible] takowy mocny może piniądze brac y moc będzi[illegible] [illegible] quitowac.

Artikul 38.

Iz nikt zbroyno y z bronią do sądu przyehodzic nięma.

Vstawuięm tez [illegible] nikt s poddanych naszych [illegible] książąt, panow, Rad, slachty, [illegible] stanu az do nis[illegible] szego stanu, iako sami panowie [illegible] przy paniech swoich, bez panow y przyiacioł [illegible] kaftaniech, z bro[illegible] mani takięmi, to iest [illegible] łukięm, s kusz[illegible] y z ynszęmi wszelakięm [illegible] do ziemskieg[illegible] przychodzic y przy sobie [illegible] przy sobie mie[illegible] y nosic [illegible] się s takowem[illegible]

absente pertinax ille reputabitur, itaque contra eum ex iuris praescripto decernetur.

Articulus XXXIX. [272/155

Poena iniuria quenquam in iudicio afficientium.

Si quis nobilium in iudicio extra caussae dictionem in aliquem verbis iniuriosis inuectus fuerit, ex decreto iudicii sex septimanarum carcere in arce proxima coërcebitur; si vero quem contumeliose truserit, vel pugno aut palma ceciderit, quamuis non vulnerauerit, caeso multae nomine duodecem siclos soluat et sex septimanarum carceri addicatur. Qui gladium, cultrum, frameam sine excusabili caussa e vagina eduxerit vel aliud quoduis telum strinxerit, licet neminem vulnerauerit, manus truncatione punietur; si autem vulnerauerit, capitis poenam luet. Si tamen quisquam ipse licenter dicto factoue aggressus quempiam prouocauerit et prouocatus siue aggressus sui defendendi caussa telum e vagina eduxerit et aggressorem vulnerauerit vel occiderit, poenam huiuscemodi non sustinebit. Quicunque posteaquam quem vulnerauerit in iudicio, aufugerit, proscribi in exiliumque agi debet.

---

broniami przed sąd przysc, takowy na sprawę y na oznaymięnie vrzędu naszego ma nam hospodaru zapłacic 12 rubli groszy, a przed się sąd iego sprawy słuchac nięma poty, poki będzie s takową swą bronią do sądu przychodzic. A iesliby przedsię vporym swym niechciał takowy zakazany broni od siebie odłozyc, y tak z nią v sądu był, a druga strona przeciwna iego czyniełaby tęmu roskazaniu naszęmu dosyc, tedy sąd zachowywaiąc stronę posłuszną, ma wedle prawa postąpic y skazanie przeciwko vpornęmu vczynic, tak iakoby tesz v prawa niestał.

Artikuł 39.

Ktoby się na kogo przed sądem słowęm targnął, ręką pchnął abo vderzeł, abo raniel, okrom yzby w obronie.

Tesz vstawuięm, iesliby kto będący stanu slacheckiego, stoiąc przed sądem, odstąpiwszy rzeczy swoiey, iedęn na drugiego słowęm się nieuccciwym targnął, tedy za to ma na skazanie tego sądu miasto winy siedziec na zamku bliskięm szesc niedziel; a iesliby kogo ręką pchnął abo vderzeł, chociaby nieraniel, tedy ma zapłacic stronie miasto nawiąski gwałtu 12 rubli groszy, a za winę ma siedziec szesc niedziel, a gdyby korda, miecza, szable y iakikolwiek broni bez słuszny przyczyny dobeł, a chociaby nieraniel, takowy rękę traci; a iesliby raniel, tedy niczęm inszym, tylko gardłęm ma byc karan. Wszakze iesliby komu swowolnie kto komu dał przyczyne słowy, ręką y początek vczynił, a tęnby w obronie przymuszony początkiem iego, broni dobeł, raniel y zabieł, takowy pokuty y karania niewinięn cierpiec; a ktobykolwiek raniwszy kogo, przed sądęm vciekł, takowy ma byc z zięmie wywołan.

Articulus XL.

278/156] **Poena iudicem, subiudicem, notarium ius dicentes, iniuriis afficientium.**

Quisquis ad iudicium veniens, iudicem, subiudicem, notarium castrensem vel terrestrem verbis iniuriosis, famam alicuius laedentibus, affecerit, sex septimanis in arce proxima incarceratus detinebitur; qui vulnerauerit vel occiderit, capite puniatur, multa autem seu capitis precium ex bonis homicidiae heredibus occisi seu propinquis exigatur. Accusatus tamen huius criminis in ius ad tribunal nostrum vocari seu citari debet, et tum demum ex decreto nostro, si compertum fuerit, eum ita deliquisse, hac poena puniatur.

Articulus XLI.

De iudice, subiudice, notario iniuriosis.

Si quisquam iudicum, subiudicum, notariorum castrensium ac terrestrium pro tribunali sedens, quempiam verbis turpibus infamauerit, citari ad nos debet, et conuictus sex septimanis in carcere detinebitur. Si vero aliquis istorum ipse in loco nostro residens, vim fecerit et aliquem vulnerauerit, occideritue*), capitis poenam dabit, ac ex eius bonis occisi**) propinquis multa exigetur.

Artikuł 40.

Ktoby na sądzie sędziego, podsętka y pisarza zięmskiego iako y zamkowego sromociel, zbiel, zraniel albo y zabieł.

Vstawuięm tesz, iesliby ktokolwiek przyszetszy do sądu zięmskięgo albo zamkowego, a tam na sądzie sędziego, podsętka y pisarza zięmskiego albo zamkowego słowy nieucciwęmi, sławie y pocciwosci iego dotkliwęmi sromociel, takowy za to winięn będzie szesc niedziel w więzięniu siedziec; a iesliby raniel albo zabieł, ma byc gardłęm karan, a głowszczyzna bliskięm z imięnia iego ma byc płacona; wszakze obwiniony w takiech rzeczach ma byc pozwan przed nas hospodara, a gdy s sądu tak się naydzie, tesz w tem sądzie z wyroku naszego tak karan byc ma, iako tu napisano.

Artikuł 41.

Gdzieby vrząd tak zamkowy iako y zięmski na sądzie siedząc, kogo sromociel, abo się nan targnął.

Tesz vstawuięm, gdyby kto s tego vrzędu naszego tak zamkowego iako y zięmskiego, siedząc na sądzie kogo słowy nieucciwymi sromociel, tedy ma byc o to pozwy naszęmi przed nas pozwan y będzieli to nan słusznym dowodęm przewiedziano, tedy ma na zamku szesc niedziel siedziec; a iesliby sędzia, podsędek y pisarz sąm gwałt miastu naszęmu y sądowi vczyniel a kogo zraniel abo zabieł, tedy ma byc gardłęm karan, a bliskięm z ymięnia iego głowszczyzna ma byc płacona.

*) alia exemplaria »vulnerauerit«.

**) verberati autem.

274/157]

Articulus XLII.

De iniuriis, quae iudicialibus diebus inferuntur.

Quisquis iudicialibus diebus seu terminorum castrensium terrestriumque tempore, ad loca iudiciorum veniens, aliquem aggressus fuerit vel in hospitium invaserit et vim inferendo vulnerauerit damnumque dederit, vim ac damnum passus ad iudicium iniuriam deferat; iudicium autem tam terrestre, quam castrense vel praefectus curiae nostrae per praeconem interdicat iniurioso, ne se loco moueat, sed ut coram iudicio compareat et caussam dicat. Qui non expectata alia citatione, sine tergiuersatione ad iudicium veniat; si non paruerit, multam contumaciae tribus sexagenis iudicio, iniuria vero affecto itidem tribus sexagenis luet, qua multa soluta, in proximis terminis citatus peremptorie, caussam iniuriarum dicat; si non comparuerit, vel comparens respondere de se conquerenti noluerit, iudicium non comperendinando, caussam, tanquam in termino peremptorio contra reum secundum actorem decernat, omniumque iniuriarum contumacem condemnet.

275/158]

Articulus XLIII.

Ne quis caussam, ob quam in ius vocatus est, cauillando producat.

Si citatus in iudicium extra propositionem in citatione expressam, diuagari cauillando voluerit, nec actori directe responderit, sed obiecerit

---

Artikuł 42.

Ktoby na roki ziemskie abo zamkowe przyiachawszy czasu rokow, kogo zabieł, gwałty, szkodę komu vczynieł.

Vstawuięm tesz, iesliby kto na roki przyiachawszy do sądu zięmskiego abo zamkowego, y czasu tego, poki roki będą sądzone, komu zastąpiwszy na gospodzie gwałt albo nascie vczyniwszy, kogo zranieł y przytym iaką szkodę vczynieł, a szkoduiący tego czasu vciekłby się do sądu y to obzałował, tedy vrząd zięmski abo zamkowy, dworny nasz hospodarski tameszny, winięn obzałowanego woznym obesłac, aby on nieziezdzaiąc precz, przed sądem stał y o to się załobny stronie sprawił, ktory bez pozwu winięn będzie stac, y tego czasu na tychze rokach sprawic się.

A iesliby nieusprawiedliwiwszy się odiachał, tedy za nieposłuszęnstwo ma do sądu zapłacic trzy kopy groszey, a zapłaciwszy to przecię na pierwsze roki y za pierwszęm pozwęm będący pozwan, ma stac iako na zawitęm roku y stronie się vsprawiedliwic; a iesliby na pierwszym roku, iako na zawitęm niestał, albo stawszy w odkazie byc niechciał, tedy sąd zamkowy albo dworny, nieczyniąc zadny przewłoki, stronie załobliwy tak o zranięnie iako y o wszystkie szkody skazanie na tych pierwszych rokach vczynic ma.

Artikuł 43.

Pozwany stronie powodowy rzeczy ani niepotrzebnęmi albo nowo przypadłęmi nięmoze rozerwac prawa.

Vstawuięm, iesliby pozwana strona będąc v prawa a odstąpiwszy od pozwu stronie powodowy, co takowego nowego ządała, abo tesz kto strony

aliquid vel ipse vel alius quispiam instructus et subornatus ab eo, quo caussa in longum extrahatur, id iudices vetent et prohibeant, semotaque ludificatione citati, caussam cognoscant et ex iuris praescripto de eo, de quo in ius vocatus est, decernant. Illud vero, quod actori obiectum est, si eius iudicium ad forum terrestre pertinere videbitur, citatio decernatur, qua is, cui quippiam obiectum est, ad proxima iudicia citetur. Si tamen obiectum aliquid est, quod famam et honorem notet, iudices vtrisque litigantibus diem, quem notatus postulauerit, quo se coram nobis sistant, assignent, et caussam omnem in acta relatam, ad nos exscriptam mittant, quo die vtraeque partes sine citatione comparere coram nobis tenebuntur.

276/159]

Articulus XLIIII.

De communibus plurium possessorum bonis.

Ex bonis plurium coheredum vel alicuius fundi possessorum, si cui iniuria in bonis mobilibus inferatur, nec illi communium bonorum domini ipsi de se vel de subditis suis iustitiam administrare voluerint, iniuria affectus litteras monitionis ab officio petat et per praeconem in bonis deponat, vt sibi iustitia administretur. Cui monitioni si obtemperatum non fuerit, omnes communia bona possidentes, citatione in ius vocentur, quae in iisdem bonis depondenda est; si in terminis, ad quos sunt vocati, non comparuerint

---

do tego się s prawęm swęm przypowiedział, chcąc prawo rozerwac a przewłokę vczynic, takowy stronie to v sądu isc nięmoze, ma sąd odłozyc na stronę, a przedsię stronie powodowy sprawiedliwosc czynic wedle pozwu, o to, o co pozwano y to konczyc, y skazanie vczynic wedle prawa, a w takowych nowo przypadłych rzeczach, iesli będą sądowi zięmskięmu przynalezec, sąd ma im skazac, abo się o to na insze roki znowu pozwac; a iesliby się co takowego miedzy nięmi o pocciwosc dotykało, sąd ma im obięma stronom rok przed nami hospodaręm ku staniu złozyc, ktorego będzie strona obciązona potrzebowała, y przes wypis s ksiąg nąm hospodaru oznaymic, na ktory rok złozony obiedwie stronie bez zadnych pozwow maią się przed nami hospodaręm stanowic.

Artikuł 44.

Iako bracią niedzieloną abo vczesnikow pozywac.

Vstawuięm, iesliby kielka braci abo vczesnikow dzierzeli iedno imięnie siabranne, ludzie ciągłe albo danne, a komuby się kolwiek od ludzi tego imięnia krzywda działa w ruchomych rzeczach, a oniby iako s siebie tak s takowych ludzi sprawiedliwosci vczynic niechcieli, tedy załobliwa strona list vrzędowy przes woznego, takze vrzędownie posłanego, na tym imięniu połozyc ma, aby się tey załobliwy stronie sprawiedliwosc stała; a iesliby się w tęm załobliwy stronie sprawiedliwosc niestała, tedy wszystkiech vczestnikow o to przed sąd pozwy ma pozwac, a na tęmze imięniu pozwy połozyc; a chociaby się oni vczestnicy niewszyscy ziachali, tedy sąd na rokach

omnes, iudicium contra omnes ex praescripto statuti decernet et decretum in communibus bonis exequetur.

Articulus XLV.

Officia publica gerentes a solo principe esse iudicandos.

Ab officia nostra gerentibus: palatinis, capitaneis, tenutariis arcium [277/160 et curiarum nostrarum factoribus, procuratoribus, villicis seu tiuoniis, si cui iniuria illata fuerit, coram nobis solis, citationis nostrae litteris vocati, caussam dicent. De bonis tamen eorum priuatis, si quis affectus iniuria fuerit, coram terrestri iudicio citati respondeant.

Articulus XLVI.

De oppidanis ac aliis quibusuis subditis nostris.

Si quis principum, senatorum, nobilium omnis status vel subditi eorum oppidanis nostris iure Maidemburgensi non vtentibus vel quibusuis hominibus bonorum nostrorum iniuriam fecerit. eos palatini, capitanei, tenutarii nostri vel eorum vicarii litteris suis semel*) commonefaciant, vel si absint, in eorum bonis per praeconem litteras monitionis deponi curent, quibus eos moneant, vt de se et de suis subditis iustitiam administrent; si parere monitis noluerint, ad terrestria iudicia illius municipii ab officialibus nostris ci-

---

sądowych skazanie wedle prawa na imięniu będzie czynic, wedle tego, iako o tęm, o rokach sądowych napisano.

Artikuł 45.

Vrzędnikow hospodarskiech z ich vrzędow nikt sądzic nięma, iedno sąm hospodar.

Tesz ustawuięm, iz vrzędnikow naszych, to iest woiewod, starost, dzierzawiec dworow y zamkow naszych, tywonow z ych vrzędow, ktore od nas dzierzą, komuby się krzywda iaka stała, nięma ich nikt sądzic, iedno za pozwy naszęmi, my hospodar; ale z imion swoich, iesli komu krzywdę iaką vczynieli, tedy przed sądęm zięmskięm będą powinni stanowic się y odpowiadac.

Artikuł 46.

Miesczanom y ludziom hospodarskięm w krzywdach ich od slachty rok zawity.

Vstawuięm, iesliby kto s kniaząt, panow, slachty wszelakiego stanu, tak y poddanych ich vczyni krzywdę iakąkolwiek mieszczanom miast naszych, gdzie prawa Maydeburskiego niemasz, tak tesz y ludziom imion naszych hospodarskich, takowych o vczynięnie sprawiedliwosci woiewodowie, starostowie y dzierzawcy naszey maią sami abo vrzędnicy ich nas obeslac listęm swoim; a gdzieby go na imięniu niebyło, tedy wozny ma list na imięniu iego połozyc, aby sąm s siebie y s poddanych swoich sprawiedli-

---

*) in aliis exemplaribus »in instanti«.

tati, peremptorie comparere debent et subditos suos sistere. Si non comparuerint, tanquam in termino peremptorio contumaces condemnabuntur; de comparentibus autem dominis et eorum subditis iudices terrestres subditis nostris tam oppidanis, quam paganis ius dicant et iniuriarum conuictos puniant, et si nostros spoliauerunt pignorauerunt ue, in dupli restitutionem condemnent. [278/161

Articulus XLVII.

De ciuibus iure Maidemburgensi vtentibus.

Ciues nostri iure Maidemburgensi vtentes, iniuria a quoquam senatorum, principum et nobilium affecti, si ius ipsi iniuriosi de se suisue dicere illis noluerint, apud judices terrestres secundum statuti huius praescripta et processum ordinarium ius suum persequentur.

Articulus XLVIII.

De coheredibus communem hereditatem adeuntibus.

Communem hereditatem coheredes simul adire et communi mutuaque opera ius suum prosequi debent, nec quisquam eorum seperatim in hereditatem pro tota vel parte agere poterit, in fraudem reliquorum coheredum. At vero si qui coheredes hereditatis petitione abstinere vellent, is, qui eam petere vult, coheredes omnes in ius terrestre citationibus vocet ad iudicium illius territorii, in quo bona possident; absentibus autem illis, cita- [279/162

---

wosc vczynił; a iesliby za tym pierwszym obszylanięm sprawiedliwosci nieuczyniel, tedy vrząd nasz v sądu zięmskiego pozwy wziąc y takowych pozywac na roki sądowe, ktore w tęm powiecie będą, ktorzy na pierwszych rokach sądowych, iako na zawitęm roku, pod stracęnięm prawa maią stac, y poddanych swoich, komu winę dadzą, postanowic, a sąd ma iako s tęm samym panęm, tak s poddanęmi iego, a ktorymby się mieszczanom abo ludziom naszym krzywda działa, iako na zawitym roku sprawiedliwosc uczynic y s prawa, w częmby przeciw mieszczanom y ludziom naszym zostali winni, kazdy grabiesz, na czym dowod słuszny vczynią, z nawiąską placic.

Artikuł 47.

O mieszczaniech prawa Maydeburskiego, yz iem o krzywdy swe wolno slachtę do zięmskiego prawa pozywac.

Tesz vstawuięm, iesliby ktorym z mieszczan naszych prawa Maydeburskiego ktora się krzywda działa od xiąząt, panow y zięmian, a oniby się sami dobrowolnie vsprawiedliwic niechcieli, tedy takowego kazdego mieszczanin ma do sądu zięmskiego powiatowego pozwac y dali postępowac przeciw ięmu wedle postępku prawa y statutu zięmskiego.

Artikuł 48.

O vczesnikach, iako maią bliskosci imięnia leząącego dochodzic.

Tesz o rzecz spolną ktorąskolwiek wszyscy vczestniczy wespołek v prawa mowic y iey dochodzic maią, a ięden vczestnik bez drugiego sąm tego czynic

tiones in bonis deponantur modo supra descripto, praesentibus quattuor septimanarum, absentibus sex, diem dicendo seu terminum assignando. Qui vero coheredum pro primis, secundis et tertiis peremptoriis terminis legitime vocatus, non comparuerit, is, qui hereditatem petere instituit, solus actionem instituere potest, et is, qui ob eam hereditatem in ius vocatus est, nulla exceptione vti poterit, quominus absentibus ceteris coheredibus litem contestetur ac respondeat, et si actor caussam obtinebit, hereditatemque adiudicatam sibi adierit, coheredes nec contra illum, a quo vindicata hereditas est, nec contra coheredem, hereditatem communem hoc processu iuris ob eorum contumaciam adeptum, actionem vllam instituere poterunt, nisi forte coheredes in longinquis regionibus militarium vel aliarum honestarum ar- [280/168 tium caussa peregrinentur, ita, ut de citatione notitiam ad eos non potuisse peruenire, probabile et verisimile iudicibus videatur. Ne tamen coheres ob coheredum absentiam in adeunda hereditate vllum detrimentum capiat, si locuples est, soli ipsi in hereditatem agendi ius erit, si bonis suis cauerit et ei, a quo hereditatem petit, neminem amplius petiturum satisdederit.

Articulus XLIX.

De poena eorum, qui iudicatae rei non parent.

Qui iudicii decreto caussam aliquam obtinuerit rei mobilis vel immobilis ei eius rei possessio iudicii auctoritate tradatur, certae pecuniae poena con-

---

ani ku krzywdzie inszych vczestnikow swoich niektory rzeczy spolny v prawa dochodzic nięmoze, ale iesli inszy vczestnicy wszyscy pospolu ktory rzeczy v prawa niedochodzieli ani o nie mowic niechcieli, tedy tęn, ktory będzie chcial dochodzic, ma o to przypozwac onych vczestnikow swoich na roki sądowe przed vrząd powiatowy, w ktorym oni vczestnicy iego osiadlosciami swoięmi będą, a w niebytnosci samych, tedy pozwy na imionach ich polozyc, skladaiąc rok oczewisto cztery niedziele a zaocznie szesc niedziel, y ktoby s takowych uczestnikow za pierwszęmi pozwy niestal, tedy tego drugięmi pozwy o tosz na drugie roki pozwac; a iesliby y z drugięmi pozwy na drugiech rokach niestal, tego y potrzecie iako na zawity rok pozwac, a gdzieby y za trzecięmi pozwy na trzeciech rokach sądowych iako na zawitęm roku kto niestal, tedy iusz on vczestnik, ktory rzeczy spoleczny będzie chciec dochodzic y sąm iedęn bez innych vczestnikow dochodzic moze. A pozwany iusz będzie powinięn ięmu samęmu, chociaby inszych uczestnikow przy nięm niebylo, odpowiadac, a oni uczestnicy, ktorzy y za trzecięmi pozwy przed vrzędęm się stanowic niechcieli, ci pozwanego, iesliby praw zostal, o tosz napotym w prawo powlaczac ani na nięm tego dochodzic, ani tesz od swoiego vczestnika, ktoryby tego doszedl, częsci swoiey w prawie dochodzic nięmogą, gdysz iusz od tego za nieposluszęnstwęm y niestanięm swoim przes troie roki odpadly, wymuiąc takowych vczestnikow, do ktorychby y za trzecięmi pozwy dla dalekiego odiachania po cudzych stronach, iako po rycerstwach y naukach wiadomosc o takięm pozwaniu podle dowodu ich slu-

stituta, ni iure victus iudicato pareat; si traditioni obstiterit, vel re tradita eiecerit expuleritue, eius pecuniae poena multabitur, nobis dimidia, actori dimidia parte luendae. Multa tamen praecium eius rei, de qua controuersia est, non excedat; res autem iudicata multa soluta nihilosecius vim roburque suum obtinebit.

[281/164]

Articulus L.

Contra iuramentum probatio non admittitur.

Qui iusiurandum alicui detulerit, vel iudicii sententia iusiurandum alicui decretum fuerit isque iurauerit, ille vero eandem rem, de qua iuratum est, quamque aduersarius iureiurando obtinuit, iterum iure repetierit, peierasse aduersarium asserens, de periurioque eum conuincere volens, id facere illi non licebit, ne actum agere videatur. Quin etiam pro infamia periurii obiecta quattuor septimanarum carcere in arce continebitur, et damna, quae se cepisse infamatus probauerit, praestabit. Si tamen non infamandi animo verbis honestis et minime contumeliosis contra sententiam iuramento finitam, caussam renouauerit, carceris poenam (non) sustinebit, sed damna parti a se recidiuo iudicio vexatae, praestabit.

Articulus LI.

De testibus.

Testes in omni actione et iudicio sint fidei Christianae ac qui [282/165 priuilegio nostro ad testimonium dicendum admittuntur, homines fidedigni,

---

sznego y uznania sądowego przysc nięmogła. A wszakze aby niebytnoscią takowych vczestnikow tęn vczestnik, ktoryby tego dochodzic mial y chcial, dla przedluzęnia na tym nieszkodowal, iesli iest na tym dobrze osiadly, moze sąm iedęn tego dochodzic, opisawszy się pozwanęmu na osiadlosci swey, iz iesliby tego prawa odsądząn byl, tedy oni uczestnicy tego powtore na nięm tegosz u prawa pozyskowac ani dochodzic nięmaią; y iesliby pozyskowac abo dochodzic chcieli, tedy on sąm od nich w tęm prawie zastępowac y bronic swoim nakladęm ma y powinięn będzie.

Artikul 49.

O zarukach rzeczy osądzony, iakie maią byc.

Tesz vstawuięm, ktoby na kięm prawęm co zyskal, to iest imięnie, ludzie abo zięmie y iakikolwiek grunt lezący, tedy ma ięmu wwiązanie s prawa byc dano, a s urzędu zaruka ma byc polozona, aby tęn, kto na prawie vpuscieł, w to się przes to niewstempowal y wwiązania niebroniel; a iesliby wwiązania niedopuscieł, aboli się po wwiązaniu w to wstempowal, tedy y tę zarukę z urzędu polozoną ma placic polowice na nas hospodara, a polowicę stronie zalobliwy. A wszakze zaruka nięma byc więtsza, tylko wedle waznosci tey rzeczy, o co idzie; a tęn, komu co przysądzono, przed się to ma dzierzec.

non suspecti; iudex autem antequam testificentur, eos commonefaciat, ut memores Dei iustitiae honorisque sui sint.

Articulus LII.

De probationibus.

Iudex post caussae conflictionem, auditis litigantium omnibus exceptionibus, decernat alterutri partium probationem vel purgationem, ac si ille, cui id decretum fuerit, in probatione succubuerit, caussam perdet. Si tamen aliquid testibus certo die probaturus, testes habere non poterit, testimonium comperendinari et non amplius, quam in crastinum differri potest; postea vero si testimonio destitutus fuerit, caussa cadet.

Probationes autem fieri debent: primum per instrumenta et testes, atque hoc est certissimum probandi genus; deinde iis deficientibus, per iuramenta et per praesumptiones ac indicia et signa, de quibus singillatim infra.

288/166]

Articulus LIII.

Qui admitti ad testimonium dicendum non possunt.

Admitti ad testimonium dicendum non possunt damnati in aliquo iudicio; sed qui hanc eis notam obiicit, in instanti probare habet necesse, nam nisi probauerit, testis ad testimonium admittatur. Serui quoque in seruitute

---

Artikuł 50.

Ktoby po prawie y przysiędze tegosz szukał, co przed prawęm vtraciel.

Tesz vstawuięm, iesliby kto czego na kięm szukał, a pusciel go na przysięgę, abo tesz s prawa ięmu była skazana przysięga, a onby przysiągł, a potymby on, kto go obzałował, y ktobykolwiek tey rzeczy na nięm przed prawęm ią utraciwszy, powtore tego szukac, (m)nięmaiąc izby niesprawiedliwie przysiągł, y to chciał na tego, ktory przysiągł dowodzic, tedy taki dowod wedle prawa nięma byc mu dopuszczony, ale yz po przysiędze teyze rzeczy szukał, ktorą v prawa vtraciel, ma cztery niedziele na zamku naszym siedziec a szkodę oprawic, na czym strona słuszny dowod vczyni. A gdzieby niczego takiego nieprzymuiący y słowy niesromocąc, tylko rzeczy sądzony szukał, tedy siedzęnia niebędzie winięn, tylko ma szkodę płacic, na co słuszny dowod vczyni.

Artikuł 51.

O swiadkach, iakowi y iako maią byc v prawa przymowani.

Vstawuięm tesz, yz na wszelaką rzecz v kazdego sądu swiadkowie maią byc wiary chrzescianski, y takowi, ktorzy przywileiami naszęmi do tego przypuszczęni są, ludzie dobrzy, wiarygodni y niepodeyrzani; wszakze sędzia pierwy, nizli stron ku swiadectwu przypusci, ma ięm rozwazyc, aby pamiętali na Boga y na sprawiedliwosc iego swiętą y na pocciwosc swoię.

nati, et famuli nec contra dominos suos, nec pro dominis suis, nec mente capti, nec complices eiusdemque criminis accussati, ad testimonium dicendum admittantur.

Articulus LIIII.

De exceptionibus contra testes.

Qui aliquid testibus obiicere, ac eos a testificatione remouere vult, id antequam ad iuramentum et testimonium dicendum accedant, facere eum oportet, et id, quod obiicit, probare. Et si cui testium quid obiecerit, quod non probauerit, multam ei luet secundum eius status condicionem; si vero 284/167] probauerit, testis ille admitti non debet, ac is, qui eum puoduxit, alium in eius locum substituat. Si autem testes admissi ad testimonium fuerint, post testimonii dictionem opponi eis iuridice nihil poterit.

Ariticulus LV.

Contra testes a se productos, actionem instituere nemini liceat.

Testes producens, si contra eum ipsum testimonium dixerunt, in eos hoc nomine actionem instituere non potest.

Articulus LVI.

Quot testes ad faciendam fidem requirantur, et de iuramenti delatione.

Ad probandum id, quod quisquis intendit, tres vel duo testes fidedigni, non suspecti, sufficiunt; si enim quis tres habere testes non potest, in suple-

---

Artikuł 52.

O dowodziech i odwodziech.

Vstawuięm, gdy sędzia wysłuchawszy załoby y odporu stron, skaze ktorykolwiek stronie dowod albo odwod, a ona strona na on czas, na ktory miała dowodzic abo odwodzic, a niedowiedzie, abo się nieodwiedzie, takowa ma rzecz swoię tracic. A wszakze iesliby zarazęm strona ktorego swiadka stawic nięmogła, tedy to sąd do iutra odłozyc ma, a to iusz będzie pod stracęnięm prawa zawity rok; a dowody y odwod na wszelaką rzecz ma byc napierwy przes pismo y przes swiadki, a to są napewnieysze y nagruntownieysze dowody będą. Tesz dowody y odwody przes przysięgę, komu pisma abo swiadkow niedostanie, tak tesz y przes pewne znaki, iako o kazdym dowodzie takowym zosobna iest napisano nizey.

Artikuł 53.

Ktorzy ku swiadectwu nięmaią byc przypuszczani.

Vstawuięm tesz, yz ku swiadectwu nięmaią pyc przypuszczęni ci, ktorzy są prawęm przekonani, co tamze przed prawęm ten, komu przygani, dowodzic ma; a iesli niedowiedzie, tedy ku dowodu przypuszczon byc ma y będzie; ktęmu nięmaią swiadczyc niewolnicy, słudzy za pany ani przeciw panow, szalęni, to iest, ktorzy rozumu nięmaią; potęmusz swiadkami byc nię mogą iedęn drugiemu, ci, ktorym spolnie winę dadzą, abo pomocnikami ich będą.

mentum tertii, producens duos testes, ipse iurabit atque ita caussam obtinebit. Id tamen in caussis duntaxat ciuilibus statutum esto; nam in criminalibus, 285/168] si agatur de capite hominis, de honore, de vi et de domorum violenta inuasione, et de possessionibus fundorum terrestrium, testimonii alia erit ratio, ut suis locis patebit. Si quis vero ipse suis testibus renuntiare voluerit, ac aduersario iuramentum detulerit, aduersariusque id receperit ac iurauerit, caussam vincet; si noluerit iurare, caussam perdet.

Articulus LVII.

De fide instrumentorum.

Probationes fieri posse per instrumenta, supra scriptum est, id est per contractus in acta inscriptos vel in scripturam redactos, per attestationes seu denuntiationes et confessiones apud acta cancellariae nostrae et apud acta terrestria et castrensia, ac per chirographa sigillis obsignata et manu cuiusque subscripta, qua de re infra constitutum est. Fiunt etiam probationes per indicia et praesumptiones, qua de re item, ubi de vi et de finibus regundis tractatur, abunde scriptum continetur.

Articulus LVIII.

De commissionibus et delegatonibus.

286/169] Commissiones seu delegationes ex cancellaria nostra nonnisi in iis caussis edentur: finium regundorum, nostra bona a bonis nobilium dis-

---

Artikuł 54.

O swiadkach, ktoby ich naganieł a niedowiodł, iusz przed prawęm nawiąska wedle stanu.

Iesliby strona przeciwna chciała co komu ku swiadkom mowic y naganic, tedy ma tusz zarazęm przed prawęm y pierwy, nizli ich ku swiadectwu abo ku przysiędze pusci, ku nięm mowic a na niech dowodzic a niestęmpuiąc s prawa, to konczyc; a gdzieby na ktorego swiadka co wiodł a niedowiodł, tedy ma go nawiązac według stanu iego; a przewiedzieli, tedy tęn swiadek nięma byc swiadkięm, a strona powodowa ma na to mieystce inszego swiadka stawic a przepusciwszy swiadkow ku swiadectwu, tedy iusz po swiadectwie knięm prawnie mowic nięma.

Artikuł 55.

Na swoich swiadkach po prawie nikt niczego nięma szukac.

Vstawuięm, ktoby w iakikolwiek rzeczy przed prawęm wydał swiadki, a ciby swiadkowie przeciw ięmu samęmu poswiadczyli, tedy on na tych swiadkach swoich po prawie y swiadectwie tego szukac y do prawa ich powłaczac nięma.

Artikuł 56.

Swiadectwęm dwu abo trzech swiadkow strona rzecz swoię ma odzierzec, y ktoby tesz odstąpiwszy dowod, stronie przysięgę pusciel.

Tesz vstawuięm, yz strona dowodząc rzeczy swoiey, ma dowodzic dwięma abo trzęma swiadkami, ludzmi wiarygodnymi, niepodeyrzanymi; bo

tinguentium et redimendorum bonorum fisci nostri. In reliquis autem omnibus caussis et actionibus, vt nobiles priuati, ita et senatores spiritales ac saeculares in suis quisque iudiciis municipalibus iure agant.

Articulus LIX.

De dissoluendi aeris alieni temporibus.

Aeri alieno soluendo ex iudicii decreto haec tempora sunt praefinienda: quinque vel decem sexagenis exsoluendis, duarum hebdomadarum; viginti quinque autem quattuor; triginta et quadraginta sexagenis sex, centum sexagenis duodecem hebdomadarum spatium praescribatur; mille sexagenis, ut in singulos tres menses centum sexagenae persoluantur, distinguetur, usque ad totius summae exsolutionem. Et nisi intra horum terminorum praefinitionem debitor aes hoc alienum dissoluerit, in eius bonorum possessionem creditor mittatur. Si tamen quis ita stipulatus sit et debitorem obligauerit, vt ei ad 287/170] certum diem creditam pecuniam soluat, non licebit debitori contra pactum suum venire, nec iudicibus licebit terminos solutionis prolatare ac differre.

Articulus LX.

De receptis arbitris.

Si recepti arbitri sententiam dixerint eamque in scripta redactam obsignauerint, et alterutra pars parere arbitrorum sententiae noluerit, sententia

---

iesliby trzech swiadkow nięmiał, tedy y ze dwięma swiadki takze wiarygodnymi y niepodeyrzanymi, przy ktorych dwu swiadectwie w niedostatku trzeciego sąm ma przysiądz y tem swoię rzecz odzierzec. Wszakze nie o czesc, ni o gwałt, ani o naiast domowy, y tesz gdzieby nieszło stronie obzałowany o gardło, tak tesz y o zięmię, o co osobliwie na mieystcach swoich dowody są opisane. A ktoby odstawuiąc dowod swiadkow dobrowolnie stronie pusciel przysięgę o ktorąkolwiek rzecz, tedy ta strona, gdy się dobrowolnie za przysięgę wezmie y przysięze, ma rzecz swoię odzierzec; a iesli przysiądz niechce, rzecz swoię traci.

Artikuł 57.

O dowodziech listownych.

Mogą tesz byc dowody listowne, to iest zapisy na imiona y inne wypisy y opowiadania y zeznania sksiąg sądowych ziemskich y zamkowych, y przes chirography pod pieczęciami y pod napisanięm ręki własny, iako o tym szerzy na mieystcu swoim nizey iest napisano. Bywaią tesz dowody przes pewne ani omelne znaki, iako o tęm o gwałciech, o granicach mianowicie y znacznie iest napisano.

Artikuł 58.

O commissiach naszych hospodarskich, w ktorych rzeczach maią byc dawane.

Vstawuięm tesz, iz listy nasze, commissie ku vczynięniu tylko sprawiedliwosci w tych rzeczach maią byc dawane: o granice miedzy imięnięm

arbitrorum in scripturam relata, apud officium iudicij terrestris publicetur, quod officium eam sententiam executioni mandet; si vero ea arbitrorum sententia discors apparuerit, de eo ad iudicium partes citentur, et cognitioni iudicii controuersia subiiciatur.

Articulus LXI.

De apellationibus.

Si cui lata a iudicio castrensi vel terrestri vel succame(ra)riali sententia iniqua videbitur, tam actori, quam reo licebit nos appellari. Appellando tamen iudici probrum nullus inferre audeat, sed iis verbis vtatur: »Domine 288/171] iudex! sententia tua mihi non videtur esse iuri consentanea, ideo ad regiam maiestatem appello«. Et post interpositam appellationem nihil innouandum est, nec sententia iudicii executioni demandanda. donec a nobis de caussa iudicatum fuerit. Nos autem de appellationibus non cognoscemus, nisi cum senatoribus Magni Ducatus, intra limites eiusdem Magni Ducatus non extra, nam extra limites vti neminem in ius vocare, ita nec appellationes prosequi cuiquam licebit; et si quae caussc siue ex citatione, siue ex appellatione ad nos delatae fuerint, eas extra fines Magni Ducatus constituti, non iudicabimus, ac qui euocauit, parti euocatae multam duodecem siclorum luat.

---

naszym y slacheckię̨m, o wykupię̨nie imion naszych hospodarskich; a o insze wszystkie rzeczy iako slachta miedzy sobą tak y wszyscy duchowni y swieczcy maią się̨ sprawowac przed sądę̨m naszym zię̨mskię̨m.

Artikuł 59.

O rokach zapłaty pienię̨zny s prawa skazany, y o roku w liscie własnym opisanym.

Tesz ustawuię̨m, iz kazdy zapłacie pienię̨zny s prawa skazany, maią byc roki ku zapłacie sądownie połozone. to iest piąci y dziesiąci kopom groszy dwie niedzieli, a dwudziestu, trzydziestu y czterdziestu kopom szesc niedziel, a tysiącu kopom groszy roki rozłozyc, na kazdą cwierc lata po stu kop groszy, poki śię summa tysiąc kop groszy zapłaci. A iesliby na te roki niezapłaciel, tedy w tey sumie w imię̨nie iego ma byc wwiązanie dano; a sthu kopom groszy dwanascie niedziel, nizli iesliby się kto listę̨m swoim opisał na ktory rok zapłacic, tedy tę̨n winię̨n wedle listu swoiego na rok w liscie opisany płacic, a sąd takowę̨mu zadnych rokow składac nię̨ma.

Artikuł 60.

O polubownym sądzie, iako ma bydz w mocy zachowan.

Vstawuię̨m, gdyby sę̨dziowie polubowni komu przezysk iaki wskazali y list tego wskazania zgodnie społę̨m obudwum stronom pod pieczę̨ciami swymi dali, a tę̨nby wedle sądu ich tego dzierzec y tę̨mu dosyc czynic niechciał, tedy tę̨n list ma byc połozon przed sądę̨m zię̨mskię̨m, a sąd weyrzawszy

Articulus LXII.

De consortibus litis simul appellantibus.

Si plures consortes litis a iudicio ad nos appellauerint, pendente autem appellatione aliqui cum aduersario de caussa transegerint et ab appellatione discesserint et ob transactionem consortium sententiam, a qua est appella-289/172] tum, in rem iudicatam transiisse aduersarius contenderit, nihil agit, nam qui reliqui sunt, quique non consenserunt transactioni, appellationem prosequi possunt, quia res inter alios acta, praeiudicare inuitis non debet, nisi forte consortes, qui transegerunt, plenum mandatum ad transigendum a reliquis consortibus habuerint.

Articulus LXIII.

Caussae, in quibus appellationes non recipiuntur.

Qui contraxit ac se legitime et iuste obligauit aliquid dare, facere, atque ut id det, faciat, decreto iudicis pronuntietur, is vero appellet, audiendus non est. Item non recipiuntur appellationes ab accessoriis, puta si citationem non esse vitiosam iudex decernat aut terminum approbet aut talem sententiam in medio litis proferat, quae caussam principalem non perimat; confessi quoque non audiuntur appellantes.

---

w on list, ma go przy mocy zachowac y odprawę dac. A gdzieby się sąd polubowny pokazal rozny, o takowy sąd maią się przypozwac przed vrząd zięmski, y tam nakoniec sobie sprawiedliwosci dowodzic.

Artikul 61.

O odzywaniu się do hospodara od sądu, iako ma byc czyniono y gdzie ma byc odprawowano.

Vstawuięm tesz, kiedyby się komu s poddanych naszych skazanie sądu zięmskiego, abo zamkowego, abo podkomorzego nie wedle prawa widzialo tak powodowy iako y odporny stronie, tedy kazdy s tych stron będzie wolno po skazaniu sądowym odezwac się do nas hospodara. A wszakze tęn, kto się odzywa, nięma sędzięmu slow sromotnych zadawac przy odezwie, iedno tęmi slowy: »Panie sędzia! to skazanie twoie widzi się mnie nie wedle prawa; odzywam się s tym do hospodara Iego Mosci«. A po odezwaniu poki sie przed nami strony prawęm rozeprzą, sąd oprawy czynic nięma; a my hospodar odezwy sądzic będziemy s pany Radami naszęmi tutecznęmi Litewskięmi y w granicach tego panstwa naszego w. x. Lith. y w zięmiach tego panstwa będący. A zagranice iako nikt nikogo pozywac nięma, tak y appellowac niewolno nikomu; a chociaby się wyzwali y appellowali za granice Litewskie, nięmamy na dworze naszym odprawowac y niedopuscięmy. A tęn, ktory wyzowie stronę zagranicę, ma wyzwaniu zaplacic 12 rubli groszey.

Articulus LXIIII.

Appellationis terminum esse peremptorium et de poena temere appellantium.

Iudices a quibus appellatur, terminum certum ac peremptorium prosequendae appellationis praefiniant coram nobis in magno Lituaniae ducatu degentibus, quattuor septimanarum, absentibus vero post reditum et ingressum intra fines et ditiones Magni Ducatus quattuor septimanarum, quandoquidem extra limites magni ducatus prosequendae appellationis ius esse vetuimus. Si quis autem temere et iniuste appellauerit, nosque iudicii sententiam approbauerimus, victori in appellatione victus et friuole appellans sex sexagenarum multam luet, fructus autem censum et omnia commoda eorum bonorum, de quibus controuertebatur, pendente appellatione perceptos, et quanti sua interfuisse, ne appellatum fuisset, legitime victor probauerit, duplione persoluet, ne videlicet iniqui alienorum bonorum possessores appellationum patrocinio gaudeant, bonisque alienis vtifrui consuescant.

191/174]

Articulus LXV.

Quando appellandum sit, et intra quae tempora.

Qui appellare a sententia iudicii, quam iniquam putant, voluerint, eodem puncto temporis, quo prolata est, a iudicio non recedendo, appellent; sed post appellationem nihil ad caussam addant, quod ante appellationem

---

Artikuł 62.

Gdyby kielka braci abo vczestnikow pozwali kogo, a odezwawszy się od sądu iedęn abo dwa, s stroną by się ziednali, tedy drugięm odezwu abo appellaciey wolno pilnowac.

Tesz vstawuięm, iesliby kilka vczestnikow bądz s stroną powodową abo odporną będący, mieli s kięm sprawę o iakąkolwiek rzecz a skazanieby przeciw nym wyszlo, w częmby oni widzący sobie krzywdę, do nas hospodara odezwawszy się, iedęn z nich abo dwa s stroną się ziednali krom drugich vczestnikow, a potymby druga strona chciała tym byc odezwu prawa odbywaiąc y tych, s ktoręmi się nieiednała, dla tego, yz inszy vczestnicy ich ziednali się z nią y z appellaciey wypuscieli, tedy takowy odpor nięma byc v prawa przymowan, iedno ci, ktorzy się nieiednali, maią odezwu pilnowac, a skazanie ma byc czyniono, bo ci, ktorzy się ziednali, częsci ich vtracic nięmogli, okrom tego, gdyby ci, ktorzy się ziednali, zupełną moc od vczestnikow ku tęmu prawu y ku iednaniu mieli.

Artikuł 63.

W częm y kiedy odzywania sąd dopuscic nięma.

Naprzod ktoby komu opisał y obwiązał się listęm swoim w częmkolwiek abo na urzędzie, a takowy zapis nalezionby słuszny y vrzędowny, a tęn, kto się opisze, nieprzymuiący skazania, appellowacby chciał, przewłokę czyniąc, temu odzywanie isc nięma; takze się tesz nięma nikt odzywac, zbiiaiąc pozwy y skazanięm wyroku y innęmi przypadłęmi a niepra-

ab eis allegatum et productum non est. Si autem eo, quo prolata est sententia, die non appellauerit, postridie appellare non potest et sententia in rem iudicatam transibit.

Articulus LXVI.

De praescriptionibus decem annorum.

Qui decennii spacio bona immobilia vindicare neglexerit, nec de eis litem mouerit, citauerit, litteris monitoriis non compellauerit, praescriptionis exceptione a petitione bonorum illorum submouebitur. Et quamuis citauerit, monuerit, et rem in iudicium deduxerit, caussam tamem indecisam destituerit et post motam et omissam caussam per decennium tacuerit, perpetuo taceat.

192/175 Articulus LXVII.

De executione rei iudicatae.

Rem iudicatam executio subsequi debet modo, qui supra descriptus est, vbi de aeris alieni exsoluendi temporibus statutum est; ac si ei, secundum quem lata sententia est, satisfactum iis temporibus non fuerit, iudicium praeconem mittat et cum eo duos nobiles, qui iudicii sententiam in bonis iure victi exequantur pro caussae et bonorum infra descripta aestimatione, interposita alterius tantae pecuniae multa, quod vadium vocatur, quanti ea res est, de qua lis fuit, ni rei iudicatae pareatur. Si nec illius vadii metu victus iudicio paruerit, auctoritatemque iudicii contempserit, iudices id ad

---

wnęmi przyczynami; ale po skazaniu głowny rzeczy, o co pozwano, ma appellowac. Tak tesz y takowęmu nięma byc dopuszczon odzew, ktoby się ku częmu sąm dobrowolnie znał.

Artikuł 64.

Odezwom abo appellatiam rok zawity ma byc składan, y wina za niesłuszne odzywanie.

Vstawuięm, iz odezwom abo appellaciam od vrzędu rok zawity ma byc składan przy bytnosci naszey w tutecznym panstwie naszym, w Wielkięm Xięstwie cztery niedzielie, a w niebytnosci naszey w tęm panstwie, tedy po przyiachaniu s Corony Polski a po wiachaniu w granice w. X. y zięmian (s) należących takze cztery niedziele, gdysz będąc nam w Coronie Polski odzew isc nięma. A kto niesłusznie przeciw prawu odzowie się, a my hospodar skazanie sądowe potwierdziwszy, tedy tęn onęmu, przeciw ktoręmu się odezwał, ma szesc kop groszy zapłacic, a zapłaty, dochody, abo pozytki ktore brał po odezwaniu w tęm czasie, dzierząc to, o co prawo idzie, dowodęm słusznym z nawiązką ma vskodzonęmu wrocic dla ty przyczyny aby się nikt vpornie w cudzym korzystuiąc, nad prawo ku przewłoce stro swoiey przeciwny nieodzywał.

Artikuł 65.

Kiedy od sądu zięmskiego y zamkowego do hospodara odzew byc ma, y co ku pomocy sobie ma byc brano.

Vstawuięm, iesliby się komu skazanie tak v sądu ziemskiego, iako v zamkowego widziała krzywda, takowy ma tegosz czasu od sądu nieod-

magistratum seu officium castri vel curiae, iurisdictionem habentis referant actorque aduersarium in iudicio terrestri victum, in illud castrense ius citet ad diem duarum hebdomadarum peremptorie, cumque in eo termino probauerit contumaciam rei, officii castrensis erit, scilicet palatini, capitanei vel tenutarii, vt ipsimet vel eis absentibus, eorum vicarii auctoritate nostra omnem [293/176 illius territorii nobilitatem excitent, et ad diem designatum ope et praesidio eius nobilitatis in bona contumacis inuadant et sententiam iudicii terrestris exequantur, ac multam irrogatam seu vadium exigant, cuius dimidia pars nobis, altera dimidia actori cedet. Si et tunc quoque huius officii immo nostrae auctoritati restiterit, officium illud re bene perspecta et explorata, nobis per litteras suas id significet; nos vero e cancellaria nostra edi mandata iubebimus et per totum magnum ducatum Lituaniae publicari, ut contumax et refractarius ille captus, si ex iure nocentem esse apparuerit, capitali poena afficiatur, et nihilominus res iudicata et multa seu vadium in bonis damnati modo supra scripto exequenda et exigenda est auctoritate castrensi et praesidio nobilitatis. Quoties autem palatini, capitanei et tenutarii nostri iuridici nobilitatem ad eiusmodi casus exciuerint, nobilitas erit obligata eos sequi armata non secus, ac contra patrie hostem, exequendi decreti et capiendi contumacis illius caussa. Excipimus tamen ab hoc onere senatores et officiales curiae nostrae. [294/177 Quisquis autem nobilium domi tunc in eo territorio praesens remanserit,

---

chodząc, odezwac się obyczaięm wyszey mięnionym, nisli więcy sobie ku pomocy brac nięma y przykładac, tylko to, co było przed sądęm pierwszęm, od ktorego appellował. A iesliby tego dnia w prawie stoiący nieodzywał się a chciałby na zaiutrz w tęm się odezwac, takowęmu appellacia nięma byc dopuszczona.

Artikuł 66.

O dawnosciach zięmskiech.

Ktoby o imięnie lezące dawnosc zięmską dziesięc lath w milczęniu był, ani niepozywał y listow vpominalnych niebrał, vstawuięm, ysz takowy iusz o to wiecznie milczec ma; a chociaby y vpominał y ku prawu pozywał y w roku stoiąc a w rzeczy konca niedowiodł, a potym takze od daty listow abo pozwow dawnosc zięmską dziesięc lat przemilczał y nieupominał się, takowy iusz o takowe imięnie wiecznie milczec ma.

Artikuł 67.

O odprawach rzeczy sądowych przes vrząd zięmski y zamkowy, zapłata woznęmu za odprawę.

Vstawuięm, iz kazda sprawa rzeczy sądzony ma byc placona na roki zięmskie, iako wyszey opisano, a po wysciu rokow, gdzieby się zapłata nie stała, tedy sąd zięmski ma posłac woznego y przy nięm dwu ziemian slachcicow, ktorzy odprawę czynic maią na imięniu iego według statutu y szacunku nizey opisanego y połozyc zakład na liscie wwiąszczym tak wielki, iako o samą rzecz idzie. A iesliby o tęn vrząd y zarukę dbac y wwią-

nec palatinum vel capitaneum sequi voluerit, is iudicio palatini et capitanei conuictus, multam nobis viginti quattuor siclorum seu rublorum luet, porro praeconi a singulis pignerationis sexagenis quinos nummos, vti supra scriptum est, castrensi vero executori more pristino a singulis sexagenis senos grossos is, cui nuat operam, soluet. Si autem per officii terrestris vel castrensis negligentiam steterit, quominus cito ad praescriptum executio rei iudicatae fiat, nec intra quattuor septimanarum spatium compleatur, actori damna omnia et impensas, quas se propterea fecisse legitime probauerit, illud officium praestare damnas erit.

Articulus LXVIII.

De bonis immobilibus auctoritate iudicis iudicatae pecuniae nomine possidendis.

Si cui adiudicata a nobis vel a quocunque officio pecunia fuerit, praeco a iudicio destinatus duobus nobilibus probisque viris praesentibus, adiudica-
295/178] tae pecuniae nomine in singulas vicenas sexagenas singulos ascriptitios cum eo cui ascripti sunt, fundo, qui seruitia vel mansi possessionati vulgo vocantur, actori assignabit et possidendos tradet; in singulas autem sexagenas singula iugera, quae vulgo *morgi* vocantur, agri stercorati, in quinquagenos grossos singula itidem iugera agri non stercorati, in triginta grossos singula iugera incultae siluestris terrae, quae tamen arari possit, in viginti grossos singula iugera incultae pineae terrae ac vsum siluarum, lacuum et stagnorum pro summae quantitate itidem assignabit.

---

zania postąpic niechcial, tedy vrząd zięmski ma to odeslac do vrzędu zamkowego albo dwornego, sądowego, a strona powodowa ma onego przeciwnego pozwac do zamkowego na zawity rok, na dwie niedzieli. A gdy dowiedzie strona powodowa takowego vporu y nieposluszenstwa iego, tedy vrząd zamkowy, gdzie woiewoda będzie, abo starosta, abo dzierzawca, sami osobami swymi a w niebytnosci ich, tedy maią namiestnicy ich z ramięnia naszego hospodarskiego winni będą wszystkę slachtę tego powiatu obeslac, dzięn zlozywszy z nięmi się ruszyc y mocno, iako w tęm, co pierwy od sądu zięmskiego skazano, tak w zakladziech w ymiona tego nieposlusznego wwiązac. Ktory zaruki polowica powodowy stronie a druga na hospodara byc ma. A gdzieby ieszcze y powtore tęnze za pozwanięm do grodu a ramięniowi y zwierzchnosci naszey vrzędu naszego hospodarskiego sprzeciwil się, tedy vrząd zamkowy tego się dostatecznie wywiedziawszy, nam hospodaru listęm swoim ma oznaymic, a my hospodar s kancellaryey naszey listy roskazęm wydac po wszystkięm panstwie naszym w. x. Lith. y za gardlo poymawszy, gdzie się w tym s prawa winięn byc pokaze, niczęm inszym, iedno gardlęm karac roskazęm, a rzecz sądzoną y zaruki ciz woiewodowie, starostowie y dzierzawcy sądowi y ich vrzędnicy tym obyczaięm, iako wyszey opisano, na imionach takowych vpornych z ruszęnięm powiatu moczno odprawowac maią; a slachta za obeslanięm staroscinęm będą winni zbroyno, iako na woynę, na takowe wwiązanie y na poimanie takowego sprzeciwnika naszego iachac, wymuiąc s tego iachania panow Rad y vrzędnikow naszych dwornych. A ktoryby

Articulus LXIX.

Vi bonorum raptorum.

Qui rem alienam rapuit, dominumque habitatione, possessione bonorum, fundi, hominum eiecit, vim passus intra quattuor hebdomadas illum in ius magistratus castrensis vocet diemque in eo iudicio comparendi peremptorie duarum hebdomadarum dicat, per interdictumque, vnde vi bona repetat; ac si probauerit, se rem, de qua eiectus est, quiete possedisse, sibique eam vi nullo iure ac temere ereptam esse, officii eius magistratus erit, eiectum restituere et multae violentiarum ac damni dati cum compensatione, quanta nobili debetur, iniuriosum condemnare; ea autem restitutio per praeconem fiat, deposito in bonis castrensi edicto comminatorio tantae multae, quanti bona ea sunt, in edicto pareat. Si autem praeconi et edicto non paruerit, vel ipse vel eius familia vel quiuis alius eius nomine restitutioni obstiterit, officium castrense armatam nobilitatem cogat, ac modo supra in art. LXVII praescripto, contra rebellem procedat.

Eadem ratione si quis ex stipulatu aliquid dare, facere promiserit nec promissa praestare voluerit ac in possessionem bonorum pactam, ire vetuerit, edicto nostro vel officii, ut pacta seruet, monitus, ab officio coercebitur.

---

slachcic będąc w domu swoim a na takową potrzebę naszę s starostą ruszyc się y iachac niechcial, tedy takowy za dowodęm slusznym staroscinęm winięn będzie nam hospodaru zaplacic 24 ruble groszy, a za odprawę woznęmu, ile kroc poiedzie, od kopy po pulgroszku iako wyszey napisano, a zamkowęmu wwiąszczemu po tęmusz, iako y przedtym bywalo, (od) kozdy kopy po 6 groszy, ktore wwiąszce ma byc wzięto na winowatym. A ktory vrząd tak zięmski iako y zamkowy po wysciu roku zaplaty zlozony stronie zalobliwy odprawy dac niechcial y zwlokl to do czterech niedziel, tedy tęn sąd będzie powinięn stronie zalobliwy wszystkie szkody y naklady po wysciu roku zlozonego, co w tęm szkodowac będzie a na co sluszny dowod vczyni, podlug vprawa sąm placic y odprawowac.

Artikul 68.

Odprawa summy pienięzny na imieniu lezącym.

Vstawuięm tesz, gdyby od sądu naszego hospodarskiego abo tesz od sądu zięmskiego abo zamkowego poslano na wwiązanie, za iaką summę przysądzona, tedy wozny z vrzędu przydany, maiąc przy sobie slachtę ludzi dobrych, stronnych, ma wwięzowac za kazdą dwadziescia kop groszey w sluzbę ludzi, potemusz y we wlokę osiadlą, a za dziesięc kop groszey w pul sluzby abo w pol wloki po tęmusz w ziemię pustowską, a za kopę groszey w morg zięmie wyhonnego, a prostego pola tęnze morg za pięcdziesiąt groszey a sianozęci morg pulkopy groszy: a zięmie lesny, ktoraby się godzila na

Articulus LXX.

De praediatorio magistratu.

[297/180] Statuimus, ut in omnibus territoriis instituantur praediatores, qui succamerarii vocantur, iurati, possidentes in illo territorio bona immobilia, quos nos designabimus; forma autem eorum iuramenti haec esto: »Ego N. »iuro Deo in Trinitate vni, me in hoc munere succameraríali, quod gratia et »auctoritate sacrae regiae Maiestatis suscipio, fidelem illius sacrae Maiestati »regiae futurum, munus hoc meum exequendo, tam in iudicio meo, quam »in finibus demetiendis ac distinguendis, nec aliud curaturum me, nisi ipsam »iustitiam sanctam, nec passurum me a recto iudicio seduci fauore, odio, »donis; actionesque omnes huius mei muneris ac controuersias litigantium »diligenter in acta annotari curaturum. Ita mihi Deus sit propitius«.

Articulus LXXI.

De praediatioris officio.

Omnes finales quaestiones et controuersias, quae inter vicinos fundorum possessores saepe incidere solent, a iudicio terrestri ad succamerarium remissas, succamerarius auctoritate nostra decidendi habebit potestatem, et citandi ac in iudicium suum partes controuertentes vocandi citatione [298/181 nomine suo edita et sigillo suo signata, in qua diem in fundo controuerso

---

pasnią, morg za czterydziesci groszey a borowy zięmie morg za dwadziescia groszey. A pozytki puszcze y ieziora, rzeki wedle waznosci ich.

Artikuł 69.

O gwałtownym wybiciu spokoynego dzierzęnia.

Tesz vstawuięm, ktoby kogo wybieł spokoynego dzierzęnia tak z imięnia, iako odięcięm ludzi y gruntow, tedy on wybity tegosz czasu a nadali we czterech niedzielach od wybicia ma przypozwac tego, kto wybieł, do vrzędu zamkowego na rok zawity do dwu niedziel; a gdy dowiedzie dzierzęnia swoiego spokoynego, y onego gwałtownego y spornego a bezprawnego wybicia strony swoiey przeciwny, tedy vrząd zamkowy abo dworny sądowi ma skazac ięmu gwałt y szkodę z nawiąską, a przes woznego połozywszy zakład na liscie swoięm, iako ta rzecz, s czego wybit, stoi, ma zasię wybitego wpuscic w dzierzęnie. A iesliby się sprzeciwieł a niepostąpił woznęmu wwiązania y bronieł sąm przes się abo przes vrzędniki y przes kogokolwiek, tedy vrząd przeciw tęmu powinięn sąm yachac powiat ruszywszy, y tak postępowac, iako o tęm wyszey w artikule 67 tego rozdziału iest opisano. Potęmusz ktoby się komu listęm swoięm abo przed vrzędęm opisał y obwiązał cokolwiek wypełnic, a tęmu dosyc nieuczynieł y wwiązania mocno bronił, a byłoby dołozono w liscie abo w zapisie mocnego wwiązania za listy naszęmi abo vrzędowymi niebronic, tedy takze vrząd zamkowy z ramięnia naszego przeciw takowęmu zachowac się ma.

se sistendi et in rem praesentem veniendi seu terminum peremptorium quattuor septimarum praefiniet et re subiecta oculis, visis ac perlectis litterarum inscriptionibus, iuribus, signis et metis finalibus, testimoniis aliisque probationibus examinatis, cuius euidentiora apparebunt monumenta et conuenientiora testimonia, ei intentionis suae probationem decernet, exauditaque probatione in hoc statuto inferius praescripta, sententiam pronuntiet, decernat, fines regat ac circumscribat tumulisque effosis signet et terminet, decreti sui sententiam scripto edat, manu subscribat ac sigillo obsignet. Sin vero neutrobi euidentia argumenta et signa finium fuerint, actor ad probationem admitti debet. Ne autem duobus contendentibus eorum finium regundorum actione, qui aliis vicinis confines sunt, iudicium ob eorum absentiam factum, infectum fiat, actor vel reus citatione succamerarii confines dominos fundorum in rem praesentem, ut tempore praefinito veniant, [299/182 vocandos curet, ne quid suis finibus detrimenti factum se absentibus queri possint. Quamuis autem finium regundorum actio terminos peremptorios continet, si tamen legitimo impedimento alterutra partium occupata fuerit, vel actionem pro re maiore in alio iudicio habuerit, caussam non amittet, tamen si tempus impedimenti feret, mature et succamerario et aduersario id indicet, succamerarius autem diem in rem praesentem veniendi diffindet seu differet; eo vero die legitimum impedimentum iurabit is, qui abfuit, tum de-

---

Artikuł 70.

O podkomorzech, komornikach y o ich vrzędzie.

Vstawuięm, yz w kazdym powiecie ma byc podkomorzy przysięgły, osiadły w powiecie tym, ktorego my hospodar damy, y ma byc podkomorzy na tęm vrzędzie dozywota, iako y inszy vrzędnicy zięmscy, a napierwy, nizli tym vrzędęm sprawowac będzie, ma przysięgę na tęn swoy vrząd vczynic tęmi słowy:

»Ia N. N. przysięgam panu Bogu wszechmogącemu, w Troycy iedy»nęmu, iz na vrzędzie tym zięmskięm podkomorskięm, ktory z łaski y z rąk »Iego krola M. biorę, Iego krol. M. hospodaru swoięmu Msciwęmu wiernym »będę, sprawuiąc tęn vrząd wiernie a sprawiedliwie tak na sądzie moim »podkomorskięm, iako tesz y przy sypaniu granic, nicego więcy na tęm »vrzędzie nieprzestrzegaiąc, ięno sprawiedliwosci swięty, y niedaiąc się ni»częm vwodzic, ani przyaznią, ani wasnią, ani darom, takze sprawy moiey »podkomorski na wszęm wiernie sprawuiąc y spory obu stron ze skazanięm »przes mię vczynionym, pilnie do xiąg swoich sądowych wpisuiąc. Tak mi »panie Boze pomosz«.

(Artikuł 71).

Vrząd podkomorzego.

We wszelakiech roznicach zięmnech y granicach za odesłanięm sądu zięmskiego ma podkomorzy mocą zwierzchnosci naszey y władzą vrzędu swego dac pozwy po strony pod imięnięm y pieczęcią swą y rok zawity

mum cum aduersario litem de finibus iudicio decidet, maiori autem actione se impeditum fuisse, testimoniis probabit.

Articulus LXXII.

A sententia succamerarii appellare licere.

Adiudicatione controuersia de finibus a succamerario dirempta, si qua damna alterutri coutrouertentium data sint, de iis cognitio succamerarii non erit, sed ea ad forum iudicii terrestris referatur eius, a quo ad camerarium remissa fuerat.

A succamerario ad nos appellare licebit sed nonnisi a definitiua eius [300/188] sententia post caussae conclusionem, nos vero appellati designabimus et deputabimus iudices delegatos seu commissarios, illius municipii incolas, praesertim castellanum eius territorii, vel si is non sit, marsalcos cum aliis commissariis, quibus succamerarius iudicii sui rationem reddat et explicet, habituris auctoritatem iudicii eius retractandi, fines male directos corrigendi, vel si recte iudicatum ab eo fuerit, approbandi et confirmandi. Qui autem sine legittima caussa a sententia succamerarii appellauerit, cuius sententia a commissariis approbata fuerit, multam temere appellantium luet.

Contingat autem controuersia finium in confinio duorum municipiorum, vtriusque succamerarii iudicium de finibus vtrique municipio communibus erit. Succamerario praemium operae a singulis tumulis terminalibus capita-

---

skladac na wyiast, na grunt za cztery niedziele, na wszelakie roznice ziemne abo granice, a wyachawszy y oglądawszy, wywod prawa, listy y znaki graniczne iawnieysze y swiadkowie słusnieyszy będą, tę stronę ma ku dowodu przypuscic y wysłuchawszy dowodu, podle statutu ma grunt pewny y granice skazac y kopce y znaki graniczne vczynic y na to list sądu swoiego y s podpisęm ręki swey dac. A gdzieby z obu stron wywodu prawnego na pismie abo tesz y znakow granicznych iawnych, słusznych niebyło, tedy powodowa strona przy załobie swoiey ma byc ku dowodu przypuszczona.

Tesz aby wiodąc prawo o grunt pewny abo o roznice graniczne zadnych nięmiał od kogo innego s strony przekazy w tęm prawie, iako się przydawac zwykło od okolicznych sąsiadow, granicami y miedzami przyległych ku tęmu gruntowi, od ktory prawo idzie, dla tego strona powodowa abo załobna ma tych okolicznych sąsiadow na tenze wyiast pozwy podkomorzego przyciągnąc ku przeglądaniu wywodu y stanowięniu granic.

Ktęmu acz kazdy rok wyiazdu podkomorzego na grunt ma byc zawzdy zawity, a wszakze gdyby ktora strona na tęnze czas y rok abo chorobą prawdziwą złozoną była abo inszą więtszą sprawę przed inszym vrzędęm miała, tedy s tych przyczyn ma byc wolna od tego roku; a wszakze o chorobie swoiey, iesli się przed rokięm przyda, ma wczas vrzędowi podkomorzego y stronie oznaymic, aby tego roku niepilnowano; a podkomorzy powinięn będzie rok na inszy czas przełozyc, za ktorym przełozęnięm na drugięm roku strona, ktora niestała, powinna będzie napierwy podle statutu

libus, quotquot aggesti fuerint, singuli viceni quatterni, ab intermediis autem duodecem grossi dependentur. Tumuli vero seu scopuli distare inter se debent non propius, quam tribus parasangis seu decempedis, quae me-
801/184] tatoriae zonae vulgo *schnuri* vocantur, nisi forte loci is sit situs, ut frequentiores et densiores tumulos requirat; ac si scopulis finium distinctio non indigebit, sed simplici limitatione terminari poterit, a singulis zonis metatoriis duodeni grossi precium erit.

Articulus LXXIII.

De officio vicesuccamerarii.

Ne in distinguendis fundorum finibus officium succamerarii desiderari vnquam possit, in omnibus municipiis succamerario facimus potestatem vnum atque alterum vicecamerarium muneris sui adiutorem et administrum eligendi, possidentem immobilia, virum honestum qui tempore iudiciorum terrestrium praesente castellano illius territorii vel marsalco, eadem forma, conceptis verbis, qua et ipse succamerarius, iusiurandum dabit, cuius in absentia succamerarii eadem auctoritas, quae et ipsius succamerarii in actionibus finium regundorum erit.

---

sumnięnię y przysięgą swoią prawdziwy choroby dowiesc, a potym s stroną przeciwną rosprawę sądową nakoniec przyąc, a okolo więthszy sprawy, ktorąby przed innym vrzędęm mial, ma dowodzic swiadectwęm.

Po sądzie podkomorzego iesliby za przysądzęnięm gruntu y granic szlo o iakiekolwiek szkody, tedy o to ma byc odesłanie zasię do tegosz sądu zięmskiego, od ktorego sprawa na sąd podkomorzego przyszla.

(Artikuł 72).

Appellacya abo odzew od podkomorzego ma byc do nas hospodara, a wszakze asz nakoniec po skonczęniu sprawy sądowy, za ktorym odezwęm maią byc odeslani od nas hospodara na grunt commissarze w onym powiecie osiedli, zwlaszcza castellani onego powiatu. A gdzieby castellana niebyło, tedy marszalek powiatowy z inszęmi commissarzmi, przed ktoręmi będzie powinięn podkomorzy sprawę sądu swoiego pokazac, a oni mocni będą sądu podkomorzego y granic (iesliby w czym wykroczył) poprawic abo tesz iesli dobrze sądziel, przy mocy zostawic. A ktoby bez słuszny przyczyny od sądu podkomorzego odzew vczynil y potym tęn za wysłanięm commissarzow naszych w tęm doznany powinięn zapłacic winy na vrząd podkomorzego dwie kopie groszey y stronie szkody nagrodzic wedle słusznego dowodu.

Gdzieby tesz roznice w grunciech przypadłym na granicy spolny dwu powiatow, tedy nieiedęn podkomorzy ale obadwa z obu powiatow na taki grunt pięnny wyiachac maią.

302/185]

Distinctio quinta.

De iure dotium.

Articulus I.

De pactis dotalibus.

Qui locaturus nuptiis cum dote et parapherna filiam suam est, prius quam eam marito tradat, cum genero de caute collocanda dote et restituenda, si solui matrimonium quocunque modo contigerit, paciscatur et tabulas dotales seu instrumenta dotalia confici curet, sigillo generi et proborum hominum obsignata, quibus pacta dotalia roborentur, et dos cum paraphernis in triente seu tertia parte bonorum generi, quanti constiterint, duplo inscribatur ac reformetur; quae quidem dotis inscriptio in proximis matrimonium sequentibus iudiciorum terrestrium terminis publicetur, et in
303/186] acta publica sui municipii referatur, ac talis tandem dotis cautio satis firma erit, alioqui nisi ita cautum mulieri fuerit, perdit dotem, quantacunque ea fuerit; virginitatis tamen amissae precium, quod pro crinili vocatur, heredes mariti triginta sexagenas ei numerabunt, si nubere voluerit; si vidua in domo mariti viuere malit, aequali inter heredes suos et extraneos bonorum mariti parte ad vitae suae tempora vtetur, fruetur. Si mariti pauperis bona triginta sexagenarum precium non exaequent, quarta pars bonorum morte mariti relictorum, vxori dabitur, qua etiam si nupserit, quoad vixerit, vtatur ac fruatur.

Zapłata podkomorzego za pracą ma byc od kazdego naroznego kopca po 24 groszey Lith. a od posrzedniech kopcow od kazdego groszey dwanascie. A wszakze kopce iedęn od drugiego nięmaią byc blizey czynione, iedno przes trzy sznury włoczne i okrom tego, gdzieby się granica zakrzywiona trafieła y częsci tych kopcow potrzebowały strony; a gdzieby tesz kopcow potrzeba niebyła, iedno przeganianie miedze było, tedy od takowy miedze od kazdych trzech sznurow włocznych 12 groszey.

(Artikuł 73).

O komornikach.

A iz odprawa wszelakich spraw vrzędowi podkomorzego nalezących, omięszkania y zatrudnięnia zadnego nieprzymuiąc, ale tym snadni krom wszelaki przewłoki y przedłuzęnia skutek y koniec swoy przymowała, przeto w kazdym powiecie podkomorzy ku pomocy swoiey ma obrac iednego abo y dwu komornikow slachcicow, w powiecie osiadłych, ludzi godnych, statecznych, ktorzy na rokach sądowych przed castellanęm abo marszałkięm powiarowym y przed vrzędęm zięmskięm maią przysięgę takowąsz, iako y sąm podkomorzy na vrząd swoy podkomornicy vczynic, a potym kazdy z niech osobno za poslanięm podkomorzego, gdzieby sąm podkomorzy na ktory sprawie byc nięmogł, tesz moc y władnosc zupełną maią miec y będą, iako y sąm podkomorzy.

Articulus II.

De eodem et cautione dotis.

Maritus dotis nomine bona sua obligaturus, quanti bona sua sint, primum aestimabit et eorum tertiam partem dotis ac paraphernarum nomine cum auctuario, id est altero tanto pluris, quam ea constant, vxori obligabit, et in tertia parte dotalicium, quam contradotem vulgo vocant, inscribet et reformabit, modo ne ea dotis et paraphernalium aestimatio ac precium illam 304/187] tertiam bonorum mariti partem excedat. Mortuo autem marito liberis ex vxore susceptis et superstitibus relictis, si ea nubere alteri viro volet, tam liberi, quam extranei heredes a latere venientes, bona defuncti dotis et paraphernarum aestimatione duplo mulieri exsoluta, vindicabunt. Si autem iis bonis eam vtifrui ad extremum eius vitae terminum liberi patientur, matre mortua simplum duntaxat, id videlicet, quod in paternam domum intulit, iis quibus mater donauit, bonorum paternorum trientem vindicaturi soluent sine auctuario, nec auctuarium illud seu dotalicium aut contradotem mater cuiquam extraneo donare et a liberis alienare poterit, duntaxat dotem ad maritum importatam.

Si mulier sterilis decesserit nec eam dotem cuiquam donauerit, dos profectitia in eam domum, vnde est profecta, restituatur.

Rozdział piąty.

O oprawie, posagu y o więnie.

Artikuł pierwszy.

Ktorym obyczaięm ociec wydaiąc dziewkę swoię ma obwarowac y vpewnic zapisanie wiana dziewce swey od zięcia.

Tesz vstawuięm, yz kazdy obywatel tego panstwa, ktoregokolwiek będący stanu, wydaiąc dziewkę swoię, za mąsz ią daiąc, (daiąc) za nią posak abo wyprawę wedle dobry woli swey, napierwy, nizli dziewkę wyda, ma od zięcia wziąc zapis pod pieczęcią iego y pod pieczęciami ludzi dobrych, ktorym on na trzeci częsci imięnia swego lezącego on posak abo oprawę sowito opisac ma, potęmu, iako nizey opisano, a potym on zapis tęnze zięc na pierwszech rokach zięmskiech przed sądęm zięmskięm onego powiatu, w ktorym osiadłosc ma, opowiedziec y w xięgi zięmskie zapisac ma. Takowa oprawa ma byc v kazdego prawa dzierzana. A iesliby ociec wydaiąc dziewkę swoię zamąsz, przed wydanięm iey wiana y oprawy od zięcia swego nieodzierzał, takowa dziewka po smierci wniesięnie traci, chociaby y wielką sumę za sobą wniosła; a wszakze przedsię iako slachciance dzieci albo bliscy powinni będą za więniec dac trzydziesci kop groszey, iesliby zamąsz poszła. A gdyby zamąsz posc niechciała, tedy miedzy dziecmi y miedzy bliskięmi w imięniu męzowęm będzie rowną częsc imięnia dzierzec az do smierci swoiey; iesliby onego slachcica trzydziesciа kop groszey nie-

Poterit etiam maritus vxori suae, vti et cuiuis aurum, argentum, vestes ceteras que res mobiles donare, armis exceptis et polia seu equitio ac ser- 305/188] uitio vernaculo et pecore domestico, horum enim non poterit paterfamilias vxori vel extraneo donare quidquam, nisi tertiam partem, ut habeat, vnde onus belli sustineat ex tertia bonorum sibi dotalicii nomine inscriptorum parte.

Liberi autem et cognati, si obligata dotalicio bona mulieri luerint et exemerint, haec omnia arma, videlicet equitium, seruitium, pecora vna cum eis bonis integra vindicabunt; si vero quid eorum amiserit, mulieri ex summa eius dotalicii iusta aestimatione precium amissarum rerum deducetur. Haec et non alia dotis inscribendae in magno ducatu Lituaniae ratio seruari debet; alioqui irrita censebitur. Itaque parentes cautos esse oportet, ut antequam nuptum locent filias, aestiment bona futuri generi, an eius bonorum tertia pars tanti fuerit, quanti duplum est eius dotis, quam genero dare destinant. Si autem ea tertia pars tanti non fuerit, socer pecunia dotali bona aliqua soli seu terrestria emat, generoque pro dote possidenda det. Porro gener vxori suae eius dotalitii reliquum, quod praeter bona haec a se empta, socer illi dabit in tertia bonorum parte, duplo dotalitii praeter bona empta, respondentium inscribet, ac in commune bonis dotalibus, vtatur fruatur. [306/189

Quo mortuo in vxoris proprietatem recident, vna cum dotalitio, in tertia bonorum mariti parte inscripto.

---

stało, tedy tesz według tego z onego imięnia ma iey wydzielona być czwarta częsc, ktorą będzie dzierzec tylko do zywota swoiego, chocia y za drugiego męza poydzie.

Artikuł wtory.

Iako mąsz zęnie ma zapisac wiano y iako się dzieci po smierci oycowski przeciw matce zachowac maią, y o ruchomych.

Tesz vstawuięm, ktoby chciał zapisac wiano zęnie swoiey, tedy ma osacowawszy wszystkie imiona swoie, na trzeci częsci czego stoiey, ma sowito przeciwko tego wniesięnia zapisac wiano zęnie swoiey, tak iakoby summa opisana tey trzeci częsci nieprzewyszała, y gdy będzie ta zona iego na trzeci częsci imięnia wiano opisane od niego miała, a onby potym vmarł a dzieci po sobie zostawił, a ta zona poydzie za drugiego męza, a iesliby blisey wszysey chcieli ią s tey trzeci częsci imięnia za zywota iey wywianowac, tedy maią wszystkę summę pięniędzy, iako w liscie iest opisano, zapłacic, tosz to imięnie do rąk swoich wziąc. A iesliby chciały dzieci czekac smierci matki swoiey, a tego imięnia do zywota iey niechciałyby wykupic, tedy powinni będą ono wniesięnie iey, co w dom ich wniosła, po smierci iey zapłacic temu, komu ona odpisze; a przywianku coby zapi[illegible] ociec naprzeciw wniesięnia sowitego niepowinni płacic, a ona tesz nię[illegible] nikomu tego przywianku zapisowac, kromia tylko wolna będzie odpis[illegible] wniesięnie swoie; a iesliby nikomu nieodpisała, a dzieci nięmiała, tedy o[illegible] wniesięnie ma byc wrocono w dom tęn, s ktorego wyszła. Wolno tesz z[illegible]

Articulus III.

De filiabus parentibus orbatis.

Si pater filiam marito locauerit et dotauerit, mortuusque alias filias virgines innuptas et indotatas domi reliquerit, si testamento dotes eis legauerit, iis contentae sint; si non legauerit, nec fratres patri superstites tantam dotem sororibus dicere ac dare possent, quantam prioris sororis marito pater dedit, bonorum paternorum integri nec fratrum culpa diminuti patrimonii aestimatio fiat, et quanti quarta pars aestimabitur, id omnium sororum doti cedat; nisi fratres censuerint, quartam bonorum paternorum partem pluris esse, quam si dos singulis sororibus tanta detur, quanta priori sorori est a patre data, in fratrum arbitrio erit, vel dotes sororibus aequales doti prioris dare, vel quarta bonorum parte eis cedere. Si fratres vel patrui pe-
307/190] cuniam doti pupillis a patre legatam vel relictam dissipauerint, restituere integram vti inscripta est, tanquam iustum ac certum debitum debent.

Articulus IIII.

De viduis.

Si qua vidua secundis nuptiis abstinuerit et in domo mariti sui resederit, dotalicio suo vtatur fruatur; liberi vero annos perfectae aetatis assecuti, reliquam paternae hereditatis partem possideant et bona omnia mobilia consequantur, quodque reipublicae militandi onus debebunt, sustineant.

---

pisac kozdęmu zęnie swey y rzeczy ruchome swoie, tak iako y kazdęmu obcęmu, to iest, złoto, srebro, szaty y imięnie, rzeczy okrom zbroie, stada y czeladzi niewolny y bydła dwornego. A wszakze y tego imięnia wszystkiego lezącego trzecią częsc zęnie opisac wolno, aby siedząc na imięniu, miała czym słuzbę naszę hospodarską zięmską s trzeci częsci imięnia zasługowac, a dzieci y bliscy, gdy ią będą z tey trzeci częsci, iako zbroie, stado, czeladz y bydło, maią przy ięmięniu zostac. A gdzieby te rzeczy vtraciła, tedy z wiana iev ma za to osacowawszy wytrącic czasu odkładania pięniędzy; a tak wedle tey vstawy naszey maią się zachowac wszyscy poddani nasi na potomne czasy. A ktoby nad zwysz tey vstawy naszey vczynieł, a co niesłusznego zęnie swey zapisał, takowych zapisow niechcęm miec mocnych, my sami y potomkowie nasi w. x. Lith. A dlatego ociec ieszcze niewydawszy dziewki swey zamąsz, ma pierwy tego patrzec, iesliby tego zięcia iego trzecią częsc imięnia sowicie stac mogła przeciwko wniesięniu dziewki iego, na czymby ią przeciw tęmu mianowac miał. A gdzieby trzecia częsc niestała przeciw wniesięniu, tedy ociec ma za tę summę piniędzy, coby po ni miał dac, kupic imięnie y po dziewce swoiey zięciowi dac; a zięc przedsię zęnie swoiey za to, coby osobno wziął summę iaką, ma oprawę vczynic na trzeci częsci własny imięnia swego. A tego imięnia, ktore ociec kupiwszy, corce swoiey da, maią spolu vzywac asz do zywota męzowego, a po zywocie męzowym ona, iako swe własne, ma odzierzec wespołek z wianęm swoięm.

Articulus V.

De viduis sterilibus.

Magnum respublica detrimentum capit ob viduas steriles, in vidua domo relictas, quia militiae onera non subeunt et agnatorum bona deteriora reddunt. Itaque statuimus, si vidua dotalitium inscriptum habet, eo sit contenta; heredes reliqua hereditatis portione perfruantur. Si dotalitium inscriptum non habuerit, donec nupserit, tertia bonorum mariti parte vtatur; si nupserit, 308/191] virginitatis precium, si non vidua priori defuncto nupsit, heredes ei soluunto.

Articulus VI.

De externis in Lituania vxores ducentibus.

Quicunque externus, siue is bona immobilia possideat, siue non, vxorem cum dotalibus bonis duxerit, pro eorum bonorum modo bellicae expeditionis tempore ipsemet per se hic in Lituania militabit, quamuis ea bona donatione vxoris iure proprio consecutus fuerit; quin et quoquo alio modo bona externi hic adepti fuerint, ad munus militiae hic quoque obligabuntur, alioquin bona eorum publicarentur

---

Artikuł trzeci.

Po smierci oycowski iako maią byc dziewki z imięnia oyczystego od braci wyprawowane.

Vstawuięm, iesliby ociec za zywota swego wydał iednę dziewkę swoie za mąsz a zatym vmarł, po sobie ieszcze zostawiwszy kilka dziewek, tedy te dziewki wedle opisu abo testamentu iego maią byc wyprawowane, iako ięm będzie opisano z gotowizny zostawiony. A gdy (by) summy opisany ani naznaczony gotowy niebyło y nięmogłby brat tak wielkiei sumy po niech dac, iako za pierwszą dano, tedy osacowawszy czwartą częsc imięnia inszego oyczystego, nic s tego imięnia nieutraciwszy, y tym siostrom swoim wyprawę wszystkięm rowną dac, ile ich będzie, okrom iesliby brat ich rozumiał, iz czwarta częsc imięnia oyczystego więthszy waznosci, nisliby ięm na rowne częsci tak wiele, iako pierwszy siostrze wyprawy przyszło, to będzie na woli iego. A iesliby brat abo stryiowie summę ięm pozostawioną vtracili, tedy wedle opisu będą powinni iako własny dług oddac ięm y zapłacic.

Artikuł czwarty.

Wdowie wianowny, iako się maią przeciwko ni dzieci lata maiące zachowac.

Wdowa, ktora siedzi na wdowięm stolcu, a będzieli wianowana od męza swoiego, a synowie maiąc zupełne lata, tedy ma osiesc tylko na wianie swym, a synowie maią byc przypuszczęni ku wszystkięm imionom y skarbom oycowskięm, ktorzy maią słuzbę zięmską zastępowac; a iesliby była niewianowana, tedy ma byc zachowana, iako wyszey iest opisano w rozd. 5 art. 1.

Articulus VII.

Filiae ne inuitis parentibus nubant.

Si filia inuitis parentibus nupserit, dote et hereditate priuabitur, bona eius paterna et materna reliquis liberis, si exstent, si non exstent, proximis agnatis cedent.

309/192]

Articulus VIII.

Filiae parentibus orbatae, ne absque consensu agnatorum nubant.

Filia parentibus orbata, seu pubes, seu impubes sit, si absque consilio fratrum aut patruorum, aut reliquorum agnatorum et cognatorum nupserit, dote, hereditate paterna et materna, omnique successione a latere veniente priuabitur. Si vero iam adultam fratres aut patrui marito copulare neglexerint, nihilomagis suapte sponte nubendum illi est, sed indicandum magistratui, cuius auctoritate vel reliquorum agnatorum; si pari condicioni suae marito nupserit, iura successionum non amittet, dummodo annos perfectae aetatis, quindecem annorum habuerit. Fratres autem et patrui ac alii cognati pupillas inuptas, antequam nupserint, honeste curent, alant et in matronae alicuius custodia habeant. Quod si honeste eas curare nollent, in sortem bonorum suorum, in quibus illis dos constituta ex huius statuti praescripto est, eant, ac in ea sub tutoris a magistratu dati cura viuant, donec nupserint.

Artikuł 5.

O wdowach bezpłodnych, ktore dzieci nięmaią.

Obaczywszy my, yz ktore wdowy bezpłodne siedząc na wdowięm stolcu, wiele się od nich szkod dzieie R. P. a to tym, yz słuzby zięmskie niebywaią słuzone, tak, iakoby miały byc, a tesz bliskięm wiala (s) imięnia vtracaią, vstawuięm tak, yz ktora wdowa bezpłodna, a będzieli wianowana od męza swego, tedy ma tylko na wiania (s) osiesc a imiona wszystkie maią na bliskiech spasc; a iesliby niebyła wianowana od męza swego, tedy ma na trzeci częsci imięnia siedziec, poki za mąsz poydzie; iesli za mąsz poydzie, tedy y bliscy maią więniec placic, iako iest wyszey napisano, iesli niewdową poszła za mąsz.

Artikuł 6.

Ktobykolwiek osiadły abo nieosiadły poiął zonę z imiony w Litwie, abo ich nabył, ma słuzbę ziębską słuzyc krom zadny wymowki.

Tesz vstawuięm, iz ktorybykolwiek osiadły y nieosiadły ozęniel się w Litwie y pobrał po zęnie imiona, tedy czasu woyny y kazdy potrzeby w. x. Lith. y przeciwko kazdęmu nieprzyiacielowi tego panstwa z imion zony swoiey y z iakiegokolwiek nabycia dostałby imięnia w tęm panstwie, powinięn będzie sam osobą swą słuzbę zięmską woienną słuzyc y zastępowac y tęm się niewymawiac, ze mu zona niezapisała, a ktoby s takowych iakięmzekolwiek obyczaięm nabywszy y maiący imięnie w. x. Lit. w zię-

810/193] **Articulus IX.**

De viduis saepius nubentibus.

Si vidua marito viduo, ex priore coniuge liberos habenti, nupserit, ac ex eo ipsa quoque liberos procreauerit, mortuo marito cum vtrisque liberis: priuignis et suis in aequalem bonorum mariti mobilium immobiliumque omnium portionem succedet. Si sterilis in domo mariti, non suscepta ex eo quoque prole remanserit, cum priuignis aequalem bonorum duntaxat immobilium portionem sortietur, exors mobilium futura, nisi quae in mariti domum intulerit; et si quid ei maritus donatione propter nuptias asperserit, et in aliqua bonorum suorum parte dotalitii nomine assignauerit seu reformauerit, eo quoque potietur. Si vero tertio nupserit, ea portione, quam inter liberos mariti ex prima eius coniuge procreatos, consecuta erat, cadet; sed nec virginitatis precium pro crinili dictum obtinet.

Articulus X.

Quo modo mater tutelae liberorum officio fungi potest.

811/194] Vidua post mariti mortem in domo mariti vna cum liberis ex eo susceptis relicta, si tutelae officio fungi vult, immobilium et donationis propter nuptias a marito inscriptae possessor ut sit, requiritur, nisi forte maritus tutores ipse constituerit. Si autem nec possessiones sufficientes nec

---

miach ięmu nalezących a woyny ktorybykolwiek niesłuzeł, iako wyszey opisano, tedy on y zona iego imiona tracą wiecznie na R. P.

Artikuł 7.

O dziewkach, ktoreby bez woli oycow za mąsz poszły.

Tesz vstawuięm, ktoraby dziewka bez woli oycowski y.matczyny sła za mąsz, takowa odpada od posagu y od wiana y od imięnia oyczystego y macierzystego; a iesliby iedna v oyca była, tedy oyczyzna mimo takową corkę na bliszszech spada.

Artikuł 8.

O dziewkach, ktore po smierci rodzicow bez woli braci albo stryiow za mąsz poydą.

Vstawuięm, iesliby dziewka została bez oyca y matki, a po smierci rodzicow swych niedoroszszy lath swoich, abo tesz y doroszszy lath swoich, poszła za mąsz bez woli braci albo stryiow y bliskiech swoich, takowa odpada od posagu mięnia swego oyczystego y macierzystego y spadkowego, coby napotym na nię spasc miało; a iesliby ona miała lata swoie, a bracia abo stryiowie zadzierzywaiąc ią, niechcieliby iey za mąsz wydac, tedy iednak swąwolą nięma nizakogo isc, ale ma dac przes krewnych, abo tesz przes sąsiady vrzędowi znac. A vrząd wziąwszy od krewnych wiadomosc, ma iey dozwolic za mąsz isc, a ona, iesli z wolą vrzędu, albo bliskiech za mąsz poydzie za slachcica sobie rownego, tedy taka imięnia nietraci. A wszakze lata zupełne miec ma piętnascie lath, a tęmu, kto ią poymie, wolno mu do-

dotalitium habeat, res pupillorum saluas fore, satisdet fideiussoribus idoneis locupletibus, quorum fide tutelam liberorum gerat; quae si male res pupillorum administret, bona eorum et thesauros disperdat ac dissipet, patrui vel agnati eam in ius municipale seu terrestre vocent, die eerta peremptorie dicta, cumque suis probationibus planum ac testatum facient, male matrem res liberorum procurare, tutelae munus et bona pupillorum patruis vel agnatis relinquat, ipsa dotalitio suo contenta perfruatur. Si autem dotalitium inscriptum a marito non habuerit, aequam cum liberis patrimonii sortem vtendam fruendam, donec vixerit vel donec nupserit, possideat; ea mortua, sors, qua vsa est, liberorum bonis accedet et consolidabitur. Mala administratio autem matris, propter quam tutelae officio amoueatur, non aliter intelligenda est, quam si immoderatis exactionibus, multis tributis homines pupillarium bonorum expilet, horrea et domestica instrumenta ac supellectilem dilapidet, saepe conuiuetur, familiam frequentem et inutilem alat, conditionemque bonorum liberorum suorum meliorem reddere non curet. Si legitima agnatorum et cognatorum tutela pupilli caruerint, nos princeps, absentibus vero nobis Magno Ducatu, senatus in suis quisque palatinatibus auctoritate nostra tutores locupletes dabimus, qui pupillos eorumque bona ac thesauros tueantur ac curent, ne quid detrimenti capiant. Mater autem si prius, quam deprehensa est, male liberorum suorum res gerere, aliquid bonorum pupillarium

---

chodzic maiętnosci zoney swey; bracia tesz abo stryiowie ktorzykolwiek bliscy, maiąc siostry w opiece swoiey, poki ią zamąsz wydadzą, maią ich pocciwie na wszęm chowac, maiąc przy niech niewiastę starą, stateczną. A iesliby ich ucciwie chowac niechcieli, tedy takowe dziewki maią na częsci swoiey, s ktory ięm wyprawa byc ma, sami siedziec pod sprawą opiekuna, od vrzędu iem przydanego, do tego czasu, az za mąsz poydą. A idący za mąsz, wyprawa ięm s tego ma byc dana podle statutu wyzey opisanego.

Artikuł 9.

Ktoby ze dwięma abo ze trzęma zonami dzieci miał.

Vstawüięm, iesliby ktora wdowa za mąsz poszła y dzieci v męza pierwszy zony znalazła, a s tym mężem drugich dzieci nabyła, tedy po smierci męzowy z oboięmi dziecmi tego męza swoiego w imięniu y skarbie rowną częsc ma miec. A iesliby dzieci nięmiała, tedy z dziecmi męza swego pierwszy zony rowną częsc tylko w imionach lezących będzie miec (a nie w skarbiech, ani w rzeczach ruchomych), okrom wniesięnia swego; tesz iesliby iey mąsz co z łaski odpisał na ktory częsci imięnia lezącego, ma ona siedziec do zywota swoiego, iesli za mąsz nie poydzie. A iesliby za mąsz poszła, tedy tę rowną częsc imięnia ma dzieciom pierwszy zony zostawic. A te dzieci więnca iey niepowinni płacic.

disperdiderit, de suo dotalitio vel de propriis bonis id praestabit, vel fideiussores, si illa soluendo non fuerit, praestabunt.

Articulus XI.

Si virgo vel vidua nobilis plebeiae condicionis viro nupserit.

Virgo vel vidua, nobilibus parentibus nata, bona immobilia paterna vel materna possidens, si inferioris sortis plebeio viro nupserit, omnium bonorum ademptione punietur, eaque bona proximi agnati, vel si exstent viduae nubentis impari, liberi, dimidia precii parte, quanti aestimata hoc statuto [313/196 sunt, rediment, iureque perpetuo sibi vindicabunt, nempe singulos mansos siue laneos habitabiles et cultos quinis sexagenis, incultos et inhabitabiles huius dimidio, eadem ratione singulas fundorum portiones dimidio minoris, quam hoc statuto aestimantur, redimendas ab eiuscemodi nuptis statuimus. Dotalitium autem seu donationem propter nuptias amittere eas volumus, liberis vel agnatis proximis non soluta reformatione possidendum.

Articulus XII.

De secundis nuptiis.

Vt suus honor matrimonio habeatur, et ne commistio sanguinis subsequatur, mulierem post mortem mariti intra sex menses alteri marito nu-

---

Artikuł 10.

O wdowach, ktore zostaną z dziecmi niedorosłęmi.

Vstawuięm, ktora wdowa zostawszy po męzu swym z dziecmi niedorosłęmi, a chciałaby na wdowięm stolcu siedziec y dzieci w opiece swey miec, a będzieli osiadłosc dobra abo wiano od męza swego oprawione, tedy takowa wdowa moze na wdowięm stolcu na wszystkiech imionach z dziecmi siedziec; a iesliby osiadłości dobry abo wiana opisanego nięmiała, tedy ma dac po sobie rękoimstwo dobrych ludzi, osiadłych; takowa ku opiece ma byc przypuszczona. A gdzieby ona na wdowięm stolcu siedząc, dzieciom imięnie y skarby vtraciła, tedy stryiowie, abo blisci maią one przyciągnąc przed vrząd zięmski na rok pewny iako na zawity, y dowiedli (s) tego, ze vtraciła, ma opiekę y imiona y dzieci puscic krewnym, a sama na oprawie swey zostac; a niebędzieli miała oprawy, tedy maią iey wydzielic rowną częsc miedzy dziecmi, ktorą będzie dzierzec y oney uzywac do zywota swego, albo poki za mąsz poydzie, a po tey zywocie y ta częsc ma spasc na dzieci. A wszakze y vtrata inaksza od ni na imionach nięmoze się pokazac, iesli iedno niepotrzebnymi podatkami, winami y sierepscyznami ludzi w onych imionach opciązała, gumna y insze statki domowe nierządnie rospraszała albo częsci insze niepotrzebnie miewała a sługi niepotrzebnie chowała a niczego w dom dzieciom nieprzybawiała. Gdzieby krewnych inszych po stryiach niebyło, tedy my hospodar, a w niebytnosci naszey w. x. Lith. tedy panowie Rady naszy, kazdy w swym woiewodztwie takowy vtraty maią

bere prohibemus. Quae secus fecerit, dotalitio seu donatione propter nuptias carebit, vel si dotalitium inscriptum a marito non habuerit, fisco nostro duodecem siclorum multa intemperantiae dedecus luet.

Articulus XIII.

814/197] **De bonis maternis ex aequo filiis ac filiabus addicendis.**

Materna bona mobilia et immobilia ac dotalia, nemini inscripta, filia vna cum fratribus iure hereditario in commune ex aequo diuidet ac sortietur. Ad paternae autem successionis ius soli filii et gentiles ex virili gentilicioque latere prognati, vocentur, uti planius inferioribus constitutionibus sancitum est·

Articulus XIIII.

De liberis ex pluribus coniugibus procreatis.

Qui duas pluresue vxores habuerit, aeque dotatas, filii, quotquot ex illis suscepti fuerint, ex aequis in bona paterna partibus succedent. Si qua tamen vxor maiorem in patris communis domum dotem intulerit, ante patrimonii diuisionem id, quo dos maior reliquas dotes excedit, ex communi patrimonio filiis ex magis dotata susceptis, suppleatur, ac tum demum diuisio bonorum paternorum fiat.

---

z ramięnia naszego hospodarskiego opiekunow osadłych na imięnie y mieystce postanowic, ktorzy imiona, skarby y dzieci y oną samą w opiece swey miec będą. a niedopuszczaiąc iey wię y utraty czynic. A w tęm czasie, nim vtraty po ni obaczą, a onaby dzieciom vtracała, tedy będzie winna te wszystkie szkody dzieciom płacic z wiana albo z własnego imięnia swego; a niebędzieli wiana albo imięnia, tedy one rękoymie będą winni tę szkodę dzieciom płacic.

Artikuł 11.

Gdyby dziewka abo wdowa maiąc imiona oyczyste abo macierzyste, szła za nieslachcica, imiona traci.

Vstawuięm, ktoraby dziewka abo wdowa, będąc stanu slacheckiego, maiąc imiona oyczyste abo macierzyste, poszła za mąsz za człowieka stanu prostego, nieslachcica, takowa od wszystkiech imion swoich, iako oyczystych, tak y macierzystych wiecznosci odpada, ale te imiona maią przysc na bliskie a po wdowie na dzieci, abo bliscy przedsię będą powinni taki dziewce abo wdowie za te imiona iey odłozyc summę piniędzy nie podle sacunku statutowego, ale po połowicy, to iest daiąc za kazdą słuzbę ludzi po piąci kop groszy, a insze grunty po połowicy summy, a za zięmię pustowscyzny po pułtrzeci kopy groszy, y iako w tęm statucie iest szerzy o tęm napisano, a wiano wszystko opisane traci, y niepowinni będą dzieci abo bliscy takowy wiana odkładac.

815/198]
Articulus XV.

Viduis secundo nubentibus donationem propter nuptias a priore viro habentibus, secundus vir donare propter nuptias nil debet.

Vidua, quae a priore viro donationem propter nuptias seu dotalitium inscriptum habet, a secundo, cui nupsit, similem donationem non consequetur, sed hoc mortuo, inter liberos, quos ex eo suscepit, aequam bonorum mariti partem sortietur, qua ad extrema vitae tempora vtetur ac fruetur; liberis vero non exstantibus, agnatis duas bonorum mariti partes relinquat, ipsa tertiam in viduitate permanens possidebit; ea vero mortua, haec quoque tertia pars agnatorum erit. Non licebit autem ei viduae eam tertiam partem vllis detrimentis afficere, sed ita ea frui, uti supra praescriptum est.

Articulus XVI.

816/199] **Mariti bona dotalitii nomine vxoribus a se obligata, nemini postea obligare possunt.**

Quisquis uxori dotalitii nomine bona sua obligauerit, ea nullo modo obligare cuiquam deinceps poterit, quamuis per litteras consentire se vxor marito fateatur, nisi ipsa personaliter ad acta comparens, id marito permittat; sin secus fiat, magistratus in bona vxori a marito inscripta, neminem ire permittat, nisi coram assentiente vxore.

Artikuł 12.

Wdowa, ktoraby po męzu rychli szesciu miesięcy za mąsz poszła, wiano traci.

Chcęm miec, aby małzęnstwo w pocciwosci było zachowano y dla wiadomosci płodu, aby kazda wdowa slachcianka po smierci męza swoiego do szesciu miesięcy za drugiego męza nie smiała poysc; a ktora poydzie, tedy wiano iey od męza zapisane traci; a iesliby wiana opisanęgo nięmiała, tedy zakładu do skarbu naszego 12 rubli groszey zapłacic ma.

Artikuł 13.

Imięnia macierzyste y wniesięnie nikomu niezapisane, synom y dziewkom wrocony dział, a oyczyste spadki na bliskie po męzu.

Tesz vstawuięm, iz wszelakie imiona macierzyste tak lezące iako y ruchome y tesz wniesięnie matczyne, ktoreby nikomu niebyło zapisane, to wszystko w rowny dział ma isc miedzy wszystkie dzieci, tak syny iako y siostry, nizli spadki oyczyste na syny y na bliskie po męzu przychodzą, tak iako na inszym mieyścu szerzy o tym iest napisano.

Artikuł 14.

O porownaniu wniesięnia roznych zon przed rozdziałęm dziecinnego imięnia.

Vstawuięm, gdyby iedęn slachcic miał kilka zon a one zony miałyby rowno wniesięnia swoie w sumach pienięznych, tedy synowie, ile ich będzie z onych zon, wszystkie imiona oyczyste maią miedzy się na rowne częsci

Articulus XVII.

Viduae sterilis dos profecticia in domum, unde profecta est, restitui debet.

Si vidua sterilis dotem a parentibus datam et paraphernalia in mariti domum illata, nemini donauerit, in eius familiae domum, vnde profecta sunt, restituantur, id est parentibus, vel iis non exstantibus, fratribus germanis. Si qua vidua sterilis ex quarta bonorum paternorum parte a fratribus dotata, moriatur, dotem eiusque parapherna non fratres, sed sorores innuptae mortuae illius repetent. Si tamen fratres eam repetere volent, eius loco innuptae sorori tantam dotem et parapherna dare erunt obligati ex [319/200 quarta bonorum parte, quanti ea erit. Quarta enim bonorum paternorum pars iure veteri filiarum dotibus designata est, idque sine vlla distinctione, siue vna sit siue plures.

Articulus XVIII.

De diuortiis.

Cognitionem de diuortiis nonnisi ad iudicium ecclesiasticum vtriusque et Romani et Graeci ritus pertinere, uti more et instituto totius Christianitatis receptum est, statuimus, et si maritus caussam diuortii praestitisse iudicatus fuerit, dote et donatione propter nuptias vxor potietur; si vero contra, et dotem et donationem propter nuptias uxor perdet, quam maritus consequetur. Si tamen caussa diuortii eiusmodi fuerit, quae excusari potest, qualis

---

podzielic; a iesliby ktory zony wniesięnie było więtsze, nizli inszych zon, będą powinni dzieci inszych zon naprzod przed rozdziałęm imion swoich wyrownac ono wniesięnie więtsze matki braci swoiey y rowno to wniesięnie podzieliwszy zapłacic, tosz z (s) imięnia oyczyste na rowne częsci miedzy się podzielic.

Artikuł 15.

Wdowa maiąc wiano od pierwszego męza, za drugiego szedszy, wiana od niego miec nięmoze.

Tesz vstawuięm, iesliby ktora wdowa zamąsz poszła, a będąc pierwy za pierwszym męzęm swoim, wiano oprawione od męza swego miała, tedy iusz od drugiego męza nięma miec wiana zapisanego, nisli iesliby tęn drugi mąsz iey umarł, a dzieci po sobie zostawił, tedy ona miedzy dziecmi swoięmi rowną czesc w imięniu wziąc ma y na tym do zywota mięszkac, tedy od bliskiech na wdowięm stolcu na trzeci częsci zostac ma, a po iey zywocie y ta trzecia częsc ma spasc na bliskiech. A wszakze siedząc na wdowięm stolcu nięma tego imięnia utracic, ale się zachowac we wszystkięm wedle tego, iako wyszey o tym iest napisano.

Artikuł 16.

O imięniu, na ktorym mąsz zenie oprawę vczyni.

Vstawuięm, iz ktokolwiek opisawszy oprawę zęnie swey na ktorym imięniu swym, tego imięnia iusz mu niewolno nikomu zadnym prawęm ani

est error, puta si ob consanguinitatem ab vtroque coniugum ante nuptias ignoratam, aut propter alias similes caussas separentur, donationem propter nuptias seu dotalitium maritus, uxor dotem et parapherna recuperabit.

320/201]

Distinctio sexta.

De tutelis.

Articulus I.

De masculis minoribus XVIII et feminis XV annis.

Ne post parentum mortem minorennes pueri, qui seipsos suaque per aetatem tueri ac defendere nequeunt, bonorum hereditariorum mobilium et immobilium detrimentum capiant, tutorum cura adhibenda illis est vel a patre vel a consanguineis vel a magistratu datorum vsque ad legitimam aetatem. Aetatem autem legitimam masculi decem octo annorum, feminae quindecem attigisse censendi sunt.

Articulus II.

De fiduciaria patrum tutela.

Si liberi minorennes bona materna vel aduenticia et aliunde acquisita
321/202] habuerint, eorum tutor ac curator vsque ad legitimam eorum aetatem

---

obyczaięm opisowac, ani w cudze ręce zawodzic nięmoze, chociaby y przyzwolęnie od zony na pismie okazał, bez oczewistego na vrzędzie zeznania; a vrząd kazdy na takowęm imięniu mianowanym nikomu oprawy czynic nięma, okrom dobrowolnego a oczewistego przed vrzędęm samy pani mianowany przyzwolęnia.

Artikuł 17.

O bezpłodny zenie.

Gdyby tesz zona będąc za męzęm, bez plodu vmarła, maiąc pewne wniesięnie z wyprawą od rodzicow swoich, a tegoby wniesięnia nikomu niezapisała, takowe wniesięnie w tymze domu, s ktorego wyszła, wrocic się ma rodzicom iey, ktorzy ią zamąsz wydali, a niebędzieli rodzicow, tedy braci rodzony; a ktoraby zona bezpłodna vmarszy, miała wniesienie y wyprawę pewną od braci z czwarty części, a nikomuby tego niezapisala, tedy takowe wniesięnie nie przychodzi na bracią, ale na siostrę, ktoraby ieszcze za mąsz niewydana była, abo iesliby bracia wniesięnie siostry swey sobie wziądz chcieli, tedy miasto tego siestrze niewydany ze wszystki czwarty częsci, czego stac będzie, posag y wyprawę dac powinni, gdysz czwarta częsc podług dawnych praw osobliwie na wyprawę dziewek za mąsz odłozoną bez wszelaki roznosci, chociaby ich było nawięcy, abo iedna czwarta częsc własnie dziewkom.

pater erit, quam ubi attigerint, bona illa e patria potestate vindicabunt, ratione administrationis bonorum paternae pietati remissa. Tempore tamen administratae tutelae pater nihil bonorum illorum alienare, vendere, oppignerare poterit; si fecerit, liberi a possidente ea repetendi habebunt ius, modo ne exceptione praescriptionis res vsucapi a legitimae aetatis tempore sinant.

Si autem alicuius liberorum vel pecuniam vel aliud quidpiam pater in vsus suos conuertit, eo mortuo, liberi ante bonorum diuisionem pro rata quisque parte id, quod pater vni liberorum debet, rependant, deducta portione eius, cui debetur, et tum demum bona paterna inter se diuident.

Articulus III.

Qui tutelae officio fungi possunt.

Tutelae officio hi inprimis fungi possunt, quos testamento pater dederit; si testamento dati tutores liberis a patre non fuerint, frater legitimae aetatis fratrum et sororum minorum tutor erit; si fratres non fuerint, patrui; si nec hi quoque exstiterint, proximi agnati per virilem sexum a latere [322/203 venientes, tutores erunt. Quod si agnatio lineam consanguinitatis exceserit, cognati e materna stirpe proximi ad tutelam et curam liberorum vocentur; si nec hi fuerint, a nobis vel a palatinis vel a iudicio municipali seu terrestri pupillis tutores dabuntur, non externi, sed locupletes, in eodem municipio im-

---

Artikuł 18.

O rozwodziech małzenskiech przed sądęm duchownych.

Vstawuięm rozwod małzęnski przed sądęm duchownych ma byc, abo iego zakonu wedle inszych praw krzescianskich. Iesli mąsz zostanie winięn z rosądku prawa, tedy zona zostanie na oprawie od niego opisany, iako wyszey o tych iest opisano; a iesliby zona winną została, tedy wniesięnie y oprawę swoię traci. Wszakze iesliby bel rozwod słusznym dowodęm dla krewnosci, iz się małzęnstwo w niewiadomosci stało, abo dla inszych przyczyn, ktoreby się przed prawęm duchownym pokazały, izby słuszny dowod miał byc, tedy przy rozwodzie przywianek przy męzu, a wniesięnie przy zęnie zostac ma.

Rozdział szosty.

O opiekach.

Artikuł pierwszy.

O dzieciach niedorosłych.

Vstawuięm, aby po smierci rodzicow dzieciom lat niedorosłym szkody y rosproszęnia maięthnosci ich, iako leząeych tak y ruchomych niebyło, s tey przyczyny takowe dzieci lath niedorosłe, maią byc pod sprawą y opatrznoscią opiekunow od rodzicow naznaczonych, przyrodzonych abo

mobilia possidentes, quae bona pupillaria exaequent; quin et qui legitimae agnationis et cognationis iure tuenda curandaue pupillorum bona suscipiunt, ita locupletes esse debent, ut eorum bona bonis pupillorum respondeant. In tutoribus tamen testamento datis, possessio immobilium non requiritur. Si tamen et ii mala fide res pupillorum procurarent, nos vel palatini vel iudicium terrestre in suis municipiis suspectos istos tutores amouendi potestatem habebunt, et tutelam ac curam pupillorum ad agnatos vel cognatos vel extraneos viros, probatae et perspectae fidei, locupletes transferendi, ac si quid damni bonis pupillaribus a tutore datum fuerit, legitimo iudicio damni dati damnabitur. Si pupillaria bona in diuersis territoriis contineantur, 323/201| magistratus eius territorii, in quo praecipua bona pupillorum sunt, tutorem eius quoque territorii locupletem et idoneum dabit, ad cuius curam reliqua omnia pupillaria bona pertinebunt.

Ili etiam, qui tutelae officio fungi debent, non decrepita aetate et non male affecta valetudine, sed prudentes, ingeniosi, validi, et qui res suas bene gerunt, ut sint, oportet.

Articulus IIII.

De administratione et periculo tutorum et curatorum.

Tutor, curam pupillorum suscipiens, praesentibus praecone a magistratu misso et duobus nobilibus, repertorium conficiat, solenniter et exacte con-

---

tesz przydanych do lat zupełnych dziecinnych. A wszakze lata zupełne męszczyznie 18 lat, a dziewce 15 lat.

Artikuł wtory.

O opiece oycowski.

Vstawuięm tesz, iesliby ociec miał dzieci lat niedorosłe, ktoreby miały imiona macierzyste abo ięm zapisane, tedy ociec iako dziecimi samęmi, tak y takowęm imięnięm ich macierzystęm y iakięmkolwiek ich własnym opiekac sie ma do lat dorosłech, a gdy dorostą, ma im tych imion z opieki swey w całosci postąpic, a lidzby zadny z opieki swey czynic im niepowinięn. Iednosz czasu opieki swey nięma miec mocy onych imion w ręce cudze ani wiecznym ani zastawnym obyczaięm puszczac, a chociaby y puscieł, tedy to dzieciom szkodzic nięma, ale mogą tego na dzierzącym dochodzic, pokiby dawnosci ziemski wyszedszy z opieki nieomięszkali.

A tesz gdyby ktorego syna iego własnego imiona nabyte w gotowych pieniądzach abo iakoszkolwiek ociec za zywota swego na swoie potrzeby wydał a potym sam vmarł, y kedyby synow zostawił, tedy poki rowny dział w imieniu oyczyzny ich miedzy syny będzie, maią oni dług oyca swego wszyscy synowie y s tym pospołu bratem swym, czyie rzeczy będą miedzy siebie na rowne częsci wziąć y tak kozdy s częsci swoiey onym dług brata swego odkazywać y maią imiona oyczyste w rowny dział puscic.

scribat colonos et omnem substantiam pupillorum, tam mobilium, quam immobilium rerum in regestum referat, quod obsignatum praeconis ac nobilium sigillorum, qui conficiendo reportorio adfuerunt sigillis, praesente eo ipso praecone in acta terrestria inscribat, cuius exemplar ex actis exscriptum repetat. Pupillos autem in curam suam susceptos, honeste educandos et pro modo facultatum alendos, omni solicitudine adhibita, quantum ei honestas 824/205] cara est, studeat eorumque facultates, res mobiles et immobiles integras adseruet, ac si quid vetustate corrumpi posse cerneret, iusto precio diuendat, omniaque in commodum pupillorum dirigat; posteaquam autem pupilli adoleuerint legitimamque aetatem attigerint, tutores omnem substantiam eorum rerum mobilium et immobilium, ac fructus bonorum administratorum, census, reditus et quidquid tempore administratae tutelae perceperint, eis restituant et rationem administrationis suae reddant.

Operae autem et curae tutelaris precium erit vsus fructus horreorum, molendinorum, lacuum et rerum iudicatarum salaria. Huius enim usus fructus tutores rationem pupillis reddere non erunt obligati, sed ex hoc prouentu alere et vestire pupillos ac in expedicionem bellicam impensas facere debent. Quantumcunque autem frumenti in agris sati et in horreis congregati tempore tutelae susceptae repertum fuerit, tantum pupillis restituant. Pecuniam colonis pupillaribus imperare, quae *sierepczizna* vocatur, et nouas exactiones

---

Artikuł 3.

Ktorzy opiekunami byc maią.

Napierwy cy opiekunamy byc mogą, kogoby ociec na testamęncie swym dzieciom opisał, a iesliby nieopisał, tedy brat starszy, lat dorosły, ma się bracią młodszą y siostrami opiekac (s); a niebędzieli brata rodzonego, tedy stryiowie po mieczu maią opiekunami byc; a niebędzieli stryiow rodzonych, tedy krewni takze po mieczu ku opiece maią byc przypuszczęni. A gdzieby opiekunow przyrodzonych po mieczu niebyło, tedy po matce wuiowie, insi krewni maią byc opiekunami; a niedostanieli y po kądzieli krewnych, tedy od nas hospodara, albo panow woiewod, albo tesz od sądu zięmskiego maią byc opiekunami przydanęmi niecudzozięmcy, ale dobrze osiedli w tymze powiecie, gdzie się opiekac będą, aby osiadłosc takowego opiekuna była znaczna y rowna s tym imięnięm, ktore w opiece będzie miał; a kazdy opiekun chociaby y krewni, takze dobrze osiadli, ma byc oprocz tych opiekunow, ktorych ociec zostawił y naznaczył testamęntem. A wszakze y tęn opiekun od oyca naznaczony, iesliby się na tey opiece niesłusznie sprawował s szkodą onych dzieczy, tedy my hospodar, abo panowie woiewodowie, albo tesz vrząd zięmski w powieciech swych maią tę opiekę od tego opiekuna odiąwszy, komu s przyrodzonych albo bliskiech, albo komukolwiek obczęmu, iedno cznotliwęmu, a dobrze osiadłęmu tę opiekę zlecic, y coby się szkod od onego opiekuna pierwszego w onym imięniu dzieciom stało, to wszystko na onym opiekunie sprawą skazano y odprawowano byc

instituere, et piscinas stagnatas distagnare non audeant, piscari tamen in 325/206] eis vsus sui caussa tutores poterunt. Quisquis autem tutorum tam testamentariorum quam a nobis aut a magistratu datorum et agnatorum cognatorumue non ad hanc praescriptionem se in tutelae officio gesserit, nec praeconis et nobilium testimonium illud suscipiendo adhibuerit, nec inuentarium confecerit, damnumque pupillis dederit, pupillis adultis incumbet damni dati probatio, quorum resarciendorum nomine damnabitur, eo vero mortuo de bonis defuncti damna resarcientur.

Articulus V.

De eodem.

Si tutor tam testamentarius, quam agnatus, cognatus, datiuus negligentia incuriaue sua aliquid bonorum pupillarium amiserit, pupilli adulti eorum a possessore iure vindicandorum potestatem habebunt, modo, ne a tempore perfectae aetatis praescriptione vsucapta sint.

Articulus VI.

Tutores minorum nomine agere posse, conueniri non posse.

326/207] Damni dati vel iniuriae minoribus illatae caussam agere tutores possunt; vocati in ius vna cum minoribus iudicium suscipere non possunt, exceptis infra expressis casibus. Tutores enim res pupillorum amittere non

---

ma; a iesliby dziecinne imięnie w roznych powieciech było, tedy vrząd, w ktorego powiecie głownieysze imięnie tych dzieci będzie, ma opiekuna przydac, a tęn opiekun sam iedęn przy głownieyszym imięniu y inne wszystkie imiona, choc w roznych powieciech, będzie z iednego dzierzał y imi się opiekał.

Tesz opiekun nięma byc barzo zeszłych lat, niestary ani tesz chory, y rostropny, rozumny, tęn, ktoryby s sobą dobrze władnął y dom swoy rostropnie y opatrznie sprawował.

Artikuł 4.

Nauka opiekunom, iako maią opiekę na siebie brac.

Vstawuięm, yz kozdy opiekun przymuiący opiekę napierwy ma przed woznym, od vrzędu na to przydanym, y przed dwięma slachcicami spisac dosta(te)cznie ludzie y wszystkę maiętnosc dziedziczną, tak leząca, iako y ruchomą, y ten reiestr pod pieczęcią woznego y slachty ma wnisc do xiag ziemskiech y sobie s tego wypis s xiąg wziąc, a potym wziąwszy opiekun dzieci, ma ich w dobrym a cnotliwym wychowaniu w naukach y w dostatku wedle moznosci imięnia y wedla naywiętszego starania swego, iako iemu podciwosc miela, chowac y maiętnosc ich tak leząca iako y ruchomą w całosci miec y s czegoby za długięm chowanięm szkoda byc miała, te rzeczy przedawszy, piniądze ku pozytkowi dziecinnęmu obrocic. A gdy

possunt, quia quid autem eis minorennibus amiserint, quod ad eorum iniuriam pertineat, maiores facti, iniuriarum cum tutoribus, si praescriptione temporis non submoueantur, agent.

Articulus VII.

De eodem.

De rebus immobilibus paternis et maternis in ius vocati minores, nec ii, nec tutores iudicium suscipiant, sed lis in tempus adultae legitimaeque aetatis differatur, quo tempore maiores iam facti, adcitabuntur, nec interim elapsum tempus ad praescriptionis exceptionem pertinebit, modo ne is, qui agere vult, a legitima aetate minorum praescriptionis tempus non patiatur elabi.

Articulus VIII.

Casus, in quibus minores conueniri possunt.

Minores in quattuor casibus conueniri possunt, primo si parentes eorum pignori vel hypothecae nomine bona aliena opposita possederint, et pecuniam obligatam habuerint et inscriptam, vel ii vel tutores eorum [827/208 in ius vocati, pecunia, cuius nomine obligata bona erant, restituta, bonis cedant; secundo, si pater minorum fide sua pro quopiam cauerit, et aduc viuens, in ius propterea vocatus fuerit, re probata, minores fidem parentis

---

dzieci ku rozumowi y doroslym latom przydą, opiekunowie onę wszystkę maiętnosc dziecinną iako leząca tak y ruchomą y wszelakie dochody z imion, daniny pięnięzne y miodowe y inne wszelakie ktorekolwiek przes wszystek czas opieki swey zbiorą, rzeczy im oddac maią y lidzbę dostateczną vczyniwszy ze wszystkiego, vsprawiedliwic się; a za pracą swą opiekunowie z gumna, młynow y przesudu, z iezior maią pozytki miec, y niebędą powinni s tego lidzby czynic. A wszakze przedsię y s tychze pozytkow iako gumięnnych y młynowych y ieziornych maią nakładac na wychowanie y na przyodziewanie dzieci, y tesz słuzbę zięmską s tego zastęmpowac; a s ktorym zytęm y wszelakięm zbozęm złozonym y zasianym w opiekę wezmą, s tymze wszystkięm opiekę zdac maią. Tesz sierepszczyzn opiekun brac, stawow spuszczac nięma, tylko ryb s stawu ku potrzebie y zywnosci swey łowic moze. A ktoryby opiekun tak testamęntęm opisany, vstawiony, iako przyrodzony y przydany, niezachowuiąc się według tey nauki vrzędowy, y bez woznego na to przydanego, bez strony, niespisawszy naprzod wszech maiętnosci dziecinnych, tak lezących, iako y ruchomych, w opiekę wziądz, y szkody dzieciom co opieką swą poczynił, przeciw takięmu dzieci lat doroszszy, blizy będą ku dowodu, co potym onym dzieciom lat dorosłym, s prawa na onym opiekunie skazano y odprawiono byc ma; a iesliby taki opiekun co opieką swą vszkodziwszy, vmarł, tedy przed się ta szkoda na imięniu iego skazana y odprawiona byc ma.

in ius vocati liberabunt. Tertio, si parentes actione repetendae alicuius hereditatis sibi intentata, nondum finita, mortui fuerint, pupilli auctore tutore iudicium suscipere erunt obligati; parentibus tamen in ius vocatis, caussa nondum contestata mortuis, ad aetatem legitimam ea caussa extrahi debet. Quarto: a debitis parentibus soluendis, aetatis excusatione vti non possunt.

Articulus IX.

De iudicio fraterno communi.

Si fratres adulti communia bona possidentes, vnum fratrum suorum communium bonorum procuratorem domi constituerint, isque iure conuentus et in ius vocatus caussam perdiderit, fratres rem a fratre actam, ratam habeant, nec iudicato contradicant. Eodem modo si vnus fratrum aetatem le-
328/209] gitimam attigerit, bonaque communia e tutoria potestate vindicata, procuranda susceperit et eorum nomine in ius vocatus fuerit, non expectata reliquorum fratrum aetate compareat et caussam dicat; quam si vicerit, in lucro fratrum accedet. Si perdet, ut lucrum ita et damnum commune erit, modo ne frater dolo malo vel negligentia nimia male caussam egisse, euidentibus argumentis conuictus fuerit, id damnum ad eius bonorum sortem pertinebit.

Artikuł 5.

Iesli opiekun co niesprawą albo niedbałoscią swą vtraci dzieciom.

Gdy tesz opiekun tak przyrodzony iako vstawiony, od oyca abo tesz od vrzędu przydany, iakięm omieszkanięm abo tesz niedbałoscią swą dzieciom w młodosci ich co vtracił, tedy dzieci doroszszy lat swych zupełnych, maią prawęm dochodzic na tym, ktoby to imięnie dzierzał, aby ięno doroszszy lat swoich, dawnosci ziemski nieomieszkali.

Artikuł 6.

Opiekun moze dziecinny krzywdy w prawie dochodzic, ale vtracic nic nięmoze.

Gdyby kto sierotom albo dzieciom lat niedoroszszłym, iakąkolwiek krzywdę vczyniel, tedy opiekun ich mocęn tego prawęm im dochodzic; a gdzieby opiekun z dziecmi o co był pozwan, na to opiekun niepowinięn odpowiadac okrom tych przyczyn, ktore nizey napisano, bo opiekun niepowinięn dzieciom nic vtracic. A gdzieby opiekun w leciech ich niedorosłych co ięm vtracił, y częmby się ięm krzywda widziała, tedy oni doroszszy lat swych, mogą o tych krzywdach swoich mowic y prawem tego dochodzic, tylkoby dawnosci ziemski nieomieszkali.

Artikuł 7.

Ktcby dzieci niedorosłe pozwał.

Vstawuięm tak o imiona oyczyste, macierzyste, kupione y zasłuzone dzieci ani opiekun niebędą powinni v prawa odpowiadac, ale maia tego

Articulus X.

De repetendis bonis minorum, culpa tutorum alienatis.

Tutor nihil bonorum pupillarium, quae tuetur ac curat, vendere, nihil alienare vlla ratione, nec finium regundorum actione deteriora reddere potest; si quid secus gestum fuerit, in integrum minores iudicii sentential restituantur, si praescriptio vsucapionis non obstiterit.

329/210]

Articulus XI.

De repetendis bonis minorum, culpa fratrum alienatis.

Frater maior factus, communia bona, quae administrat, nullo pacto vendere, oppignerare, alienare, disperdere poterit, sorte patrimonii sui, ad se iure pertinente, excepta. Si tamen debita parentum certis cautionibus inscripta, exsoluendi caussa partem aliquam communium bonorum oppignerauerit, agnatis consiliantibus, id ratum fratres habeant, modo ne pluris, quam debitum a parentibus erat, oppigneret. Si leuiora debita fuerint, facta redituum supputatione et cum necessariis expensis collatione, quo eas reditus superant, eo nomina soluantur; porro quidquid superfuerit, fideliter adseruetur. Si secus factum fuerit, oppigneratio bonorum hereditariorum irrita, inanis et firmitate cassa erit, fratresque maiores facti, ea vindicandi iure potestatem habebunt, si vsucapta temporis praescriptione non fuerint; possessor autem, a quo vindicata erunt, qui incaute, non ad hoc praescrip-

---

sprawę do lat dziecinnych zupełnych odłozyc, a oni, gdy lata zupełne miec będą, tedy naonczas strona załobliwa ma ich przypozwac, a oni iusz będą powinni na załobę odpowiadac, niewymawiaiąc się dawnoscią zięmską, iedno by tesz y strona załobliwa od zupełnych lat ich dawnosci zięmski nie omięszkała.

Artikuł 8.

Dzieci niedorosłe nięmaią v prawa odpowiadac, iedno we czterech rzeczach.

Tesz dzieci nięmaiący lat, będąc do prawa pozwani, iedno we czterech rzeczach powinni odpowiadac. Napierwy gdyby ociec, abo matka za dobrego zdrowia, ktore imięnie lezące zastawnym obyczaięm w pieniędzach dzierzeli, abo iakąkolwiek summę na tym imięniu opisano było, a bliscyby to imięnie od tych dzieci wykupic chcieli, y dlategoby byli pozwani ku braniu pięniędzy, tedy będą powinni piniądze wziąc przes opiekuna abo przes przyiacioł krewnych, a imięnie postąpic; druga gdyby ociec komu ręczył iakąkolwiek rzecz, a o to rękoimstwo ieszcze ociec za zywota swego był pozwan do prawa, tedy po smierci oycowski dzieci będąli pozwani, odpowiadac powinni y naydzieli się s prawa, to maią go s poręki wyzwolic; trzecie gdyby ociec ich za zywota swego o iakie dziedzictwo miał prawo y niedokonawszy vmarł, tedy dzieci przes opiekuna powinni będą odpowiadac; a iesliby iedno pozwan był a w prawie niestał, tedy ta rzecz ma byc odłozona do lath dziecinnych; czwarte dług oyca swego powinni dzieci płacic lat niedoroszszy.

tum cum maiore fratre contraxit, ab eo ipso id, quod eius interest, [330/211 iure repetat. Fratribus autem maioribus peregre vel militantibus, vel se honestarum rerum cognitione exercentibus, aut pro republica captis, praescriptio obesse non potest, quin bona a fratre quoquomodo distracta repetant, nisi eis reuersis praescriptio intercedat. Frater nihilominus domi remanens, tantum bonorum haereditariorum suo nomine pignori dare poterit, quantum putat sorte diuisionis ad se peruenturum; ante communium tamen bonorum diuisionem, id quoque perpetuo venditionis titulo a communi hereditate abalienare non poterit.

Articulus XII.

Bona pupillaria et pigneraticia obligationibus tutorum et creditorum obnoxia non sunt.

Si quis tutor bona pupillaria vel creditor pigneraticia possideat, ipseque vel ex contractu vel ex maleficio vel ex re iudicata obligatus ali- [331/212 cui existat, ei obligationi bona pupillorum et debitorum non subiiciuntur, sed sola obligati persona,

Articulus XIII.

Qui in tutelam succedunt, in actionem a defuncto tutore inchoatam succedant.

Si qui tutores lite ob res testamentarias inchoata, vita functi decesserint, agnati iure legitimae agnatorum tutelae, si hi defuerint, a nobis vel a(b)

Artikuł 9.

O braci niedzielny.

Vstawuięm, gdyby bracią niedzielną maiąc lata niedorosłe, iednego w imięniu zostawili, a onby iako starszy, na miestcu zostawiony, byłby do prawa pozwan a spolnąby rzecz v braci swey vtracił, tedy inszi bracia iego rodzęni nięmaią mocy takiego wyroku prawnego odmięniac ani poprawowac, ale co przes brata swego vtracili, o to na wieki milczec maią. A gdyby iednęmu bratu lata zupełne maiącęmu, imienie iego v braci młodszy od opiekunow w ręce przyszło a byłby pozwan o ktorąkolwiek rzecz, o imięnie abo o cokolwiek, powinięn będzie odpowiadac w prawie, nieczekaiąc braci swey młodszy lath. Aczkolwiek prawem doydzie, to z bracią, gdy lat doydą, rowno dzielic powinięn będzie; a iesliby co prawęm vtracił, tego braci niebędzie powinięn nagradzac ani bracia niebędą moc tego na bracie swym, ani na tym, ktory prawęm ziszcze, prawęm dochodzic. A wszakze iesliby brat iaką chytroscią abo niedbałoscią co ku szkodzie braci swey vpuscieł, a toby bracia nan w prawie dowiedli, tedy tęn brat, co niesłusznie vczynieł, ma braci swey s częsci swey nagrodzic.

Artikuł 10.

Starzy opiekun niemoze imięnia dziecinnego przedac, vtracic y graniczyc.

Vstawuięm, iz opiekun nięmoze imięnia dziecinnego, ktorym się opieka, przedac ani takięmkolwiek obyczaięm vtracic y tesz graniczyc; a iesliby

alio magistratu dati, in litem succedant, eandem iure agendi potestatem, quam defuncti habuerunt, habituri.

882/213]

Distinctio septima.

De contractibus.

Articulus I.

De venditionibus.

Venditurus paterna bona vel oppigneraturus, nos vel iudices terrestres iudiciorum terrestrium tempore adeat, atque ibi venditionis contractum publicet et in publica acta referat; hac enim ratione rata ac firma erit venditio, quamuis specialiter a nobis confirmata non fuerit. Is tamen, cui bona venduntur vel obligantur, e vestigio et eodem tempore praecone adhibito, possessionem adeat; si tamen intra tempora praescriptionis id est intra decennium possessionem non adierit, contractus erit nullus.

883/214]

Articulus II.

Nemini licere paternorum bonorum plus tertia parte vendere.

Qui paterna profectitia bona vendere instituit iure perpetuo, sciat sibi duntaxat tertiam eorum partem vendere licere; reliquas vero duas partes

---

opiekun inaczy vczyniel, tedy dzieci doszedszy lat zupelnych, będą miec moc imiona swoie od tego, ktory ich vzywa, prawęm dochodzic; iednoby tesz doszedszy lat zupelnych, dawnosci zięmski nieomięszkali.

Artikul II.

Starzy syn dorosly nięmoze od braci niedorosly imięnia oddalic ani zastawic, okrom częsci swey, lecz dla długow rodzicow swych.

Vstawuięm tesz, iz starzy brat dzierząc imięnie spolnie z bracią swą niedzielną, niebędzie mogl niiakięmzekolwiek obyczaięm mianowanym tego spolnego imięnia zastawic, zaprzedac, oddalic abo vtracic, wyiąwszy częsc swoię, ktora nan przychodzi, moze zastawic do wiecznego dzialu; a gdzieby tesz tego dlugi rodzicow ich zapisane abo prawęm nalezące potrzebowali, w ktory to potrzebie tęn starszy brat z wiadomoscią y poradą starszych przyiaciol domu swego, będzie mogl spolnie imięnie braci swey zastawic o takie dlugi oyczyste albo macierzyste, ze wszech częsci tęmi pieniędzmi zaplacic, a wszakze tak, iakoby dlugu oycowskiego summa piniędzy na imięniu braci swey więthsza nieprzewyszala.

A iesliby dlug albo zaplata iaka sądownie skazana, przy mnieyszym byla, tedy starzy brat pierwy oglądawszy zywnosc y inne potrzeby domowe, ma s czynszow, dochodow imion spolecznych dlugi one male placic, a ostatek, coby zbywalo, ma wiernie zachowac braci; a iesliby się inaczy zachowal abo czynil, tedy takie zapisy abo zastawy imion brackiech v prawa przymowane byc nięmaią, a bracia, ktorych imiona tym abo iako inszym

oppignerare poterit tanta pecunia, quanti bona ex huius statuti aestimatione supra instituta constant, non maiore; nam si maiore oppignerata fuerint, heredes non pluris ea luent, quam quanti legibus iis aestimata sunt, damno eius, qui pignori ea accepit.

Articulus III.

De alienationibus bonorum aduenticiorum.

Omnibus licere volumus bona sua immobilia aduenticia, puta empta, donata, emerita vendere, donare, alienare et a suis heredibus in quoslibet extraneos transferre, non solum trientem eorum, quod statuto cautum est, sed et bessem et integrum assem eadem ratione, qua venditiones [314/315 fieri instituimus, adita nostra maiestate vel iudicum terrestrium tribunali, venditionem, donationem profitendo et in acta publica inscribendo, atque id tum demum robur perpetuae firmitatis est habiturum. Nam si secus actum fuerit et coram nobis vel dominis senatoribus nostris vel iudicio terrestri non extiterit publicatum, quamuis litteris hominum extraordinariorum obsignatione conscriptis confecta ea venditio, donatio vel quaeuis alienatio fuerit, robore et firmitate carebit.

Vendantur autem bona cuipiam non apud acta terrestris iudicii, sed apud acta castrensia; emptor eius venditionis instrumentum ex actis castren-

---

niesłusznym sposobęm będą zastawione, y gdy lat swoich dorostą a dawnosci niezamilczą, będą moc tego prawęm dochodzic. A tęn, ktory przeciwko ty vstawie naszey pinię̨dzy na imięnie bradzkie bez ich spolnego dozwolęnia tak nieopatrznie dał swych pinię̨dzy, na onym bracie starszym dochodzic y szukac będzie. A gdyby ktory dorosly brat był na służbie w cudzich zięmiach, abo na naucze, abo tesz w więzięniu nieprzyiacielskim, tęmu dawnosc nieszkodzi, iesli iey od przyiachania swego niezamilczy. A wszakze na swoię częsc, będzieli chciał brat tęn starszy iaką summę pinię̨dzy wziąc, tedy ma brac tak, iakoby summa nieprzewyszała częsci iego, a na wiecznosc imięnia nierozdzielonego z bracią swą y częsci swey przedac nięmoze.

Artikuł 12.

W opiece cudze imięnie dzierząc, nięma nic z niego za swą winę płacic.

Kiedyby kto cudze imięnie w opiece albo w zastawie dzierzał, a byłby o iakie krzywdy sąsieckie abo dlugi abo czym innym prawęm pokonan, takowy kazdy, iesliby niebył na swey własnosci osiadły, w takowych swych rzeczach osądzon, na ruchomym imięniu iego, a w niedostatku zapłaty na samym istcu ma byc odprawowano.

Artikuł 13.

Gdiby się trafiło, iz executorowie obroncy począwszy ktore sprawy testamentęm sprawowac a nieskonczywszy zmarli.

Vstawuięm, iz gdyby exequutorowie począwszy testamęntęm cokolwiek sprawowac, a w tęm niedokonczywszy pomarli, tedy krewnych onych dzieci

sibus petat et proximo iudiciorum terrestrium tempore ad acta iudicii terrestris transferat et inscribat.

Articulus IIII.

Bona a parentibus deuoluta alienari non posse.

Si quis bona paterna aut materna alicui iure perpetuo inscripserit, ea inscriptio seruanda non est, sed fratres et sorores pecunia ei, cui sunt in-335/216] scripta, pro sua quisque portione exsoluta, bona vindicabunt et inter se ex aequo diuident; vindicare autem ea non poterunt viuente eo, qui bona litteris fidedignorum consignatione iuridice inscripta obligauit; hereditas enim nemini cedit, nisi post eius, cui succeditur morte, si eam praescribi non sinat.

Articulus V.

De hereditate viuentium contractus ab expectantibus hereditatem non esse ineundos.

Pactiones de rebus viuentium odiosae et tristissimi exempli tollantur, et si quis cum aliquo, se heredem fore alicuius viuentis sperans, paciscatur, vel de hereditate vel de aduenticiis dotalibusue bonis, id pactum irritum et inane sit prius, quam is, qui paciscitur, in possessionem bonorum, de quibus pactus est, veniat; nemo enim id cuiquam dare potest, quod ipse non habet.

Si quis etiam a suis heredibus alienauerit id, quod ipse in possessione

---

maią byc przypuszczęni ku exequuciey; a iesli krewnych niebędzie, tedy vrząd opiekunow chocia oboich do tego testamęntu przypuscic maią, ktorzy podług tego testamęntu pod tąsz mocą będą wszystko sprawowac, iako y ci, ktorzy poczynali.

Rozdział siodmy.

O zapisiech y o przedawaniu imion.

Tego rozdziału s początku artykułow czterech na seymie Brzesckięm anno Domini 1566 skazowano a miasto ich vchwalono tym sposobem:

Gdysz w starym statucie y w poprawach statutu nowego obaczyli panowie Rada oboiego stanu, takze y wszystkie Stany seymowi nalezące y posłowie zięmscy w. x. Lith. na tym teraznieyszym walnym seymie Brzesckięm, od nas hospodara złozonym, byc potrzebę odmięnic cztery artykuły w rozdziale 7 o zapisiech: pierwszy, drugi, trzeci y czwarty, prawie ich na stronę odłozyc, a na to mieystce tęn nizy opisany vstanowic y w statut włozyc, iakosz na to spolnie y iednostalnie wszyscy złozywszy się y vchwaliwszy, do nas hospodara doniesli y o vtwierdzęnie tego nas prosili, my hospodar przystawaiąc ktęmu zezwolęniu uchwale ich vtwierdzamy miasto onych czterech artikułow pierwy pomięnionych, odkładaiąc ich na stronę, a tęn nizy opisany ku vzywaniu y sprawowaniu się w tęm panstwie naszym w. x. Lith. y we wszystkiech zięmiach ięmu nalezących, miedzy wszystkięmi stany y osobami prawu zięmskięmu y tęmu statutowi przysłuchaiących.

sua nondum habuit, mortuusque fuerit, ea alienatio irrita inanisque sit, heredesque tam sui, quam extranei illud, quod alienare defunctus voluit, consequantur.

336/217]

Articulus VI.

Rem semel donatam vel venditam vni, alii postea donari aut vendi non posse.

Si quis bona sua alicui donauerit, isque, cui donauerit, mortuus fuerit, donationem rescindere et alii cui velit, ea bona pro suo arbitrio donare poterit. Si tamen donatarius vixerit, donator autem donationem reuocare et donatam rem alii donare voluerit, prior donatio valebit. Eadem ratione si quis crimen stellionatus admiserit, et re vni vendita, alteri eandem vendiderit, priori emptori res vindicetur; posteriori repetendae a fraudulento venditore pecuniae actione relicta.

Articulus VII.

Pacta esse seruanda.

Statuimus, si quis cum aliquo scripto contraxerit de re mobili vel immobili, pecuniaque mutuo sumpta sponteque sua ac sigillo suo proborumque hominum eum contractum stipulatùs fuerit, hic contractus, hoc pactum conuentum ratum ut sit, iubemus.

Artikuł iedęn za cztery.

O zapisiech na imiona oyczyste y wszelakiem obyczaięm nabyte.

Iz iusz wolno ięno od tego czasu y mozno imiona swoie oyczyste, macierzyste, zięmskie, wysłuzone, kupione y iakięmkolwiek obyczaięm nabyte y nazwane, niepatrząc trzeci abo y dwu części y iako pierwy było w statucie obyczaięm starodawnym, ale wszystko z doymęm, kto ich co ma, bądz tesz połowicę, abo ktorą ich częsc, abo zosobna iednę, albo ludzie, zięmię, co chcąc od nich wedle dobry woli a mysli swey oddac, przedac, darowac, zapisac, zastawic, od dzieci y bliskiech oddalic, wedle baczęnia swego tym szafowac, a chociaby pierwy y ktorą częsc abo połowicę imięnia swego abo cokolwiek ludzi y ziem komu przedał abo zapisał, tedy y ostatek tych imion swoich po tęmusz wolęn będzie szafowac wiecznoscią zastawą, iaka iego wola będzie, oddalaiąc od dzieci abo bliskiech swoich. A wszakze kozdy takowy, kto przedawa abo daruie, zapis swoy sam przed nami hospodaręm oczewiscie abo przed vrzędęm naszęm ziemskięm, gdzie w ktorym powiecie to imięnie lezy, abo do ktorego sądu przysłuchac będzie, obiawic ma; a iesliby do tego powiatu było daleko, w ktorym to imięnie lezy, abo do ktorego sądu przysłucha, tedy będzie wolno ięmu y na inszym vrzędzie, gdzie nabliżey będzie, takowy zapis swoy opowiadac y do xiąg zapisac, komu y iako to przedano, abo iakięmkolwiek obyczaięm było zapisano s tym listem y zapisęm swoięm, y tesz z wypisęm urzędowym ma iachac abo słac do tego vrzędu ziemskiego powiatowego, gdzie a w ktorym to powiecie to imięnie

337/218]

Articulus VIII.

De pluribus stipulandi reis.

Si quis rem pluribus obligatam, ab uno vindicare instituat, isque eam rem non sibi soli, sed pluribus obligatam esse respondeat, sine quibus iudicium se suscipere nolle dicat, actor omnes eius stipulationis reos in ius vocare habet necesse.

Articulus IX.

De debitorum in bonis obligatorum praescriptionibus.

Emptor bonorum, debitorum obligationibus inuolutorum, si eorum nomine intra decennii spatium iure non conueniatur, quamuis monitionibus interpelletur, exceptione decennalis praescriptionis bona libera possidebit; creditor vero id, quod sibi debetur a debitoie, non a bonorum praescriptorum possessore ius repetendi habebit; qui si non erit soluendo aere, luat corpore. Si tamen creditor praescriptionis tempus anticipauerit, et in rem egerit, caussa 338/219] cognita et iudicata, emptor bonorum debitum, quo bona obligata constiterit, soluat, et de eo, quodquod sua interest, contra venditorem agat.

Articulus X.

De pluribus creditoribus eadem bona crediti nomine obligata habentibus.

Si quis bonorum, debitis obligatorum, possessionem adierit, ac alius quispiam eadem bona sibi certis nominibus obligata asseruerit, iureque in ea

---

lezec będzie, a to powiedziawszy y okazawszy, ma do xiąg zięmskich tęn zapis swoy wniesc, a vrzędowi vrząd wierzyc ma.

Artikuł wtory nowo vczyniony,

Tesz ktoby chciał osiadłosci wiecznoscią komu vczyczyc(s) y miedzy roki sądowemi, bez ktorych sąd niezwykł zasiadac, y xięgi podle statutu lezec, ten ma przysc przed vrząd grodzki, abo dworny, gdzie sąd od nas hospodara zasadzony, y tenze zapis sprawiony przed woiewodą abo starostą, abo dzierzawcą, gdzie iakie sądy są, pokazac y wyznac y dac do xiąg zamkowych słowo od słowa wpisac y wypis wziądz, takowy będzie trwac do roku a niedali, y w tęm roku ma byc przeniesion on zapis do xiąg zięmskiech y przy vrzednikach zięmskiech abo dworu naszego; a kto nieprzeniesie tym obyczaięm, tedy takowy zapis zadny moci miec, ani za nięm tey rzeczy, co komu zapisano, oddzierzec nięma. A w niebytnosci woiewod, starostow y dzierzawiec sądowych na takich urzędziech i miestcach, takie zapisy za listy wyznanęmi przedsię oczewisto osob będących samych, to co zapisuie, wyznawszy y takie zapisy samisz okazawszy tęmu vrzędowi, mogą byc przed postarosciem y namiestniki, przyszedszy przed pisarza przysięglego zamkowego, y wypisy maią byc dawane pod ich pieczęciami, s podpisy rąk ich, a przynamni iesliby wszyscy pisac nieumieli.*)

*) W tem miejscu położony podpis własnoręczny: »Laurin Woyna pisarz«.

bona egerit, nec praescriptionis tempore ius debiti persequendi amiserit, bonorumque aestimatio vtrique creditori debiti exsoluendi summam exaequauerit, cui creditori maior pecuniae summa debetur, is alteri minorem exsolvat tam is, qui ea bona possidet, quam is, qui in rem agit, vel si ille nolit, is exsoluat, vel vtriusque consensu bona oppignerentur tantae pecuniae, quanta vtrisque debetur. Sin vero plures creditores diuersis nominibus ex iisdem bonis credita repetituri concurrant, bonaque omnium debitis exsoluendis non sufficiant, qui priorem obligationem habuerit vel prior possessionem adierit, ea debiti sui 839/320] nomine, si precium bonorum debitum non superet, possidebit, reliquis autem in personam debitricem agendi ius relinquetur.

Articulus XI.

De nouationibus et delegationibus pignorum.

Qui pignus alienum alicui delegauerit, maioreque quam sibi obligatum est, nomine obligauerit, dominus pignoris ab eo, qui possidet, pignus suum vindicabit ea, qua priori creditori obligauit pecunia, vel persoluta vel in iudicio reposita; is vero, a quo dominus pignoris rem suam vindicauit, de reliquo, quod summam obligati pignoris superat, contra eum, a quo pignus pluris recepit, actionem ad redhibendum reliquum instituat.

Artikuł piąty.

Nięma nikt nikomu zadnego spadku zapisowac, czego w ręku nięma.

Iesliby tesz chciał kto komu zapisac ktorym spadkięm, ktoryby miał na niego przysc wiecznie, albo macierzyste, albo ktorąkolwiek bliskosc, ktorabykolwiek po bliskięm albo bliznym, po pusty ręce miała spasc, a tęnby ieszcze był zyw, tedy takowego spadku nikt nięmoze zapisac, aszby w ręku swych miał. A iesliby kto komu takowy spadek zapisał albo przedał, albo tesz na tym zapisał iaką sumę piniędzy, takowy zapis przed prawęm nięma byc dzierzan, bo nikt nikomu tego nięmoze dawac, czego w ręku swych nięma. A iesliby kto komu co zapisał od swych bliskiech, nięmaiąc tego w ręku, sąm wprzod vmarł, iednakosz tęn zapis w niwecz obrocon byc ma, a to przedsię ma przysc na przyrodzone bliskiech.

Artikuł szosty.

Ktoby komu zapisał imięnie albo zięmię po swym zywocie, a ten, komu zapisano, tego smierci niedoczekał, sąm pierwy vmarł.

Vstawuięm tesz, iesliby kto komu zapisał imięnie albo ludzie po swęm zywocie, a ten, ktoręmu ta rzecz będzie zapisana, tego smierci niedoczekał, ktory to ięmu pierwy zapisał, y sąm vmarł, tedy ten tę rzecz moze inszęmu zapisac, komu wola iego będzie; ięno iesliby tęn zyw był, a on ięmu zapisawszy a potym komu inszęmu drugięm zapisęm chciał zapisac, tędy tęn pierwszy zapis ma przy mocy zostac, a tęn posledni ma w niwecz obrocon

Articulus XII.

Pignus vsucapi non posse.

Res pignori oppositas non posse vsucapi, iura communia decernunt, potest enim eas vel qui oppignerauit vel eius heres vel ad quem pertinebit, quando volet, repignerare, et in suum dominium vindicare.

Articulus XIII.

De pignore luendo.

Qui pignus mobile vel immobile luere et soluta pecunia, cuius dies venerit, liberare vult, possessor vero pignoris seu creditor illud reddere non vult et in ius vocatus non paret, auctoritate iudicii in pignoris possessionem actor restituatur, deposita pecunia in iudicii subsellio, quanta pignus illud tenebatur. Si vero comparuerit pignerator diesque soluendae pecuniae et luendi pignoris praestitutus venerit, pecunia sibi restituta, pignus suo domino ex pacto conuento restituat. Si vero dominus pignoris die pacta et constituta, illud a creditore repignerare neglexerit, pignus creditor obtinebit, donec dies ex pacto conuento redierit. Domino tamen pignoris mortuo, heredes tam sui, quam extranei, non expectata pacta die rem hereditariam a de-341/222] functo pignori oppositam, iure vindicare soluta pecunia pigneraticio creditori possunt.

---

byc. Tak tesz ktoby komu imięnie albo ludzie przedał albo zięmię, a potymby komu inszęmu przedał, tedy tęn, kto pierwy kupieł, ma to otrzymac, a tęn, ktory oposledzy, tęn ma piniędzy swych na istcu dochodzic.

Artikuł siodmy.

Ktobykolwiek dobrowolnie na ktorą rzecz dał zapis, tęn zapis ma przy mocy zostac.

Vstawuięm tesz, iesliby kto komu zapis na ktorą rzecz ruchomą abo sumę pinięzną dobrowolnie dał pod pieczęcią swą y ludzi dobrych, podle obyczaiu prawa vczyniony, takowy kozdy przy zapisie ma zostac, a takowy zapis mocnie v prawa ma byc zachowan.

Artikuł osmy.

Ktoby pod kięm dostawał bliskosci, a tęnby to dzierzał zapisęm słusznym.

Gdyby kto pod kięm dostawał imięnia bliskoscią swą a tęnby, pod kięm dostawa, dzierzał to imięnie zapisem słusznym a powiedział, yz to nieiednęmu ięmu, ale inszęmu tym zapisęm to imięnie zapisano y rzekłby przed się: dlatego ia bez niech o to imięnie odpowiadac nie chcę, tedy tęn, kto imięnia dostawa, ma onych vczestnikow przypozwac, ktorym zapis słuzy.

Artikuł dziewiąty.

O imięniu w długach y dawnosci zięmski.

Vstawuięm tesz, gdyby kto kupieł iakie dziedzictwo y w dzierzęniu spokoynym zapłaciwszy był, a na tęmzeby imięniu kto inszy dług miał

Articulus XIIII.
De eodem.

Supra statutum est, creditorem vocatum in ius redimendi pignoris gratia peremptorie comparere oportere. Si itaque non paruerit in ius vocanti, ab eo tempore, quo in ius vocatus est, damnum nullum bonis det et eorum omnibus fructibus abstineat, nam quidquid postea perceperit, id domino rei tempore pignoris luendi restituet.

Articulus XV.
De pactis pignorum rei mobilis.

Si ita pactum conuentum fuerit, ut si intra certum tempus pecunia soluta non fuisset, res mobilis pignori data, in creditoris proprietatem cederet denunciatione seu protestatione apud magistratum facta, id pignus iure dominii perpetuo creditor obtinebit.

342/223]

Articulus XVI.
De pactis pignorum rei immobilis.

Si quis rem soli oppignerauit hoc pacto, ut nisi certa die repignerauerit, pignus sibi pereat, pigneratori acquiratur, ea die adueniente, si repignerare debitor pignus non possit, pigneraticius creditor denuntiabit officiose proximis domini pignoris agnatis, ut pignus luant; si intra annale spatium repigneratum non fuerit, pignus illud creditor perpetuo obtinebit.

---

pierwy vrzędownie zapisany, poki ieszcze było nieprzedano, a milczałby o tęn dług do dziesiąciu lat przes dawnosc zięmską, a prawęm go niedochodził, takowy y listy upominalne miał, tęn nięma na tym imięniu długu patrzyc, ale ma istca w swych piniędzach szukac. A iesliby tęn isciec nięmiał czym zapłacic, tedy w tęm długu ma go sąd za szyię wydac. A iesliby o tęn dług takze vrzędownie zapisany, do prawa pozwał tego, ktory to imięnie dzierzy, dawnosci zięmski nieomięszkawszy, to mu według zapisu iego pierwszego tęn dług ma zapłacic tęmu, kto pierwszy zapis ma, a sam ma sobie tych piniędzy y kazdego nakładu swego na istcu dochodzic.

Artikuł dziesiąty.
O długi dwu albo kielku na iednym imięniu.

Gdyby kto imięnie zakupne w ktory sumie trzymał, a drugiby się za długięm swoięm ku tęmu imięniu przypowiadał, mięniąc tesz, yz ięmu na tymze imięniu iest summa pisana y prawoby na tym imięniu o tę summę przewiodł, a dawnoscby zięmska nieprzemilczana, aboby imięnie oboiey stron y stało, tedy tęn, kto ma więtszą sumę, tak dzierzący iako y szukaiący, powinięn będzie drugięmu mnieyszą summę, ktory ma to imięnie, abo obadwa inszemu w oboiey summie zastawic, y te piniądze wedle zapisow miedzy się rozdzielic.

A iesliby kielka dłuznikow z roznęmi długi do onego imięnia zbiegło się, a imięnieby iusz za te długi niestało, tedy kto będzie miał pierwszy

Articulus XVII.

De pigneraticia actione et euictione pignoris.

Si quis fundum vel colonos certae pecuniae nomine alicui pignori dederit et pecunia non soluta ante pignoris ex pacto conuento luendi diem, pignus vi ademerit, poena violentiae statuta duodecem siclorum puniatur et multam contractus stipulatione pactam luat. Quotquot autem colonos pignori 343/224] datos ademerit, in singulas hebdomadas a singulis colonis operas aratro vel equo praestantibus, senos grossos, a proletariis ac pedestres operas exhibentibus, ternos creditori persoluet, et praeterea creditor spoliatus, in vsum fructum colonorum restituetur. Si autem alius quispiam praeter debitorem pignus creditori abstulerit, eligendi optionem habebit creditor de pignore redhibendo agendi vel contra debitorem pignoris dominum vel contra spoliantem; debitor autem, qui pignus creditori dedit, recuperare ab eo, qui pignus eripuit, sua opera et creditori restituere damnas erit, vel si euincere non poterit, aequali pignore de suo ablatum pignus compenset; si vero debitor, quo compenset, non habeat, vel si abfuerit, contra eum, qui abstulit, pignoraticio creditori competet actio.

Articulus XVIII.

De rebus mobilibus pignori datis.

Creditor res mobiles non tamen immobiles hereditarias, pignori sibi

---

zapis abo w dzierzęniu imięnia był, a imięnie tesz większy summy niestoiey, tedy z ostanięmy (s) zapisy maiący, na istcu pięniędzy swych dochodzic (ma).

Artikuł iedennasty.

O rzecz zastawną kto w więthszy sumie zastawi.

Kiedyby kto rzecz zastawną w więtszy summie zastawił, a tęn, czyia rzecz, u kogoby swoię zastał, y ku braniu pinięḑzy, ktore piniądze on abo przodek iego na tamtę rzecz wzięli, ku prawu go pozwał, a przed prawęm wedla zapisu swego summę pinięḑzy polozeł, takowy piniądze oddawszy, swą rzec ma wziąc, a tęn, ktory na cudzą rzec więthszą summę da, na istcu sobie niechay patrzy, co będzie nazwysz pierwy summy dał.

Artikuł 12.

Kozda zastawa dawnosci miec nięmoze.

Chcęmy tesz miec y vstawuięm, aby kazda zastawa dawnosci zięmski nięmiała y wolno będzie wszelakięmu dziecowi (s) odłozywszy piniądze, prawęm dziedzictwa swego doysc, tak za prawęm swym przyrodzonym, iako y za nabytęm.

Artikuł 13.

O odkładaniu pinięḑzy za zastawę.

Gdyby kto imięnie abo insza rzecz ktoraszkolwiek w piniądzach zastawił na rok mianowany, chciał ięmu na rok oddac piniądze iego a zastawę

a debitore oppositas, habens, si pecuniam potius, quam pignus habere [344/225 malit, pignoris domino in ius vocato, vt pignus redimat, denuntiet; si nolit, magistratus rem mobilem vendi permittat, et id, quo precium rei mobilis pecuniam debitori creditam superat, restitui debitori iubeat. Si autem redimendo pignori dies pacta non fuerit, ad magistratus officium pertinebit, quattuor hebdomadas assignare, intra quas, nisi redemerit, creditori pignoris vendendi potestas erit, quod reliquum erit, debitori restituturo.

Articulus XIX.

De rebus se mouentibus, pignori datis.

Res se mouens, puta equus, bos et id genus, si pignori detur, certa eius redimendi die non constituta, idque animal interim mortuum sine culpa creditoris fuerit, cute animalis mortui monstrata, eius precium domino pignerator non soluet, sed pecuniam creditam pro pignore perdet.

345/226]
Articulus XX.

De pignore et deposito sine culpa creditoris amisso.

Si creditor pignus rei mobilis ea diligentia et cura, qua res suas in iisdem conclauibus adseruauerit, illudque pignus vna cum suis rebus sine dolo et culpa sua vel incendio conflagrauerit vel furto perierit, denuntiatione seu protestatione apud eum magistratum, in cuius iurisdictione id accidit,

---

swoię ksobie wziądz, a niebędzieli v niego pięniedzy brac ani zastawy ięmu postępowac y pozwanby był ku prawu, aby pięniądze swoie wziął, a onby na roku zawitym niechciał stac, tedy załobnik ma przed prawęm pięniądze połozyc, a vrząd ma dac wwiązanie w imięnie, iakosz tedy z zastawę swą z urzędu otrzymac ma wedla opisu swego. Wszakze iesliby tęn, ktory imięnie abo ktore rzeczy inne zastawnym obyczaięm okupował a na roku pozwanęm stał, tedy wziąwszy te piniądze swoie y tey zastawy, to iest imięnia leżącego albo ruchomych rzeczy załobny stronie według umowy y zapisu postąpic ma, zadną dawnoscią nieodzywaiąc się. A iesliby kto komu na rok zastawieł, tedy iesliby tęn vmarł a rok przyszedł a na rok on niewykupieł, tedy tę zastawę ma trzymac asz do drugiego roku y nięmoze okupowac wedla zapisu na to danego. A iesliby tęn, ktory zastawił, vmarł, swey zastawy niewykupiwszy, a synowie zostali abo krewni, tedy roku nięma patrzec, ale gdy będzie przypozwan bez roku, ma te piniądze wziąc, a zastawę puscic.

Artikuł 14.

Ku prawu o zastawną rzecz ma bydz rok zawity.

Chcemy to miec y ustawuięm, iz kozdy rok pierwszy za pozwy złozony o kazdą rzecz zastawną ma byc zawity pod stracęnięm prawa, a od ktorego czasu będzie pozwan tęn, ktory zastawę dzierzy, od tego czasu nięma więcy tego imięnia psowac y wszelakiech dochodow y płatow brac,

facta, iurabit, se id pignus sibi non vsurpasse nec in suum vsum conuertisse, ac ita a restitutione illius liberabitur. Si tamen creditor dicat integris suis rebus pignus duntaxat conflagrasse aut furto sublatum esse, ad restituendum pignus vel eius precium, quantum fuisse debitor probauerit, persoluendum creditor condemnandus est, pecunia, quanta fuit obligatum, sibi restituta. Eadem est depositi condicio. Si enim depositas res in conclauibus suis depositarius contrectauerit, vel in alia conclauia transtulerit, damno subsecuto damnum deponenti praestabit, quanti constitisse legitime depositum probauerit vel iurauerit.

Articulus XXI.

346/327] **De deposito sequestro posito seu, vt vulgo dicitur, arestato.**

Res mobiles apud aliquem depositas, si alius quispiam aliquid deberi sibi ab eo, cuius res sunt, asserens sequestret, depositarius eas in sequestro ad cognitionem de debito adseruet; discessurus tamen is, qui sequestrat, mandatarium constituat, qui cum eo, cuius res sunt, iure de debito agat; si discesserit, nec mandatarium constituerit, depositum depositarius domino restituat nec a sequestrante vllum incommodum sustineat.

---

a cobykolwiek po położęniu pozwow z onego imięnia wziął, to wszystko przy wykupięniu imięnia, co wziął, ma ięmu wrocic.

Artikuł 15.

Ktoby co zaprzedał na rok.

Iesliby tesz kto komu zastawieł ruchomą rzecz na rok pod stracęnięm rzeczy, a kiedyby rok przyszedł a tęn, kto zastawił, niewykupieł, tedy tęn, co zakupieł, opowiedziawszy się vrzędowi, moze te rzeczy obrocic kiedy zechce, ku swoiey potrzebie na wiecznosc.

Artikuł 16.

Imięnia zastawnego bez roku niewykupowac.

Tak tesz imięnie, iesliby kto komu zastawieł na rok pod stracęnięm na vpad, tedy iesliby on rok przeszedł, a tęn, kto zastawieł imięnie, na tęn rok niemogł wykupic, tedy tęn, kto zakupieł po onym roku, ma urzędownię obesłac bliskiech, aby krewni to imięnie okupieli; a iesliby krewni po tęm obesłaniu nięmogli tego imięnia do roku odkupic, tedy tęn, kto zakupi po onym roku, iesli niewykupią, ma wiecznie trzymac·

Artikuł 17.

O odięciu imięnia zastawnego.

Vstawuięm, iesliby kto komu zastawieł imięnie abo ludzie w ktory sumie pięnięдzy na rok, a zas pięnięдzy niezapłaciwszy, to imięnie abo ludzie,

Articulus XXII.

De litterarum obligationibus perditis.

Si quis litterarum obligationes, instrumenta vel quascunque inscriptiones, quibus nominum, pignorum, hypothecarum contractus continebantur, perdiderit domi, foris, furto, incendio, naufragio vel quocunque alio casu, apud nos vel apud magistratum seu officium denuntiet et protestetur de 347/228] amissis et inscribat, acsi res in controuersiam deducta fuerit. Is qui amissorum instrumentorum fide agere intendit, hominum fidedignorum, qui viderunt et notitiam litterarum seu instrumentorum amissorum habuerunt, testimonium adhibeat, ac postea cum tot testibus, quot habere potest, iuret, se ea instrumenta perdidisse, ita tandem caussam, quae fide amissorum instrumentorum nitebatur, obtinebit.

Articulus XXIII.

De mutuis.

Nemo cuiusuis status mutuet pecuniae maiorem decem sexagenis summam sine chirographo eius, cui mutuat; si plus mutuauerit, nec chirographaria recognitione se plus mutuasse probauerit, debitor non plus, quam decem sexagenas soluet, iuramento creditoris conuictus.

---

co będzie v niego, zastawił y odiął do roku, tedy mu ma gwałtu płacic 20 kop groszy y zaruki w liscie opisane, a ile będzie do roku ci ludzie, ktorzy w zastawie nierobieli, za kazdy tydzięn ma nawiąskę płacic od słuzby zupełny po szesciu groszy, a za takiego, ktory pieszo, ma płacic po trzy grosze y ludzie ma przed się postąpic. A iesliby iedęn drugięmu zastawiel ziętnię abo ludzie, a stronyby kto przyszedszy, kto trzeci te ludzie abo ziemie odiął, tedy tęn, komu to odięto będzie, niezechcieli tego pozwac, od kogo krzywda, tedy ma pozwac onego, kto zastawieł, oczyszczac, a nieoczyscieli, tedy tak moznęmi ludzmi y zięmiami nagrodzic. A iesli samego istca nie będzie, tedy tęn, kogo s tey zastawy wybito, ma dochodzic na tym, kto zastawę odymie.

Artikuł 18.

O rzecz ruchomą w zastawie.

Vstawuięm, iesliby kto komu w sumie zastawieł pięniedzy iakąkolwiek rzecz ruchomą, krom dziedzictwa lezącego, na rok, a tęnby maiący zastawę przypozwał tego, aby zastawę swoię wykupieł a onby tej zastawy okupic niechciał, tedy ma ięmu urząd dopuscic, te rzeczy ruchome przedac y coby beło nad zwysz, ma onęmu, czyia zastawa, wrocic. A gdzieby bez roku ta zastawa była zaprzedana, tedy ma vrząd rok połozyc cztery niedziele, w ktorym ma zastawę wykupic; a niewykupieli na rok, tedy po onym roku pod tymze sposobęm, iako wyzey opisano, maią się o tę zastawę rosprawic

Articulus XXIIII.

Nobiles a mercatoribus non regestis mercatoriis, sed inscriptionibus conuincuntur.

348/229] Mercatores, ciues, Iudei contra nobiles fide regestorum suorum agere debitorum nomine non poterunt, sed inscriptionibus apud acta et chirographis, quae obsignari debent, sigillis hominum coram, non per litteras rogatorum, certam eius rei, quae in litteris obligationis seu in chirographo continetur, noticiam habentium.

Artikuł 19.

Ktoby komu konia, wołu zastawieł bez roku.

Vstawuięm, iesliby kto komu zastawieł konia abo wołu bez roku abo y na rok, a w tęm czasie oney zastawy kon abo woł zdechnie bez przyczyny obrazęnia, imi robiąc nieporwał, niezabieł, abo głodęm nieumorzeł, tedy takowego konia ani wołu płacic niepowinięn, tylko skorę pokazac y te piniądze, w częm będzie zakupy, traci.

Artikuł 20.

O rzeczach zastawnych, gdy co zginie w czyięm zachowaniu.

Vstawuięm, ktoby miał v siebie rzeczy iakiekolwiek ruchome, a te rzeczy bełyby pospołu w chowaniu z rzeczami domowego gospodarza, s przygody ognięm pogorzały abo pokradzione były, a onby to vrzędowi, pod ktorym siedzi, tedysz opowiadał y ktęmu będzieli ieszcze y własciwy maiętnosci co ukradziono abo zgorzało, tedy ma na tęm sam przysiąc, yz onych rzeczy nieskorzysciel ani ku swęmu pozytku nieobrocieł; za takowym odprzysięzęnięm ma byc wolęn. A iesli powiedział, ze telko tego rzeczy, kto dał schowac, zgorzały abo pokradziono, a iego samego gospodarza czałe, takowy powinięn będzie te rzeczy wszystkie onęmu wrocic abo zapłacic.

A iesli w sumie pięniedzy zastawieł, tedy summę pięniędzy, a te rzeczy przed się wrocic, na co słuszny dowod vczyni.

Tak tesz iesliby co v kogo złozono w sklepie abo w iakięm schowaniu rzeczy swoie zamknął, a domowy gospodarz w niebytnosci iego ruszył abo na insze mieystce przeniosł, a w tęmby się szkoda stała, tedy tęn, kto ruszy, ma wszystkę tę szkodę płacic za słusznym dowodęm abo przysięgą onego szkodnego.

Artikuł 21.

O zapowiadaniu rzeczy ruchomych cudzych.

Vstawuięm, ktoby komu swoie rzeczy ruchome dał w zastawięnie, a inszy strony dowiedziawszy się o tych rzeczach w zachowaniu, przypowiadał się ktym rzeczom, mlęniący, yz tęn isty, kto te rzeczy złożeł, ięmu winięn, a w tęm tęn gospodarz ma te rzeczy v siebie miec a onych niewydawac az do rosprawy. A iesliby tęn, kto zapowiadał, chciał odiachac precz, tęn ma na mieystce swe prokuratora vstanowic; a iesliby sąm odiachał a prokuratora nieustawieł, tedy te rzeczy, ktore zapowiedział, maią wydane byc onęmu, czyie są. A w tęm gospodarz domowy zadny trudnosci ani szkody miec nięma.

Artikuł 22.

Komuby listy na długi, na imiona, na zastawę zginęli.

Vstawuięm tesz, komuby listy na długi, zastawy, imiona, grunty na drodze y gdziekolwiek od ognia, abo od wody y iakięmkolwiek obyczaięm stracone, a tęn, komuby te listy nalezały, ktoregokolwiek czasu po ony zgubie przed nami hospodarę m abo vrzędęm opowiadał y dał zapisac, a potym przyszłoby ku prawu, tedy tęn, kto listy stracieł, abo komu te listy przysłuszały y nalezały, maią dowiesc ludzmi dobręmi, wiarygodnęmi, ktorzy te listy widzieli y ich swiadomi, a potym sąm, ile ich moze miec, na tym przysiądz maią, yz takowe listy stracone widzieli, y gdy tego dowiedzie ludzmi dobręmi y przysięgą swą, ma tę rzecz, na co listy zginęły, otrzymac.

Artikuł 23.

Iako wiele bez listu wyznanego pozyczac.

Vstawuięm, yz kazdy slachcic, mieszczanin y nikt inszy nię ma bez listu wyznanego pozyczac więcy dziesięc kop groszy; a ktoby więthszy sumy pozyczeł a listu wyznanego na to nięmiał, tedy tęn, ktory więcy bez listu dał, pięniądze traci, a tęn ktory pozyczeł, niepowinięn więcy płacic, tylko 10 kop groszy, y to za przysięgą onego, kto na nięm tych pięniędzy prawęm dochodzi.

Artikuł 24.

O rzeczach kupieckiech.

Kupci, mieszczanie y zydowie na slachtę reiestręm okrom zapisania do xiąg abo chirographow, długow zadnych dochodzic nięmogą. A wszakze ktoby chciał do listow pieczęci przykładac, tedy y do wszelakiech listow na zaoczną prozbę ani tez zapisanie listow pieczęci przykładac nięmaią, krom vstny a oczewisty prozby, a maią pewną wiadomosc, co na takowych lisciech zapisnych będzie opisano.

349/230]

Distinctio octava.

De testamentis.

Articulus I.

Qui testamenta facere possunt.

Omnes possunt testamento res suas ordinare, qui caussis infrascriptis non prohibentur. Primo testamenti factionem non habent nec legandi potestatem, qui nihil proprii habent, ideo nihil testamento legare possunt; minores decem octo annis; monachi, religionem monasticam professi; filii non emancipati, excepto peculio aduenticio castrensi; vel quasi noxae dediti, ac ob improbitatem in alienam potestatem redacti; furiosi; haeretici; mancipia in seruitutem nata; mente capti, nisi in dilucidis furoris interualis; remisso enim furore testamentum condere possunt; infamiae quoque pronuntiati intestabiles redduntur.

350/231]

Articulus II.

Quemadmodum testamenta fiant.

Qui res mobiles vel immobiles aduenticii et castrensis peculii testamento legare vult, siue sit integrae siue infirmae valetudinis, modo mentis compos sit, id ei facere et caussa mortis donatione dare, donare, legare tam spiritalibus, quam saecularibus licebit, accitis ac praesentibus judice, subiudice

---

Rozdział osmy.

O testamenciech.

Artikuł pierwszy.

Kto moze y niemoze o rzeczach swoich ruchomych testamenty czynic.

Vstawuięm tesz, yz kozdy ma miec moc o rzeczach swoich testamęnt czynic, okrom tych person, nizey napisanych, ktore persony y wedle prawa nięmaią nic wolnego, dla tego tesz testamęntęm nikomu oddac nięmogą. Napierwy dzieci lat dorosłech a zupełnych nięmaiący; zakonnicy będąc w zakonie przywileiowanym, przyiąwszy y potwierdziwszy się w zakonie; synowie z oycęm niedzielni, okrom rzeczy nabycia swego własnego abo wysługi; abo tesz w cudzą moc poddani, to iest tęn, kogoby wydano, o iego statki; szalęni, kacerze, niewolnicy y od rozumu odchodzący. A wszakze y ci, ktorzy ksobie przychodzą, mocni testamęnty swoie czynic; tak tesz y cci odsądzęni nięmaią testamentow pisac.

Artikuł wtory.

O testamęncie na rzeczy ruchome y na imiona nabyta.

Gdyby kto na rzeczy swoie ruchome abo na imiona nabyte chciał testamęnt czynic, tedy takowy bądz chorym abo zdrowym, gdyby iedno był przy dobry pamięci, mocęn będzie rzeczy swoie y imięnie nabyte takowy odkazac, komu zechce, tak duchownym personom, iako y swieckięm,

et notario municipali et sacerdote; si iudex, subiudex et notarius acciri non possunt, tres testes fidedigni ad testamenti fidem roborandam sufficient, defunctoque testatore, quamuis ipse testamentum non obsignauerit, ratum nihilominus erit, modo ne post mortem neglexerint ii, quorum interest, testamentum illud apud nos vel apud iudicium terrestre, quod primum cclebrabitur, publicare. Post conditum autem testamentum si testator superuixerit, in arbitrio illius erit, ratum vel irritum testamentum illud habere et nouum condere et quoties volet, mutare; ultimo autem conditum, legitime factum et morte confirmatum, vires suas obtinebit: vnicuique enim bona profectitia 851/282] mobilia et immobilia alienandi, donandi, legandi potestas est. Sed si sacrosanctis ecclesiis legare quis volet, ea condicione leget, ut ex iis bonis expeditio bellica non minuatur, sed ut pro bonorum aestimatione et huius statuti constitutione equites et pedites expediantur. Atque hinc iam statuimus, quisquis sacrosanctis ecclesiis bona immobilia terrestria donatione inter viuos vel caussa mortis donauerit, expeditioni bellicae ea bona subiici debere tali, quali ea bona subiecta antea semper fuerunt. Testes autem, quibus praesentibus testamenta conduntur, omnem verborum testatoris sententiam fideliter et expresse exceptam, inscribi testamento nuncupatiuo curent, sine

---

przyzwawszy ku sobie vrząd zięmski: sędziego, podsętka, pisarza y kaplana; gdzieby vrzędu miec nięmogl, tedy przed trzema swiatkami wiarygodnęmi moze testamęnt czynic, a gdy sąm potęm vmrze a tego wolą swą ostateczną smiercią swą potwierdzi, chociaby y pieczęci nieprzylozel, takowy testamęnt ma przy mocy zostac, tylko skoroby po smierci iego nieomieszkali tego testamęntu przed nami hospodaręm abo vrzędęm zięmskięm opowiedziec na pierwszych rokach sądowych. A iesliby kto po vczynięniu testamęntu zyw zostal, wolno takowęmu testament swoy do kielku razow, poki zechce, odmięnic a ostateczny tych wszystkiech testamęntow smiercią potwierdzony, vrzędownie vczyniony, v kozdego prawa ma przy mocy zostac. A imięnie nabyte testamęntęm iako y ruchomą rzecz kozdy moze zapisac komu zechce; iedno ktoby chcial imięnie nabyte na kosciol zapisac, ma zapisac tym obyczaięm: ktorykolwiek duchowny to imięnie trzymac będzie, maią s tego imięnia sluzbę zięmską konno zbroyno sluzyc wedle vchwaly y vstawy ziemski. I iusz od tego czasu vstawuięm, ktoby imięnie zapisowal na kosciol, tedy s tego imienia ma byc takze sluzba, iako y pierwy byla. Ale ci swiadkowie, co przy sprawowaniu testamęntow bywaią, maią wszystkie slowa, ktore slyszą od tego, co testamęnt czyni, prawdziwie do testamęntu kazac wpisac y wyrazic znacznie bez kazdego ochylania; tak tesz y ten, co testamęnt czyni, ma mianowicie kazdą rzecz w testamęncie dokladac.

Artikul 3.

O swiadkach, ktorzy byc maią przy prawowaniu testamęntu.

Vstawuięm tesz, yz przy testamęncie maią byc trzey swiadkowie wiarygodni a niepodeyrzani. Przeto ci swiadkowie nizey opisani byc nięmogą:

vllis ambagibus, quin et testator expressam et nullis verborum inuolucris implicatam mentis suae sententiam testetur.

Articulus III.

Qui testamenti testes esse non possunt.

Testamenta condi possunt praesentibus tribus testibus fidedignis, non suspectis. Testes autem testamentis adhiberi hi inprimis non possunt: [352/233 qui ipsi testandi potestatem non habent; item mulieres et testamenti tutores aut executores; nec legatarii, quibus aliquid testamento legatum est. Testamentum tamen militare in procintu vel in casu aliquo etiam domi coram paucioribus, quam tribus testibus, si haberi non possunt, condi potest, sint modo fidedigni et mox, postquam conditum est, sit coram nobis vel coram officio et iudicio terrestri in primis terminis, vel coram ductore belli, vel coram vexillifero territorii publicatum, atque ii testes, coram quibus miles in militia testamentum condit, iuramento fidem testamenti comprobabunt. In peregrinatione autem si quis testamentum fecerit, coram eius loci magistratu, in quo factum est, illud publicet; reuersus tamen in Lituaniam illius peregrini magistratus inscriptam publicationem apud officium terrestre manifestet, vti supra scriptum est.

---

naprzod ci, ktorzy testamentow swych czynic niegodni; tesz niewiasta y exequutorowie tego testamętntu, tak y opiekunowie, tak tesz y ci, ktorym to(s) w tym testamencie będzie opisano. A wszakze iesliby się przygodziło komu testamęnt czynic na woynę, na drodze y w domu abo w przygodzie iaki, a niemogłby trzech swiadkow miec, tedy telko ile moze miec; ięno skoro po vczynięniu ma byc testamęnt obiawion przed nami hospodaręm, albo przed sądęm zięmskięm na pierwszych rokach sądowych, a na woynę przed hetmanęm abo horązym powiatowym, a ci swiadkowie przysięgą swą maią tęn testamęnt potwierdzic. A trafieli się takowy testamęnt czynic w cudzy zięmi, tedy tęn testamęnt ma obiawion byc przed tym vrzędęm, gdzie się przygodzi; a przyiachawszy do tego panstwa, odkazawszy od tego vrzędu wypis, przed się ma przed vrzędęm zięmskięm opowiadac, iako wyzey opisano.

Artikuł 4.

Niemoze nikt niewolnikowi swęmu niczego zapisac, wolnym go nieuczyniwszy.

Tesz vstawuięm, yz kozdy iakiegokolwiek stanu niewolnikowi swoięmu wolnym go nieuczyniwszy, naprzod niczego zapisac nię moze, aby go prawie wolnym vczynieł. a vczyniwszy moze tymze testamęntęm y kazdęm listęm iawnym niewolnika swego wolnym vczynic, a vczyniwszy moze tymze testamęntęm ięmu co ruchomego wedle woli swey zapisac.

Artikuł 5.

Sługa putny, mieszczanin miast nieuprzywileiowanych, człowiek prosty iako maią testament czynic.

Vstawuięm, yz kozdy s takowych ludzi wolęn tęstamęnt o rzeczy swoie ruchome czynic y odpisac trzecią częsc maiętnosci swoiey wszystki,

Articulus IIII.

Seruis legari nihil posse.

Nemo seruo suo sine libertate legare quidquam potest; sed si quid 353/234] ei legare vult, libertate eum prius donet: potest enim vnusquisque testamento et publico scripto seruilis condicionis hominem manumittere, manumissoque aliquid rerum mobilium legare.

Articulus V.

De testamentis seruorum ascriptitiorum et originariorum.

Seruis seu colonis ascripticiis et ex ascriptitiis natis, originariis et oppidanis, oppidorum priuilegiis carentium, testamentis tertiam bonorum suorum mobilium partem legare, cui volunt, permittitur; duas vero partes domi vna cum fundo heredibus suis, quibus si careant, eas in eadem domo successori operarum praestandarum caussa, relinquant. Si autem heredes testatoris illius ascriptitii in libertate nati fuerint, poterunt, quo volunt, migrare et duas illas parentis sui partes secum auferre; fundo, quem pater coluit, et aedificio ac agro ita sato, vti eorum pater immigrans fruendum accepit, relicto.

---

komu zechce, a dwie częsci ma zostawic tychze ruchomych rzeczy w domu swoim dzieciom dla odsługowania s tey zięmie, na ktory oni siedzą; a niebędzieli miał dzieci, tedy przed się te dwie częsci maiętnosci iego maią zostac w domu iego ku słuzbie onego pana, na czyiey zięmi siedział. A iesliby dzieci będąc wolnymi, chciały przecz posc, tedy y te dwie częsci maiętnosci wziąwszy, maią posc precz, tylko zięmię panu swęmu podac y zytęm zasianym y s choromami y s tym wszystkięm, s czymby tę zięmię v pana swoiego na słuzbę wział.

Artikuł 6.

O testamęncie zakrytęm, skrobanym, naruszonym, iako ma byc kasowan, takze y insze zapisy.

Kiedy w ktorym testamęncie iakięm nieznaiomym albo zakrytęm pismęm ktory artikuł w nięm był napisan albo tesz na mieystcu znacznym albo na dacie było skrobano, tedy takowy testamęnt ma byc nikczęmny; a gdzieby na mieystcu mało potrzebnym było skrobanie nie ku szkodzie stronie, tedy szkodzic nięmoze. Tak tesz ktoby chciał burzyc testamęnt, a iesliby w iednym abo w kielku artykulech był naruszon, a insze wszystkie porządnie y wedle statutu sprawiono, tedy iednym y kielkięm artikułow wszystkiego testamęntu kasowac nięmoze. Takze y o zapisiech rozumiano byc ma.

Testamęnta ktoby fałszywał albo oddzieraiąc pieczęci od listow ku drugięm przykładał, ku pozytku y ku pomocy sobie, a ku szkodzie strony przeciwny, takowy te rzecz, o co te listy idą, y gardło traci. O tęm w rozdziale I, art. 12.

354/235] **Articulus VI.**

De vitiis testamenti, et quod in parte irritum factum, in reliquis vti et reliquae omnes obligationes, testamentum valet.

Si quid in testamento obscure scriptum legi non potest, vel si quid in parte ad rem testamenti pertinente, vel in tempore, vt vocant, datae, deletum, expunctum, abrasumue sit, irritum testamentum erit. Si tamen in loco non valde ad rem pertinente, nec in damnum cuiusquam vergente idem acciderit, testamentum valebit.

Si quis contra tabulas testamenti agat, et aliqua parte vires eius infirmet, reliquae autem partes rite iusteque ordinatae appareant, infirmitarum partium testamenti defectio totius testamenti robur non debilitabit. Idem et de omnibus litterarum obligationibus intelligendum est.

Articulus VII.

Caussae exheredationis.

355/236] Caussae exheredandorum liberorum hae sunt: si quis parentibus manus violentas iniecerit; si viuentibus eis vi bona eripuerit; si quis parentes graui iniuria laeserit vel quoquomodo vitae eorum insidiatus fuerit; si quis in criminalibus caussis (excepto crimine maiestatis laesae in nobis vel in repub. admisso) parentes accusauerit; si quis parentes necessitatis difficili tempore impeditos, in criminali vel ciuili caussa fide sua liberare et pro eis

---

Artikuł 7.

Przyczyny, dla czego ociec syna moze wydziedziczyc od imięnia y iakięm sposobęm.

Vstawuięm, yz ociec syna z imięnia mocęn wydziedzyczyc s tych przyczyn: pierwsza gdy syn gwałtownie rękę na rodzice podniesie, albo imięnie za zywota z rąk oycowskiech gwałtownie odymie; druga gdy znaczną krzywdę czyni rodzicom albo ktorymkolwiek obyczaięm na gardło stoiey; trzecia gdy syn abo dziewka niewedle R. pospolity zachowania abo prawie ze złosci albo z nięnawisci stoiey na gardło rodzicom, oycu albo matce; czwarta, gdy czasu potrzeby rękoimstwa albo wzięcia z więzięnia na swe ręce ku postawięniu na rok w rzeczy, gdzie idzie o gardło oycu albo o ktorą wielką rzecz odmowi, albo się zbroni wziąc; piąta, gdyby dziewka nierządnie vczynki czynieła, czystosc swoię obrazaiąc, a rodzicy małzęnstwa iey y wiana niezbraniali, a w tyby nierządnosci przed dwudziestą piącią lath w małzęnstwo nieszedszy, nierządu swego vzywac chciała, tedy rodzicy iey mogą ią od imięnia wydziedziczyc dla tego, iz ich posłuszną byc, w małzęnstwo isc niechciała; szosta gdy rodzice opuszczaią w zesciu rozumu ich; siodma gdy rodzicow w nieprzyiacielskich rekach będących okupic abo czym inszym wyzwolic niechcieli, maiąc imiona y maiętnosci w ręku swych; osma gdy vpornie kacerstwa nasladuią a ku wierze krzescianski pospolity vpornie przystac niechcą. A wszakze y za tęmi przyczynami zadnęm zapisęm ani testamęntęm nięmoze wydziedziczyc pierwy,

praes vel vas esse recusauerit; si filia luxuriosam vitam agere, quam nubere maluerit, parentibus eius nuptias non negligentibus, nec dotem ante vicesimum quintum annum negantibus; si quis parentes furiosos aut mente captos procurare neglexerit; si parentes ab hostibus captos, redimere non curauerit, in bonorum paternorum possessione et vsu viuens; si haeresim pertinaciter sequatur nec ad catholicam ecclesiam reuerti velit. Ex his caussis exheredare liberos licebit parentibus, non prius tamen, quam iustis testationibus coram magistratu publicatis et in acta inscriptis.

Articulus VIII.

De testamento hominis luminibus capti.

Homo luminibus captus, coram octo, ut minimum, testibus, testamentum condere poterit, idque ratum et iustum erit.

357/238]

Distinctio nona.

De iure praediatorio.

Articulus I.

De iudicio finium regundorum.

Omnes cuiuscunque status et sexus Romanae ac Graecae religionis homines iudicio finium regundorum de quacunque praediorum, fundorum, agro-

---

azby te przyczyny abo ktorą z nich przed vrzędęm opowiadał y do xiąg zapisał.

Artikuł 8.

O testamęnciech slepego człowieka.

Iesliby się tesz przygodziło człowiekowi slepęmu testamęnt czynic, takowy przy testamęncie swoięm ma miec osm swiadkow a nięmni. Przy takowych swiadkach testamęnt wedle prawa sprawowany, ma byc za słuszny przyięty.

Rozdział dziewiąty.

O prawach ziemnych, granicach y kopcach y miedzach.

Artikuł pierwszy.

Około roznic w granicach y imieniu dowod.

Vstawuięm, iesliby ktore xiązęta, biskupowie, panowie, tak zakonu Rzymskiego iako y Greckiego, kniahinie, panie, wdowy y zięmianie mieli imiona, ludzie, ziemię, łowy, lasy y ieziora y bobrowe gony w granicach abo w miedzach, a chciałby iedęn drugiego granice przeszedszy abo miedzę w zięmię się wstępowac a ludzie y zięmię, lasy, ieziora, sianozęci y bobrowe gony odeymowac, chcąc go s tego imięnia wycisnąc, tedy maią z obu stron po osmnascie swiadkow przed prawęm postawic na gruncie zięmnym,

rum, lacuum, lustrorum, castorearum indaginum possessione disceptantes, in rem praesentem veniant et vtrinque octonos denos testes producant et vtri controuertentium probationem iudices*) adiudicauerint, is cum sex testibus iuramento id, quod vindicat, obtinebit.

Articulus II.

De die seu termino in rem praesentem, id est, in fundum controuersum finium regundorum caussa veniendi.

Dies in fundo controuerso comparendi sit terminus peremptorius, nec vlla alia caussa diffindi et differri potest, praeter quam pestilentiae comitiorumque tempore muneris publici functione, puta legatione vel bellica expeditione, morbo sontico: iis legitimis absentiae caussis exceptis, si qua personarum controuertentium abfuerit, altera comparens, caussam in iudicio terrestri obtinebit, secundum suam et testium in fundo examinatorum iuratam testificationem, fundumque sibi adiudicatum perpetuo possidebit. Qui autem morbo excusatus esse vult, iudicibus et aduersario ante denuntiet, iudicium vero terminum differet et alium per litteras assignabit, in quo is, qui morbum excusauit, iurabit vera infirmitate se correptum, venire in fundum controuersum die peremptorio non potuisse. Si forte etiam iudicem aegrotare contigerit, subiudex et notarius in fundum veniant ac controuer-

---

iako naydą sędziowie nabliszszego ku dowodowi, tedy kazdego stanu wyszey mięnionych ma z szescią swiadkow samosiodm na swęm gruncie przysiądz.

Artikuł 2.

Wyiast na granice na kopę rok zawity y przyczyny, dla ktorych pozwany od roku wolęn.

Tesz vstawuięm, iz rok ku graniczęniu stronom ku wszelaki kopie sądom połozony ma byc rok zawity a przeto przes zadną przyczynę nięma dali odłozon byc, tylko s tych przyczyn, ktore osobliwęmi artikuły są opisane, moręm, seymęm walnym, służbą naszą hospodarską, to iest poselstwęm abo woyną a nięmocą prawdziwą. A kiedy ktora strona kromia tych przyczyn niestałby, tedy strona druga za swęm słusznym vrzędowym dowodęm przed sądęm zięmskięm ma rzecz swoię wedle zawiedzęnia swiadkow przysięgłych na mieystcu granicznym postawionych y przysięgi swoiey, y tęm iusz ma rzecz swoię na wieki odzierzec. A iesliby kto przed tęm rokięm był niemocęn, ma dac wiadomosc sędziom y vczestnikowi, a sąd ma odłozyc, poki on wyzdrowieie; a gdy ozdrowieie, maią go sędziowie listęm obesłac y rok złozyc, a on na drugięm roku przed sędziami ma pierwy przysiąc, yz sprawiedliwie był nięmocęn, y dla tey choroby na tęm roku stac nięmogł; tak y sędzia, iesliby się rozniemogł przed rokięm y za chorobą na tęn rok niepospiał, tedy podsędek, pisarz, maią na tęn rok wy-

---

*) in aliis »vicini«.

siam decreto suo dirimant, quod eandem vim, quam si et iudex praesens 359/240] adfuisset, est habiturum. Si fundus, de cuius finibus controuersia est, non sit amplior, quam qui non amplius viginti vasorum mensura conseri possit, ipsi soli, iudex scilicet, subiudex et notarius adhibitis viris probis, fines limitandi habebunt potestatem.

Articulus III.

De testibus in finium regundorum et omni alia actione adhibendis.

Testes de finium controuersia testimonium daturi ac in omnibus aliis actionibus non Iudaei, nec Tartari sint sed Christiani Romanae vel Graecae professionis, atque ii, qui Orationem Dominicam norunt, et Symbolum Apostolicum, et qui in suis paroeciis singulis annis sacramentis, confesssionis auricularis et Eucharistiae Christi corporis a suis paroecis ritu et instituto alterutrius professionis procurati sunt, nec suspicionis nota laborant, nec in quaestionibus ab vllo maleficio proditi, nec falsarii. Quamuis tamen et Christiani et probi testes in vlla actione prodeant, si tamen sacrosancta Corporis Christi Eucharistia eo anno vsi non sunt, nec Orationem Dominicam 360/241] didicerunt, ad testimonium dicendum non debent admitti.

---

iachac przed się y to sądzic y sprawowac, a tęn sąd ich tak mocny ma byc, iako y wszystkiech trzech. Tak tesz gdzieby się trafiło granice o rzecz wazną, wyszey dwudziestu beczek zięmie, tedy sędzia abo podsędek s pisarzęm w powiecie sami, maiąc przy sobie ludzi dobrych, tę ziemię obiachawszy, sprawowac, konczyc y graniczyc maią.

Artikuł 3.

Swiadkami o rzecz zięmną niemogą byc ięno krzescianie Rzymskiego abo Greckiego zakonu, pacierz y Wierzę w Boga vmieiący.

Tesz vstawuięm, yz o rzecz zięmną y na dowod dzierzęnia zięmie, tak tesz y o kazdą rzecz nięmaią w swiadectwo przypuszczęni byc zydowie ani Tatarowie, ięno krzescianie Rzymskiego abo Greckiego zakonu. A wszakze y miedzy tymi krzesciany, ktorzyby pacierz y Wierzę w Boga vmieli, y na kozdy rok v plebanow albo v popow swych na spowiedzi bywali, ciało Boze przymowali, a w zadnym podeyrzęniu niebyli ani w powołaniu okolicznych, ani w falszerstwie, ci maią dopuszczęni byc ku swiadectwu. A chociaby krzescianie bądz Rzymskiego abo Gredskiego zakonu, ktorzy Bozego Ciała nieprzymuią a na spowiec niechodzą, pacierza nieumięią, ci do swiadectwa przed prawęm nięmaią dopuszczęni byc.

Artikuł 4.

Ktoby komu dla przekazy y vtraty swiadki iego ganieł a niedowiodł, ma ich nawiązac.

Kiedyby kto swowolnie stronie powodowy swiadki ganieł, a on iesliby wedla prawa postąpieł 18 swiadkow, a tęnby miedzy tą osmnascią

Articulus IIII.

De poena eius, qui, quod testi opponit, non probat.

Si quis testibus id opponat, quo a testimonio dicendo submoueri possint, ita ut ex decem octo testibus ne sex quidem, quibus obiectum aliquid non sit, reliquantur, quorum fide caussam suam producens comprobare queat, nec alios testes praesto citare valeat, ne propter peremptorii termini exceptionem in caussae discrimen veniat, obiecta testibus ibidem in eo iudicio diluat et infirmet. Ac si iudices obiectorum testibus criminum vanitatem compererint, ac ipsi testes se expurgauerint, obiicens et non probans, singulis a se immerito notatis singulas multas tantas luat, quantae pro vulnere secundum cuiusque hominis condicionem et statum sunt constitutae.

Articulus V.

Reliquos testes non notatos testificari posse.

861/242] Si pars testium a testimonio per obiectionem, quae purgari et dilui non possit, submoueatur, reliqui non notati ad iuramentum admittantur; si autem vtrinque et actoris et rei testes reprobati fuerint, iterum vtrinque alii produci debent omni exceptione maiores.

---

swiadkow nieobrał szesciu godnych a odstawiał, chcąc ięm tym prawa koncęniu przekazic, a tęn iako powodowa strona drugięmi się swiadkami nieopatrzeł, a miałby tęm na onym roku zawitęm rzecz swą vpuscic, tedy takowy mocęn będzie o to swiadkow swych naganięnie tamze przed sędziami pierwy oczysciac. A kiedy sędziowie vznaią, yz mu te swiadki swawolnie ganieł a odstawieł, a oni się wywiodą, tedy takowy odstawiaiąc kazdego s tych swiadkow zganionego podle stanu, powinięn będzie nawiązac podług rodu ich, slachcica iako slachcica, a chłopa iako chłopa tak, iakoby go ranieł.

Artikuł 5.

Swiadkowie nienaganięni maią przysięgac a z obu stron naganięni, znowu maią byc zbierani.

Gdyby kto s tych swiadkow swoich przed tęmi sędziami zganionych, wszystkiech nieoczysciel, tedy kto swiadki naganieł a oniby się nieoczyscieli swiadkowie, tedy ci, ktorzy nie są naganięni, maią przysięgac. A iesliby z obu stron miedzy sobą iedni drugięm naganieli swiadki, tedy na obie stronie swiadkowie ci maią byc dostawięni, a znowu z obu stron inszych swiadkow niepodeyrzanych maią postawic y miedzy tęmi, ktorzy będą godnieyszy, ci maią sami s swiadkami przysięgac.

Artikuł 6.

O zięmię obrubną y o sumiesną zięmię iaki dowod ma byc.

Tesz ustawuięm, iesliby ktory stronie o ziemię obrubną powod s prawa był skazan, a tęn swiadkow swoich podle obyczaiu prawa ma osmnascie

Articulus VI.

Distantium longo loci interuallo finium controuersias iisdem testimoniis vindicari non posse.

Contiguorum et continentium fundorum, de quibus contentio est, fines is, cui probatio decreta est, testimoniis suis, qua protendi eos a se et testibus iurabitur, reget, circumscribet ac limitabit. Si vero disiuncti fundi eodem tempore vidicabuntur, medio miliari a se vel vltra distantes, in singulis fundorum disiunctorum finibus seni alii atque alii testes probaturi fundorum porrectos fines producantur, nec ilii testes, quorum fide priores fines directi sunt, in remotiore fundo ad probandum admittantur, nisi qui medio miliari sit proximior.

Articulus VII.

Terminus in fundum controuersum eundi quis sit.

Finalibus quaestionibus incidentibus iudices absente et non citata parte, terminum in fundum eundi assignare non debent, sed qui agere vult, aduersarium in ius citet et coram iudicio litem contestetur, vnde ex iure in fundum eatur terminusque in fundo decidendi sex septimanarum assignetur, quo tempore adueniente iudex, subiudex et notarius in rem praesentem venient ac peremptorie controuersiam decidant, eorumque decreto pareatur. Quo si

---

postawic pod prawęm, y iako tęn pan abo zięmianin poki s tęmi swiadkami zawiodszy przysięgę vczyni, poty ma granica vczyniona byc, nizli iesliby prawo mieli o zięmię sumiezną a nie w iednym mieystcu, porozna, iedna zięmia od drugi wpułmielu, abo y dali, ma swiadki miec o sobie y na kozdy miedzy sąm z szescią swiadkow powinięn będzie przysięgac; a ci swiadkowie, ktorzy na pierwszy miedzy przysięgną, na drugi miedzy tegosz czasu swiadczyc y przysięgac nięmaią, okrom tych zięm, ktore tesz niepodaleko od siebie, na takowe miedze tychze swiadkow postawic y dowod wedle prawa czynic moze.

Artikuł 7.

Z oczewistego sądu zięmskiego za pozwęm ma byc na grunt rok zawity za szesc niedziel złozon.

Vstawnięm, aby na kozde prawo o grunt zięmny od sądu zięmskiego zaocznie rok niebył złozon, lecz pierwy strona załobliwa ma wprzod przed sąd zięmski przypozwac, a sąd z ocowistego mowięnia ma ięm obom stronom rok zawity za szesc niedziel złozyc, na ktory sędzia z podsędkiem y pisarzęm maią wyiachawszy, iako na roku zawitęm, konieczną sprawiedliwosc czynic, a strony obiedwie będą winni przed nięmi prawa dostac y skazanie przymowac, a po skazaniu będzieli się ktory stronie wiedziec z ublizęnięm, tedy po skazaniu ma wypis od sądu zięmskiego wziąwszy, do nas hospodara abo panow Rad naszych appellowac.

quis se grauatum existimauerit, apostolos seu dimissoriales petat et ad nos vel senatum appellet.

Articulus VIII.

Si cum officia gerentibus de finibus controuersia incidat.

Palatini, capitanei, tenutarii eius territorii, in quo bona, de quorum finibus controuersia est, possident, eadem superius praescripta ratione controuersias decidant et ad probationem aeque ac alii priuati decem octo testes nobiles et alios viros bonos, fidedignos adducant, sed non eius territorii, in quo officio nostro et iurisdictione funguntur, sed extraneos, et in eorum iudicio ita iudices procedant, sicut in priuatorum iudicio, eique, qui euidentiora monumenta habere videbitur, probationem adiudicent.

Articulus IX.

De termino moto.

Si nobilis vicinus terminum mouerit, vi deiecerit, exarauerit, exusserit, exciderit, scopulos dissipauerit, vel quocunque alio modo aboleuerit, conuictus probationibus idoneis, ei, cuius fines corrupit, violentiae multam duodecem siclorum luet et iudicio terrestri sexagenam vnam; pro singulis vero scopulis disiectis ac dissipatis sexagenas tres; pro exaratis vero metis, in singulas metas tres siclos, iudicio vero grossos triginta soluere finesque, scopulos et

---

Artikuł 8.

Ktoby będąc vrzędnikiem hospodarskiem, maiąc imięnie nie w tęm powiecie, miał z slachcicęm prawo o zięmię.

Tym tesz obyczaięm iesliby ktory vrzędnik nasz, maiąc imięnie w tęmze powiecie dzierzawszy swoiey, miał s ktorym slachcicęm kopę wiesc, tedy ma sprawowac się o grunt ziemny, iako wyszey opisano, y ma stawic osmnascie swiadkow, slachtę y inszych ludzi dobrych, wiarygodnych, a nie tego vrzędu, przesudu swoiego, ale inszych postronnych, y tak tesz sędziowie maią patrzyc listow granicznych, znakow, a czyie listy będą lepsze y granice, ta strona ma byc przypuszczona ku dowodu.

Artikuł 9.

Ktoby komu granicę abo miedzę skaziel.

Kiedyby slachcic slachcicowi granicę skaziel abo ognięm wyzegl, wyrąbał gwaltownie abo iakokolwiek inaczy wykaziel, abo kopce roskopal, abo międzę skaziel, a byłoby to na niego prawęm przewiedziono, tedy takowy ma zapłacic obrazonęmu dwanascie rubli groszey, a na sąd zięmski kopę groszey, a za kazdy kopiec skazany trzy kopy groszy. A iesliby slachcic v slachcica miedzę przeoral, tedy za przeoranie miedze trzy ruble groszy, a na sąd zięmski pułkopy groszy, a granice abo miedze przes niego skazoną, ma przed vrzędęm naprawic zasię po staręmu. A iesliby chłop prosty chłopu to uczyniel, tedy za skazanie miedze chłopski rubl groszey; a liesliby się granica abo miedza zdala się byc ięmu ku krzywdzie, tedy ma prawęm spierac a nie gwaltęm.

metas praesente officio in pristinam integritatem restituere damnabitur. Ple-
364/245] beius autem plebei metam exarans, vno siclo multabitur. Vnusquisque autem in finibus fundi sui se damno affectum existimans, iure, non vi agat.

Articulus X.

De silua caedua communi duorum.

Communi inter communes agros silua interiacente, domini agrorum, quisque ab agro suo e regione securibus pari passu siluam excindendo et progrediendo perpurgent; et quo loco congressi securibus fuerint, hic limes erit. Si tamen alteruter agilior et robustior in excidenda silua vlterius progressus fuerit et progressu suo plus de vicini fundo detraxerit, is, cui detractum agilitate vicini aliquid est, iudicium instituat, et ex iure in rem praesentem mitti postulet, vbi ex iudicii sententia tantum ex siluae suae portione deterioris tamen soli agilior et rubustior ille dabit, quantum de illius pigrioris vel infirmioris detraxisse comperietur. Si vero pariter et aequaliter congressi quoquo loco fuerint, soli boni maliue ratione nulla habita, eo
365/246] loco limes constituetur. Agilior quoque et fortior ille, qui perpurgando siluam ultra modum progressus est, si quo excessum compenset, non habuerit, eius, quod superat, dimidio infirmiori cedat.

Artikuł 10.

O las sumiezny y przerąbki.

Vstawuięm, iesliby kto miał las sumięzny, tedy ma kazdy z swoiego pola przeciw sobie przerąbki czynic, a od lasu iedęn drugiego nięma zachodzic, y tak, gdzie zetkną się topory, tu ma byc granica. A wszakze iesliby iedęn duszszy beł y więcy przerąbieł, nisz drugi, a iednęmu widziałaby się krzywda y pociągnął go o to do prawa, tedy ma byc wyslano ku opatrzęniu, iesli więcy będzie przerobieł; takowy ma przerobic na to mieystce lasa dac przeciw prąbkow (s), kto więcy przerobieł, chocia nietak dobrego, iako tęn wyrobiony. A gdyby on siabr abo sąsiad iego lasu tylko przerobieł, iako y inszy, tedy ma w miarę zle y dobre podzielic na poły; a iesliby on nięmiał co lasu ięmu odwiesc, ktory więcy przerobieł, tedy ma te przerąbki swoie wszystkie, co będzie więcy wyrobieł, na poły w rowne części, iesli (s) ich będzie, podzielic.

Artikuł 11.

O rzekę, gacie, granicy.

Tesz gdzieby rzeka imięnia (s), tedy kazdy z brzegu swego maią iey do połowicc vzywac; a gdzieby ktora rzeka graniczna na czy brzek piasek nieznacznie sypiący, przyrąbek czyniela, tęn przybawek ma tego pana byc, czy brzek iest. A iesliby rzeka gwałtęm inędy poszła, tedy stare rzeczyszcze ma byc przed się granica, a tego rzeczyszcza będzieli iaki pozytek, takze

Articulus XI.

Si flumen fundos confines disterminet.

Flumen confines fundos disterminans ex aequa a ripa fluminis parte vtriusque domini fundi possessione teneatur. Si insulam flumen effecerit, illius domini insula erit, ad cuius ripam proxime insulam impetus fluminis egesserit. Si flumen a suo alueo diuerterit, alueus porro terminus confinium bonorum erit, et vsus eius aluei dominorum confinium bonorum communis erit, et quaqua versus illud flumen defluxerit, quorum dominorum fundos disterminauerit, flumen eorum a ripa ad dimidium commune usu erit. Sed si quis dolo malo cursum fluminis alueo perrupto auerterit, damnumque vicinis dederit, iustis probationibus damnatus, flumen in pristini meatum aluei resti-366/247] tuere ac domino fundi multam violentiae duodecem siclis luere et damnum cuiuis datum, praestare damnetur.

Articulus XII.

De alluuionibus et circumluuionibus.

Si quis stagno suo flumen restagnet, vnde stagna in superiore fluminis parte vel molendina inundent et ad stagnum in superiore fluminis parte vel molendinum faciendum flumen exundans et inutile reddatur, is, cui eius facto nocebitur, praecone a magistratu accersito, eo et nobilibus praesentibus ag-

---

kazdy z brzega swego polowicę vzywac maią. A taka rzeka graniczna, ktora inędy się obruciela, obadwa brzegi tego byc maią, czyięm gruntęm poydzie. A iesliby kto rzekę przekopal vmyslnie ku szkodzie sąsiada swego, a o toby go ku prawu pozwal y tegoby nan dowiodl wedle prawa, tedy onęmu prawo ma skazac, aby zasię rzekę po staręmu zahamowal, a za to będzie powinięn stronie zalobliwy gwaltu 12 rubli groszy zaplacic, iakoby tesz granicę skaziel, y wszystkie szkody, co w pozytkach swoich od tey rzeki szkodowal, z rosądku oprawic y zaplacic.

Artikul 12.

Kiedyby kto swoięm stawęm inszy staw abo sianozęc zatopiel.

Tesz ustawuięm, kiedyby kto w swoiey dziedzinie spolną rzekę mial, to iest, abo dwaby brzegi iego byly a na ni stawy y mlyny postawiel a sąsiedzkie wyszsze mlyny swoięm stawęm zatopiel, chociaby y napotęm zbudowan byl, a on podiąwszy groblą zatopiel, tedy ma woznego z vrzędu wziąc, a z woznym y stroną ma spuscic wodę, a co będzie uczyniel szkody, tę szkodę zatopionęmu oprawic ma wedle slusznego dowodu. A iesliby sianozęc zatopiel bez woli tego pana, czyia iest sianozęc, tedy będzieli iego wola odmianę wziąc, on ięmu ma odmianę dac; a iesliby iego woli na to niebylo, tedy on niechay po tęmu dzierzy wodę, iakoby iego sianozęci szkody niebylo. A wodę tesz tak ma dzierzec, iakoby wierzchniego mlyna niezatopiel. A iesliby tesz polowicę rzeki mial a przysypal groblą ku cudzęmu brzegowi, albo sianozęc zatopiel przes iego pozwolęnia, tęn groblą roskopac

gerem flumen restagnans perrumpat et vndam redundantem demittat. Quidquid autem ea restagnatione damni datum fuerit, quod iustis probationibus constiterit, damnum passo praestabitur.

Prata aliena stagno suo alluens, prato aequali domino prati satisfaciat; si dominus prati nolit, aquam ita intra aggerem contineat, ne pratum alienum alluat, et ne ita aquam redundare patiatur, ut superiore parte locatis molendinis officiat. Si in communi flumine communis dominus ad ripam vicini aggerem admouerit et eius fundum corruperit, vicinus ripam dissipet, 367/248] impune id laturus; nemo enim inuito domino in eius fundo extruere quidquam, quod incommodo eius sit, potest.

Articulus XIII.

De iis, qui in fundo alieno sementem fecerint.

Qui in alieno fundo sementem fecerit, dominus fundi magistratum suum adeat, praeconem postulet, qui illi nostra et judicii terrestris auctoritate multa interposita, edicat, ne sementem, quae succreuerit, demessam, extra eius agri limites euehat advsque iuris sententiam, ac die seu termino assignato in fundum judices terrestres conuocabuntur, qui si iudicauerint in alieno fundo sementem factam, domino fundi vt fundum ita et frugem sementis adiudicent. Si vero praeconis edicto neglecto multaque contempta frugem sementis aue-

---

ma y za to niepowinięn będzie gwałtu placic, bo nikt nięma krom dozwolęnia ku cudzęmu brzegowi groblę zasypowac ani stawu zaymowac.

Artikuł 13.

Kto na czyiey zięmi posieie zboze, iako ma zapowiadac woznęm, aby niezwoziel do prawa.

Vstawuięm, kto na czyiey zięmi zyto posieie, tedy tęn, kto swoię zięmię byc mięni, ma wziąc woznego z urzędu, w czyięm powiecie siedzi, y ma zapowiadac pod zakładęm do nas hospodara na sąd zięmski, coby on tego zyta niepowoziel, a poząwszy postawieł na teyze ziemi do prawa, y rok połozywszy, maią z obu stron sąd zięmski wywiesc. A iesliby tęn, kto zapowiadał, prawęm przewiodł, co to zyto będzie siał na iego własny zięmi, tedy ięmu ma byc iako zięmia tak y ono zyto. A iesliby on przes tęn wyszszy pisany zakład prawa niedoczekawszy, ono zyto poząwszy zwiosł precz, tedy ma zakład zapłacic y zyto z nawiąską oddac. A iesli kto będzie na swey ziemi własny siac, a on to ięmu zapowiadał, a tego prawęm nie przewiedzie, izby iego zięmia była, takowy ma tęn zakład placic sąm do skarbu naszego hospodarskiego y szkodę ięmu oprawic, to iest tęmu, iesliby czyie zyto z zapowiedzi poginęło. Abo tesz kto sąd zięmski wywiodł, na niego nalozeł, a tego, o co załował, niedowiodł, tedy to zyto ma ięmu placic y tę szkodę wszystkę oprawic; a ktoby komu chciał szkodę przes granice czynic, tedy w takowych rzeczach zakład ma byc do nas hospodara

xerit, et frugis precium soluat et eandem frugem duplicem domino fundi restituat et multam nobis ac iudicio luat. Sin vero suum fundum conseuerit, quem alius suum esse falso asseruisse compertus fuerit, is ipse et multam nobis luet, ac id, quod domini fundi intererit, praestabit.

Quisquis damnum dare, fines et terminos amouendo, alicui voluerit, 368/249] interdicto multae centum nobis, domino vero fundi viginti siclorum soluendae cöerceatur; metas vero intraliminares demolientibus, multa duodecem siclorum nobis luendorum, possessori trium edicatur.

Edictum siligini et pratis non depascendis ad Ascensionem Domini durare debet.

Articulus XIIII.

De possessore triennali.

Si quis per triennium pacatum fundum possederit, coluerit, seuerit et alius quispiam sementem eius demessuerit, dominum, colonum vel cuiusuis condicionis hominem pulsauerit, aratrum, currum, occam conciderit, confregeritue aut vomerem abstulerit, duodecem siclorum multa puniatur. Si nemine pulsato id admiserit, damna duplione compensabit, nempe equum altero equo, bouem altero boue, aratrum decem, vomerem duodecem, curriculum totidem, occam sex grossis soluet, ac tum demum a possessore triennali fundi sui vindicandi, si volet, ius habebit. Si quis fundum suum vindicet,

---

sto rubli groszey, a na dzierzawce dwanascie rubli groszey; a iesliby o miedzach byla zapowiec, tedy zaklad na nas hospodara ma byc dwanascie rubli groszey a dzierzawce trzy ruble groszey, nizli zapowiec zytu ma trwac y sianozęciom do Bozego Narodzęnia.

Artikuł 14.

Ktoby zięmi był w dzierzęniu trzy lata a drugiby prawęm nieprzeparszy, zyto pozął, abo zęte pobrał, boy vczyniel abo sochę zrąbał.

Tesz vstawuięm, iz kyedyby kto zięmię ktorą dzierżał w pokoiu trzy lata a spokoięm siewał abo orał, a drugi przyszedszy na to pole, zyto pozął abo zęte pobrał a vderzeł samego abo człowieka iego abo ktoregokolwiek stanu, abo sochę, kolasę, bronę zrąbał, soszniki pobrał, takowy ma płacic gwałtu dwanascie rubli groszey; a iesli wezmie bez boiu, tęn ma szkodę płacic z nawiąską, konia konięm a wołu wołęm nawiązac, a za sochę groszy 10, a za narogi groszey 12, za bronę gr. 6 zapłacic, a potym, gdy zechce, trzymaiącego o tę zięmię ma prawęm vrzędownie spierac. A iesliby kto v kogo odeymował, a drugi tego bronieł y w dzierzanie tego niedał, tęmu ma prawo byc, y kto co w zięmi tey winięn będzie, tęn ma szkody y gwałt oprawic.

Artikuł 15.

O wwiązanie w imięnie za dług abo za inszą przyczyną, iako się maią sprawowac.

Vstawuięm, iesliby od nas hospodara był posłan dworzanin nasz wwiązywac się w czyie imięnie w sumie pięniedzy, ktoraby przysłuchała do skarbu

369/250] possesore eum a se vindicari prohibente, iure decidant, ac qui caussam perdiderit, victori et damna et sumptus in litem factos et violentiae multam praestabit.

Articulus XV.

De pignerandis debitorum fisci bonis.

Si officialem, apparitorem seu aulicum nostrum in debitoris fisci bonorum possessionem debiti nomine mitti a nobis contigerit, is aulicus accito a iudicio terrestri uel castrensi praecone, praesentibus viris probis, nobilibus, bona illa adeat et conscribat tam mobilia, quam immobilia, colonos et se mouentia, ac regesta conficiat tria, quorum vnum in thesauro nostro, alterum in officio castrensi vel judicio terrestri deponat, tertium ipse adseruet, vt habeat, quo se accusatus defendat.

Si vero priuatis quibuslibet nostro vel senatorum nostrorum decreto adiudicata bona aliqua fuerint, judices terrestres iudicii eius sententiam scripto editam exequantur. Quisquis autem executioni contrauenire ausus fuerit, castrensis magistratus auctoritate iurisdictionis suae manu forti in possessionem 370/251] bonorum adiudicatorum eum, cui adiudicata sunt, mittat, eo modo, qui supra praescriptus est.

---

naszego hospodarskiego, tedy posłaniec ma przyiachac do tego imięnia wziąwszy z urzędu zięmskiego abo zamkowego woznego y ludzi dobrych slachtę y onego imięnia ludzie wszystkie y ich maiętnosci spisac, ieden reiestr dac do skarbu naszego a drugi do zamku, abo do vrzędu zięmskiego a trzeci ma v siebie zostawic dla tego, aby czasu pomowki miał czym się wyprawic, nizli iesliby na kięm co było przysądzono z wyroku naszego, abo panow Rad naszych, tedy w takowy rzeczy za listy naszęmi ma sąd zięmski wwiązanie dac; a gdzieby się przeciwiono sądowi zięmskięmu, tedy zamek onego powiatu mocno wwiązac, postrzegaiący y zachowuiący się wedle tego, iako o tęm wyszey w rozdz. 4 o sędziach opisano.

Artikuł 16.

O imięnie, ktore zezwoliwszy się, dadzą do rąk naszych hospodarskiech.

Tesz vstawuięm, yz kiedyby obiedwie stronie zezwoliwszy się, dali imięnie w ręce nasze hospodarskie do rosprawy a mybychmy ktoręmu urzędnikowi naszęmu przes listy nasze a przes wwiąscego ono imięnie do woli abo do nauki naszey hospodarski wydzierzęnie (s) dali, tedy on vrzędnik wolęn będzie w tęm imięniu słuszno zywnosc sobie miec a z dworu kandy indzi nięma nic wozic, ale będzie powinięn ono imięnie ze wszystkięmi rzeczami ruchomęmi tak tesz y z dochody onego czasu zebranęmi, ony stronie, ktory przysłucha, wiernie a zupełnie za listęm naszęm hospodarskięm oddac y doyrzec tego, zeby w onęm imięniu za dzierzęnia iego zadna szkoda y spu-

Articulus XVI.

De bonis sequestro principi datis.

Si bona, praedia, fundi, de quibus iudicium pendet, consentientibus partibus litigantibus, nobis sequestro dentur, ad litis decisionem possidenda, ea vero nos alicui factorum nostrorum procuranda commiserimus, factor eorum fructu in suo victu vtetur, sed nihil efferet aut euehet, ac postea, quam sequestro liberata fuerint, et alterutri litigantium adiudicata, omnia, quae in eo fundo cum sequestro traderentur, relicta et reperta erant, tum et reditus omnes, sequestri tempore perceptos, ei, cui adiudicata sunt, integre mandato nostro restituet. Procurare autem interim debet bona illa, ne quid detrimenti capiant; quod si negligentia factoris deteriora facta fuerint, factor damna et detrimenta praestabit. De quo nos vel in absentia nostra senatus noster 371/252] iustitiam administrare erimus obligati

Articulus XVII.

Familiae herciscundae et communi diuidundo.

Coheredibus seu suis, seu extraneis, iam maioribus factis, volentibus a communione bonorum hereditariorum discedere, libera diuisio ac distributio bonorum sit, distributisque bonis magistratum adeant et diuisionem communium bonorum profiteantur ac recognoscant, et regesta perceptarum par-

---

stoszęnie niestało się. A iesliby tęn vrzędnik inaczy vczyniel, powinięn będzie ony stronie szkodny wszystkę szkodę y zgubę płacic, a my y potomkowie naszey winni będzięm tey stronie sprawiedliwosc vczynic na pierwszęm roku, iako na zawitęm, a w niebytnosci naszey pp. Rada nasza.

Artikuł 17.

O imięniu nierozdzielnym miedzy bracią.

Tesz ustawuięm, kiedyby ktorzy bracia rodzęni albo y dalsi w rodzie, nisli bracia rodzęni, lata zupełne maiący, mieli ktore imienie sumiężne, nierozdzielne, a potęm przed prawęm sobie zrownali y rospisawszy podzielieli, a podzieliwszy przed vrząd przyszedszy zeznali albo listy y reiestra miedzy siebie rozdali, tedy tęn iusz dział maią miedzy sobą wiecznie dzierzec, a chociaby y nie przed vrzędęm, ale przed spolnęmi przyiacioły swęmi takze w imięniu sobie dział vczynieli, a tęn dział miedzy sobą przes dawnosc zięmską dziesięc lat dzierzeli, takowy dział iusz za tą dawnoscią zięmską maią miedzy sobą iusz wiecznie dzierzec A iesliby bracia albo oba krewni albo krewni iaki dział miedzy sobą chocia mieli a przed vrzędęm tego działu swoiego społecznie niezeznawali, y listow albo reiestrow dzielnych miedzy sobą, tak listow, przywileiow przysłuchaiących na to nierozebrali, iedno tak miedzy siebie imiona albo ludzie y zięmię do czasu rozebrali, takowy dział za wieczny dzierzan byc nięma y niktora dawnosc szkodzic nięmoze, a to dla tego, izby iedęn nad drugiego więthszy części sobie nieprzywlaczał.

tium apud acta edant, ita enim diuisio illa robur perpetuae firmitatis obtinebit. Quin etiam si apud acta diuisio coheredum denuntiata et recognita non fuerit, sed coram arbitris et amicabilibus compositoribus facta et decennii praescriptione firmata, aeque perpetuum robur habebit.

Sin vero coheredes isti sua sponte hereditaria bona inter se partiti soli sine arbitris et compositoribus sint, nec eam partitionem apud acta publicauerint, nec distributionis regesta aut ulla monumenta ediderint, ea diuisio robore suo et firmitate vacuata, irrita et nulla erit nec praescriptione longi 872/258] temporis confirmabitur.

Articulus XVIII.

Ab ascriptitiis colonis fundos emi non posse.

Nullus a colono alieno fundos, sine domini consensu poterit emere. Qui secus fecerit, fundumque ab alieno colono emptum coluerit conseueritue, et sementem et pecuniam venditori iniusto datam, perdet; dominus autem fundum suum, pecunia non restituta, vindicabit, nec a venditore vel a fideiussore venditoris emptor repetendae eius habebit ius; hominem quoque alienum nemo inuito domino mercari poterit.

Artikul 18.

V cudzego człowieka nięma nikt zakupowac zięmie bez woli pana iego.

Vstawuięm, iz nięma zadęn boiarzyn y człowiek v cudzego człowieka zięmię zakupowac przes woli pana iego; iesliby kto u cudzego człowieka zięmię bez woli pana iego zakupieł, y co na ni posiał, tedy to sianie y pięniądze traci; a tęn człowiek, czyia zięmia, przes odkładania pięniędzy ma swoię zięmię ku swoięm rekom wziąc, a on na tym człowiecze iego, v ktorego zięmię zakupieł, y na poruczniku, przes czyie ręce będzie pięniądze dawał, szukac nięma dlatego, iz on to vczynieł nad tę vstawę naszę, tak tesz y cudzego człowieka nięma nikt zakupowac przes woli pana iego.

Artikul 19.

O ludziach, ktorzy przychodzą na wolą a wysiedziawszy vciekaią precz.

Vstawuięm, kiedyby człowiek przyszedł wolny za ktorego xięcia abo pana y za zięmianina, y siadł na woli a wysiedziawszy wolą, chciał zasię precz isc, tedy pierwy ma zasłuzywszy tęmu panu swęmu tyle, ile na woli siedział, tosz precz isc ma. A iesliby zasłuzyc niechciał, tylesz tedy ma pięniedzy zapłacic, za kozdą niedzielę po szesciu groszey; a iesliby zasiedziawszy wolą y vciekł za kogokolwiek, tedy tęn, za kogo vciecze, ma go ięmu wydac nięmni iako oyczyca, y iesliby na obsyłanie iego tego człowieka wydac niechciał, a tęnby człowiek potym od niego vciekł precz,

Articulus XIX.

De colonis sub certa immunitate agros colentibus, fugitiuis.

Quicunque alienos fundos desertos vel cultos sub certa immunitate ex pacto coluerint, cessante ea immunitate instantibusque muniis ac operis, fundum 373/254] deserere voluerint, dimitti non debent prius, quam munia tot annis obeant, quot immunem fundum possederunt, vel in singulas hebdomadas operarum ex fundo, quo vsi sunt, non praestitarum, precium senos grossos persoluant, atque ita tandem eis dabitur discedendi, quo volent, facultas. Si vero clam aufugerint, apud quem reperti fuerint, ab eo restituantur non secus, acsi vernaculi essent. Qui autem eos apud se detinere audebunt, nec restituere volent, interimque ab eis quoque aufugerint, iure victi, operas modo supra scripto redimentet domino, a quo primo aufugerunt, persoluent.

Articulus XX.

De thesauro reperto.

Qui in fundo suo casu thesaurum, nempe aurum, argentum, pecuniam vel id genus reppererit, thesaurus totus repertoris erit; in alieno autem fundo repertus, dimidia pars eius repertori, dimidia domino fundi cedet. In fundo quoque pro pignore dato, idem statuendum est, ut sit dimidius repertoris, 374/255] dimidius domini. Si tamen consulto et data opera non casu in fundo

---

a toby na niego prawęm przewiedziono, tedy ma sąm za niego zaplacic za kozdą niedzielę, ile na woli siedzial a nierobiel, po szesciu groszey.

Artikul 20.

O naydzięniu skarbu zachowanego w zięmi abo w iakięm pokladsie.

Vstawuięm, kiedyby się komu trafielo nalesc w zięmi iaki skarb, pięniądze, zloto abo srebro y co inszego, iako się tego trafia nachodzic, tedy iesli na swoięm gruncie naydzie, ma tęmu skarb byc, czy grunt; a iesli na czyięm inszęm nalasl, tedy polowicę ma tęmu dac, na czyiey ziemi naszedl, a polowicę sobie wziąc; tak tesz y na zastawny zięmi na poly rozdzielic maią, nizli iesliby kto vmyslnie na cudzy zięmi kladu abo skarbu szukal a nalasl, tedy ma wszystko, co będzie naydziono, oddac tęmu, czy grunt iest; wszakze ku takowęmu naydzięniu ktoby się znac niechcial, tedy ku prawu przyciągac ani ku przysiędze przymuszac nięmaią.

Artikul 21.

O porciech wodnych y o towarzech stonęlech na wodach.

Vstawuięm, iz drogi zwykle maią byc wedle starodawnego obyczaiu tak szerokie, zeby się dwa wozy furmanskie rozminąc mogly: wos prozny ma vstęmpowac wozowi nalozonęmu, pieszy iezdnęmu, iezdny wozowi; a iesliby ciasna droga byla, iako na mosciech, abo iesliby kto przed nieprzyiacielęm vciekal, tedy wos zastanowic się ma, az obminą, a czasu zimnego,

alieno thesaurus reperiatur, totus domini fundi erit; negans tamen se reperisse, iuramento abnegare non est cogendus.

Articulus XXI.

De naufragiis.

Naufragium facientes, res suas in proximam rippam vel litus, quae supersunt naufragio, efferri ab iis, quorum rippa vel litus est, permittantur libere, sine vlla exactione aut pensione; qui eos naufragas res seruare prohibuerint, impediuerint aut exactionibus vexauerint, damnum omne, quod quis propterea fecit, duplione praestabunt.

Articulus XXII.

De itinere faciendo.

Itinera publica vsitata sint vbique in latum ita patentia, vt duos currus onustos vectarios praetereuntes transmittere queant; in transeundo currus inanis onerato, pedes equiti, eques currui de via cedat. Si autem in 875/256] angusta via fiat congressio, puta in ponte vel in fuga excitati tumultus, sistendum est aliquo patentiore loco, donec contrauenientes ex angustiis euaserint. Hiberno quoque tempore, occupatis niue itineribus, congressi, per medium, qua pertranseant, semitam diuidant, nec sese in niuis voraginem protrudant.

---

gdy snieg bywa wielki, maią drogę podkawszy się, po połowicy dzielic, a iedęn drugiego z drogi spychac nięma.

Rozdział dziesiąty.

O puszczy y o łowiech y o drzewie bartnym, takze y o pozogach wszelakiech.

Artikuł pierwszy.

O łowiech.

Vstawuięm, ktoby czyie łowy gwałtęm połowieł, ma gwałtu zapłacic dwanascie rubli groszey, a zwierzu ile będzie vłowieł, vstawą, iako wyszey napisano, płacic ma. A kiedyby kto strzelcow posłał w cudzą puszczą, abo sam vkradkiem zwierz połowieł, tedy iesli to będzie na niego słusznęm dowodęm przewiedziono, ile zwierzu ubito, ma za kozde zwierzę płacic po tęmu, iako nizey napisano. A iesliby strzelca poimano nad zwierzęm vbitęm, takowy ma byc wiedzion do vrzędu naszego, do zamku abo do dworu tego powiatu, y przed vrzędęm za dowodęm słusznym abo przysięgą pana onego strzelca abo vrzędnika obesławszy y rok słuszny oznaymiwszy, ma skazan byc na smierc, iako inszy złodziey. A iesliby kto zastrzelił abo ranieł zwierza w swey zięmi, tedy za swoięm zwierzęm rannym ma isc za nięm w cudzą ziękmię, a tam doszedszy, wolno będzie wziąc

In hac distinctione iudicia agraria et praediatoria atribuuntur iudicibus terrestribus; sed princeps correxit, et ea succamerariis attribuit. Itaque in quibus articulis fit iudicum terrestrium mentio, id ad succamerarios transferendum et de succamerariis intelligendum est.

Distinctio decima.

De silvis, nemoribus, saltibus, lustris, indaginibus.

Articulus I.

De venationibus.

Qui in alienas siluas violenter ingressus, feras coeperit, ei, cuius silua est, duodecem siclis multabitur; singulas autem feras precio infra instituto persoluet. Qui venatores in alienas silvas miserit, quotquot feras confecerint, singulas eodem instituto precio domino fundi soluet; si venatores deprehensi captique fuerint, ad proximum municipii sui castrensem magistratum ducantur, vbi accersito eorum domino vel factore et termino competente assignato, B77/258] iustis probationibus vel iuramento conuicti, poenam furti capite luent. Si quis in fundo suo feram vulnerauerit eaque in alienum fundum profugerit, licebit domino feram persequi et in alieno fundo conficere ac capere. Feras

---

A wszakze gdyby zwierz przyszedl w las panski y zięmianski, gdzie przedtym lowy niebywaly, tedy kozdęmu wolno na swoiey zięmi zwierz lowic. Acz są statuta, mianowicie w rozd. 14 arti. 1 y(z) zlodzieia poimanego, tęn co poimal, ma wiesc do iego pana y tam sprawiedliwosci prosic, wszakosz to prawo, iako tu w tym artikule stoiey, nasprawiedliwsze iest wiesc do vrzędu, a panu iego o tęm oznaymic.

Artikul 2.

Ustawa zwierzom dzikięm.

Vstawuięm, cenę, aby(s)sacunek zwierzom dzikięm: za zubra 12 rublow groszey, za losia szesc rublow groszey, za ielęnia abo za lanię szesc rublow groszey, za niedzwiedzia trzy ruble groszey, za konia abo za kobelę trzy ruble groszy, za wieprza abo za swinię rubl groszy, za sarnę kopa groszy, za rysia trzy ruble groszy.

Artikul 3.

O barci, o ieziora y o sianozęci kto ma w cudzy pusczy.

Tesz vstawuięm, ktorzy maią barci swoie w puszczy naszey hospodarski abo tesz xiązęcy, panski y zięmianski, ktorym obyczaięm maią barci swoich vzywac. A to tęm obyczaięm: kto ma barci swoie abo ieziora abo sianozęci abo przy sianozęciach laznie w czyiey puszczy, tedy ku iezioru wolno iachac z niewodęm a psa nięma brac ani rohatyny ani zadny strzelby, czymby mial zwierzu szkodę vczynic; ale bartnicy tylko

quoque in fundum cuiusquam casu ingressas, vbi nunquam antea venatio fuit, licebit domino fundi venari et capere.

Articulus II.

De precio ferarum.

Bisontis duodecem siclorum, alcis seu onagri alias za *łosia* sex, cerui et damae totidem, vrsi trium, equi et equae trium, apri vnius sicli, dorcadis seu caprae sexagenae vnius, pantherarum trium siclorum precium erit.

Articulus III.

De apiariis, lacubus, pratis, in siluis alienis sitis.

Qui apiaria, lacus, prata intra siluas nostras vel aliorum quorumuis fundi 378/269] dominorum quoquomodo habent, eo modo eis vtantur, fruantur, ad apiaria, lacus, prata aditus illis pateant, sed ita, ut sine maleficio transeant, sine canibus, quibus exagitent, sine venabulis, bombardis, arcubus, quibus configant feras. Pratis quoque suis, intra alienum fundum iacentibus, vnusquisque vtatur, sed qua limitibus antiquis continentur, non extirpando nec terminos antiquos promouendo; perpurgare tamen sua, antiquis limitibus circumscripta, si dumi vel vepres succrescant, poterit. Si apiaria seu melitones seu aluearia insint, quod de lacubus et pratis statutum est, idem de apiariis statutum intelligatur, ne ingrediendo canes ducantur, venabulaue ha-

---

siekierę maią miec abo piesznię, czym barci wyrobic; a ku sianozęci maią isc s siekierą a s kosą, czymby miał kosic. A wszakze tym, ktorzy ieziora maią w czyiey puszczy, gdy przyiadą zięmie z iezior swoich łowic, wolno im s tey puszczy ku łamiom swoim wziąc y koryta na ryby vdziałac; a tym, ktorzy sianozęci maią, wolno na stertę abo na stog, abo na oduynę abo na szopę brac y vczynic abo ogrodzic. A bartnikom wolno na lezywo łyk abo łubia na łazbien y na insze potrzeby, co bartnikowi przysłuchaią, tyle, ile ięm potrzeba będzie, wziąc, co moze na siebie wziąc y na sobie zniesc a nie wozęm wywiesc. A gdy drzewo, w ktory barci ich będą, obali się ze pszczołami abo bez pszczoł, wolno ięm vlow z barcią wypuscic y wywiesc, a wierzchowinę y korzęn zostawic w puszczy tęmu panu, czyia puszcza będzie, a drzewa na budowanie y drew za tęmi ich vchody nikt s cudzy puszczy brac nięma, nizli iesli kto ma ieziora, sianozęci z dawna w czyiey puszczy, iezior sianozęcmi a barciami cudzy puszczy wziąc nięmoze; a tęn, w czyiey puszczy ieziora y sianozęci y barci będą, takze tych vchodow cudzych w swoiey puszczy oddalac nięmoze. A gdy puszczą swoię rostrzebiwac zechce, nięma barciom y drzewu bartnęmu zadny szkody czynic. A iesliby kto niwę rozrąbiaiąc czyie drzewo bartne abo na barc vdziałaną krzęmlane, abo ze pszczołami abo bez pszczoł oczercił abo pozaręm pusciel, abo opaleł y szkodę ktorą drzewu tęmu vczynieli, s tego to drzewo miałoby vschnąc, tedy tęn tęmu, czyięmu drzewu szkodę vczynieł, za to powinięn będzie płacic wedle vstawy naszey nizey opisany. A gdy

beantur, quibus feris noceri possit, securi duntaxat et sarculo ad excauanda aluearia idoneo, armati sint, sicut foenifices falce, qua foenum dementant, securi et ligone, qua succrescentes dumos perpurgent et extirpent. Qui lacus piscandi gratia hieme adeunt, iis licebit balneo calefaciendo ligna cedere et lintribus faciendis arbores excindere; foenificibus quoque licebit, foeno tegendo et sepiendo tuguriisque et aceruis extruendis id, quod necesse habuerint, ex siluis alienis petere. Mellarii etiam licite subera funibus s 79/260] faciendis et cortices aluеariis et apiariis contegendis detrahere, ac quidquid in vsum mellificii pertinuerit, ex siluis excindere poterint et tantum auferre, quantum non vehiculo, sed humeris portare valent. Si arbor mellificii vel alueare computruerit, corrueritue, seu ei insint apes seu non insint, ex arbore et materia siluae alienae excauandi aluearis noui et collocandi potestatem habebit, frondes tamen detruncatas et caudices domino fruendi relinquat. Praeter ea autem in nullam aliam necessitatem alieni fundi silua abuti debet; lacuum enim, pratorum, apiariorum antiqua possessio antiquam circumiacentis alieni fundi possessionem non adimit et e contrario. Nec si fundi dominus siluam suam noualis vel aliqua caussa excindere et extirpare insistat, mellaria aluearia et apiarias arbores excindere poterit; si fecerit, damnumque apiariorum domino excidio, incendio alioue modo dederit, damni dati tenebitur et precio infra statuto soluet.

---

na czyięm polu cudze drzewo bartne będzie, tedy tęn orząc swoie pole, nięma cudzego drzewa bartnego podorywac blisko tak, iako od sochy osnęm drzewa dosiąc nięmoze; a iesli blisko to drzewo podorze y to drzewo dlatego vschnie, tedy tęn powinięn będzie za to drzewo placic wedle vstawy nizey opisany.

Artikul 4.

Ktoby cudze ieziora w swoiey puszczy polowiel, abo sianozęci pokosiel abo tesz koszone siano pobral.

Vstawuięm, iesliby kto cudze ieziora w swoiey puszczy polowiel abo powloczel, tedy ma tęmu, czyie ieziora będą, gwalt placic, a za ryby, na czym tęn pan smiec będzie przysiądz, co mu się w rybach szkoda stala, dosyc vczynic. Takze iesliby kto cudze sianozęci w swoiey puszczy gwaltem pokosiel, wyciskaiąc tego od iego sianozęci y boy vczyniel, tedy powinięn będzie gwaltu placic 12 rubli groszy y bitech nawiązac; a iesli boiu niebędzie, iedno sianozęci cudze pokosi abo koszone pobierze, tedy powinięn będzie siano z nawiąską placic.

Artikul 5.

Ktoby zastal czyiego czlowieka w swoiey puszczy, albo w dąbrowie y pograbiel.

Kiedyby kto w swoiey puszczy zastal czyiego czlowieka rąbiący abo wiozący drzewo y pograbielby go, zeby zadęn grabiesz niepowinięn nawiązac, nizli ma tego czlowieka panu iego, y tęn grabiesz na rękoimstwo dac y do puszczy do pnia wiesc, gdzie go pograbiel, a na nięm szkody swoiey

Eadem ratione si in alicuius aruo alueare mellarium consistat dominus fundi illud prope subarare caueat; si enim subarauerit, aluearium que ex eo exaruerit, illud itidem precio persoluet.

380/261]
Articulus IIII.

Ne quis in alienis lacubus intra fundum suum sitis, piscari audeat.

Qui in sui fundi ambitu lacuum alienorum piscationem sibi vsurpauerit, domino lacus multam violentiae luet, pisces autem aestimatione domini iurata persoluet. Eadem ratio pratorum erit, si enim aliena quoque quis intra suum fundum defalcauerit, dominumque possessione exturbando pulsauerit, eadem multa violentiae duodecem siclorum plectetur et pulsatis a se statuta compensatione seu emenda satisfaciet; si nemo pulsatus fuerit, foenum reddet et altero tanto compensabit.

Articulus V.

De furibus siluaticis.

Qui in aliena silua arbores et ligna excindens aut ea euehens deprehendetur, impune comprehendi et pignerari poterit, denuntiandum tamen domino furis est ac res furtiua ei cautione fideiussoria adhibita, red- [381/262
denda; postea in eum siluae locum, in quo arbores lignaue excissa sunt, eundum ac fur probationibus conuincendus. Si, qui coepit furem, eum non

---

dowodzic. A iesli szkod swych na nięm niedowiedzie, tedy ma ięmu szkodę oprawic. A iesli mu się w puszczy szkoda niestala od niego, a on go niewinnie pograbiel, tęn ma czlowieka pograbionego samego y grabiesz nawiązac.

Artikul 6.

Ktoby mial spor o barci abo o vchody w puszczy.

Tesz vstawuięm, ktoby mial spor o barci abo o vchody w puszczy, a chcial kto kogo od barci y od vchodow spierac, a iakobykolwiek czyie barci abo vchody kto zawiodl w cudze ręce, iako się tego sila dzieie miedzy muzykami, yz pszczoly dla niedostatku dani przeda albo dziewce da drzewo z pszczolami zięciowi w cudze siolo, a w tym zabieranie, swary y niepokoie miedzy sąsiadmi się dzieie, y oni na te pszczoly znamiona swe nalozywszy y za onęm znamięnięm nowym vchody w tę puszczą miec będzie, a zasię tego pierwszego, ktoby pirwy byl tych vchodow w dzierzęniu, wyciskal, a spor o tym mial w rozd. 9 art. 10, tedy ma sąd znamięnia w drzewie kazac zakloc y szukac, czyie starsze y wrosleysze znamię będzie, tęmu barci y vchody skazac maią; a ci ktorzy będą nowo znamięnia swoie w cudzy ostrow wniesli, nięmaią się w to wstępowac y yuz od tego czasu ktoby s poddanych naszych takze s poddanych xiązęcych, panskiech, zięmianskiech drzewo bartne za granice panow swoich oddawal, darowal iakięmkolwiek obyczaięm w cudze ręce zawodziel, takowy ma gardlęm karan byc, a to drzewo zasię panu tęmu ma byc przywrocono, czyie pierwy belo.

conuicerit, nec damnum sibi datum probauerit, temerariae prensionis multam, quae homini debetur soluet, ac res pigneratas duplione compensabit.

Articulus VI.

De colonis fundos dominorum alienantibus.

Si inciderit controuersia de alueariis vel vsu et ingressu siluarum propterea, quod saepe coloni pensionum caussa vendere aluearia sua, in dominorum fundis locata, vel in dotem extra ditionem domini filiabus nubentibus dare solent, et is, cui vendita vel data sunt, vt sibi dominium fundi vsurpet, aluеariis signa sua imprimat, et eorum praetextu veterem dominum possessione spoliare nitatur, iudices de signo cognoscant, ac cuius signum vetustius et altius inoleuisse compererint, ei et aluearia et siluae dominium adiudicabunt. Atque hinc iam, quicunque colonus seu noster seu quo- [382/268 rumcunque dominorum aluearia cuipiam extra domini sui ditionem alienare quoquomodo ausus fuerit, capitis poena damnabitur, aluearia uero in dominium eius, cuius erant, restituentur.

Articulus VII.

Poena in alienis piscinis piscantium et molendina corrumpentium.

Si quis in lacu, stagno, piscinaue aliena piscatus inuito domino fuerit, vel sepimenta capiendis piscibus conserta disciderit, duodecem siclorum

---

Artikuł 7.

Ktoby komu ieziora albo staw albo sadzawkę zwłoczył, albo y młyn spalel.

Tesz vstawuięm, iesliby kto komu iezioro albo sadzawkę albo staw zwłoczeł, albo złowieł albo iaz porąbał, takowy ma onęmu płacic gwałtu 12 rubli groszy, a szkodę przedsię ma oprawic; a iesliby młyn spaleł abo skazieł abo groblą przekopał albo młyn zzegł, a w tymby oni szkodowali, ze młyn stał, s czegoby mu płatu niebyło, albo tesz staw wypuscieł, y na co dowod słuszny vczyni albo przysięgą cielesną potwierdzi, takowy ma płacic gwałt dwanascie rubli groszy y szkody za omieszkanie młyna za słusznym dowodęm oprawic, a młyn będzieli skazan, znowu budowac.

Artikuł 8.

O gniazdo sokole y łabęcie.

Vstawuięm, ktoby komu sokole gniazdo skazieł albo podrąbał albo vmyslnie sokoła pod gniazdęm pomknął, albo z gniazda sokoły młode pobrał albo pokradł, a to będzie na niego słusznie wedle prawa przewiedziono, tedy tęmu, w czyiey puszczy to gniazdo skazano, ma płacic szesc rublow groszy; tęmze obyczaięm ktoby z łabęciego gniazda iayca pobrał albo gniazdo rozmiotał, tedy za łabęcie gniazdo, kto ie skazieł, ma płacic trzy ruble groszy; a ktoby komu pierewies drugięmu porąbał, albo siec przewięzną skradł, ma zapłacic szesc rublow groszy.

multam damnum passo soluet, damnumque praestabit. Si aggerem perfoderit, stagnum exhauserit, molendinum incenderit, quidquid damni ex eo dominus coeperit, et quanti sua interesse, ne datum sibi fuisset, affirmauerit, idque legitime probauerit vel iurauerit, duodecem siclorum punietur multa, ac damna et interesse restituet, molendinumque exustum vel corruptum reficiet.

383/264]

Articulus VIII.

De nido falconis.

Si quis in alieno fundo nidum falconis corrumpat, arborem succidat vel falconem e nido aut pullos furetur, iustis probationibus conuictus, sex siclos domino soluet. Item si quis oua cigni subtrahat, nidum eius dissiiciat, tribus multabitur siclis.

Articulus IX.

De venatu castorum.

Qui castores persequendi et venandi in fundo vicini sui ius vel consuetudinem habet, nec vicinus nec eius subditi a locis antiquitus cultis ad castorum casas et indagines agros subarare nec prata defalcare, nec vepreta, dumeta, saliceta excindere, eradicare, perpurgare audeant. Ac si quo vlterius progressi castores fuerint et in quem locum immigrauerint, eos

---

Artikuł 9.

O bobrowych goniech.

Tesz vstawuięm, iesliby kniaskie albo panskie y ziemianskie były gony bobrowe do inszego sąsiada w dziedzinę, a on pan, w czyiey dziedzinie będą gony, nięma sąm ani ludziom swoim dopuszczac od starego pola doorywac tak daleko, iakoby od zieramięnia mogł kięm docisnąc, takze daleko y sianozęci pokoszywac nięma y łozy trzebic. A iesliby bobry s tego zieramięnia wyszły y poszły w insze zieramięnia, w pola albo w siasnozęci, tedy takze nięma daleko pola podorywac, ani sianozęci podkoszywac y łozy trzebic, iakoby mogł od zieramięnia kięm docisnąc. A iesliby pod zieremię podorał abo sianozęc pokosieł, abo łozy porąbał, a w tym bobry wygnał, takowy ma płacic dwanascie rubli groszy, a tęmu zieręmięniu przed się ma dac pokoy tak daleko, iakoby mogł kięm docisnąc. A iesliby kto gwałtęm bobry pobieł abo złodzieyskięm obyczaięm wykradł, takowy ma gwałt płacic; a ile bobrow będzie vbieł, tedy ma płacic za czarnego bobru dwie kopie groszy, a za szarego kopę groszy.

Artikuł 10.

O chmieliszczach.

Ktoby komu chmieliszcza podarł abo podrąbał w czyiey dziedzinie, a toby na niego słusznym dowodęm przewiedziono będzie, takowy ma gwałtu płacic 12 rubli groszy; a iesliby drzewa nieporąbał, tylko chmiel podarł, tęn ma trzy ruble groszy zapłacic.

subarando et purgando nec terreant; qui secus fecerit, ita ut castor aufugiat, duodecem siclos luet; venationem autem illam castoream nunquam impedire 384/265] audeat tanto loci spatio, quantus est teli iactus. Si quis vi castores alienos vel furtim venatus fuerit, multa violentiae praestita, quotquot castores caeperit vel occiderit, nigros binis sexagenis, fuluos singulis domino soluet.

Articulus X, XI, XII.

De humuletis seu lupuletis et auiariis.

Humuleta aliena corrumpentes et extirpantes siclis duodecem, non extirpantes nec corrumpentes, sed humulum euelentes, iure conuicti, tribus multentur. Auiaria excindentes sex siclis, illicia auium furtim, alliis, pice et id genus malis odoramentis inficientes vel quoquomodo inutilia reddentes, tribus siclis multabuntur.

Articulus XIII.

Precia alueariis apum imposita.

Qui arbores mellarias, pineas, quercineasue, domiciliis apum excauatas, radicitus abraserit, subruerit, effoderit, ambusserit vel quoquomodo [385/266 corruperit, singulas, si apibus refertae sint, binis sexagenis persoluet. Qui

---

Artikuł 11.

O przynetach ptasznych.

Ktoby komu przynęty porąbał, a toby na niego prawęm przewiedziono, tęn ma tęmu zapłacic, czyie przynęty będą, szesc rublow groszy.

Artikuł 12.

Ktoby przynęty złodzieyskięm obyczaięm pokaziel.

Tesz ktoby czyie przynęty złodzieyskięm obyczaięm pokaziel, dziegcięm albo czosnkięm pomazal, a przewiedzionoby to na niego prawęm, tedy ma zapłacic tęmu, czyie przynęty, trzy ruble groszy. Tymze obyczaięm, ktoby komu szaterna (s) przynętach vkradl, tęn ma zapłacic trzy ruble groszy.

Artikuł 13.

Vstawa drzewu bartnęmu.

Ktoby cudze drzewo ze pszczołami bartne, sosnią abo dąb oczerciel, abo korzęn w zięmi odrąbal, abo pozaręm ozegl, abo iakokolwiek skaziel, tęn za takowe drzewo ze pszczołami powinięn będzie płacic dwie kopie groszy. A ktoby złodzieyskięm obyczaięm abo vmyslnie kogo wyciskaią y sosnią ze pszczołami zzegl, abo w ktory pszczoly bywały, znamiona wyrąbal abo ognięm wyzegl, a toby belo na niego przewiedziono, ma tęmu panu, czyie drzewo, za sosnią y za dąb ze pszczołami niepodbieranęmi zapłacic trzy ruble groszy, a za sosnią bartną y za dąb, gdzie ieszcze pszczoły niebyły, kopę groszy, a za kręmine, ile ich skazi, pułkopy groszy.

arbores mellarias furtim, data opera, possessione dominum fundi eiciendo, vna cum apibus exusserit, vel in vacuis, in quibus apes antea mellificabant, signa aboleuerit et exciderit, domino fundi pro arbore et apibus, melle non subducto, tres siclos, pro melitonibus, id est pro pinu et quercu, in quibus apes olim erant, duas sexagenas, pro pinu et quercu, in quibus nondum apes mellificabant, sexagenam unam, pro trunco non mellario triginta grossos iustis probationibus victus soluet.

Articulus XIIII.

Precia apibus imposita.

Qui apum alienarum mel integrum, nondum subductum, non corruptis melitonibus euulserit, duabus sexagenis damnum domino praestabit. Qui ex aluеariis vel e domo apes furtim abstulerit, indiciisque vel inquisitionis iudicio damnatus fuerit, tres siclos soluet; sed si in furto manifesto deprehensus fuerit, furti poena plectetur.

886/267]

Articulus XV.

Arborum furtim caesarum.

Si quis in alieno nemore vel silua arbores et ligna vi et furtim exciderit, si vterque et dominus et fur nobiles sint, poenam violentiae duodecem

---

Artikuł 14.

Vstawa pszczołom.

Ktoby komu pszczoły wykradł niepodbierane a drzewa nieskaziel, tedy powinien będzie za kozde takowe pszczoły zapłacic dwie kopie groszy; a ktoby w domu abo w pasiece pszczoły wydarł, a dosliby go kopą abo iaką przesoką, tedy ma zapłacic trzy ruble groszy, okrom iesliby z licęm poimano, takowego maią karac iako złodzieia.

Artikuł 15.

O porąbaniu gaiu zapuszczonego.

Tesz ktoby komu w gaiu zaroszczonym ktorą szkodę gwałtęm vczyniel abo porąbał, iesli slachcic slachcicowi, tedy tęmu ma zapłacic gwałtu 12 rubli groszy, a szkodę oprawic y za wos drzewa po osmi groszy płacic. A iesliby chłop chłopu gwałtęm gay wyrąbał, tedy ma zapłacic trzy ruble groszy a szkodę oprawic. A iesliby kto komu złodzieyskięm obyczaięm gay porąbał, a iegoby z licęm, z drzewęm poimano było, tedy ma okupic gardło swoie. A ieśliby samego niepoimano a lice było wyięte, tedy za kozde drzewo, ktoreby się godziело na bierzno, iako na komorę abo na izbę, po 12 groszy; a ktoreby się godziело iako na chłoblą tak y na drwa, za to po 6 gr. W czternastu lat na złodzieystwie poimany abo z licęm do vrzędu przywiedziony, gardła prze młodosc lat nietraci, tylko szkodę z nawiązką płaci abo zan rodzicy iego.

siclorum sustinebit; qui excidit ac (s) currum lignorum octo grossis domino siluae soluet. Si plebeius idem in plebei silua admittat, tribus siclis multabitur et damnum resarciet. Si quis in facto deprehendatur, precium capitis luet; si deprehensus non fuerit, re furtiua ei erepta, singulas arbores trabales aedificio idoneas, duodenis, minores et aedificio ineptas, senis grossis dependet.

Articulus XVI.

Poena pomaria expilantium.

Si quis pomarium nobilis alicuius expilet et conuictus fuerit, aut in facto manifesto deprehensus, duodecem siclis multetur; si plantas exciderit, vel radicitus euulserit, tres siclos soluat.

387/268]

Articulus XVII.

De incendiis siluarum.

Considerantes, multa incolis damna saepe dari vel data opera ex odio vel ex negligentia tam a domesticis, quam a peregrinis viatoribus ac pastoribus, ignem maliciose subiicientibus vel negligenter in fundis alienis adseruantibus, statuimus itaque, quisquis consulto vel inconsulto negligenterque

---

Artikuł 16.

O pokradzęniu sadu y cęna sczepu.

Tesz ktoby slachcicowi sad skradł a na onegoby słusnie przewiedziono albo z licęm poimano, tęn ma zapłacic dwanascie rublow groszy; a iesliby w sadzie drzewo przyszczepione porąbał abo sczep wykopawszy z sadu wziął, tęn ma za iedęn sczep zapłacic trzy ruble groszy.

Artikuł 17.

O pozarzech w puszczach, w ostrowiech y w dąbrowach.

Tesz obaczywszy my w tym szkodę zięmską, yz ktore iako wsi iedne z drugięmi w sąsiedztwie maiący wasn miedzy sobą, tak tesz ludzie przeiezdze (s) w puszczach, na staniech swoich y pastuchowie pasący konie y bydło, w puszczach pozar od stanow swoich wpuszczaią y tym drzewu bartnęmu, pszczołom, zwierzu y ptakom szkodę wielką czynią,

Vstawuięm na takowych, ktoby umyslnie abo nieumyslnie niedbalstwym swym w puszczy, w ostrowiech, w dąbrowach ognięm pozar pusciel, bądzto sąsiedzi, albo pastuchowie miedzy sobą, tak tesz kupcy, przeiezdzaiące ludzie, ktorzyby stanąwszy na puszczy, ognia swego na staniu swoim niezagasiel, a tym pozaręm szkodę vczyniel, takowy na kogo słusznie prawęm będzie przewiedziono, ma gardłęm karan byc, a tę szkodę z maiętnosci iego płacic.

in silua, nemore, saltu incendium reliquerit, subiiecerit et sparserit, iustis probationibus conuictus, capitis damnabitur, damnum vero ex bonis eius resarcietur.

388/269]

Distinctio undecima:

de violentis, sicariis et homicidis.

Articulus I.

De vi domui vel hospitio alicuius illata.

Qui domum alienam vi et consulto inuaserit et in ea aliquem occiderit vulneraueritue, legitime conuictus, capitis poena damnabitur; precium vero occisi ex eius bonis propinquis praestabitur. Si neminem occiderit, neminem vulnerauerit, signa tamen violentiae domui illatae vel damni facti extiterint, multam duodecem siclorum luet, et damna legitime probata resarciet, sed 389/270] capite non punietur. Eadem capitis poena eius erit, qui hospitium alicuius in ciuitate vi inuaserit, occiderit, vulnerauerit, pacemque turbauerit.

Articulus II.

De probationibus violentiae.

Si quis vi domum alienam hospitiumue inuadat et hominem occidat, res eodem instanti, uti patrata est, vicinis denuntietur, cadauer occisi eis

---

Rozdział iedennasty.

O gwałciech, boiach y głowsczyznach slacheckiech.

Artikuł pierwszy.

Ktoby na czyi dom abo na gospodę vmyslnie naiachał, chcący go zabic.

Vstawuięm, ktoby na czyi dom gwałtęm umyslnie naiachawszy abo naszedszy, w tym domu kogokolwiek raniel abo zabieł, a toby na niego beło przewiedziono słusznym dowodęm, tęn gardło traci, a głowszczyzna bliskięm z imienia ma byc płacona; a iesliby gwałtem naiachał abo na dom naszedł a nikogo nieraniel ani zabieł, a znaki przed się gwałtu abo szkodę iaką vczynieł, tedy za gwałt powinięn będzie płacic 12 rubli groszy y szkodę oprawic za słusznym dowodęm, a gardła dla nachodzęnia gwałtu nietraci. Tymze tesz obyczaięm iesliby kto w miescie na gospodę komu gwałtownie naszedł, a kogo zabieł abo raniel, tym pokoy pospolity zruszeł, ma byc sądzon y skazowan na gardle.

Artikuł 2.

O dowodzie gwałtu, iako go oswiadczyc y obzałowac.

Vstawuięm, gdyby kto na kogo naiachał gwałtęm y zabieł, a wszakze na takowego gwałtownika takowy dowod ma byc: iesliby na czyi dom abo na gospodę czyię naiachał y zabieł kogo, tedy skoro po onym gwałcie tegosz czasu gwałt y tego zabitego ma opowiadac y okazowac okolicznym

ostendatur, vel iis absentibus eorum factoribus et nobilibus fidedignis, si et ii absint, quibusuis vicinis etiam ignobilibus, viris tamen probis et fidedignis demonstretur; deinde proximus magistratus castri vel curiae nostrae adeatur et de vi querella instituatur, praeco poscatur, cui vis et occisus demonstretur, ac ea violentiae denuntiatio in acta castri vel curiae inscribatur, quibus denuntiationibus violentiae patratae reus, si neget, conuincatur; denuntiatione enim vicinis, magistratui, praeconi facta et in acta annotata, accussator ipse cum duobus nobilibus sibi genere aequalibus, iuramento reum conuincet; si nobiles desint, ast cum uxore et liberis adultis; si liberos adultos non ha- 890/271] buerit, cum famulis domesticis iurabit, atque hoc modo reus cinuictus capite plectetur et ex eius bonis multa seu compensatio vel precium homicidij agnatione proximis praestabitur et damna data iustisque probationibus declarata resarcientur.

Porro si domum alienam aggressus, neminem occiderit, vulnerauerit tamen, aggressuram passus eadem ratione et vicinis et magistratui denuntiet ac vulnera demonstret, ipseque si cum sex testibus viris nobilibus et probis, vim sibi illatam iurauerit, reus eius iuramento victus, capitis poenam subibit; si vero actor sex testes ad probandam vim producere nequeat, cum tribus testibus aduersarium iuramento conuincat, qui debiliore testimonio victus vitam non amittet, sed multam violentiae statutam duodecem siclis luet, ac

---

sąsiadom swoim, a w niebytnosci ich ięno vrzędnikom ich y slachcie ludziom dobrym, a w niebytnosci slachty, tedy takze okolicznym sąsiadom, chociasz y nieslachcie, tilko ludziom dobrym wiary godnym ma okazac y potym obżałowac vrzędowi zamkowęmu abo dworu naszęmu, ktory bliszszy iest y będzie y woznego wziąc, a takze okazac gwałt y zabitego. A tęn gwałt y załobę w xięgi zamkowe abo vrzędowe zapisac y u prawa, iesliby się ku onęmu gwałtowi nieznał, tedy iusz tęn załobnik bliszszy będzie tego sąsiady swęmi okolicznymi y woznęm abo vrzędowym wypisęm na niego dowodzic y przy tym dowodzie samotrzec z slachcicami sobie rownęmi przysiądz. A iesliby nięmogł slachcicow miec ku dowodu, tedy sąm z zoną swoią y z dziecmi doroslęmi; a niebędzieli miec dzieci dorosłych, tedy z zoną y z sługami domowęmi ma tego gwałtownika poprzysiądz; a gdy przysięze tęn, tęn gardło traci a głowszczyzna z imięnia iego bliskięm tego zabitego ma byc płacona y szkodę za słusznym dowodęm nagrodzic. A iesliby gwałtęm na dom naiachał a niezabieł tylko ranieł, tedy takze ma tęn gwałt opowiadac y rany okazac okolicznym sąsiadom, iako wyszey opisano, y takowego gwałtownika przy ta(ko)wym dowodzie onego gwałtu y ran ma takowego gwałtownika samosiodm z dobręmi ludzmi, z slachtą przysiądz; a gdy przysięze, takowy gwałtownik ma gardłęm karan byc. Nizli iesliby szesciu swiadkow spełna nięmiał, tedy s trzęma swiadkami samoczwart przysiądz ma, a gwałtownik za takowym niezupełnęm dowodęm gardła nietraci, iedno gwałtu 12 rublow groszy, a nawiąskę wedle stanu y szkodę za dowodęm ma płacic, a za winę

vulnerato pro condicione eius pecunia statuta satisfaciet, damnaque iuste probata praestabit, ac praeterea duodecem hebdomadis poenam carceris sustinebit. Quin si ne tres quidem testes actor habere possit, cum quibus reum conuincat, solus se a reo vulneratum iurabit, et compensationem seu multam duntaxat suae condicionis consequetur, sed reus nec carceris poenam sustinebit, nec ulla damna resarciet.

[894/272] Item si quis aggressus vi alienam domum, neminem occiderit, neminemque vulnerauerit, damna tamen dederit, simili modo vis apud vicinos et magistratum denuntiabitur, et postquam actor cum duobus testibus aggressuram domus sibi factam a reo iuramento probauerit, reus violentiae poenam duodecem siclis luet ac damna resarciet, sed capitis supplicium euadet. Si non habeat reus, quo multae et damni dati nomine satisfaciat, ob satisfactionis defectum dedatur noxae; si is, cuius domus violentiam passa est, mediocre damnum sibi datum asserat, puta quadraginta vel quinquaginta sexagenarum, ipse cum vxore et liberis, aetatem legitimam habentibus, damna iuramento probata consequetur. Vxori quoque et liberis, vel si non extent, propinquis ius modo suprascripto reddetur.

---

12 niedziel w więzieniu siedziec. A iesliby y na tym dowodzie swym vstal, tedy telko sąm ranny na ranach swoich ma przysiądz, ktoręmu ku przysiędze iego nawiąska ma byc skazana a gwalt y szkody nięmaią byc skazowane. A gdzieby y na onym gwałcie w domu nikogo niezabito ani raniono, tylko iedno szkodę vczyniono, takowy gwalt takze ma byc oswiadczon, iako wyszey opisano; a przy tym dowodzie v prawa na gwałtownika ma tymze obyczaięm na gwałcie y na szkodach samotrzec przysiądz; a gdy przysięze, ma byc gwalt płacon 12 rubli groszy y szkody oprawic za dowodęm a gardła nietraci. A iesliby mięniel sobie szkod byc wiele niewedle maiętnosci swoi, tedy ma na to dowod czynic ludzmi dobręmi slachtą, tęmi, ktorzyby ty maiętności iego swiadomi beli, a ci swiadkowie maią swiadczyc przysięgnąwszy, za ktorą ich przysięgą te szkody maią byc ięmu płacone; a niebędzieli miec czym płacic a imięnie y maiętnosc iego za teby szkody iego niestala, tedy w ostatku zapłaty sąm ma byc wydan. A gdzieby tęn, na czyi dom naiachano, sobie mięnil byc szkodę rowną a czterydzieści albo pięcdziesiąd kop groszy, tęn sam z zoną, z dziecmi lath dorosłęmi na ty szkodzie przysiądz ma, a zęnie y dzieciom zabitego, w niebytnosci ich tedy ich krewnym tymze obyczaięm ma isc iako wyszy opisano.

Artikuł 3.

O gwałcie koscielnym, cmintarzowym, szkolnym, domu kapłanskiego y popowskiego.

Tesz iesliby kto przyszedszy gwałtownie na kosciol bozy albo na cmintarz, w szkole albo w kapłanskięm albo w popowskięm domu kogo zabieł

Articulus III.

De sacrosanctis ecclesiis violatis.

Si quis impia manu ecclesiam templumue Dei inuaserit vel coemiterium
vel scholam vel sacerdotum vtriusque ritus habitationem, et quempiam occi-
392/273] derit aut vulnerauerit, vulneraque manifesta exstiterint, eodem modo
conuictus, qui superiore articulo statutus est, poenam violentiae capitalem
dabit; sed si pulsauerit, non vulnerauerit, duplicem violentiae multam luet,
nempe viginti quattuor siclos, pulsatoque pecunia statuta satisfaciet et praeterea duodecem hebdomadarum carcerem, in eo territorio, in quo deliquit, sustinebit.

Articulus IIII.

De iis, qui patrato crimine aliquo aufugiunt.

Qui caede facta quoquo loco, seu domi seu in hospitio seu in itinere seu in platea, in ius quamuis in absentia citatus, aufugerit, proscribetur et pro caede ac damno bonis eius iis, quorum interest, satisfiet. Si caedis et damnorum aestimatio aestimationem bonorum homicidae superet, nihilominus iis, quorum interest, possidenda tradantur, donec ab heredibus caedis vel damni precio soluto vindicentur, modo ne heredes caedis et damni ad-
393/274] iutores vel administri fuisse deprehendantur. Si proscriptus intra ditionem hanc nostram comprehensus fuerit, poena violentiae plectatur; et si

---

albo raniel, a te rany belyby znaczne, tedy pod tymze sposobęm y dowodęm ma byc karan, iako wyszszy o gwaltownikach opisano, a iesliby telko vderzel a rany niebylo, tedy sowito gwalt ma placic, to iest 24 rubli groszy y onego vderzonego nawiązac, y to wszystko zaplaciwszy 12 niedziel ma w więzięniu siedziec, w tym powiecie, gdzie się to stanie.

Artikul 4.

O gwaltowniku, ktory zabiwszy kogo będąc zapozwan, z zięmie uciecze.

Tesz iesliby takowy gwaltownik zabiwszy w domu kogo albo w gospodzie y na ulicy, na drodze gdzieszkolwiek, będący pierwy zapozwanym, chociaby tesz y zaocznie a potym uciekl z zięmie precz, tedy ma byc pierwy z ziemie wywolan, s panstwa tego naszego, a potym ma glowszczyzna y szkoda byc placona z imięnia iego. A gdzieby to imięnie za glowszczyznę y szkodę niestalo, iednakosz to imięnie ma byc w glowszczyznie ty y w szkodzie podano dziedzicom tego zabitego albo krewnym iego y maią dzierzec poty, poki tego zabitego albo tego wywolanego dzieci albo krewni tę sumę za ono imięnie odlozą, nizli takowe dzieci albo krewni maią tę sumę odkladac, ktorzy tego męzoboystwa niepomagali. Iesli zeby po wywolaniu tęn gwaltownik abo zaboyca nalezion bel w tym panstwie naszym, tedy na tym vrzędzie, gdzie będzie podstrzezon, ma byc karan iako gwaltownik; a niebędzieli kto stal albo foldrowal, tedy vrząd nasz maiący pewną wiadomosc o takowym męzoboycy albo gwaltowniku, ma go takze na tęm

accusator seu instigator desit, ipse magistratus pro officio suo certa notione delicti habita, in proscriptum animaduertat, ac si interim proscriptus occidatur, impunita caedes erit.

Ariticulus V.

De receptatoribus maleficorum et proscriptorum.

Receptatores, consultores, adiutores hominum suspectorum alicuius criminis, reipublicae perniciosorum, furum, maleficorum, sicariorum, grassatorum, publice proscriptorum ac furtis scienter utentes, iure victi poena capitali eadem, qua delinquentes afficiantur. Accusator tamen prius in eo municipio, in quo proscriptum latitare suspicatur, publicare debet actorum publicorum testimonio proscriptionem apud illius municipii magistratum et in ciuitatibus, foris, templis scripto affixo peruulgare, tandem si receptator hac publicatione neglecta, proscriptum receptauerit aut occultauerit, poena suprascripta puniatur et damni dati ac legitime probati condemnetur. Probatio autem contra receptatorem eadem esse debet, quae contra ipsum delinquentem; si receptator neget proscriptionem ad sui notionem peruenisse, iuramento se excusabit.

Articulus VI.

Inuadentem alienam domum aut hospitium posse impune occidi.

Si inuadens alienam domum vel hospitium aut eius adiutores a domino vel ab hospite, dum vim vi repellit, occidatur, occidens continuo vicinis

---

vrzędzie swoięm poimawszy skarac, iako o tym wyszey napisano; a w tym czasie, nim poiman y na vrzędzie skaran będzie, trafili się iego komukolwiek zabic takowego wywołanca, o zabicie iego nikt głowszczyzny płacic niebędzie powinien.

Artikuł 5.

Ktoby złocincow iawnych, ludzi wywołanych w domu v siebie przechowywał.

Tesz ustawuięm, ktoby s poddanych naszych ludzi podeyrzanych, złocyncow, rozboynikow iawnych, wywołancow, w domu albo w imięniu swoięm, maiąc o nich wiadomosc, przechowywał y ięm ktorą radę albo pomoc ku szkodzie R. P. dawał y czyniel, albo tesz rzeczy złodzieyskiech wiadomie vzywał, a toby na niego przewiedziono słusznym prawęm beło, tedy takowy ma byc karan gardłęm tak iako y on złoczynca, ktorego on w domu przechowywał. A wszakze załobliwą stroną za onym złoczyncą albo wywołancęm, gdzieby o nięm wiedział, chocia w inszym powiecie tego panstwa, wziąwszy wypis z urzędu ma iachac y na onym vrzędzie, tak tesz w miesciech na targach, przy kosciele oznaymic, y karty napisawszy o iego wywołanie ma poprzybiac y onym oznaymic, a przes takowe opowiadanie onego złoczyncę albo wywołanca, ktoby wiedząc, chował, y znaiąc przechowywał, takze ma karan byc iako wyszy napisano, y szkoda z imięnia iego ma byc płacona za słusznym dowodęm; a dowod nieinakszy tego ma byc, iedno iako na samego złoczyncę; a iesliby powiedział, yzby niewiedział ani go znał, tedy ty niewiadomosci ma się odprzysiąc.

Artikuł 6*).

Ktoby zabił w swoim domu gwałtownika z pomocnikami iego.

Tez vstawuięm, ktoby na czyi dom, na gospodę gwałtem naiachał albo naszedł a ten gospodarz domowy, tak tesz y gosc, ktory w tym domu stoi, onego gwałtownika swego abo pomocnikow iego, broniąc domu swego zabił, tedy zaraz po onym gwałcie ma sąmsiadom okolicznym obzałowac y opowiedziec y tegosz czasu do urzędu naszego grodzkiego nayblizszego iachac albo posłac y z vrzędu wziąwszy woznego y stronę, ludzi dobrych, szlachtę, albo innych sąmsiadow on gwałt y zabitego gwałtownika w domu swym okazac. A potym gdy będzie o to obwinion, tedy za okazaniem słusznych znakow gwałtu, ma z zoną y dziecmi dorosłęmi y ze trzęma szlachcicoma sobie rownęmi, a niebędzieli miał zony, dzieci, tedy z tymi trzema szlachcicami ma się przysięgą oczyscic, iz ten zabity gwałtem naiachał albo naszedł, y iz się to stało za początkiem iego. A iesliby tego ranił a niezabił, tedy sam ieden ma przysiądz, iz iako na gwałtowniku w domu swym ręką się rzucił y onego ranił, takowy mu ran y głowszczyzny ani szkod zadnych płacic nie będzie powinien.

Artikuł 7.

Ktoby na cudze imienie y sioło naiachał albo gwałtęm naszedł, a ten broniąc gwałtu y swego grontu, owego zabił.

Vstawuięmy, gdyby ktoręmu szlachcicowi szlachcic albo ktoszkolwiek vmyslnie na imięnię gwałtęm naiachał albo naszedł y gwałt albo znaczną szkodę vczynił, a on szlachcic broniąc imięnia swego, gwałtownika onego zabił, tedy tymze sposobem, iako wyzey napisano o gwałtowniku, ma się przysięgą odwiesc, iz go iako gwałtownika na swey zięmi zabił. Za takiego ani głowsczyzny ani szkod nie będzie płacił.

Artikuł 8.

O zgwałcęniu dziewki albo niewiasty.

Vstawuięm tesz, iesliby kto dziewkę albo vcciwą niewiastę iakiegokolwiek stanu vsilstwem zgwałcił, a to dziewka albo niewiasta za onym vczynkiem wołała gwałtu, za ktorym wołaniem ludzieby przybiegli na on gwałt, a onaby przed nimi gwałtu znaki pokazała, a potymby onego ku prawu przyciągnęła y dwięma albo trzema swiadkami znaki gwałtu oswiadczyła y do tego przy onych swiadkach na tego na ten gwałt swoy przysięgła, tedy takowy ma byc gardłem karan, a nawiąska ma bydz z imięnia iego według stanu, iakiego będzie. A iesliby ona dziewka gwałtu wołała, a ludzie słysząc na gwałt nieprzybiegli y zaraz po tym gwałcie była pusczona wolno

---

*) W rękopisie Tarzeckiego (Biblioteki XX Czartoryskich) po artykule 5-tym idzie bezpośrednio artykuł 10, a to z powodu, że w rękopisie w tem miejscu widocznie kilku kart brak. Te brakujące przeto artykuły 6, 7, 8 i 9 podajemy z rękopisu Radwańskiego (Biblioteki Kornickiej).

proximis vim denuntiet ac testetur, et in continenti vel ipse magistratum adeat, vel ad magistratum mittat et ab eo praeconem accersat, et ei adhibitis testibus nobilibus vel quibusuis fidedignis, violentiae sibi illatae signa et in eius defensa caesum cadauer demonstret. Ac si eius caedis reus in iudicium vocetur, illa testificatione adiutus, ipse cum vxore et liberis adultis et tribus nobilibus, sibi genere aequalibus, si non habuerit vxorem et liberos, 895/276] cum tribus nobilibus iurabit, s se vim vi repellente occisum. Si autem vim defendens non occiderit, sed vulnerauerit, suo solius iuramento absoluetur et absolutus nec capitis nec vulneris poenas dabit.

Articulus VII.

De eodem.

Eadem ratione si quis fundum alienum vi inuadat, noxamque vel damnum det, dominusque fundi vim defendendo, illum occiderit, iuramento absoluetur.

Articulus VIII.

De stupratis per vim mulieribus.

Qui virginem vel honestam mulierem cuiusuis status per vim stuprauerit, quae post stuprum proclamauerit et fidem hominum implorauerit, hominibusque accurrentibus signa violentiae demonstrauerit stupratoremque in

---

y opowiedziała się tym ludziom a onego ku prawu przyciągnęła y tęmi ludzmi swiadczyła, tedy tymze obyczaięm ma byc karan, iako wyszey napisano. A iesliby też go sobie chciała za męza wziąc, to na iey woli będzie.

Artikuł 9.

O gwałtownym braniu w małzenstwo białychgłow.

Vstawuięmy, gdyby bez woley oyca, matki y stryiow albo bliskiech na iakiemkolwiek mieyscu wziął ktorą dziewkę, wdowę albo niewiastę gwałtem, mianuiąc izby mu to małzenstwo poslubiła, a toby przyszło przed nas hospodara albo przed panow Rad naszych y przed kazdy vrząd, tedy takowa osoba ma bydz pierwey wzięta do sequestru, y gdzie się to z prawa pokaze, iz ani iey przyiacioł tak tez y iey samey zezwolęnia na to niebyło, tedy ten, kto się tego wazył, ma bydz gardlęm karan a za nawiąskę trzecią częsc imienia iego ma iey bydz dana; a szkody ktoreby się w tym gwałcie stały, za dowodem na dwu częsciach iego imięnia maią bydz skazane. Wszakoz iesliby dziewka vtaiwszy to przed rodzicami swymi, na to małzenstwo y wzięcie przyzwoliła sama, y przed vrzędem to zeznała, tedy ta dziewka odpada od wyprawy y od imion wszystkiech swych oyczystych y macierzystech, iako o tym wyzey napisano w ro. 5.

Artikuł 10.

O męzu y o zęnie, gdyby iedno drugie z nienawisci zamordowało albo struło do smierci.

Tesz gdzieby z nienawisci y niemiełosci na obiedwie stronie tak mąsz iako y zona będący w rosterku, z iakiechkolwiek przyczyn iedno drugiego

ius vocauerit, et duobus vel tribus testibus signa violentiae compro- [396/277
bauerit, ac ipsa cum hoc testimonio iurauerit, stuprator capitis poena afficiatur et de bonis eius vim passae compensatione pro status eius conditione satisfiat. Si autem violata clamante et opem implorante, homines clamorem audientes non accurrerint, tamen mox, ut violentiae se eripuerit, ijsdem hominibus testificetur ac in ius violatorem suum vocet, hominesque, qui clamorem eius audierint, adducat, violator pudicitiae alienae capitali suplicio afficiatur; si tamen ei nubere volet, eius in arbitrio erit.

Articulus IX.

De raptu virginum clam desponsatarum.

Si quis sine consensu parentum vel propinquorum virginem vi rapiat, desponsatam sibi clandestine affirmans, hocque ad nos vel senatores nostros vel magistratum delatum fuerit, rapta in sequestrum detur; et si negauerit, se ei despondisse, nec sua se voluntate sed vi raptam dicat, raptor capite
397/278] puniatur, ac pro raptu tertia bonorum eius pars raptae cedet, damna vero in raptu data, ex reliquis duabus partibus bonorum raptoris praestabuntur. Si vero rapta se ei nupsisse et se voluntate sua raptam fateatur, indotata erit et omni paterna et materna successione carebit, uti supra statutum est.

---

przyprawieło, zamordował albo struł, takowe okrucięnstwo y zamordowanie synowie albo krewni tego zamordowanego maią przed urzędęm opowiadac y obżałowac, instygowac albo foldrowac na kozdego takowego morderza. A chocby synowie albo krewni niechcieli foldrowac, tedy vrząd nasz z mieysca swoiego ma tego osobliwie przestrzegac, s pilnoscią około tego się wywiadowac y v okolicznych sąsiadow bliskiech o tego zamordowanego opyt czynic, y obrawszy siedmi slachcicow ku przysiędze przypuscic albo przypędzic, ktorzy pod przysięgą o tęm sprawiedliwie maią powiedziec przed vrzędem. A gdy ta siedm slachcicow o tego zamordowanego na kogo przysięgną, takowy morderz bez miłosci ma byc karan gardłęm tymze sposobęm, iakoby oyca y matkę zabieł.

Artikuł iedennasty.

O pochwałce, za ktorąby się szkoda stała y odpowiedzi na gardło.

Tesz iesliby na kogo pochwalił się, a w ty pochwałce stałaby się iaka szkoda y spalono dwor, dom, gumno abo zboze złozone abo tesz cokolwiek ognięm vszkodzono, tedy nizli się ta szkoda stała, ma pierwy załobliwa strona tę pochwałkę iego tegosz czasu na vrzędzie naszym opowiadac y zapisac, y iesliby się przed vrzędęm przyznał, yz tę pochwałkę vczyniel, abo y nieznał, a beloby to na niego słusznie przewiedziono, tedy ma byc dan za porękę; a iesliby się potęm ony stronie załobliwy szkoda stała, a tęnby na onego, kto się pochwalel, ku prawu pozwawszy sam z zoną, z dziecmi

Articulus X.

De iis, qui vxores vel maritos occiderint.

Si alter coniugum ex odio, mutuoque dissidio quauis ex caussa alterum occiderit necemque ei et exitium procurauerit vel veneno sustulerit, filii vel propinqui extincti illius apud magistratum nefas illud denuntient et iudicio persequantur. Si filii vel propinqui neglexerint, ne impunitum facinus nocentis relinquatur, ad officium magistratus pertinebit, in nocentem inquirere et testimonia vicinorum examinare, ac septem testes nobiles vicinos deligere et iuramento adigere, ut rei veritatem prodant. Quorum iureiurando nocens conuictus, eadem poena puniri debet, quae in patricidas et ma- [398/279
tricidas infra statuta est.

Articulus XI.

De minas iactantibus vel pericula denuntiantibus vulgo diffidatoribus.

Si quis alicui minas denuntiauerit, quas consequeretur aliquod periculum vel damnum, is, cui minae denuntiatae sunt prius, quam damnum sibi datum sit, apud magistratum minas sibi denuntiatas testari in eodem instanti ne negligat ac in ius minantem vocet; si fateatur se minatum vel si neget, sed certissimis rerum argumentis minatum liqueat, fideiussoria cautione seu vadimonio obligatus dimmittatur. Ac si postea periculum aliquod is, cui minae sunt denuntiatae, adierit, ac illum, qui minatus est, in iudicium vo-

---

doroslęmi na szkodzie swoi, yz od niego ma, przysiągł s takięm dowodęm, iako wyszey o gwałciech iest opisano, takowy będzie powinięn stronie załobliwy onę szkodę oprawic y zapłacic, a sobie winnego szukac, kto tę szkodę vczyniel. Tym obyczaięm y nieslachta przeciw nieslachcie w prawie zachowani byc maią.

A ktoby tesz na kogo vczyniel pochwałkę, odpowiadaiąc iemu na gardło, tedy strona załobliwa tymze obyczaięm ma tę pochwałkę przed urzędęm opowiadac y dac zapisac y przyciągnąwszy ku prawu tę pochwałkę iego, ludzmi dobręmi, wiarygodnęmi, slachtą, trzęma swiadki to na niego ma przewiesc, tedy takowy tak osiadły, iako i nieosiadły dla lepszy bespiecznosci pokoiu pospolitego ma dan byc za dobre rękoimstwo ludziom osiadłym, slachcie; y gdyby za takową pochwałką zabito tego, na kogo się pochwalel, takowego poruczniczy maią przed vrządęm postanowic, a strona załobliwa samotrzecią z slachtą, iesli poprzysięze, iz od niego to zaboystwo się stało, tęn ma gardłęm karan byc, a głowszczyzna z imięnia iego bliskięm ma byc płacona. A gdzieby rękoimstwa o tę pochwałkę dac niechciał, vrząd takowego ma dac do więzienia zamkowego y do tego czasu ma siedziec, asz rękoimstwo da. A iesli rękoimia tego, po kim ręczył, przed vrzędęm niepostawił, tedy ma głowszczyznę sam krewnym płacic, a w więzięniu tak długo siedziec, az tęn, po kięm ręczył, przyiachawszy, s tego obwinienia wyprawi się, abo iesli będzie winięn, zapłatą swą weznie.

cauerit, cum vxore et liberis adultis damnum se accepisse ab eo iurabit, et tali testimonio, quod ad probandam vim statutum est, probabit. Quo facto damna, quamuis ea ipse non dederit, is, qui minatus est, resarciet, ac in 399/280] eum, quem damnum dedisse suspicabitur, agat. Eodem modo et ignobiles contra nobiles se gerent, ac in iudiciis conseruari debent. Is quoque modus et processus obseruandus est contra eum, qui vitae alicuius insidias denuntiauerit: adeatur magistratus, insidiarum denuntiatio actis annotetur, insidians in ius vocetur, testimonium eorum sistatur, qui minantem et denuntiantem vitae insidias audiuerunt, trium hominum nobilium fidedignorum. Ac siue sit ille possessiones habens seu non habens, sine discrimine fideiussores idoneos, locupletes, nobiles pro se in iudicio statuat; qui si forte is, cui minatus caedem est, occidatur, se iudicio sistant, quem is, cuius interest, suo et duorum nobilium iuramento homicidii ab eo patrati reum conuincet, propter quod poena capitis puniendus erit.

Si quis minarum convictus, vades seu fideiussores dare noluerit, in carcerem a magistratu tradatur adseruandus, donec datis vadibus dimittatur. Si vas vel fideiussor sistendi alicuius datus, ad iudicium non stiterit, ipse precium capitis dependet, et tamdiu in carcere adseruabitur, donec is, cuius 400/281] fideiussor erat, se sistat et iudicio se ad innocentiam vel poenam subiiciat.

Artikuł 12.

Gdyby kielka slachcicow o zabicie iednego slachcica obwiniono, abo y ludzy prostych.

Vstawuięm, iesliby kielka person slacheckiech o iednego slachcica zabicie było obwiniono, a strona załobliwa niewyzwalaiący ni iednego z nich, ale wszystkiech, ile ich będzie, poprzysięgnęła, tedy iedęn z nich, ktorego na smierc obierze y poprzysięzę, ma gardłęm karan byc, a ci pomocnicy iego, na ktorych tesz strona zarowno przysięgła, aczkolwiek wedle praw krzescianskiech winniby y ci wszyscy gardło dac, nizli my zaniechawszy tak srogiego prawa, na ktorych vstawuięm, yz ci wszyscy pomocnicy iego, ile ich będzie, głowszczyzny sto kop groszy płacic maią a w więzieniu rok y szesc niedziel siedziec na zamku Wilinskięm albo Trockięm, w zięmi szesc sązni. A trafiełoby się to męzoboystwo w ktorym woiewodztwie albo starostwie daleko, tedy na tym zamku onego woiewodztwa on męzoboyca ma siedziec takze w zięmi szesc sązni. A panowie woiewodowie y starostowie zamkow naszych maią te turmy zamkow naszych dobrze oprawione y wykopane miec głęboko, szesc sązni w zięmi, za pewną strazą i nię maią takowym więzięnięm folgi zadny dopuszczac czynic y s tego więzięnia do roku y do szesci niedziel niewypuszczac, pod łaską naszą hospodarską. A będzieli zabito dwoch albo trzech, ile będzie osob slacheckich, za kazdego slachcica osoba slachecka ma gardłęm karana byc; a iesli prosci chłopi slachcica zabieli, tedy ile ich poimano będzie y przed vrzędęm obwiniono y poprzysięzono, maią wszyscy gardłęm karani byc. A wszakze y chłopow

Articulus XII.

De pluribus criminis alicuius reis et de carceribus homicidarum.

Si plures nobiles de capite vnius nobilis accusentur et accusator nullum illorum absolutum esse vult, sed omnes iuramento conuincat, vnum tamen, quem praecipuum caedis auctorem esse suspicatur, iuramento conuictum abigat. Is capitis poenam dabit, reliqui autem, contra quos accusator peraeque iurauerit, quamuis et ii secundum Christianas leges capitali poena essent digni, moderationem tamen adhibendam huic legum rigori censuimus et vnius capitis poena, vnius nobilis caedem luendam satis esse statuimus. Itaque reliqui illi participes et adiutores caedis omnes praecium capitis centum sexagenarum soluent ac singuli anno et sex septimanis in Vilnensis vel Trocensis arcis subterraneo carcere detinebuntur, sex passus profundo. Si tamen palatinatus vel praefectura, vbi caedes sit facta, procul a Vilna et Troki distet, in illius palatinatus vel praefecturae arcis carcere aeque, 401/282| ut supra, profundo, homicidae mancipentur. Ad praefectorum autem officium pertinebit carceres aptos faciendos et sex passibus in profundum effodiendos curare, nec de poena incarceratorum quidquam remittere aut ante expletum anni et sex septimanarum tempus incarceratos liberare audebunt, pro gratia nostra. Si plures a pluribus occidantur, pro singulis nobilibus singuli nobiles capti et iure victi capite plectentur. Pro capite nobilis

---

prostych więcy siedmi człowiekow za iednę głowę slachecką karano byc nięma. Tak tesz o slachciąnkach rozumiano byc ma.

Artikuł 13.

O swadach slacheckiech y o nawiąskach ich.

Ktoby komu nogę abo rękę vciął, tedy za kazdy taki członek (tak tesz za oko, vcho, gębę, zęby, nos, iesliby wyciął) pięcdziesiąt kop płacic a dwadziescia y cztery niedziele siedziec na zamku. A ktoby obiedwie ręce y obie nodze y obiedwie uszy, obie oczy wybieł, tedy głowszczyznę iakoby za człowieka ma sto kop groszy zapłacic, a rok y szesc niedziel siedziec, a iesliby rana beła na twarzy, czterydziesci kop groszy płacic. Rana krwawa w głowie, s ktoryby kosci wybierano, trzydziesci kop groszey; a iesliby s tey rany rzecz zamknął, chociaby się y wygoieł, tedy ma sto kop groszey iako głowszczyznę płacic, takze rok y szesc niedziel siedziec. A ktoby komu policzek dał, brodę rwał albo włosy rwał, tedy za to po dwanascie rubli groszey płacic. A białym głowom slachcionkom iako głowszczyzna, tak y nawiąska ma byc płacona sowito. Tymze obyczaiem popom y ich zonom y dzieciom, ktorzy slubne zony maią, ma byc nawiąska slachecka.

Artikuł 14.

O okazaniu slachectwa za skazanięm nawiąski.

Iesliby po skazaniu nawiąski slachecki strona przeciwna powiedziała, yz ia według skazania sądowego nawiąskę ięmu dac gotow, nizli iestęm

ab ignobilibus occisi, quotquot capti ac iuramento victi fuerint, capitis poenam dabunt, pro quo tamen non plures, quam septem ignobiles plecti poterunt. Idem et de nobilibus mulieribus statutum esto.

Articulus XIII.

De multis, id est poenis pecuniariis seu compensationibus vulnerantium nobiles.

Qui manum, pedem, nasum vel aurem nobilis amputauerit, os mutilauerit, oculum, dentes excusserit, pro singulis iisce membris quinquaginta sexagenas compensationis vel multae nomine soluet et viginti quattuor heb- [illegible]] domadarum arcis carcere tenebitur. Si vero vtramque manum, vtrumque pedem, vtramque aurem absciderit, vtrumque oculum effoderit, homicidii poenam centum sexagenarum luet ac anno et sex septimanarum carcere punietur. Pro vulnere capitis cruento, quod consequatur ossifragium, triginta sexagenae soluentur; quod si ea vulneris violentia fuerit, ut vox et sermo homini adimatur, quamuis postea conualescat, vulnerans multam capitalem centum sexagenarum luet et capitali carceri anno et sex hebdomadis manicipabitur; vulnerato in faciem multa quadraginta sexagenae erunt, fuste caeso duodecem, alapa percusso duodecem siclos, expilationem barbae passus totidem multae nomine consequetur.

Mulieribus nobilibus duplex et capitis et vulnerum compensatio et multa debebitur, aeque et sacerdotibus ac sacerdotum Graeci ritus matri-

---

wiadomym, iesli on iest slachcic abo nieradbym wiedział, tedy tęn, kto się mięni slachcicęm byc, ma iachac do ony ziemie abo powiatu, skąd iest rodęm, y tamze zebrawszy bracią, stryiow abo krewnych swoich, przed vrzędęm tamesznym ma się wyswiadczyc, yz iest slachcic. A vrząd z ony ziemie abo s powiatu ma pisac list do sądu, gdzie się to prawo toczyło, daiący o nim wiadomosc, yz iest slachcic; a takową wiadomosc o sobie przyniesie, vrząd onę stronę listęm swym ma obesłac, składaiąc mu rok krotki, na ktorym iako na zawitęm stanąwszy, ma przysłuchac się y nawiąskę ięmu slachecką zapłaciwszy, będzie ieszcze powinięn strawę y szkodę, co na to iezdząc nalozeł, za przysięgą iego płacic, wedle waznosci osoby y dalekosci drogi. A wszakze iesliby nieosiadły człowiek dowiadował się onego slachectwa, ma do tego czasu, nim on ziezdzi, za porękę dan byc.

Artikuł 15.

Gdyby mieszczanin slachcica raniel, rękę traci, a gdy ochromi, gardło; takze y chłop prosty.

Iesliby ktory mieszczanin będący w bormistrzowstwie, slachcica zbieł abo raniel, tedy ma nawiązac, iako wyszey napisano; nizli iesliby natęnczas bormistrzęm niebeł, gdy slachcica raniel, ma rękę tracic. Tak tesz y chłop prosty, iesliby zbieł albo raniel slachcica, ma rękę tracic; a iesli rękę abo nogę vtnie slachcicowi, abo na ktorym czlonku ochromi, ma gardłęm karan byc.

monio iunctis, vxoribus ac liberis, compensatio et capitalis poena nobilibus debita dabitur.

Articulus XIIII.

De nobilitatis probatione.

Cui adiudicata fuerit compensatio seu multa nobili debita, dam- [403/284 natus vero ad eandem praestandam de eius statu dubitare se dicat, qui multam nobili debitam expetit, ad suos, vnde est oriundus, se conferat, et attestationibus agnatorum et cognatorum accitis, a magistratu sui municipii ad magistratum illum, coram quo iniuriarum egit, litteras adferat, quibus eius generis nobilitati testimonium detur. Magistratus autem multae damnatum peremptorio breuique assignato termino, per litteras accersat et multam praestari iubeat, quin praeterea sumptus et damna, quae accepisse se iniuria affectus in itinere, quod probandae nobilitati fecit, iuramento suo probauerit, solui, pro condicione illius et itineris longinquitate cogat. Si vero de statu alicuius dubitans, possessiones non habuerit, fideiussoria cautione illius multae ac damnorum nomine obstringetur.

Articulus XV.

De ciuibus nobiles vulnerantibus.

Ciuis vel oppidanus praeconsulatum gerens, si nobilem pulsauerit aut vulnerauerit, eadem poena pecuniaria, qua nobilis punietur; sed si eo [404/285

Artikuł 16.

Ktoby oyca abo matkę zabieł, takze oyciec syna, matka dziewkę swoię.

Vstawuięm, iesliby kto oyca, matkę swoię z iaki zapamiętałosci zabieł y iakięmkolwiek obyczaięm rodzica swego o gardło przyprawieł, nietylko gardlęm karan byc ma, ale podciwosc y wszystkie imiona traci y takową karnnoscią y smiercią haniebną ma karan byc: po rynku wodzący, kleszczągmi ciało iego targac, a potym w miech skorzany wsadziwszy do niego psa, kura, węza, kotkę, y to wszystko pospołu w miech zaszywszy, gdzie nagłębi, do wody vtopic. Tymze tesz y pomocniki iego, ktorych powała (s) abo na niech prawem przewiedziono, maią karani byc. A iesliby się trafieło oycu syna swego dorosłego abo matce corkę swoię zabic, tedy takowy ociec y matka maią karani byc za to, rok y szesc niedziel siedziec na zamku naszym w wiezy siedziec, a wysiedziawszy rok y szesc niedziel na zamku naszym, ma ieszcze do roku czterykroc przy kosciele abo przy cerkwi głowny pokutowac, wyznawaiąc iawnie grzech swoy przed wszystkięmi ludzmi zboru krzescianskiego.

Artikuł XVII.

Gdiby kto brata, siostrę, ziec surzyna abo krewnego swego zabieł dla imięnia.

Vstawuięm, ktoby brata abo siostrę zabieł w nadzieię imięnia abo iakąkolwiek naprawą o gardło przyprawieł, ktoreby miało spasc abo przysc na niego, a toby na nigo dowodęm słusznym przewiedziono beło, tedy

tempore in praeconsulatu non fuerit, quo nobilem vulnerauit, manus amputatione punietur. Aeque et reliqui ignobiles et plebeii plectendi sunt; ac si membrum aliquod mutilauerint, capite damnentur.

Articulus XVI.

De patricidis et matricidis.

Quisquis impia manu quacunque ex caussa parentes necauerit et quoquomodo sustulerit, non solum capite puniri, sed atroci supplicio interire debet. Primum enim honorem et bona omnia perdet, postea per forum circumductus, forcipibus candentibus lacerabitur, deinde insutus in eculeum cum gallo galinaceo, cane, vipera, fele, in profundum profluentem iactetur, quin et adiutores et complices, participesque sceleris huius, de quibus confitebitur, vel qui victi iure fuerint, eiusdem poenae seueritati subiiciantur.

Vicissim autem si contigerit a parentibus liberos occidi, parentes anno vno et sex septimanis carceris poenam sustineant, ac postea carcere egressi, 405/286] apud templum primarium poenitentiam agant, et quater intra annum crimen confessione publica detestentur.

Articulus XVII.

De fratricidis et sororicidis.

Fratrem vel sororem occidens hereditatis caussa, conuictus iustis probationibus, capitis poena plectatur; sors vero occisi fratris vel sororis aliis

---

takowy gardłęm ma byc karan, a to imięnie, ktoreby na niego y na dzieci iego przypasc miało, spadywa na inszą bracią abo na siostry, abo tesz na stryie y bliskiech w tym domu. Tymze obyczaięm iesliby ziac zabieł surzyna swego, tedy zona iego, siostra tego zabitego y dzieci iey do imion po bracie swoięm nięma miec niczego; a tęn kto zabieł, ma gardłęm karan byc. Tosz prawo y na tych, ktoby krewnego swoiego zabieł, chocia y dalekiego w rodzaiu.

Artikuł 18.

Gdyby sługa pana swego ranieł abo zabieł.

Vstawuięm, gdyby ktory sługa wziąwszy przed się zły vmysł, pana swego ranieł abo zabieł, takowy ma srogo karan byc gardłęm iako zdrayca. A iesliby niezabieł ani ranieł, iedno broni przeciw panu swęmu dobeł, takowy rękę traci. .

Artikuł 19.

Ktoby komu na drodze zasiadł, a w tęmby sam był zabit.

Vstawuięm, gdyby ktory slachcic drugięmu slachcicowi dobrowolną drogę zasiadł, chcący go zabic abo ranic, a tęn broniąc gardła swoiego y niemaiący z nim zadnego zascia, tego, kto zasiadł, zabieł, tedy skoro po onym zabiciu ma iachac y opowiadac to vrzędowi y wyswiadczyc się ludzmi dobręmi wiarygodnęmi, yz tęn zabity zasiadł y początkiem sąm tego zabicia beł. A gdy na tym y s tym dowodęm przysięgę uczyni, wolnym będzie od głowszczyzny y od siedzęnia.

fratribus et sororibus accrescet, exclusis heredibus fratricidae seu sororicidae; quin etiam, si fratres aut sorores occisi non extiterint, a patruis et propinquis heredes parricidae excludentur. Eadem ratione si sororis maritus fratrem vel sororem vxoris occiderit, nec soror nec eius liberi in occisi portionem bonorum succedent, parricida vero capite damnabitur.

Haec eadem poena et cognatos, agnatos, affines remotioris gradus occidentium erit.

Articulus XVIII.

De poena seruorum dominos occidentium vel aggredientium.

406/287] Seruus dominum dolo malo occidens vel vulnerans, graui supplicio tanquam proditor improbissimus seuerae mortis poena plectatur. Si nec occiderit, nec vulnerauerit, telum tamen in dominum strinxerit, manus abscissione puniatur.

Articulus XIX.

Aggressores posse impune occidi.

Nobilis quispiam si nobilem praetereuntem ex insidiis animo eum occidendi vel vulnerandi in itinere aggressus fuerit, atque si necessario se defendens aggressorem occiderit, magistratum continuo adeat, et fidedignorum testimonio accito, sibi insidias factas esse testetur, cum quo testimonio iuramento se expurgabit, atque ita capitis absoluetur.

Artikuł 20.

Gdyby się komu szkoda abo gwałt stał tak w czyięm domu, iako y na drodze z wiadomoscią gospodarską.

Vstawuięm, gdyby komukolwiek w czyięm domu abo na drodze z wiadomoscią gospodarską domowego iaka szkoda abo gwałt stał się a onby gospodarz był do sądu pozwan y bełoby to nan słusznym dowodęm abo iakięmi znaki vrzędownie przewiedziono, takowy winięn będzie on gwałt y szkodę swoięmi pięniędzmi płacic y oprawic, a tych gwałtownikow abo szkodnikow sobie szukac; nizli iesliby v tego gospodarza abo v pomocnikow iego lice naleziono, tedy u prawa ma byc skazowano, tak iako nizey o rozboynikach iest napisano.

Artikuł 21.

Ktoby na czyie imięnie, na sioło, na ludzie nasławszy, abo sam naiachawszy, gwałtęm pobieł, pograbieł.

Vstawuięm, ktoby na czyie imięnie, na sioło, na ludzie sam gwałtęm naiachał abo nasłał, tam szkody, rany, grabieze gwałtownie poczynieł, takowy stronie obrazony, na czym dowod słuszny vczyni, ma gwałt y rany płacic, a grabiesz z nawiąską powracac y wszystkie szkody dobrze zapłacic; a chociaby nieranieł, tylko naiachał y grabieł, takze gwałt ma zapłacic y grabieze z nawiąską powracac.

Articulus XX.

De iure hospitii violato.

407/288] Si hospitio receptum hospes iniuria domi suae vel domo egressum, in itinere vel ipse afficiat, vim inferat, damnumue aliquod det, vel affici, inferri, dari procuret, in ius vocatus et iustis probationibus conuictus, vel praesumptionibus euidentibus deprehensus, iniuriae violentiaeque multam luet, damnum vero de suo praestabit. In eos autem, qui suum hospitem iniuria, vi, damno affecerint, actionibus experiundi potestatem habebit. Sed si res hospiti per vim ablatae in hospitio domoue hospitis vel complicum eius reppertae fuerint, is ita damnabitur, vti infra de grassatoribus statutum est.

Articulus XXI.

De inuadentibus fundos alienos.

Fundos alienos vi inuadentes vel inuadere mandantes, parti vim passae et violentiae et vulnerum multa ac compensatione satisfaciant et damna data praestent, raptaque duplione cumulata restituant; quamuis etiam neminem vulnerauerint, aliquid tamen rapuerint, nihilominus eadem poena tenebuntur.

408/289]

Articulus XXII.

Poena violentiae.

Poena violentiae priuatim vel publice illatae, legitimis rationibus probatae, duodecem siclorum erit.

Artikuł 22.

Wina za gwałt pospolity sąsiedzki.

Vstawuięm za kozdy gwałt pospolity sąsiedzki, vrzędownie przewiedziony, ma byc skazano stronie obrazony 12 rublow groszy.

Artikuł 23.

Gdyby slachcic slachcica na drodze rozbieł.

Vstawuięm, iesliby slachcic slachcica na drodze rozbieł, a on rozbity w personie iego poznał y przed vrzędęm tegosz czasu rany swoie okazawszy, tego w personie mianował, a przyciągnąwszy go ku prawu wedle okazania ran swoich, bliszszey będzie sąm z sescią slachcicow na niego przysiądz; a gdy poprzysięze, tęn ma byc gardłęm karan, iako rozboynik. A iesliby strona powodowa z szescią slachcicow poprzysiądz niechciała, tedy tęn obzałowany takze z szescią slachcicow ma się odprzysiądz; a niebędzieli miał s kim odprzysiądz się, tedy strona powodowa samo trzecia ma go na ranach y na szkodach swoich poprzysiądz. A iesliby się na drodze zwada stała a łupu zadnego niebyło, a strona załobliwa przed się dała winę rozboynikowi, tedy telko rany za dowodęm słusznym będzie winięn płacic, a gardła dla rozboiu mianowanego nietraci.

Artikuł 24.

Gdyby kielku braci rodzonych dorosli abo niedorosli oyca abo z niech ktoregokolwiek zabito.

Vstawuięm, iz gdyby beło kielka braci rodzony, lata zupełne maiący abo y niedorosli, tesz dzielęni abo niedzielęni, a iednegoby z nich abo oyca

Articulus XXIII.
De grassaturis.

Nobilis nobilem in itinere publico aggrediens, quem aggressuram passus de facie nouerit, denuntiationibus apud magistratum in continenti vtatur, vulnera commonstret ac aggressoris nomen deferat, aggressoremque in ius vocatum ipsemet sextus cum testibus nobilibus conuincat, qui grassaturae poenas capite dabit. Si accusator tot testes ad condemnandum reum non habuerit, reus sex testium et suo se iuramento obiecti criminis absoluet. Si nec is quoque tot ad sui defensam testes producere potuerit, actor cum duobus testibus et vulnera sibi illata et damna data iuramento probabit.

409/290] Si tamen in itinere casu rixati sint, nec praeda consequatur aut spolia, actor non plus quam vulnerum multam obtinebit.

Articulus XXIIII.
De pluribus, ad quos caedis persecutio pertinet.

Si contigerit communem patrem vel fratrem occidi, aliis fratribus non emancipatis seu emancipatis, puberibus seu impuberibus absentibus, praesentes absentibus de caede patris vel fratris significent ac moneant, ut simul caedis actionem communem persequantur. Si in hoc Magno Ducatu praesentes adsint, nec actionem persequi velint, qui domi remansit, solus de capite

---

zabito, a inszy bracia byliby po słuzbach abo w cudzy zięmi, tedy ktory będzie w domu, ma bracią swoię obesłac, aby z nim pospołu głowszczyzny szukali, y iesliby bracia iego będący w tutecznym panstwie naszym, z nim pospołu głowszczyzny szukac niechcieli, tedy tęn, ktory doma mieszka, sąm ty głowszczyzny dochodzic ma, y doszedszy, tedy s tą bracią swą niebędzie się powinięn dzielic, okrom tego, ktoryby beł w cudzy zięmi. A przyiachawszy tam stąd, ku tyby się głowszczyznie przypytywał, takowy gdy nakład iego, co on dochodząc tey głowszczyzny, będzie nałozeł i ięmu częsc swoię, ktoraby miedzy bracią na niego przysc miała, odłozyc, tedy ma tesz miedzy bracią swą ku częsci rowny przypuszczon byc.

Artikuł 25.
Kto z bliskiech iedęn po drugięm ma głowszczyzny dochodzic.

Kiedyby kielka braci beło i siostr rodzonych wyposazonych, a iedęn brat abo ociec zabit beł, tedy oni bracia mimo siostry wyposazone maią głowszczyzny dochodzic; a iesliby bracia zmarli, tedy y dziewki wyposazone maią głowszczyzny szukac. A iesliby synowie y dziewki zmarli, tedy maią bliscy dochodzic.

Artikuł 26.
O zwadach, gdyby iedęn drugiego raniwszy, do prawa pozwał, a swiadkowby nięmieli z obu stron.

Tesz ustawuięm, kiedyby się kto s kim zwadziel a w ony zwadzie obadwaby się ranieli, y iedęn s tych pozwan był do prawa a swiadkowby

occisi patris et fratris et cognati actionem instituat; quaecunque autem pecuniaria multa decernetur, ei soli cedat, excepto si fratres vel cognati peregrinarentur, reuersi enim partem suam consequentur, impensis in litem factis ei, qui caussam est sumptu suo persecutus, redditis.

410/291] **Articulus XXV.**

Ad quos caedis parentum persecutio pertinet.

Exstantibus fratribus aliquot et sororibus, dotatis vel non dotatis, quorum pater vel frater sint occisi, fratres multam caedis non sorores iam dotatae consequentur; si fratres non exstent, sorores, quamuis dotatae, iis quoque non exstantibus, agnati vel cognati multa potientur.

Articulus XXVI.

De vulnerationibus in rixa contingentibus.

Mutuo si qui se vulnerent et alteruter in ius vocetur, nec vtrinque testes, quibus rixae initium probetur, appareant, et vterque iuramentum sibi probationis deferri contendat, iudices rem sortibus committant et cui sorte probationis beneficium obtigerit, iuratus, multam pro suae vitae conditione obtinebit.

Si vtrinque se duo occidant, nec testimonium vtrinque exstet vtrinque
411/292] homicidii compensatione perimetur actio. Si alter vulneratus, alter

---

miedzy sobą nięmieli, ktoby miał miedzy nięmi rozeznac, a iedęnby drugięmu niedopusciel, gdzieby się oba targnęli do przysięgi, tedy z sądu maią im kazac zcrebiey abo losy rzucic y czy się los wyimie naprzod, tęn ma przysiądz na ranach swoich y na początku, yz on pierwy począł bic y za onym początkiem zwada się stała; a gdy on przysieze, tedy tęn tęmu przysięgłęmu ma za rany płacic, iakiego stanu będzie. A gdzieby w ony zwadzie obadwa się zabieli, a niebełoby swiadkow na obiedwie stronie, ięno potomkowie albo bliscy zabitech, głowscyzny na sobie szukac nięmaią; a iesli v iedny strony rany będą a z drugi strony zabity, tedy przy onym zabitęm bliszszey będzie dowod vczynic, nizli przy rannym. A gdy będzie prawęm przekonan, ma głowszczyznę płacic. Takze tesz ma siedziec rok y szesc niedziel; a za chłopa prostego więzięnia niepowinięn cierpiec, tylko głowszczyznę płacic.

Artikuł 27.

O zwadach wieczornych, ktoby przy niey swięcę zgasieł y ktoby z przygody a nieumislnie kogo zabieł.

Tesz kiedyby kto przy iaki wieczorny zwadzie swięcę zgasieł a w tym kogo s tych, ktorzy przy ty zwadzie byli, raniono beło niewiedząc od kogo, a pozwałby do sądu tego, kto zgasieł swięcę, mianuiący tak: zem ia w ty zwadzie ranion a niewięm od kogo za przyczyną twoią, a na toby dowod czyniel, a iesliby dowodu nięmiał a smiałby przysiądz, tedy tęn, kto swięcę zgasieł, powinięn ięmu będzie rany płacic, tak tesz y głowszczyznę, y ta-

occisus sit, propinquis occisi decernetur probatio per iuramentum contra vulneratum, qui multam seu compensationem centum sexagenarum soluet; et si occisus nobilis fuerit, carcere anno et sex hebdomadibus detinebitur, si ignobilis sit, multa persoluta poenam carceris homicida non sustinebit.

Articulus XXVII.

De homicidiis causalibus.

Si quis in rixa nocturna lumen extinxerit et tum vulneratus aliquis per tenebras auctorem vulneris scire non poterit, qui lumen extinxit, in ius vocatus et conuictus vel testimonio vel si hoc desit, iuramento vulnerati ei pro vulnere satisfaciet. Ac idem si forte quis occidatur, statuimus, nam is, qui lumen extinxit, subsecuto homicidio, et multa et carcere in homicidas statuto puniendus est, quam poenam postquam luerit, quem auctorem vulneris vel homicidii esse nouerit, iure conueniat. Si quis casu non vo- [412/293
luntarie hominem a se occisum et hominum testimonio ac suo solius iuramento probauerit, nihilominus multa centum sexagenarum satisfaciet et carcerem homicidii sustinebit, si nobilem etiam casu fortuito occiderit.

---

kowy przygodzie chcęmy miec, aby sądzono, iako wyszey opisano. A tęn zapłaciwszy rany abo głowszczyznę y zasiedziawszy rok y szesc niedziel, ma sobie winnego szukac. Tymze obyczaięm ktoby kogo s przygody zabieł a powiedział, zem to nieumyslnie vczynieł, tedy ma tęn wyswiadczyc się ludzmi dobręmi, wiary godnęmi, ktorzy przy tym beli y to widzieli, iz z przygody się stało, a nie z umysłu, y gdy to oni zeznaią, przed się będzie powinięn na tym przysiądz, iz z przygody a nie z umysłu, iz niezwasni to zaboystwo vczynieł, a po przysiędze przecię głowszczyznę powinięn będzie płacic, y iesliby slachcica, rok y szesc niedziel ma siedziec.

Artikuł 28.

Ktoby kogo nieumislnieranieł, a o to do sądu byłby pozwan.

Tesz gdyby kto kogo drugiego o rany pozwał a on pozwany mięnieł y mowieł, zem cię ranieł nieumyslnie, a brałby się tęn pozwany na dowod, my baczący, yz nikt w niewinnosci swoi ni od kogo ran cierpiec nięma, skazuięm, yz te rany załuiącemu maią byc oprawione y nagradzane po tęmu, iako nizey napisano o zwadach.

Artikuł 29.

Gdyby ktory sługa broniąc pana swego kogo ranieł, abo zabieł, okrom yzby swowolnie.

Tesz ustawuięm, iz kiedyby w iakiey zwadzie sługa broniąc pana swego kogo ranieł abo zabieł, takowy od kozdego prawa ma byc wolęn; ale strona

Articulus XXVIII.

De vulnere casuali.

Vulnerans, in ius vocatus, si se casu vulnerasse affirmet et ad testimonium prouocet, statuimus, neminem esse quoquomodo impune laedendum, itaque pro qualitate vulnerati satisfaciat.

Articulus XXIX.

De seruo dominum defendente.

Seruus dominum in rixa defendens, si quem vulneret vel occidat, omni iudicio absoluatur, dominus tamen et vulnerum et caedis reus erit, excepto si ipsemet seruus iniussu domini eiuscemodi aliquid in conspectu eius per- 418/294] petrauerit, dominus etiamsi ei fideiussoriae cautioni addictus non sit, seruum comprehendere et in custodia adseruare ac propinquis vulnerati vel occisi factum denuntiare debet. Si indulgens in seruum noxium fugere eum permiserit, ipse et multa vulneris vel occisi capitis pro statu eius satisfaciet; et si nobilis occisus est, carceri statuto tempore sustinendo, anni et sex septimanarum, mancipabitur, solutaque multa prius, quam in carcerem iuerit, iurabit iniussu suo caedem factam; si abiurare nolit et accusatorem contra se iurare passus sit, capitis damnabitur.

---

załobliwa będzie tych ran y głowszczyzny dochodzic na iego panie, nizli iesliby czy sługa swawolnie bez roskazania pana swego przed oczyma iego kogo ranieł abo zabieł, chocby beł y nieprzyporęczon, ma go pan iego poimac y wsadziwszy do więzięnia, dac krewnym zabitego wiadomosc; a iesliby folguiąc słuzebnikowi swęmu poimac go niechciał, a onby za tym vciekł, tedy tęn pan iego będzie powinięn sam głowszczyznę płacic. A iesliby slachcica zabito, rok y szesc niedziel siedziec, a rannęmu, iakiego stanu będzie, rany oprawic y po zapłacie głowszczyzny pierwy, nizli na siedzęnie roku y szesciu niedziel przydzie, ma na tym przysiądz, yz przes roskazania y porady iego ta głowszczyzna się stała; a iesliby się odprzysiądz niechciał a pusciel stronie załobliwy na siebię poprzysiądz, tedy ma gardłęm karan byc.

Artikuł 30.

Iesliby czyi sługa vczyniwszy komu gwałt domowy abo głowszczyznę, vciekł będąc przypowiedziany.

Gdyby czyi sługa uczyniwszy gwałt domowy abo głowszczyznę, precz vciekł a v iego pana przes stronę był zastan y przypowiedzian, a on przes tę zapowiec onego vpusciel, tedy tęn pan, czyi sługa to vczynieł, sam gwałt y głowszczyznę y szkody ma płacic a sobie szukac na słudze, y zapłaciwszy ma na tęm przysiądz, yz tęn sługa krom wiadomosci y pozwolęnia iego to vczynieł, y nieiest przes innego vmyslnie s przyruki wypuszczon. A gdzieby przysiądz niechciał, tedy tęn pan sąm ma byc karan gardłęm iako gwałto-

Articulus XXX.

De seruo noxam inscio domino nocente.

Si seruus noxam nocuerit, vim priuatam vel publicam fecerit, vulnerauerit, occideritue, ac in domini domo repertus et domini fideiussoriae cautioni addictus, aufugerit, ipse dominus et vim et damna restituat et caput occisi persoluat, quibus restitutis iuret se inscio et inconsulto seruum deliquisse, nec sua voluntate seruum elapsum aufugisse; si iurare nolit, ipse pro seruo capite damnabitur. Si tamen seruus domini fideiussoriae non addictus 414/295] aufugerit et dominus iuramento se delicti eius participem non fuisse affirmauerit, absoluetur.

Articulus XXXI.

Si nemo sit, qui de capite occisi agat.

Si hospes vel peregrinus nullamque cognationem habens, occidatur, nec quisquam sit, qui ad magistratum deferat et instiget, ac de capite occisi iure agat, ita statuimus: posteaquam occisi cadauer repertum fuerit, praeses noster loci illius omnes homines vicinos, oppidanos, paganos rusticos et nostros et nobilium conuocet et inquirat diligenter ac perscrutetur semel atque iterum. Si post vnam atque alteram inquisitionem auctor caedis deprehendi nequeat, tertia inquisitio coactis hominibus instituatur, vbi omnes vicini iurare habebunt necesse, nec se auctores caedis illius, nec conscios esse, nec

---

wnik abo męzoboyca. Iesliby tęn sługa niebył przypowiedzion, tedy pan za niego niepowinięn płacic, iedno się ma odprzysiądz, yz tęn gwałt bez iego wiadomosci i pozwolęnia stał się.

Artikuł 31.

O zabiciu człowieka pȯdroznego, bezplemięnnego, kto ma opyt czynic.

Vstawuięm tesz, iesliby się trafiło y gdzieszkolwiek zabito człowieka przeiezdzego abo przesplęmięnnego, ktorego głowszczyzny niebędzieli szukac komu, tedy skoro takowego człowieka trup będzie nalezion, tegosz czasu vrząd tego zamku abo dworu naszego ma obesłac wszystkiech mieszczan y ludzi sielskiech, tak poddanych naszych, iako poddanych slacheckiech, y opyt vczynic ras y dwa. A gdzieby się na tych dwoch kopach o tym zabiciu dowiedziec nięmogli, tedy trzecią kopę przysięgłą ma vrząd zebrac, na ktory będą powinni wszyscy ci, ktorzy na ty kopie powinni stawic y przysięgac na tym, yz my nieiestesmy przyczyną tego zabitego, y o takowym zaboycy niewiedzą. A iesliby ktory z tych kopnikow na przysięzny kopie niestali, abo chociasz wstawszy, przysięgą się obwiesc niechcieli, tedy takowi będą powinni głowszczyznę sami płacic, a sobie winnego szukac; a ta głowszczyzna ma przy tym vrzędzie zostac, w ktorym tęn trup naleziono. A potym gdyby krewni onego zabitego winalezli się, ma ta głowszczyzna onym krewnym oddana byc.

a quo sit facta, scire. Si qui autem vicinorum vocati in ea hominum coactione et inquisitione vel non adfuerint vel iurare noluerint, ipsi multam occisi luent, quam magistratus adseruabit propinquis, si qui aliquando prodierint, restituendam.

415/296]

Articulus XXXII.

De praescriptione delictorum.

Si quis vim alicui inferat, furtum faciat, damnum det, nec eo nomine appelletur, contra eum, in quem delictum est, triennali spatio praescribet.

Articulus XXXIII.

De iis, qui notantur infamia.

Quisquis furti, maleficiiue illius ad supplicium damnatus, pecunia vitam redemerit, quibusue interuentu gratiae alicuius capitis poena remissa fuerit, quique in potestatem carnificis peruenerint, infamia perpetua notati, coetu bonorum excludantur, nec vllis priuilegiis nobilitatis gaudeant.

Articulus XXXIIII.

De vulneribus, quae mors culpa vulnerati consequatur.

416/297] Vulneratus si quis vel pulsatus vagetur, conuiuetur, negocietur, crapuletur, posteaque moriatur, vulnerans capitis non damnabitur, vulnerum duntaxat multam luet.

Artikuł 32.

O przemilczeniu gwałtu, złodzieystwa, szkody y grabiezu.

Vstawuięm, gdyby kto komu gwałt vczyniel abo złodzieystwo, szkodę y iaki grabiesz, a tęnby milczał od onego czasu, iako się to stało, trzy lata, tedy iusz o to będzie winięn wiecznie milczec.

Artikuł 33.

Ktoby się od smierci na złoczynstwo iakie odkupieł, abo tesz odproszon będzie, ma byc bez zecci.

Tesz iesliby kto o złodzieystwo abo o ktore inne złoczynstwo na karanie abo na smierc vrzędownie wedle prawa pospolitego skazan był, a w tym karaniu gardło swoie pięniędzmi odkupieł, od tego karania abo od stracęnia gardła przes przyiacioł swoich abo gosci posłem Panow znaiomych wyproszon był y wyprawion, abo tesz za swoy vczynek w ręku v kata był, takowy kazdy bez zecci ma byc y miedzy dobręmi ludzmi rycerskięmi nięma mieystca miec y nięma iusz więcy tego przywileiu slacheckiego uzywac.

Artikuł 34.

Ktoby po ranach, zbiciu, po karczmach, kolaciach, po targach iezdząc abo chodząc piiał.

Tesz vstawuięm, gdyby ktory slachcic bity iusz abo ranny, po onych ranach iezdziel abo chodziel po kolaciach, po targach y po karczmach piiąc,

Articulus XXXV.

De iure hospitii violato.

Qui oblitus hospitalitatis, hospiti ad se inuitato, manus violentas iniecerit, vulnus inflixerit, vocatus in ius et iustis conuictus probationibus, offenso hospiti suo pro eius status conditione multa satisfaciet ac damna praestabit, iuramento hospitis probata; pro delicto autem contra ius hospitalitatis admisso, in duodecem hebdomadarum carcerem mancipii sui coniiciatur. Si hospiti illi testimonium defuerit, quo vim sibi factam probet, eodem temporis instanti, quo vis sibi illata est, eam vim et vulnera ac damna apud circumiacentes vicinos quiritet, denuntiet, testificetur ac commonstret et ad magistratum deferat, vulneraque indicet et in acta inscribat, quibus denunitationibus praecedentibus ipse vim, vulnera et damna iureiurando suo [417/298 comprobabit, ac ad multam damnaque praestanda et ad carceris poenam inhospitalem hospitem adiget. Si quis tamen non uocatus, ad aliquem venerit aut diuerterit ac petulanter se gesserit, hospitem familiamque eius infestauerit, verberauerit, hospitii dominus testificetur iniuriam; si testes defuerint, vicinis denuntiet modo suprascripto, postea singuli, quotquot ab illo petulanti hospite vulnerati fuerint, se ab eo vulneratos et damnis affectos iurabunt, quibus et multam vulnerum praestabit et damna, carcereque duodecem septimanarum detinebitur. Si vero se vulnerauerint mutuo, ac vterque

---

na biesiadach siadał, a potym od tych ran vmarł, tedy tęn, od kogo te rany abo boy ięmu się stał, głowsczyzny płacic niebędzie powinięn, tylko za rany iego krewnym dosyc czynic ma wedle statutu.

Artikuł 35.

Ktoby goscia zwanego y niezwanego w domu swym zbił, abo gdyby się tesz gosc wszetecznie zachował.

Ktoby tesz w dom swoy pozwał do siebie goscia na vcztę, y będąc tak niebacznym, tego goscia swego zwanego w domu swoim zelzeł, zbieł albo ranieł, a tęnby gosc pozwawszy go do prawa, to na niego słusznym dowodęm przewiodł, takowy stronie obrazony s prawa ma nawiązac wedle stanu iego y szkodę płacic, na czym przysięze; a za takowy występ ma siedziec w zamku naszym, w powiecie tamesznym, gdzie osiadłosc ma, dwanascie niedziel. A iesliby ten gosc zwany, dowodu słusznego nięmiał, tedy zarazęm ma tegosz czasu, skoro po zranięniu okazac rany y szkodę swoię ludziom stronnym, okolicznym sąsiadom y obzałowac vrzędowi, takze rany y szkodę swoię ludziom stronnym, okolicznym sąsiadom y obzałowac vrzędowi, takze rany opowiadac y w xięgi zapisac, a przy tym opowiadaniu na ranach y szkodach swoich ma sąm przysiądz; a tęn winięn go nawiązac, siedzęnie przyiąc y szkody płacic według tego, iako wyszey w tym artikule napisano. Nizli iesliby tesz gosc zwany wiachawszy w cudzy dom, był tak wszeteczny, gospodarza domowego tak tesz gospodynią abo syna zbieł abo ranieł, tedy na takowego goscia takiesz słusznym dowodęm v prawa tego

actoratum sibi ac probationem contra alterum decerni contendat, sorte contentio dirimatur, ac cui cesserit sors, ille vulnera et damna iuramento obtinebit.

Eądem erit ratio hospitis non vocati quidem, sed a domino domus humaniter excepti.

418/299]

Distinctio duodecima.

De modo multarum.

Articulus I.

De multis caedis et vulnerum hominum ignobilium.

Ascripticiis, qui loricati dominis suis militant, nec alia munera obeunt, ab aliquo caesis, quinquaginta sexagenae multa erit; censitis, qui *putni* vocantur, triginta; apiariis seu mellariis, viginti; colonis, villicas operas debentibus, totidem; seruis innatis seu originariis decem sexagenae. Horum omnium vxoribus multa duplo maior, quam virorum erit. Non occisis autem sed vulneratis loricatis sicli sex, censitis tres, mellariis duo, agricolis vnus, originariis quinquaginta grossi multa erit; vxoribus vulneratis duplex.

---

ma dowiesc; a gdyby dowodu nięmiał, tedy takze ma opowiadac ludziom stronnym y okazowac, a przy onym opowiadaniu tak stronnym ludziom, iako y vrzędowi ma kazdy z niech z osoby swey, kogo w domu rani, poprzysiądz, tak na ranach iego y na szkodach, a gdy przysięzę, takowy gosc domowęmu gospodarzowi abo zęnie y synowi, kto z niech ranięn będzie, obrazony stronie ma rany nawiązac y szkody, na czym przysięze, płacic, y na zamku siedziec takze 12 niedziel. A gdy się w zwadzie obadwa ranieli, tak gospodarz iako y gosc, a dowoduby na to z obu stron nięmieli, a targnęliby się obadwa ku przysiędze, tedy losy rzucic, y czyi się los wymie, tęn ma na ranach y na szkodach swoich przysiądz. A gdyby gosc w dom czyi przyiachał niezwany, a tęnby pan domowy przyiął go w dom swoy za goscia, y coby się pod tymze obyczaięm przytrafiełо na obie stronie, tak gosciowi iako y domowęmu gospodarzowi albo panu, tedy tosz prawo na obiedwie stronie, iako wyszey w tęm artykule opisano.

Rozdział dwunasty.

O głowsczyznach y nawiąskach ludzi prostych.

Artikuł pierwszy.

Głowsczyzna y nawiąska sługom pancernym, putnym, ludzi prostych, parobkow y zonom ich.

Głowszczyzna pancernęmu słudze pięcdziesiąd kop groszy, putnęmu słudze trzydziesci kop groszy, bartnikowi dwadziescia kop groszy, ciahłęmu

419/300]

Articulus II.

De procuratoribus seu actoribus praediorum.

Villico, actori seu aduocato, clauigero et ascripticiorum selecto, vulgo seni dicto, caeso, quadraginta sexagenae, vulnerato autem tres sicli multa esto. Si seruus originarius iis praediatoriis muneribus fungatur et villicus, actor clauigerque sit, ocidaturque, occisi multa duodecem sexagenarum erit, vulnerati vero siclus vnus; si nobilis genere iis quoque muneribus in praediis praepositus occidatur, multam nobilis non amittit.

Articulus III.

De opificibus.

Aurificibus, organistis, bombardariis seu pyxidariis, phrigionibus seu acupictoribus, pictoribus, falconum curatoribus, agasonibus, sarctoribus, tapetificibus occisis, multa triginta sexagenae, vulneratis tres sicli erunt, vxoribus eorum duplex; architecto, fabro lignario, fabro ferrario, fabro cementario, 420/301] figulo, venatori, aurigae viginti sexagenae caesis, vulneratis duo sicli multa erit; vxoribus eorum itidem duplex; eadem aestimatione reliquis omnibus opificibus vxoribusque eorum multa debebitur.

---

człowiekowi dwadziescia kop groszy, parobkowi dziesięc kop groszy, a zonom ich sowito.

Tymze nawiąska: pancernęmu słudze szesc rublow groszey, putnęmu trzy ruble groszy, bartnikowi dwa rubla groszey, ciahłęmu rubl groszey, parobkowi pięcdziesiąt groszy, a zonom ich sowito.

Zonce, ktora męza niemiała y nięma, groszy pięcdziesiąd.

Artikuł wtory.

Głowsczyzny y nawiąski tywonom, klucznikom, woytom, starcom y ławnikom sielskięm.

Tywonowi, klucznikowi, starcowi, woytowi głowszczyzny czterydziesci kop groszy; a iesliby niewolnik ktory w tych vrzędziech był, tedy ięmu w urzędzie dwadziescia kop groszy głowszczyzny a nawiąski rubl groszy. A iesliby ktory w kluczach w woytostwie slachcic beł, takowęmu przed się głowszczyzna ma byc wedle stanu slacheckiego. A nawiąski tywonowi, klucznikowi, woytowi, starcowi po trzy ruble groszey, a ławnikowi dwa rubla gr.

Artikuł trzeci.

O głowsczyzny rzęmieslnym ludziom.

Złotarzowi, organiscie, puszkarzowi, hawtarzowi, malarzowi, sokolnikowi, masztalerzowi, krawcowi, hawtarce, kobiernikowi y tym wszystkim głowszczyzny po trzydziesci kop groszy a nawiąski po trzy ruble gr. a zonom ich sowito; ciesli, kowalowi, stolarzowi, pisarzowi, woznicy, mularzu, garncarzowi, tym wszystkim głowszczyzny po dwadziescia kop groszy a nawiąski

Articulus IIII.

De Iudaeis.

Iudaei ne preciosis vestibus induantur, torquibus aureis ne ornentur, ne auro argentoque, ne cingulis argenteis gladiisque argento fabrefactis vtantur; sed ornatus eorum discretus ab ornatu Christianorum sit, mitras crocei coloris viri, vittas mulieres eiusdem coloris gestent, ut a Christianis internosci queant.

Articulus V.

Iudaei, Scythae et reliqui infideles muneribus publicis ne fungantur.

Statuimus, ne quis deinceps Iudaeorum, Scytharum et infidelium a no-
421/302] bis vel a senatoribus nostris ullis dignitatibus ornetur, publicisque muneribus praeficiatur, neue Christianos in seruitute teneat. Si quis autem illorum Christianum mancipium in perpetuam seruitutem emerit, precium mancipii perdet, Christianus autem, qui mancipi erat, liber erit. Si tamen quis istorum infidelium Christianum hominem emere vel sibi iure ex decreto iudicii, in acta publica inscripti, quouis nomine addictum, vindicare volet, quamuis pecunia, qua emptus et cuius nomine Christianus infideli addictus erit, maxima fuerit, operis diurnis septennii libertatem obtinebit. Si vero minor pecunia fuerit, quam quae septennii operas adaequet, in singulos annos quinquageni grossi de summa debiti virorum deducantur, de mulierum

---

po dwa rubla gr. a zonom ich sowito. Po tęmusz y inszym rzemięsnikom, ktorych tu niepisano, ma byc płacono, iako ciesli, a zonom ich sowito.

Artikuł czwarty.

O noszęniu zydowskim, iz w szatach kosztownych ze złotęm y srebręm sami y zony ich chodzic nięmaią.

Zydowie w kosztownych szatach z łancuchy złotęmi sami y zony ich we złocie y we srebrze chodzic, takze srebra na pasiech y na kordziech nosic nięmaią, ale vbior ich ma byc znaczny, czapki abo bierlety zołte, takze y zawicia białych głow, płotno zołte abo tęmu podobne, y zeby znaki pewne y rozeznanie było.

Artikuł 5.

Zyd, Tatarzyn y kazdy Besurmianin na vrząd przełozon y krzescian w niewoli miec nięma.

Vstawuięm, yz od tego czasu niechcęmy, aby zyd, Tatarzyn y kazdy Besurmianin na dostoinstwo ani na ktory vrząd od nas hospodara ani od Panow Rad przełozon niebył i Chrzescıan w niewoli nięmiał; a iesliby ktory z nich krzescianina kupieł w wieczną niewolą, takowy pieniądze traci, a ten krzescianin ma byc wolęn. A iesliby chłopa abo zonkę zakupieł, tedy ma przysc przed vrząd abo tesz do sądu, y w czym zakupion albo w zapłacie iaki wydan będzie, do xiąg ma zapisac, y będzieli summa wielka, tedy tęn zakupięn y zakupka za siedm lat s tych pięniędzy wyrobic się ma; a iesliby summa niewielka była, tedy s tych pięniędzy na kozdy rok wypusku

triginta; interim tamen in perpetuam hereditariamque seruitutem Christianos ne redigant, neue ad infidelitatem suam conuertant vel ad circumcisionem hortentur vel cogant; qui secus infidelium fecerint, iure victi, sine vlla misericordiae venia igne crementur; quae res magistratus maximae curae et diligenti inquisitioni commissa esto. Nutrices Christianae infantes Iudaeorum et infidelium ne nutricantor; quisquis autem nutrices vi vel precio ad [422/303 nutricandos infidelium infantes coegerit, iustis probationibus victus, capite poenas dabit.

Eadem erit ratio, si cui Iudaeorum vel Tartarorum vel infidelium curiam nostram vel bona immobilia cum hominibus ascripticiis donauerimus; infideles enim homines Christianos a nobis donatos, seu homines sint militiae destinati, qui loricati vocantur, siue censiti, coloni et agricolae, ne tributis et operis insuetis onerent, prohibemus; si enim iis angariis oppressi aufugerint, et se vel in nostram vel quorumuis potestatem contulerint, eos seruorum loco non censebimus, sed liberos esse iubebimus, fundus nihilominus, quem profugi deseruerunt, donatariorum erit.

Articulus VI.

De multa Tartarorum.

Tartarorum ducibus, proceribus, militibus, beneficio maiorum nostrorum ac nostro bona immobilia in hoc ducatu possidentibus, qui militando rei-

---

ma byc chłopu pięcdziesiąd groszy, a niewiescie pułkopy groszy; nizli maiący takowych zakupniow, dzieci ich w zydostwo ani w Besurmanstwo namawiac ani obrzezowac nię maią. A ktoryby smiał to vczynic, a przed vrzędęm to beło na niego przewiedziono, tedy krom zadnego miłosierdzia takowy ognięm karan byc ma, czego vrząd nasz s pilnoscią tego strzec y o tym dostatecznie wywiadowac się ma. A mamkami Chrzescianki v dzieci zydowskich y tesz v kazdych dzieci Besurmianskiech byc nięmaią; a ktoby Chrzescianki ku tęmu namawiał y przyniewalał, a toby na niego słusznie wedle prawa beło przewiedziono, takowy ma byc gardłęm karan. Tymze tesz obyczaięm, chociabychmy ktoręmu Tatarzynowi abo zydowi abo Besurmianinowi dwor nasz abo imięnie z ludzmi dali, maią się takowi zydowie y Besurmianie na wysługach swoich przeciwko Krzescianskiech ludzi iako putnych, tak y ciahłych zachowac, a ich ku podatkom y słuzbom niezwykłym nieprzyniewolali. Ale iesliby ci ludzie naszey za takowym zniewolęnięm precz odesli y zasiedli na zięmiach naszych abo kniaskiech, panskiech y slacheckiech, takowych za wolnych miec chcęmy, nizli ziemie ich maią zostac przy takowym, komu dano wedle daniny naszey.

Artikuł 6.

Nawiąska Tatarom, ktorzy na służbie zięmski bywaią y rzemięsłnym, o głowsczyznach y o zonach ich.

Vstawnięm, ktorzy kniaziowie y murzowie Tatarowie zakonu Besurmianskiego maią osiadłosc, imiona zięmskie z nadania przodkow naszych

publicae operam nauant militiaeque muneribus funguntur, et nomina in mi-
[128/304] litiam dedisse comperti sunt, eadem, quae nobilium, multae aestimatio seu caesis seu vulneratis erit, id est sexagenae centum sine poena carceris; vxoribus autem duplex. Tartaris vero vectura quaestum facientibus, hortulanis, veterinariis, cerdonibus vel opificinam aliquam facientibus, multa vulneraria siclus vnus, capitalis duodecem sexagenae erunt; vxoribus eorum alterum tantum.

Articulus VII.

De noxali caussa.

Liber homo pro nullo delicto noxae dedatur et in seruitutem redigatur; aeris tamen alieni iudicatus, dedi potest et ad labores cogi. Cui, si adultus est, operae in singulos dieś, modo, qui supra est scriptus, de summa debiti deduci debent, id est, pro operis viri pecuniae nomine addicti in singulos annos, quinquageni, feminae triceni grossi; si vero ad vitae finem operis suis debitam pecuniam, cuius nomine sunt addicti, non compensauerint, liberi eorum compensent; qui si adulti sint, eadem operarum compensatione sortem debiti diminuent.

Hominum etiam oppigneratorum operae hoc quoqúe modo deduci de summa debent.

---

y nas samych, y iesli ci bywaią na słuzbach naszych hospodarskiech y zięmskiech, w rotach przy hetmaniech naszych y reiestrach woięnnych są napisane, takowym nawiąska ma byc iako slachcicowi, y zonom ich sowito, a głowszczyzny sto kop groszy bez siedzęnia. Ktorzy Tatarowie furlonęm się zywią, ogrodne rzeczy sprawuią, bydłęm targuią, skory dębią, y iakięmkolwiek rzęmiesłęm zywnosc sobie zarabiaią, głowszczyzny mu 20 kop groszey, a nawiąski takowym rubl groszy, a zonom ich sowito.

Artikuł 7.

Człowiek wolny nięma byc w niewolą wydan y wypuszczon za wysługę summy pięniędzy.

Tesz vstawuięm, yz człowiek wolny za zadęn występ w niewolą wieczną wydan byc nięma, a iesliby w sumie wielki beł wydan, ma s ty summy wyrobic się, a wypusku na kozdy rok męszczyznie 50 gr. a niewiescie trzydziesci groszy. A iesliby s ty summy do smierci wysłuzyc się nie mogł, a będzieli miec dzieci, tedy dzieci iego maią się s tey summy wyrabiac; a wypusku dorosłym dzieciom po tęmusz ma byc, wyszey napisano, a zakupnym ludziom tymze obyczaięm sumy pięniędzy wypusk ma byc.

Artikuł 8.

O człowieku oyczystym odeszłym dawnosc zięmska.

Gdyby ktory człowiek oyczysty odszedszy od pana swego y zadawszy się iako niedaleko w piąciu abo w dziesiąciu milach mięszkał, a tęnby pan

Articulus VIII.

De seruis innatis.

424/305] Seruus ascripticius innatus, si profugerit ad vicinum quinque vel ad summum decem miliaribus distantem, nec dominus decennio eum repetierit, liber a iure domini prioris erit; si vltra decem miliaria profugerit, domino ignorante, posteaque propius dominum accesserit et degerit, praescriptione decennii libertatem non obtinebit, nisi ab eo tempore, quo intra decem miliaria remigrauerit, decennium interuenerit.

Articulus IX.

De seruis fugitiuis exhibendis.

Cuius seruus innatus seu originarius, peculiaris ac vernaculus, profugus apud aliquem repertus, utque dedatur, postulatus fuerit, si seruus se in libertatem asserens, dedi nolit, et qui seruum possidet, diem litis vindiciarum non dicat, in ius terrestre vocetur; et si dominus serui probauerit, suum seruum esse, et se deditionem a possidente semel atque iterum postulasse nec impetrasse, ab eo tempore, ex quo seruum dedi sibi postulauit, in singulas hebdomadas pro operis senos grossos ab occupante suum [425/306 seruum, et si interim aufugerit, aestimationem statutam precii seruilis consequetur.

---

iego nieszukal y dawnosc zięmską dziesięc lat przemilczal, tedy iuz o tego człowieka ma wiecznie milczec. Iesliby tesz tęn człowiek oyczysty odszedszy od pana swego y mięszkał daleko w kielkudziesiąd milach, a pan iego o nięm niewiedział, a potymby zasię przyszedszy, przemięszkiwał blisko, tedy chociaby w onym czasie y dawnosc zięmska zaszła, wolno będzie ięmu tego człowieka swego prawęm dochodzic, tylkoby dawnosci nięomieszkał od tego czasu, iako blisko mieszkac przydzie.

Artikuł 9.

Ktoby na człowieka wolnego abo niewolnego zbiegłego prawa dac niechciał, ma go nawiązac.

Tesz iesliby ktory człowiek niepochozy abo czeladnik niewolny za kogo zaszedł a powiedziałby się wolnym, a on pan, czyi człowiek abo czeladnik, prosiełby v onego pana prawa, a tęn pan ięmu na niego prawa dac niechciał, tedy takowy ma przyciągnion byc ku prawu zięmskięmu, y iesliby tęn pan, czyi człowiek nieprzychozy abo czeladnik zyskał prawęm, yz iego oyczyc abo niewolnik, a na onego pana, v kogo będzie tęn człowiek, przewiedzie prawęm, iz v niego prosieł sprawiedliwosci roz y dwa, a on prawa dac niechciał, tedy tęn pan ma nawiązac onego człowieka abo czeladnika od tego czasu, iako v niego prawa prosieł, za kazdą niedzielę po 6 groszy; a iesliby vciekł, tedy ma go płacic po tęmu, iako o głowszczyznach iest wyszey napisano.

Articulus X.

De seruo corrupto.

Qui seruos alienos dolo malo sollicitauerit, persuaserit, abduxerit, receperit, vel sciens fugitiuos esse, post edictum publicatum caelauerit, sique fugitiuus interim aufugiat, receptator ille iure victus, fugitiuum inuenire et domino restituere damnas erit; ni restituat, precium serui domino praestabit, et in singulas hebdomadas ab eo tempore, quo operae intermissae sunt, senos grossos soluet.

Articulus XI.

De liberis hominibus, qui se famis tempore venunderunt.

Qui seipsum vel filium, vel liberum hominem famis tempore ad precium participandum venundederit, et in seruitutem alicuius, facta chirographi cautione, redegerit, is contractus propter inhumanitatem irritus erit, sed [426/307 posteaquam fames cessauerit, qui se suosque venundedit, restituto venditionis precio et ipse liber erit, et quos venundedit, liberi erunt. Sed si seruos vendiderit, rata erit venditio perpetuo valitura.

Articulus XII.

Qui famis tempore seruuos a se abigunt nec alunt, seruique a famis periculo seruati sunt, in pristinorum dominorum potestatem non recidant,

---

Artikuł 10.

O czeladzi niewolny, ktora vciecze od pana swego.

Vstawuięm, gdyby kto czyię czeladz niewolną wywiodł, abo wiedzący zakas, v siebie ią przechowywał, a toby na niego prawęm beło przewiedziono, tedy takowy będzie powinięn tę czeladz odyskiwac y odyskawszy tęmu panu oddac. A gdzieby iey odyskac nięmogł abo niechciał, tedy będzie powinięn tę częladz sąm vstawą mianowaną płacic, iako wyszey napisano, y szkodę oprawic od tego czasu, od ktorego ięmu ta czeladz nierobięła; a chłopu y niewiescie za kozdą niedzielę po szesci groszy.

Artikuł 11.

O ludziach wolnych, ktorych w głod przedawaią.

Ktoby w głod sąm siebie, syna abo tesz ktorego człowieka wolnego w niewolą przedał, y list na to dał, takowy list nięma byc dzierzan, ale iako głod minie, a on piniędzy dostanie, ma mu pięniądze oddac; nizli iesliby kto czeladz swoię niewolną przedał, ta wedle przedazy ma wiecznie dzierzana byc.

Artikuł 12.

W głod ktoby swoię czeladz wygnał.

Tesz vstawuięm, iesliby kto w głod czeladz swoię niewolną wybieł z domu precz, niechcący ich karmic y przechowywac, a ta czeladz samaby się w głod przekarmieła, takowi nięmaią byc niewolnęmi ale wolnęmi będą.

sed liberi sint: ista tamen conditione, si serui illi apud magistratum terrestrem uel ciuilem se pulsos a dominis et alimonia destitutos protestati sint, magistratus autem allegent ad dominum ac de facto perquirant, si dominus fateatur a se pulsos, liberi perpetuo, quos ipse Deus seruauit, sint.

Articulus XIII.

Caussae, ex quibus homines serui censentur et fiunt.

427/308] Serui aut nascuntur, aut fiunt; qui ex seruis nascuntur, fiunt et sunt serui; qui in bello capti, non occiduntur, sed seruantur, fiunt etiam serui; qui se ipsi in seruitutem ad precium participandum venundederint.

Si quis ancillam alienam, sciens esse seruam, vxorem duxerit, quamuis ipse liber sit, et ipse et liberi eius in seruitutem eius, cuius ancilla est, redigentur. Si quoque mulier libera seruo nupserit, in dominium eius, cui maritus seruitutem seruit, recidet.

Verum si per ignorantiam liber cum serua, quam liberam esse credidit, et e contra, libera cum seruo, liberum esse credens, matrimonium contraxerit, intra annum ad forum spiritale in ius coniugem vocet, et iudicio illius fori diuortium faciat, in pristinamque libertatem se asserat.

A wszakze tym obyczaięm, iz kiedy tę czeladz wybie, tedy się oni maią opowiadac vrzędowi w powieciech abo vrzędowi miesckięmu, bornistrzom abo mieszczanom, yz ich wybieł a karmic niechciał. A ci, ktorym się opowiadaią, maią obesłac tego, czyia czeladz, abo tego pana, y iesli zezna, ze dla głodu ich wygnał z domu, niechcący karmic, tedy ona czeladz iusz wiecznie ma byc wolna.

Artikuł 13.

Niewolnicy maią byc s troiakiech przyczyn.

Tesz vstawuięm, yz niewolnicy maią byc s troiakiech przyczyn: pierwsza, ktorzy z dawna w niewoli są, abo z niewolnych się rodzą; drudzy ktorzy plonęm zawiedzęni są z ziemie nieprzyiacielski; trzecia, gdyby się sami w niewolą podali. A ktoby tesz widząc niewiastę niewolną, w małzęnstwo ią poiął, choc człowiek wolny, y sam takowy ma byc w niewoli y dzieci ich będą tak męskiego iako y niewiesciego stanu. Tymze obyczaiem y niewiasta, iesliby wolną będący, a wiedzac za niewolnego poszła, tedy sama y dzieci ich w niewoli maią byc. A iesliby się niewiadomie poięli, iedęn z nich będący wolnym, niechciałby byc w tym, tedy tegosz roku maią się vciec do prawa duchownego y wedle ktorego maią ich rozwiesc, a po rozwodzic takowy wolny ma wolnym zostac a niewolny niewolnym.

Articulus XIIII.

De fideiussoribus famulorum.

Qui famulum fide sua alicui addixerit, isque famulus damno dato a do-
428/309] mino aufugerit, fideiussor in ius vocatus, iudicii sententia tempus obtinebit, quo famulum sistat; ni stiterit, ipse damnum praestabit, quo praestito contra famulum nullam deinceps actionem dominus habebit, sed fideiussor. Si nemo pro famulo fideiusserit, ipse dominus damni et famuli persequendi ius habebit, quem in cuius iurisdictionis foro comprehenderit, in eo sibi ius dici de eo seruo postulabit.

429/310]

Distinctio tertiadecima.

De pignerationibus et repressaliis.

Articulus I.

De polia seu equitio abacto.

Quisquis poliam seu equitium alicuius abegerit et apud se adersuauerit, ac interim equus equaue mortui fuerint, equum octo, equam quattuor sexagenarum precio soluere domino damnas esto. Si tamen iustis probationibus

---

Artikuł 14.

Gdyby kto sługę do kogo przykazał a tęnby szkodę vczyniwszy, vciekł od niego.

Gdyby kto komu sługę przykazał, a tęn sługa vczyniwszy szkodę tęmu Panu swęmu od niego precz vciekł, tedy ktory go przykazał, ma ku prawu stac, a sędziowie maią ięmu rok złozyc, na ktory ma go nalaszszy ku prawu postawic. Iesliby na tęn rok, ktory sędziowie połozą, tego niepostawieł, tedy on sąm powinięn będzie tę szkodę oprawowac, na czym słuszny dowod vczynion będzie. A iesliby się potym tęmu panu, v kogo sługa vciecze, przygodzieło widziec go na targu abo podkac na drodze, tedy iusz on sąm nięma go imac, ale ma patrzyc tego przykazy swego. A iesliby kto miał sługę nieprzykazanego a vczyniwszy mu szkodę, precz vciecze, tedy on gdziekolwiek go vyrzy abo podka, ma poimac y wiesc do onego prawa, gdzie go poima, a przed prawęm ma na nięm szkody swoi dochodzic.

Rozdział trzynasty.

O grabieżach y nawiąskach.

Artikuł pierwszy.

Ktoby stado zaiąwszy, zrzebca abo swierzepę vmorzeł abo ochromieł, nawiąska za to.

Vstawuięmy, iesliby kto pograbieł na iakięmkolwiek gruncie stado swierzopie kniaskie, panskie y ziemianskie, a dzierząc to stado zrzepca abo

equum equamue licitatione alicuius pluris aestimatam constiterit, illius precii aestimationem abigens soluito.

430/311]

Articulus II.

Si pastu quadrupedum pauperies facta dicatur.

Nemo equitium e campo alieno, ac nec e suo quoque etiam frugem depascens, abactum, in domo sua includere audeat; qui abegerit et incluserit, multam violentiae siclis duodecem luet, ac damni dati damnabitur. Nemini enim in fundo suo equorum armenta etiam fruges depascentia reperta, abigere et in domum suam licere volumus, sed attestationibus apud vicinos corrogatos vti ac equitium ad suum dominum non aliter agere, quam quasi suum, damnumque ab equitio datum eosdem vicinos corrogatos testificari, dominum autem equitij omne damnum ab equitio datum praestare oportere, atque id de solo equitio statutum esto. Reliquae enim quadrupedes, equi et equae non admissariae, nec ad equitium pertinentes, boues, vaccae, sues, quin et volatilia, puta anseres et id genus, si depastae alienam frugem fuerint, abigi ad domum damnum passi et includi possunt, denuntiatione domino quadrupedum seu pecoris in instanti facta, vt fideiussoria
431/312] cautione pecore sibi restituto, ad damni a pecore dati, locum eat, ac cum vicinis damnum aestimatum praestet. Si nec pecus fideiussoria cautione data, repetere, nec ad locum damni prodire voluerit, vicini viri probi dam-

---

swierzępę vmorzeł, abo ochromieł, takowy za takiego zrzepca 8 kop groszy a za swierzopę 4 kopy gr. płacic powinięn, nizli iesliby za ktorego s tych rzepcow y swierzep targuiąc co dawano, tedy powinięn będzie tę cęnę płacic za słusznym dowodęm.

Artikuł wtory.

Stada swierzepiego na zadny spasi nikt nięma zaymowac, a kto zaymie, nawiąskę krom inszego bydła.

Vstawuięm, yz nikt stada swierzepiego na cudzy, tak tesz y na swey własny dziedzinie y na spasi zaymowac nięma ani grabiezy brac; a ktoby na czyiei dziedzinie zaiął abo grabiesz vczyniel, takowy ma ięmu gwałtu płacic 12 rubli groszy y szkodę oprawic, coby się tęmu stadu stało, wedle vchwały wyszey opisany, bo nięma za spas stada brac, by ie y na spasi zastał, ale ma oswiadczywszy sąsiady, odegnac do tego pana, czyie iest stado, a spas ma obwiesc ludzmi stronnęmi; tedy powinięn tęn spas zapłacic, czyie stado szkodę uczyniело. A wszakze tylko stado swierzepie wyzwalamy, aby na spasi niebyło zaymowane, a bydło, woły, konie, krowy, swinie, gęsi na spasi mayą zaymowane byc wedle obyczaiu, y skoro zaiąwszy ma obesłac tego pana, czyie bydło, aby bydło swoie na poręką wziął, a o spas na kopę szedł*), y co kopa na spasi szkody przysądzi, tęn pan, czyie bydło zaięto, ma płacic; a gdyby na obesłanie tego, komuby się spas stała, bydla

---

*) na marginesie »kopne prawo«.

num aestimabunt, ut tantum pecoris pro damno dato apud se damnum passus relinquat, quanto damnum exaequari iudicabitur; reliquum vero pecoris ad suum dominum abigat.

Equitio autem ac omni pecori et armento ad festum vsque sancti Georgii sine pastore, qua volet, pasci licebit; octauo ab huius festi die pastores pecoribus omne genus adhibeantur vsque ad primam mensis Octobris diem.

Praescriptio de frugibus depastis agendi, non diutior, quam ad festum Natalis Domini.

Qui damnum depastionis aestimatum resarcire detrectet, inque ius vocari se patiatur, iure victus duplum soluet.

Articulus III.

De licentia pignerandi cöercenda.

Quisquis nobilis viri et mulieris rem equum et simile quippiam quouis
432/313] loco sacro profanoue, in foro aut in itinere pignerare ausus fuerit, vel famulo aequitanti equum ademerit aut curru soluerit, etiam in absentia ipsius nobilis viri seu mulieris, quamuis neminem vulnerauerit, conuictus, pro aestimatione personae, hac iniuria affectae, multa vulneribus statuta satisfaciet, et pignus pignore compensabit, damnumque datum et probatum praestabit.

---

swego na porękę wziąc y na kopę isc niechcial, tedy tęn, kto zaymuie, ma obwiesc tę spas ludzmi dobręmi strona, a co ta strona szkody oszacuie, on ma w ty szkodzie swoiey zostawic tego bydła tylko, coby za iego szkodę stało, a ostatek odegnac do tego pana, czyie bydło iest; nizli stado swierzepie, konie y kazde bydło tylko do swiętego Iurgia abo do swiętego Wociecha bez pastucha ma wolno chodzic, a po swiętym Iurgiu w tydzięn, kozdy ma około dobytku swoiego stroza abo pastucha miec przes wszystko lato asz do pierwszego dnia Octobra. A dawnosc od prawa za spas nięma dalsza byc, tylko wedle starodawnego zwyczaiu do Bozego narodzęnia; a ktoby o spas przysądzono niechcial płacic wedle prawa, dał się pozwac, tedy s prawa, zostanieli winięn, ma sowito zapłacic.

Artikuł 3.

Ktoby pod slachcicęm abo slachcianką abo pod sługą grabiącego konia zabieł.

Tesz vstawuięm, ktoby pod slachcicęm abo pod slachcianką grabiesz vczyniel, konie pobrał przy kosciele, na targu abo na polu y gdziekolwiekby tesz y boiu nieuczyniel, abo pod sługą konia wziął abo z woza wyprzągł, chociaby ona persona przy tym sama niebyła, a beloby to przewiedziono słusznym dowodęm, tedy on, ktory grabiel, ma takowego nawiązac wedle stanu, jakoby zbieł, a konia takiesz nawiązac konięm, y szkodę, iesli ią przy tym grabiezu vczyniono, za dowodęm oprawic.

Articulus IIII.

De equo, vi pignoris erepto.

Equum alienum pignerando praeter ius a quoquam, etiam eo, cuius est, absente, eripi prohibemus; pignerantes autem alterius equi compensatione condemnandos statuimus.

Articulus V.

De seruis fugitiuis requirendis.

Seruos suos fugitiuos, facta de eorum fuga publica proclamatione et euretro seu indicii vel inventionis ac restitutionis praemio proposito, persequens, si apud quempiam reperiat, praemium ei, apud quem reperit, propo- 433/314] situm dabit; si vero ille praemium restitutionis publicatum non audiuerit, exegerit illud tamen ac vi extorserit, nec fugitiuos restituere sine praemio voluerit, pro exacto praemio multa violentiae duodecem siclis damnabitur. Quisquis alienos fugitiuos adseruauerit, de quorum fuga in foris proclamando saepius est, si eos dominus reperiat, a singulis pro victu receptatori fugitiuorum in singulas hebdomadas binos grossos soluet ac fugitiuos recuperabit.

Artikuł 4.

O grabięniu konia kniaskiego, panskiego y zięmianskiego.

Tesz kniaskiego, panskiego y zięmianskiego konia od kazdego grabięnia bezprawnego wyzwalamy; a iesliby kto bez prawa, chocia y w niebytnosci pograbieł, takowy ma konięm konia nawiązac.

Artikuł 5.

Czeladz niewolna, zbiegła ma byc zapowiedziana y bez pozięmsczyzny wydawana.

Iesliby czyia czeladz niewolna vciekła a zapowiedziałby z iakiego przeymu, a bieząc za nią w pogonią, v kogoby ią naszedł, tedy ma tego, v kogo czeladz zastanie, przeięm dac, szczegoby pierwy zapowiedział; a iesliby v kogo z zapowiedzi y s przeymu onę czeladz nalazł, a onby mu ty czeladzi bez pozięmszczyzny niechciał wydac, a wziął pozięmszczyznę gwałtęm y do prawa o to beł pozwan, tedy tęn za onę poziemszczyznę powinięn będzie stronie załobliwy placic iako za gwałt 12 rubli groszy. A iesliby kto czyię czeladz v siebie chował, a tęn pokielkakroc zapowiadał y na targu zaklikował opowiadaiący ią, a potymby tęn, czyia czeladz, w kielka niedziel tę czeladz swą v niego nalasł, tedy ma telko za strawę od kazdego czeladnika ięmu na tydzięn po dwa grosza dawszy, czeladz swoię dobrowolnie wziąc.

Artikuł 6.

O grabięniu człowieka kniaskiego, panskiego y ziemianskiego.

Vstawuięm, iesliby slachcic czyiech ludzi pograbieł na targu, przy kosciele abo cerkwi y na dobrowolny drodze, takowy ma stronie obrazony

Articulus VI.

De pignerantibus alienos subditos,

Si quis nobilium alienos subditos in foris, templis, itineribus, aliisque celebribus locis pigneret, hac iniuria offenso sex siclos luat, rem vero pigneratam cum altero tanto praestet: equum cum altero pari equo, bouem cum boue; in campo autem vel aliis solitariis locis aliquid a subditis nobilium sine vulnere pignerans, tres siclos luat, pignusque eodem modo duplicatum soluat. Ignobilis ignobilem in celebribus locis supra expressis, pignerans, 434/315] tribus siclis, in campis vero duntaxat vno siclo multabitur, pignus quoque duplum restituet, vel precio, quanti duplum hoc constiterit, soluat.

Articulus VII.

Precia equorum rusticanorum.

Rusticani et ad operas agricolationis destinati equi et eque sexaginta, triennis equae quinquaginta, anniculi equi et equae triginta, hornitiui pulli equini viginti, equulei triennalis ex equa rusticana et agresti nati sexaginta grossorum aestimatio esto.

Articulus VIII.

Precia armentorum.

Bouis octoginta, tauri totidem, vaccae quinquaginta, iuuencae quadraginta, tauri indomiti totidem, vituli nondum adulti triginta, vituli anniculi

---

winy zapłacic 6 rublow groszy a grabiesz z nawiąską oddac, to iest konięm konia, a wołu wołęm nawiązac, a iesliby slachcic albo ktoszkolwiek pograbieł czyie ludzie na polu albo gdzieindzi a boiu nieuczynieł, tedy ma zapłacic 3 ruble groszy, a grabiesz takze nawiązac. A iesliby muzyk muzyka przy kosciele, na targu y na drodze pograbieł, ma zapłacic trzy ruble groszy; a iesliby na polu pograbieł, rubl groszy, a grabiesz wszelaki z nawiąską płacic, konia konięm, wołu wołęm, krowę krową, y kazde bydlę, ktore pograbi, takowym nawiązawszy, ma oddac albo cęną zapłacic, iako nizy opisano iest.

Artikuł 7.

Cęna koniom y klaczom robotnym.

Za konia abo swierzępę robotną kopa groszy; za rzepca trzeciaka od roboty kopa groszy; za swierzepę trzeciaczkę pięcdziesiąd groszy; za łonskie rzebie pułkopy groszy; za latosie 12 groszy.

Artikuł 8.

Cęna bydłu wielkięmu y małęmu domowęmu.

Za wołu 80 groszy, za krowę 50 groszy, za byka stadnego 80 groszy, za iałowicę 40 groszy, za cielę trzydziesci groszy, za cielę łonskie 20 gr. za tegoroczne 12 groszy, za wieprza karmnego 50 groszy, za niekarmnego 30 groszy, a za kiernoza 40 groszy, za swinię 20 gr. za podswinka 10 groszy a za prosię 5 gr. za owcę 15 groszy, za barana 12 groszy, za skopu 20 groszy, za iagnię 5 groszy za kozła 30 groszy, za koze gr. 20, za kozlę 5 groszy.

viginti grossi, vituli teneri duodecem grossi aestimatio erit, maialis seu porci saginati quinquaginta, non saginati triginta, verris quadraginta, porcae viginti, sueculi quinque, veruecis viginti, ouis quindecim, arietis duodecem, agni quinque, hirci quadraginta, caprae viginti, capreoli quinque grossi aestimatio esto.

435/316| **Articulus IX.**

Precia auium altilium.

Anseris tres, galli gallinacei sex, gallinae tres, anatis duo, columbi vnus, anatis exotici seu limitanei sex sicli, pauonis sexagenae tres, gruis et cigni domestici totidem aestimatio sit.

Articulus X.

Precia auium aucupum.

Hierofalconis rubei duodecem, albi decem, fului sex, falconis totidem, accipitris maioris tres, minoris duo sicli, nisi siue haliati alias *krogulcza* siclus vnus, falconelli seu ismerli alias *drzemlika* quinquaginta grossi aestimatio sit.

Articulus XI.

Precia frugum et frumentorum.

Tritici sexaginta manipulorum grossi quindecem, siliginis hiberni satus duodecem, aestiui decem, hordei octo, auenae sex, pisi totidem, milii quat-

---

Artikuł 9.

Cęna ptakom domowym pospolitym chowanym.

Ges trzy grosze, kapłon 6 groszy, kurzyca albo kokosz 3 grosze, kaczka dwa grosza, kaczor grosz, gołąb grosz, kaczka krukowa 6 rublow groszy, paw albo pawica trzy kopy groszy, zoraw domowy trzy kopy groszy, łabęc domowy trzy kopy gr.

Artikuł 10.

Cęna ptakom na myslistwo chowanym.

Krzeczot 12 rublow groszy, biały krzeczot 10 rublow groszy, szary krzeczot 6 rublow groszy, sokol 6 rublow groszy, iastrząb wielki 3 ruble groszy, bałaban 2 rubla groszy, za rapca albo za krogolca rubl groszy, za drzęmlika 50 groszy.

Artikuł 11.

Cena zboza kazdego y ogrodnych rzeczy.

Pszęnice kopa 50 groszy, zyta kopa 12 groszy, iarzynce kopa 10 groszy, hreczki kopa 5 groszy, grochu kopa 6 groszy, prosa kopa 14 groszy, lnu kopa 12 groszy, rzepy beczka 5 groszy.

Artikuł 12.

Cęna psom domowym y do myslistwa.

Za psa domowego brzechuna 3 ruble groszy, a za naslednika y za nabrzeznika zwierzowego 6 rublow groszey, za bobrowego psa 6 rublow

[436/317] tuor, ciceris quinque, lini duodecem, raporum vasis quinque grossorum precium erit.

Articulus XII.

Precia canum.

Canis domestici vulgaris tres, venatici sectatoris et latratoris, vulgo *nasliadnik* et *nabrzcsnik* dicti, item castoridis sex, veltri seu vertagi alias *za charta i kurcza*, tres sicli aestimatio sit; brachae seu leporarii sagacis *ogarz* dicti, et minoris, qui *wyzeł* vocatur, sexagenae tres, alseluchi seu accipitrini totidem, pecuarii domestici totidem, aquatici sicli tres, jndagatoris alias za *osocznego* sicli sex, Britannici, qui et Magdalanensis totidem, velteris falconariii totidem sicli precium erit.

Articulus XIII.

Si canis pauperiem fecerit.

Si canis ab aliquo incitatus, quempiam momorderit, accusatusque se canem inicitasse negauerit, neganti decernatur iuramenti purgatio; si [437/318 iurare nolit, accusans iurabit, accusatus autem aestimationem morsus tanquam vulneris, pro laesi condicione soluet. Si quis alienum canem ex industria iaculando occiderit, aestimationem canis supra statutam tribus siclis praestabit; si vero non iaculando, sed manu telum tenendo canem occiderit, nihil praestabit.

---

groszy, za kurca, za charta 3 ruble groszy, za ogara y za podstrzelczego psa po trzy ruble groszy, za złaynika, za wyzła, za szczaykę pod iastrzębia po trzy kopy groszy, za psa otocznego, za Medulanskiego, za charta podsokolego po 6 rublow groszy.

Artikuł 13.

Gdyby kogo pies s czyiego posczwania viadł, y ktoby vmyslnie albo nieumyslnie psa zabieł.

Zakazuięm, gdyby kogo pies uiadł s czyiego poszczwania a onby za pozwanięm stanąwszy przed sądem, ktemu się pozwaniu nieznał, takowęmu sąd ma skazac odprzysiądz się, yz tego nieuczynieł; a gdyby przysiąc niechciał, tedy załobna strona, gdy go w tym poprzysięze, powinięn będzie nawiązac wedle stanu iego, iakoby go sąm swą ręką ranieł. A iesliby kto komu psa umyslnie a nie od ręki zabieł, abo y zastrzeleł, takowy będzie powinięn onego psa zapłacic wedle cęny wyszey opisany. A iesliby go zabieł od ręki kiięm abo iaką bronią, nie pociskięm ani strzelbą, takowy zan niepowinięn będzie nic płacic.

Artikuł 14.

Ktoby w domu swoim chował psa abo bydlę, ktoreby w sąsiectwie szkodzieło.

Vstawuięm, iesliby v kogo pies domowy abo bydlę szkodę iaką w okolicy czyniło, a tęn gospodarz domowy o tym wiedząc, onego bydlęcia strzec

Articulus XIIII.

Si canis vel alia quadrupes pauperiem fecerit.

Si canis mordax solutus vel alia quadrupes, quam noxam nocere solere dominus non ignorauit, alicui nocuerit, quibus in vicinia nocitum erit, dominus praestabit, noxia probata.

438/319]

Distinctio quartadecima.

De furtis.

Articulus I.

De furto concepto et re furtiua apud hominem alienum inuenta deque villa furti suspecta.

Qui rem furto sibi ablatam, apud seruum vel subditum alicuius reperit, eum cum furto comprehensum, ad dominum ducat, iusque sibi de furto dici postulet; si dominus ius non dixerit, ipse in ius vocatus respondeat, et furem iudicio sistat; si fur aufugerit, vel rem furtiuam perdiderit, dominus eam rem tanti soluet, quanti fuisse et quantum se furto amisisse actor vel iurauerit vel legitime probauerit. Si quis villam aliquam furti sibi facti suspectam 439/320] habeat, nec certo sciat, a quo villanorum furtum factum sit, postulet sibi de ea villa ius dici ac tres praecipuos villae deligat, quos ad iuramentum

---

a psa na przywięzaniu miec niechciał, tedy takowy będzie powinięn wszystkę szkodę w sąsiedztwie płacic y oprawowac, na co słuszny dowod będzie uczynion.

Rozdział czternasty.

O złodzieystwie wszelakiego stanu.

Artikuł pierwszy.

Ktoby v kogo lice zastał, ma go wiesc do iego pana y prosic z nim sprawiedliwosci.

Ktoby lice swoie y rzeczy kradzione v czyiego sługi abo poddanego zastał, tak na dziedzinie iego, iako y gdzie indzi gdziekolwiek, tedy takowego człowieka licownego ma wiesc do pana iego a prosic z nim sprawiedliwosci; a iesliby mu sprawiedliwosci nieuczynięno, tedy tęn, przy czyięm człowiecze lice będzie zastano, powinięn będzie o to przed vrzędniki naszęmi opowiadac y tego złodzieia swego przed sądęm naszym postawic; a iesliby on złodziey vciekł z rąk iego abo ono lice straciel a przed sądęm go niepostawieł y lica niepołozeł, tedy będzie powinięn onęmu szkodę zapłacic, na czym on przysięgę abo dowod słuszny vczyni, co ięmu przy onęm licu zginęło. Tesz kiedyby co v kogo vkradziono, a zdałaby mu się szkoda od ktorego sioła, ale szkodnika niewie, tedy ma wyprosic prawo w tęm siele. A iesliby o co wszystkięmu siołu dał winę, tedy trzey muzowie z onego

adigat, qui iurent se eius furti et furis ignaros esse; si iurare recusent, villae illius coloni damnum furto factum soluent ac furem inquirant.

Articulus II.

De euictionibus rei furtiuae.

Si quispiam cum re furtiua prensus et ad magistratum castri seu curiae nostrae adductus, euictorem, a quo eam rem acquisiuit, nominauerit, eum euictorem apud eundem magistratum sistat, oportet, vel confessione magistratus alicuius, vbi eam rem emit, et professus in acta inscripsit, se de furto expurget. Si euictor se stiterit ac vicissim alium euictorem nominauerit, et ad eius forum prouocauerit, id concedi ei non licebit; in eo enim foro, in quo furtum conceptum et actio inchoata est, omnes euictores ad extremum vsque se sistant, oportet, rem autem furtiuam ii, qui euictione purgantur, non plus, quam duodecem grossis luant, ac singuli postea euictione purgati, impensas eas ex bonis illius vna cum compensatione pro sui 440/321] quisque status condicione, qui vltimus euictus non est, ac furti damnatus repetent. Si bona eius tanti non fuerint, ut eis res furtiua a magistratu luatur, magistratus ei, cuius res est, dono rem det, fur autem et magistratui et damno affectis, suspendio satisfaciet. Quisquis autem euictore nominato, defectus destitutusque fuerit, furtumque alicuius magistratus attestatione non pur-

---

siola, ktorych on obierze, maią przysiądz, iako w tęm siele o szkodniku tego niewiedzą. A iesliby o to nieprzysięgli, tedy ono siolo wszystko onę szkodę wszystkę tęmu szkoduiącęmu maią placic a sobie złodzieia szukac.

Artikuł wtory.

O zwodzie na złodzieie s czymkolwiekby do vrzędu byli przywiedzięni.

Tesz vstawuięm, ktory człowiek poiman będzie na złodzieystwie y przywiedzion szczymkolwiek do dworu abo zamku naszego, a tęnby powiedział zawodzce, od kogoby to lice miał, tedy na tymze vrzędzie naszym tego zawodzcę postawic, abo się zeznanięm vrzędowym oczyscic, gdzieby to kupiel y na ktorym vrzędzie opowiadał y w xięgi zapisał. A iesliby tęn zawodca tego obwinionego w złodzieystwie przed vrzędęm zastąpieł, a zastąpiwszy brał się na inszy zwod, chcąc wiesc od sądu naszego y vrzędu na inszego zastępce y do inszego vrzędu, to mu nięma byc dano, ale kazdy zastępca do ostatniego zwodu ma byc stawion przed tym vrzędęm naszym, gdzie się początek zwodu stał, a lice będzie powinięn w urzędzie tęn ku zwodu okupowac, kto się zwodzi. A wszakze na wykupowanie nięma vrząd więcy brac, tylko po 12 groszy za kozdym zwodęm, y kozdęmu takowęmu, kto się wywodzi z maiętnosci onego, na kim lice zostanie, nawiąska wedle stanu skazowana byc ma. A iesliby v onego złodzieia maiętnosci tak wiele niebyło, czym lice v vrzędu wykupic, tęn vrząd ma lice załobny stronie darmo

gauerit, furti poena plectendus est, et damno iuramenti religione probato, affectus, ex bonis plexi satis habebit. Vltimus quoque euictor, si rem furtiuam a se vel emptam magistratus attestationibus vel domi suae natam, factamue iustis testimoniis probauerit, nec luitionem furti, nec satisfactionis multam nec damna praestabit; sed quamuis rem furto ablatam, quis bona fide emit, precium tamen rei perdet, remque suo domino restituet.

Si tam actor, quam reus, vterque integrae fidei, rem furtiuam domi suae natam factamue in iudicio contendant, ac vtrinque praesumptionum verisimilitudo testimoniorumque fides ex aequo inclinet, reo magis fauendum iura statuunt, quam actori. Itaque furti accusatus meliore iure se furti innocentem esse, quoniam de eius capitis periculo agitur, iuxta testimonia sua 441/322] iurabit, iudicium tamen praesumptiones omnes, indiciaque omnia summa cura et diligentia expendat et perpensa trutina in re dubia, innocentiae accusati faueat, nisi forte accusatus ignobilis, antea furti accusatus sit, is enim ad abiurandum furtum admittendus non est.

Articulus III.

De bona fide rem furtiuam ementibus.

Qui equum, bouem, vaccam vel quasuis alias res venales emit, cuiuscunque status et condicionis etiam supremae vel infimae fuerit, volumus et statuimus, ut testes emptionis adhibeat, seu proxenetas, viros bonos, fidedignos, cum

---

wrocic, a złodziey iako za złodzieystwo tak y za wszystkie nawiąski y za szkody ma gardłęm przyplacic. A iesliby zwodzce przed vrzędęm naszym do ostatniego zwodu niepostawił, a zeznanięm vrzedowym siebie w tym nieoczysciel, tęn ma byc karan iako złodziey, a szkody, na czym strona załobliwa przysięze, to ma byc płacono z domu onego złodzieia. A gdzieby tesz ostatni zawodzca siebie oczysciel wypisem vrzędowym, gdzie onę rzecz kupiel, abo yz to iego woł abo kon doma rosły, swiadectwęm się słusznym wyprawiel, takowy iako nawiązek tak y szkod nikomu płacic nie będzie powinięn, nizli iesliby onę rzecz kupiel, pieniądze traci. A gdyby strona powodowa, ktora pozwała mięnili konia abo wołu swoim doma rosłym, abo rzecz doma vrobioną iako sukno abo iaką inszą rzecz, a strona obzałowana, ktora będzie z licem przywiedziona, będąc tesz niepodeyrzana, mięniłaby to byc swoim domarosłym abo doma vrobionym, a podobienstwo ktęmu się sciągnęło, chociaby y obiedwie stronie wydali swiadkow godnych, tedy za podobięnstwęm y swiadectwęm strona obzałowana przy swoich swiadkach bliszsza będzie ku dowodu, yz to iest iego doma rosłe abo doma robione, bo tęmuby iusz szło o gardło. Wszakze sąd podobięnstwa wszelakiego na dobry bacznosci miec ma, y w rzeczach wątpliwych skłonnieyszy ma byc ku wyzwolęniu, nizli ku karaniu. A prostego człowiek (s), ktory pierwszy abo drugi ras około takich rzeczy będzie obwinion, tęn ku takowęmu odwodu nięma byc przypuszczon.

quibus et vna cum venditore magistratum castrensem vel curiensem vel ciuilem adeat, et in acta emptionis contractum inscribat; cuius rescripto, si res furtiua vindicetur. furti suspitione se purgabit. Si tamen is, qui rem vindicat, suam esse in iure probauerit, re sibi restituta emptori restituere pecuniam cogendus non est; quin si affirmet, cum re furto ablata et vindicata, alias quoque res sibi furto periisse, emptor non plus rerum ab se esse emptum, iurabit.

Articulus IIII.

442, 323] **Pro qanta re furtiua fur poena capitali sit afficiendus.**

Statuimus, omnem furem ad iudicium adductum et iure in manifesto furto victum, quod furtum quinquaginta grossorum aestimationem superet, capite esse puniendum; quod vero quinquaginta grossis aestimetur, statuae in foro alligatum, virgis esse caedendum, rem furtiuam autem domino esse restituendam et altero tanto ex bonis furis compensandam; si bona nulla habeat, auriculam ei esse abscindendam. Pro furto autem, quod mediam sexagenam seu triginta superet grossos, eadem poena afficiendum, et ex coetu hominum, praeferente facem carnifice, exigendum. Ita etiam et pro furto duodecem*) grossorum esse virgis castigandum. Si vero iterum vel cum minimo furto deprehensus fuerit, quod etiam decem grossos non adaequet, poena furti puniendum.

Artikuł 3.

Ktoby co gdziekolwiek kupieł, dla pokoiu ma miec barysznik y vrzędowi to oznaymic ma.

Od tego czasu vstawuięm y chcęmy to miec, aby kazdy s poddanych naszych y s poddanych kniaskiech, panskiech, zięmianskiech, duchownych y swieckiech y boiarskiech, tak moznego stanu iako y mnieyszego, ktobykolwiek co v kogo na targu, w domu abo gdziekolwiek konia, wołu, krowę kupieł y insze wszelakie rzeczy, tęn ma miec na to baryszniki, ludzie dobre, wiarygodne, a s tym istcęm, v kogo co kupi, y z baryszniki ma przysc do vrzędu miesckiego y to w xięgi vrzędowe zapisac, a tym iesli będzie potrzeba, v prawa się oczyscic; nizli iesliby kto potym tę rzecz poznał y tego przed vrzędęm dowiodł, ze to iego własna rzecz, tedy tęn, ktory pierwy kupieł, pięniądze traci, y ma onęmu, kto poznał y dowiodł przed vrzędęm wrocic; a bedzieli mięnieł, ze przy tym licu, wiele poginęło, tedy tęn, kto kupieł, ma się odprzysiądz, yz więcy tych rzeczy niekupieł, ani o nich swiadom.

Artikuł 4.

O waznosci lica, za co złodziey ma byc gardłęm karan, a kiedy niegardłęm.

Vstawuięm, yz kozdy złodziey z licęm przywiedziony y prawęm pokonany przy licu, ktoreby stało wyszey połciny groszy, ma gardłęm karan byc; a coby za połcinę groszy stało, ma v słupa dobrze bit byc a lice ma

---

*) in aliis »viginti«.

Articulus V.

De quaerendo seu concipiendo in alienis aedibus furto.

448/324] Si quis in alienis aedibus res furtiuas quaerere velit, a magistratu praeconem poscat et res sibi furtiuas nominatim denotet, quas in aliena domo praesente praecone quaerere instituit, in ciuitatibus vero ciuilem praeconem petat, adhibeat praeterea sibi testes fidedignos, in quorum praesentia quaerat. Quodsi quid rerum suarum repererit, eum, qui cum furtiuis rebus deprehensus est, ad magistratum praesentibus iisdem praecone et testibus deducat; si neminem deprehenderit, res furtiuas nihilosecius ad magistratum deferat ac deinde iure agat. Si quis in tota domo res furtiuas perscrutari non patiatur, et claustra tuguriaque aperire recuset, damnum furto datum secundum probationes vel iuramentum soluere damnetur. Eadem erit furti requirendi in alienorum subditorum domibus ratio; circumdata enim subditi alieni domo, praesentibus praecone et testibus, denuntiandum est subditi domino vel factori vel illius villae primario colono, ne res vi requiri suspicentur. Si nemo horum venire volet, qui furto damnum caepit, cum praesentibus praecone et testibus domum ingressus, inquiret et cuncta scrutetur, ac furtum repertum ad magistratum deferat.

---

wrocic tęmu, czyie iest y nawiąska na to lice z maiętnosci iego ma byc płacona; a niebędzieli miał czym nawiąski płacic, tedy vcho tęmu złodzieiowi ma byc vrzniono. A ktoreby lice wyszey pułkopia abo za pułkopy stało, przy takowym licu ma takze v słupa bit byc y z miasta wyswiecon. A ktore lice będzie stało za dwanascie groszy, za to takze ma byc bit a potym iesliby się trafiło tegosz poimac z licęm, chociaby to lice y dziesiąci groszy niestało, tedy iusz ma byc karan iako złodziey.

Artikuł 5.

Ktoby rzeczy kradzionych w czyięm domu zastawac chciał.

Vstawuięm, ktoby chciał w czyięm domu rzeczy kradzione zastactedy od vrzędu wziąwszy woznego, ma przed vrzędęm oznaimic, co mu zginęło, y czego przed woznęm w domu iego szukac ma, a w miescie miesckiego widza y ktęmu ludzi stronnych, wiary godnych maią przy sobie (miec) y przy niech w onym domu tych rzeczy kradzionych, co nalazł y kogo przy tym licu zastał, ma przy tymze woznym y ludziach stronnych tego, kogo przy tym licu zastanie, wiesc do vrzędu naszego. A iesli ni kogo niezastanie, iedno lice znaydzie, iednak s tym licęm maią iachac do vrzędu naszego y tam dali wedle prawa postępowac.

Iesliby kto w swoim domu kradziezy szukac niedopusciel, kluczy y inszego schowania domowego niedopusciel y odęmknąc niechciał, tedy tęn będzie powinięn tę wszystkę szkodę stronie załobliwy płacic wedle dowodu abo przysięgi. Tymze sposobem ktoby chciał v czyiego człowieka kradziesz

444/325]

Articulus VI.

De rerum furtiuarum inuestigatione.

Si is, cuius equi, boues, pecusue abactum est, aut res quaepiam aliae furto ablatae, vestigia abactorum et furum vicinis imploratis et more antiquitus vsitato coactis, deprehensa persequatur, quae si ad villam vel domum alicuius ducant, aliquos fidedignos ex vicinis ad eam villam vel domum mittat, qui hortentur, vt vestigiorum signa extra villam, fundum vel domum suam impressa, incolae indicent, quod eos facere oportet ac congregatos notas vestigiorum extra suum fundum apparentium, ad alienum fundum pertinentes monstrare; ni fecerint et vi inuestigantes abegerint vel pecorum appulsu vestigia obtriuerint, in eo fundo ea vicinorum coactio se sistat et praecone a magistratu castrensi accersito, vna cum eo damnum aestimet, quantum sibi furto datum, is cui datum est, cum duobus testibus iurauerit ac decernat, ut ea villa, ex qua vestigia egressa non apparuerunt, id damnum soluat, ac ipsa furem inuestiget, atque id coactionis huius decretum praeco et homines, qui praesentes adfuerunt, apud magistratum denuntient, preciique
445/326] ob rem iudicatam debiti, dimidium magistratui dabitur, magistratus autem diem furti soluendi ei villae assignabit, qua adueniente litteris monitoriis dominum fundi, ut damnum furto datum, solui iubeat, compellet, ni velit, magistratus auctoritate iudicii coacti decretum executioni demandetur.

---

zastac, ma się zachowac, iako nizey napisano, nizli tylko z woznym a z stroną ostąpiwszy dom poddanego iego, ma tego pana abo vrzędnika, a niebędzieli vrzędnika a tywona, tedy starszego, kto w tym siele, obesłac, opowiadaiąc to, aby nierozumiał gwałtownego naiachania.

Iesliby pan abo vrzędnik iego przy tym skazaniu byc niechciał, tedy strona załobliwa przed się s tymi, kogo ma przy sobie, szukac y wszystkie schowania trząsc y naszedszy, s tym do vrzędu wiesc ma.

Artikuł 6.

O gonięniu sladęm w iakikolwiek szkodzie domu czyiego abo do drugiego sioła.

Komuby pokradziono konie, woły, bydło y inne rzeczy w domu, a tęn szkoduiący poiąłby slad tey szkody, y zebrawszy ludzi dobrych okolicznych sąsiadow wedle dawnego obyczaiu goniełby sladęm, a tęnby slad ku ktoręmu siołu abo w cziey dom przywiodł, tedy ma posłac do ty wsi albo do domu, gdzie slad wszedł, ludzi dobrych, stronnych, wiary godnych, aby z sioła swoiego y z domu, gdzieby slad wszedł, a z gruntu, z zięm sioła swoiego slad wywiedli. Takowe sioło albo dom, w ktoryby slad wszedł, maią tęn slad s tey kopy wziąc yz z sioła albo z domu y z zięmie swoi sioła tego wywiesc asz do inszy granice, kandy tęn slad poydzie. A iesliby to sioło, do ktorego slad przywiedziono, od siebie sladu niewywiedli, albo sladu odbieli albo wygnawszy bydłęm zadeptali, na takowęm zastanowiwszy się ta kopa, gdzie sladu nieodwiedziono albo odbito, maią posłac po woznego do vrzędu naszego zięmskiego, y s tym woznym ludzie stronni, kopa

Articulus VII.

De accusatis furti non manifesti.

Nobili actio furti non manifesti temere instituta, fraudi non erit, quin etiam accusans, multam compensationis ei luet, non secus, ac pro vulnere inflicto. Sin vero accusatus, in tortorum quaestionibus proditus et in matriculam maleficorum inscriptus, ac indiciis et praesumptionibus, quas iure non diluit nec abiurauit, notatus fuerit, in hoc casu iuramento se primum ab accusatione absoluere eum oportebit; accusator tamen multam pecuniariae compensationis non luet. Idem tamen iterum furti accusatus, et in quaestionibus proditus, cum duobus testibus nobilibus, fidedignis, se innocentem 446/327] esse iuramento purgabit, nec accusans multae damnabitur; tertio vero idem et in quaestionibus proditus et accusatus, cum sex testibus iuratis, ipse iuratus, poenam furti euadet; in defectu autem vnius atque alterius testis, furti damnum soluet, furem vero persequendi habebit ius. Quarto autem eiusdem criminis accersitus, legitimis praecedentibus praesumptionibus, etiam si furtum non sit manifestum, si accusator cum duobus testibus eum conuicerit, poena capitis damnetur, in fures statuta.

---

wszystka maią onę szkodę osamowawszy (s), na czym on szkoduiący samotrzec przysięze, przyłozyc do tego sioła, aby oni szkodę zapłaciwszy, sobie winnego szukali. A po skazaniu maią przez woznego y stronę, ktorzy przy tym beli, obiawic vrzędowi y połowicę przesudu dac. A vrząd rok ma zapłacie złozyc; a iako rok wyidzie, tedy vrząd onego pana listęm swoięm napomniec ma, aby wedle prawa onego sądu kopnego zapłatę czyniel. A niebędzieli chciał, tedy szkoda z urzędu ma byc odprawiona.

Artikuł 7.

Ktoby slachcica o złodzieystwo bez lica obwinieł przed prawęm pierszy kroc.

Vstawuięm, ktoby slachcica obwinieł bez lica o złodzieystwo y bez kazdy słuszny przyczyny, tedy takowe obwinięnie onęmu slachcicowi szkodzic nięma; a za takowe obwinięnie będzie powinięn go nawiązac, iakoby go ranieł. A iesliby onego obwinięnia iakie zapisowanie do xiąk albo gdzie indzi powołanie, albo iakie słuszne przyczyny albo znaki iakie pokazał, a tęn slachcic od tego się nieodwodzieł ani odprzysięgał, tedy na takowe obwinięnie będzie winięn pierwszy kroc sam osobą swą odprzysiądz się y gdy przysięze, nawiąski ięmu dac niepowinięn. Ale gdyby tegosz slachcica przed prawęm o złodzieystwo drugieros tymze obyczaięm obwiniono y powołano, tedy ma samotrzec z slachtą wiarygodnymi odprzysiądz się, takze tesz nawiąski. A gdzieby trzeci ras tego slachcica powołanego o złodzieystwo v prawa obwiniono, ma samosiodm z slachtą wiarygodnymi odprzysiądz się, a w niedostatku swiadka albo dwoch ma szkodę płacic, a sobie winnego

Articulus VIII.

De minore furti accusato.

Nobilis non maior quattuordecem annis, furti manifesti accusatus et deprehensus, propter aetatem immaturam damnandus poena furti non est, nec torquendus, sed parentes vel consanguinei ex bonis sortis eius damnum furto datum duplione soluent, famae tamen et honori minoris nullo detri mento ea res fuerit. Si nulla bona exstent, quibus damnum furto datum, 447/328] praestetur, noxae dedatur, ut quod damnum dedit, operis resarciat. Eadem poena etiam minores ignobilium sequetur; si tamen minores isti saepius idem delictum admisisse comperiantur, arbitrio magistratus castigentur.

Articulus IX.

De matricula maleficorum.

Confessiones tortorum in quaestionibus coram magistratu expressae et in acta, quae antea et nunc vulgo *Niger liber* appellantur, relatae, fidem suam vbique obtineant.

Articulus X.

De furum receptatoribus.

Qui furem manifestum domi suae adseruare sit ausus, vel furem furti damnatum a furcae poena redemerit, is quisquis est, si id legitime contra

---

szukac. A iesliby czwarty kroc tegosz slachcica o złodzieystwo v prawa obwiniono, a znaki słuszne były okazane, tedy chociaby y lica przy nim niezastali, a strona powodowa samotrzec przysięzę, tedy ma byc gardłęm karan iako złodziey.

Artikuł 8.

Slachcic we czternastu lath chocia z licęm poimany abo przywiedziony, nięma byc złodzieięm policzon, ale szkodę płacic ma.

Iesliby się trafieło, yzby slachcic we czternascie lath a niewięcy beł obwinion o złodzieystwo albo przywiedzion beł z licęm, tedy takowęmu przes młodosc lat iego nięma policzono byc za złodzieystwo y nięma byc do kata w ręcę ani na mękę dawan, nizli tę szkodę ociec iego albo matka albo krewni z imięnia częsci iego powinni z nawiąski zapłacic y zapłaciwszy nięma to nic podciwosci iego szkodzic; a niebędzieli miał czym płacic, tedy go dac na wysługę, pokiby to zasłuzeł, co zaszkodzieł. Tymze obyczaięm moze rozumiec o dzieciach ludzi prostych, lat niedorosłych. Wszakze y takowy chłopiec niedorosły, iesliby w kielku złodzieystwach y przy licu beł doznan, takowych vrząd ma karac wedle zdania swego.

Artikuł 9.

O zapisiech powołania złodzieyskiego w xięgi vrzędowe.

Vstawuięm, aby powołanie złodzieyskie przed prawęm opowiadane y iawnie wyswiadczone były, do xiąg vrzędu kozdego zapisane, ktore xięgi iako przedtym, tak y teras zową czarnęmi xięgami. Takowe opowiadanie

eum probatum fuerit, damna ab hoc fure, eius domum incolenti data, cui data sunt, praestare damnetur. Hac eadem ratione, qui ipse furem iudicio damnatum dimiserit, damna omnia passis resarciat.

448/329] **Articulus XI.**

De vnius furti poena duplici.

Furans et expilans penuaria, thesaurorumue reconditoria, ac granaria nobilium, iustis probationibus victus, duodecem siclorum multa pecuniaria expilatae domus puniatur, ac damna omnia iuramento probata praestet. Et si ignobilis alterius ignobilis domum expilet, expilatae domus multam tribus siclis luet, et damnum itidem iuramento probatum, soluet; pro maleficio autem tam ille, quam complices puniantur capite.

Articulus XII.

De furto in domo non suspecta reperto et concepto.

Si res furtiua in conclaui domus hominis non suspecti, reperta et concepta sit, et in eo conclaui pateat foramen, per quod iniici potuit, ac abscondita non videatur, dominus domus cum vxore et liberis adultis, si exstent,
449/330] furti crimen abiurabit, non secus, acsi furtum foris non in conclaui

---

y powołanie y vrzędownie zapisane v prawa, wszędy mieystce miec y przymowano byc ma.

Artikuł 10.

Ktoby złodzieia przyliczne,o v siebie w domu chował, abo o nięm wiadomosc miał, abo osądzonego nieskarał.

Vstawuięm y skazuięm, yz kiedy kto złodzieia przyliczonego wiadomie w domu swoięm chował, abo mięszkac dopusciel abo złodzieia iawnego od szubięnice pięniądzmi swoięmi odkupiel, tedy takowy kazdy, iesliby to nan słusznym prawęm beło przewiedziono, wszystkę szkodę, ktoraby się przes tego złodzieia komu z imięnia iego stała, będzie powinięn płacic y odprawowac. Tymze obyczaięm iesliby złodzieia prawęm pokonanego, na smierc wydanego, a onby go nieskarał, a potymby się komu od tego złodzieia szkoda działa, tedy tęn, kto złodzieia tego pusciel, będzie winięn wszystkę tę szkodę płacic y oprawowac.

Artikuł 11.

O pokradzięniu swiernia panskiego y szlacheckiego abo kleczy muzyckiey.

Vstawuięm, gdyby ktoręmu panu abo zięmianinowi pokradziono swierięn skarbny abo spizarnią, a toby na kogokolwiek prawęm przewiedziono beło, tedy za takowy swieręn będzie powinięn zapłacic 12 rubli groszy y szkodę pokradzioną za przysięgę oprawic. Tymze obyczaięm iesliby muzyk muzykowi klecz wykradł, tedy za wykradzięnie kleczy muzykowi trzy ruble groszy y szkodę wszystkę z domu złodzieyskiego za przysięgą zapłacic, a nawiąskę oboiego złodzieystwa złodziey albo kielka ich będzie, maią gardłęm karani byc.

reperiatur, puta in horreo, allodio vel extra sepimenta domus, iuramento se eius furti non esse conscium purgabit. Sed si in conclaui, patens foramen habente, res furtiua abscondita reperta fuerit, ea pro furto manifesto est habenda, et qui cum eo furto deprehensus fuerit, capi et ad magistratum duci ac caussam furti dicere debet.

Articulus XIII.

Pro furto manifesto patrisfamilias, in domum non perlato, nec vxorem nec familiam teneri.

In furto manifesto paterfamilias prius, quam rem furtiuam ad domum pertulerit, comprehensus, solus furti poenas dabit, nec culpa vxorem, liberos et familiam tenebit.

Articulus XIIII.

Ignobilem non suspectum, praecedentibus tamen aliquibus praesumptionibus posse torqueri.

450/331] Si praesumptiones aliquae et indicia furti contra hominem ignobilem, quamuis non suspectum nec antea aliquo crimine notatum praecesserint, accusans autem contra eum iurauerit, praecedentibus indiciis et actoris iuramento torqueri poterit, idque semel duntaxat; si de se confessus nihil fuerit, actor torto multa, eius conditioni debita, satisfaciat.

Artikuł 12.

O licu, ktoreby v człowieka niepodeyrzanego w domu za iego zamkięm beło naleziono.

Vstawuięm, gdyby v człowieka niepodeyrzanego za zamkięm lice beło naleziono, a do ty komory bełoby okno, ktorymby to lice mogło byc wyrzucono, a niebyłoby przychroniono albo przykryto, tedy takowy człowiek, iesli niebędzie podeyrzany, ma z zoną y z dziecmi dorosłęmi, będzieli ie miał, odprzysiądz się. Tymze obyczaięm gdyby lice zastał w czyięm domu, w gumnie albo za płotęm, potęmusz ma tęn człowiek niepodeyrzany odprzysiądz się, yz o tym niewie. A iesliby za zamkięm w komorze naleziono, a to lice beło przechowane albo przykryte, chociaby y okno beło, gdzie wrzucic, tedy takowe lice ma byc policzone za złodzieystwo, s ktorym tego zastaną, przy nim ma byc wiedzion do vrzędu y tamze z nim iako s przyliczonym postępmpowac.

Artikuł 13.

O złodzieiu, ktorego na złodzieystwie poimaią.

Iesliby złodziey beł poiman na złodzieystwie a nie w domu swoim, a te rzeczy kradzione ieszcze w domu niebyły, takowy złodziey sam iedęn za to złodzieystwo ma byc karan, a zona y dzieci, czeladz domowa od tego wolna y prozna.

Artikuł 14.

O znakach złodzieyskiech na człowieka niepodeyrzanego.

Vstawuięm, gdyby na ktorego człowieka prostego, niepodeyrzanego, ktory ieszcze przy licu niebeł, a znaki złodzieyskie beły popisane, a te znaki

Articulus XV.

Ter vno die furem manifestum torqueri posse et de veneficis torturas non sentientium.

Furem antea manifesti furti notatum, quamuis tunc in furto manifesto non sit comprehensus, ter in die torqueri posse statuimus, moderatione tamen adhibita, ne in vllo membro laedatur; et si ab eo furti confessio expressa non fuerit, singulae torturae multa, hominis condicioni conueniente, ab accusante compensabuntur. Si membrum laesum mutilatumue fuerit vel si de se nihil confessus in quaestionibus mortem obierit, pro mortuo [151/332 multam integram, pro mutilato mediam secundum hominis statum actor soluet. Si tamen fur incantationibus vel veneficiis infectus et induratus (quod saepe contingit) ita quaestiones non sentiat, ut etiam obdormire videatur, ac veneficia in ore eius vel in capillis capitis, vel in pilis, vel sub axillis reperta fuerint, is ad cuius instantiam tortus est, non solum a multae solutione absoluatur, verum etiam in odium veneficii damna furto illi data, ex bonis veneficiorum praesidio vsi, praestanda sunt.

Articulus XVI.

Si damnati ad poenam, villicum suum seu factorem sceleris dixerint participem.

Subditi alicuius villicationi commissi, capti et poena capitis damnati, si villicum seu factorem fuisse eiusdem sceleris conscium et participem›

---

bełyby słuszne, a tęn prosty człowiek bełby dobry, wiary godny, ktoregoby strona załobliwa za swoiego szkodnika poprzysiądz chciała, za takowęmi znaki y za przysięgą strony załobliwy tęn człowiek ma byc dan na mękę; ieslib sie niedomęczył, tedy ma go nawiązac wedle stanu iego. Wszakze nięma byc więcy męczon, telko iedęn ras.

Artikuł 15.

Złodzieia przylicznego iednego dnia moze trzykroc męczyc.

Vstawuięm, gdyby poimano złodzieia przylicznego, a na tęn czas bez lica poiman będzie, tedy takowego złodzieia trzykroc iednego dnia moze męczyc, telkoby na ktorym członku nieobrazono; a iesliby niedomęczeł się, tedy za kozdęm razęnı ony męki ma go nawiązac wedle stanu. A iesliby w ony męce złodzieystwa się na nięm niedomęczył, a oną męką vmorzeł abo na członku ochromion, takowy będzie za vmarłego głowszczyznę, a za chromotę pułczłowieka płaci tesz wedle stanu iego; nizli iesliby tęn złodziey w ony męce dla czarow spał a męki nieczuł, a te czary beliby przy nięm nalezione w usciech, abo na głowie we włosiech, albo pod pachami, albo gdzie indzi, tedy nawiąski ięmu niepowinięn dac y ieszcze takowy przyliczony złodziey dla takowych czarow będzie winięn stronie załobliwy szkodę płacic, na czym przysięzę.

Artikuł 16.

O złodzieiach y rozboynikach, ktorzyby vrzędnika swoiego slachcica abo nieslachcica powołali.

Vstawuięm, gdyby czyiego człowieka s poddanych złodzieiow abo rozboynikow y iakiechkolwiek złocyncow poimano, a oniby idący na smierc

prodiderint, si is nobilis fuerit, iuramento se expurgabit; si iterum atque tertio a damnatis sine reuocatione proditus fuerit, iuramento itidem praescripta superius articulo VII huius distinctionis ratione liberabitur; [452/333 quarto vero proditus, nullis praeterea requisitis probationibus aut iuramentis etiam, si res furtiua non appareat, sceleris poena damnabitur. Si autem villicus seu factor nobilis non sit, pro prima damnatorum in caput eius confessione, morte confirmata, damnum omne ex crimine consecutum, praestabit, quod iuramento probabitur. Si iterum villicus iste a maleficis ad vltimum vsque suplicium in confessione contra eum perseuerantibus, proditus fuerit, quamuis res furtiua non appareat, furti poena capitali condemnetur; atque ista secunda tortorum confessione proditus, a magistratu eius territorii, in quo delictum est commissum, capi et iudicio sisti ac accusari debet.

Articulus XVII.

De ignobili a nobili furti accusato.

Si nobilis ignobilem non suspectum, furti accuset, nullis praecedentibus praesumptionibus vel indiciis, iureiurandoque eum conuincere contendat, 453/334] propiore iure suo se et duorum compurgatorum, sibi genere aequalium, iuramento ignobilis defendet, quam conuinci possit. Iterum tamen idem furti a nobili accusatus, iuramento conuictus damnabitur.

---

powołali vrzędnika swego, yz tego złodzieystwa ich swiadom y tym łupęm z nim się dzielili, a tęn vrzędnik bełby slachcic, takowy ma odprzysiądz się pierwszykroc sam iedęn; a gdyby potym takowych drugiech y trzeciech złoczyncow poimano, a ci takze idąc na smierc, tegosz powołali y na szubięnicy go nieodwołali, tedy tęn od tych powołania ma się odprzysiądz tak, iako o slachcicu wyszey napisano. A za czwartym razęm iesliby tymze sposobęm beł powołan, tedy iusz bez kazdego odwodu y przysięgi y bez lica ma byc skazan na smierc iako złodziey. A gdzieby tęn vrzędnik beł nieslachcic, tedy za pierwszęm powołanięm złodzieyskięm, ktorzy to smiercią zapieczętowali, ma stronie załobliwy wszystkę szkodę płacic, na czym przysięze. Iesliby tegosz vrzędnika nieslachcica powtore takowisz złodzieie y tymze sposobęm powołali y takze smiercią zapieczętowali, takowy nieslachcic bez kazdego lica ma byc skazan na smierc iako złodziey y po takowego y za takięmi znaki słusznęmi y powołanięm prawnym pokonanego, ma vrząd powiatu kazdego zesłac y na vrzędzie naszym hospodarskięm postawiwszy, skazac nan foldrowac.

Artikuł 17.

Gdyby slachcic nieslachcica o złodzieystwo obwinieł, iako się ma odwiesc.

Vstawuięm, iesliby ktory slachcic ktorego człowieka nieslachcica a niepodeyrzanego pomowieł, mięniąc go, izby iego złodziey beł y od niego w złodzieystwie ięmu się szkoda stała, y nięmaiąc zadnych słusznych przyczyn, chciałby go o złodzieystwo poprzysiądz, tedy tęn człowiek, iako bę-

Articulus XVIII.

De nobili ex caussa probabili furti accusato.

Si nobilis alium nobilem non temere sed ex caussa probabili furti accuset, accusatus furtum abiurabit vnica manu. Iterum eiusdem criminis accusatus, cum duobus nobilibus, tertio accusatus, cum sex iuramento euadet; quarto vero si accusetur, abiurare amplius non poterit, sed accusator nobilis cum duobus aeque nobilibus eum conuincet, qui sic conuictus poenas legibus (praescriptas) dabit.

Articulus XIX.

Si quis furem in furto occiderit.

Furem in furto domi suae deprehensum, occidens, mox vicinis [464/83 manifestet, mox quoque a proximo magistratu nostro praeconis postulat i et testium attestationibus vtatur, et occisum ad magistratum peruectum n indicet, sique homicidii accusetur, iusiurandum dabit, in furto a se illum n esse occisum. Hac eadem ratione, si quis furem persequens, telo se defen n-dentem, occiderit, testes habeat seu vicinos seu externos, cadauereque occi si ad magistratum aduecto, cum testibus illis testificabitur, in furti fuga se eum occidisse; cuius caedis, si accusetur, cum testibus, cum quibus furem e t persecutus, iurabit, ut supra, et ita a poena homicidii liberabitur. Vulneratu s autem fur ad magistratum vna cum re furtiua ducatur, nemo enim fure m

---

dąc niepodeyrzany, bliszszy się będzie od tego samotrzec z sąsiady sob e rownymi, takze ludzmi niepodeyrzanymi odprzysiądz się, a sąd ma ię u tego dopuscic, a drugi ros, gdyby tegosz o złodzieystwo obwiniono, te y za drugięm razęm obwinięnięm od slachcica, ma byc pokonan wedle pra a y przysięgi iako złodziey.

Artikuł 18.

Slachcicowi w złodzieystwie obwinionęmu do trzech kroc odwod, a potym nan dowod ma by c.

Tesz vstawuięm, iesliby ktoręmu slachcicowi nie zgoła, ale za słusz a przyczyną dana złodzieyska wina, tedy tęn pozwany ma się od tego o d-wiesc przysięgą swoią cielesną, a powtore gdzieby tęmusz slachcicowi o to sz y takowym obyczaięm wina złodzieyska dana, tedy pozwany samotrz c (z) slachcicy sobie rownymi ma się odwiesc przysięgą; trzeci ras gdzie y tęmusz slachcicowi tymze sposobęm wina beła dana, samosiodm z slachci y pozwany ma się odprzysiądz y praw będzie. A wszakze gdzieby czwar ty kroc tęmusz slachcicowi na tymze wina beła dana, tedy pozwanęmu do prawa iusz nie ięmu ma byc odwod, ale ma nan przysiądz powod samotr ec y z slachtą sobie rowną y s prawa za słusznym dowodęm ma byc karan we-dług winy y vczynku swoiego.

Artikuł 19.

Ktoby złodzieia w domu przy licu abo na drodze w pogoni zabieł abo ranieł, iaki postępek ma byc.

Vstawuięm, gdyby kto złodzieia przy licu w domu swoięm zabieł, ta-kowego złodzieia zabitego tegosz czasu po onym zabiciu ma okazac sąsiad m

apud se ne vno quidem die in priuato carcere detinere audeat, ac si quis per integrum diem ac noctem furem captum apud se detinuerit, ad magistratum perducto illi, multa competente satisfaciet pro modo vulnerum. Si autem vulneratus fur in domo accusatoris perdius ac pernox retentus, mortuus fuerit, capitis precium accusator pro condicione furis soluet. Peraeque si quis furem captum, ad magistratum non adductum, nec iure victum, domi suae vel in itinere torserit, prius, quam contra eum actionem de furto apud 455/886] magistratum instituat, multa satisfactionis eam iniuriam compensabit, deinde si volet, cum eo iudicio furti agat.

Articulus XX.

De furtis in regia commissis.

Furatus in aula nostra id, quod minoris, quam triginta grossis constiterit, cum id furtum capitale non sit, iure conuictus et manifesto deprehensus, aurium abscissione mutiletur; iterum si quid furatus fuerit, quod vel decem grossis non aestimetur, capite puniatur.

Articulus XXI.

De vxore ac liberis, furti paterni participibus.

Si furtum domi alicuius repertum, in praesentia vxoris ac liberorum, ea re vtentium, fuerit, damnum furto datum, praestabunt, ipsique noxae

---

okolicznym y potym co narychli z urzędu naszego, ktory naybliszszy będzie, woznym y stroną obwiodszy, do vrzędu przywiesc y vkazac. Potym będzieli pozwan o to do prawa, tedy vrząd ma ięmu dopuscic odprzysiądz się, yz go na złodzieystwie przy licu w domu swoiem zabieł. Tak tesz iesliby się trafieło komu złodzieia na drodze pogonic, a onby poimac się niedał, a w tęm przy licu beł zabit, tedy ten, kto goni na drodze za złodzieięm, ma przy sobie miec sąsiady abo stronne ludzie, y s tęmi przywioszszy trupa, ma się przed vrzędęm wyswiadczyc, yz go przytym zabieł. A będzieli o to ku prawu pozwany, takze ma s tymi ludzmi, s kim za złodzieięm gonił, na tym przysiądz, yz na złodzieystwie y przy licu iako złodzieia swego zabieł; a rannego złodzieia ma wiesc z licęm do vrzędu naszego, tak iako wyszey napisano. Bo złodzieia przy licu poimanego, nikt nięma ni iednego dnia v siebie dzierzec, ale tegosz czasu wiesc do vrzędu; a ktoby złodzieia v siebie przes dzięn y noc dzierzał, tedy przywiodszy go do vrzędu, pierwy winięn go będzie nawiązac wedle stanu. A iesliby ranny będąc poiman, a do vrzędu przes noc y przes dzięn zadzierzan, a tam w domu iego vmarł, tedy głowszczyznę powinięn będzie płacic takze wedle stanu. Tymze obyczaięm iesliby kto złodzieia poimawszy y do vrzędu niewiodąc, w domu v siebie albo na drodze ieszcze prawęm nieprzekonawszy męczył, takowy takze pierwy winięn go nawiązac będzie, tosz potym w prawo z nim wstąmpic.

dedentur, non perpetuam seruitutem seruituri, sed operis diurnis se liberaturi non secus, ac si ad precium participandum venundati fuerint; fur vero ipse capite poenas dabit.

456/337]

Articulus XXII.

De re furtiua ad magistratum deposita.

Res furtiua ad magistratum nostrum vel procerum ac nobilium apportata, quae maioris alicuius momenti fuerit, puta vestes, argentum, equi meliores, quam ut ex facultatibus furis furtum passo satisfiat, ei, cuius ea res est, gratis restituatur, fur ad poenam furcarum damnetur.

Articulus XXIII.

De famulis nullius fide dominis addictis, et de adespotis seu vagis.

Quisquis domi suae adseruauerit homines vagos, nullius fide domino addictos, vel sibi nullius fideiussoria cautione obligatos, a quibus damnum alicui in vicinia detur vel noxa noceatur, dominus domus talium receptator, iuris via peractus, quamuis post delictum noxius ille aufugerit, nec domini cautioni traditus fuerit, reum a se receptatum requirere et iuri sistere damnas erit; et ni sistat, damna et vulnera, vti supra de homicidis statutum est, praestabit, noxamque ipse persequatur.

Artikul 20.

Ktoby co vkradl na dworze hospodarskięm, iaka kaan.

Tesz ktoby (co vkradl) w dworze naszym hospodarskięm a toby stalo mni pulkopia, ktoraby rzecz nie o szyię przyszla y prawęm to nan belo przywiedziono, albo lice odięto, takowęmu maią vszy oberznąc; a potym iesliby ieszcze vkradl, by tesz ta rzecz kradziona y dziesiąciu groszy niestala, tedy iusz gardlęm ma byc karan.

Artikul 21.

O zonach y dzieciach, ktore rzeczy kradzionych vzywali.

A iesliby w domu lice zastano, a dzieci y zona przy tym byla, a tych rzeczy kradzionych vzywali, tedy powinni oni będą tę szkodę placic a sami glowami wydane byc, nizli niewieczna niewola, iedno poki się wyrobią, iako ci, ktorzy zakupni beli. A tęn sam zlodziey, ktory kradl, gardlęm ma byc karan.

Artikul 22.

O licu waznym, ktoreby do domu hospodarskiego, kniaskiego, panskiego y zięmianskiego belo dane.

Ktęmu vstawuięm, iesliby lice przyniesione belo do dworu naszego hospodarskiego, kniaskiego, panskiego, ziemianskiego, a beloby to lice rzecz wazna, szaty albo srebro abo konie dobre, a tegoby zlodzieia maiętnosc niewyniosla, czymby mial z domu swego zalobny stronie zaplacic, tedy takowe lice wazne z dworu naszego hospodarskiego, kniaskiego, panskiego y zięmianskiego ma darem wrocono byc tęmu, czyie będzie, a tęn zlodziey na szubięnicę ma byc wydan. Qui caret ere, puniatur in corpore.

457/838]

Articulus XXIIII.

De erraticis quadrupedibus et reperticiis.

Duces, senatores ac proceres in adseruandis erraticis et restituendis reperticiis antiquam consuetudinem retineant: ab equo apud se reperto non plus, quam senos grossos exigant, reliqua pecora gratis restituant.

Nobiles priuati in territoriis viuentes, erraticos equos et pecora ad curias nostras abigant, nec domi suae vltra triduum adseruent; qui secus fecerit et vltra triduum adseruauerit, neç ad curias nostras abegerit, conuictus ac deprehensus furti reus erit.

Qui abigeo vel furi, equos alienos abigenti, ademerit, curiae nostrae praefecto ab eis seni grossi, adimenti totidem soluentur.

Articulus XXV.

De furibus frumentariis.

Qui frugum suarum vel foeni furem in furto manifesto deprehenderit, captum vna cum re furtiua, cum curribus et equis ad magistratum proximum ducat magistratusque ei de eo ius dicat, vti de manifesto fure dici debet. Quod si fures frugum vel foeni se defenderint, caesique vel [458/839 vulnerati fuerint, denuntiationibus apud magistratum is, qui occidit, vtatur, cadauer occisi vel vulnerati demonstret. Ac si in ius ad caussam homicidii

---

Artikuł 23.

O ludziach bez służby y o sługach bez przykazu, ktoby ie przechowywał, a od niechby się szkoda stała.

Vstawuięm, ktoby v siebie przechowywał iakiech ludzi bez służby albo sługi bez przykazu, od ktorychby się miały szkody albo zaboystwa dziac abo komuszkolwiek a pod czasęm stałaby się od takowych szkoda albo rany albo tesz głowszczyzny, tedy tęn, kto takowych przechowywa, za przewiedzięnięm prawnym, chociaby ięmu niebyli przypowiedziani, winięn ich szukac y stronie załobliwy ku prawu stawic; a gdzieby niepostawieł, ma szkody wszystkie albo rany zapłacic, iako wyszey o głowszczyznie iest opisano, a sobie winnego szukac.

Artikuł 24.

O błędnych koniach, klaczach y bydle, iako się z nięm zachowac maią.

Książęta, panowie chorągiewni około błędnych rzeczy maią się zachowac według dawnego obyczaiu, nizli maią brac od klacze po szesciu groszy, a bydło maią darmo oddawac, a slachta, ktorzy siedzą w powieciech, błędne klacze y bydło wodzic y dawac do dworow naszych, a przes trzy dni nięmaią v siebie chowac; a ktoby przes trzy dni błędne bydło chował, a do dworu naszego nieoddał, a to będzie nan przewiedziono, y lice z domu ie(go) wyięto, tedy ma w tęm winięn byc iako złodziey; a kto odzęnie od koni złodzieia, tedy zgonnego ma byc dano vrzędowi naszęmu 6 groszy, a tęmu, kto odzęnie, drugą 6 groszy.

vel vulneris dicendam vocatus fuerit, iurabit in furto a se occisum vulneratumue, atque ita absoluetur. Sin vero frumentarii illi fures potentiores fuerint, dominumque frumenti aut familiam eius pulsauerint, vulnerauerint, occiderintue, iure victi multam violentiarum duodecem siclis soluent ac vulnerum nomine pro cuiusque vulnerati statu satisfacient. Quod si nobilis occisus fuerit, occidens capite punietur, multa autem violentiae et damna ex bonis homicidae praestabuntur. Si itidem quis compertus fuerit, frumentum ex aceruis, seu, vt vulgo vocantur, cassulis vel foenum furans, vel spicas frumenti defalcans, captus cum furto ad magistratumque adductus, statuae alligatus, flagris caedatur; ex bonis vero, si qua habebit, damnum rependatur.

Articulus XXVI.

De furibus piscinariis.

Eadem ratione fures piscinarii in alienis piscinis vel stagnis [459/340 piscantes, deprehensi, et ad magistratum adducti cum furtiuis piscibus, furibus poenam statutam dabunt, quamuis furtum decem grossos non exaequet.

Articulus XXVII.

De incendio naufragioque.

Cui ex incendio naufragioue quid rerum perierit, eaeque res ab aliquo occulto adseruatae, deprehensae fuerint, is intra annum in quadruplum,

---

Artikuł 25.

O kradzięniu zboza na polu, w stertach słozonego, abo siana, y o boiach przy tych vczynionych.

Vstawuięm, gdyby kto złodzieyskięm obyczaięm czyie zboze abo siano bral, a tęn, czyie zboze abo siano, zastałby biorącego, tedy tęn, kto zastanie, ma poimawszy wiesc s tymi konmi, z wozmi do vrzędu, gdzie nayblisszy, a tęn vrząd będzie mu winięn s takowych sprawiedliwosc vczynic, iako z inszęmi złodzieymi przylicznymi. Iesliby ci, co po zyto abo siano przyiachali, poimac się niedali, w tym kogo s tych złoczyncow zabito abo raniono, tedy przedsię vrzędowi ma obiawic a trupa abo rannech ma okazac; a będzieli o to ku prawu przyciągnion, tedy ma na tem przysiądz, yz przy zbozu swoięm raniel abo zabiel, takowy złoczyncy głowszczyzny ani ran niepowinięn będzie płacic. Iesliby ci złoczyncy zmowiwszy się, tego pana samego abo sługi y poddane iego przy zbozu iego pobieli, poranieli abo y zabieli, a toby na niech słusznym prawem belo przewiedziono, takowi będą winni gwałtu płacic 12 rubli groszy y rany poddanym oprawic, iakiego stanu będzie. A iesliby slachcica takze zabito, tedy ma gardlęm karan byc według pokonania strony załobny, komu będzie wina dana, a gwałt, szkody z imięnia y maiętnosci ich płacic. Takze kogoby poimano kradnąc snopie s kop abo z zięmie kopy, abo tesz zyto w prazmą zasiąc pod kłos, takowy gdy z licęm będzie przywiedziony, ma v słupa puhami bith byc y szkodę zapłacic z maiętnosci iego, iesli będzie co miał.

quanti res est, damnabitur, post annum in simplum, actioque in eum arbitrio damnum passi furti instituatur.

Articulus XXVIII.

De calumniatoribus.

Accusetur quispiam eius criminis, quod poenam sanguinis et capitis commeretur, nec crimen sit manifestum, accusato detur ad purgationem certi temporis dilatio, ita tamen, quod si fidem iudicantis verisimiles coniecturae instruant, actorem seu accusatorem etiam ad iustas probationes caussam differri postulare, nec esse personam calumniandis hominibus assue-460/841] tam, dilatio ei iusti temporis concedatur, quo tempore si crimen obiectum accusato, non probauerit, accusatus absoluatur, relicta ei iure cum accusatore ob calumniam agendi potestate.

Si vtraeque personae, tam accusator, quam accusatus sint inferioris ordinis, accusator vna cum accusato incarcerari se patiatur, et ex carcere obiectum crimen contra eum probet. Sed si accusatus sit homo vilis, malae famae, aleator in lustris et cauponis versatus, suspicione notatus, vel in quaestionibus maleficorum proditus, is, qui ei crimen obiecit, etiam si crimen, quod ei obiecit, non probauerit, nihil deliquisse iudicandus est.

Artikuł 26.

O pokradsięniu ryb z stawu abo z sadzawki.

Vstawuięm, komuby złodzieyskięm obyczaięm łowiono ryby w stawie abo w sadzawce, takowy będzieli poiman y do prawa z licęm przywiedzion, ma karan byc iako złodziey, chociaby to niestało szacuiąc 10 groszy.

Artikuł 27.

Gdyby co komu czasu pogorzęnia abo stonięnia zginęło.

Kiedyby się trafieło pod czasęm od ognia pogorzęnia w miescie abo gdziekolwiek, abo kto na wodzie stonął, a w tęm czasie co ięmu zginęło, ktora zguba v kogoby się kolwiek w rok abo do roku zataiona pokazała, tedy tę rzecz, iako wazna będzie, ma we czworo ceną zapłacic; a będzieli chciała strona załobliwa y po roku foldrowac, tedy moze iako na złodzieia, co będzie na woli tego, kto ma foldrowac.

Artikuł 28.

Ktoby kogo obwinieł o występ, za ktory gardłęm karzą, ma byc złozon czas ku odwodowi.

Kto kogo obwini w tym występie, o ktory krwawą winą albo gardłęm karzą, a iz tęn występ iawny niebędzie, ma byc dan pewny czas ku odwodu stronie pozwany, a wszakze tak: iesli vrząd obaczy, yz się ku słusznęmu odwodu bierze, a będzieli powod takowa osoba, ktora niezwykła ludzi pomawiac, iesli na on czas się nieodwiedzie, ktory na dowod od vrzędu

At nec illi poenam calumniae subibunt, qui iusto dolore permoti aliquem accusant, utpote parentes de liberorum et liberi de illorum caede, maritus de caede vxoris ac vxor vicissim de caede mariti, tutor de pupillorum, heres de eius, cuius est heres, caede, vel qui graue aliquod damnum fecerunt, seu passi sunt, et constaret, non calumniandi animo eos ad accusandum id, quod probare non poterunt, delictum, inductos, sed animi perturbatione et errore seductos esse, ne afflictis addatur afflictio.

In graui crimine etiam Maiestatis nostrae laesae et perduellionatu ac-461/342] cusatores, quamuis probationibus sint destituti, si habuisse accusandi caussam videbuntur, poenae calumnantium sunt eximendi.

Articulus XXIX.

De accusationibus et inscriptionibus.

Qui aliquem accusauerit et ad magistratum detulerit, inscriptionis vinculo se obstringat et tempus praestituat, quo accusatum probationibus conuincere vult; qui enim alio accusato et ad magistratum delato ac carceri mancipato seu fideiussoriae cautioni tradito, ad praestitutum tempus ipse sine legitima caussa, quam tamen per nuntium denuntiare debet, abfuerit, nec absentiae caussam eodem tempore denuntiauerit, magistratus accusatum absoluat, relicta ei contra accusatorem iniuriarum agendi potestate.

---

będzie ięmu naznaczon, ma byc on wypuszczon wolno, a obwinionęmu zachowac z nim prawo o pomowięnie. A iesli będzie rzecz miedzy rownymi, tedy tęn, kto go obwini, ma się dac posadzic z obwionym y na co wiedzie, dowodzic.

Iesliby tesz kto na kogo niedowiodl tego, co nan vszczypliwego mowiel, a tęnby obwiniony beła osoba lekka, złego zachowania, pospolity karczęmnik, gracz podeyrzany abo przed tym powołany, przeciw takowęmu chocia niebędzie dowiedziono, nięma tęn, kto pomowiel, zadny trudnosci od obwinionego cierpiec. Takze tesz te osoby z wielkiego ktorego y znacznego zalu co na kogo mięnią, iako rodzicy o zabicie dzieci, synowie o zabicie rodzicow, mąsz o zonę, zona o męza, opiekun o sieroty, dziedzic o takowego, po kięm dziedzictwo wziął, abo o wielką szkodę, znaczełoby się, yz nieumyslnie ani s potwarzy kogo pomowiel, ale załobliwoscią z zalu y s frasunku, takowi tesz nięmaią nic cierpiec, chocia niedowiodą, a to dla tego, aby się ięm zal po zalu nieoddwoiel.

Tymze obyczaięm y wielki występ, ktoryby się albo maiestatu osoby hospodarski, albo R. P. tknął, tego występu, chociaby kto niedowiodł, a miałby słuszną przyczynę, dla ktoryby na tym występie pomowił, takowy chocia niedowiedzie, nięma nic cierpiec.

(Następnych artykułów 29 i 30-te rękopisy polskie, które w tej chwili pod ręką mam, nie podaią).

Articulus XXX.

De seruo corrupto et furtim ablato.

Si quis seruum alienum originarium seu innatum vel mancipium furto alicui adimat, et in furti fuga comprehensus vna cum seruo fuerit, ad proximum magistratum ducatur, qui magistratus furtum passo iustitiam [462/848 administrabit. Quod si is, qui cum re furtiua comprehensus est, se furatum neget, actor vel probabit vel iurabit, ab eo furtum sibi esse factum, atque ita is poena furti punietur, ablata vero actori restituentur. Quod si fur in furti fuga comprehendi nequeat, sed in eius domo furtum concipiatur et condicatur, quod restituere vltro nolit, iure agatur; ac si probatum fuerit, quod suapte sponte receptans seruum alienum, restituere noluit, multam lůet et totius a condictione temporis operas aestimatione superius expressa praestabit.

465/846] Articuli aliquot in Brestensi conuentu anno Domini 1566 in mense Iulio correcti.

Distinctione III, articulo IX:

Scribitur non esse dandas translimitaneis arces, curiàs; additum est: et Wolosci, id est praedia seu pagos. Item, vbi sequitur tenutas, officia terrestria et aulica, legationes, vsům perpetuitatum etc. haec vox »legationes« abrogata est.

Sequitur tandem: Sed haec omnia nos successoresque nostri, Magni duces duntaxat solis Lituanis et Ruthenis, in Brestensi autem Russis, Samagitis, Lituanis, additum est et subrogatum, abrogato totius articuli fine. Si autem externorum et translimitanorum, bene de nobis in hac republica magni ducatus Lituaniae meritorum, memorabilia et insignia exstarent merita, iis cuiuscunque nationis fuerint, nos et successores nostri, magni Lituaniae duces, in conuentibus generalibus Lituanicis ex consilio et consensu omnium senatorum nostrorum et omnium ordinum ac legatorum municipalium, ad conuentum generalem pertinentium, possessiones perpetuas et aduitalitates secundum cuiusque dignitatem et merita dabimus; ij tamen ipsi et eorum successores, incolae praesentes huius ducatus existentes, ac publicum militiae onus sustinentes, ad nullas dignitates et ad nulla officia ecclesiastica aut saecularia peruenire a nobisque admitti et adscisci debent, duntaxat soli antiquitus a maioribus suis in magno ducatu Lituaniae progeniti, Ruteni et Samagitae, quemadmodum supra expressum est. Si [466/847 autem alienae externaeue nationis quispiam aut eius posteri officium aliquod ecclesiasticum seu saeculare contra hoc statutum obtinuerit, et admonitus se eo abdicare noluerit, is non solum dignitatem et officium perdet, sed et possessiones et bona eius fisco nostro magni ducatus Lituaniae cedent.

Eadem distinctione tertia, articulo quartodecimo:

Ad §. Quod quidem de omnium bonorum successione intelligi debet, paternorum, maternorum, profectitiorum, aduentitiorum, emptorum, emeritorum, castrensium. Hactenus verba statuti, post quae surrogatum et adiectum est, toto prioris statuti fine partim abrogato, partim mutato: Si cum aliquot fratribus sorores ex iisdem parentibus natae, seu elocatae seu non elocatae exstiterint, fratresque paternam hereditatem inter se partiti fuerint, contingatque vel omnes vel eorum aliquos steriles mori, eorum sors paterna duntaxat fratribus fratrumque proli cedet; sorores autem expeditionem ex quarta bonorum omnium parte, si qua illarum cum nuptui elocaretur, a patre vel a fratribus ante bonorum diuisionem dotata non fuit, consequentur. Si tamen materna bona fuerint, ea ex aequo fratres ac sorores in aequalem sortem inter se partientur. Sin vero diuino permissu fratres omnes [467/348
nulla relicta prole, mortui fuerint, vel quamuis eorum proles exstiterit, tandemque e viuis decesserit, in totum eorum patrimonium et bona quocumque modo quaesita, sorores earumque proles succedent. Quod si et fratres et sorores omnes eorumque proles ac descendentes decesserint, totum illorum patrimonium et bona omnia iusto titulo quaesita, ad proximos agnatos ex linea masculina deuoluetur secundum hanc ordinationem; eadem ratione bona materna deuoluentur ad proximos cognatos lineae feminineae, si bona illa a defunctis iusto inscriptionis titulo alicui alienata non fuerint: exceptis iis, qui nulla prole nullisque cognatis et agnatis relictis, nullaque facta alienatione ex hac vita decesserint; horum enim bona omnia iure caduco nobis regi et Magno Duci cedent.

Articulus iste correctus vult, vt bona paterna deficientibus liberis, id est suis heredibus, ad proximos agnatos ex linea masculina deuoluantur; bona vero materna ad cognatos stirpis femininae hac fortasse ratione, ut vnde sunt profecta, eo reuertantur. Sed ista bonorum distinctio in nullis legibus diuinis vel humanis adhibetur, nec ipsi naturali rationi consentit. Iure diuino, nulla adhibita distinctione, ita praescriptum est Numeror. XXVII. Cum quis mortuus fuerit, et filius non fuerit illi, transferatis hereditatem eius ad filiam ipsius; quod si non fuerit illi filia, tunc dabitis hereditatem eius fratribus ipsius; si vero non fuerint fratres, tunc dabitis hereditatem fratribus patris eius; si non fuerint fratres patris ipsius, tunc dabitis hereditatem propinquiori illi. In hac lege diuina sine discrimine vllo here- [468/349
ditas mortui tota, quam mortuus reliquit, seu eam habuit a patre seu a matre, deuoluebatur ad agnatos sine differentia ista, ut in eam partem, quam mortuus a patre profectam habuit, agnatus, id est per masculinam lineam mortuo coniunctus, in eam vero, quam a matre sortitus erat, cognatus, id est per femineum sexum mortuum contingens, succederet.

Iure quoque ciuili secundum nouellam constitutionem agnati ante cognatos et e contra, nullam habent praerogatiuam, nec est vlla differentia

in successionibus inter agnatos et cognatos, vt in Auten. de heredit. ab intest. § ex his, col. IX.

Haereditas enim est vniuersum ius defuncti, quod defunctus habuit tempore mortis, non pars iuris. Itaque si quis heres est mortui, heres est vniuersi iuris, non partis, non est heres patrimonii solius vel matrimonii solius, vt ita dicam, sed totius iuris et paterni et materni. Quin etiam tam paterna, quam materna bona vsu communi patrimonium dicuntur, atque ita Iustiniani Institutionum liber secundus inchoatur, superiore libro de iure personarum exposuimus, modo videamus de rebus, quae in patrimonio nostro vel extra patrimonium habemus, hic patrimonium pro bonis vndecunque prouenientibus accipitur. Et Cic. pro Flacco: patrimonium suum lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Graecorum conuiuiis maluit dissipare, ac paulo post, quasi bona comesse Romae non liceret, clare patrimonium bona omnia vocat. Materna itaque bona patrimonii appellationem sortiuntur, nec vnquam, nisi admodum raro, matrimonium ea vocari apud receptos scriptores legimus. Franciscus Corianus Gallus, bonus commentariorum iuris scriptor, libro commentariorum VIII, cap. III in Augusto Suetonii, vbi ita scriptum erat: Cum plerique equitum attrito bellis ciuilibus matrimonio, spectare ludos non auderent, metu poenae theatralis, patrimonio legit. Quicquid enim quis vndecunque habet, id patrimonium eius dicitur, hinc [469/850 patrimonium populi Romani Cic. in Philippicis dixit, hinc nunc quoque patrimonium sancti Petri bona Pont. Romani dicuntur. Nam quemadmodum scite Plutarchus scripsit, vt vinum aqua dilutum, etsi plus aquae insit, vinum tamen est, sic rei familiaris possessio dicitur esse viri, etiamsi vxor plus attulerit. Ita et patrimonium est, quamuis a matre profectum in eo plus insit, quod quidem patrimonium hereditas est, agnatione seu cognatione proximorum, sine discrimine et seperatione; quae enim confusa sunt, separari nequeunt. Et sicut in liberis confusus est patris et matris sanguis, ita et bona, quomodo itaque ea bona separabuntur et fiet, ut paterna agnatorum sint, materna cognatorum? nisi eo modo, quo separari potest in indiuiduo hominis sanguis paternus a materno.

470/851] Distinctionis quartae articulus XX in Grodnensi conuentu correctus anno Domini 1568, mensis Iulii 10.

In articulo XX distinctionis IIII constitutum est, eis, qui in ius ad magistratum castrensem seu curiensem in caussis ad iudicium castrense pertinentibus, et in dicto articulo expressis, vocati non comparuerint, ac propterea proscripti seu banniti fuerint, non debere a nobis concedi sublationem bannitionis prius, quam cum aduersario transigant. Quoquidem statuti articulo non mediocriter hominum iustitia impediri nobis est visa. Itaque in hoc conuentu Grodnensi communicato cum senatu spiritali et saeculari consilio, articulum hunc corrigendum duximus ac auctoritate huius conuentus

statuimus omnibus subditis nostris, cuiuscunque status fuerint, istorum criminum, quae ad iudicium castrense pertinent, accusatis, et ob contumaciam tam coram nostrae Maiestatis, quam coram castrensi tribunali non comparentibus, et propterea ex praescripto dicti articuli vigesimi proscriptis, a nostra Maiestate sublationes huiusce proscriptionis concedendas, et saluos conductus esse dandos et tempus definiendum, quo quisque saluiconductus fide tutus, purgare se de obiecto crimine possit, in eius magistratus foro, in quo caussa est caepta. Quod tamen ad iudicium Maiestatis nostrae pertinere apparebit, id nos ipsi cum senatu nostro nonnisi praesentes in magno ducatu Lituaniae cognoscemus et sine omni mora ac comperendinatione decidemus.
471/852] Haec autem sublatio proscriptionis seu bannitionis etiam diutino tempore post delictum et proscriptionem a nobis concessa, flagrantis seu recentis criminis naturam non extinguet, nec quidquam actioni caussarum criminalium in statuto expressarum, derogabit. Poena etiam capitis, multa seu recompensa ac damna, de quibus accusatus quis fuerit, si coram nobis vocatus non comparauerit, a nobis, si coram magistratu, ab ipso magistratu ex bonis accusati vsque ad decisionem litis exigenda decernetur; contra ipsum vero delinquentem, ut in dicto vigesimo articulo statutum est, magistratus procedet, ac ad nos, vt a nobis contumax proscribatur, referet. Quoniam vero articulo saepedicto vigesimo in caussis, foro castrensi reseruatis, si quis citandus citationibus castrensibus esset, ei seu praesenti seu absenti dies se sistendi duarum duntaxat septimanarum constitutus est, nos iniquum esse sumus arbitrati, itaque auctoritate huius conuentus decreuimus ac statuimus, ut in iis caussis iudicio fori castrensis attributis, quae sunt criminales et sanguinis, si quis post patratum delictum, nolens in instanti se iustificare, aufugerit, ei citationibus castrensibus seu praesenti seu absenti terminus quattuor septimanarum, non beuior, assignetur.

472/853] Distinctionis eiusdem articulus LXIX in eodem conuentu correctus.

In articulo sexagesimo nono, distinctionis quartae, de vi bonorum raptorum statutum est, vt bonis, quae quis pacifice possedit, spoliatus, eodem instanti vel ad summum intra quattuor septimanas in ius spoliantem vocet, quod quidem etiam ipsum correctione dignum existimauimus. Itaque re cum senatu nostro deliberata, auctoritate huius conuentus ita corrigendum et dilucidandum hunc articulum duximus ac ita statuimus, vt si quis spoliatus aut pulsus bonis, non posset intra quattuor septimanarum spatium propter legale impedimentum citare, puta propter occupationem in nostris vel reipublicae obsequiis, infirmitatem, pestilentiam, quo impedimento iuridice probato, poterit etiam post lapsum quattuor septimanarum tempus, citationibus castrensibus vti, modo ne, postquam ad ea bona, in quibus iniuria violentae expulsionis est affectus, reuersus fuerit, vel ex infirmitate conualuerit, id

quattuor septimanarum spatium elabi patiatur; alioquin cognitio de hac vi iam ad iudicium terrestre deuoluetur.

473/354] **Distinctionis VII articuli primi duo abrogantur, ac in eorum locum alii iis verbis subrogantur.**

Quoniam senatoribus nostris status vtriusque ac reliquis ordinibus ad comitiales actiones pertinentibus, territoriorumque legatis, in hoc conuentu Brestensi congregatis, in vetere statuto ac in nouo distinctionis septimae articulos primos duos abrogare et in eorum locum hos infrascriptos surrogare placuit, omnesque vnanimiter a nobis rogauerunt, vt abrogatis prioribus illis, hos infrascriptos auctoritate nostra approbaremus, eorum concordi petitioni acquiescentes, eos ipsos infra hic scriptos articulos approbamus et priores illos quattuor abrogamus:

Articulus I.

De bonorum alienationibus.

Inprimis in vsum huius magni ducatus Lituaniae et territoriorum ei connexorum introducendum et ab omnibus ordinibus et personis, quae huius statuti legibus viuunt, obseruandum esse volumus, vt iam hinc ab hac die liberum sit vnicuique bona sua omnia terrestria paterna, materna alias profectitia, castrensia seu emerita, empta et quouis alio modo acquisita, ac quouis nomine vocata, nulla, vti antea vetere statuto cautum erat, [474/355 habita tertiae patris vel reliquarum duarum partium ratione, sed integra, quanta quisque possidet, seu illorum dimidium seu quamlibet partem seu specialiter vnam, homines item et fundos terrestres, quantum quisque volet, arbitrio suo, cui volet, donare, vendere, inscribere, oppignerare, et a suis extraneisque heredibus abalienare, ac ea bona ex sui iudicii sententia dispensare. Quamuis autem antea aliquam partem seu dimidium bonorum suorum vel hominum ac fundorum quispiam vendiderit, oppignerauerit, inscripserit, nihilominus et de reliquo, quod superest, eorundem bonorum disponere ei licebit, iure hereditario, pigneraticio vel alio quouis secundum beneplacitum vniuscuiusque alienandi a liberis et consanguineis modo.

Eiusmodi tamen alienationis actus seu inscriptio coram nobis vel coram iudicio terrestri eius territorii, in quo bona sunt sita, ab alienante personaliter constituto, fieri debet, vel coram iudicio, ad quod pertinet. Si vero illius iudicii locum procul distare contingat, liberum erit etiam in alieno iudicio seu apud alienum magistratum sibi proximum, alienationis inscriptionem facere ac in acta illius magistratus insinuare; is vero in quem alienatio est facta, eam inscriptionem ex actis alienis editam seu extractam, in acta eius magistratus seu iudicii terrestris, cui bona subsunt, vel ipse deferat vel inscribendam mittat, cui fides erit adhibenda; vnus enim magistratus alterius magistratus fidem sequi debet.

475/356

Articulus II.

Vbi et quomodo alienationis inscriptio fieri debet.

Si quis extra iudiciaria tempora, quibus iudicia terrestria non exercentur, nec actorum publicorum copia fit, iure perpetuae venditionis aliquid alienare et inscribere voluerit, magistratum castrensem seu curiensem iuridicum, in quo iudicia a nobis sunt instituta, adeat, ac contractum venditionis in scripta redactum, apud palatinum, capitaneum, tenutarium, iurisdictionem habentes, publicet ac recognoscat, et in eorum acta ad verbum inscribi ac ex actis eius contractus extractum sibi exhiberi curet, qui contractus in acta castrensia hoc modo inscriptus, robur et auctoritatem ad annale duntaxat spatium obtinebit, intra quod annale spatium in acta terrestris iudicii transferendus est. Hoc demum pacto ea inscriptio valebit, ac is, cui quidpiam inscriptum fuerit, id obtinebit; alioquin si secus factum fuerit, ut in acta terrestria intra annum inscriptio non transferatur, nulla firmitate consistet. In absentia autem palatinorum, capitaneorum, tenutariorum iuridicorum, coram eorum vicariis seu locum tenentibus et iudice ac notario castrensibus, iuratis, eiuscemodi alienationum recognitiones fieri et extracta sub eorum sigillis edi, ac subscriptione manus saltem duorum, si omnes tres scribere nescire contingat, consignari poterint.

476/357]

Distinctionis XII articulus V in eodem conuentu correctus.

Supplicatum est a nobis, ne Scythae seu Tartari mancipia Christiana in seruitute detineant, sed vt ex praescripto statuti ab eis compensatione operarum in libertatem asserantur, neue pueros mancipiorum vel sibi precio addictorum Christianorum circumcidant et in suae superstitionis sectam conuertere audeant, et ne in bello captos captasue in perpetua seruitute apud se adseruent, sed ut Christianis vendant, propterea, ne ex Christianis mancipiis prolem suscipiant, quam postea circumcisam impietate Machometana imbuant. Quod quoniam ita postulatur, aequum et pietati consentaneum duximus ac prohibemus, ne deinceps quisquis Tartarorum Christianum mancipium in sua seruitute detineat, ne nutrices Christianas incestent aut vxores ducant, neminemque ad circumcisionem cogant.

Eos tamen volumus gaudere priulegiis a maioribus nostris concessis, ac a nobis bis et concessis et confirmatis, quae etiam, cum statuta magni Lituauiae ducatus typis excussa publicabuntur, inter cetera priuilegia inseri mandabimus, quandoquidem id et nobis et reipublicae fideliter, etiam cum sanguinis profusione promeruerunt.

De Iudaeis itidem actum nobiscum est, ut secundum praescriptum articuli quarti, distinctionis duodecimae, viri ceruleis pileis, mulieres vittis amiciantur, et ne torquibus ornamentisque preciosis vtantur, neue [477/358 Christianae nutrices earum infantes nutriant, quoniam accidere solere dicitur, ut eae calumnia a Iudaeis affectae, diuturno tempore ac plerunque

vsque ad vitae finem eis seruire cogantur cumque Iudaeis commisceantur, vnde proles in Iudaicam perfidiam nascitur.

Quod itaque ad ceruleum amictum attinet, non videmus id ad publicam necessitatem vel commodum spectare; quod vero ad reliqua attinet, prohibemus, ne Iudaei vel Christianas nutrices, vel Christianos famulos in domibus suis adseruent, exceptis vectoribus et famulis, itineri faciendo idoneis, nec vllum Christiani nominis hominem circumcidere audeant, quod magistratus castrensis curae commissum esse in suo cuique officio volumus et potestatem in delinquentes animaduertendi damus.

479/360]

Constitutio conuentus Vilnensis tempore interregni anno Domini M D LXXIIII.

Nos Senatores magni ducatus Lituaniae status vtriusque ac equestris ordo, conuentusque vniuersus ex omnibus palatinatibus et territoriis congregatus, significamus omnibus vniuerse et singulis speciatim, quorum interest, quod cum hoc tempore propter consultationes publicas ad occurrendum periculis, quae et regno Poloniae et huic reipublicae nostrae in hoc serenissimi regis Henrici a nobis discessu, impendere videntur, institutas, Vilnam conuenissemus, consuetudinem maiorum et exemplum fratrum nostrorum dominorum Polonorum, quibus eiuscemodi conuentus habere semper licuit, imitati, concorditer, consentienter vnanimiterque inter nos sciuimus, constituimus, decreuimus, praecauentes, ne improbitas, proteruitas ac effrenis insolentia hominum tranquillitatem publicam interim perturbet, donec diuinitus supremum iudicem, serenissimum regem coronatum in regno Poloniae et in magno ducatu Lituaniae datum habuerimus, id inprimis serenissimi regis nostri domini Henrici imperium ac iurisdictionem, utpote regis nostri legitimi coronati agnoscimus, fidemque nostram integram et inuiolatam eius Maiestati datam seruamus.

In processu autem iudiciario ordinem legitimum seruare volentes, certos articulos sanximus ad vsque illius Maiestatis reditum, vel si, quod omen auersamur, illius Maiestatem reducem non poterimus habere, ad alterius principis in communibus comitiis electionem duraturos.

480/361]

Articulus I.

In caussis ad iudicium terrestre pertinentibus, citationes sub titulo serenissimi regis nostri Henrici ac sigillo consueto vnicuique palatinatui et territorio attributo, a notario terrestri, in caussis vero ad iudicium castrense pertinentibus, sub titulo et sigillo dominorum palatinorum vel capitaneorum iuridicorum edi debent.

Articulus II.

Termini iudiciarii terrestres secundum praescriptum Statuti celebrentur, incipiendo a festo Epiphaniarum Domini in anno proximo millesimo quin-

gentesimo septuagesimo quinto inclusiue ac deinceps consequenter. Eadem ratione et termini castrenses, sicut in Statuto praescriptum est, a dominis palatinis, capitaneis, in eorum vero absentia a vicecapitaneis, iudice, notario castrensibus iuratis, et in magno ducatu Lituaniae possessionatis, eorum citationibus praecedentibus expedientur; ab iniuratis vero et non possessionatis officialibus decreta irrita ac nullius roboris erunt.

Articulus III.

Si officiales castrenses iurati non fuerint, in proximis iudicialibus terrestribus terminis iurabunt et dato iureiurando munus suum obibunt; ne autem quis ignorantiam praetendere seque excusare posset, officicialium istorum iuramenta eo, quo data sunt, die in acta castrensia inscribantur.

481/862]

Articulus IIII.

Termini iudiciales castrenses singulis mensibus primo cuiusque mensis die celebrandi sunt, initio a proximo mense Ianuario inclusiue sumpto. Qui autem iam aliquem ad castrense iudicium citauit, in termino secundum hanc constitutionem citatus iudicari debet et iudicato parere.

Articulus V.

Quoniam vero actionibus castrensibus diiudicandis, termini duarum septimanarum et vltra, donec omnes caussae expeditae fuerint, assignati sunt, propterea non solum eae causae, quae ex vi citationum in primum, secundum, tertium ab inchoatis iudiciis diem incidunt, sed et quae in posteriores dies, quamdiu iudicia illa castrensia durabunt, inciderint, iudicari debent, ac liberum vnicuique erit citare, quos quisque voluerit, quattuor septimanis ante iudicia pro die, qui in aliqua iudiciorum durantium parte incidere poterit, in quo citato nulla excusatione vti, quin respondeat ac iudicium suscipiat, licebit.

Articulus VI.

Citati in caussis criminalibus, puta homicidii, grassaturae, incendii, stupri, vis mulieribus illatae ac aliorum criminum, quae capitis vel infamiae poenam commerentur, per procuratores seu caussidicos caussam dicere non poterunt, sed ipsi coram comparere ac se de obiectis criminibus legitime purgare debent. Quod si vero quis primis citationibus vocatus, ad caussam criminalem dicendam non venerit, iudicium castrense actoreae partis proba-
482/863] tionibus omnibus iuxta Statuti praescriptum auditis et examinatis, citatum contumacem absentem condemnabit, ac eam condemnationem in territorio et palatinatu voce praeconis publicabit, post quam publicationem si condemnatus in alteris terminis comparuerit, vigore prioris citationis se expurgare cogendus est, nulla deinceps morbi vel alicuius legitimi impedimenti excusatione vtendo. Si vero in alteris ipsis terminis castrensibus non

comparuerit, ab officio castrensi proscribi et banniri debet, ac in magno ducatu Lituaniae a nobis et ab omnibus pro proscripto et bannito habendus est. Quisquis autem eum post hanc proscriptionem receptauerit aut eius consuetudine vsus fuerit et vocatus ad terminos castrenses negauerit, iusiurandum ex decreto iudicii dabit, se eum esse proscriptum ignorasse; si iurare nolit, iusta probatione praecedente, trimestri carcere detinebitur. Praeterea quisquis aliquem ex bonorum tam suorum, quam regalium pacifica possessione a tempore mortis serenissimi olim Sigismundi Augusti ad hoc vsque tempus vi expulerit, vi expulsus in instanti ad officium denuntiare et ad iudicium castri illius, in quo bona sita sunt, violentum expulsorem citare debet. Qui comparere tenebitur, iudicium autem castrense secundum praescriptum Statuti contra eum procedet.

Articulus VII.

Iudicium quoque terrestre omnes caussas ad forum suum pertinentes, suo ordine expediet, a quo si quis ad regiam Maiestatem grauatum [483/364 se sentiens appellare volet, id cuique facere licebit. Quod si ex decreto regiae Maiestatis constiterit temere eum appellasse, ab eadem regia Maiestate in expensis condemnabitur tanta pecuniae summa, pro quanta lis est.

Succamerarii quoque caussas sui fori secundum Statutum expedient.

Articulus VIII.

Speciatim autem cauemus, ne friuolis ac inutilibus contra citationum vitia exceptionibus iustitia hominum retardetur, his vitiis exceptis: si quis in citatione rem seu caussam, cui ab aduersario responderetur, nominatim non expresserit, vel si quis eum, quem in ius vocat, nomine et titulo eius proprio non appellauerit; iis duabus caussis exceptis, si quae praeterea vitia citationis citatus actori obiecerit, quotquot ea fuerint, pro singulis vitiis legitime obiectis, actor citato senos grossos soluet, quibus exsolutis citatus actori respondebit.

Articulus IX.

Si in aliquo territorio tam viuente adhuc serenissimo rege Augusto, quam mortuo, tam in iudicio ordinario, quam in temporario, quod vulgo *kaptur* dicitur, legitime condemnatus quispiam esset, nec appellatio intercessisset, nec condemnatus sententiae iudicii non acquiescens, iudices ad regiam Maiestatem citauisset, aut quoquomodo sententiae executio suspensa 484/365] non esset, vnusquisque magistratus eam exequendi habebit potestatem.

Articulus X.

Si a praefectis, a dominis palatinis, capitaneis, tenutariis castrorum et curiarum regiae Maiestatis, vel a villicis vel a siluanis post mortem serenissimi regis

Augusti in hunc vsque diem ad noui regis electionem vel ab eorum famulis, officiorum vicesgerentibus cuipiam nobilium iniuriam fieri contigerit, vel si ab eis iustitia de subditis regiae Maiestatis, iurisdictionis suae admonitis, per litteras iudicii terrestris in caussis homicidii, vulnerum, violentiarum, pignerationum atque aliis iustitia administrata non fuerit, ipsimet domini officiales seu praefecti citati citationibus iudicii terrestris, coram hoc iudicio terrestri comparere et se iustificare tenebuntur, ac si legitime iniuriarum damnati fuerint, exequendi iudicii sui in bonis singulorum iudices terrestres potestatem habebunt, excepto si res de fundo regiae Maiestatis ageretur.

Articulus XI.

Omnes inscriptiones ad acta castrensia factae a morte serenissimi olim Augusti vel post fiendae vsque ad noui regis electionem in suo robore consistant. Qui etiam eas inscriptiones actionesue suas tempore interregni ex actis castrensibus ad acta terrestria transferre vellet, id quoque robur firmitatis obtinebit. Quod si autem quis exspectare praesentiam regiae [485/366 Maiestatis malit, ut tum demum actiones suas ad acta terrestria inscribat, ei tempus in Statuto ad transferendas ex actis castrensibus ad acta terrestria praescriptum et omissum non oberit. Eadem ratio erit et aliarum actionum incidentium, veluti de adeunda propinquitate successionis, aliisque negotiis, quae a morte regiae Maiestatis in caussam praescriptionis inciderint, vbi etiam viuente serenissimo rege iudices terrestres pro tribunali non consederunt, vel si consederunt, iudicia tamen non exercuerunt, eiusmodi caussarum praescriptio non oberit.

Articulus XII.

Quoniam in plerisque palatinatibus ac territoriis desiderantur personae ad iudicia pertinentes, permittimus, ut in demortui locum alius in proximis terrestribus iudiciorum terminis eligatur, qui iuramento praestito auctoritatem cum aliis collegis iudicandi habebit; regia vero Maiestas sic electos confirmabit, quemadmodum in territorio Brestensi et Vpitensi accidit, ut in locum demortui subiudicis Brestenses dominum Bohdanum Tuminski elegerint, Vpitenses vero mortuo iudice dominum Iacobum Kiewiesh subiudicem suffecerunt, subiudicem vero d. Ioannem Wisgierd creauerunt. In reliquis tamen territoriis vacantibus iudiciorum subselliis, quattuor secundum praescriptum Statuti eligi debent, inter quos sors iacietur, et in quem sors ceciderit, is munere illo perfungetur.

Finis huius constitutionis de emendatione Statuti agit et obligationem 486/367] conuentus continet, qua se sub fide et honore omnes status obligant, has constitutiones ad tempus praesentiae regiae seruaturos.

---

[499] **Confirmatio, qua omnia magni Lituaniae ducatus priuilegia serenissimus princeps et dominus, dominus Sigismundus Augustus etc. ad sua vsque tempora recenset et confirmat.**

In nomine Domini amen. Memoriae humanae imbecillitati litterarum adminiculis succurri certum est, ideo quae ad posteritatis noticiam peruenire debent, ea praesertim, in quibus salus et incolumitatis reipublicae consistere videtur, multo melius litterarum monumentis, quam hominum memoriae commendantur. Itaque nos Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, necnon terrarum Cracouiae, Sendomiriae, Siradiae, Lanciciae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Culmensis, Elbingensis, Pomeraniae etc. dominus et heres. Arbitramur recte fecisse maiores nostros, serenissimos reges Poloniae ac magni ducatus Lituaniae duces, qui litteris consignanda, non memoriae humanae priuilegia huic Magno Ducatui tradenda putauerint. Quoniam tamen non tam ipsae quidem litterae, quam chartae, [500] quibus inscriptae sunt, et sigilla, ex quibus auctoritatem obtinent, consenescere et corrumpi solent, ideo renouari ea et noua principum fide atque auctoritate interpolari est necesse. Cum itaque eae iam chartae et sigillorum caerae, in quibus maiores nostri amplissimo huic ducatui priuilegia descripta reliquerunt, iam magna sui parte vel temporis diuturnitate vel vsu consumi incipiant, renouandam eorum auctoritate nostra fidem putauimus, temporis ordine seruato. Priuilegiorum autem istorum tenor de verbo ad verbum sequitur et est tatis:

(1) In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Debitores sumus spiritalis alimoniae salutaria illis pocula ministrare itd. (Jestto przywilej horodelski króla Władysława Jagiełły i wielkiego księcia Witołda z r. 1413, ogłoszony w Długosza: Historiae Polonicae tom V, str. 153).

(2) In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quia tunc multis errorum et dubiorum occurrimus incommodis itd. (Jestto przywilej trocki Zygmunta wielkiego księcia litewskiego z r. 1434, ogłoszony w Lewickiego: Codex epistolaris saeculi decimi quinti, tom III, str. 529).

(3) In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Omnia, [515 quae geruntur in tempore, ab hominum memoria simul labuntur cum tempore, nec ad futurorum possunt venire noticiam, nisi in scripturis reposita conseruentur. Proinde nos Casimirus Dei gratia electus rex Poloniae et magnus dux Lituaniae, Russiae et Samogitiae etc. considerata fidelitatis constantia reuerendorum, venerabilium, illustrium, strenuorum, validorum et prudentium ac circumspectorum praelatorum spiritalium et saecularium principum, baronum, nobilium, boiarorum et ciuitatum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, quam ad nos nostramque serenitatem ac personam, tanquam ad verum ac legitimum heredem ac dominum natu.

516] ralem habuerunt et de facto habent habereque intendunt constanter et fideliter in futurum, prout hoc bene per experientiam in ipsis effectualiter est repertum, dignum duximus pro tanto bono gratiarum et libertatum muneribus, aliisque nostris fauoribus ipsis condignam et graciosam facere recompensam, quia tunc in posterum ad nos et nostra obsequia inuenientur promptiores, quando se viderint tantis gratiis consolatos.

(§ 1). Inprimis igitur praedictis praelatis, principibus, baronibus, nobilibus et ciuitatibus dictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. dedimus, concessimus et irreuocabiliter donauimus vigoreque praesentium damus, concedimus, donamus et inperpetuum largimur generaliter et omnia eadem iura, libertates et immunitates, prout habent praelati, barones, principes, nobiles et ciuitates regni Poloniae. Sed ne ex generalitate aliqua ambiguitas siue dubietas in posterum quoquomodo possit suboriri, ipsas libertates seu quasdam ipsarum hic decreuimus ponere per expressum.

(§ 2). Et primo omnes donationes, priuilegia et immunitates ecclesiarum cathedralium, collegiatarum et conuentualium in terris nostris magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. erectarum et erigendarum, fundatarum atque fundandarum, volumus illaesas et inuiolatas conseruare et tueri [517 ac protegere iuxta nostram omnimodam potestatem. Quas quidem ecclesias cathedrales, collegiatas, conuentuales tempore medio, per mortem vel resignationem si vacare contigerit, et eas pastore carere, quarum ius patronatus ad nos et successores nostros dignoscitur pertinere pleno iure, tunc ipsis de alio vel aliis pastore vel pastoribus prouidendo, non alium vel alios praesentare debemus, nisi magni ducatus nostri indigenam Lituaniae, si idoneitate et morum maturitate fuerit compertus; sin autem, tunc alterius nationis personam vtilem et honestam ac congruam, quae posset praeesse et prodesse, debebimus praesentare toties, quoties opus fuerit et oportunum.

(§ 3). Item praedictis praelatis, principibus, baronibus, nobilibus et ciuitatibus praedictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. dedimus, quod ad nullius hominis delationem siue accusationem publicam vel occultam, seu quamuis suspitionem sinistram ipsos principes, barones, nobiles et ciues castigare volumus seu punire quacunque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carceris aut sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto, iuris ordine catholico obseruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem [518 huiusmodi iuxta consuetudinem et iura regni Poloniae debent castigari et sententiari secundum suorum excessuum qualitatem et quantitatem.

(§ 4). Item quod pro crimine cuiuspiam nullus alius, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper tamen iuris catholici ordine obseruato, conuictus iudicialiter et sententiatus, puniatur, ita videlicet, quod nec vxor pro crimine sui mariti, nec pater pro crimine filii et e conuerso, nec aliquis cognatus

aut seruus, nisi dum quis particeps esset criminis delinquentis, criminibus laesae maiestatis solum exceptis.

(§ 5). Item concedimus, ut principes, nobiles et boiari supradicti liberam habeant facultatem exeundi de terris ipsis nostris magni ducatus etc. caussa vberioris fortunae adquirendae et actuum militarium exercendorum ad quaslibet terras exteras, partibus nostrorum inimicorum duntaxat exceptis; ita tamen, quod de bonis ipsorum sic exeuntium, seruitia nostra non negligantur, sed nobis aut successoribus nostris tanquam ipsis praesentibus, toties, quoties fuerit oportunum, exhibeantur et ministrentur.

(§ 6). Item praefati principes, barones, nobiles et ciues bona eorum patrimonialia seu ipsis data siue donata per praeclarum principem dominum Alexandrum alias Vitoudum, diuae memoriae antecessorem et patruum [519 nostrum carissimum, ac donationes per illustrem dominum Sigismundum etc, donatas et factas, quas tenentes, habentes et possidentes de eorum donationibus, priuilegiis vel priuilegio legitimo et sufficienti ac congruo testimonio testium vel munimine litterarum potuerint probare et docere, pari iure obtineant, sicut principes, barones, nobiles et ciues regni Poloniae sua noscuntur obtinere et liberam habeant facultatem ipsa vendendi, commutandi, alienandi, donandi et in vsus suos beneplacitos conuertendi, sic tamen, quod ea commutando, vendendo, alienando vel donando, coram nobis aut nostris officialibus iuxta consuetudinem regni Poloniae resignabunt.

(§ 7). Item post mortem patrum liberi masculi et femellae bonis paternis hereditariis priuari non debebunt, sed ea cum eorum successoribus legitime, pleno iure possidebunt, prout principes, barones, nobiles et ciues regni Poloniae sua possident et in vsus beneplacitos conuertunt.

(§ 8). Item quando aliquem principum, baronum, nobilium et ciuium praedictorum ab hac luce decedere contigerit, extunc viduam in bonis seu possessionibus mariti sui volumus permanere, quamdiu in sede permanserit viduali. Quae si ad secundas nuptias conuolare voluerit, ipsa marito, quem ducendum elegerit, tradatur, pueris tamen in bonis et possessionibus [520 paternis, si fuerint, sin autem, proximioribus eiusdem mariti prioris derelictis, prout et ceterae viduae regni Poloniae maritantur. Si vero prior maritus in praefatis bonis et possessionibus suis aliquod eidem vxori suae dotalitium assignauerit et de eo sufficienter probare potuerit, illo secundum ordinem iuris recepto, cui voluerit, nubat in domino.

(§ 9). Item natas et cognatas et consanguineas ipsarum virgines et viduas libere possunt tradere maritis, nobis et nostris successoribus super hoc minime requisitis, ritum tamen catholicum in talibus obseruantes.

(§ 10). Item omnes et singuli cmetones et subditi principum, baronum, nobilium, boiarorum et ciuium ipsarum terrarum magni ducatus Lituaniae ab omni datione et solutione collectae siue exactionis *sierepczyzne* dictae atque mensurarum, quae *dziakla* nuncupantur, ab omnique onere vectigalium, quae *podwodi* dicuntur, a ductione lapidum, roborum, siue lignorum

pro exustione laterum siue cementi pro castris, foeni falcastrationis et aliis minus iustis laboribus soluti sint, liberi omnino et exempti; laboribus tamen pro aedificatione castrorum denuo oportunorum et antiquorum reformatione exceptis, principum, baronum, nobilium, boiarorum cmetonibus et subditis, 521] per nos eis datis et donatis, similiter exceptis. Antiquas tamen et dudum consuetas pro nobis et successoribus nostris procurationes, collectas, stationes, pontium nouorum erectiones, veterum refectiones et viarum reparationes illaesas reseruamus et eas volumus esse semper saluas.

(§ 11). Item quod nos aut officiales nostri praefatorum principum, baronum, nobilium et ciuium terrarum nostrarum Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. homines tributarios, originarios, cmetones, mancipiorum obnoxios, cuiuscunque sexus fuerint aut condicionis exstiterint, non suscipiemus, nec officiales nostros suscipere permittemus; quod et ipsi praelati, principes, barones, nobiles, boiari et ciues magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. nostros et successorum nostrorum homines, similiter cuiuscunque status, sexus aut conditionis exstiterint, non suscipiant, per se nec per alium suum officialem suscipere quoquomodo praesumant.

(§ 12). Item super subditos praedictorum principum, baronum, nobilium et boiarorum ministeriales alias *dzietzkie* non dabimus, nisi prius a domino, cuius subditus fecerit iniuriam, iustitia fuerit postulata; qui si certo termino eandem facere renuerit, extunc noster ministerialis vel nostrorum officialium est dirigendus, et reus, qui poenam meruerit, illam domino suo et non alteri soluere sit astrictus.

(§ 13). Item promittimus seu spondemus, quod dominia seu terras [522 magni ducatus nostri praedicti non diminuemus, sed in suis limitibus, prout antecessores nostri et signanter Alexander alias Vitoudus patruus noster etc. tenuit et possedit, sic et nos easdem sanas et integras tenebimus, possidebimus et tuebimur, atque cum Dei auxilio pro cunctis nostris viribus studebimus dilatare.

(§ 14). Item promittimus et spondemus, quod in terris ipsis nostris ipsius magni ducatus terras, castra, ciuitates seu quascunque hereditates, possessiones et tenutas et quaecumque officia siue personatus, dignitates nulli extraneorum, sed solum indigenis ipsarum terrarum nostrarum magni ducatus supradicti dabimus et nostri successores dabunt tenenda et possidenda.

Harum quibus sigillum nostrum praesentibus est subappensum, testimonio litterarum. Actum et datum per manus magnifici Michaelis Kieszgalowic de Dawiltowo, magni ducatus Lituaniae cancellarii, Vilnae feria tertia ipso die sancti Sigismundi, anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo. Scriptum per manus Martini de Luski notarium, qui praesentia habuit in commissis.

523] (4). In nomine sanctae Trinitatis et indiuiduae vnitatis amen. Ad perpetuam rei memoriam. Omnia, quae geruntur in tempore, ab hominum

memoria simul cum tempore labuntur, nec ad futurorum possunt venire noticiam, nisi in scriptis reposita conseruentur. Proinde nos Alexander Dei gratia magnus dux Lituaniae, Samogitiae, necnon terrarum Russiae dominus et heres etc. considerata fidelitatis constantia reuerendissimorum et ruerendorum, illustrium, strenuorum, magnificorum, generosorum, nobilium et circumspectorum praelatorum spiritalium ac saecularium principum, baronum, boiarorum et ciuium terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. quam ad nos nostramque serenitatem, tanquam ad verum et legitimum heredem ac dominum naturalem habuerunt et de facto habent, habereque intendunt constanter et fideliter in futurum, prout hoc bene res in eis probauit, dignum duximus pro tanto bonorum gratiarum et libertatum muneribus, aliisque nostris fauoribus ipsis condignam et gratiosam facere recompensam. Inprimis igitur praedictis praelatis, principibus, baronibus, nobilibus et ciuibus dictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae dedimus, concessimus et irreuocabiliter donauimus, vigoreque praesentium
524] damus, concedimus, donamus et in perpetuum largimur generaliter et omnia eadem iura, libertates et immunitates, prout habent praelati, principes, barones, nobiles et ciuitates in regno Poloniae. Sed ne ex hac generalitate aliqua ambiguitas siue dubietas in posterum possit quoquomodo suboriri, ipsas libertates seu quasdam ipsarum hic decreuimus ponere per expressum.

(§ 1). Et primo omnes donationes, priuilegia et immunitates ecclesiarum cathedralium et collegiatarum, conuentualium, parochialiumque in terris nostris magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae erectarum et erigendarum, fundatarum et fundandarum, volumus illaesas et inuiolatas conseruare et tueri ac protegere iuxta nostram omnimodam potestatem. Quas quidem ecclesias cathedrales, collegiatas, conuentuales et parochiales tempore medio per mortem vel resignationem si vacare contigerit et pastore carere, quarum ius patronatus ad nos et successores nostros dignoscitur pertinere pleno iure, tunc ipsis de alio vel aliis pastore vel pastoribus prouidendo, non alium vel alios praesentare debemus, nisi magni ducatus nostri Lituaniae indigenam, qui idoneus fuerit repertus; sin autem, tunc alterius nationis personam vtilem et honestam, quae possit prodesse et praeesse, debemus praesentare totiens, quotiens opus fuerit et oportunum.

525] (§ 2). Item praedictis praelatis, principibus, baronibus, nobilibus et ciuitatibus praedictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae dedimus, quod ad nullius hominis delationem seu accusationem publicam vel occultam seu quamuis suspicionem sinistram ipsos principes, barones, nobiles et ciues castigare volumus, seu punire quacumque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carcerum aut sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto iuris ordine catholico obseruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem huiusmodi iuxta consuetudinem et iura, sicut in regno Poloniae, debent

castigari et sententiari, secundum suorum excessuum qualitatem et quantitatem.

(§ 3). Item quod pro crimine cuiuspiam nullus alius, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper tamen iuris catholici ordine obseruato, conuictus iudicialiter et sententiatus, puniatur, ita videlicet, quod nec vxor pro crimine sui mariti, nec pater pro crimine filij et e conuerso, nec aliquis cognatus aut seruus, nisi dum quis particeps esset criminis delinquentis, criminibus laesae maiestatis solum exceptis.

(§ 4) Item concedimus, ut principes, barones, nobiles et boiari supradicti liberam habeant facultatem exeundi de terris ipsis nostris magni ducatus etc. caussa vberioris furtunae adquirendae et actuum militarium ex- [526 ercendorum ad quaslibet terras exteras, partibus inimicorum nostrorum duntaxat exceptis, ita tamen, quod de bonis ipsorum sic exeuntium, seruitia nostra non negligantur, sed nobis aut successoribus nostris tanquam ipsis praesentibus totiens, quotiens fuerit opportunum, suppleantur, exhibeantur et ministrentur.

(§ 5). Item praefati principes, barones, nobiles et ciues bona eorum patrimonialia seu ipsis data siue donata per praeclarum principem dominum Alexandrum alias Vitoudum etc. diuae memoriae ac donationes per illustrem dominum Sigismundum etc. donatas et factas, quas tenentes, habentes et possidentes de earum donationibus, priuilegiis et priuilegio legitimo et sufficienti ac congruo testimonio testium vel munimine litterarum potuerint probare et docere, pari iure obtineant, sicut principes, barones, nobiles et ciues in regno Poloniae sua noscuntur obtinere et liberam habeant facultatem ipsa vendendi, commutandi, alienandi, donandi, et in vsus suos beneplacitos conuertendi, sic tamen, quod ea commutando, vendendo, alienando vel donando, coram nobis aut nostris officialibus resignabunt.

(§ 6). Item post mortem patrum liberi masculi et femellae bonis paternis hereditariis priuari non debent, sed ea cum eorum successoribus legitimis pleno iure possidebunt, prout principes, barones et ciues in regno 527] Poloniae sua possident, et in vsus beneplacitos conuertunt.

(§ 7). Item quando aliquem principum, baronum, nobilium et ciuium praedictorum ex hac luce decedere contingat, extunc viduam in bonis seu possessionibus mariti sui volumus relinquere seu remanere, quamdiu in sede permanserit viduali; quae si ad secundas nuptias transire voluerit, ipsa marito, quem ducere elegerit, tradatur; pueris tamen in bonis et possessionibus paternis, si fuerint, sin autem, propinquioribus eiusdem mariti prioris derelictis, prout et ceterae viduae regni Poloniae maritentur. Si vero prior maritus in praefatis bonis et possessionibus suis aliquod eidem vxori suae dotalitium assignauerit, et de eo sufficienter probare poterit, illo secundum ordinem iuris recepto, cui voluerit, nubat in domino.

(§ 8). Item natas et cognatas ac consanguineas ipsarum virgines et viduas libere possunt tradere maritis, nobis et nostris successoribus super hoc minime requisitis, ritum tamen catholicum in talibus obseruantes.

(§ 9). Item omnes et singuli cmetones et subditi principum, baronum, nobilium, boiarorum et ciuium ipsarum terrarum magni ducatus Lituaniae ab omni donatione et solutione collectae siue exactionis *sirepcszizna* dictae, atque mensurarum, quae *dziakla* nuncupantur, ab omnique onere vectiga-
528] lium, quae *podwodi* dicuntur, a ductione lapidum, roborum siue lignorum pro exustione laterum siue cementi pro castris, foeni falcastrione et aliis minus iustis laboribus soluti sint, liberi omnino et exempti; laboribus tamen pro aedificatione castrorum denuo oportunorum et antiquorum reformatione exceptis: principum, baronum, nobilium, boiarorum cmetonibus et subditis, per nos eis datis et donatis, similiter exceptis. Antiquas tamen et dudum consuetas pro nobis et successoribus nostris procurationes, collectas, stationes, pontium nouorum erectiones, veterum reparationes et viarum reformationes illaesas reseruamus, et eas volumus esse semper saluas.

(§ 10). Item quod nos aut officiales nostri praefatorum principum, baronum, nobilium et ciuium nostrarum terrarum Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. homines tributarios, originarios et cmetones mancipiorum obnoxios, cuiuscunque sexus fuerint aut condicionis exstiterint, non suscipiemus, nec officiales nostros suscipere permittemus; quod et ipsi praelati, principes, barones, nobiles, boiari et ciues magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae etc. nostros et successorum nostrorum similiter homines, cuiuscunque status, sexus aut condicionis exstiterint, non suscipiant, nec per se vel per alium suum officialem suscipere quoquomodo praesumant.

(§ 11). Item super subditos praedictorum principum, baronum, no- [529
bilium et boiarorum ministeriales alias *dzietzkie* non dabimus, nisi prius a domino, cuius subditus fecerit iniuriam, iustitia fuerit postulata. Qui si in termino certo eandem facere renuerit, extunc noster ministerialis vel nostrorum officialium est dirigendus et reus, qui poenam meruerit, illam domino suo et non alteri soluere sit astrictus.

Et praeterea cupientes praefatos praelatos, principes, barones, nobiles, boiaros et ciues pro ipsorum praerogatiua ac recreatione speciali nouis gratiis et concessionibus ac libertatibus reddere consolatos, et ad recentem fidelitatis praedictae perseuerantiam inuitare, de benignitatis nostrae gratia singulari nonnullos articulos infrascriptos eisdem concessimus concedimusque per praesentes.

(§ 12). Ac primo et principaliter promittimus et spondemus, quod dominia seu terras magni ducatus Lituaniae non diminuemus, sed in suis limitibus, prout antecessores nostri et signanter dux Alexander alias Vitoudus et Sigismundus tenuerunt et possidebant, sic et nos easdem integras tenebimus et possidebimus ac tuebimur, atque cum Dei auxilio pro cunctis viribus nostris studebimus dilatare et ampliare tempore competenti.

(§ 13). Item nuntios seu oratores mittere debemus in negotiis publici boni eiusdem Magni Ducatus nostri necessitate ad hoc imminente, de [530
consilio nostrorum dominorum versus partes exteras, videlicet Moscouiam,

ad *Zauolska* orda et *Perekopska orda*, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, *Pskow*, Magnum *Nouogrod*, *Twierza* et *Razan*, secundum consuetudinem per nostros antecessores obseruatam necnon versus alias quascunque prouincias, quo necessitas et vtilitas dominiorum magni ducatus Lituaniae nostri postulabit. Item cum quibus terris et dominiis inscriptiones, confoederationes, ligas et iuramenta ab antiquo habemus pacis perpetuae, eas nolumus infringere, sed in melius cum Dei auxilio ducere atque adaugere.

(§ 14). Item quaecunque consilia et caussas cum dominis consiliariis nostris determinabimus et statuemus atque concludemus, ea cum nemine alio immutare, corrigere aut deordinare debebimus.

(§ 15). Item quando aliqua consilia et negotia in consultatione cum dominis nostris tractanda euenerint et ipsis dominis non placebunt, pro isto super eos commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent pro nostra et communi vtilitate, istud nos efficiemus.

(§ 16). Item dignitates tenutas et alia omnia officia aut bona hereditaria nemini extraneo aut aduenae, sed solum indigenis tenebimur conferre. 531] A prouisione autem ac dotatione seu collatione spiritalium et saecularium dignitatum, tenutarum et officiorum quorumcunque nihil debemus postulare, neque etiam ipsi domini palatini et capitanei ab officialibus et tenutariis quidquam recipere aut exigere debent, solum quod per aliquem nobis vel ipsis pro honestate sua libere condonatum fuerit.

(§ 17) Officia vero omnia et tenutae sine consilio nostrorum consiliariorum per nos non debent cuiquam conferri. Si quis autem officialium tanquam dissipator et damnificator nostrorum bonorum apud nos delatus fuerit, vtraque pars debet personaliter coram nobis constitui, auditaque caussa reus secundum demerita puniendus erit, sed absque culpa officia auferre non debemus.

(§ 18). Item palatini, capitanei, tenutarii villici, officiales et vniuersi vicesgerentes in Magno Ducatu nostro in primeua honestate et prouisionibus ac tenutis eorum, ut a praedecessoribus nostris, ducibus magnis Vitoudo, Sigismundo et genitore nostro teneantur et conseruentur, iudicentque et ordinent, census et prouentus suos in integrum repetant et exigant, velut ab antiquo, nec non ministeriales dirigant, defatigationesque ipsorum alias *proiezdi* solui faciant, iuxta consuetudinem prouinciae.

(§ 19). Item mortem obeunte tenutario aut villico quocunque in Vilnensi aut Trocensi districtibus, Vilnensis et Trocensis palatini in suis [532 districtibus tenutas a nobis secundum exigentiam meritorum vel obsequiorum et qui etiam nobis videbuntur idonei, illis petant seu impetrent, et eodem modo fiat in aliis districtibus omnibus.

(§ 20). Item dignitates, tenutae et officia in castris et ciuitatibus, in metis remotioribus, si quae vacauerint et aperientur, habita deliberatione cum dominis consiliariis nostris talia officia vel tenutas conferemus secun-

dum promerita, vel qui nobis videbitur magis valere et domini consiliarii nostri debent ita facere.

(§ 21). Item viduae, quae remanserunt in bonis hereditariis post mortem maritorum, ad seruitia terrestria et bellicas expeditiones iuxta facultatem possessionum obligabuntur.

(§ 22). Item donationes et concessiones olim genitoris nostri, quas alicui donauit aut prouidit et cum hoc literis suis confirmauit, perpetue tenebimus; sed cui idem genitor noster dedit ad arbitrium et voluntatem suam, illud et nos pro arbitrio et voluntate nostra et dominorum consilii nostri reseruamus. Nostras etiam donationes faciemus et dabimus ad arbitrium nostrum; et si alicui voluerimus confirmare ad perpetuitatem, istud etiam est in voluntate nostra.

(§ 23). Item census teloniorum, tabernarum et alii ex poenis et [583
vndecunque nobis prouenientes, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum, qui quidem census secundum consilia dominorum consiliariorum nostrorum pro communi vtilitate terrestri debent conuerti; nulla vero necessitate imminente dicti census sine voluntate ipsorum dominorum per nos de thesauro tolli et recipi non debent, aut ex prouincia educi.

(§ 24). Item jura saecularia non debemus inducere aut intromittere in jura spiritalia et e conuerso jura spiritalia seu caussas pertinentes ad ius spiritale, ad iura saecularia non ducere neque euocare, omniaque tenere ex antiquo, sicut erat viuente patre nostro.

(§ 25). Item plebeios super nobiles non debemus extollere, sed totam nobilitatem conseruare in sua honestate.

(§ 26). Item super districtus et tributarios debemus mittere binos et binos dominos singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis, in vulgari *wriedobirkow*, et ipsi domini obuentiones eis concernentes debent recipere et etiam ipsorum seruitores, sicut fuit ex antiquo apud antecessores nostros.

(§ 27). Item quicunque in vita genitoris nostri super iuribus suis et iustitia ministranda postulabant, illis volumus et debemus cum dominis de consilio nostro aequitatem facere omnimodam sine dilationibus.

(§ 28). A iure etiam nihil debemus accipere simul et domini con- [584
siliarii nostri nec stare ad vnam partem ex fauore, sed simpliciter cuilibet iustitiam facere et noscere seu ministrare.

(§ 29). Item si quando aliquorum caussae graues super bonis hereditariis vel famae seu honoris derogatione coram nostra Serenitate venerint, omnibus iustitiam facere debemus. Et dum contingat nos protunc negotiis arduis occupari, caussis talibus per annum concedimus et statuimus quattuor terminos; et si in primo, secundo vel tertio termino in huiusmodi caussis finis non fuerit factus, vltimo adueniente finalem iustitiam sine dilationibus cum dominis de consilio nostro faciemus.

(§ 30). Item a consanguineis et propinquis bona hereditaria alicuius non redimemus, neque ea aliquis redimere debet in praeiudicium ipsorum consanguineorum et propinquorum, sed solummodo iste, qui propinquior exstiterit, repositis pecunijs bona hereditaria obtinebit et possidebit.

(§ 31). Item si aliqua virgo aut vidua voluerit nubere ad alienas partes extra magnum ducatum Lituaniae etc. expeditione ac dote recepta bona hereditaria hic relinquat, ad eaque intromittere se non debebit.

(§ 32). Item nouissime omnes litteras, priuilegia, gratias et immunitates, ecclesiis cathedralibus, collegiatis, conuentualibus et parochialibus, 585] praelatis, principibus, baronibus, nobilibus, boiaris et ciuibus in terris magni ducatus Lituaniae, Russiae et Samogitiae etc. nostris, sub quibuscunque condicionibus, statutis, punctis, articulis seu sententijs per serenissimos et illustrissimos olim dominos Vitoudum, Sigismundum, regem Wladislaum nostrum auum, et progenitorem nostrum carrissimum regem Casimirum, magnos duces Lituaniae, antecessores nostros datas et concessas, patrocinio praesentis nostri priuilegii innouantes, confirmamus, roboramus, approbamus, gratificamus et ratificamus, decernentes ipsas perpetuae firmitatis robur obtinere.

(§ 33). In omnibus vero caussis et disceptationibus tam pro bonis hereditariis, quam honoris et famae et aliis grauioribus, in quibus, sicut superius expressum est, si praeuenti negotiis publicis in primo termino finem non fecerimus, positi sunt et assignantur quattuor termini per annum, et si quis in quarto et finali termino non compauerit, caussam amittat sententiaque feratur pro illo, qui se in termino sistet: excepto, quod aliqua partium nostro seruitio vel terrestri occupata et retenta, aut aegritudine impedita, comparere non posset, in isto casu, vt nemini praeiudicium aut iniuria fiat, ad tempus oportunum omnes tales caussas volumus differendas. Quae omnia cum dominis consilii nostri debemus ordinare atque difinire.

In quorum omnium fidem et testimonium praesentes litteras sigillo [536 nostro appenso iussimus communiri. Datum in Vilna feria secunda ipso die Transfigurationis Domini, anno a Natiuitate millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo. Praesentibus ducibus, praelatis, baronibus magni ducatus nostri Lituauiae et signanter reuerendo in Christo patre, domino Alberto episcopo Vilnensi, magnifico ac generosis Nicolao Radwilowic, palatino Vilnensi et cancellario nostro, Petro palatino Trocensi necnon marsalco terrestri, Ioanne Zabrzezinski castellano Trocensi ac tenutario in Poloczko, Stanislao Ianowic capitaneo terrae Samogitiensis, duce Alexandro de Holssany tenutario Grodnensi et aliis quam pluribus dignitariis, officialibus et curiensibus nostris, testibus circa praemissa. Commissio propria Domini Magni Ducis.

(5) In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ea, quae magnifica principum decreuit auctoritas, dignum

est, ipsa literarum apicibus confirmare et fidedignorum testimonio per- [587
ennare. Proinde nos Sigismundus Dei gratia magnus dux Lituaniae, Samogitiae, terrarumque Russiae dominus et heres etc. Significamus tenore praesentium vniuersis, quibus expedit, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quomodo reuoluentes in animo, qua quantaue synceritatis affectione et integrae fidei constantia praelati tam spiritales, quam saeculares, principes, barones, milites, proceres, nobiles, consiliarii ceterique subditi et incolae terrarum magni ducatus nostri Lituaniae personam nostram venerati sunt atque dilexerunt, et tandem decedente felicis memoriae serenissimo principe et domino, domino Alexandro rege Poloniae, magno duce Lituaniae, germano et praedecessore nostro carrissimo, nos tanquam verum heredem et legitimum successorem ipsius in supremum et magnum ducem ac dominum concordibus votis et voluntatibus assumpserunt, elegerunt et sublimarunt, posteaquam igitur altissimo dirigente votis eorundem praelatorum spiritalium et saecularium consiliariorum et incolarum magni ducatus nostri Lituaniae auitum, paternum et fraternum eiusdem amplissimi ducatus nacti sumus solium, supplicarunt nobis ijdem praelati, consiliarii, incolae et subditi nostri,
588] qui nostrae felici aderant sublimationi, quatenus iura, libertates et priuilegia ipsis per praedecessores nostros, magnos duces Lituaniae data et concessa, confirmare et ratificare ac articulos infrascriptos approbare dignaremur. Quorum articulorum tenor sequitur talis:

(§ 1) Inprimis promittimus praelatos, principes, dominos consiliarios nostros magni ducatus Lituaniae, Samogitiae, Russiaeque etc. barones, nobiles Lituanos et Rutenos in ipsorum honoribus et dignitatibus non diminuere, sed secundum exigentiam idoneitatis et meritorum promouere et sublimare.

(§ 2). Item omnia iura, libertates, priuilegia, litteras Latinas et Rutenicas, immunitatesque magni ducatus Lituaniae ecclesiasticas et saeculares, ecclesiis cathedralibus, collegiatis, conuentualibus, parochialibus et quibusuis sacris piisque locis ac magno ducatui eiusdemque praelatis, principibus, baronibus, nobilibus, ciuitatibus, ciuibus, incolis et quibuslibet personis, cuiuscunque status vel condicionis existentibus, per diuos praedecessores nostros, principes, magnos duces et quoscunque dominos ac heredes magni ducatus Lituaniae, praecipue vero per regem Wladislaum alias Iagiello auum nostrum, Vitoudum, Sigismundum, regem Casimirum parentem nostrum et germanum
589] nostrum, regem Alexandrum, iuste, licite et legitime data et donata, datas ac donatas, etiam super bonis immobilibus hereditariis, quorum possessionem hactenus habuerunt et nunc ipso facto habent, signanter vero priuilegium generale terrestre Alexandri circa sui in magnum ducem sublimationem datum, manu tenebimus, conseruabimus, custodiemus ac attendemus in omnibus articulis, clausulis atque punctis.

(§ 3). Item bona ducalia eiusdem Magni Ducatus non minuemus, sed iniuste alienata et illicite distracta, surrepticieque impetrata ad proprietatem eiusdem reducemus et reducere curabimus.

§ 4. Item si dominus Deus fauebit nobis assequi dominium tam regni Poloniae, quam aliarum terrarum, extunc dominia nostra magni ducatus Lituaniae et dominos consiliarios in nullo diminuemus, sed ab omni leuitate ac depressione, prout diuus genitor noster tempore felicis sui regiminis faciebat, omnia custodiemus.

§ 5. Item quicunque subditorum nostrorum in praedictis terris magni ducatus Lituaniae super suis bonis immobilibus, hereditariis litteras aut immunimenta non habentes, sufficienti tamen fidedignorum testimonio probauerint, bona huiusmodi tempore magnorum ducum Lituauiae, Vitoudi vel Sigismundi aut diui Casimiri parentis nostri, si vel suos legitimos parentes
340 aut praedecessores pacifice possedisse, remanebunt circa eadem perinde, acsi certas literas aut munimenta haberent super eisdem.

(§ 6). Item si quis obloquendo accusauerit quempiam ad infamiam aut capitis diminutionem nec probauerit, punietur poena talionis, acsi se inscripsisset ad eandem.

(§ 7). Item super statutis et consuetudinibus approbatis et laudatis antiquis seruandis aut nouis condendis, promulgandisque et plurimis, quae erunt ordinanda pro communi vtilitate reipublicae ac nostra, nonnisi cum matura deliberacione ac cum scitu et consilio consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae tractabimus et disponemus.

Nos itaque Sigismundus magnus dux petitionibus praefatorum praelatorum, status vtriusque consiliariorum et subditorum nostrorum tanquam iustis, fauorabiliter annuentes, dignum duximus in ipsos oculos pietatis nostrae aperire, et eis hanc, quam actu et opere veluti atletae fideles in nos exhibuerunt synceritatem et constantiam gratitudine nostra, vt decet, compensare. Vnde ex certa nostra scientia, praehabitaque sufficienti deliberatione, animo beneuolo et voluntate nostra vltronea, ipsis praelatis, baronibus, dignitariis, militibus, proceribus, nobilibus, ciuitatibus et eorundem commu-
341 nitatibus, ceterisque subditis et incolis terrarum magni ducatus nostri Lituaniae, cuiuscunque status condicionisque existant, omnia ipsorum iura et priuilegia tam ecclesiastica, quam saecularia, quae a diuae memoriae regibus et magnis ducibus et ab olim genitore nostro Casimiro et fratre nostro Alexandro praedecessoribus nostris, super quibuscunque bonis et libertatibus habere dinoscuntur et habent, sub quibuscunque datis et characteribus, Latinis et Rutenis, in vita ipsorum donationes et libertates in se continentes, iuste, licite et legitime emanata, data et concessa, quae perinde esse ac valere volumus, tanquam his nostris de verbo ad verbum inserta essent, ac articulos superius insertos, quos in verbo nostro ducali et sub iuramento corporali ad sancta Dei euangelia praestito, tenere et obseruare promisimus, prout et praesentibus promittimus ac spondemus, in omnibus punctis, clausulis, positionibus, capitulis, conditionibus et articulis, de virtute ac munificentia nostris duximus confirmandum, approbandum laborandum, prout confirmamus, approbamus et praesentis scripti patro-

cinio roboramus, decernentes ea et eos robur habere perpetuae firmitatis, tenore praesentium mediante in aeuum. In cuius rei testimonium sigillum
542] nostrum praesentibus est subappensum. Actum et datum in Grodno, feria secunda in vigilia Conceptionis beatissimae virginis Mariae, anno Domini millesimo quingentesimo sexto. Praesentibus ibidem reuerendo patre et magnificis, generosis ac nobilibus: Alberto episcopo Vilnensi, Nicolao Nicolai Radziwilowicz, palatino Trocensi, duce Alexandro Iurgiewic castellano Vilnensi, Ioanne Zabrzezinski marsalco magni ducatus Lituaniae generali, Stanislao Ianowic castellano Trocensi et capitaneo terrae Samogitiae etc. Iwan Iwonic duce Hlinski, palatino Kijouiensi, Stanislao Ianowic Zabrzezinski, tenutario in Merecz, Alberto Narbutowic, tenutario in Iaswony, et Georgio Ilginicz marsalcis nostris ac aliis quam plurimis consiliariis nostris syncere et fidelibus dilectis, testibus circa praemissa. Per manus venerabilis Nicolai de Zukowo, praepositi Sredensis et canonici Vilnensis, secretarii nostri, qui praesentia a nobis habuit in commissis.

(6). Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque dominus et heres etc. Significamus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis, praesentibus et futuris, harum noticiam
543] habituris, quoniam vacante in praesentia palatinatu Trocensi per magnifici Alberti Martini Gastold, eius immediati possessoris, ad palatinatum Vilnensem, vacantem per mortem olim Nicolai secundi Radziwil exaltationem, licet hunc ipsum palatinatum Trocensem nulli Ruteno atque schismatico iuxta dispositionem priuilegii terrestris huius Magni Ducatus nostri, per diuos olim Wladislaum regem Poloniae, auum nostrum, et Alexandrum Vitoudum, magnum ducem Lituaniae, concessi et confecti, conferre debuerimus, sed duntaxat aliquem ex subditis nostris Romanae et catholicae fidei ad eundem palatinatum ceu ad alias dignitates eligere deberemus, quod etiam consiliariis nostris in felici exaltatione nostra ad magnum ducatum paternum et hereditarium nostrum facere promisimus, quia tamen modo praedictum palatinatum Trocensem magnifico Constantino duci Ostrouiensi, castellano Vilnensi et supremo eiusdem magni ducatus nostri exercituum capitaneo, Ruteno, certis de caussis legitimis, ad id nos permouentibus, contulimus dedimusque, cum fidelia eius merita contra hostes nostros Moschos et Tartaros pluries et frequentius pugnando, in nos et hanc rempublicam exhibita animaduertimus, tum votis et intercessionibus consiliariorum vtriusque do- [544
minij nostri, praesertim vero huius Magni Ducatus, qui nos etiam a promissione nostra priuilegiali liberos, absolutosque dimiserunt et quoad personam duntaxat ipsius ducis Constantini eiusmodi condicionem relaxarunt, eo etiam attento, quod prius dignitati castellanatus Vilnensis fuit ordinatus, idcirco nos praesentibus literis nostris promittimus verbo nostro regio et spondemus, quia eiusmodi collatio nostra modo de palatinatu Trocensi et prius de castellanatu Vilnensi Ruteno de singulari gratia et ob singularia

eius de nobis ac republica merita amplius priuilegio terrestri communi praeiudicari minime debet, sic quia et nos et successores nostri magni duces Lituaniae, deinceps futuris temporibus perpetuis non debebimus neque debebunt eiusmodi dignitates atque officia cuicunque Ruteno dare atque conferre, absque consilio maiorum consiliariorum, sed duntaxat Lituanis catholicae et Romanae fidei eaedem dignitates conferri debent, tenore praesentium mediante in perpetuum. Harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio litterarum. Actum et datum Grodnae in conuentu generali feria tertia in die Annuntiationis gloriosissimae virginis Mariae, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regni nostri anno sedecimo. Praesentibus: reuerendis in Christo patribus dominis Ioanne ex ducibus Lituaniae
515] Vilnensi, Nicolao Mednicensi, Ioanne Kijouiensi episcopis, necnon magnificis et generosis praefatis Alberto Martini Gastoldo, palatino Vilnensi et capitaneo Mozirensi, duce Ostrowski Constantino palatino Trocensi et supremo exercituum atque Luceoriensi capitaneo, Andrea Niemirowic palatino Kijouiensi, Ioanne Nicolai Radziwil magno marsalco magni ducatus Lituaniae et Drohiciensi ac Slonimensi capitaneo, Petro Stanislai de Cziechanowiec palatino Polocensi, Georgio Nicolai Radziwil capitaneo Grodnensi, Georgio Hlinicz marsalco curiae nostrae et capitaneo Brzestensi ac Pincensi et aliis quam plurimis consiliariis et aulicis nostris syncere et fidelibus dilectis. Datum per manus reuerendi patris domini Laurentii Miedzilieszki, episcopi Camenecensis et praepositi Vilnensis, qui praesentia ex commissione sacrae Maiestatis regiae scripsit. Sigismundus rex sst.

(7). Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, totiusque Prussiae, Samogitiae ac Masouiae etc. dominus et heres.
516] significamus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quia licet in praesentiarum habentes respectum ad benemerita et fidelia consilia nobis et reipublicae Magni ducatus nostri per Albertum Martini Gasztold, heredem in murata *Gieranoiny*, palatinum Trocensem exhiberi solita, dederimus sibi palatinatum Vilnensem, per mortem et obitum magnifici olim Nicolai Radziwil eius immediati possessoris vacantem, licetque ipse dominus Gasztoldus ex eiusmodi dignitate sua palatinatus Vilnensis, primum ac immediatum locum debet habere mox penes dominos episcopos Magni Ducatus nostri, vti est ex antiqua consuetudine obseruatum, tamen non minus ad vota nostra, quam ex speciali beneuolentia et obseruantia eiusdem domini Gastoldi erga magnificum ducem Constantinum Ostrowski, cui etiam in praesentiarum palatinatum Trocensem pro benemeritis suis contulimus, ipse Gastoldus palatinus Vilnensis condescendit de eodem primo loco suo eidem domino duci Constantino vita eius duntaxat durante, qui tamen locus per alios futuros palatinos Trocenses, pro tempore existentes, morte eiusdem ducis Constantini interueniente, nullatenus vsurpari debet, sed suum locum quilibet alius palatinus Trocensis antehac con- [517

suetum, et similiter eiusdem ducis Constantini legitimi successores, inter duces etiam consuetum locum tenere debebunt. Nunc autem idem dominus palatinus Vilnensis ex mera sua voluntate penes ipsum dominum Constantinum ducem habiturus est locum inferiorem eo, et est sessurus immediate sub eo; dux vero Constantinus sub dominis episcopis in loco palatini Vilnensis. Post mortem autem ducis Constantini moderni vti palatini Trocensis, palatinus Vilnensis tam modernus, quam alij vniuersi sessuri sunt in primo loco suo, vti praemissimus, immediate post dominos episcopos. Ceteri autem dignitarii et officiales, consiliarii nostri, obtinebunt loca sua iuxta antiquam consuetudinem et obseruantiam in perpetuum, tenore praesentium mediante. Harum quibus sigillum Magni ducatus nostri Lituaniae est subappensum testimonio litterarum. Actum in conuentione generali Grodnensi feria secunda festi sancti Petri in cathedra, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regni vero nostri anno sedecimo. Praesentibus ibidem reuerendissimis in Christo patribus, dominis: Ioanne ex ducibus Vilnensi, Paulo Luceoriensi et Nicolao Samogitiae episcopis, necnon magnificis et generosis praefatis: Alberto Martini Gastold, palatino Vilnensi, Constantino
548] duce Ostrouiensi, palatino Trocensi et supremo exercituum magni ducatus Lituaniae capitaneo, Georgio Radziuil castellano Vilnensi et capitaneo Grodnensi, Petro Stanislai de Czechanowiec, palatino Polocensi et capitaneo Drohiciensi, Georgio Hlinicz curiae nostrae marsalco et Brzestensi, Cownensi ac Lidensi capitaneo, et Niemira Hrimalic capitaneo Mielnicensi et Mathia Woicziechowic tenutario in Volkouisko, marsalcis nostris, et aliis quam plurimis testibus ad praemissa, syncere et fidelibus dilectis. Datum per manus reuerendi in Christo patris, domini Laurentii episcopi Camenecensis, praepositi et canonici Vilnensis, syncere nobis dilecti, qui praemissa habuit a nobis in commissis. Sigismundus rex sst.

(8) In nomine Domini amen. Quoniam ea, quae in humanis geruntur, facile ex hominum labuntur memoria et obliuionis abducuntur calignie, nisi litterarum ministerio ac munimentis posteritatis prodita relictaque fuerint notitiae, ad perpetuam proinde rei memoriam, nos Sigismundus Dei gratia
549] rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiaeque etc. dominus et heres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis et singulis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quia nos intentius reuoluentes singularem et intemeratam erga nos fidei constantiam indefessae virtutis reuerendorum, illustrium, magnificorum, generosorum, strenuorum praelatorum, ducum, baronum, procerum, militum, nobiliumque seu boiarorum, subditorumque nostrorum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiaeque incolarum, qui nobis, postquam solium ipsius magni ducatus Lituaniae nostrum paternum, auitum feliciter conscendimus, semper ut domino suo vero, legitimo et natiuo gratos se et beneuolos exhibuerunt, necnon alacri et propenso obsequiorum suorum studio

et insignibus virtutum suarum gestis saepius sese animose et viriliter contra insultus et impetus hostium nostrorum pro tutandis dominiis nostris non sine grandibus sumptibus suis, laboribus arduis atque vitae discriminibus opponendo, vnde victoriis et triumphis speciosis nomen nostrum decoratum est, optime de nobis et copiose meruerunt, feruentiorique sinceritatis suae erga 550] nos et filium nostrum, praeclarum principem Sigismundum Augustum affectu ducti et voluntati nostrae beneuole et alacriter obsequendo, ipsum filium nostrum dominum Sigismudum Augustum sibi in dominum et magnum ducem vnanimis et concordibus votis elegerunt, et ad solium magni ducatus Lituaniae stemmate eo vitae nostrae periodo completo functurum cum celebritate et ceremonijs solitis euexerunt et sublimarunt. Horum itaque intuitu et contemplacione benemeritorum et gratitudinum, quae munificentiae nostrae dona merentur non indigne, volentes ut tam propensae beneuolentiae et fidei eorum erga nos et filium nostrum affectus, dignis pro nostrae regiae et ducalis celsitudinis virtute et celebritate compensentur gratiae et munificientiae nostrae praemiis et muneribus, supplicationi eorum benigne et gratiose annuentes, de certa scientia et gratia nostra omnia et singula eorum iura tam publica, quam priuata videlicet priuilegia et quaslibet literas, donationes, libertates, exemptiones et immunitates seu quascunque gratias et concessiones in se continentes, tam publice ac generaliter vniuerso Magno Ducatui ipsi, quam etiam priuatim et specialiter quibuscunque locis ac personis, videlicet ecclesiis cathedralibus, conuentualibus et parochialibus, praelatis, ducibus, baronibus, no- 551] bilibus, boiarisque, terrarum ipsius magni ducatus Lituaniae incolis, sub quibuscunque verborum tenoribus, quae eis dudum a nobis circa nostram ad ipsius magni ducatus Lituaniae solium sublimationem, et quae ante temporibus antiquis a serenissimis ac illustrissimis dominis Wladislao, Alexandro alias Vitoudo, Sigismundo, Casimiro et Alexandro secundo, regibus et magnis ducibus praedecessoribus ac progenitoribus, genitore et fratre nostris carissimis, datae sunt et concessae, in omnibus eorum tenoribus, sententiis, modis, condicionibus et articulis, eas hic pro insertis, expressis et specifice descriptis et perinde acsi de verbo ad verbum praesentibus insertae essent, habentes et haberi volentes ac decernentes, innouandum, approbandum, ratificandum et confirmandum duximus, per praesentesque innouamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, necnon sub onere iuramenti corporaliter per nos ad sancta Dei euangelia praestiti, verbo nostro regio et ducali promittimus et spondemus, quod ea ipsa iura, priuilegia ac literas nostras et praedecessorum nostrorum taliter per nos nunc innouatas, ratificatas ac confirmatas, in omnibus earum articulis et punctis firmiter, integre et inuiolabiter tenebimus et obseruabimus, quodque et filius noster Sigismundus 552] Augustus magnus dux praedictus, ea ipsa iura, priuilegia ac literas tam nostras, quam praedecessorum nostrorum etiam firmiter, integre et illibate atque inuiolabiliter temporibus perpetuis tenebit et obseruabit, nec quouismodo eis contraueniet, necnon iuramento etiam suo corporali et literis suis

specialibus postquam ad aetatem suam legitimam peruenerit, ea omnia approbabit et confirmabit, quod eum facturum omnino promittimus, et sub onere iuramenti nostri et conscientia eius obligatum eum esse volumus. E diuerso vero ipsi praelati, duces, barones, nobiles, boiarique, quibus huiusmodi libertates, immunitates et priuilegia concessa sunt, nuncque innouata et confirmata, nunquam nos Sigismundum regem et magnum ducem, quoad vixerimus, et filium nostrum supradictum et successores eius, magnos duces deserent, sed sub fide et honore atque onere praestiti iuramenti firmiter et fideliter nobis et filio nostro praedicto, successoribusque eius obedient et adherebunt consiliis et obsequiis perpetuis temporibus et in aeuum. Harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio litterarum. Datum Vilnae feria secunda ipso die sancti Lucae euangelistae, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono. Praesentibus reuerendis in Christo patribus,
553] magnificisque dominis: Ioanne Vilnensi, Paulo Luceoriensi, Nicolao Mednicensi et Nicolao Kiiouensi episcopis, duce Constantino de Ostrow, palatino Trocensi, capitaneoque generali exercituum nostrorum, Alberto Gastold de murata Gieranoiny, palatino Vilnensi, cancellarioque nostro, Georgio Radziwil castellano Vilnensi, marsalco curiae nostrae, Ioanne Zabrzezinski marsalco terrestri et Nouogrodensi, Petro de Czechanowiecz Polocensi, Ioanne Chlebowicz Vitebscensi palatinis, aliisque quam plurimis consiliariis nostris, sincere nobis dilectis. Sigismundus rex sst.

(9) In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum rebus tempora vetustatem afferant, quae numero annorum admirabiliores et sanctiores habentur, eas ne vlla vnquam obscurare possit obliuio, et praesertim, quae a regibus et principibus ad communem subditorum vtilitatem fiunt, par est, ut literarum munimentis sempiternae memoriae mandentur, quarum
554] adminiculo ab interitu vindicantur et immortales fiant. Proinde nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae et magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque dominus et heres etc. Notum facimus vniuersis praesentibus et futuris, in quorum cognitione praesentium literarum series non erit aliena. ex quo hactenus in ducatu nostro Lituaniae nullis legum statutis, literis deformatis iudicia fiebant, alias iustitia sola consuetudine et iuxta vniuscuiusque capitis prudentiam atque conscientiam ministrabatur, prout vnicuique iudicanti iustius ac rectius vel etiam corruptius videbatur, propter quod multae oriebantur quaerelae ab his, a quibus non rectum accipiebatur iudicium, et nos huiusmodi querelis et prouocationibus saepius ac saepius propter varietatem iudiciorum ex fauore, odio, largitione vel amore prodeuntium impulsabamur, idcirco nos ad instantes totius nobilitatis supplicationes tum etiam miserati et tam crebris eorum querelis permoti, cupientes ut sub felici regimine nostro omnes et singuli nobiles ad vnum ius et vnanimem iudiciorum formulam redigantur, quo meliori ordine iustitia aequalis vnicuique ministretur, pax formidine scriptae legis augeatur, reproborum,

555] nequitia compescatur et in maiori tranquillitate ac concordia iustitiaque status totius reipublicae magni ducatus nostri conseruetur, de vnanimi consilio et consensu vniuersorum consiliariorum nostrorum tam spiritalium, quam saecularium, nobiscum in praesenti conuentione congregatorum, pariterque baronum, procerum, et totius nobilitatis assensu, attenta etiam erga nos et illustrissimum filium nostrum Sigismundum Augustum minorennem constanti fidelitate, quem vnanimi voto in heredem et magnum ducem, feliciter post nos dominaturum, vti aequum erat, receperunt, eique fidelitatis et subiectionis iuramenta praestiterunt, quod bonum, felix, faustumque sit, eidem filio et Magno Ducatui nostris immo de singulari pietate innataque benignitate et virtute regia nostra decreuimus, omnibus et singulis incolis et indigenis, quacunque nobilitate et praeeminentia fulgentibus, vnum ius scriptum atque vnam legem sub constitutionibus et statutis certis in scripta redactis, communi deliberatione atque consilio vltro citroque communicato, pro celeriore ac aequiore administratione iustitiae vnicuique sancitis, laudatis et omni voto approbatis, dicere, dare et largire in perpetuum. Quoquidem iure omnes et singuli palatinatus, terrae et districtus, quique terrigenae et indigenae
556] possessiones et hereditates siue ecclesiasticas siue saeculares in magno ducatu nostro habentes, videlicet domini episcopi et eorum capitula, caeterique spiritales, item palatini, castellani, consiliarii nostri, item duces, barones, proceres, patricii et vniuersi nobiles et indigenae magni ducatus nostri Lituaniae, quacunque, vti praemissum est, dignitate, praeeminentia, statu, sexu et ordine praefulgentes, eiusmodi statutis et constitutionibus in scripta redactis, more huius patriae iudicari omnino debent, aeque pauperi et diuiti, aperto libro et perlecto statuto, ad caussam, pro qua orietur lis et controuersia spectante, iustitiam ministrando, omnibus amputatis ambagibus et sumptuosis dilationibus, tenore praesentium mediante in perpetuum. Vt autem vnusquisque intelligat, nos ea in re functos esse boni principis officio et debito, quo celerius praemissa instituta a nobis gratiose subditis nostris concessa, executioni demandentur, utque ad noticiam singulorum haec ipsa statuta nostra deueniant, iussimus ea in numerosis voluminibus excudi literis. In cuius rei testimonium sigillum Maiestatis nostrae magni ducatus Lituaniae praesentibus est subappensum. Actum Vilnae in conuentione generali, sab-
557] bato in die s. Nicolai, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regni vero nostri anno sedecimo. Praesentibus ibidem reuerendissimis in Christo patribus, dominis: Ioanne Vilnensi, Paulo Luceoriensi, Nicolao Mednicensi et Ioanne Kijouiensi episcopis, necnon magnificis et generosis Alberto Martini Gasztold Vilnensi palatino et magni ducatus nostri cancellario, Constantino duce Ostrouiensi, palatino Trocensi et supremo exercituum Lituaniae capitaneo, Stanislao Ioannis castellano Vilnensi et capitaneo Samogitiae, Georgio Radziwil castellano Trocensi et capitaneo Grodnensi, Petro Stanislai de Czechanowiec, palatino Polocensi et capitaneo Drohiciensi, Ioanne Zabrzezinski palatino Nouogrodensi et supremo terrestri

marsalco, Georgio Hlnicz curiae marsalco et Brestensi, Cownensi, Lidensique capitaneo, Ianussio Koscziewiec, palatino Podliaszensi et Ioanne Radziwil pincerna nostro, et aliis quam plurimis ad praemissa testibus fidedignis, sincere nobis dilectis. Sigismundus rex sst.

558](10). In nomine Domini amen. Quoniam ea, quae in humanis geruntur, facile ex hominum labuntur memoria et obliuionis obducuntur caligine, nisi literarum ministerio ac munimentis posteritatis prodita relictaque fuerint noticiae. Ad perpetuam proinde rei memoriam nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Samogitiae, Masouiaeque etc. dominus et heres, significamus tenore praesencium, quibus expedit, vniuersis et singulis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quod nos intentius reuoluentes et recta rationis statera pensitantes singularem et intemeratam contra nos fidei integritatem, necnon constantiam indefessae virtutis reuerendorum, illustrium, magnificorum, generosorum, strenuorumque praelatorum, ducum, baronum, procerum, militum, nobiliumque seu boiarorum, subditorum nostrorum, terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiaeque incolarum, qui nobis, postquam solium ipsius magni ducatus Lituaniae nostrum paternum et auitum feliciter conscendimus, semper ut domino suo vero, legitimo et natitiuo gratos se et beneuolos exhibuerunt, necnon alacri et propenso obsequiorum suorum studio et insignibus virtutum suarum gestis saepius sese animose et viriliter contra insultus |559 et impetus hostium nostrorum pro tutandis dominiis nostris non sine grandibus sumptibus suis, laboribusque arduis atque vitae discriminibus opponendo, vnde victoriis atque triumphis speciosis nomen nostrum decoratum est, optime de nobis et copiose meruerunt, feruentiorique sinceritatis suae erga nos et filium nostrum praeclarum principem dominum Sigismundum Augustum affectu ducti, et voluntati nostrae beneuole et alacriter obsecundantes, ipsum filium nostrum dominum Sigismundum Augustum sibi in dominum et magnum ducem vnanimibus et concordibus votis elegerunt, et ad solium magni ducatus Lituaniae stemmate eo vitae nostrae periodo completo functurum, cum celebritate et ceremoniis solitis euexerunt et sublimauerunt: horum itaque intuitu et contemplatione benemeritorum et gratitudinum, quae munificentiae nostrae dona merentur non indigne, volentes, vt tam propensae beneuolentiae et fidei eorum erga nos et filium nostrum affectus dignis pro nostrae regiae et ducalis celsitudinis virtute et liberalitate compensentur gratiae et munificentiae nostrae praemiis et muneribus, supplicationi eorum benigne et gratiose annuentes, de certa scientia et gratia nostra omnia et 560] singula eorum iura et priuilegia, quae eis dudum a nobis circa nostram ad solium ipsius magni ducatus nostri sublimationem et aliis postea momentis et temporibus et quae ante ab aliis magnis ducibus, praedecessoribus nostris, antiquis temporibus sunt concessa, innouanda atque iterum approbanda et confirmanda, necnon denuo quaedam libertatibus, praerogatiuis,

exemptionibusque et immunitatibus eorum de vberiori benignitate et liberalitate nostra adiicienda duximus, horum, qui sequuntur, articulorum sub tenore:

(§ 1). Inprimis promittimus, quod dominium nostrum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiaeque, tam in corpore et amplitudine, limitibusque, quam etiam in statu, stemmateque et dignitate eius non diminuemus, neque diminui ac deprimi permittemus, sed prout antecessores nostri et signanter diuae olim memoriae dominus magnus dux Alexander alias Vitoudus tenuit et possedit, sic et nos eundem magnum ducatum in eius statu, dignitate et amplitudine ac limitibus pristinis sanum et incolumen possidebimus, conseruabimus et tuebimur, atque cum Dei auxilio pro cunctis viribus nostris dilatare et omnia in Magno Ducatu ipso quocunque modo alienata, e conuerso ad proprietatem magni ducatus ipsius, cum consilio et auxilio
561] consiliariorum nostrorum et omnium baronum ac militum dominii eiusdem reducere et redigere studebimus, similiterque indigenas magni ducatus ipsius, praelatos, duces, barones et nobiles in ipsorum statibus, dignitatibus et honoribus non minuemus, sed eos secundum exigentiam idoneitatis virtutum ac meritorum eorum promouebimus et sublimabimus, id ipsumque faciet filius noster praedictus, et tunc praecipue, dum ad solium regni Poloniae fuerit sublimatus, non omittendum id curabit.

(§ 2). Item omnes dationes, priuilegia, donationes et immunitates ecclesiarum cathedralium, collegiatarum, conuentualium et parochialium in terris nostris magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae erectarum et erigendarum, fundatarum et fundandarum, volumus illaesas et inuiolatas conseruare, tueri ac protegere, iuxta nostram omnimodam potestatem. Quas quidem ecclesias cathedrales, collegiatas, parochiales et alias supradictas tempore medio, dum eas per mortem vel resignationem contigerit vacare et pastore carere, quarum ius patronatus ad nos pleno iure pertinere dinoscitur, tunc ipsis ecclesiis de alio vel aliis pastore vel pastoribus prouidendum [562
nec alium nec alios praesentare debemus, nisi magni ducatus nostri Lituaniae indigenam, si in idoneitate et morum probitate fuerit compertus; sin autem, tunc alterius nationis personam vtilem et honestam ac congruam, quae possit et prodesse et praeesse, et hoc cum consensu et consilio consiliariorum nostrorum spiritalium et saecularium, toties, quoties opus fuerit et oportunum, praesentare debebimus.

(§ 3). Item dignitates saeculares et officia, quemadmodum antiquitus a diuis olim praedecessoribus nostris, hic in magno ducatu Lituaniae ad instar regni Poloniae sunt instituta, in Vilna videlicet palatinatus et castellanatus Vilnensis, in Troki similiter, vel quae demum in aliis locis per nos vel successores nostros instituentur, integre et in suo ordine conseruabimus et filius noster successoresque eius conseruabunt temporibus perpetuis. Quae quidem dignitates palatinatus, castellanatus nec non officia perpetua terrestria et curiae nostrae non conferantur a nobis et successoribus nostris, nisi catho-

licae fidei cultoribus et Romanae ecclesiae subiectis, nec etiam dignitates officiaque praedicta vel tenutae aut bona hereditaria hic in Magno ducatu conferantur aduenis et alienigenis seu extraneis, sed magni ducatus ipsius 563] indigenis veris, et ad consilia nostra, dum pro bono reipublicae tractantur, non admittantur, nisi ipsi catholici et indigenae magni ducatus huius, quia saepe disparitas cultus et diuersitas nationum diuersitatem inducit animorum, et consilia patent talibus credita, quae traduntur secrete obseruanda.

(§ 4) Item non debent officia et tenutae per nos sine consilio consiliariorum nostrorum a quoquam auferri; si quis autem officialium tanquam dissipator et damnificator bonorum nostrorum apud nos delatus fuerit, tunc vtraque pars debet coram nobis personaliter constitui, auditaque caussa, reus secundum demerita puniendus erit; sed absque culpa non debemus auferre nec diminuere officia, praesertim ea, quibus dignitates sunt adiunctae, sed possidebunt integre ad mortem eorum, quibus semel concessa fuerint, nisi forte quis officialium ipsorum in rempublicam deliquisse vel crimen laesae Maiestatis commisisse iuridice conuictus fuerit, tunc vna cum vita eius officium seu dignitas eius adimenda erit.

(§ 5). Item palatini, capitanei et tenutarii, villici, officiales et vniuersi vicesgerentes in Magno Ducatu nostro in primeua honestate et prouisionibus ac prouentibus officiorum suorum, et a praedecessoribus nostris, magnis ducibus Vitoudo, Sigismundo, genitore, germano nostris conseruabuntur ita et in ante ea perpetue manu teneantur et conseruentur, auctoritateque [564 officiorum suorum et jurisdictione solita fruantur, census et prouentus consuetos integre percipient et exigent, velut ab antiquo prouentus ipsi percipiebantur, necnon ministeriales dirigent, et pro eorum fatigis, dictis vulgariter *proiezdi*, iuxta consuetudinem et statuta prouinciae ipsius solui facient.

(§ 6). Item mortem obeunte tenutario aut villico quocunque in Vilnensi aut Trocensi districtibus, palatini districtuum ipsorum Vilnensis et Trocensis tenutas a nobis secundum exigentiam meritorum vel obsequiorum, et qui etiam nobis videbuntur idonei, illis petant seu impetrent, et eodem modo fiat et in aliis districtibus.

(§ 7). Item dignitates, tenutas et officia, quae in castris, ciuitatibus remotioribus et finitimis vacauerint et aperientur, habita deliberatione cum consiliariis nostris conferemus secundum promerita, vel qui nobis videbitur ad id idoneus et magis valens; a prouisionibus autem ac donationibus seu collacionibus dignitatum spiritalium et saecularium necnon tenutarum et officiorum quorumcunque nihil debemus postulare, neque etiam palatini et capitanei ab officialibus et tenutariis quidquam recipere aut exigere debent, 565] nisi forte quis eorum nobis vel dignitariis ipsis pro honestate sua sponte aliquid offerendum duxerit.

(§ 8). Item quaecunque consilia et caussas cum consiliariis nostris magni ducatus Lituaniae determinabimus et statuemus et concludemus, ea cum nemine alio corrigere, immutare aut deordinare debemus; et quando aliqua negocia et consilia in consultatione cum consiliariis nostris tractanda euenerint et ipsis dominis non placuerint, nos pro isto contra eos commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent pro nostra et eorum vtilitate, istud nos suscipiemus et faciemus.

(§ 9). Item super statutis et consuetudinibus approbatis et laudatis, antiquis seruandis et nouis condendis, promulgandisque et aliis, quae erunt ordinanda pro communi vtilitate reipublicae ac nostra, nonnisi cum matura deliberatione ac cum scitu, consilio, consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae, tractabimus et disponemus hic in magno ducatu Lituaniae, in conuentione generali, conuentionesque ipsae generales pro necessitate reipublicae a praelatis, baronibus et omnibus consiliariis magni ducatus nostri Lituaniae tempore pacis celebrabuntur in loco [566 capitaliori, videlicet Vilnae. Vbi vero necessitas reipublicae pro temporum condicione alium conuentioni ipsi elegerint locum, tunc conuenietur illic, quo ipsis consiliariis commodius et competentius visum fuerit.

(§ 10). Item census teloneorum, tabernarum et alij ex poenis seu vndecunque nobis prouenientes, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum; quiquidem census secundum consilia consiliariorum nostrorum pro communi vtilitate terrestri debent conuerti; absque necessitate vero reipublicae et sine vtilitate (s) ipsorum consiliariorum census ipsi per nos de thesauro tolli et recipi et ex prouincia educi non debent.

(§ 11). Item inscriptiones pacis perpetuae, confoederationes, ligas et iuramenta, quae ab antiquo cum terris seu prouinciis ac principibus vicinis habemus, ea nolumus infringere, sed in melius cum Dei auxilio ducere atque redigere.

(§ 12). Item dum nuntios seu oratores mittemus in negotiis publici boni eiusdem magni ducatus nostri necessitate id exigente versus partes exteras, videlicet Moscoviam et ad ordas *Zauolska*, *Perekopska*, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, *Pskow*, magnum [567 *Nouogrod*, *Twier* et *Rezan*, necnon versus alias quascunque prouincias, quo necessitas et vtilitas dominiorum magni ducatus nostri Lituaniae postulabit, faciemus id cum scitu et consilio ac consensu consiliariorum nostrorum et secundum consuetudinem antiquam.

§ 13. Insuper promittimus, quod praedictos praelatos, duces, nobiles et barones non debemus ad alicuius hominis delationem seu accusationem, publicam vel occultam, seu quamuis suspicionem sinistram castigare seu punire quacunque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carceris aut sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto, iuris ordine catholico seruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem huiusmodi iuxta consuetudinem et iura regni Polo-

niae debent castigari et sententiari secundum suorum excessuum quantitatem et qualitatem.

(§ 14). Item pro crimine alterius nullus alter, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper tamen iuris catholici ordine seruato, conuictus iudicialiter et sententiatus puniatur, ita videlicet, quod nec vxor pro crimine sui mariti, nec pater pro crimine filii et e conuerso, non maritus pro vxore, nec filius pro patre, aut frater pro fratre, nec aliquis cognatus aut seruus, nisi dum quis particeps fuerit criminis cum delinquente, criminibus laesae maiestatis [568
duntaxat exceptis.

(§ 15). Item si quis obloquendo accusauerit quempiam ad infamiam aut capitis diminutionem, nec probauerit, talis punietur poena talionis, acsi se inscripserit ad eandem.

(§ 16). Item concedimus, ut praefati duces, barones, nobiles, boiarique supradicti liberam habeant facultatem exeundi de terris nostris magni ducatus Lituaniae, caussa vberioris fortunae adquirendae vel caussa studii aut actuum militarium exercendorum ad quaslibet terras exteras, partibus duntaxat hostium nostrorum exceptis; ita tamen, quod de bonis ipsorum sic exeuntium, seruitia nostra non negligantur, sed debite et integre nobis et successoribus nostris, tanquam ipsi praesentes fuerint, toties, quoties necesse fuerit, exhibeantur et ministrentur.

(§ 17). Item promittimus, quod plebeios super nobiles non extollemus, sed conseruabimus nobilitatem in sua honestate. His autem libertatibus, gratiis et exemptionibus tantummodo illi barones et nobiles terrae Lituaniae vti et gaudere debent, qui sunt ex parentibus suis vere et ex antiquo nobiles.

(§ 18). Statuimus etiam et spondemus, quod nobiles magni duca- [569
tus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, nobis subiectos, ipsos seu bona eorum nemini ducum aut baronum dabimus nec successoribus nostris dare licebit.

(§ 19). Item concedimus, quod praefati duces, barones, nobiles, bona eorum patrimonialia seu ipsis data siue donata per praeclaros diuae memoriae principes, dominos Alexandrum alias Vitoudum ac donationes per illustrissimum olim dominum Sigismundum donatas et factas, quas tenentes, habentes et possidentes de earum donatione priuilegiis vel priuilegio legitimo et sufficienti aut congruo testimonio testium vel munimine litterarum potuerint probare et docere, pari iure obtineant, prout duces, barones et nobiles regni Poloniae sua noscuntur obtinere et liberam habebunt ipsa vendendi, commutandi, alienandi, donandi et in vsus suos conuertendi facultatem, nostro tamen consensu speciali ad id accedente: ita, quod ipsa alienando, commutando vel donando, coram nobis vel nostris officialibus iuxta antiquam consuetudinem magni ducatus Lituaniae resignabunt.

(§ 20). Quicunque vero subditorum nostrorum in praedictis terris magni ducatus Lituaniae super suis bonis immobilibus, hereditariis literas aut mu-
570] nimenta non habuerit, sufficienti tamen fidedignorum testimonio proba-

(§ 8). Item quaecunque consilia et caussas cum consiliariis nostris magni ducatus Lituaniae determinabimus et statuemus et concludemus, ea cum nemine alio corrigere, immutare aut deordinare debemus; et quando aliqua negocia et consilia in consultatione cum consiliariis nostris tractanda venerint et ipsis dominis non placuerint, nos pro isto contra eos commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent pro nostra et eorum vtilitate, istud nos suscipiemus et faciemus.

(§ 9). Item super statutis et consuetudinibus approbatis et laudatis, antiquis seruandis et nouis condendis, promulgandisque et aliis, quae erunt ordinanda pro communi vtilitate reipublicae ac nostra, nonnisi cum matura deliberatione ac cum scitu, consilio, consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae, tractabimus et disponemus hic in magno ducatu Lituaniae, in conuentione generali, conuentionesque ipsae generales pro necessitate reipublicae a praelatis, baronibus et omnibus consiliariis magni ducatus nostri Lituaniae tempore pacis celebrabuntur in loco [566 capitaliori, videlicet Vilnae. Vbi vero necessitas reipublicae pro temporum condicione alium conuentioni ipsi elegerint locum, tunc conuenietur illic, quo ipsis consiliariis commodius et competentius visum fuerit.

(§ 10). Item census teloneorum, tabernarum et alij ex poenis seu vndecunque nobis prouenientes, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum; quiquidem census secundum consilia consiliariorum nostrorum pro communi vtilitate terrestri debent conuerti; absque necessitate vero reipublicae et sine vtilitate (s) ipsorum consiliariorum census ipsi per nos de thesauro tolli et recipi et ex prouincia educi non debent.

(§ 11). Item inscriptiones pacis perpetuae, confoederationes, ligas et iuramenta, quae ab antiquo cum terris seu prouinciis ac principibus vicinis habemus, ea nolumus infringere, sed in melius cum Dei auxilio ducere atque redigere.

(§ 12). Item dum nuntios seu oratores mittemus in negotiis publici boni eiusdem magni ducatus nostri necessitate id exigente versus partes exteras, videlicet Moscoviam et ad ordas *Zauolska*, *Perekopska*, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, *Pskow*, magnum
567| *Nowogrod*, *Twier* et *Rezan*, necnon versus alias quascunque prouincias, quo necessitas et vtilitas dominiorum magni ducatus nostri Lituaniae postulabit, faciemus id cum scitu et consilio ac consensu consiliariorum nostrorum et secundum consuetudinem antiquam.

(§ 13). Insuper promittimus, quod praedictos praelatos, duces, nobiles et barones non debemus ad alicuius hominis delationem seu accusationem, publicam vel occultam, seu quamuis suspicionem sinistram castigare seu punire quacunque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carceris aut sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto, iuris ordine catholico seruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem huiusmodi iuxta consuetudinem et iura regni Polo-

nihilominus tamen pro oratoribus, nuntiisque et cursoribus, tam nostris, quam etiam ad nos vndecunque venientibus, debent *podwode* ipse per eos, qui eas ex antiquo dare tenentur, et exnunc in futurum in numero solito dari et haberi semper parati, in custodiis, in locis solitis et consuetis.

(§ 26). Item quod nos officialesque nostri praefatorum ducum, baronum, nobilium terrarum nostrarum Lituaniae, Russiae, Samogitiae, homines tribu-
573] tarios, originarios, cmetones, mancipio obnoxios, cuiuscunque sexus fuerint aut conditionis exstiterint, non suscipiemus nec officiales nostri suscipere permittemus, et ipsi praefati duces, nobiles, boiari magni ducatus Lituaniae nostros et successorum nostrorum similiter homines, cuiuscunque condicionis et status exstiterint, non suscipiant per se nec per officiales suos suscipere quoquomodo praesumant.

(§ 27). Item super subditos praelatorum, ducum, baronum, nobilium et boiarorum ministeriales seu *dzieczkie* non dabimus, nec officiales nostri dare debent, nisi prius a domino, cuius subditus fecerit iniuriam, iustitia fuerit postulata; quam si in certo termino eandem facere renuerit, extunc ministerialis noster vel nostrorum officialium est dirigendus, et reus, qui poenam meruit, illam domino suo et non alteri sit astrictus soluere, et ministeriali pro fatiga iuxta statuta prouinciae satisfacere tenebitur.

(§ 28). Item caussas pertinentes ad iudicium saeculare non permittemus iudicari in iudicio spiritali et e conuerso iura spiritalia seu caussas pertinentes ad ius spiritale, ad iudicium saeculare introducere seu euocare non permittemus, omniaque tenebimus more antiquo, sicut erat viuente olim diuo parente nostro.

(§ 29). Item quicunque in vita genitorum vel fratrum nostrorum super
574] iuribus suis iustitiae ministrationem postulabant, illis volumus et debemus cum consiliariis nostris aequitatem facere omnimodam et celerem. A iure etiam nihil debemus accipere ab eis, similiter et consiliarii nostri, nec stare ad vnam partem ex fauore, sed simpliciter iustitiam cuilibet noscere, facere et ministrare debent. Et si quando aliquorum caussae graues super bonis hereditariis vel fama seu honoris derogatione coram nostram serenitatem venerint, omnibus iustitiam facere debemus; et dum contingat nos protunc negotiis arduis occupari, caussis talibus per annum concedimus et statuimus quattuor terminos. Et si in primo, secundo, tertioque termino in huiusmodi caussis finis non fuerit factus, vltimo adueniente finalem iustitiam sine dilationibus cum consiliariis nostris faciemus.

(§ 30). In omnibus vero caussis et disceptationibus tam pro bonis hereditariis et fama et aliis grauioribus, in quibus, sicut superius expressum est, si praeuenti negotiis publicis in primo termino finem non fecerimus, positi sunt et assignati quattuor termini per annum; et si in quarto et finali termino non comparuerit, caussam amittat, sententiaque feratur pro illo, qui se in termino sistet; excepto, quod aliqua partium seruitio nostro vel [575
terrestri occupata vel retenta aut aegritudine impedita comparere non pos-

set, in isto casu, ut nemini iniuria aut praeiudicium fiat, ad tempus opportunum tales causas differendas esse volumus.

(§ 31). Item ordinauimus, quod ad districtus et tributarios nostros debemus mittere binos et binos consiliarios nostros singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis, vulgariter *niedoimkow* seu *niedobirkow*, quibus quidem exactoribus obuentiones eos concernentes percipere licebit, ita etiam et seruitores eorum, sicut fuit ex antiquo temporibus diuorum olim praedecessorum nostrorum.

(§ 32). Et insuper omnia et singula ipsius magni ducatus Lituaniae iura tam publica, quam priuata, videlicet priuilegia et quaslibet litteras, donationes, libertates, exemptiones et immunitates seu quascunque gratias et concessiones in se continentes, tam publice ac generaliter vniuerso Magno ducatui ipsi, quam etiam priuatim ac specialiter quibuscunque locis ac personis, videlicet ecclesiis cathedralibus, conuentualibus et parochialibus, praelatis, ducibus, baronibus, nobilibus, boiaris, terrarumque ipsius magni ducatus Lituaniae incolis, sub quibuscunque verborum tenoribus per serennissimos 576| et illustrissimos olim dominos Wladislaum, Alexandrum alias Vitoudum, Sigismundum, Casimirum et Alexandrum secundum, reges et magnos duces, praedecessores et progenitores, genitorem ac fratrem nostros carissimos, ac per nos ipsos datas et concessas, in omnibus earum tenoribus, sentenciis, modis, condicionibus et articulis, eas hic pro insertis, expresseque et specifice descriptis, et perinde acsi de verbo ad verbum insertae essent, praesentibus habentes et haberi volentes ac decernentes, innouamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, necnon sub onere iuramenti corporaliter per nos ad sancta Dei euangelia praestiti, verbo nostro regio et ducali promittimus ac spondemus, quod ea ipsa iura, priuilegia ac literas tam nostras, quam praedecessorum nostrorum taliter per nos nunc innouatas, ratificatas ac confirmatas, in omnibus eorum articulis et punctis firmiter, integre et inuiolabiliter tenebimus et obseruabimus, quinque et filius noster dominus Sigismundus Augustus Magnus dux praedictus, ea ipsa iura, priuilegia ac litteras nostras et praedecessorum nostrorum etiam firmiter, integre et illibate atque inuiolabiter temporibus perpetuis tenebit et obseruabit, nec quouismodo [577 eis contraueniet, necnon iuramento suo etiam corporali et literis suis specialibus, postquam ad aetatem suam vltimam (s) peruenerit, ea omnia approbabit et confirmabit, quod eum facturum omnino promittimus, et sub onere iuramenti nostri et conscientia eius obligatum eum esse volumus. E diuerso vero ipsi praelati, duces, barones, nobiles boiarique, quibus huiusmodi libertates, immunitatesque et priuilegia concessa sunt, nuncque innouata et confirmata, nunquam nos Sigismundum regem et magnum ducem, quoad vixerimus, et filium nostrum supradictum et successores eius, magnos duces deserent, sed sub fide et honore atque onere praestiti iuramenti firmiter et fideliter nobis et filio nostro praedicto successoribusque eius obedient et adherebunt, consiliisque et obsequiis perpetuis temporibus et in aeuum.

Harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio literarum. Actum et datum Vilnae in conuentione generali feria secunda ipso die sancti Lucae euangelistae, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono. Praesentibus reuerendis in Christo patribus et magnificis dominis: Ioanne Vilnensi, Paulo Luceoriensi, Nicolao Mednicensi et Nicolao Kiiouensi episcopis, 578] Alberto Gastold de murata Gieranoiny, palatino Vilnensi et cancellario nostro, Georgio Radziwil castellano Vilnensi, capitaneo Grodnensi, Constantino Iwanowic duce de Ostrow, palatino Trocensi et capitaneo generali exercituum nostrorum, Stanislao Stanislai de Croze, castellano Trocensi, capitaneo Samogitiae, Ioanne Ioannis de Zabrzezie marsalco terrestri, palatino Nowogrodensi, Andrea Iacobi Niemierz de Wssieliub, Kiiouensi, Petro Stanislai de Czechanowiec Polocensi, Ioanne Georgii Chlebowic de Sielcze Vitepscensi, Iwano Sapiha Podliaszensi palatinis, Alexandro Iwani Chotkiewic de Borestewicza, Bohusio Bohowitinowicz thesaurario terrestri et Slonimensi, Georgio Georgii Zienowic de Smorgony Mscislauiensi, Iwano Michalowic Pinensi capitaneis, Ioanne Nicolai Radziwil de Musniki pincerna, Gregorio Gregorii incisore seu praegustatore, Vasilo Bohdanowic magistro agasonum, Iwano Andrzeiowic de Poczepow, thesaurario curiae, Niemiera Grzymala de Ostromeczino, Alexandro Soltanowic de Poczepow, Mathia Alberti Kloczko de Pietuchowo, Ioanne Steczko de Holubliga, marsalcis aliisque dignitariis et officialibus, consiliariis nostris, sincere et fidelibus [579 nobis dilectis. Per manus praefati magnifici Alberti Gastold palatini et cancellarii nostri.

(11). In nomine Domini amen. Quoniam ea, quae in humanis aguntur, facile ex hominum excedunt memoria et obliuionis obducuntur caligine, nisi literarum ministerio et munimentis posteritatis prodita fuerint memoriae, Ad perpetuam proinde rei memoriam, nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiaeque etc. dominus et heres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis et singulis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quod constituti coram nobis personaliter praelati, barones, proceresque magni ducatus nostri Lituaniae, exhibuerunt in medium priuilegium nostrum terrestre originale, a diuis olim principibus dominis Wladislao alias Iagiellone rege et Alexandro alias Vitoudo, magno duce, auis et praedecessoribus nostris pie recolendis, simul et sub vno eodemque contextu ab vtroque eorum ipsis praelatis, baronibus, proceribus et nobilibus magni ducatus nostri Lituaniae 580] de et super libertatibus, praerogatiuis et immunitatibus eorum concessum, sigillis principum ipsorum veris maioribus, in zonis sericeis appensis, communitum, saluum et in nulla sui parte suspectum, nisi vetustate atque tractatione frequenti et minus curiose attritum, ita, quod cutis ipsa pargamenea propter sui tenuitatem et vetustatem sigillorum a se dependentium, grauitatem diutius a se detineri videbatur non posse, et eapropter ipsi praelati,

barones et proceres cauentes, ne quid detrimenti obscuritatis et ambiguitatis iuribus, libertatibus, immunitatibus eorum, in eo ipso priuilegio descriptis, afferat vetustas, supplicarunt nobis, ut eis de remedio in hoc opportuno prouidere, priulegiumque ipsum vetustum innouare, approbare iterum et confirmare atque nostris nouis inserere literis dignaremur. Cuius quidem priuilegii vetusti tenor est is, qui sequitur.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam etc. Tu następuje przywilej horodelski, tenże sam, co powyż pod (1), wszelako w tekscie bardzo skróconym.

584] Nos itaque Sigismundus rex et magnus dux priuilegio praeinserto viso, lecto et auscultato, petitioni praelatorum, baronum et procerum, subditorum nostrorum praedictorum, veluti iuste et rationabili, benigne annuentes, priuilegium huiusmodi praeinsertum, propter vetustatem eius innouandum et iterum approbandum et confirmandum duximus, innouamusque, approbamus et confirmamus, decernimusque, ut priuilegii ipsius vetusti exemplum praesentibus vt praemittitur insertum, perinde acsi ipsummet originale in medium exhibeatur, valeat et ei stetur, habeatque robur debitum et sufficiens perpetuo et in aeuum. Harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio litterarum. Actum et datum Vilnae in conuentione generali, feria
585] quarta in vigilia sanctorum apostolorum Simonis et Iudae, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono. Praesentibus reuerendis in Christo patribus et magnificis dominis: Ioanne Vilnensi, Paulo Luceoriensi, Nicolao Mednicensi et Nicolao Kiiouensi episcopis, Alberto Gastold de murata Gieronony, palatino Vilnensi et cancellario nostro, Georgio Radziwil castellano Vilnensi, capitaneo Grodnensi, Constantino Iwanowic duce de Ostrow palatino Trocensi et capitaneo generali exercituum nostrorum, Stanislao Stanislai de Croze castellano Trocensi, capitaneo Samogitiensi, Ioanne Ioannis de Zabrzezie marsalco nostro, palatino Nouogrodensi, Andrea Iacobi Niemier de Wsieliub Kiiouensi, Petro Stanislai de Cziechonowiecz Polocensi, Ioanne Georgii Chlebowic de Sielcze Witebscensi, Iwano Sapiha Podlascensi palatinis, Alexandro Iwani Chotkiewicz de Berestowicze, Bohusio Bohutinowic thesaurario terrestri et Slonimensi, Georgio Zienowic de Smorgonie Mscislauiensi, Iwano Michalowic Pinensi capitaneis, Ioanne Nicolai Radziwil de Musniki pincerna, Georgio Gregorii incisore seu praegustatore, Vasilio Bohdanowic magistro agasonum, Iwano Andrzeiowic de Poczepow thesaurario curiae, Niemiera Grzimala de Ostromieczino, Alexandro Soltanowicz de
586] Poczepow, Mathia Alberti Kloczko de Pietuchowo, Ioanne Steczko de Holubla, marsalcis, aliisque dignitariis et officialibus, consiliariis nostris, sincere et fideliter nobis dilectis. Per manus praefati magnifici Alberti Gastold palatini et cancellarii nostri.

(12) In nomine Domini amen. Quoniam ea, quae in humanis geruntur, facile a hominum labuntur memoria, nisi litterarum ministerio posteris prodita

fuerint memoriae, ad perpetuam proinde rei memoriam, nos Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiaeque etc. dominus et heres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis et singulis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quod nos intentius reuoluentes et recta rationis statera pensitantes singularem et intemeratam erga nos et praedecessores nostros fidei integritatem, indefessamque virtutis constantiam reuerendorum, illustrium, magnificorum, generosorum, strenuorumque praelatorum, ducum, baronum, [587
procerumque, militum, nobilium seu boiarorum, subditorum nostrorum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiaeque incolarum, qui propensiore etiam et feruentiore sinceritatis suae affectu ducti, nos iam inde a tenera aetate nostra velut legitimum natiuum dominum suum ad principatum et solium Magni Ducatus ipsius vnanimis et concordibus votis euexerunt atque sublimarunt, et semper se ad obsequia nostra alacres praestare consueuerunt, saepius sese animose et viriliter contra impetus hostium pro tutandis dominiis nostris non sine grandibus sumptibus suis laboribusque ac vitae discriminibus opponendo, vnde victoriis ac triumphis speciosis nomen progenitorum nostrorum et nostrum decoratum est: horum itaque intuitu benemeritorum, volentes, ut ea dignis gratiae et munificentiae nostrae compensentur praemiis, supplicationi eorum ipsorum subditorum nostrorum praedictorum benigne annuentes, nunc postquam videlicet perfectae aetatis annos adepti, reali iam et actuali Magni Ducatus ipsius fungimur administratione, regimine et dominio, de certa scientia et gratia nostra omnia et singula eorum iura et priuilegia a praedecessoribus nostris concessa, necnon libertates, praerogatiuas, exemptiones ac immunitates eorum omnes innouandum, approbandum et confirmandum atque denuo etiam concedendum duximus, horum, qui [588
sequuntur, articulorum sub tenore:

(§ 1). Inprimis promittimus, quod dominium hoc magni ducatus nostri Lituaniae, Russiae, Samogitiae tam in corpore et amplitudine, limitibusque, quam etiam in statu, stemmate, et dignitate eius non diminuemus, neque diminui ac deprimi permittemus, sed prout antecessores nostri et signanter diuae olim memoriae dominus magnus dux Alexander alias Vitoudus tenuit et possedit, sic et nos eundem magnum ducatum in eius statu, dignitate, stemmate et amplitudine ac limitibus pristinis solidum ac integrum possidebimus, conseruabimus ac tuebimur, atque cum Dei auxilio pro cunctis viribus nostris ampliare, et omnia a Magno Ducatu ipso quocunque modo alienata e conuerso ad proprietatem Magni Ducatus ipsius cum consilio et auxilio consiliariorum nostrorum ac omnium baronum ac militum dominij eiusdem reducere et redigere studebimus.

(§ 2). Similiterque indigenas magni ducatus ipsius, praelatos, duces, barones et nobiles in ipsorum statibus, dignitatibus et honoribus non minuemus, sed eos secundum exigentiam idoneitatis, virtutum atque meritorum eorum promouebimus atque sublimabimus, et tunc praecipue, postquam re-

gimen regni Poloniae assecuti fuerimus, id omnino non ommittendum curabimus.

589] (§ 3). Item omnes donationes, priuilegia, dationes et immunitates ecclesiarum cathedralium, collegiatarum, conuentualiumque et parochialium in terris nostris magni ducatus nostri Lituaniae, Russiae, Samogitiae erectarum et erigendarum, fundatarum atque fundandarum, volumus illaesas atque inuiolatas conseruare, tueri ac protegere iuxta nostram omnimodam potestatem. Quas quidem ecclesias cathedrales, collegiatas, parochiales et alias supradictas tempore medio, dum eas per mortem vel resignationem contigerit vacare et pastore carere, quarum ius patronatus ad nos pleno iure dinoscitur pertinere, tunc ipsis ecclesiis de alio vel aliis pastore vel pastoribus prouidentes, non alium nec alios praesentare debemus, nisi magni ducatus Lituaniae nostri indigenam, si in idoneitate et morum probitate fuerit compertus; sin autem, tunc alterius nationis personam vtilem et honestam ac congruam, quae possit et prodesse et praeesse, et hoc cum consensu et consilio consiliariorum nostrorum spiritalium et saecularium toties, quoties opus fuerit et oportunum, praesentare debemus.

(§ 4). Item dignitates saeculares et officia, quemadmodum antiquitus a diuis olim praedecessoribus nostris, hic in Magno Ducatu ad instar [590] regni Poloniae sunt instituta, in Vilna scilicet palatinatus et castellanatus Vilnensis et in Troki similiter, vel quae demum in aliis locis per nos aut successores nostros instituentur, integra in suo ordine conseruabimus temporibus perpetuis. Quaequidem dignitates, palatinatus, castellanatus necnon officia perpetua terrestria et curiae nostrae non conferantur a nobis et successoribus nostris, nisi catholicae fidei cultoribus et Romanae ecclesiae subiectis; nec etiam dignitates officiaque praedicta vel tenutae aut bona hereditaria in Magno Ducatu conferantur aduenis et alienigenis seu extraneis, sed Magni Ducatus ipsius indigenis veris, et ad consilia nostra, dum pro bono reipublicae tractatur, non admittantur, nisi ipsi catholici et indigenae Magni Ducatus ipsius, quia saepe disparitas cultus et diuersitas rationum diuersitatem inducit animorum et consilia patent talibus credita, quae traduntur secrete obseruanda.

(§ 5). Item non debent officia et tenutae per nos sine consilio consiliariorum nostrorum a quoquam auferri; si quis autem officialium tanquam dissipator et damnificator bonorum nostrorum apud nos delatus fuerit, tunc vtraque pars duntaxat coram nobis personaliter constitui debet, auditaque 591] caussa reus secundum demerita puniendus erit; sed absque culpa non debent auferri nec diminui officia, praesertim ea, quibus dignitates sunt adiunctae, sed possidebunt integre ad mortem eorum, quibus semel concessa fuerunt, nisi forte quis officialium ipsorum in rempublicam deliquisse et crimen laesae maiestatis commisisse iuridice conuictus fuerit, tunc vna cum vita eius officium seu dignitas adimenda erit.

(§ 6). Item palatini, capitanei et tenutarii, villici, officiales et vigesgerentes in magno ducatu nostro in primeua honestate et prouisionibus ac prouentibus officiorum suorum, ut a praedecessoribus nostris magnis ducibus Vitoudo, Sigismundo et a progenitoribus nostris conseruabantur, ita et in antea manu teneantur perpetue et conseruentur, auctoritateque officiorum suorum ac iurisdictione solita fruantur. Census et prouentus consuetos integre percipient et exigent, velut ab antiquo prouentus ipsi percipiebantur, nec non ministeriales dirigent, et pro eorum fatigis, dictis vulgariter *prowiesdi*, iuxta consuetudinem et statuta prouinciae ipsius solui facient.

(§ 7). Item mortem obeunte tenutario aut villico quocunque in Vilnensi aut Trocensi districtibus, palatini districtuum ipsorum Vilnensis et Trocensis tenutas a nobis secundum exigentiam meritorum et obsequiorum, vel qui
592] etiam nobis videbuntur idonei, illis petant seu impetrent; eodem modo fiat in aliis districtibus.

(§ 8). Item dignitates, tenutas et officia, quae in castris et ciuitatibus remotioribus et finitimis vacauerint et aperientur, habita deliberatione cum consiliariis nostris conferemus secundum promerita, vel qui nobis videbitur ad id idoneus et magis valens. A prouisionibus autem et donationibus seu collationibus dignitatum spiritalium et saecularium necnon tenutarum et officiorum quorumcunque nihil debemus postulare, neque etiam palatini et capitanei et ab officialibus et tenutariis quidquam recipere aut exigere debent, nisi forte quis eorum nobis vel dignitariis ipsis pro honestate sua sponte aliquid offerendum duxerit.

(§ 9). Item quaecunque consilia et caussas cum consiliariis nostris magni ducatus Lituaniae determinabimus et statuemus atque concludemus, ea cum nemine alio infringere, immutare aut deordinare debemus; et quando aliqua consilia et negotia in consultatione cum consiliariis nostris tractanda euenerint et ipsis dominis non placuerint, nos pro eo contra ipsos commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent pro nostra et communi vtilitate, istud nos suscipiemus et faciemus.

(§ 10). Item super statutis et consuetudinibus approbatis et laudatis,
593] antiquis seruandis et nouis condendis promulgandisque et aliis, quae erunt ordinanda pro communi vtilitate reipublicae ac nostrae, non nisi cum matura deliberatione ac cum scitu et consilio consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae tractabimus et disponemus hic in magno ducatu Lituaniae in conuentione generali. Conuentionesque ipsae generales pro necessitate reipublicae a praelatis, baronibus et omnibus consiliariis magni ducatus nostri Lituaniae tempore pacis celebrabuntur in loco capitaliori, videlicet Vilnae; vbi vero necessitas reipublicae pro temporum condicione alium conuentioni ipsi elegerint locum, tunc conuenient illic, quo ipsis consiliariis commodius et competentius visum fuerit.

(§ 11). Item census teloneorum, tabernarum et alii ex poenis seu vndecunque nobis prouenientes, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum,

(§ 8). Item quaecunque consilia et caussas cum consiliariis nostris magni ducatus Lituaniae determinabimus et statuemus et concludemus, ea cum nemine alio corrigere, immutare aut deordinare debemus; et quando aliqua negocia et consilia in consultatione cum consiliariis nostris tractanda euenerint et ipsis dominis non placuerint, nos pro isto contra eos commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent pro nostra et eorum vtilitate, istud nos suscipiemus et faciemus.

(§ 9). Item super statutis et consuetudinibus approbatis et laudatis, antiquis seruandis et nouis condendis, promulgandisque et aliis, quae erunt ordinanda pro communi vtilitate reipublicae ac nostra, nonnisi cum matura deliberatione ac cum scitu, consilio, consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae, tractabimus et disponemus hic in magno ducatu Lituaniae, in conuentione generali, conuentionesque ipsae generales pro necessitate reipublicae a praelatis, baronibus et omnibus consiliariis magni ducatus nostri Lituaniae tempore pacis celebrabuntur in loco [566 capitaliori, videlicet Vilnae. Vbi vero necessitas reipublicae pro temporum condicione alium conuentioni ipsi elegerint locum, tunc conuenietur illic, quo ipsis consiliariis commodius et competentius visum fuerit.

(§ 10). Item census teloneorum, tabernarum et alij ex poenis seu vndecunque nobis prouenientes, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum; quiquidem census secundum consilia consiliariorum nostrorum pro communi vtilitate terrestri debent conuerti; absque necessitate vero reipublicae et sine vtilitate (s) ipsorum consiliariorum census ipsi per nos de thesauro tolli et recipi et ex prouincia educi non debent.

(§ 11). Item inscriptiones pacis perpetuae, confoederationes, ligas et iuramenta, quae ab antiquo cum terris seu prouinciis ac principibus vicinis habemus, ea nolumus infringere, sed in melius cum Dei auxilio ducere atque redigere.

(§ 12). Item dum nuntios seu oratores mittemus in negotiis publici boni eiusdem magni ducatus nostri necessitate id exigente versus partes exteras, videlicet Moscoviam et ad ordas *Zauolska*, *Perekopska*, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, *Pskow*, magnum 567| *Nouogrod*, *Twier* et *Rezan*, necnon versus alias quascunque prouincias, quo necessitas et vtilitas dominiorum magni ducatus nostri Lituaniae postulabit, faciemus id cum scitu et consilio ac consensu consiliariorum nostrorum et secundum consuetudinem antiquam.

(§ 13). Insuper promittimus, quod praedictos praelatos, duces, nobiles et barones non debemus ad alicuius hominis delationem seu accusationem, publicam vel occultam, seu quamuis suspicionem sinistram castigare seu punire quacunque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carceris aut sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto, iuris ordine catholico seruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem huiusmodi iuxta consuetudinem et iura regni Polo-

(§ 18). Item promittimus, quod plebeios super nobiles non extollemus, sed conseruabimus nobilitatem in sua honestate.

His autem libertatibus, gratiis et exemptionibus tantummodo illi barones et nobiles terrae Lituaniae vti et gaudere debent, qui sunt ex parentibus suis vere et ex antiquo nobiles. Statuimus etiam et spondemus, quod nobiles magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae nobis subiectos seu bona eorum nemini ducum aut baronum dabimus, nec successoribus nostris dare licebit.

(§ 19). Item concedimus, quod praefati duces, barones, nobiles bona eorum patrimonialia seu ipsis data siue donata per praeclaros olim diuae memoriae principes, dominos Alexandrum alias Vitoudum ac donationes per illustrissimum olim dominum Sigismundum donatas et factas, quas tenentes, habentes et possidentes, cum de earum donatione, priuilegiis vel priuilegio legitimo et sufficienti aut congruo testimonio testium vel munimine literarum potuerint probare et docere, pari iure obtineant, prout duces, barones et nobiles regni Poloniae sua noscuntur optinere et liberam habebunt ipsa [597
vendendi, commutandi, alienandi, donandi et in vsus suos conuertendi facultatem, nostro tamen consensu speciali ad id accedente, ita quod ipsa alienando, commutando vel donando coram nobis vel nostris officialibus iuxta antiquam consuetudinem magni ducatus Lituaniae resignabunt. Quicunque vero subditorum nostrorum in praedictis terris magni ducatus Lituaniae super bonis suis immobilibus, hereditariis, literas aut munimenta non habuerint, sufficienti tamen testimonio fidedignorum probauerint, bona huiusmodi tempore magnorum ducum Lituaniae, et praesertim Casimiri, Alexandri et Sigismundi progenitorum et antecessorum nostrorum carissimorum, se vel suos legitimos parentes aut praedecessores pacifice possedisse, remanebunt circa eadem perinde, acsi certas literas et munimenta haberent super eisdem.

(§ 20). Item post mortem patrum liberi masculi et feminae bonis paternis et maternis hereditariis priuari non debent, sed ea ipsi et eorum successores legitimi pleno iure possidebunt; vxores vero ducum, procerum, nobilium, ex hoc saeculo decedentium, permanebunt in bonis maritorum suorum, iuxta statuta seu iura per praedecessores nostros et parentem nostrum et nostra Magno Ducatui huic concessa. Similiter et ad secundas nuptias viduae [598
conuolare volentes, gaudebunt statutis ipsis.

(§ 21). Item natas, cognatas et consanguineas suas, virgines aut viduas, ipsi duces, barones et nobiles possunt libere, nobis et successoribus nostris super hoc minime requisitis, tradere maritis, ritum tamen catholicum in talibus obseruantes; promittimusque, quod nullam virginem vel viduam coarctabimus ad nubendum alicui inuitam, contra voluntatem eius vel amicorum eius, et si aliqua virgo vel vidua voluerit nubere ad aliquas partes extra magnum ducatum Lituaniae, tunc expeditione ac dote secundum statuta ducatus ipsius accepta, bona hereditaria propinquis suis relinquat, ad eaque se de cetero non intromittat.

uerit, bona huiusmodi tempore magnorum ducum Lituaniae Vitoudi vel Sigismundi, aut diui olim Casimiri parentis nostri se vel suos legitimos parentes aut praedecessores pacifice possedisse, remanebunt circa eadem perinde acsi certas literas ac munimenta haberent super eisdem.

(§ 21). Item post mortem patrum liberi masculi et faeminae bonis paternis et maternis hereditariis priuari non debent, sed ea ipsi et eorum successores legitimi pleno iure possidebunt; vxores vero ducum, procerum, nobilium ex hoc saeculo decendentium, permanebunt in bonis maritorum suorum iuxta statuta seu iura nouiter per nos Magno Ducatui huic nostro concessa. Similiter et ad secundas nuptias viduae conuolare volentes, gaudebunt statutis ipsis nouiter editis.

(§ 22). Item natas, cognatas et consanguineas suas, virgines aut viduas, ipsi duces, barones et nobiles possunt libere, nobis et successoribus nostris super hoc minime requisitis, tradere maritis, ritum tamen catholicum in talibus obseruando. Promittimusque, quod nullam virginem vel viduam coartabimus ad nubendum alicui inuitam contra voluntatem eius et amicorum [571 eius. Si aliqua virgo vel vidua voluerit nubere ad aliquas partes extra magnum ducatum Lituaniae, tunc expeditione ac dote secundum statuta Magni Ducatus ipsius accepta, bona hereditaria propinquis suis hic relinquat, ad eaque se de cetero non intromittat.

(§ 23). Item viduae, quae remanserint in bonis hereditariis post mortem maritorum suorum, ad seruitia terrestria bellicasque expeditiones iuxta facultatem possessionum et laudum patriae erunt obligatae.

(§ 24). Item a consanguineis et propinquis bona hereditaria alicuius inuadiata seu impignerata non redimemus neque quisquam ea redimere debet in praeiudicium ipsorum consanguineorum vel propinquorum, sed solum modo iste, qui propinquior exstiterit, repositis pecuniis, bona hereditaria obtinebit et possidebit.

(§ 25). Item omnes et singuli cmetones praefatorum ducum, baronum et boiarorum magni ducatus Lituaniae ab omni datione et solutione collectae siue exactione *sirepczizna* dictae, atque mensurarum, quae ***dsiakla*** nuncupantur, et ab omni onere vectigalium, quae *podwodi* dicuntur, a ductioneque lapidum, roborum siue lignorum pro exustione laterum siue cementi 572] pro castris et a faeni faicastratione et aliis minus iustis laboribus soluti sunt, liberi omnino et exempti, laboribus tamen ex antiquo debitis pro aedificatione castrorum denuo in locis solitis et antiquis oportunorum et pro antiquorum reformatione, exceptis ducum, baronum, nobilium et boiarorum cmetonibus et subditis, per nos eis datis et donatis, similiter demptis; antiquas vero et dudum consuetas pro nobis et successoribus nostris procurationes, collectas, stationes, pontium nouorum in locis antiquis erectiones, veterum refectiones et viarum reformationes, illaesas reseruamus et volumus semper esse saluas. Licet autem cmetones ipsorum baronum et nobilium a dandis *podwodis* nobis vel successoribus nostris sunt liberi et exempti,

(§ 27). Item caussas pertinentes ad iudicium saeculare, non permittemus 601] iudicare in iudicio spiritali et e conuerso, iura spiritalia seu caussas pertinentes ad iudicium spiritale, ad iudicium saeculare introducere seu euocare non permittemus, omniaque iure antiquo tenebimus.

(§ 28). Item quicunque felicis principatus tempore genitoris nostri super iuribus suis iustitiam ministrandam postulabant, illis volumus et debemus cum consiliariis nostris aequitatem facere omnimodam sine dilationibus.

(§ 29). A iure etiam nihil debemus accipere ab eis, similiter et consiliarii nostri, nec stare ad vnam partem ex fauore, sed simpliciter iustitia cuilibet ministrari debet; et si quando aliquorum caussae graues super bonis hereditariis vel famae seu honoris derogatione ad audientiam nostrae Serenitatis venerint, omnibus iustitiam facere debemus. Et dum contingat nos protunc negotiis arduis occupari, caussis talibus per annum concedimus et statuimus quattuor terminos. Et si in primo, secundo et tertio termino in huiusmodi caussis finis non fuerit factus, vltimo adueniente finalem iustitiam sine dilationibus cum consiliariis nostris faciemus. In omnibus vero caussis et disceptationibus, tam pro bonis hereditariis et fama ac aliis grauioribus, in quibus, sicut superius expressum est, si praeuenti negotiis publicis in 602] primo termino finem non fecerimus, positi sunt et assignati quattuor termini per annum; et si in quarto et finali termino non comparuerit, caussam ammittet, sententiaque feratur pro illo, qui se in termino sistet: excepto, quod aliqua partium seruitio nostro vel terrestri occupata et retenta aut aegritudine impedita, comparere non posset; in isto casu, ut nemini iniuria aut praeiudicium fiat, ad tempus oportunum tales caussas differendas esse volumus.

(§ 30). Item ordinamus, quod ad districtus et tributarios nostros debemus mittere binos et binos consiliarios nostros singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis, vulgariter *niedoimkow*, seu *niedobirkow*, quibus quidem exactoribus obuentiones eos concernentes percipere licebit. Ita etiam et seruitores eorum sicut fuit ex antiquo temporibus praedecessorum nostrorum.

(§ 31). Et insuper omnia et singula ipsius magni ducatus Lituaniae iura tam publica, quam priuata, videlicet priuilegia et quaslibet literas, donationes, libertates, exemptiones et immunitates seu quascunque gratias et concessiones in se continentes, tam publice ac generaliter vniuerso magno ducatui ipsi, quam etiam priuatim ac specialiter quibuscunque locis ac personis, videlicet ecclesiis cathedralibus, conuentualibus et parochialibus, prae-603] latis, ducibus, baronibus, nobilibus, boiarisque terrarum ipsius magni ducatus nostri incolis, sub quibuscunque verborum tenoribus per serenissimos ac illustrissimos olim dominos Wladislaum ac Alexandrum alias Vitoudum, Sigismundum, Casimirum et iterum Alexandrum ac Sigismundum reges et magnos duces, proauum, auum, patruum et patrem nostros carissimos, datas et concessas, in omnibus earum tenoribus, sentenciis, modis, condicionibus

et articulis, eas hic pro expresse et specifice descriptis, et perinde acsi de verbo ad verbum insertae essent praesentibus, habentes et haberi volentes ac decernentes, innouauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus necnon sub onere iuramenti corporaliter per nos ad sancta Dei euangelia praestiti, verbo nostro regio et ducali promittimus ac spondemus, quod ea ipsa iura, priuilegia ac literas praedecessorum nostrorum taliter per nos nunc innouata, ratificata ac confirmata, in omnibus earum articulis, punctis, firmiter, integre et inuiolabiliter tenebimus et obseruabimus, nec quouismodo ipsis contraueniemus. E diuerso vero ipsi praelati, duces, barones, nobiles, boiarique, quibus huiusmodi libertates, immunitates et priuilegia sunt concessa et nunc innouata ac confirmata, nunquam nos Sigismundum Augustum regem et magnum 604] ducem, quoad vixerimus, neque successores nostros, magnos duces deserent, sed sub fide et honore atque onere praestiti iuramenti firmiter et fideliter nobis et successoribus nostris obedient et adhaerebunt consiliis et obsequiis perpetuis temporibus et in aeuum. In fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum sigillum nostrum praesentibus subappensum est. Actum et datum Vilnae in conuentione generali, feria secunda ipso die (s) anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo septimo. Praesentibus reuerendis in Christo patribus et magnificis dominis, strenuis ac generosis militibus: Paulo Vilnensi, Georgio Luceoriensi, Venceslao Mednicensi episcopis, Ioanne Chlebowicz palatino Vilnensi et cancellario nostro, tenutario in Bobroisko, Gregorio Osczikowic, castellano Vilnensi, tenutario Vpitensi, Ioanne Iurgiewicz duce de Olshani, palatino Trocensi, tenutario Mobilouiensi, Hieronymo Chotkiewic castellano Trocensi, capitaneo Samogitiensi, Nicolao Ioannis Radziwil, marsalco terrestri, praefecto Shawliensi, Stanislao Dowoino Polocensi, Alexandro Chotkiewic Nowogrodensi, Stanislao Petri Kiszka de Cziechanowiec Witepscensi palatinis, Andrea Sangashkowic duce de Koshir, capitaneo Luceoriensi, Ioanne Hornostai [605 marsalco curiae et thesaurario terrestri, praefecto Slonimensi, Nicolao Georgii Radziwil pincerna, Ioanne Ioannis Radziwil structore mensae, Stanislao Kieszgal dapifero, Gregorio Chotkiewic succamerario, Nicolao Petri Olechnowic gladifero, Nicolao Andrushowic praefecto agazonum nostrorum, tenutario Ozen. et Perelomiensi, Nicodemo Ioannis a Cziechanowiec Mielnicensi, Nicolao Narburt, Alberto Crewensi et Mozirensi praefectis, marsalcis, aliisque officialibus et dignitariis atque consiliariis nostris, sincere fidelibus nobis dilectis. Per manus praefati magnifici Ioannis Chlebowic palatini Vilnensi et cancellarii nostri.

(§ 32). Et quamuis edito hoc nostro iuste et legitime priuilegii diplomate, fidem iam iusiurandi et paternae nostrae maiestatis liberasse videremur, tamen pro nostra singulari voluntate ac beneuolentia, qua erga huius magni ducatus homines sumus, pro eorum erga nos vicisssim summo studio ac obseruantia, posteaquam iam soli huic prouinciae sublato ad superos diuo parente nostro, praesumus, plenamque et non limitatam ac cum nemine

606] communem iurisdictionem in hoc ducatu et merum imperium habemus, tunc enim, cum has priuilegiorum ac libertatum, immunitatumque huius ducatus literas edidissemus, supremum ducem diuum parentem nostrum agnoscebamus et auctore illo maiore vtebamur, ne propterea eius diplomatis nostri auctoritas in dubium a quoquam vocari possit, illud ipsum iam de plenitudine et integritate potestatis nostrae veraeque ac indubitatae iurisdictionis et meri imperii ac sigilli maioris vsu confirmamus, ratificamus, approbamus, vimque ac robur eius firmitatis, eandemque fidem atque auctoritatem habere decreuimus debere, quam erat habiturum vel si tunc ederetur, cum nullum supremum ducem agnouissemus, solique huic ducatui praeessemus, vel si nunc demum editum esset, illudque pro nunc edito ac eisdem verbis sub hac data descripto habere volumus, promittentes pro nobis et successoribus nostris verbo et fide nostra regia, nos illud plene ac inuiolabiliter in omnibus articulis, clausulis, punctis seruaturos, omniaque in illo contenta realiter et in effectu adimpleturos, et adimpleri curaturos. Quod si autem hactenus aliquid adimpletum et in executionem positum non est, 607] vel si quid contra ius priuilegii praescriptum commissum, vel ante ea vnquam vel nobis regnantibus videatur, praesertim vero in collatis palatinatibus quibusdam hominibus ritus Graeci, et a catholicae religionis communione seiunctis, id omni ratione curaturos nos, ne reipublicae aliquid detrimenti afferatur, pollicemur ac promittimus pro nobis et successoribus nostris fide verboque nostro regio ac ducali iureiurando nostro mediante, nemini postea nos vel successores nostros ritus Graeci seu Rutenici, a fideque ecclesiae Romanae homini alieno, vllas dignitates, praeeminentias concessuros, nec eos ad consilia secretiora admissuros, in eoque maiorum nostrorum ac nostra priuilegia et a nobis confirmata, nos firmiter obseruaturos, nec ea vel eodem exemplo vel alia vlla re eorum sententiae contraria labefacturos, sed religiose omnia et singula in eis expressa, manutenturos ac in executionem adducturos et adimpleturos. Ipsi autem praelati, duces, barones, nobiles et boiari, terrarum magni ducatus Lituaniae incolae, quibus huiusmodi libertates, immunitates ac priuilegia sunt concessa et nunc innouata ac confirmata per nos, vicissim nunquam nos 608] Sigismundum Augustum regem et magnum ducem, quoad vixerimus, nec successores nostros, magnos duces, deserere debent, sub fide, honore ac onere praestiti iuramenti, sed firmiter ac fideliter nobis et successoribus nostris obedient et adherebunt consiliis et obsequiis perpetuis temporibus et in aeuum. In fidem huius rei et perpetuum testimonium praesentes nostras confirmationis literas manu nostra subscripsimus et sigillo nostro maiore obsignauimus. Actum et datum Vilnae in conuentione generali, feria tertia post festum Omnium Sanctorum proxima, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo primo, regni vero nostri vigesimo secundo. Praesentibus reuerendis, illustribus, magnificis et generosis: Paulo Vilnensi, Olshanensi duce, Valeriano Luceoriensi, Venceslao Mednicensi, Ioanne Andrussowic Kiiouiensi episcopis, Nicolao Radziwil in Olica et Nieswierz duce,

palatino Vilnensi, et magni ducatus Lituaniae supremo marsalco et cancellario, Shawlensi, Brzestensi et Borisouiensi tenutario, Gregorio Oscikowic in Czadosczi herede, castellano Vilnensi et tenutario Vpitensi, Nicolao Radziwil 609] in Dubinki et Bierze duce, palatino Trocensi, ac in Lida, Vasiliszki, Bielicza et Koidanow tenutario, Hieronymo Chotkiewic castellano Trocensi, terrarum Samogitiae generali, necnon Plotellae, Vilkia et Telza, Friderico duce Prunskie, palatino Kiiouiensi et in Czarnobil, Stanislao Dowoino, palatino Polocensi et in Drissa, Ioanne Hornostai palatino Nowogrodensi, curiae marsalco et magni ducatus Lituaniae thesaurario, in Slonin et Mscibow, Stanislao Kiska de Cziechanowiec, palatino Vitepscensi, Nicolao Narburt de Koltiniani, palatino terrarum Podlassiae, in Krewo et Mozir, Andrea Michalowic duce Sendziskowic (s), Luceoriensi generali, Stanislao Kieszgal comite in Croze, magni ducatus Lituaniae pocilatore, in Mohilow et Tikoczin, Georgio Chotkiewic, magni ducatus Lituaniae camerario et Cawnensi capitaneis, Hieronymo Koriczki stabuli nostri praefecto, Iwan Soltanowic, curiae nostrae thesaurario, in Vielona capitaneo, Felice Siruczowicz gladifero, Nicolao Kucziak vexillifero terrestribus, Andrea Falkowic Drohicensi, Ioanne de Bącki Mielnicensi capitaneis, et aliis baronibus, consiliariis, marsalcis, capitaneis et 610] officialibus nostris, sincere et fideliter nobis dilectis. Datum per manus superius recensiti illustris domini Nicolai Radziwil in Olika et Nieswiesz ducis, palatini Vilnensis, et magni ducatus Lituaniae supremi marsalci et cancellarii, Shawliensis, Brzestensis, Borisouiensis capitanei, sincere nobis dilecti.

611] (13) **Diploma**

quo Graeci ritus cultores catholicis et insigniiis ex Poloniae regno non promanatis vtentes, vtentibus exaequantur.

In nomine Domini amen. Quoniam res actionesque omnes lapsu temporis in obliuionem venire solent, propptereaque litterae sunt adinuentae, ut iis acta hominum memoriae sempiternae commendentur. Itaque nos Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiae, Liuoniaeque etc. dominus et haeres, notum esse volumus ac iisce litteris testatum vniuersis et nostri et futuri saeculi, quorum interest, hominibus, quod cum in primaria magni ducatus Lituaniae vrbe Vilna, postulantibus id a nobis omnibus ordinibus, comitia frequentati senatus et populi conuentu, litteris nostris indicta, de grauissimis reipublicae rebus haberentur, precibus horum ipsorum omnium ordinum annuimus, consensimus, permisimusque, ut priuilegia, quae iura, libertatesque Magni [612] Ducatus continent, ad leges statuti, nouissime editi ac promulgati, adiicerentur, adscriberenturque, peraeque ac in Polonico statuto factum esse videmus, quo nomine nobis gratiae ab vniuerso illo conuentu actae sunt. Petitumque praeterea est, ut quosdam priuilegiorum illorum articulos, interpretationem

clariorem desiderantes, illustraremus, ea praesertim in parte, vbi diui olim maiores nostri Wladislaus Iagello proauus ac Alexander Vitoudus propatruus magnus, tempore vnionis cum regno Poloniae in Grodlo factae, eos duntaxat libertatibus publicis gaudere voluerunt, qui catholicae fidei Romani et Graeci ritus professores, ac qui insigniis nobilitatis stemmatibusque essent decorati. Deinde eo quoque loco, vbi dignitates et praelaturae nonnisi catholicae Romanae ecclesiae cultoribus conceduntur, ac in senatum legi ii, qui extra huius ecclesiae communionem essent, prohibentur. Quod quidem etsi a diuis Cazimiro auo, Alexandro patruo, Sigismundoque patro nostro ac nouissime a nobis ipsis, nouis diplomatibus confirmatum est, et in diplo-
613] mata insertum, quoniam tamen supplicatum nobis est, ut re cognita inaequalitatem hanc complanaremus, nos itaque cum consiliariis nostris animo reuoluentes, ante priuilegium illud Grodli editum, fuisse in Lituania familias nobiles et meritis erga rempublicam ac erga maiores nostros illustres ac decoras et eminentes, quod ex ipsius priuilegii initio apparet, quin et non solum fidei ac religionis catholicae Romanae, sed etiam Graecae cultores in senatus consessum a maioribus nostris lecti, ac ad alias reipublicae functiones et munia asciti, fidem ac constantiam suam, vti fortes ac fideles viros decet, probauerunt, non iudicamus insignia illa nobilitatis Grodli, Lituanae genti communicata, viliores eos reddidisse, quibus communicata non sunt, praesertim optime de republica meritos, Graecae religionis professores, quoniam tunc in illo conuentu Grodlensi non omnes adfuerunt. Proinde in nullo derogantes priuilegiis maiorum nostrorum nostrisque, sed in suo robore ea conseruantes, hos duntaxat duos articulos excipimus ac declaramus, consentientibus et consiliantibus senatoribus nostris status spiritalis et saecularis, atque decernimus ac promulgatum esse volumus, iam hinc non solum eos
614] eorumque posteros in omnibus Lituaniae partibus degentes, qui sunt Romanae fidei cultores, quique insignia nobilitatis Grodli in Polonia sunt consecuti, priuilegiis illis, libertatibus ac immunitatibus esse dignatos ac decoratos, sed et omnes in militari nobilique statu constitutos, tam Lituani, quam Rutheni generis, sint modo Christianae religionis professores, quamuis eorum maiores stemmatibus ex Poloniae regno insigniti non sint, participes esse debere ex aequo omnium libertatum, honorum ac dignitatum ita, vti antea priscis temporibus hactenus participes erant, ac dignitatibus omnibus muneribusque tam senatoriis, quam terrestribus iam hinc omnes militares nobilesque viri Christiana religione initiati, pro meritisque quisque suis insigniri a nobis ac in senatum legi debent, nec quisquam praetextu horum duorum articulorum hic a nobis declaratorum et nomine ritus Christianae fidei, Christianus modo sit, amouendus a participatione libertatum ac dignitatum est. Quoniam vero priuilegium hoc praenominatorum maiorum nostrorum serenissimorum Wladislai Iagellonis et Alexandri Vitoudi in regno Poloniae editum ac promulgatum est, quod ex eius ipsius priuilegii literis constat, ideo in proximis iam indictis communibus [illegible] et Polonae et

615] Lituanae nationi comitiis hanc statuum exaequationem, si fuerit opus, cum maioribus adhuc libertatum accessionibus alio diplomate nostro ex publico senatus consulto et plebiscito confirmaturos et corroboraturos nos pollicemur, nihil tamen de praesenti declaratione aut immutando aut imminuendo, sed illam in suo robore et firmitate conseruando perpetuis temporibus. In cuius rei fidem chirographo nostro hoc diploma subscriptum, sigillo maiore maioris Maiestatis gratia obsignari mandauimus. Praesentibus senatoribus nostris: reuerendo domino Valeriano Vilnensi, Ioanne Andrussewic Luceoriensi et Brestensi, Nicolao Pacz Kiiouiensi episcopis, Nicolao Radiuil in Olica et Neswies duce, palatino Vilnensi, magni ducatus Lituaniae terrestri marsalco et supremo cancellario, Brestensi, Cawnensi, Borisouiensi capitaneo, Nicolao Radiuil in Bierze et Dubingi duce, palatino Trocensi, summo exercituum magni ducatus praefecto, Mozirensi, Lidensi, Bielicensi capitaneo, Gregorio Chotkiewic castellano Trocensi, stipendiariorum militum campestri duce, administratore capitaneatus Samogitiae, capitaneo Carniolouiensi, duce Constantino Constantinowic palatino Kiiouiensi, marsalco Volhinensi, capitaneo Wlodimiriensi, [616 Paulo Iwanowic Sapiha, palatino Nouogrodensi, duce Andrea Stephanowic Zbaraski, palatino Vitepscensi, Basilio Cziskowic palatino Podlasiae, Minscensi capitaneo, Liskouiensi, Miedzirzecensi, Ainscensi tenutario, Eustachio Volowic marsalco curiae ac magni ducatus Lituaniae thesaurario et notario, capitaneo Mohilouiensi, Nicolao Kishka a Cziechanowiec pincerna magni ducatus Lituaniae, capitaneo Drohiciensi, Georgio Alexandrowic Chotkiewic magni ducatus Lituaniae incisore, capitaneo Bielscensi, duce Romano Chwiedorowic Saudiuscono (s) dapifero magni ducatus Lituaniae, Ploteliensi et Zitomiriensi capitaneo, tenutario Telsouiensi, Hieronymo Koriczki agasonum et stabuli nostri in magno ducatu Lituaniae praefecto, Miednicensi capitaneo ac tenutario Gieranoinensi, Stanislao Zachariassowic Wlossek, in magno ducatu Lituaniae curiae thesaurario, Punscensi et Zizmoriensi capitaneo, Felice Sirushewic in magno ducatu Lituaniae gladifero, Felice Hercik tenutario Radunensi, Ioanne Shimkowic marsalco et notario nostro, capitaneo Ticocinensi, Ioanne Nicolaiowic Hajko notario nostro et stabuli praefecto, Grodnensi, Osmianensi, Vielciscensi et Crasnosielscensi tenutario, Nicolao Na-
617[russewic Marcouiensi et Miedzialensi tenutario, ac aliis compluribus marsalcis, capitaneis, tenutariis, officialibus terrestribus et curiensibus. Datum Vilnae anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo tertio, mensis Iulii die septima.

(14) Diploma
quo ius cogendorum conuentuum prouincialium ante comitia generalia conceditur.

Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiae, Liuoniaeque etc. dominus et heres

Significamus iisce litteris nostris, quorum interest, vniuersis, praesentibus et futuris, quod cum in primaria vrbe nostra Vilna comitia cum senatoribus nostris spiritalibus et saecularibus, ducibus, proceribus, officialibusque ter-
618] restribus et curialibus ac cum omni militari ordine ex omnibus huius magni ducatus Lituaniae prouinciis congregato, haberemus, ij ipsi omnes supra expressi status de negotiis huius reipublicae deliberantes, communi omnium consensu inter cetera a nobis humili supplicatione postularunt, ut propter meliorem et celeriorem iustitiae expeditionem statutum nouum a nobis in superioribus praeteriti anni comitiis editum et priulegio confirmatum, in realem et actualem executionem deduceremus, ac ad eius praescriptum iudicia exerceri mandaremus, atque ut in hac republica omnia ordine fieri possent, permitteremus in illis territoriis, in quibus iudiciis terrestribus locus designatus est, eligendorum nuntiorum ad generalia comitia ablegandorum, conuentus particulares agi, ad quos omnium ordinum et statuum nobilitas, senatores, duces, proceres, officiales terrestres ac curiales in suo quisque territorio, tempore literis nostris designato confluant, exemplo, more ordineque eo, quo eiuscemodi conuentus in regno Poloniae solent agi. Nos igitur perspecta toto imperii nostri tempore et explorata habentes et memoria merita omnium istius magni ducatus ordinum supra expressorum
619] erga nos et maiores nostros a vetustissimis temporibus repetentes, quibus se nobis maioribusque nostris commendatos reddiderunt, fidemque suam et omnem virtutem, vti fortes viros ac strenuos ducumque suorum amantes decet, multis fortiter gestis cum rerum fortunarumque suarum dispendio et vitae sanguinisque profusione probauerunt, opibus, consiliis, corporum obiectu contra omnia pericula magnifice, grauiter animoseque parati et instructi, non solum annuendum eorum precibus duximus, sed et maioribus semper gratiae nostrae ornamentis dignos iudicamus. Promittimus ergo iam huius statuti noui legibus omnes status esse iudicandos et gubernandos eodem processu iudiciario in territoriis ad iurisdictionem designatis, apud judices ad id electos et constitutos, secundum priuilegium, quo id a nobis institutum cautumque est; atque in iisdem territoriis, in locis iurisdictioni destinatis, licere volumus ducibus, dominis, senatoribus, officialibus terrestribus ac curialibus omnique equestri ordini in territorio immobilia possidentibus, per litteras nostras euocatis, conuenire et de republica consultare, ac de iis
620] rebus deliberare, de quibus a nobis per litteras nostras propositum fuerit, atque in illo conuentu licebit eis, quos visum fuerit, de consensu mutuo nuntios eligere et ad comitia generalia in hoc ducatu nostro vsitata, literisque nostris designata mittere, qui necessitates, quibus premi rempublicam ac territorium suum existimabunt, nobis exponant, in omnibus iis rebus morem et consuetudinem in regno Poloniae receptam imitando. Quod quidem et iudiciorum et comitiorum conuentuumque agendorum institutum, a nobis et successoribus nostris, magnis Lituaniae ducibus

quiquidem census secundum consilia consiliariorum nostrorum pro communi vtilitate terrestri debent conuerti; absque necessitate vero reipublicae et sine vtilitate (s) ipsorum consiliariorum census ipsi per nos de thesauro tolli et recipi et ex prouincia educi non debent.

(§ 12). Item inscriptiones pacis perpetuae, confoederationes, ligas et
594] iuramenta, quae ab antiquo cum terris seu prouinciis a principibus vicinis habemus, ea nolumus infringere, sed in melius cum Dei auxilio ducere atque redigere.

(§ 13). Item dum nuntios atque oratores mittemus in negotiis publici boni eiusdem Magni Ducatus nostri, necessitate id exigente, versus partes exteras, videlicet Moscouiam et ad Ordas *Zawolska*, *Perekopska*, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, *Pskow*, magnum *Nowogrodek*, *Twer* et *Razan*, necnon versus alias quascunque prouincias, quo necessitas et vtilitas dominiorum magni ducatus nostri Lituaniae postulabit, faciemus id cum scitu, consensu et consilio consiliariorum nostrorum et secundum consuetudinem antiquam.

(§ 14). Insuper promittimus, quod praedictos praelatos, duces, barones et nobiles non debemus ad alicuius hominis delationem siue accusationem publicam vel occultam seu quamuis suspitionem sinistram castigare seu punire quacunque poena, scilicet bonorum ablatione, pecuniaria, carceris aut [illegible] sanguinis, nisi prius in iudicio manifesto, iuris ordine catholico obseruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti. Qui post iudicium et conuictionem huiusmodi iuxta consuetudinem et iura regni Polo-
595] niae debent castigari et sententiari secundum suorum excessuum quantitatem et qualitatem.

(§ 15). Item pro crimine alterius nullus alter, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper tamen iuris catholici ordine obseruato, conuictus iudicialiter et sententiatus puniatur, ita videlicet, quod nec vxor pro crimine mariti, nec pater pro crimine filii, et e conuerso, non maritus pro vxore, nec filius pro patre aut frater pro fratre, nec aliquis cognatus aut seruus, nisi dum quis particeps fuerit criminis cum delinquente: criminibus laesae maiestatis duntaxat exceptis.

(§ 16). Item si quis obloquendo accusauerit quempiam ad infamiam aut capitis diminutionem, nec probauerit, talis punietur poena talionis ac si se inscripserit ad eandem.

(§ 17). Item concedimus, ut praelati, duces, barones, nobiles, boiarique supradicti liberam habeant facultatem exeundi de terris nostris magni ducatus Lituaniae, caussa vberioris fortunae acquirendae vel caussa studii aut actuum militarium exercendorum ad quaslibet terras externas, partibus duntaxat hostium nostrorum exceptis; ita tamen, quod de bonis ipsorum sic exeuntium seruitia nostra et reipublicae non negligantur, sed debite et integre nobis et successoribus nostris, tanquam ipsi praesentes fuerint, toties
596] quoties necesse erit, exhibeantur et ministrentur.

(§ 18). Item promittimus, quod plebeios super nobiles non extollemus, sed conseruabimus nobilitatem in sua honestate.

His autem libertatibus, gratiis et exemptionibus tantummodo illi barones et nobiles terrae Lituaniae vti et gaudere debent, qui sunt ex parentibus suis vere et ex antiquo nobiles. Statuimus etiam et spondemus, quod nobiles magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae nobis subiectos seu bona eorum nemini ducum aut baronum dabimus, nec successoribus nostris dare licebit.

(§ 19). Item concedimus, quod praefati duces, barones, nobiles bona eorum patrimonialia seu ipsis data siue donata per praeclaros olim diuae memoriae principes, dominos Alexandrum alias Vitoudum ac donationes per illustrissimum olim dominum Sigismundum donatas et factas, quas tenentes, habentes et possidentes, cum de earum donatione, priuilegiis vel priuilegio legitimo et sufficienti aut congruo testimonio testium vel munimine literarum potuerint probare et docere, pari iure obtineant, prout duces, barones et nobiles regni Poloniae sua noscuntur optinere et liberam habebunt ipsa [597
vendendi, commutandi, alienandi, donandi et in vsus suos conuertendi facultatem, nostro tamen consensu speciali ad id accedente, ita quod ipsa alienando, commutando vel donando coram nobis vel nostris officialibus iuxta antiquam consuetudinem magni ducatus Lituaniae resignabunt. Quicunque vero subditorum nostrorum in praedictis terris magni ducatus Lituaniae super bonis suis immobilibus, hereditariis, literas aut munimenta non habuerint, sufficienti tamen testimonio fidedignorum probauerint, bona huiusmodi tempore magnorum ducum Lituaniae, et praesertim Casimiri, Alexandri et Sigismundi progenitorum et antecessorum nostrorum carissimorum, se vel suos legitimos parentes aut praedecessores pacifice possedisse, remanebunt circa eadem perinde, acsi certas literas et munimenta haberent super eisdem.

(§ 20). Item post mortem patrum liberi masculi et feminae bonis paternis et maternis hereditariis priuari non debent, sed ea ipsi et eorum successores legitimi pleno iure possidebunt; vxores vero ducum, procerum, nobilium, ex hoc saeculo decedentium, permanebunt in bonis maritorum suorum, iuxta statuta seu iura per praedecessores nostros et parentem nostrum et nostra Magno Ducatui huic concessa. Similiter et ad secundas nuptias viduae [598
conuolare volentes, gaudebunt statutis ipsis.

(§ 21). Item natas, cognatas et consanguineas suas, virgines aut viduas, ipsi duces, barones et nobiles possunt libere, nobis et successoribus nostris super hoc minime requisitis, tradere maritis, ritum tamen catholicum in talibus obseruantes; promittimusque, quod nullam virginem vel viduam coarctabimus ad nubendum alicui inuitam, contra voluntatem eius vel amicorum eius, et si aliqua virgo vel vidua voluerit nubere ad aliquas partes extra magnum ducatum Lituaniae, tunc expeditione ac dote secundum statuta ducatus ipsius accepta, bona hereditaria propinquis suis relinquat, ad eaque se de cetero non intromittat.

(§ 22). Item viduae, quae remanserint in bonis hereditariis post mortem maritorum suorum, ad seruitia terrestria, bellicasque expeditiones iuxta facultatem possessionum et laudum patriae erunt obligatae.

(§ 23). Item a consanguineis et propinquis bona hereditaria alicuius inuadiata seu impignerata non redimemus, neque quisque ea redimere debet in praeiudicium ipsorum consanguineorum vel propinquorum, sed solummodo iste, qui propinquior exstiterit, repositis pecuniis, bona hereditaria obtinebit et possidebit.

(§ 24). Item omnes et singuli cmetones praefatorum ducum, baronum
599] et boiarorum magni ducatus ab omni datione et solutione collectae siue exactione *sierepczizna* dictae, atque mensura, quae *dziaklo* nuncupant, et ab omni onere vectigalium, quae *podwodi* dicuntur, a ductioneque lapidum, roborum siue lignorum pro exustione laterum siue cementi pro castris et a faeni falcastratione et aliis minus iustis laboribus soluti sint omnino, liberi et exempti: laboribus tamen ex antiquo debitis pro aedificatione castrorum denuo in locis solitis et antiquis opportunorum et pro antiquorum reformacione exceptis, ducum, baronum, boiarorum et nobilium cmetonibus et subditis, per nos eis datis et donatis, similiter demptis; antiquas vero et dudum consuetas pro nobis et successoribus nostris procurationes, collectas, stationes, pontium nouorum in locis antiquis erectiones, veterum refectiones et viarum reformationes illaesas reseruamus et volumus esse saluas. Licet autem cmetones ipsorum baronum et nobilium a dandis podwodis nobis et successoribus nostris sint liberi et exempti, nihilominus tamen pro oratoribus, nuntiisque et cursoribus, tam (a) nobis quam etiam ad nos vndecunque venientibus, debent *podwode* ipsae per eos, qui eas ex antiquo |600 dare tenentur et ex nunc in futurum in numero solito dari et haberi semper parati in custodiis, in locis solitis et consuetis.

(§ 25). Item quod nos aut officiales nostri praefatorum ducum, baronum, nobilium terrarum nostrarum Lituaniae, Russiae, Samogitiae, homines tributarios, originarios, cmetones mancipio obnoxios, cuiuscunque sexus aut condicionis exstiterint, non suscipiemus, nec officiales nostros suscipere permittemus; et ipsi praefati duces, nobiles, boiari magni ducatus Lituaniae nostros et successorum nostrorum similiter homines, cuiuscunque conditionis et status exstiterint, non suscipiant per se nec per officiales suos suscipere quoquomodo praesumant.

(§ 26). Item super subditos praelatorum, ducum, baronum, nobilium et boiarorum ministeriales seu *dzieczkie* non dabimus, nec officiales nostri dare debent, nisi prius a domino, cuius subditus fecerit iniuriam, iustitia fuerit postulata; qui si in certo termino eandem facere renuerit, extunc ministerialis noster vel officialium nostrorum est dirigendus, et reus, qui poenam meruit, illam domino suo et non alteri sit astrictus soluere et ministeriali pro fatiga iuxta statuta prouinciae satisfacere tenebitur.

(§ 27). Item caussas pertinentes ad iudicium saeculare, non permittemus
601] iudicare in iudicio spiritali et e conuerso, iura spiritalia seu caussas pertinentes ad iudicium spiritale, ad iudicium saeculare introducere seu euocare non permittemus, omniaque iure antiquo tenebimus.

(§ 28). Item quicunque felicis principatus tempore genitoris nostri super iuribus suis iustitiam ministrandam postulabant, illis volumus et debemus cum consiliariis nostris aequitatem facere omnimodam sine dilationibus.

(§ 29). A iure etiam nihil debemus accipere ab eis, similiter et consiliarii nostri, nec stare ad vnam partem ex fauore, sed simpliciter iustitia cuilibet ministrari debet; et si quando aliquorum caussae graues super bonis hereditariis vel famae seu honoris derogatione ad audientiam nostrae Serenitatis venerint, omnibus iustitiam facere debemus. Et dum contingat nos protunc negotiis arduis occupari, caussis talibus per annum concedimus et statuimus quattuor terminos. Et si in primo, secundo et tertio termino in huiusmodi caussis finis non fuerit factus, vltimo adueniente finalem iustitiam sine dilationibus cum consiliariis nostris faciemus. In omnibus vero caussis et disceptationibus, tam pro bonis hereditariis et fama ac aliis grauioribus, in quibus, sicut superius expressum est, si praeuenti negotiis publicis in
602] primo termino finem non fecerimus, positi sunt et assignati quattuor termini per annum; et si in quarto et finali termino non comparuerit, caussam ammittet, sententiaque feratur pro illo, qui se in termino sistet: excepto, quod aliqua partium seruitio nostro vel terrestri occupata et retenta aut aegritudine impedita, comparere non posset; in isto casu, ut nemini iniuria aut praeiudicium fiat, ad tempus oportunum tales caussas differendas esse volumus.

(§ 30). Item ordinamus, quod ad districtus et tributarios nostros debemus mittere binos et binos consiliarios nostros singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis, vulgariter *niedoimkow*, seu *niedobirkow*, quibus quidem exactoribus obuentiones eos concernentes percipere licebit. Ita etiam et seruitores eorum sicut fuit ex antiquo temporibus praedecessorum nostrorum.

(§ 31). Et insuper omnia et singula ipsius magni ducatus Lituaniae iura tam publica, quam priuata, videlicet priuilegia et quaslibet literas, donationes, libertates, exemptiones et immunitates seu quascunque gratias et concessiones in se continentes, tam publice ac generaliter vniuerso magno ducatui ipsi, quam etiam priuatim ac specialiter quibuscunque locis ac personis, videlicet ecclesiis cathedralibus, conuentualibus et parochialibus, prae-
603] latis, ducibus, baronibus, nobilibus, boiarisque terrarum ipsius magni ducatus nostri incolis, sub quibuscunque verborum tenoribus per serenissimos ac illustrissimos olim dominos Wladislaum ac Alexandrum alias Vitoudum, Sigismundum, Casimirum et iterum Alexandrum ac Sigismundum reges et magnos duces, proauum, auum, patruum et patrem nostros carissimos, datas et concessas, in omnibus earum tenoribus, sentenciis, modis, condicionibus

Zygmunt August z łaski Bozey krol Polski Wielkie Książe litewskie, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmodzki, Iflanski y innych etc. etc.

Czynięmy znamienito tym swoięm przywileiem, wszystkim pospolicie teraznieyszym y napotym bedącym, komu tego potrzeba wiedziec, albo czytaiąc słyszec, znaiąc to, iz rzeczy y sprawy ludzkie, by tesz y naylepsze okazowały się na swiecie s czasem y społęm z ludzmi z pamięci ludzkich spływac y w przębaczęnie przychodzicby musiały. gdzieby pismęm w przyszłe czasy po nas będącym oznaymione y vtwierdzione niebyły, iesli nacięszsze rzeczy zwyczay był od początku wiekow dla pomięnionych przyczyn pismęm opatrowac, tedy więcy takową, ktora z obu stron wedle prawa y przykazania Bozego y co krolowi krzescianskięmu panu przeciw wiernych poddanych a zasię wiernym y cznotliwym poddanym ku panu należy wypełnic, a przeto my doswiadczywszy nieiedno przesz wszystek czas panowania naszego, ale z dawnych czasow szczesliwego tesz panowania przodkow naszych, krolow polskich, wielkich kniaziow litewskich, wielebnych w Bodze, wielmoznych, slachetnie vrodzonych kniaziow, panow, slachty, boiar y wszego ryczerstwa obywatelow wielkigo xięstwa litewskigo y wsystkich zięm tego panstwa, nietylko z osob teraznieyszych, ale z ych wiecznych przodkow zupełny wiary, stateczny cnoty, prawdziwych, zacznych a pozytecznych zasług panow ich do nichze samych wolne, iako od ludzi wolnych y wybranych R. P. tego panstwa, nie w szczę'

sciach osobliwych ale we wszystkim czynionych y wypełnionych, niewyliczaiąc vtrath maiętnosci, a co więthszego, wylewania krwie, wynoszęnie gardł, zywotow przeciw kazdęmu nieprzyiacielowi męznie, iako nalezało na prawych rycerzow slacheckiego narodu y krwie w potrzebach R. P. tego panstwa y w słuzbach naszych hospodarskich namniey tez nieopuszczaią a nąm na wszęm strony naszy v przodkow naszych, wielkich xiąząt litewskich z osoby naszy dosyc czynięm, chcąc na wszystkie czasy przyszłe dosyc czynic, zwykłosci dobrotliwy a przystoynosci y poprzysięzony, z miłosci y powinnosci naszey ku tęmu panstwu y obywatelom wyszey mięnionym, miedzy ktorą powinnoscią tą, ysz nięmnieysze iest sprawiedliwosc czynic y przestrzegac a rozmnazac ią zwierzchnoscią y naleznoscią vrzędu naszego hospodarskiego, przeto ociec nasz swięty a sławny pamięci Zygmunt krol Polski, w. x. Litew. czasu szczesliwego panowania swego y przy podniesięniu persony naszego Maiestatu na to panstwo, za zwolęnim y obranim tychze wszystkich stanow y obywatelow w. x. Litew. z uchwały a postanowięnia y prozby ichze wszystkich wydac y vtwierdzic raczył ku zachowaniu y sprawowaniu teyze sprawiedliwosci swięty, Statut praw y postępmkow krzescianskich, ktora sprawiedliwosc acz y przedtym w tym naszym w. x. Litew. zwyczaięm starodawnym była, wszakze pismęm nieutwierdzona ani obiasniona, ktory Statut godney swięty pamięci ociec nasz y my potym w dorosłych leciech naszych nietylko przywileięm s pomnożęniem innych wolnosci krzescianskich, zdawna tęmu panstwu nadanych, ale y przysięgami naszęmi vtwierdzilismy, y tymze statutęm porządek prawny szedł y terasz idzie w tym panstwie miedzy wszystkięmi asz do tych czasow; a ysz się w prawach biegu prawnego mało niecodzięn na roznych mieyscach y vrzędziech przytrafiaią rzeczy, artykuły nowe a rozne, ktore w tym Statucie niebyły y nie są opisane, iedne przeciwne Statutowi a ku przyięciu y vchwale godne, drugich tez iako czas y potrzeba przyniesie, iest potrzeba poprawic, ieszcze nowych przybawic, zgadzaiąc y przymnazaiąc ich spraw wybranych y vchwały godnych krzescianskich, a z dobrych lepsze obieraiąc, dopusciwszy y wdzięcznie od was s pochwałą y s pozwolenim naszym przyiawszy prozbę ządliwosc tychzeto pierwy pomięnionych stanow w. x. Lith. poswiadczaiąc y widząc prozbę ich bydz słuszną, dopuscilismy im tego Statutu pierwszego s tychze przypatkow a potrzeb na wierszchu naznaczonych, poprawę: roszerzyc, viąc, dołozyc, wedle naylepszego y potrzebnieyszego statku y doskonałosci, iakosz za wolą y dopuszczęnim naszym a pozwolęnim Rad naszych obrani na to byli przes nie same y s posrzotku tychze stanow osoby pewne, Rady nasze marszałkowie, vrzędnicy zięmscy, chorąze y inne osoby rządu y narodu slacheckiego, doctorowie praw cudzozięmskich, ktorzy zasiadszy, nieiedno poprawili tego Statutu starego, ale tesz nowym kształtęm niektore rozdziały a zwłaszcza sądowe, zasadzania nowym obyczaięm sądu y porządku sądowego postanowili y napisali. A ysz ku iednaki a rowny sprawiedliwosci wszystkim było tego potrzeba, aby

starodawny zwyczay władnosci sądu woiewod y innych vrzędnikow naszych starych vstąpił sądom nowym y w statucie opisany(m), a ktęmu zasię przeciwno było y zaszło zwiezne (s), zwykłe y vprzywileiowane vrzędy, dostoięnstwa y naleznosci sądow panow woiewod, marszałkow: dwornego, zięmskigo y zięmie Wołynski y innych starostw, dzierzawiec vrzędow, a przeto y sami panowie woiewodowie, a mianowicie woiewoda Wołynski, marszałek zięmski, canclerz nasz w. x. Lit., starosta Brzescieyski y Kowinski, pan Mikołay Radziwioł, woiewoda Troczki, hetman naywyszy w. x. Lit. starosta Mozerski, dzierzawca Łydski, Bieleczki, Somilicki, pąn Mikołay Iurgiewicz Radziwioł starosta w zięmi Zmodzki, dzierzawca Płotelski y Teliszowski, pąn Ian Hieronimowicz od Chodkiewicza, woiewoda Kiiowski, marszałek zięmie Wołynski, starosta Włodzimierski, knias Kostanty Kostantynowicz Sapiha starosta Łuczki, Braczławski y Winnicki, knias Bohus Fedorowicz Koreczki, woiewoda Witepski, knias Stephan Andryiewicz Zbaraski, woiewoda Podlaski, starosta Minski, pąn Wazyliey Tyskiewicz, marszałek dworny, podskarbi zięmski w. x. Lith. pisarz nasz, starosta Mochilewski, pąn Ostaphiey Wołowicz, y inszy wszyscy vrzędnicy zięmscy, starostowie y wszyscy dzierzawcy, ktorychbykolwiek władnosci sądowe w tym panstwie naszym w. x. Litew. przekazali y wprzodby przekazac mogli tęmu Statutowi y porządku a zasadzęniu sądow w nich postanowionych y opisanych, a przyszetszy y postanowiwszy się przed nami oblicznie, po dobry woli swoiey, maiąc naprzod pana Boga y sprawiedliwosc swiętą przed oczami swęmi, a waząc więcy to, nizli ktore w tym powagi, zwierzchnosci, władnosci, pozytki swoie, a nadewszystko nasladuiąc przykazania Bozego, ktore nas vczy miłowac blizniego swego, iako siebie samego, a s tegosz pokazuie się, aby iedęn nad drugiego niepoządał, a iesli czego innego, tedy nadewszystko, ze y to sprawiedliwosci miec niechciał, miłuiąc R. P. a w ni bracią swą młodszą, narod slachecki y ryczerski, sądy swe ze wszystkięmi władnosciami y pozytki, ktore po zwierzchnosci sądow naszych hospodarskich nięmni na nich nalezy y z obyczaiu pierwy namienionego y wedle Statutu starego wypuscili y ze wszystkimi pozytki takowych sądow y vrzędow Ich Msci vrzędnikow, sług, dziedzickich przesudow, win y odzywania, a w teraznieyszym nowym Statucie appellaciey, to iest odzywania y tez zwyczaiu prawa koronnego wieczow, sądow y spraw wszystkich woiewodzkich odstąpili y wyrzekli się, nakoniec nietylko Ich Msci panowie woiewodowie y ich vrzednicy władnosci wszelakich y pozytkow swych sądowych za własnoscią y pozytkięm sądow należących odstąpili y wyrzekli się, alę tez pospołu kniaziowie, panowie, marszałkowie, panięta y iakimkolwiek obyczaięm nazwani vrzędniki naszęmi y wszystka slachta, nikogo niewinuiąc, począwszy od starszego po nas hospodara do namnieyszego, tak duchowni, iako y swieczcy, wielkigo y małego vrzędu, wszyscy obywatele w. xięstwa na tym seymie wielkim walnym Bielskim w iedno rowne prawo, w iednaki a nieynakszy sąd y moc y władnosc y postempki sądowe y w posłuszęnstwo y porządek vrzędow na sąd

wybranych y wyszadzonych samych s potomki swymi poddali y poddaią, na się przyięli, tęmu dosyc czynic wiecznęmi czasy obiecali, iako w tym Statucie z uchwały wszystkich a przes osoby od nichze na to wybrane y wyszadzone opisano y rok złozono, y nad to spolnie y iednostaynie wszyscy ządali y bili nąm czołęm, abysmy my hospodar nad to przyzwoliwszy, gdzieby tez w czym przekazało czo strony vrzędu naszego hospodarskiego, w. x. Lith. starodawnych sądow naszych tęmu Statutowi, porządkom y artikułom w nim opisanym, złozywszy y opusciwszy to tym, a tak tey swiętobliwy sprawie vtwierdzilismy w pospolitosci tęn Statut naszym listęm. A tak gdysz początek tey pobozny sprawy w stanowięniu tego Statutu był z wolą y wiadomoscią naszą, a wszystkie stany y obywatele w. x. za dokonanim iego nan się zezwoliwszy, pod iego szafowanie sprawiedliwosci swoie poddawszy, nas o to za czołęm bicięm swoięm proszą, My znaiąc tęn narod obywatelow tego panstwa bydz godnęmi wszelaki godnosci y wolnosci nalepszych y sprawiedliwosci, ktora za rosprawą y porządkim słusznym prawęm dodzierzywa, zachowywa y ieszcze przymnaza, nieiedno wolnosci, pozytkow przybawiaiąc ale tez sposobiaiąc y roszerzaiąc panstwa, a nadewszystko pełniąc wolą y roskazanie Boze, nieiedno tegoszmy im nieodmowieli, ale s chucią radzi pozwoleli, wolą y vczciwosc naszę ktęmu przyciekli y vtwierdzieli wszystkim obywatelom w. x. Lith. tęn Statut nowy nietylko tym naszym przywileięm ale y słowęm naszym krolewskim za nas y potomki nasze krole w. x. Lith. obywatelom tuteyszym slubuięm, obiecuięm y przyrzekamy pod tąsz przysięgą, ktorąsmy tęmu panstwu w. x. y wszystkim vczynili, dzierzec y chowac, wedle tego ich rządzic, sądzic, sprawowac y od kazdy nawałnosci, mocy, gwałtu y namnieyszy obrazy w tym Statucie bronic y niedopuszczac niwczęm nikomu naruszac, takze panom woiewodom, wszystkim vrzędnikom, gdzieby chcieli (czego o nich niedzierzęmy) zasię w stare władze sądow y odzywania y pozytkow swych wdawac się y ich podpierac y wyłamowac chcieli, rownosci sądow, w ktore się teras przed nami wyznanim swym poddali, my sami y potomkowie naszey, krolowie y w. x. Lith. niedopuscięm y niedozwolęm, ale bronic y strzec bedziemy, aby we wszystkich artikulech czało tęn Statut był zachowąn. Wszakze iesliby w czym potrzeba była tego Statutu poprawic artykułow niektorych, tedy na seymiech tych, ktore na tęn czas przy stanowięniu w niey w. x. Lith. s Koroną Polską zachowane są, wprzod przy mocy w. x. za wolą hospodarską mozno y wolno będzie spolnym y iednostaynym namysłęm, radą, zezwolenim wszystkich stanow, rodzicow y obywatelow onego panstwa w. x. Lith. Statutu y artikułow w nim poprawowac, przybawiac i roszerzac, bądz tez czego dołozyc albo viąc, czoby iedno z lepszęm ku doskonałęmu zachowaniu y porządkowi sprawiedliwosci swięty wynalesc y postanowic się mogło, a my to wszystko, co wprzod w tym Statucie takowym obyczaięm, iako w wierzchu dołozono, spolnego zezwolęnia wszystkich obywatelow poprawiono, postanowiono, vchwalono będzie,

vtwierdzamy tym naszym przywileięm, a chcęmy, obiecuięmy to wszystkim moczno dzierzec y chowac pod obowiąskami naszęmi wyszey opisanymi. Ktęmu tez dozwolilismy y dopuszczamy teras zarazęm tęn nowy porządek y rosprawę w zasadzęniu sądow y obieranie vrzędnikow y rozlozęnie wiesc na sądy y na polozęnie y na chowanie xiąg sądowych vczynic a postanowic; a ktorym sposobem ono wszystko stanowięm, panowie Rady y Ich Msci xiązęta, panięta, vrzędnicy zięmscy y dworni, wszyscy ryczerstwo, slachta, obywatele tego panstwa w. x. zgodnie na to zlozywszy się y zgodziwszy, tęn porządek y ksztalt zasadzęnia sądow, obieranie y stanowięnie na to vrzędnikow, rozlozęnie powiatow, miast, rokow ną sąd y na zachowanie xiąg sądowych vczynią y postanowią, to iusz na ty mierze y takowym obyczaięm trwac y moczno chowano y sprawowano bydz ma. A ma się tęn Statut y wszystkie sprawy y postęmpki, porządki y wstęp y początki iego zacząc od dnia swiętego Marcina w roku teraznieyszym 1564 y wladnoscią y mocą y pisanim artykulow, iako się wyszey w tym przywileiu naszym pomięnilo, maią isc y pelnic się wiecznymi czasy nieodmięnnie. Iedno co się dotycze rzeczy roznych, komuby do tego o cokolwiek potrzeba bylo, y ktoby prawo swoie wedle pierwszego obyczaiu a biegu prawa pospolitego y uchwal seymowych obwarowanie mial, tedy oto wszystko aczkolwiek iedęn drugiego iusz od czasu zamierzonego do sądu kstaltęm teras nowo postanowionym przed sędzięm y inne vrzędy sądowe tym nowym porządkim zasadzone, rosprawione y postanowione przeciągac ma. A wszakze takowe dawne a przeszle rzeczy, roznice y doleglosci wszelakiego stanu maią bydz sądzone y rosprawowane przes te sędzie nowe powiatowe według starego Statutu y obyczaiu prawa; a tęn nowy Statut y artikuly iego niebędą miec mocy y wlasnosci v zadnego sądu przeszlech rzeczy y spraw a sprawiedliwosci ludzkich według pierwszego Statutu y biegu prawa pospolitego slusznie obwarowanych y opatrzonych kaszowac y kazic. Wszakze co się dotycze spraw y sądow duchownych, kosciolom Bozym Rzymskiego y Greczkiego zakonu należących, ktore wedle starodawnego obyczaiu y nadania przywileiow przodkow naszych hospodarskich, xięzy biskupow, arcibiskupow, wladikow Ichmsci sądow w tym panstwie naszym w. x. przysluchaią, to przy mocy zostawuięmy y zachowywamy wiecznymi czasy, ktęmu tesz prawa y obyczaie w sądziech ziem w. x. Lith. starodawnych Podlaskich, Droickich, Bielskie, Mielnickie zachowywamy we wszęm według nadania y przywileiow ich niwczym nięnaruszaiąc. Nadto prawa Maldeburskie iako w miescie naszym stolecznym Wilinskim, tak we wszystkich innych miesciech tego panstwa naszego w. x. Lith. w czalosci zachowywamy. A na vtwierdzęnie y mocznosc tego naszego przywileiu, podpisawszy go ręką naszą wlasną, pieczęc naszę kniemu przywiesic roskazalismy. Przy tym byli y tego dobrze swiadomi: xiądz Waleryan biskup Wilinski, kniaz Iury Iurgiewicz Sluczki, xiądz Ian Andruszowicz biskup Łuczki y Brzescieyski, xiądz Stanislaw Gabryalowicz biskup Zmodzki, woiewoda Wilinski, marszalek

ziemski, canclerz w. x. Lith. starosta Brzescieyski y Kowinski, pan Mikolay Radziwiol, pąn Wilinski, hetman nasz dawny w. x. Lith. starosta Grodzięnski, pan Hrehor Alexandrowicz Chothkiewicza woiewoda Trocki, hetman nasz naywyszszy w. x. Lith. starosta Mozerski, dzierzawca Lydzki, Bielecki y Somilicki, pan Mikolay Iurgiewicz Radziwiol starosta Zmodzki, dzierzawca Plotelski y Telszewski, pąn Ian Hieronimowicz Chodkiewicz, woiewoda Kiiowski, marszalek ziemie Wolynski, starosta Wlodzimierski, knias Kostantin Kostantinowicz Ostroski, woiewoda Nowogrodzki, pan Pawel Iwanowicz Sapiha, woiewoda Witepski, knias Stephan Andryiewicz Zbaraski, woiewoda Podlaski, starosta Minski, dzierzawski (s) Łyskowski y Miedzyrzycki, pan Wazyliey Tyskiewicz, marszalek dworny, podskarbi zięmski w. x. Lith. pisarz nasz, starosta Mochilowski, pan Ostaphiey Wolowicz, knias Alexander Fedorowicz Czartoryski, knias Mikolay Andryiewicz Zbaraski, starosta Krzęmięnieczki, knias Andrzey Iwanowicz Wisniewski, knias Iwan Romanowicz, pan Lubelski Barycza, knias Andrzy Piotrowicz Masalski, podczasy nasz w. x. Lithewskiego starosta Drohiczki, pan Mikolay Piotrowicz Ciehanski Kiska, krayczy nasz w. x. Lithew. starosta Bielski, pan Iury Alexandrowicz Chodkiewicz, marszalkowie naszey w. x. Lith. pąn Ian Szymkowicz pisarz nasz, starosta Tykoczynski, pan Piotr Bochdanowicz Zachorowski, pan Iury Wazylewicz Tyskiewicz, dzierzawca Wolkowiski, pan Hrehory Hrynkowicz Wolowicza, starosta Slonimski, pan Alexander Fedorowicz Wladyka, dzierzawca Bierzstanski, pan Hrehory Iozephowicz Tryzna, pan Michalo Tychnowicz Kozniski, Horodnicki, Wlodzimierski, pan Ian Hayko, pisarz nasz, dzierzawca Osymanski, Wielkieyski, Krasnosielski a pisarz y sekretarz nasz, dzierzawca Markowski, Miadelski, Karaniecki, pan Mikolay Naruszowicz, mieczny nasz w. x. Lith. pan Sczesny Syrutiewicz, czasnik nasz tegosz panstwa, dzierzawca Krasinski y Skierslamonski, pan Maciey Pielkiewicz, y inni panowie vrzędnicy, starostowie, dzierzawcy zięmie Zmudzki, tywonowie, horązowie y poslowie ze wszystkich zięm y powiatow tego panstwa w. x. Lith. y mnostwo slachty, ryczerstwa naszego a obywateli tutecznych, iako na seym wielki walny y od nas listy naszęmi wezwanych y zebranych; a innych panow Rad naszych, kniaziow, panow, paniąt, vrzędnikow, starostw (s) y innego ryczerstwa acz na tęn czas dla zebrania woyska przeciw nieprzyiaciela naszego, wielkiego kniazia Moskiewskiego, przy nas niebylo, wszakze na to wszystko, czo wyszey w tym przywileiu naszym opisano, przes posly swoie pozwolili, y na tosmy dali wszystkim stanom w. x. Lith. tęn nasz przywiliey. Pisan w Bielsku lata Panskiego 1564, mensis Iuliey, dnia pierwszego.

Copia przywileiu na prawa wielkiego x. Lith. na seymie Wilenskięm anno Domini 1566 dany.

Zygmunt August z laski Bozey krol polski, wielkie ksiąze Litewskie, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmodzki, Iflanski y innych, czynięmy iawno wszęm

wobec y kazdęmu zosobna, teraznieyszym y napotym będącym, ysz tęn Statut wielkiego xięstwa Lith. panstwu naszymu y wszystkim ziemiom knięmu przysłuchaiącym vprzywileiowania w Bielsku przes nas hospodara na seymie zwykłym wielkim walnym, ktore starodawnych a wiecznych czasow zwykli bywac w tym panstwie naszym w. x. Lith. złozony, sprawiony y postanowiony, y przes obrane pewne osoby z rządu y narodu slacheckigo stanow seymowi nalezących, rodzicow y obywatelow w. x. Lith. lecz ysz ku vzywaniu nieprzyszetł y az do tych czasow nie wydan, tedy s tych przyczyn stało się, ysz przes nas y pany Rady nasze takze y od wszystkich stanow w. x. Lith. seymowi nalezących, niebył ieszcze przekładan y rewidowąn dla woyny vstawiczny, ktorąsmy wiedli po wszystkie te czasy z Moskiewskim, acz będąc wielą y waznęmi sprawami zatrudnięni, wszakze iako czas mogł zniesc, wiedząc bydz potrzebną sprawiedliwosc wszystkim, przeto s pany Radami naszęmi y ze wszystkięmi stany seymowi nalezącęmi na poprawięniu y przeglądaniu tego Statutu zasadziwszy y skorygowawszy, y iusz na tęn czas y na wszystkie potomne czasy ku vczynięniu wedle przywileiow naszych hospodarskich Bielskiego, Wilinskiego w tęn Statut wyszey włozonych y wpisanych, przyłozywszy knim y trzeci przywiley w tęnze Statut kazawszy wpisac na porownanie y obiasnienie wszystkich stanow, ysz rowno ku dôstoinstwom tak Litewski iako y Ruski narod przychodzic maią, wydalismy y wydawamy przy bythnosci z uchwalą y pozwolenim rad naszych y wszystkich stanow seymowi nalezących, wszystkim w pospolitosci, wedle ktorego iusz wszyscy obywatele tego panstwa naszego w. x. Lith. y wszystkie zięmie knięmu nalezące bedą się rządzic, sądzic y sprawowac, poprawuiąc y przybawiaiąc wedle czasu y potrzeby artikułow w tym Statucie na seymiech wielkich walnych w. x. Lith. tak iako około tego poprawowania artikułow serzey dołozono w przywileiu Bielskim. A wydan iest ten Statut na seymie wielkim walnym Wilinskim roku Bozego Narodzęnia 1566, miesiąca Marca iedęnnastego dnia*).

*) Powyższych dwóch dokumentów nie podają ani rękopis Czaplickiego ani Horaina.

Reiestr rozdziału pierwszego:

Artikuł 14: Nięma nikt nizakogo cierpiec, tilko sąm za się.

Artikuł 15: Wsyscy w tym panstwie naszym w. x. Lith. iednym tym prawęm sądzęni bydz maią.

Artikuł 16: Ktoby wiele za mało vprosił abo by bez daniny pobrał.

Artikuł 17: O rzecz zięmną albo o grunt miedzy imiony naszęmi, kniaskięmi, panskięmi y slacheckięmi my hospodar iednym prawęm sądzic się mamy.

Artikuł 18: O lisciech zapowiednych ysz niemaią bydz s kancelaryiey naszey wydawane.

Artikuł 19: Listy otworzone kazdęmu maią bydz wracane.

Artikuł 20: O zbiciu posłanca naszego hospodarskiego przy lisciech hospodarskich, tak tesz pp. Rad y starost sądowych y sądu ziemskigo.

Artikuł 21: O lisciech zarucznych.

Artikuł 22: O odpowiednikach nieosiadłych.

Artikuł 23: O lisciech zielaznych y iako maią bydz dawane.

Artikuł 24: Komuby szło o czesc, iako rychło sprawiedliwosc vczyniona bydz ma.

Artikuł 25: O mytach nowych y starych, o rzekach spustnych y o iaziech.

Artikuł 26: O wolnosci slachecki od myta wodnego y ziemnego y targowego.

Artikuł 27: Ktoby naprzeciwko wyroku naszęmu hospodarskięmu mowił.

Artikuł 28: Ktoby pod kim co vprosił, a tęmu pierwey dano y w przywileiu naszem hospodarskim pierwey opisano.

Artikuł 29: Ktoby listy na co vprosił a tegoby w dzierzęniu niebył.

Artikuł 30: Aby się w dworzech naszych nikt niestanowił hospodarskich *).

---

*) Takiego rejestru artykułów rozdziału nie podaje rękopis Czaplickiego, natomiast rękopis Horaina podaje rejestra artykułów wszystkich rozdziałów razem na początku.

I. Rozdział pierwszy.

O personie hospodarski y o obrazeniu maiestatu iey.

1. (Dodatki do artykułu I).*)

Temusz podobne prawo.

Wszyscy obywatele od więthszego asz do nąmnieyszego stanu o wszelakie rzeczy począwszy od potciwosci, gardła, dostoynstwa, maięthnosci wszelakich y innych rzeczy nieynakszęm prawęm y statutęm od Iego Kr. Msci wydanym, tylko tym iednym sądzeni bydz maią, takze cudzozięmcy y zagraniczniczy y do tego xięstwa iakimkolwiek obyczaięm przybyłe ludzie. O tem patrz tamze rozdział pierwszy artikuł pięthnasty, potym artikuł 17.

Temusz podobne drugie.

My hospodar, woiewodowie y vrzędnicy naszey, sedzia, podsędek y sąd zamkowy albo dworny y nikt inny niczego z głowy y z domysłu swego sądzic y skazowac nięmaią y niebędą mogli, tylko według tego statutu. O tym patrz w rozdz. 4 arti. 30 y w roz. 3 arti. 10.

O rzecz zięmną albo o grunty miedzy imionami hospodarskimi a kniaskięmi, panskięmi y ziemianskięmi krol Iego Msci tymze iednym prawęm y statutęm, iako y obwatele inni sądzic y sprawowac się ma. O tym patrz w rozdz. I art. 17, w roz. 3 arti. 8.

Roznosc tylko ta, ze slacheckie dobra podkomorzy rozgranicza. W roz. 4 arti. 17; s krolęm Iego Mscią zasię komisarze. W rozd. 4 art. 58. Do tegosz artikułu podobnego prawa patrz w statucie starym w rozd. 1, art. 8.

O potwierdzęniu praw przez Iego krol. Msci, patrz w roz. 3 art. 2, w przydatkach artikuła tamtego dawnego, dawne stare a przeszłe rzeczy starym y przeszłym Statutęm sądzone bydz maią. O tym patrz w przywileiu Bielskim, w roz. 1, po arti. 17 w przydatkach.

Rękopis Czaplickiego w tekcie artykułu pierwszego po ziemi Podlaskiej dodaje ziemię Smoleńską, a na końcu artykułu tego, po wyrazie »sądzić,« dodaje »y sprawować.«

Dodaje zaś do tego rozdziału dwa wypisy, jeden z roz. I art. 15 i 17, drugi z roz. 4 art. 30 i z roz. 3 art. 10.

2. Dodatki do artykułu II).

*) Gdy statut Wołyński oparty jest na statucie litewskim drugiej redakcyi, który w części pierwszej niniejszego dzieła ogłosiliśmy i wszystkie artykuły tego statutu litewskiego do statutu wołyńskiego wchodzą, przeto nie powtarzamy już tu po raz drugi tych artykułów, które sobie czytelnik z części pierwszej sam odczyta, a kładziemy tu tylko przy każdym artykule te dodatki, które wyłącznie statutu wołyńskiego dotyczą.

Temusz podobne.

Na zaoczne oskarzęnie dostoynstw y vrzędow wszelakich za danięm sprawy kogoszkolwiek nięmaią nikomu odeymowac. y owszęm, ktoby był w czym do nas obniesion, tedy oboia strona, tak tęn, kto będzie co na kogo mowił y mieniel, iako y tęn, na kogo mięni, maią przed nami oczewisto stac; a my s pany Radami naszęmi wysłuchawszy ich y rozeznawszy tę rzecz, winnego wedle prawa y wystempku iego mamy karac. O tym patrz w roz. 3 art. 11.

W kazdym vczynku, za ktory gardłęm karzą, potrzeba dowodow iawnych y iasnych. O tym patrz w roz. 1 arti. 3.

Gdy kto co na kogo wiedzie, sąm tym karanim karąn bydz ma. O tym patrz w roz. 1 arti. 15 y 11. Tęmu arti. podobnego prawa patrz w statucie starym w roz. 1 arti. 1.

To prawo o karaniu potwarcow zda się bydz nieiako abrogowane.

Iesliby tez kto na kogo niedowiodł tego, co nąn vsczypliwego mowił, a tęnby obwiniony była osoba lekka, złego zachowania, pospolity karczęmnik, gracz, podeyrzany albo przedtym powołany, przeciw takowęmu chocia niebędzie dowiedziono, nięma tęn, kto go pomowił, zadny trudnosci od obwinionego cierpiec; takze te osoby, ktore z wielkigo a znacznego zalu co na kogo mięnią, iako rodzicy o zabicie dzieci, synowie o zabicie rodzicow, mąsz o zonę, zona o męza, opiekun o sieroty, dziedzic o takowego, po kim dziedzictwo wziął, albo wielką skodę znaczyłoby się, ysz nieumyslem s potwarzy kogo pomowił, ale za obledliwoscią y zalu y frasunku, takowi nięmaią iusz nic cierpiec, chocia niedowiodą, a to dla tego, aby sie ym zal po zalu niedwoył. Tymze obyczaięm y o wielki wystęmp, ktoryby się albo maiestatu osoby hospodarski albo R. P. tknął tego występku, chociaby kto niedowiodł a miałby słuszną przyczynę, dla ktoryby w tym wystęmpie pomowił, takowy chocia niedowiedzie, nięma nic cierpiec. O tym patrz w roz. 14, art. 20 y 8.

To dwoie prawo sobie przeciwne iest nieiako pomiarkowane, o czym patrz w constituci Warszawski w. x. Lith. w roku 1578 dane.

Iz iest opisano w artykule 2 w rozd. 1, ktoby na kogo czo wiodł niesprawiedliwie a niedowiodł, iako tęn artikuł szerzy obmawia, tym sąm karan bydz ma, a obiasniaiącz tęn artikuł, ma bydz sądzono o kazdą winę, ktora krwawą zapłatę bierze, y coby się dotykało gardła y potciwosci, to iest, ktoby kogo winieł y pozywał nieiedno około obrazęnia Maiestatu naszego, ale tez y gwałt y naiazdy domowe, o rozboy, o głowę y cokolwiek za sobą niesie winę potciwosci karania krwawego; a gdzieby się to pokazało, ze niewinnie y bez dania przyczyny pozwał, takowy dekret za oznaymienięm sądowym, gdzie będzie od strony obzałowan y przypozwan, ma tęz winę odnosic, o ktorą onego pozwał. A gdzieby za przewodęm prawa strona przyszła ku wwiązaniu w maiętnosc pozwanego za niestanięm, tedy

pozwany ma stronę pozwac ku vsprawiedliwieniu a sprawiwszy się tego, o co był obwinion y dowiodszy, ze niewinnie iego ku szkodzie przyprawił, ma bydz przywrocon ku imięniu vrzędownie; iesliby czego niedostawało w ymięniu y coby z ymięnia wziął abo wygnał, tak ludzie, bydła y inszych pozytkow, to powinięn będzie z nawiąską wracac za przypozwanięm od tey strony, za dowodęm słusznym wedle prawa vczynionym. A wszakze gdzieby w takowych sprawach o potciwosc przychodziło, tegoby on sąd dostatecznie wysłuchawszy y stronom na pismie dawszy ku skazu y execuciey, do nas hospodara na seym walny odesłac ma.

Temusz podobne y iasnieysze prawo tychze constituciey Warszewski w roku 1578 w. x. Lith. danych etc.

A gdzieby się co v sądu pokazało, ysz strona powodowa kogo niewinnie krom znaczny a słuszny przyczyny w takowych rzeczach dobry sławie dotkliwych, obzałowała y w xięgi wpisała, takowy kazdy za tę potwarz ma bydz skazan na wiezięnie wieze, na pułroka y ku tęmu stronie za wszystkie szkody y nakłady bez dowodu stho kop groszey zapłacic będzie powinna zarazęm; a iesliby strona appellowała, tedy sąd grodzki spisawszy po dostatku wszystkę tę sprawę, na wyrok do nas hospodara na seym odesłac ma. Oproc takowych osob ktoby na iawnym vczynku, to iest na rozboy, na gwałt panien y niewiast, takze na mezoboystwie, na złodzieystwie był poyman, takowych vrząd do nas nieodszyłaiąc, ale wedle zasługi karac ma. A gdy iusz vrząd do nas takową stronę, iako się wyszey pomięniło, za appellacią odesle, my s pany Radami naszęmi oboiego narodu to sądzic mąmy, a po skazaniu naszym gdy obzałowany wolęn będzie, tedy takową załobę y opowiedanie, co powodowa strona na obzałowanego do vrzędu przyniosła y w xiegi wpisac kazała, mamy s ksiąk kazac wyniesc y skasowac, iakoby namnieyszy znak y nota oney sprawy w xięgach niezostała. Ktoby ex causa ciuili czyniąc criminalęm, powołał kogo *criminaliter* przed krola Iego Msci, takowy zapłaciwszy pięcdziesiąt kop groszey y szkody więcey, za to dwanascie niedziel siedziec. Odprawa ona do sądu naleznego odesłana bydz ma. O tym patrz w constitu. trybunalski w. x. Lith. roku 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego w drugim wierszu tego artykułu wyszczególnia te ziemie tak, jak w art. 1 są podane, z dodaniem ziemi Smoleńskiej.

Zaś w wierszu piątym tegoż artykułu zamiast wyrazow »karac niechcęmy winą, ktora wina »kładzie« karac niechcęmy ani winic jakąkolwiek winą na zaoczne powiadanie, pienięzna.«

3. (Dodatek do artykułu III).

O obrazęnie Maiestatu hospodarskigo iako y kędy pozywan bydz ma. Patrz w rozdzia. I, arti. 94.

O obrazęnie Maiestatu hospodarskigo iaki dowod przeciw takowęmu bydz ma, o tym patrz w roz. I arti. 5, takze w rozd. II arti. 2, naprzyklad

w rzeczach takowych, o ktore gardłęm karzą, sąd podobinstwa miec ma na dobry pieczy, a w rzeczach wątpliwych ma bydz skłonnieyszy ku wyzwolęniu, nizli ku karaniu. O tym patrz w rozd. 14, arti. 2 y 28.

Ktoby na zdradzie vciekł do zięmie nieprzyiacielski, takowego dzieci potciwosci nietracą, tylko imiona, y to iesliby oney zdrady vczesnikami y wiadomi niebyli. O tym w rozd. I arti. 6, 10 y 11; zony takowych zdradziec dla wystempkow mezow swych iako ymion własnych swoych, tak tesz y wiana od męzow swoych vczynionego, nietracą. O tym patrz w roz. I, arti. 6.

Mąsz vczyniwszy zęnie swey na ymięniu swym oprawę, takowego imięnia nikomu inszęmu zadnym obyczaięm y prawęm zapisowac, ani w cudze ręce zawodzic nięmoze, chociaby y przyzwolęnie na pismie od zony pokazał, bez oyczowistego (s) przed vrzędem iey zeznania. O tym patrz w rozd. II, arti. 36.

Od smierci ktoby odproszon był albo się sam odkupił, takowy ma bydz bezze cci. O tym patrz w rozd. II, art. 33.

O obrazęniu Maiestatu hospodarskigo ociec za syna, syn za oyea cierpiec musi. O tym patrz w rozd. I. arti. 14.

O obrazęniu słownym persony hospodarski, patrz nizey w roz. I, arti. 14.

O obrazęnie Maiestatu hospodarskigo krola Iego Msci sąm (s) prokuratora stronie obwiniony przydac powinięn. O tym patrz w rozd. 4, arti. 33.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule w wierszu 17 zamiast »y takowego zdraycę oyczyznę« kładzie poprawniej »y takiego zdraycy dzieci, synowie za takowy występek oyca swego bezecnymi będą, a imienie takowego zdraycy oyczyste y wysłuzone y ktorymkolwiek obyczaięm nabyte.«

5. (Dodatki do artykułu V).

Poprawy artykułu ktoby co na kogo wiodł a niedowiodł, patrz wyszey w rozd. I, art. 2, w przydatkach artikułu tego.

W rzeczach vsczypliwych dowod komu nalezy: napierwy zonom zdradzieckiem, rozd. I, arti. 3, synow (s) od oyca oddzielonym, rozd. I, arti. 11, y tęmu, kto niewiedząc, v zdrayce co kupił albo zastawę piniedzy pozyczył, w rozd. I, arti. 10, abo ysz występ iawny niebędzie, a ktęmu iesliby vrząd obaczył, ysz się pozwany ku słusznęmu vrzędu bierze, w rozd. 14, arti. 28; na sędziego woli tez iest skazac ktorykolwiek stronie odwod. O tym patrz w rozd. 4. arti. 52, a zwłaszcza in ciuilibus.

6. (Dodatki do artykułu VI).

Gdyby kto kogo zabił w domu, w gospodzie, na ulicy, na drodze y gdziekolwiek, y będąc pierwy zapozwan chociaszby tesz y zaocznie vciekł z zięmie naszey do nieprzyiacielskiey zięmie, takowy ma bydz wywołan pierwy s tego panstwa naszego, a potym głowszczyzna y szkoda ma bydz płacona z ymięnia tego. O tym patrz w rozd. II, arti. 4.

Ktoby tez kogo raniwszy przed sądęm zięmskięm albo grodzkięm vciekł, takowy ma bydz z ziemie wywołan. O tym patrz w rozd. 4, arti. 39.

O co kto do grodu pozywan a za niestanięm y na wywołanie odsyłan bydz ma. O tym patrz w rozd. 4, arti. 20.

O zbiegłym oycu do zięmie nieprzyiacielskiey y bliskim iakim, patrz w rozd. I, arti. 11.

O wolnosci wyiachania do cudzych zięm dla cwiczęnia, okrom zięm nieprzyiacielskich, patrz w roz. 3, arti. 13.

7. (Dodatki do artykułu VII).

Temusz podobna ustawa o gleyciech z recesu Grodzinskigo: Ktoby za iakiszkolwiek występ wywołąn był, tedy my hospodar takowym wywołancom mamy podniesięnie na wywołanie y listy nasze gleytowne ku sprawie z zamierzęnięm na to pewnego czasu dawac, aby się z gleytęm naszym tego w tym, kto obwinion, sprawował przed vrzędęm naszym onegosz woiewodztwa abo powiatu, gdzie się początek tey sprawie stanie. Wszakosz to podniesięnie wywołania y gleit nasz chocia w długim czasie po onym vczynku abo wywołaniu wydan będzie, przecię gorącęmu vczynku y prawu onęmu, w Statucie opisanymu, niczego vblizac ani vymowac nięma, a przecię na ymięniu iego odprawa vczyniona bydz ma.

Tey vstawie poprawa Warszewska iest podobna nieiakiem obyczaięm, an. 1578.

W ynnych sprawach, ktore sądu grodzkięmu na statucie napisane sądzic nalezą, zwłaszcza gdzie się niedotyka winy krwawy, gardlęm karzą tymze porządkięm: za dowodęm słusznym ma bydz przes vrząd odprawa vczyniona, nieodszyłaiąc na wywołanie, a gdzie isc będzie o iaką rzecz krwawą, za ktorą według statutu gardlęm karzą, za niestaniem na wywołanie ma bydz odsyłano, y dalszy postępek vrząd czynic ma.

In ciuilibus tesz iusz wywołanie iest vchwalone na seymie Warszewskim *anno Domini* 1578, o czym czytay nizey przy odprawach rzeczy osądzonych, w roz. 4 po arti. 6, 7 artykuł nowy.

Ieszcze o gleyciech vstawa nowa s poprawy seymu Warszewskiego anno Domini 1578.

Gdzieby wywołany vciekł się do nas mięniąc się bydz vkrzywdzonym przewodęm prawa od strony abo y od vrzędu, takowęmu podniesięnie do sprawy ma bydz s kancelaryei naszey dano do sądu naszego hospodarskigo niedłuszszy czas, iedno na dwanascie niedziel, a takowęmu roku limitacia przekazac nięma; ale iako pozowie vrząd y strona, my sprawiedlilwosc według Statutu y prawa czynic mamy.

Wywołanca vkrzywdzony iako konac moze, aby go w domu nikt nieprzechowywał y pomocy zadney niedawał, nakoniec y vrząd wszelakiey onego według zasługi karał. O tęm patrz w roz. 11, arti. 5.

8. (Dodatki do artykułu VIII).

Tęmusz podobne prawo, ktoby mimo list zaruczny kogo zabieł, takowy s prawa za słusznym dowodęm gardłęm ma bydz karan, a zakład na krola Iego Msci do skarbu zięmskiego na imięniu iego odprawion bydz ma; a ktoby niezabieł, iedno tylko ranieł, takowy takze zarukę traci a rannego sowito nawięzuie. A ktoby tesz sam wynioszszy przeciw komu zarukę, stronę przeciwną zabieł albo ranił, takowy tąsz winą, iako iest wyszey opisano, ma bydz karąn. O tym patrz w rozd. I, arti. 21.

Posłancow krola Iego Msci, panow Rad y starost sądowych, ktoby bieł, takze listow nie vczcieł albo podarł ku zelzywosci onego, czyie listy były, takowy za dowodęm słusznym na zamku sądowym dwanascie niedziel siedziec ma. O tym patrz w rozd. I, arti. 20, aby tęmu nawiąskę sowitą.

Listy zielazne komu y iako maią bydz dawane, o tym patrz w rozd. I, arti. 23.

Listy zaruczne strony niebespieczęnstwa zdrowia w niebytnosci hospodara woiewodowie, starostowie, dzierzawcy sądowi, gdzie xięgi lezą, pod pieczęciami swoięmi slachcie dawac mogą. O tęm patrz w roz. I, arti. 21.

Listy zapowiedne krolewskie albo sprawiedliwosc sądową hamuiące, v sądow przymowane bydz nięmaią. O tym patrz w rozd. I, arti. 18.

Ktoby tez komu swawolnie v sądu dał przyczynę słowy y ręką, y początek vczynił, a tęnby w obronie przymussony początkięm iego broni dobył, ranieł y zabieł, taki iako gardła, tak y reki nietraci. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 39.

Listy wszelakie ktoby fałszował, tęn tę rzecz, o co te listy idą, y gardło przytęm traci. O tęm patrz w rozd. I, arti. 12.

9. (Dodatki do artykułu IX).

Z wiezięnia posłancowi krola Iego Msci, gdyby kto więznia wypuscic niechciał albo zabronieł, takowy tesz mandatęm przed kro. Iego Mscią ma bydz pozwąn. O tym patrz w poprawie Statutu w. x. Lith. na seymie walnym Warszewskim w roku 1578 miesiąca Marca wydany.

Tesz mandatęm pozwan bydz ma, ktoby według teyze constytuciey zwysz pomięniony sądowi zięmskięmu albo grodzkięmu odprawy vczynic za przewiedzęnim prawnym vpornie niedopuscieł. O tęm patrz w constituciey Warszewskiey w roku 1578 vchwalony.

Tesz mandatęm pozywan przed krola Iego Msci bydz ma tęn, ktoby decretom sądowym trybunalskim w. x. Lith. przeciwnym będąc, na ymieniu swoym executiey czynic vpornie niedopuscieł. O tęm patrz w constituciey w. x. Lith. w roku 1588 dany.

Tesz mandatęm pozwan bydz ma tęn, ktoby imięnie, ktoręby obie stronie zezwoliwszy się do sprawy, do rąk hospodarskich podaliey, od krola Iego Msci trzymaiąc, w niem skodę iaką y spustoszęnie vczynieł. O tym patrz w rozd. 9, art. 16.

Tesz mandaty krola Iego Msci pozywani bywaią woiewodowie, starostowie y inni vrzędnicy sądowi, gdyby z namiesnikow swych sprawiedliwosci vkrzywdzonym vczynic niechcieli, abo sądy swymi komu bezprawie vczynili, abo tesz będąc dzierzącęmi imion hospodarskich, kogo vczysnęli. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 12 y 45 y drugiem, ktoby tesz przy dworze y bytnosci krola Iego Msci vczynił komu gwałt, boy, rany albo iaką szkodę, takowy nięmoze się powiatęm wymawiac, ani na pozwy brac y ięmi się zakrywac, ale będąc zapozwany, winięn się o to wszystko przed krolem Iego Mscią vsprawiedliwic. O tym patrz w roz. 4 art. 18.

O mytach nowych y starych y o rzekach spustnych, o iaziech y podwodach slacheckich, tak tesz o wolnosci slacheckiey od myt wodnych y zięmnych y od targowego, patrz nizey w rozd. 1, art. 25 y 26.

Nayduie się tesz to, ze o myto, o mostowe, o grobelne etc. do sądu zięmskiego vkrzywdzony winowaycę swego na rok zawity pozywac moze. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 22.

Ktoby od kogo czło albo myto brał niewinnie albo kogo do powtarzania przysięgi, gdy tasz przed vrzędęm vczynioną będzie, przywodziel albo przysięgą inakszą, nisz iest w statucie Alexandrowym w roku 1540 opisano wyciagał, takowy kazdy ma bydz karan winą stą grzywięn, o ktorą moze bydz pozwan tak do zięmskiego, iako y do grodzkiego sądu według constituciey Zygmunta krola roku 1538. O tęm szerzy patrz w constituciey seymu Warszawskiego o clech w roku 1578 vchwalony.

Dzierzawcy dobr krola Iego Msci przed krolem Iego Mscią o prowętach onych odpowiadac powinni, takze iesliby iusz vrzędnicy abo mytnicy hospodarscy kogo skrzywdzieli, tedy y z mytnikow podskarbi zięmski, zasię sam krol Iego Msc sprawiedliwosc czyni. O tym patrz w rozd. 4, arti. 45 y 22 y 2.

Do sądu nienaleznego gdyby kto był o rzeczy sądowy onęmu nięnalezące pozwan, takowy iako pozwow onych słuchac, tak y przed sądęm takowym stanowic się niepowinięn. O tęm patrz w rozd. 4 arti 25, takze w rozd. 3, arti. 26 y ieszcze patrz w rozd. 4 arti. 2.

Za granice naoncas litewskie a teras zas koronne z woiewodztwa Wołynskiego nikt pozywan y wyciągan bydz nięma. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 61 y w poprawie Grodzięnskiey arti. 27.

Naostatek przed kro. Iego Mscią kazdy takiey mandatęm pozywan bydz ma, a zwłaszcza na seym, gdy slachcic slachcica nieprzystoynie albo nieodpowiednie raniel abo zabiel. O tęm patrz w decrecie miedzy Ianęm Lipskięm actoręm a Ianuszęm Vchrynowskięm pozwanęm, na seymie walnym coronnym w roku 1585 odprawowany.

10. (Dodatek do artykułu X).

O tym patrz w rozd. 7, arti. 17.

11. (Dodatek do artykułu XI).

Tęmu artykułowi podobnego prawa patrz wyszey w rozd. 1, art. 6 y przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu pietnastym po wyrazach »szkodzic nięma,« dodaje: »a ktoby takowego zdraycy uciekaiącego zabił abo zywego do nas y urzędu naszego przywiodł, y to nan słusznym dowodem przewiodł, takowego poczciwosci szkodzic nie ma, ale za to godzien będzie łaski naszey krolewskiey.«

12. (Dodatki do artykułu XII).

O testamęncie iako o zapisie pismęm nieznaiomęm albo zakrytęm napisanym abo na mieyscu znacznym, takze y na dacie poskrobanym, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 6.

Pozwu albo o daty iego ktoby poprawował albo skrobał, iaki w tym postępek y iaka w tym wina. O tęm patrz w rozd. 4, art. 23.

Wozny gdyby fałszywe zeznanie vczynieł albo vrzędęm swoięm ku szkodzie ktory stronie za iakąszkolwiek przyczyną nieprzystoynie fałszował, takowy za dowodęm niczęm inszym, tylko gardłęm ma bydz karan. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 5.

O fałsz fałszerz do grodu pozywan y na roku zawitęm przes starostę albo vrząd iego sądzon y karan bydz ma. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 20.

O karaniu fałszywych y podstępnych prokuratorzech, patrz sobie w rozd. 4, arti. 35.

Ktoby tesz bez zlecęnia prokuratoręm od kogo vczynił y list od niego pod pieczecią iego sprawieł, a tegoby ięmu strona nieporuczyła y zatymby co komu vtracił, takowy sąd nięma bydz dzierząn, a tęn prokurator, czoby to vczynieł, gardłęm ma bydz karan. O tym patrz w rozd. 4, arti. 36.

Listy chociasz niebędą fałszywe, ktore są niewazne y prawu pospolitęmu przeciwne, o tęm patrz w rozd. 1 arti. 28, 29 y w rozd. 3 arti. 25 y 38 y w rozd. 4, arti. 66, y w rozd. 5, arti. 1 y 16 y w rozd. 6 art. 10 y 11, y w rozd. 7, arti. 3, 4, 5, 6 y 9 y 24 y w poprawie Brzeskiey w rozd. 8, arti. 1, 2, 3, 4, a w rozd. 9, arti. 17, a w rozd. 12, arti. 11.

13. (Dodatek do art. XIII).

Zydowie, Tatarowie, zakupniow y dzieci ich w zydostwo ani w Besurmianstwo namawiac nięmaią; ktoryby smiał kogo obrzezac, takowy bez zadnego miłosierdzia ognięm karan bydz ma. O tym patrz w rozd. 12, art. 5.

Mince iawnie ktoby bieł albo kował, takowy o to ma bydz sądzon iako o obrazęnie maiestatu krol. takze y karan. O tęm patrz w rozd. 1, arti. 3.

Krol nięma kowac monety bez dozwolęnia rad. O tęm patrz w przywileiu Władysława Iagieła w Czerwinsku roku 1422 fol. 48 y taki drugi tegoz Władysława Iagieła w Iedny 1433 roku y Zygmunt August o tymze w Piotrkowie 1550 roku.

Iesli kogo obwinią o bicie monety, Zygmunt w Krakowie roku 1525 vstawieł.

Dla poprawowania skaradnych złosci y fałszow, od ktorych tesz krolestwa naszego niektora iako dziszeyszych czasow v ludzi iest złosci dosyc, niewstrzymawaią się, vstawuięmy, ysz oskarzony y obwiniony o fałszywą monetę ktory slachcic ktoregokolwiek stanu y dostoynstwa, ma bydz pozwan przed osobę naszę z urzędu naszego, a iesli będzie mogł bydz pokonan przes dwa swiatkiey slachcice, ktorzy będą doznani w takimze wystepku fałszywy monety y będą wskazani y ostatnięm karanięm pokarany, a zeznaliby, ze on iest winięn takowego występku, ze fałszywą monetę bił, albo radę, pomoc, obronę ku takowęmu kowaniu dał, a iesliby w takowym zeznaniu trwały y smiercią to potwierdzieli, tedy takowy ma bydz gardłęm karąn, y dobra iego niech do skarbu naszego krola wielkiego będą zatrzymane; a dla zamknięnia drogi potwarzom ludzkięm, zadnęmu tych dobr niebędzięmy dawac, abo więc zywot, zdrowie y stan takowego slachcica obwinionego y tym obyczaięm pokonanego będzie na łaszcze naszey krol.

A iesli swiatkowie przeciwko niego swiatczączy, niebędą slachciczy, ale innego stanu tak tuteczny, iako y postronny, ktorzy poymani w takowym vczynku przeciwko ięmu będą swiatczycz y nieodwoływac, abo zeznania swego ktobie niebędą brac y tak zeydą na gardle skarani, w takowy rzeczy slachcic obwiniony y oskarzony będzie się oczyscial osmnascią swiatkow slachcicow, ktore my sami obierzęmy ze trzech osmnascią, to iest s piącidziesiąt y czterech swiatkow slachcicow, ktorych on, ktory się ma sprawowac, będzie powinięn przed nami stawic w szesc niedziel od dnia skazanego ięmu ku sprawie; ktory iesliby w dowodzie y sprawięniu swym vstał, ma bydz mian za zwyciezonego y pokonanego, y będzie karan winą fałszu; a iesli się sprawi, ma bydz wolęn vczynion od obwinięnia. Ale gdzieby potym o tęn wystepek fałszywy monety rasz się obyczaięm przerzeczonym sprawiwszy, był oskarzon y obwinion y swiadectwy ludzkięmi mieyskiego, chłopskiego albo ktoregokolwiek innego stanu obyczaięm przerzeczonym przekonan, do innego oczyszczęnia swego więcy nięma bydz przypusczon, ale iako fałszerz ma bydz winą słuszną karan y wszystkie dobra iego maią bydz do skarbu obrocone, a głowa iego, zdrowie ma bydz na łaszcze naszey krolewskiey, a pozwany pozwęm naszęm o fałszywą monetę, przed nami ma stanąc, nieodzywaiąc się do powiatu. A iesli na pierwszym roku niestanie, będzie pozwąn wtorym pozwęm, a rok na pierwszym takze y na drugięm pozwie ma mu bydz naznaczon we cztery niedziele od położęnia y wykonania tego pozwu; ktory iesli na wtorym roku niestanie, niech będzie mian za przekonanego, bądz osiadły bądz nieosiadły ma bydz wywołąn s krolestwa a dobra iego do skarbu będą wzięte. A tęn statut ninieyszy ma trwac do zywota naszego.

Złotarzowi, organiscie, puskarzowi, hawtarzowi, malarzowi, sokolnikowi, mastalerzowi, krawcowi, hawtarce, kobiernikowi, tym wszystkięm głowsczyzny po trzydziestu kop groszy lith. a nawiąski po trzy ruble gr. a zonom ich sowito. O tęm patrz w rozd. 12, arti. 3.

Moneta tak w Polscze iako y w Litwie ma bydz za spolną radą *uniformis et aequalis in pondere et grano et numero praeciarum* (*s*) *et inscriptione moneta*. O tym patrz w rozd. *in przywilkio Vnionis anno Domini 1569*.

W rękopisie Czaplickiego w artykule tym, wierszu czwartym od końca, wyraz »ognięm« jest opusczony.

14. (Dodatki do artykułu XIV).

Za slachcica we czternascie lat z licęm przywiedzionego, rodzicy iego płacic muszą skodę przeszęn vczynioną. O tym patrz w rozd. 14, arti. 8.

Dzieci za oyca cierpią, gdy się tycze obrązęnia maiestatu krol. albo y R. P. O tym patrz w rozd. 1 arti. 3 y 6 y 11.

Pan za sługę cierpiec musi, gdyby sługa broniąc pana swego, czo vczyniel. O tem patrz w rozd. 11, arti. 29.

Pan za sługę cierpi, gdyby z domu iego bądz wiadomie abo niewiadomie co się takowego komu szkody stało. O tym patrz w rozd. 11, arti. 20.

Pan tesz cierpi za sługę, gdy sługi albo ludzie iakie przes służby w domu swoym przechowywał, od ktorychby się w sąsiectwie albo komukolwiek morderstwa albo szkody iakie działy, chociaby ięmu niebyły przyporuczęni, takowych on ku prawu stanowic powinięn; a iesliby niepostawieł, sam za nie cierpi a sobie winnych szukac. O tęm patrz w rozd. 14, art. 23.

Pan za sługę cierpi, iesliby przes zapowiec sługę gwałtownika domowego albo męzoboycę, a zwłaszcza gdyby przysiądz niechciał, ysz tęn sługa krom wiadomosci y dozwolęnia iego to vczyniel a nieumyslnie s tey poruk wypusczon był. O tym patrz w rozd. 11, arti. 30.

Sługa za panęm ani przeciwko panu swiatczyc nięmoze. O tym patrz w rozd. 4, arti. 53.

Pan sługę poymac w rozd. 11, arti. 29, a nietylko, ale y na gardle onego karac moze. O thym patrz w rozd. 3, arti. 8, tylko o poczciwosci.

Pan niechceli za sługi cierpiec, s tego dwoyga iedno musi vczynic, albo ządaiącemu sprawiedliwosc z nich nieodwłoczną vczynic, w rozd. 11, arti. 29 y w rozd. 3 arti. 8, albo ie ku prawu stawic w rozd. 11 arti. 30, y w rozd. 14, arti. 23, albo więc onych ku zastępmpowi czasu prawa sposobic, w rozd. 4, arti. 31.

15. (Dodatki do artykułu XV).

Tęmu artikułowi podobnego prawa patrz wyszey w rozdziale 1, arti. 1 y 17, 3.

Cudzozięmcowi tak przy bytnosci iako w niebytnosci krola Iego Msci, gdyby w ktorym miescie albo pod ktoręm vrzędęm stał się iaki gwałt,

boy, rozboy y zranięnie abo odięcie maiętnosci, tedy obwiniony w tych rzeczach bez pozwu y bez rokow, nieprzewlaczaiąc niczym, powinięn się vsprawiedliwic za zakazęm tylko przed nami, przed woiewodami y vrzędnikami naszęmi, zamkowęmi y dwornęmi. O tym patrz w rozd. 4, art. 18.

Krol Iego Msc slubuie, ysz wszystkięm kozdego stanu zarowną sprawiedliwosc czynic ma bez odwloki, a od prawa przesudow zadnych brac nięma, takze y panowie Rada, y nięma tesz stac y zyczliwszy bydz iedny stronie, nizli drugi. O tęm patrz w rozd. 3, arti. 39.

Gdyby kto z inszy zięmie albo cudzozięmiec albo ktoszkolwiek nieosiadly, przyiachawszy pod vrząd do miasta naszego, vczyniel tam komu gwalt, boy, rany y szkody, iakiszkolwiek zbytek, tedy tamze na onym vrzędzie zamkowym a niegdzieindzi sądzon bydz ma, y odprawa na nięm vczyniona. O tym patrz w rozd. 4, arti. 19.

Ius commune tam rei quam indigenis aequaliter imperat.

Iura communia et constitutiones publice non vnum sed communem populum efficiunt.

16. (Dodatek do artykulu XVI).

Temusz podobnego prawa patrz w Statucie starym, w roz. 1, arti. 7.

O komisarzach hospodarskiech, w ktorych rzeczach maią bydz dawani. O tęm patrz w rozd. 4, art. 58. Quod nullius est, naturali ratione conceditur ocupanti.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu pierwszym, po wyrazie »vprosiel,« dodaje »albo bez daniny pobral,« a w wierszu ósmym po wyrazach »albo kazdą zięmię« dodaje »ziemiami.«

17. (Dodatki do artykulu XVII).

Artikul tęn za osmnasty w ynszych statuciech polozony, ale w tym do sietmnastego iest przylozony.

Wszyscy w tym panstwie naszym, w. x. Lith. iednęm prawęm sądzęni bydz maią. Tęmusz podobnego prawa patrz w rozd. 1, arti. 1 y 15.

Ktoby wiele za malo prosiel, albo przy daninie więcy, nizby mu nalezalo, w krolewszczyznie zabral, czym takowy bywa karan. O tym patrz w rozd. 1, arti. 16.

O rzecz zięmną albo o grunty slacheckie strony granic iakie prawo y przes kogo odprawowano y konczono bywa. O tym patrz w rozd. 4, arti. 20 y w rozd. 9 wszystek roszdzial.

Miedzy starostą, powiatęm a slachcicęm iakie granice bywaią y ktorym obyczaięm konczyc się maią. O tem patrz w rozd. 9, arti. 8.

Wszyscy obwatele w. x. Lith. tak duchowni y swietczy wielkiego y malego vrzędu na seymie walnym Bielskięm w iedno a rowne prawo, w iednakiey a nieynakszy sąd, takze moc y wladnosc y postępmpki sądowe w posluszęnstwo y porządek vrzędow teras nowo na sąd wybranych y wy-

sadzonych s postepki swymi poddali się y poddaią y przyieli to na się wiecznęmi czasy, tęmu dosyc czynic obieczali, iako w tęm statucie z uchwały wszystkiech opisano y dołozono iest. O tym patrz w przywileiu Bielskięm w roku 1564 vchwalonym.

Podobna vstawa s przywileiow Kiiowskiego, Wołynskiego przy restitutiey w Lublinie roku 1569.

Osobliwie tesz to tym przerzeczonym Panom Radom naszym duchownym y swieczkięm, xiązętom, panom, vrzędnikom zięmskięm, ślachcie y wszystkięmu ryczerstwu zięmie Wołynskiey y poddanym ich zostawuięmy, ysz wszelakie sprawy ich tak v sądow zięmskiech y grodzkiech, iako tesz za appellatiami na sąd nasz krolewskiey przypadaiące sprawy s Pany Radami naszęmi koronnęmi sądzic y odprawowac mamy y powinni będziemy Statutęm Litewskięm przes nas im dzierzec poprzysiezonym, ktorym wczale zostawuięmy takze constitucie, vchwały, recesy seymowe w mocy zostawuięmy.

Tegosz przywileiu Wołynskiego zwysz pomienionego.

Wszysczy xiązęta woiewodztwa Wołynskiego w rzeczach sądowych y prawnych zarowno slachtą oney Wołynskiey zięmie w powieciech swych na mieyscach zwykłych, biorąc listy, pozwy od vrzędnikow na to wyszadzonych, pozywac, y sami pozwani będąc przed sądęm naszym grodzkięm y zięmskięm sprawowac y sądzic się maią y będą powinni.

S przywileiu Bielskiego.

Dawne a przeszłe rzeczy, roznice y doległosci wszelakiego stanu maią bydz sądzone y rosprawowane przes te sędzie nowe powiatowe wedle starego Statutu y obyczaiu prawa, a tęn nowy Statut y artykuły iego niebędą miec moczy w ludnosci v zadnego sądu sprawy rzeczy przeszlech a sprawiedliwosci ludzkiech wedle pierwszego Statutu y biegu prawa pospolitego słusznie obwarowanych y opatrzonych kaszowac y kazic.

Rekopis Czaplickiego w artykulę tym w wierszu trzecim od dołu po wyrazach »w tey rzeczy« dodaje »ziemnej« a w wierszu przedostatnim po wyrazach »w. x. Lith.« dodaje »takze iednym prawem, iako i poddani nasi.«

18. (Dodatki do artykułu XVIII).

Podobne prawo.

Rok graniczny zadną inną przyczyną odłozon bydz nięmoze, iedno moręm, seymęm walnym, słuzbą krol. Iego Msci, to iest poselstwęm albo woyną a niemocą prawdziwą. O tym patrz w rozd. 9, art. 2.

Tęmusz podobne.

Przed podkomorzęm o granice ięst rok zawity, a wszakże gdyby ktora strona na tęnze czas y rok abo chorobą prawdziwą złozoną była abo ynszą wiethszą sprawą przed inszym vrzędęm miała, tedy s tych przyczyn ma bydz wolna od tego roku; a wszakże o chorobię swoięy, ięsli się przed rokięm przyda, ma wczas vrzedowi podkomorzego y stronie oznaymic, aby tego roku niepilnowano, a podkomorzy powinięn będzie rok na ynszy czas przełozyc. Za ktorym przelozęnięm na drugięm roku strona, ktora na roku niestała, powinna będzie napierwey podle Statutu sumnięnięm y przysięgą swoią prawdzywy choroby dowiesc a potym stroną przeciwną rosprawę sądową nakoniec przyiąc. A koło wiethszy sprawy, ktorąby przed ynszym vrzędęm miał, ma dowodzic swiadectwęm. Na rokach ziemskiech moze sobie odłozyc rok chorobą, posługą kro. Iego Msci abo zięmską, seymęm walnym y powietrzęm morowęm. O tym patrz w rozd. 4, arti. 13 y 27.

O lisciech prawu pospolitemu przeciwnych.

A gdzie co odzierzano wyszło iakięmzekolwiek obyczaięm s kancelaryiey naszey przeciw tęmu Statutowi, to sprawą y sądu sprawiedliwego przes nas y potomki nasze za radą Rad naszych w. x. Lith. na stronę odłozono y w niwecz obrocono bydz ma. A przeto przywileiow tak w pospolitosci iako y kozdęmu z osobna nięmamy ani bedzięm mogli dawac przeciw tęmu Statutowi y artikułow (s) w nim opisanym; a ktoreby przedtym y potym wysli s kancelaryiey naszey po wydaniu tego Statutu, od nas przes kogoszkolwiek odzierzano były, takowych my y potomkowie naszey dzierzec niechczęm, ale z sprawą y z sądu kaszowac y w niwecz obracac będzięm.

Listy przeciwko prawu pospolitęmu są przeciwne y niewazne. Gdyby kto otrzymawszy przywiliey na imięnie iakie albo zapis od kogo, a tego w dzierzęniu y w uzywaniu niebył do dziesiąci lath, tedy przywiley zapis takowy po wysciu dziesiąciu lath zadny mocy nięma. O tym patrz w rozd. 1 arti. 29, y w rozd. 3, arti. 38.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, a zwłaszcza strony wiecznosci, gdy na vrzędzie oczewiscie wyznane abo do zięmstwa przed wyscięm roku przeniesione niebędą. O tym patrz w rod. 7, arti 1 y 2 y 3, y w poprawie Brzesckiey y arti. iednym za cztery.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, gdyby kto co komu zapisał, co ieszcze sąm w reku nięmiał, tylkoby się tego sąm spatkięm spodziewał. O tym patrz w rozd. 7, arti. 5.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, gdyby kto zęnie swey dawszy list wianowny, onego oczewiscie na vrzędzie niewyznał. O tęm patrz w roz. 5, arti. 1 y 16.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, ktoreby według obyczaiu prawa pospolitego sprawione niebyły. O tym patrz w rozd. 7, arti. 7 y 24.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, ktoreby w sobie poslednięyszą datę miały. O tęm patrz w rozd. 1, arti. 28 y w rozd. 7 arti. 6 y 9.

Listy prawu pospolitęmu przeciwne są, ktoby w głod siebie albo syna abo tesz ktorego człowieka wolnego w niewolą zaprzędał y listy na to dał. O tym patrz w rozd. 12, arti. 11.

O tymze, co w tym osmnastym artikule stoiey, patrz w Statucie starym rozd. 1, arti. 9.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu piątym od końca, po wyrazach »Rad naszych« dodaje »maią isc,« zaś w wierszu czwartym od końca po wyrazach »niemocęn był« dodaje »tedy ten, ktory niestał, ma na drugim roku przysiądz, iż prawdziwie niemocen był,« wreszcie w wierszu trzecim od końca wyrazy »choć zamkowy« przemienione są na »sąd zamkowy.«

19. (Dodatki do artykułu XIX).

O lisciech zarucznych strony niebespieczęnstwa zdrowia czyiego, iako y przes kogo maią bydz dawane. O tęm patrz w rozd. 1 arti. 21, a o lisciech zielaznych w tymze rozd. art. 23.

O lisciech otworzonych podobnego prawa patrz w Statucie starym, w rozd. 1, arti. 10.

Pieczęc woznego w częm y kiedy iest wazna. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 9, a w rozd. 6, arti. 4, a w rozd. 9, arti. 15.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu trzecim od góry, po wyrazach »do zięmianina« dodaje albo ziemianin do ziemianina.«

20. (Dodatek do artykułu XX).

O tym patrz w rozd. 4, arti. 6.

Temusz podobne drugie.

Woznego ktoby zbieł na sprawowaniu vrzędu iego, ma bydz karan iako gwałtownik pokoiu sądowego. O tym patrz w constituciey Warszewski w roku panskięm 1578 vchwalony.

Ktoby na sądzie sędziego, podsętka y pisarza takze w grodzie sromocieł, zbieł, zraniel abo zabieł, takowy z wyroku hospodarskiego ma bydz na gardle karan. O tem w rozd. 4 arti. 40 y 41.

Ktoby się na kogo przed sądęm targnął słowęm, reką pchnął abo vderzeł abo ranieł, okrom yzby w obronie, czym y iako takowy bywa karan. O tęm patrz w rozd. 4, arti. 39.

Dworzanin albo posłaniec Krol. Iego Msci do wwiązywania w ymięnie czyie za dług hospodarski z wyroku hospodarskiego gdy bywa posłan, iako się ma w powinnosci swey zachowac. O tym patrz w rozd. 9, arti. 15.

O powinnosci dworzanskiey abo posłanca hospodarskiego za listy hospodarskięmi, patrz w poprawie Statutu w. x. Lith. constytuciey Warszewskiey o odprawie rzeczy sądzony miasto ruszęnia pospolitego (w) artikule nowym roku 1578 vchwalony.

O drugiey takieyze powinności hospodarskiego posłanca, patrz w constituciey sądow trybunalskiech w. x. Lith. o odprawie takowych sądow w rzeczach osądzonych w Warszawie roku 1581 vchwalony.

21. (Dodatki do artykułu XXI).

W niebythnosci naszey w tutecznym panstwie woiewodowie, starostowie y dzierzawcy sądowi, gdzie xięgi lezą, będą y maią listy zaruczne pod pieczęciami swoięmi slachcie dawac, vwazaiąc, komu iaki s tych dwuch sum zakład ma bydz dawan.

O pochwałce, za ktorąby się skoda onęmu, na kogoby się pochwalono, stała, takze y odpowiedzi na gardło, za ktorąby kto był zabit, o tym patrz w rozd. 11, arti. 11.

O zgwałcęniu y złomaniu gleytu Krol. Iego Msci, patrz w rozdiale 1, arti. 8.

Zyto zapowiedziane, na cudzym gruncie posiane, gdyby mimo zarukę niedoczekawszy prawa ono zyto pozął y zwiozł precz, ma zakład zapłacić y zyto z nawiąską wrocic, y iako wielka zaruka w takowych rzeczach ma bydz pokładana.

O tym patrz w rozd. 9 arti. 13.

O zarukach potocznych za przewodem prawnym przes vrząd pokładanych, patrz w rozd. 4, arti. 49 y 67 y 69.

Potym na seymie Warszewskiem w roku 1578.

W poprawie Statutu w. x. Lith. iest dołozono w artykule nowym miasto ruszęnia pospolitego, iz sędzia albo podsędek zięmski w prawach zięmskiech na odprawę przyiezdzaiące, z osobami swymi sowito zarukę pokładac maią. A o tym patrz w rozd. 4, arti, 67.

O powinnosci starosty sądowego y vrzędu iego, patrz w rozdziale 1, arti. 21 y 25 y 26 y arti. 30, y w rozd. 4, arti. 19 y 20.

Tesz starostowie y inszy vrzędnicy tego przestrzegac maią, aby do zięmie nieprzyiacielskich wszelakie bronie, zielaza, rusnice, kos, nozow, strzał y innych przypraw woięnnych nieprzepuszczali y posłom ych nieprzedawali; a ktoby się tego wazył, gardłęm ma bydz karan. O tym patrz w rozd. 3, arti. ostatnim.

O lisciech zielaznych, komu iako maią bydz dawane, patrz w rozd. I, arti. 23.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, wierszu piątym z góry po wyrazie »groszy« dodaje »a naywięcey 2000 kop;« zaś w wierszu trzecim od końca, miasto »y dzierzawcy sądowi« kładzie »y dzierzawcy sędziowie.«

22. (Dodàtki do artykułu XXII).

O odpowiednikach y rękoimstwie.

Na odpowiednika swego kazdy powinięn na vrządzie protęstatią vczynic, a potęm iey przypozwac, ktory gdy nan trzęma swiatkami dowiedzie, tedy tak osiadły iako nieosiadły dla lepszego bespieczęnstwa ma bydz dan za dobre rękoimstwo ludziom osiadłym szlachcie. O tym patrz w rozdiale 11, arti. 11.

Za taką pochwałką gdyby tego zabito, na kogoby się pochwalono, takowego porucznikі maią przed vrzędem postawic a strona załobliwa samotrzec slachtą iesli go przysięze, takowy ma bydz gardlęm karan, a głowszczyzna ma bydz z ymięnia płacona. O tym patrz w rozd. 11 arti. 11.

A iesliby ci rekoymi tego po kięm ręczeli, przed prawęm niepostanowili, tedy maią sami krewnym głowszczyznę płacic a w wiezięniu tak długo siedziec, az ten po kięm ręczeli, przyiachawszy s takowego obwinięnia się wyprawieli, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 11.

Odpowiednik pozwany gdyby rękoiemstwa o tę pochwałkę dac nięchciał, tedy vrząt takowego ma dac do więzięnia zamkowego y do tego czasu ma siedziec asz rekoimstwo da; o tym patrz w rozd. 11, art. 11.

Za pochwałką gdyby się komu iaka szkoda stała, dom spalono, dwor, gumno, albo zboze złozone, o tym patrz w rozd. 11, art. 11.

Rekoymowie gdyby takowego, za kogo ręczeli do prawa niepostanowieli, tedy sami dług ten powinni są płacic; o tym patrz w rozdiale 1, arti. 23.

Wdowa zostawszy na wdowiem stolcu po męzu, gdyby się chciała dziecmi swemi opiekać, tedy iesliby nię miała osiadłosci dobry abo wiana od męza zapisanego, tedy ma dac po sobie rekoimstwo ludzi dobrych, osiadłych, a takowa ku opiece ma byc przypuszczona, o tym patrz w rozd. 5, arti. 10.

Dzieci lath niedorosli odpowiedac powinni v prawa, gdyby ociec ich rzekł komu o iakąkolwiek rzecz, a o tę by porukę ieszcze za zywota swego był przypozwan do prawa; o tym patrz w rozd. 6, art. 8.

Vczesnik za vczesnika swego w czudzy ziemi będącego pozwanemu v prawa obręczyc y zapisac się moze; o tym patrz w rozd. 4, arti. 48.

Nieosiadły gdyby kogo naganieł w slachectwie, do onego czasu nisz on slachectwa swego nie wyprawi, ma bydz dan za porękę; o tym patrz w rozd. 11, art. 14.

Osiadły nieosiadłemu v prawa niepowinien odpowiadac aszby się tesz osiadły poręczył i obwiązał iemu zwłaszcza gdzie idzie o iednę rzecz, tak ze v onego sądu odpowiadac y usprawiedliwic się ma nie biorąc się do powiatu swego; o tym patrz w rozd. 4, arti. 26.

V rekoimstwa wszelakie do zięmstwa pozywaią, iest o to rok zawity; o tym patrz w rozd. 4, arti. 22.

Nieosiadły przesądzony na ruchomym imieniu, a w niedostatku imienia na samy osobie odprawa ma byc czyniona; o tym patrz w rozd. 6 arti. 12 y arti. 9 y 6.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, w wierszu piątym od góry, po wyrazie »przed prawęm,« dodaje »gdziebykolwiek przed ktorym vrzędem to się działo.«

(Dodatek do artykułu XXIII).

Zwyczay prawa koronnego około rekoimstwa.

Kazimierz in Wyslica Anno Domini 1368 Feb. 29. Mikołay Macieiowi pozyczeł dziesiąciu grzywien, za ktore Maciey dał Wawrzynca rekoymię; a po kielku dni ten Maciey dłuznik tęmu Mikołaiowi ktory pozyczeł, w niebytnosci Wawrzynca rekoymie te piniądze zapłacił y iako był powinien wrocic za czasem. Potym przerzeczony Mikołay, ktory piniędzy był pozyczeł, pociągnął Wawrzynca rękoymie do Sądu y prawa, a ysz tenze rekoymia v Sądu twierdziel ysz przerzeczone piniądze przez Macieia dłuznika były zapłacone, my w takowy rzeczy skazuiemy a to przes Wawrzynca było dowiedziono, ysz się zapłata stała.

S tegosz Statutu podobna tęmu ustawa.

Dłuznik gdyby parł długu rekoymia, ktory zan ręczył, bliszszy go swiatki pokonac, iesli długu będzie dwadziescia groszy więc tedy samemu, a iesli czterydziesci samowtorymu, a iesli wiethsza suma pieniędzy, tedy samotrzecięmu rekoymia własnęmi przysięgami potwierdza ten dług, za ktory ręczono.

S tegosz Statutu Coronnego podobna ustawa.

Iesli ten, za kogo reczono niezapłaci, maiętnosc dłuznika, za coby stał dług przes rekoymie niech będzie prawnie wzieta y dana temu, ktoremu dąc dług powinien.

S tegosz Statutu o rękoimstwié słownie uczynione. Zygmunt w Krakowie 1540.

Ustawuięmy, aby takowe rękoimstwa słownie uczynione za rzeczy abo za sumy y za umowy ktorekolwiek niedłuzy miały moc, iedno przes iedęn rok y szesc niedziel, w ktorym czasie takowe rekoymstwo przes onesz rekoymie do xiąk Grodzkiech, Ziemskiech albo nąszych krolewskiech niech będą wpisane, a tesz przed nami zeznane. Abowiem tak wpisane otrzymaią moc własnosci wedle zwyczaiu ziem prawa o rekoimstwie wszelakim, patrz wyszey w rozd. I, arti. 22.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu trzecim od góry, po wyrazach »w długi wpadli« dodaie »ale tym mamy dawac takowe listy, ktore w długi przyszli.«

(Dodatki do artykulu XXIV).

Sądy pocziwosci.

Nikomu nienalesą inszęmu tylko krolowi Iegomosci y za Radą iego na Seymie, o tym patrz w rozd. 1, arti. 4 y 15 y w temze 24, a w rozd. 3, arti. 8, 39.

V Sądu ziemskiego albo Grodzkiego gdyby się co miedzy stronami prawuięcęmi się pocziwosci dotykalo, Sąd ma obiema stronom rok przed nami Hospodar. ku staniu zlozyc y przes wypis vrzędowi nam Hospodar. oznaymic, na ktory rok zlozony obiedwie stronie przes zadnych pozwow maią się przed nami Hospodaręm stanowic, o tym patrz w rozd. 4, art. 43.

Temusz drugie podobne.

Gdzieby w prawach pocciwosci się dotykaiączych do Sądu czo takowego (się) przytoczylo, tedy on Sąd tego dostatecznie wysluchawszy y stronom na pismie dawszy ku skazaniu Exequciey do nas Hospodara na Seym walny odeslac ma, o tym patrz w poprawie statutu w. x. Litew. w Constituciey Warszewskiey Anno 1528 uchwalony, w poprawie arti. 2, rozd. I.

S Constituciey Coronnych nowych Sądowych Warszawskich w roku 1564 uchwalonych.

Ktobykolwiek będąc wywolany, a czci albo maietnosci niebyl odsądzony, a takowe wywolanie przes osm miesięcy niosl na sobie, niemaiąc podniesięnia wywolania swego, za ktoręmby o zly przewod prawa nieczyniel, będzie powinięn starosta, pod ktorym wywolaniec maiętnosc swą ma, za okazaniem decretu autęntice przes stronę decret takowy przeyrzec, a gdzieby podlug daty decretu tęn czas, iako supra expressum est, wyszedl, ad bona iure victi ziachac, one w disposicią wziąc, y dzierzec tak dlugo, asz on wywolany abo kto od niego stronie dosyc vczyni, pod ktorym dosyc vczynięnięm powinięn on Starosta imięnie puscic stronie wnet in instanti, a poki Starosta będzie dzierzal maią pozytki isc na budowanie zamku iego dzierzawy, y z nich powinięn będzie przed nami rachunek vczynic, a my potym reuisory mamy slac, iesli wybudowanie respondet expęnsis et nihilominus Starosta sub pęna trecęntarum marcarum starac się maią, iakoby takowego wywolanca poymal y wsadziel, ktorego gardlo in gratia nostra; a to się rozumie in banicionibus criminalibus. A in ciuilibus wedla Statutu dawnego, a processu iuris opisanego.

Wywolanie o co, kiedy y ktorym sposobęm bywa y przeciw komu wynoszone, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 20 y 19 y 39.

Wywolanca gdy kto zabiie, za to nic nie pokutuie, patrz w roz. 11, art. 4. Wywolanca vkrzywdzony na ktorymkolwiek vrzędzie poscignąwszy moze onego vrzędownie poymac y na gardle skarac, o tym patrz w roz. 11, art. 4.

Ktoby ludzie podeyrzane, złoczyncc, rozboyniki, iawne wywołance w domu abo w ymięniu swoym maiąc o niech wiadomosc przechowywał, y iem ktorą radę abo pomoc dawał y vczynieł, a toby na niego słusznym dowodem było przewiedziono, tedy takowy ma byc gardlęm karan iako y on złoczynca, ktorego on w domu przechowywał, a dowod nie ynakszy na tego ma byc, iedno iako na samego złoczyncę, o tym patrz w rozd. 11, arti. 5.

Ostatka o wywołaniu y wywolancach patrz nizey w rozd. 4, po arti. 20 w przydatkach.

Rękopis Czaplickiego podaje w tym artykule tylko nieznaczne odmianki, mianowicie w wierszu pierwszym od góry zamiast »obieczuięm« kładzie »vstawuiem,« zaś w wierszu czwartym zamiast »cztery roki« kładzie »czterykroc,« w wierszu piątym zamiast »przes się« kładzie »przecie«, w wierszu siódmym zamiast »v sądu« kładzie »rozsądku,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »y woynie się y stronie« kładzie poprawniej: »woyną się stronie.«

(Dodatki do artykułu XXV).

O wolnosci napierwy slachty w. x. Lith. s przywileiu Iagiełow w chorobie (s) roku 1413.

Aby stałosci tym się lepi cwiczeli, a yzeby s cnoty w cnotę postępowali, iarzmo niewoli, w ktory do tego czasu byli zamatani y związani, z szyie ich składaiąc y rozwięzuiąc z rodzony nam szczodrobliwosci y łaskiey wolnosci ięm y swobody, exemptie y przywileie, ktore zwykły byc dawane ludziom powszechny wiary, daiemy y uzyczamy.

Temusz podobna vstawa s tego przywileiu Horodelskiego Anno 1413.

Takze Pany slachtę y Boiarze zięm naszych Lith. darowiznach przywileiow w dozwolęniach ich przes nas danych, vdzielonych, gdy telko będą powszechni wiary y Rzymskiemu Kosciołowi poddani y ktorym są wydane herby, niech się z niech weselą vczesnicy będą, y ich uzywaią tak iako Panowie y slachta Krolestwa Polskiego swych uzywaią y z nich się weselą.

Do tego s tegosz przywileiu Horodelskiego.

Tez przerzeczonych wolnosci y przywileiow y takowych łask tylko oni Panowie y slachta ziemie Lith. maią uzywac, z nich się weselic, ktorym są dane herby slachty krolestwa Polskiego y ktory są krzescianski wiary y poddani Kosciołowi Rzymskięmu.

Wszyscy ludzie ciachli poddani ksiązęcy Panow chorągiewnych slachty y Boiar mosty poprawiac y nowe na starych mieyscach zwyczaynych budowac są y będą powinni, o tym patrz w rozd. 3, arti. 24.

O wolnosci slachecki patrz nizey w rozd. I, arti. 26 y nizey trzecięm arti. 26.

O mytach o czlach s Constituciey Warszewskiey Anno 1578 vchwalony.

Myta czla tak wodne, zięmne, grobelne y insze wszelakie, ktore są przeciwko prawu dane, y ktore po statucie Kazimierza Iagiela są per subditos Regni otrzymane, takze targowe, lokciowe, aby byly skazone zniesione podlug Constituciey pierwszych, a gdzieby byly potrzebne nowe, y potrzebowaly naprawy dla przyiazdow, iako na rzekach, blotach y iezierzyskach, na mieyscach nieprzebytych, takowe zostac maią według vznania Reuisorow, ktore są reuidowane, a ktore nie są, aby tego roku powinni ie byli obiachac y zrewidowac Podkomorzowie, Chorązowie, Woyscy w swoich woiewodztwach, a nisli na rewidowanie wyiadą, w powietnych a glownych mieyscach maią te publikowac cztery niedzieli przed wyiazdęm swym, aby kazdy stawieł się przed nięmi z listy swymi na clo nadanymi, a potym na Seym przysli recognicie swoie na takie cla, ktoreby byly potrzebne, co vczynic powinni sub priuatione oficii sui; a Constitucią krola Zygmunta o czlech grobelnych y innych takowych rzeczach Roku 1538 vczynioną extęnduięmi do wszech ktorekolwiek stanu ludzi, ktorykolwiek vocatij, ktorzyby czlo od kogo, co go niewinięn, brali, takze tesz tym, ktorzyby przysięgę y na czla a niz iest w statucie Alexandrowym Anni 154 (s) opisaną wyciągali, abo kogo do iterowania iey gdy raz przed vrzędęm vczyniona będzie, przywodziely; s ktorych ma byc karan kazdy winą stą grzywien cittatus coram quouis oficio vel iudicio iuxta praedictam Constitutionem Sygismundi Reis Anni 1538. A przysięga nie inaksza ma byc czyniona, iedno iako iest opisana z statutu Alexandri Petricowie anno 154 (s) okrom prawa y zwyczaiu czla pogranicznego, ktorego przysięgę na granicy zachowuięmy.

Czla stare y nowe w Koronie y we wszystkich iey panstwach od zboz szlacheckiech zwlaszcza od ktorych szlachcic abo sluga przysięgę vczyni, pod winą stą grzywien brane byc y do powtorzenia przysięgi przywodzęni byc maią, o ktorą gdzie kto chce pozwac, wolno, o tym patrz w Constitu. warszews. anno 1581.

W artykule tym ma rękopis Czaplickiego następujące odmianki ważniejsze: w wierszu 17 od góry zamiast »co nalezy« kładzie poprawniej »co nalozy«, w wierszu 19 po wyrazie »drogi« dodaie »nowe«, w wierszu 32 zamiast »praznikow« kładzie »iarmarku«, w wierszu 33 zamiast »wymilac« kładzie »wymyslac,« wreszcie zamiast trzech ostatnich wierszy od »maią doglądac« do »byly zostawowane« kładzie »ma dopatrzyc myt, aby przechody sluszne krom zawodu byli zastosowani.«

Artykuł XXVI. (Ciąg dalszy).

Wszyscy pospołu ludzie ciachli, wszyscy poddani ksiązęcy Panow, Horągiewnych, slachtę, Boiar y mieszczan ty ziemie w. x. Lith. od kazdego płacęnia podatku y dani Sierzepszczyzny y Dziakla y od wszystkiech brzęmion powoznych, ktore podwodami zowią, od wozęnia kamięnia, drzewa albo drew ku palęniu czegły albo wapna na zamki nasze, od koszenia siana y wszelaki strazy y łowowi od inszych robot wyięci byli, wymuiemy ich y wyzwalamy wiecznęmi czasy kromia starodawnego obyczaiu, iako podwod, ktoby przedtym dawał y podymowanie Staciey na staniech, na mieysczach zwyczaynych nam Hospodaru, Posłom y goncom naszym, tak tez mosty poprawiac, y nowe na starych mieyscach zwyczaynych budowac, zamkow starych poprawiac, tak y na tych starych mieysczach dzielnice swoie znowu budowac y posłom podeymowac, to według starego obyczaiu w całosci zostawuiemy, o tym patrz w rozd. 3, arti. 24.

W tym artykule czyni rękopis Czaplickiego następujące odmianki tekstu, mianowicie w wierszu trzecim od góry zamiast ustępu »na targach« aż do »y wodą«, kładzie »na drogach to iest suchim lądem y wodnym, na targach y mosciech« zaś w wierszu 4 od dołu zamiast »a bez myt nieprzepuszczęni byc« kładzie poprawniej »a bezmytnie przepuszczone byc.«

(Dodatki do artykułu XXVI).

Temusz podobna vstawa z recessu spolnego seymu Warszewskiego 1564.

Rady polskie y Litewskie między sobą na Seymie spolnie tak postanowieli, aby tak w Polscze iako y w Litwie wszystkie czła y myta, tak zięmskie iako y wodne iakięmkolwiek imięnięm nazwane, tak krola Iegomosci iako y slacheckie, Duchowne y miesckie zniesione były a yzby zadnego czła y myta niebrano na potym wiecznych czasow od Duchownych y swieckiech ludzi slacheckiego stanu y od ich poddanych, od rzeczy ktorykolwiek własny roboty y wychowania, niezakrywaiąc myt kupieckiech ani się zmawiaiąc s kupcy ku szkodzie a zataianiu czeł, zdawna zwykłych krolewskiech, tak w Polscze, iako y w Litwie.

Takie drugie prawo s przywileiu w. x. Lith. w Lublinie przy vniey danego anno 1569.

Czła, myta wszystkie w Polscze y w Litwie zięmskie y wodne iakięmkolwiek imięnięm nazwana, tak krolewskie iako slacheckie, Duchowne y miesckie krol Iegomosc znosic raczy, izby iusz ex nunc zadnemu cła niebrano na potym wiecznych czasow, od Duchownych y od swieczkiech ludzi slacheckiego stanu y od ich poddanych, od rzeczy ktorykolwiek własny roboty y wychowania, niezabawiaiąc myth kupieckiech ani się zmawiaiąc s kupcy ku szkodzie y zataianiu czeł dawno zwykłych krolewskiech, tak w Polscze iako w Litwie.

Temusz podobne prawo s przywileiu woiewodztwa Wołynskiego przy restitutiey na Seymie w Lublinie danego 1569.

A izby cisz obwatele tey przerzeczony ziemie, to iest woiewodztwa wołynskiego y Braczławskiego, rady nasze Duchowne y swieckie, Xiążęta, Panięta, Slachta, Ryczerstwo, takze y Duchowne Stany, Rzymskiego y Grodzkiego (s)zakonu, obfitą łaskę naszę poznali, postanawiamy, isz ich grody, zamki, miasta, osiadłosci, miasteczka, wsi, ze wszystkięmi y kazdemi ich z osobna poddanęmi przerzeczonymi tey ziemie od wszystkiech podatkow, w ktorych przedtym y terasz byli, takze od placęnia wszelakiech poborow, myt, albo cel, takze robięnia y poprawięnia zamkow y mostow naszych według przywileiow y wolnosci Coronnych wolnęmi czynięmy, takiesz w tey mierze ich czynięmy koronnymi obwatelmi, porownalismy y porownami y onych wszystkiech wolnosci, swobot y zawołania korony Polskiey vczesniki vczynieliśmy y bydz nayduięmy, tylko dwa grosza zwykły monety Polskiey z iedney osiadły włoki, gdzie są pomierne abo gdzie nie masz włok, grosz z iednego dymu, takze z iednego dymu osiadłego nam y potomkom naszym dla wyznania zwierzchnosci naszey Hospodarski sobie zostawuięmy, a Boiarowie Putni, ktorzy woynę służą, po groszu podymnego placic maią a zagrodnicy od tego są y maią byc wolni.

Constitucia tęmusz podobna przy koronaciey krola Stephana w Krakowie vchwalona Anno 1576 woiewodztwu wołynskięmu.

Tesz my tego pozwalamy, aby z nich niebrano myt, czel, mostowego, grobelnego od ich własnych rzeczy, ktore nię na przekup, ale ku swey potrzebie będą obracane od czego ich praesęntes wolnęmi czynięmy, tak iako insży obwatele są wolni, a w tęm czelnieyszy (s) maią się zachowac wedle Statutu Coronnego.

Woiewodztwa wołynskie, kiiowskie, braczławskie do wolnosci Coronnych są przypusszczęni w Lublinie Anno 1569.

Wszystkiech stanow obwatelow ziemie tey przypuszczamy, to iest Wołynskiego y Braczławskiego kozdego podle powołania swego stanu dostoinstwa y obescia wsystkiech przywileiow wolnosci, swobot krolestwa Polskiego, tak iako inni wszyscy obwatele korony Polski za rowno vzywac znayduięmy y czynięmy iako się iuz tego wszystkiego społecznie miec vzywac, y s tego się weselic na wieczne czasy oni y ich potomkowie maią y będą.

Temze wolnosciom rowny wolnosci patrz w przywileiu woiewodztwa kiiowskiego przy restituciey w Lublinie dany Anno 1569.

Slachta Braczławska y poddani ich wolni są przedawac miody prasne komu będą chciec, a nięmaią bydz przymuszęni ku przedawaniu miedow żydom, o tym patrz w constituciey Lubelski 1569.

A isz Constitucia restitucionis woiewodztwa wołynskiego na Statut Coronny vkazuie, według ktorego czelnicy y mytnicy zachowacby się mieli i dla tegosz o celnikach, o mytnikach tey vstawy Statutu Coronnego wpisane słusznie byc mogą dla tego, ysz niekazdy Statutu Coronnego miec przy sobie albo y mięniąc tak łaczno znalesc moze, gdyby się co przeciwnego wolnosciom ich od mytnikow przytrafieło.

Sprawcy Duchownych y Slacheczcy na ziemskiech y wodnych mytach przysięgac będą, ysz rzeczy niekupione ale własny roboty y domowe wiozą y wynoszą a tym sposobem myta płacic niebędą. Zboza y drzewa abo inne kupie wodą spuszczaiące niemni płacic powinni, są myta iedno iako się płacą. Płacą ci, ktorzy po zięmi wozą y tak ci iako y owi przysięgę czynic będą na myciech ysz rzeczy y kupione są kupione dla zysku przes nie z własny maiętnosci zebrane, od ktorych własnych niech będzie wolny kazdy Duchowny y swiecki choc ziemią choc wodą, kupie własny swoiey roboty abo domowe powiezie, abo więc vstawy czeł a myth tak nowe iako y stare na kupie tylko tak slachcice, iako y chłopowice, Duchowne iako y swieckie sciągac się maią, a te przysięgi sprawce wozow abo ludzi albo plitow y czołnow będą czynic w niebytnosci Panow swoych.

Temusz podobne prawo s Statutu Coronnego.

Vstawuiemy aby tęn, ktory wiezie zboze, sam abo factor iego przysięgał, ysz płynie ze zbozem własny roboty, a tego pilnowac maią Celnicy pod winą naszą Hospodarską. Zygmunt w Krakowie 1510, Fol. 10.

Taki drugi Statuth.

Vstawuięmy aby Slachta od obor y rzeczy własny y domowy roboty na zbyt nie była powinna ku płacęniu zadnych czeł, to tylko opatrzywszy, aby chytrosci y zdrada zadnęmu w tey mierze niebyła pomocna.

Zygmunt August o tęmze stanowi.

Vstawuięmy, iz czła nowego granicznego płacic nam winni niebędą od tego czasu stan Ryczerski y Duchowny od wołow, ktoreby się w domach ich uchowały abo chociasz kupne tylko yzby zbozem ich karmione były, na co sami abo sprawcy ich, ktorzy takowe woły pozoną, na komorach przysięgę powinni czynic będą, aby w tym oszukanie iakie nie było, tak iako się na wodnym czle slachta zachowywa przes sprawce albo sługi, tak ze tesz y powołowscyznie ma byc rozumiano.

O przysiędze na człach.

Czelnicy, mytnicy abo ich pisarze na wodach będący nię maią od slachty abo słuzebnikow ich wyciągac nie zwykli przysięgi iedno tylko iako statut vczy, to iest ysz to zboze iest iego własny roboty a nieprzekupne,

tosz y o czelnikach, czo od wolow biorą myto ma byc rozumiano, iz swoięm zbozęm wychwal; toz się ma rozumiec y o desnych towarzech.

Ras przysięgłego listom niech wierzą.

Niechcąc aby byli obciązęni poddani naszey przysięgami niepotrzebnemi, ktoremi tesz imię Zbawiciela naszego nieiako byłoby nieuczczone, gdy na kazdych człach wodnych wodą iadących byli przymuszęni przysięgac, yz te rzeczy y kupie, ktore spuszczali wodą, ich własny roboty są, skazalismy y vstawieli za prozbą y radą rad y posłow ziętnie krolestwa Polskiego naszego, iz gdy tęn, ktory z rzeczami y kupiami płynie abo iego sługa slachcic przysięze na pierwszym czle głownym, ysz rzeczy y kupie Pana iego są, a tey przysięgi swey list oznaymuiący pod tytułęm y pieczęcią s ksiąg onego vrzędu gdzie przysiągł pokaze, tedy iusz na innych człech nie będzie powinięn przysięgac, ale onym listęm onego przysięgę znaczącym, niech wiara będzie dana y na niech niech będzie przestawana.

Na mytniki groza y kto niesprawiedliwie wyciągnie ktorym prawęm takowy ma bydz sądzon y karan, y ktorzy celnikami byc maią.

Vstawiamy y skazuięmy, aby na potym na przyszłe czasy mytnicy naszey wsyscy byli slachcicy osiedli swietcy a krzescianscy wyiąwszy mieysca te, w ktorych starostowie y przełozęni zamkow y miast naszych maią w poruczeniu y w dzierzęniu swym czła naszego, albowiem ci za celniki maią byc miani y rozumiani, a ktorzybykolwiek s czelnikow przeciw wolnosci slachecki ktorego slachcica abo iego poddanego wyciąganięm czła targowego, mostowego, grobelnego, abo ktorymkolwiek vmysłęm wyciągania obyczaięm niesłusznym obciązeł y co od niego przes się albo kogo inszego wyciągnął albo wyscinał, o takową krzywdę będzie mogł byc pozwąn rokięm zawitęm wedle woli krzywdę maiącemu albo do ziemskiego albo do starosciego onego mieysca sądu, tedy takowym kazdy mytnik choc tesz y na dworze naleziony y nadwornym rokięm był pozwan, tam krom zadney exceptiey będzie powinięn odpowiadac, iako artikuł albo członek vrzędowy, ktory ziętnię y powiatu niema. A gdy mytnik będzie przekonan v ktorych przerzeczonych Sądow, ysz vczynieł krzywdę w wyciąganiu czła mostowego, targowego etc. naprzod będzie powinięn to co wziął, potym onęmu, od kogo będzie pozwan, winę czternascie grzywien piniędzy, a trzy grzywny Sądowi abo vrzędowi przepasc ma.

Mitnik slachcicz przysięga się ma odwiesc, ysz nic niesłusznie niewyciągnął.

A w takowych Sądziech slachcicowi pozwanymu ma byc puszczon odwod tym sposobem, aby celnik slachcic wedle wielkosci sumy y skody przysięgę vczynieł cielesną, ysz nic nie wyciągnął ani przes się ani przes kogo innego, coby było przeciwko przywileiowi y wolnosci pospolity, ktory to taki sposob vpominania się od celnikow niesłusznie wyciągaiących, ktorzy są przełozeni wodnym y mostowęm mytęm, tak w krolestwie iako

pospolicie wszystkiech zięm woiewodztw krolestwu Polskięmu poddanych, ma byc zachowąn.

Kto prawęm czyni o niesprawiedliwe wyciąganie myta, tęn albo sąm niech dowodzi abo pozwanęmu niech odwiesc się dopusci. Na woli y wolnosci powodowy niech będzie przestroga stanu celnikowi odwodu dopuscic albo ięmu samęmu wedle wielkosci sumy na szkodę vczynioną dowod czynic. Co o mytnikach, tosz o starosciech iest vstawiono, takze o staroscie mieysca, ktory niesłusznym wyciąganięm kogo obrazi, to co wyzey iest opisano, ma byc chowano.

Pan iesli celnika swego nie postawi, zan dosyc vczynic iest powinięn.

Iesliby przełozony abo ten, ktoryby czło bądz mostowe, bądz grobelne, takze targowe, abo im podatki w ymięniu Panow Duchownych y swieckiech abo slachcicow ktorychkolwiek wybiera, od kogokolwiek przeciwko wolnosci pospolity wyciągnął abo wycisnął ią, tedy w taki mierze powinięn będzie Pan iego przed sądęm albo vrzędęm przerzeczonym, takowego mytnika, choc nie arestowanego postawic y mą ręczyc abo się obwiązac, ysz tąkowy czełnik prawą dostoiey y gdzie będzie prawęm pokonąn, vczyni dosyc stronie obyczaięm przerzeczonym, a gdzieby takowy mytnik albo tęn, ktory czło wyciąga, przekonany y skazany skod y win przerzeczonych nięmogł zapłacic, tedy powodowy, ktory skodę wziął, przes Pana w ręce tamze zarazęm mą byc oddąn. A iesliby Pąn mytnika albo celnika swego przed Sądęm albo vrzędęm swym obyczaięm przerzeczonym nie postawieł, tędy tamze zarazem mą odpowiadac zan y iesli prawęm będzie zwyciężony, mą stronię dosyc vczynic przes wszelakięch zwłok y appellatiey będzie powinięn.

Odwod albo oczyszczęnie czelnikowi slachcicowi albo nieslachcicowi iaki mą przynależyc.

Odwod albo oczysczęnie czelnikowi slachcicowi takięm sposobęm bydz ma, ysz czelnik slachcic przysięze wedle wielkosci sumy a prostego stanu człowiek nieslachcic o dziesięc grzywien samowtor a o więthszą samosietm ma przysiądz, ysz nic powiada przeciwko wolnosci pospolity nie wyciągnął ani wycisnął.

(Dodatki do artykułu XXVII).

Decreta tribunalskie s Constituciey warszewskiey Anno Domini 1578.

Decreta trybunalskie taki waznosci bydz maią, iako sęymowe; a iesliby kto chciał contrauenire decreto tali y accią sobie czynic na Seym albo za dworęm przed nas, tedy taki karan byc ma iako Contemptor nostri Regi.

Słowy nietrefnymi gdyby się kto na zwierzchnosc Pańską targnął, o tym patrz w rozd. I, arti. 2.

Obrasz maiestatu krolewskiego iaki iest y kasn iaka za to, o tym patrz w rozd. I, arti. 20 y w rozd. 4, arti. 6.

Sądu grodzkiego abo ziemskiego ktoby tesz nieuczciel, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 36 y 4 y 45.

Apelluiący słow sromotnych przy odezwie Sędzięmu mowic nie ma, o tym patrz w rozd. 4, arti. 61.

(Dodatki do artykułu XXVIII).

Listy y zapisy pierwsze waznieysze są nisz poslednie, o tym patrz w rozd. 7, arti. 6 y 10.

Qui prior tempore potior et iure
Non videndo data quid quo tempore datur, accepa non fiunt.

(Dodatki do artykułu XXIX).

S Constituciey Coronnych o expectatiuach podobne prawo Zygmunt August w Piotrkowie 1550.

Wszystkie expectatiuy, ktore są przed tym y za nas iusz ktorymkolwiek sposobem y komuszkolwiek dane przeciw prawu pospolitęmu, tak tesz i solida albo spolne dzierzania do tego in iura patronatus, ktore sobie xięza na pewne osoby wyprawiaią, skazalismy y zepsowali tak, ysz zadney mocy miec nię maią ani tesz ich y potomkowie nasi nikomu dawac nię maią.

Komuby co dano abo przedano chocia zapisęm słusznym bądz tesz y przed nami Hospodarem abo przed sądęm ziemskięm obiawiono, a onby co mu dano, przedano abo zapisano w dzierzęniu y w pozywaniu przes dziesięc lat nie beł y o to się vrzędownie nie przypominał, takowy po wysciu lat dziesiąciu tego dochodzic nie moze, ale dzierzawca to wiecznie miec ma, o tym patrz w rozd. 3, arti. 38.

Iuste punitur, qui licitis abutitur
Priuileium morenti (s) qui sibi concessa abutitur potestate.

(Dodatki do artykułu XXX).

Xiązęta, Panowie Rady, Woiewodowie, Starostowie

Vkrainni y nikt z slachty iezdząc po drogach od imięnia do imięnia swego y woysko y na zamki vkrainne iadący imion slacheckiech y ich poddanych nie maią szkodzic, staciey, podwod, ale sobie sługom y koniom swym za piniądze według targu ceną kupowac będą powinni, a ktoby nad tę vstawę naszę vczyniel, tęn stronie załobliwy gwałtu dwanascie rubli groszey płacic ma a szkody sowito oprawic za słusznym dowodem; o tym patrz w rozd. 3, arti. 24.

Ktoby iadąc drogą brał albo zał zyto y insze zboze, abo wypasł y wydeptał konmi, o spas grabic się nie dał a takowy będzie powinien stronie załobliwy trzy ruble groszy płacic szkody, co ludzie stronni na spasi osacuią, takze płacic y oprawowac ma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 4. Ktoby komu staw, iezioro, abo sadzawkę zwłoczył y iasz porumbał, groblą przekopał, młyn spalił, etc. patrz w rozd. 10, arti. 7 y 3 y 4.

Reiestr rozdziału wtorego:

Artikuł pierwszy.

O powinnosci, iako wsyscy obywatele w. x. Lith. wedle vchwały Seymu walnego w. x. Lith. słuzbę ziemską sluzyc ma(ią).

Artikuł wtory.

O stanowięniu obrony ziemski tylko na Seymie walnym, okrom gwałtowny potrzeby.

Artikuł trzeci.

O niewyzwolęniu z woyny listy Hospodarskie(mi), y tesz kogo wyzwolic wolno y starost vkrainnych.

Artikuł czwarty.

O imionach zastawnych, kto z nich słuzbę ziemską słuzyc ma.

Artikuł piąty.

O chorązych, iacy maią byc obierani y vrząd ich.

Artikuł szosty.

O zbieraniu y ciągnięniu slachty na woynę.

Artikuł siodmy.

Wszystka slachta powiatowa powinni się stanowic pod chorągwią powiatową.

Artikuł osmy.

O slachcie, ktory w roznych powieciech imiona maią, gdzie się winni stanowic.

Artikuł 9.

O Duchownych, iako maią słuzbe ziemską służyc.

Artikuł 10.

Aby po szyku z woyska nikt się nieroziezdzał pod stracęnięm imięnia a piniezny nieosiadły pode czcią.

Artikuł 11.

Ktorzy dla niemocy swoiey na woinę iachac nię mogą.

Artikuł 12.

O zastępowaniu woyny synowi za oyca.

Artikuł 13.

Ktoby zamieszkał na rok połozony do woyska nie przyiachał.

Artikuł 14.

O takięm, ktoby z bitwy vciekł.

Artikuł 15.

O tych, ktorzy na woynie konie, zbroie y brony swoych komu innęmu pozyczaią.

Artikuł 16.

Po częmu od podpisu Hethman kazac brac, gdy się woysko zbiera, a rospuszczaiąc nicz.

Artikuł 17.

O starszych, ktorzy nad ludzmi woyska naszego posłani bywaią.

Artikuł 18.

O chorązych, aby ziemiąn w domu nie oszadzali ani odpuszczali.

Artikuł 19.

O strazy woięnny.

Artikuł 20.

O naiaszczkach na domy, na gumna slacheckie na woynie.

Artikuł 21.

O braniu staciey za widzęm na woynie, o niedeptaniu zboza, o niepalęniu budowania.

Artikuł 22.

O braniu widza od Hethmana na stacią na szkody, gwałty y boięn na woynie y zapłata widzowi.

Artikuł 23.

O naiachaniu gwałtęm abo nasciu na czyi obosz.

Artikuł 24.

O ludziech pinięznych, iako maią z ymion swoych słuzbę zięmską słuzyc.

Artikuł 25.

O cudzozięmskiech przybełech ludziech, iako się w ciągnięniu zachowac maią.

Artikuł 26.

O szkodach w ciągnięniu zołnierzech tak tuteyszych iako y cudzozięmcow.

Artikuł 27.

O błednych abo nalezionych rzeczach woysku.

Artikuł 28.

O okazaniu y podpisowaniu slachty powiatowy, woiewodztwach albo starostwach głownych.

Artikuł 29.

Iako daleko od Hetmana woysko stanowic się ma.

Rozdział wtory woienny.

Ten rozdział woienny przywileymi woiewodztwa wołynskiego, kiiowskiego, Braczławskiego z statutu w. x. Lith. iest wyięty y na stronę odłozony, iako prawu pospolitemu Coronnęmu przeciwny y wiecznymi czasy w niwęcz obrocony przy restituciey tych woiewodztw do korony na seymie walnym Lubelskięm Anno Domini 1569. Folio 90.

Rękopis Czaplickiego podaje jednak cały rozdział drugi tak, jak jest w statucie litewskim, natomiast rękopis Horaina opuszcza go i pisze: »Rozdział wtory o obronie ziemskiey zniesiony constytucyą 1569, a przy Koronnem zostawa.«

(Dodatki do artykułu I).

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: W wierszu 2 od góry zamiast »panow« kładzie »stanow,« w wierszu 3 po wyrazach »y tesz dworowy naszey« dodaje: »boiarzyn, wdowy y kazdy inny stan y Tatarowie nasi,« wreszcie w wierszu drugim od końca zamiast »statecznego« kładzie poprawniej »tutecznego.«

(Dodatki po artykule XXIX).

Z Recesu Grodzinskiego około słuzęnia woyny Anno Domini 1568 tak postanowiono.

Z dziesiąciu włok ludzi osiadłych y pomorgowanych, a gdzie słuzeb pomorgowanych nię masz, iako około Kiiowa na Wołyniu y Polesiu tedy ze dwudziestu dymow na słuzbę zięmską woienną kon iedęn stawion byc ma.

Rothmistrzom iako na wiele Roty a towarzyszom na iakie poczty zasie maią byc dawane piniądze.

Aby wiethsze poczty Rothmistrzom niedawane, iedno na stho na pułtora a nawięcy zasluzonym na dwiescie koni dawane byc ma.

S tegosz Recessu Grodzinskigo.

Hethman zołnierzmi w. x. Lith. a nie kto inszy rządzic, Rothmistrze stanowic.

S tegosz Recessu.

Iz leze y przystawstwa zolnierzom nikto inny, iedno Hethman w. x. Lith. rozdawac ma.

S tegosz Recessu.

Vstawuięm, iz ktoby mianuiąc się zołnierzęm bez listow naszych, Pana Hethmana wielkiego, na lezy wielkim xięstwie Lith. polozełby się gdzie albo w ciągnięniu zywnosc vstawioną, iako zołnierz nięmaiąc na to takich listow, brał abo szkodę iaką vczyniel, a byłby gdzie blisko Hethmana, takowy ma byc pozwąn do Hethmana na tak krotki czas, iakoby mogł z onego mieystca do Pana Hethmana przyiachac y okazeli się ta sprawa przed Hethmana, takowy ma byc karan wedle zdania Hethmanskigo a szkoda z statku iego ma byc zapłacona.

Hethman iesliby daleko był, vrząd Grodzki z zołnierzow swawolnych sprawiedliwosc czynic ma.

Hethmana iesliby vkrzywdzony dosiącz niemogl abo na tęn czas zatrudnionym byl, tedy od vkrzywdzonego takowy swawolny ma byc pozwan przed vrząd grodzki na tak krotki rok, iakoby mogl ziachac, a gdzieby byl nieosiadly, tedy ma byc ku prawu przed onze vrząd grodzki, a gdy za pozwy stanie, ma karan byc siedzęniem dwie niedzieli, a iesli kogo zbieł abo zranił, tedy wedle statutu za dowodęm nawiąska statutu(s)iego, a szkody sowitoscią s tegosz statku iego odprawowano byc ma, a iesliby nie stanął do prawa, tedy Pan Hethman albo vrząd grodzki ma kazac wywołac y dac po wszystki zięmi vrzędom listy swoięmi o takięm znac, aby był poiman y tak tam karąn, iako wyszey opisano, a gdzieby wysłuzywszy iachał, a tęmu co podobnego vczyniel w drodze, tedy iusz do Pana Hethmana nięma byc pozwan tylko do grodu.

S tegosz Recessu.

Za niesłuzęnie woyny na zaoczną sprawę niepozwanęm y prawęm słusznym nieprzekonanym imiona brane nie maią byc; wszakze ktoby się napotym tego wazyc smiał, a na woynę besz przyczyn słusznych nie iachał, takowy będąc pozwany y v prawa oczewisto przekonany, bez miłosierdzia karanie według statutu odnosic ma.

S tegosz Recessu.

Wszystkim Panom Woiewodom, Kastelanom, Starostom y dzierzawcom vkrainnym dawano byc nięma.

Sprawiedliwosc s pacholika towarzysz, s towarzysza Rothmistrz, z Rothmistrza Hethmana, z Hethmana krol I. M. każdęmu czynic powinięn.

(Dodatki po artykule XXIX) II.

Woznowie co iednym konięm służą, tylko trzey przy kazdych xięgach czerhą czasu woyny zostawac maią.

Vstawuięm yz w kazdym powiecie czasu woyny przy kozdych xięgach tylko po trzech woznych maią zostawiac y takowi, co iednym konięm służbę woienną służą, a wszakze nie zawsze iedni tak maią na woynę iesdzic, iako y doma zostawac, ale się tym czerhą podzielac maią, a ktorzy wozni więcy niz iedęn kon na woynę stawic powinięn, takowy zawsze na woynę iezdzic ma a w czerhę takową wkładan byc nięma.

Żołnierze strzelbą y prochy krol I. M. opatrowac powinięn; ostatka o sposobie woyny, patrz szerzy w recesie grodzinskim te vstawy woięnne woiewodztwu Kiiowskięmu, Wołynskięmu y Braclawskięmu.

Iz są z statutu w. x. Lith. przywileymi restitucionis w Lublinie na seymie Anno Domini 1569 wyięte y na stronę odłozone, na ich miestce o woynie tak iest postanowiono około ruszęnia na woynę y w dawaniu iakich podatkow wedle vchwaly a Constituciey Coronny seymowy s pozwolęnia ich posłow na seym walny Coronny zupełna a niezamierzoną mocą przysłanych na wszystkę Coronę Polską położęni oni y potomkowie ich od nas y potomkow naszych będą y maią byc zachowani wiecznymi czasy.

S tegosz przywileiu Kiiowskigo y Wołynskigo.

Obywatele woiewodztwa Kiiowskigo, Wołynskigo y Braczlawskigo na woynę Hufy swe wedle obyczaiu koronnego stawic maią y powinni będą.

O rossyłaniu listow woiennych.

Z Recessu grodzinskigo przy rossyłaniu listow seymowych do powiatow.

Reiestr artikułow rozdziału trzeciego.

Artikuł pierwszy.

O rozmnozęniu w. x. Lith.

Artikuł wtory.

O wolnosciach, swiebodach, przywileiach y starodawnym vzywaniu gruntow slacheckich.

Artikuł trzeci.

Hospodar obiecuie, coby od xięstwa Lithewskiego odesło, wszystko zas knięmu przywrocic.

Artikuł czwarty.

O nieoddawaniu slachty y ich imion, ludzi, gruntow y wolnosci ich nikomu y nieoddawaniu listow ani przywileiow przeciw tęmu statutu.

Artikuł piąty.

O seymikach powiatowych y o wyprawowaniu y poszyłaniu z nich posłow ziemskich na seym walny.

Artikuł szosty.

O składaniu seymu walnego w. x. Lith.

Artikuł siodmy.

Aby slachcic bezprawnie nie był iman y sądzon.

Artikuł osmy.

Aby Panowie sług swych slachty o podciwosc ich samych nie sądzili.

Artikuł 9.

Hospodar dostoinstw, vrzędow y dziedzictw cudzoziemcom dawac nię ma.

Artikuł 10.

Dostoinstwa dawne y vrzędy nię maią byc naruszane.

Artikuł 11.

Dostoinstwa vrzędow na zaoczne obwinięnie nię maią nikomu byc brane.

Artikuł 12.

O dzierzęniu starych vstaw a nowych bez Seymu walnego nieustawiac.

Artikuł 13.

O wolnosci wyiachania z ziemie, okrom zięm nieprzyiacielskich.

Artikuł 14.

Po smierci oycow y matek y innych krewnych y bliskich ich dzieci y potomkow od kazdego dziedzictwa spatku, wysługi y wszelakigo nabycia nieoddalac.

Artikuł 15.

Ludzi prostych nad slachtę nie powyszac, na dostoynosci y na vrzędy ich nieprzekładac.

Artikuł 16.

O zwodzie slachectwa y gdy slachcic nieslachciąnkę poymie.

Artikuł 17.

O cudzozięmcu naganionym o slachectwo, a gdyby imięnia nabyl, a niebyl slachcicęm.

Artikuł 18.

Iesliby tęn, kto przyganil, nie byl slachcicęm.

Artikuł 19,

O nagani̧eniu slachcica zabitego.

Artikuł 20.

O slachcie, ktoraby w miescie osiadłosc przyięła.

Artikuł 21.

O ludziach prostych, yz wolnosci slacheckich uzywac y sobie ich przywłaszczac nięmaią.

Artikuł 22.

Gdyby slachcic slachcicowi przymowkę iaką vczynieł, tak o slachectwo iako y o inne rzeczy w oczy y zaoczne.

Artikuł 23.

O przymowce iesliby kto niebył czystego łoza syn, o bękarciech y nader bękarciech.

Artikuł 24.

O wyzwolęniu od podatkow y dani y pozwow rocznych y inszych powinnosci do zamkow, krom starodawnygo obyczaiu, tak tez y od staciey po drogach.

Artikuł 25.

Gdyby ktory s poddanych naszych na kniaziech, paniech abo na kim innym wysłuzył imięnie lezące.

Artikuł 26.

O niepozywaniu swieckich ludzi w duchowne prawo.

Artikuł 27.

O mieszczaniech miasta naszego wilinskiego, iakim prawęm slachtę z mieszczanęm sądzic.

Artikuł 28.

O mieszczaniech yz nięmaią na targu sielan grabic.

Artikuł 29.

O sługach, ludziach oyczystych slacheckich, o czeladzi niewolny, ktorzy do miast vchodzą.

Artikuł 30.

O miarach targowych aby rowne były.

Artikuł 31.

Kniahin, pan, wdow, dziewek nięmaią nizakogo gwałtęm dawac.

Artikuł 32.

Ociec za zywota swego nie powinięn dzieciom imięnia postępowac, lecz po dobry woli częsci iego.

Artikuł 33.

Wszystkim stanom narodu slacheckiego wolno imiona swoie iako chcąc szafowac.

Artikuł 34.

O wolnosci szafowania wysługą swoią.

Artikuł 35.

O wolnosci slachcie imiona lezące y inne maiętnosci swoie nam Hospodaru zapisowac.

Artikuł 36.

Kto czego za krola Kazimierza y Alexandra y za oyca naszego krola I. M. Zygmunta był w dzierzęniu, tęn to ma wiecznie dzierzec.

Artikuł 37.

Ktoby imięnie od nas Hospodara dane v kogo odymował.

Artikuł 38.

Ktoby za listęm co odzierzawszy, tego nieuzywał y w milczeniu był przes dziesięc lat, dawnosc zięmska y o latach dziecinnych, w cudzy zięmi będących.

Artikuł 39.

Hospodar slubuie iednaką sprawiedliwosc wszystkim czynic, a przesudu zadnego od prawa nie brac.

Artikuł 40.

O tych, ktorzy iadąc drogą na polach się stanowią a w zbozu szkodę czynią,

Artikuł 41.

O niewywozęniu przypraw woięnnych do zięmie nieprzyiacielskiey.

(Dodatki do artykułu I).

Podobne prawo.

Krol I. M. obiecuie, coby od w. x. Lith. odeszło, wszystko zas do xięstwa przywrocic y granice naprawic, a iesliby kto z granicznikow imiona iakie przy granicy trzymał s tego w. x. Lith. słuzyc ma, inaczy przywileie takowym dzierzano byc niema, o tęm patrz w rozd. 3, art. 3.

Obwatele w. x. Lith. tosz sobie waruią, o tęm patrz w przywileiu Horodelskim Anno Domini 1413.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmiany: w wierszu 5 od góry zamiast »tytułu stolicy« kładzie »tytule, dostoienstwie,« w wierszu 2 od końca po wyrazie »o przymnożenie« dodaje »y wywyszszenie.« Opuszczonych widocznie przez omyłkę zdań lub wyrazów nie notujęmy.

(Dodatki do artykułu II).

O wolnosci slachecki podobne prawo.

Aby stałosci wiary obywatele w. x. Lith. tym lepi się cwiczeli y aby s cznoty w cnotę postęmpowali, iarzmo niewoli w ktory do tego czasu byli vmotani y związani, z urodzony nąm szczodrobliwosci y łaski z szyie ich składamy y rozwięzuięmy a do wolnosci y swiebot onych przypusczamy, o tęm patrz w przywileiu Horodelskim Anno 1413.

O wolnosci y potwierdzęniu praw w. x. Lith. przes Władysława Iagieła w Horodle w r. 1413.

Tesz wszystkie listy ktoresmykolwiek Krolestwu Polskięmu y ziemiam litewskim ktoresmy przed osmią albo siedmią lath, abo potym przy coronaciey naszey dali y pozwoleli, przes ninieyszy list potwierdzamy, mocno czynięmy, pochwalamy y mocz wieczny mocy wkładamy maiąc ie za wpisane y włozone w ten przywiliey.

Potwierdzenie praw tęmusz wielkimu x. Lith. przes Władysława Krola Polskiego w Piotrkowie roku 1438.

Obiecuięmy to słowęm naszym krolewskim y obowiązuięmy się, yz listy prawa przywileie, ktore porządnie y sprawiedliwie wyszły y we wszystkim miec za mocne y wdzięczne y one chowac wdzięcznie, niezgwałcęnie y my dosyc czynic mamy.

O potwierdzęniu praw w. x. Lith. nowym kształtęm przy uniey w Lublinie roku 1569 tak postanowiono.

Przy koronaciey nowego krola coronowanego przywileie y wolnosci takze prawa poddanych naszych oboiego narodu Corony polski y w. x. Lith. maią byc poprzysięzone y zaras confirmowane na iednym liscie pod iednymi słowy y pod iedną pieczęcią coronną na wieczne czasy.

S przywileiu przy vniey w Lublinie w roku 1569 danego w. x. Lith.

Wszystkie listy y przywileie ktorymkolwiek pismęm łacinskiem, polskięm abo tesz ruskim pisane, s ktorykolwiek przyczyny od przodkow naszych krolow polskich y w. x. Lith. od nas samych pod pieczęcią naszą y s cancelariey coronny abo w. x. Lith. komuszkolwiek dane y na iakieszkolwiek dobra pozwolone, tak iako samy w sobie opisane są, wydane y obiasnione, tak iakoby wszystkosc y pospolitosc osobliwosci a osobliwosc pospolitosci y wszystkosci nic niewymowała, mocnęmi y wiecznymi y zadnym obyczaięm nieporuszonymi miec y zachowac chcęmy y one zawsze takięmi y s potomkami naszęmi zachowamy.

S constituciey przy coronaciey w Crakowie Anno Domini 1576.

Ieslibysmy co przeciwko wolnosciom, swobodom, prawom, przywileiom przeciw Krolestwa y w. x. Lith. y innym Panstwom im przyłączonym vczyniło, czego Boze vchoway, onych we wszystkim abo w częsci niezazywaiąc, to wszystko za nikczęmne y zadny wagi niemaiące byc skazuięmy y opowiadamy.

S przysięgi krolewski.

Sprawiedliwosc wszystkim obywatelom krolestwa wedle praw pospolitych we wszystkich Panstwach naszych postanowionych, bez wszelakich zwłok czynic będę zadnego względu na zadną osobę nięmaiąc; a iesliby[m] czego Boze vchoway w częmkolwiek przysięgę moię zgwałcił, tedy my zadnego posłuszęnstwa ci obywatele Krolestwa y wszystkich Panstw iakiegoszkolwiek narodu czynic nie będą powinni, y owszęm tęmsamym onych od wszelaki wiary y posłuszęnstwa krolowi powinnego wolnym czynię.

Declaraćio tego Artikulu de obedientia.

Wolnosc y prawo pospolite przes krola I. M. inaczy naruszone byc nięma, iedno gdyby albo przes moc były vcisnione abo przes wzgardy y vpor w wątpliwosc iako były przywodzone, tak ysz nad zadne vpominanie Panow Rad y innych obywatelow coronnych nicby dbac nie chciał.

Temusz podobne prawo s constituciey przy coronaciey krola Stephana w Crakowie vchwalony 1576.

Wszystkie przywileie daniny zapisy dozywocia prerogatywy wolnosci y swobody tak Corony Polski y w. x. Lith. iako zięm do niech nalezących im spolnie abo osobnie nadane, takze tesz osob priuatarum personarum, ktoregokolwiek stanu, condiciey y płci będących miast miasteczek y miestc wszelakich osobnie nadane, duchowne y swieckie ktorymkolwiek sposobęm przes przodki nasze krole Polskie w. x. Lith. y zięm z onęmi złączonych krole, xiązęta, dziedzice, pany, tak we wszystkim iako y w częscy ich a osobliwie przes Kazimierza Wielkigo, Ludwika Loisa rzeczonego, Władysława wtorego Iagieła rzeczonego y bracią iego Witulta, Zygmunta w. x. Litew. Władysława trzeciego, Kazimierza trzeciego Iagiełowe syny, a brata Alexandra, Zygmunta pierwszego, Zygmunta wtorego Augusta, Henryka krole Polskie y Wielkigo x. Litew. takze przes mistrze pruskie, Arcybiskupi, Biskupi, Mistrze, praeceptory, Inflanskie Xiązęta, dziedzice y Pany zięm Ruskich, Mazowieckich iuste et leitime comęndatas et concessas, y sprawom pospolitym obu narodow nieprzeciwne, nad to prawa y vstawy, vchwały statuta, constitucie porządki wolnosci y swobody na seymiech coronnych ktorychkolwiek słusznie vstawione, a mianowicie wolnosci y vstawy na seymie ze electiey Henryka krola postanowione, ktęmu to co iest w Iendrzeiowie ku pomnozeniu swobod wiecznie stanowiono, takze zwyczaie w czym tego dokładamy, ze ani specialitas generalitati ani generalitas specialitati niwczęm nięma derogowac, ktęmu condicie przes posły nasze stany coronnymi namowione y postanowione y przes nas potwierdzone, ktorych wszystkiech rzeczy wyszy pomienionych opisania, taki mocy byc chcęmy, iakoby tu na tęm miestcu słowo do słowa wpisane y vtwierdzone były, we wszystkich ich artikułach punkciech clausulach, condiciach vtwierdzic y vmocnic iestesmy vmysleli y postanowili. Iakosz vtwierdzamy y vmocniamy skazuiąc, ze wieczną y niewątpliwą y nienaruszoną moc miec maią. Bierzęmy to na się, przyrzekamy y słowęm naszym krolewskim obiecuięmy, ze ie we wszystkiech ich punkciech, artikulech, condyciach mocnie y nienaruszęnie dzierzec, zachowac, wypełnic y exequowac będzięm y we wszystkim y w kozdy z osobna dosyc vczynięmy y zeby były dzierzane y exequowane opatrzymy.

O wolnosciach slacheckich szerzy patrz wyszey w rozd. I pod artiku. 25 y 26, tam o czlach y o mytach y o podymnęm naydziesz. O lisciech zas y o przywileiach na imiona patrz wyszey tegosz 3 rozd. po arti. 36.

O prawie oyczystym, ktoby zanięm imięnie iakie dzierzał prze dawnos ziętmską chociaby na to listow y przywileiow zadnych nięmiał, o tęm patrz w przywileiu wołynskięm, braczławskięm y kiiowskim w r. 1569 wydanym w Lublinie a w rozd. 3 arti. 14 y 33 y 34 y 36, y ktęmu ktore prawo nabyte w oyczyste się wraca, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 34.

Obiecuięmy tesz sami za siebie y za potomki nasze wszystkie powiaty ony zięmie przerzeczony, to iest woiewodztwa wołynskiego, braczławskiego w ich granicach starodawnych przy Coronie nierozdzielnie będących, wcale y w niwczęm nienaruszone wiecznymi czasy zachowac, o tęm patrz w przywileiu wołynskięm w roku 1569 wydanym y w rozd. 3 arti. I.

Rękopis Czaplickiego w wierszu 3 z góry po wyrazie »yz« dodaje »wszystkich xiąząt, panow, Rad duchownych y swieckich y« a w wierszu 10 z góry zamiast »maiąc ich« kładzie »maiąc y tych.«

(Dodatki do art. III).

Podobne prawo o granicach.

Obiecuięmy tesz sami za siebie y za potomki nasze wszystkie powiaty oney zięmie przerzeczony to iest woiewodztwa wołynskiego y braczławskigo w ich granicach starodawnych przy Koronie nierozdzielnie będących, wcale y w niwczęm nienaruszęnie chowac wiecznymi czasy, o tęm patrz w przywileiu wołynskiem w roku 1569 danem y w rozd. 3 arti. I.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 5 od góry, po wyrazie »przywiesc« kładzie »przywłaszczyc.«

(Dodatki do artykułu czwartego).

Listy krola I. M. sprawiedliwosc hamuiące v sądow wszelakich mieystca nięmaią, o tęm patrz w rozd. I, arti. 18.

Listy prawu pospolitęmu, ktore przeciwne są, patrz w rozd. 4, arti. 66, y w rozd. 5, arti. I y 16 y w rozd. 6 arti. 10 y 11, w rozd. 7 arti. 3, 4, 5, 6, 9 y 12. Takze y w poprawie Brzeski a w rozd. 8 arti. 1, 2, 3, 4, a w rozd. 12 arti. 11. Listy fałszywe tesz v prawa nie są wazne, o tęm patrz w rozd. I, arti. 12.

Podobne prawo s przywileiu w. x. Lith. vnionis w Lublinie roku 1569 w. x. Lith. danego o dobrach stołu krolewskigo.

A iz iusz od tego czasu rozdawanie dobr stołu w. x. Lith. ustac ma, wszakosz imiona ktorekolwiek z domow ksiązeckich y slacheckich y panskiech ku stołowi krola Iego Mosci wedle woli y łaski swey krolewski rozdawac ma, tak Polskigo iako y Litewskigo slacheckigo narodu ludziom, aby się tym słuzba zięmska woienna niezmieszała, takiesz z recuperaciey od nieprzyiaciela moskiewskigo zamkow imion posesiey y dobr wszelakich będzie powinięn krol I. M. tym wracac, czyie te oyczyzny y possesie przed tym były, przed osięgnięnięm od nieprzyiaciela, a iesliby na to miestce dano komu co, to się do stołu krola I. M. wracac będzie.

O nieprzymuszeniu slachty w przyiast Starost y dzierzawiec bezprawnie z recessu Grodzinskiego artiku. 35.

Była odniesiona knąm prozba od wszystkiech stanow, aby starostowie y dzierzawcy naszey zwłaszcza gdzie sądow zasadzęnia nie iest postanowiono,

w przysud swoy nie przywracali; my na to przyzwalamy, iednak s tego wyiąwszy zamki y dwory nasze spadkowe, ktorych takowych Boiar dworow spadkowych sądzic maią starostowie y dzierzawcy naszey tak, iako to y przedtym bywało.

Temusz podobna vstawa z recessu Grodzinskiego artikuł 13 o slachtę, ktorzy się z imionami poddali pod Panow.

Tesz była prozba od Rycerstwa do nas Hospodara o tę slachtę, ktora się z imionami swoięmi poddali Panom słuzyc, zebychmy w tym wypełnic kazali vchwałę Seymu wilinskigo w roku 66, na co pozwoliwszy mocą teraznieyszego Seymu vczynic to rozkazęm, co wedle prawa nalezec będzie.

Temusz podobne prawo stamtądze art. 36.

Tesz czyniona ku nąm była prozba od Posłow Nowogrodzkich y braci ich z zięmiany kleckięmi, mieniąc yz ich od chorągwie Nowogrodzki odłączono y pod posłuszęnstwo y w przysud w klecki przymuszaią nad prawo pospolite y wolnosci ich slacheckie, y sami niektorzy ziemianie kleczcy nam o to czołęm bili, ozywaiąc się na list przywileia przodkow naszych y samych nas; my widzęcy to, yz to zeznanie y wykład sądowy daniu potwierdzenie listow przodkow naszych y samych nas nikomu innęmu nalezy, tylko nam Hospodarum, własnie tedy tesz o to zechcąli ci zięmianie kleczcy y Nowogrodzcy prawnie sobie postępic mogą a opiekanow y samych Panow woiewodzicow wilinskich mandaty przes nas pozowią y prawęm niech vzywaią.

Temusz podobne prawo stamtądze artikule 16 roku 1568.

W propozycie krola I. M. aby slachta mirecka wedle dawnego obyczaiu była zachowana, zeby ich do przysudu Grodzinskiego niektorych nieodrywano, ale yzby wszystka w woiewodztwie Trockięm sządzona była, iako sie to y przedtym zachowywalo, krol I. M. zostawowac raczy wedle zagraniczęnia pierwszego postanowięnia wilinskigo Seymu vczynionego.

Temusz podobne prawo z constituciey Seymu lubelskigo przy vniey vchwalonego Anno Domini 1569.

Slachta tegosz w. x. Lith. ktorzy się dla obrony Panom z imiony y maietnosciami swęmi ządali, yz od nich wolni byc proszą, tedy gdzieby prawa kto z nich na to okazał a dawnoscią zięmską ich nieopusciel y słusnie sobie wedle ich postąpi, My nikomu praw nieukraczaiąc ani Statutowi niwczym nieublizaiąc, na tęn czas vczynięmy, co się nam słusnego y sprawiedliwego będzie zdało, takze y te, ktorzy w imionach naszych spatkowych osiadlosci swoie dzierzą a wolnosc słuzyc komuby chcieli na prawach swych mianuią się miec, takowym do okazania ich praw odkładamy.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od końca, zamiast »ręczę« kładzie »rąk.«

(Dodatki do artykułu V).

Seymiki powiatowe wedle obyczaiu tak w Polscze iako y w Litwie składane y trzymane byc maią, ktorych oznaczęnie s kancelaryiey naszey w odsyłaniu listow y starostowie w odsyłaniu ich tak się zachowac maią, iakoby publicatia ich dwie albo trzy niedziele przed nięmi do wiadomosci luczki przyszła.

Tęmusz podobna vstawa z recessu Grodzinskigo Anno Domini 1567.

Aby nikt na seymiki powiatowe bez przyczyn słusznych przyiezdzac nie omieszkiwał, vchwalamy wine na osobę kazdego takowego, na Pany Radne nieprzybełe po piąci kop groszy a na vrzedniki zięmskie po dwie kopie groszy, a kniaz Biskup woiewoda y kasztelan na seymikach maią bywac kazdy w swym woiewodztwie, iako na vrzędzie wilinskięm w Wilnie tak y na troczkim w Troczech, a slachcicowi wolno byc, kadykolwiek zechce y na ktorymkolwiek seymiku, a ktory slachcic wczas na seymik nieprzyiedzie, tęn co się na onym seymiku bez niego postanowi, przeciwko tęmu mowic y onego przekazac nięmoze. A seymik dali stac y sprawowan byc nięma, tylko trzy dni.

Tęmusz podobna vstawa stamtądze artikule 39 Anno Domini 1568.

Ktoryby slachcic na seymik za listęm y rozkazanięm naszym nieprzyiachał, tęn co się na seymiku przes inszych przybyłych postanowi, na tym iusz takowy niedbali y niepospieszni przestawac ma.

Constitucia wołynska Seymu Grodzinskigo artikuł I, 18.

Prosicie krola I. M. aby w zięmi wołynski seymiki powiatowe prozne, to iest we Włodzimierzu w Krymincu odprawowane niebyły, ale zeby wsyscy obwatele tey zięmie wołynski ziezdzali się ku seymikowi na iedno mieystce do miasta stołecznego w tey zięmi do Łuczka abo zeby się tesz czerą ziezdzali na ieden seymik do Łuczka, a drugi do Włodzimierza, a na trzeci do Krzemięnca, krol Iego M. wedle prozby naszy tylko na tęn czas iedęn, gdy Seymiki powiatowe przed spolnym Seymęm s Pany Polaki złozone będą, na to pozwalac raczy, yz tylko na iedęn Seymik, ktory przes listy nasze Grodzinskie dla odprawowania Posłow na spolny Seym s Pany Polaki złozon y oznaymion będzie, maią te powiaty Łuczki, Włodzimierski y Krzemieniecki na iedno mieystce w Łuczku ziachac się, wszakze przecię posłow s kazdego Powiatu po dwie osobie iako się to pierwy postanowiło y na tęn czas się zachowywało, na tęn Seym spolny wyprawic y posłac maią.

O tymze s przywileiow kiiowskich y wołynskich przy restituciey w Lublinie Anno Domini 1569.

Wszyscy przerzeczęni Panowie obywatele zięmie kiiowski, wołynski na Seymikach powiatowych, na mieystczach zwykłych czasow przes listy nasze naznaczonych, wedle zwyczaiu innych ziem albo woiewodztw Coronnych, ktorzyby się na one Seymiki powiatowe ziachali, obierac maią miedzy sobą posly na Seym walny Coronny, a s tych Seymikow poslowie ich tak iako w Coronie polski obyczay iest, kiiowski do Kiiowa, a wołynscy do Włodzimierza ziezdzac się maią, a obranym y posłanym na Seym Coronny tymze obyczaięm y na strawę opatrzęnie będzie dawano, iako y innym posłom ziemskim z woiewodztwa ruskigo.

Listy takowe iako y dokąt rosyłane byc maią z recessu Grodzinskigo Anno Domini 1567.

Vstawuiem, yz listy nasze Hospodarskie seymowe maią byc posyłane w powiaty do vrzędow Grodzkich do Starost naszych, a w niebytnosci ich do ich namiestnikow przed rokami Seymikowi złozonymi za dwie niedzieli, a vrząd ma rozsyłac przes woznych powiatowych y do panow Rad, do kniaziow y do vrzędnikow ziemskich y powiatowych y do innych stanow, do kogo przedtym starodawna listy seymowe s kancellariey naszey posyłane bywały, w domu ich nosic maią a dla slachty na targu, przy kosciele obwoływane byc maią; takowysz obyczay dla rozsyłania listow naszych woiennych ma się zachowac.

Przed Seymy walnymi Seymiki w Polsce wedle zwyczaiu a w Litwie wedle statutu w. x. Lith. powiatowe byc maią i a w Coronie w Kothczynie seymik głowny bywa, w Litwie y Wolkowisku seymik głowny byc ma, takze na ktore seymiki przes posły swe potrzeby przypadłe zwykłym obyczaiem krol I. M. oznaymowac ma, o tym patrz w constituciey Stephana krola przy coronaciey iego roku 1576.

O Seymiku wołynskiem Stephan krol w roku 1576.

Seymik, ktory zawsze zwykł bywac przed Seymęm w woiewodztwie wołynskięm, aby zawsze bywał ieden w Łuczku.

O Seymikach podobne prawo.

Po smierci sęndziego albo podsętka tak tesz y pisarza ziemskiego pozostali vrzędnicy maią dac znac o smierci kolegi swego woiewodztwie swoim a w ziemi zmodzki staroscie zmodzkięmu, o ktorym przes listy swoie staroscie, vrzędnikom y slachcie tego powiatu czas ku ziechaniu się złozyc, na ktory ziachawszy się wszystkie stany na mieystce vrzędnika zmarłego nowego obrac y cztery osoby na on vrząd mianowac y to wszystko przes

list otworzony za pieczęcią woiewodziną krolowi Iego Mosci oznaymic maią, o tym patrz w rozd. 4, arti. I.

Na seymikach obieraniu sendziow trybunalskich zbroy rusnic zadęn vzywac nięma takze buntow y zwad wystrzegac się powinięn, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. Anno Domini 1581 dany.

Prosieli nas, aby z łaski naszey posłowie zięmsci na seymiech gospodami teraz opatrzony y na potym opatrowani byli, zeby mogli miec gospody w miescie poblizu dla siebie y na prętkigo schodzenia ku namowom y do namysliwania w potrzebach zięmskich. Bo teraz niektorzy gospod nie maią, iedno wedle miast, w ktorych seymy bywaią albo bywac będą, wedle tego posli gospodami przes Pana Marszałka zięmskigo opatrowane byc maią.

Rękopis Czaplickiego zawiera następujące odmiany: w wierszu 4 od góry, po wyrazach »y potomkowie naszey« dodaje: »przed seymem wielkim walnym,« w wierszu 5 zamiast »za prosbą«, kładzie »za poradą«, w wierszu 6 zamiast »mianowac« kładzie »mianowicie,« w wierszu 8 zamiast »na seymie« kładzie »naszymi,« w tymze wierszu zamiast »y nabliszey (s) y« kładzie »nie,« wreszcie w wierszach 14, 15 i 16, zamiast całego ustępu od »zewoliwszy się« do »y posłac ich na seym« kładzie »to iest od kazdego sądu ziemskiego, kilko ich w tym woiewodztwie będzie, wedle osoby ich posłac na seym.«

(Dodatki do artykułu VI).

Polaci z Litwą Seymy miewac w Lublinie maią albo w Parcowie. Iagiełо y Witult Anno Domini 1413.

Vstawuięm, yz przerzeczęni Panowie y slachta krolestwa Polskiego y zięm Litewskich seymy y stanowięnia rzeczy, kiedy tego będzie potrzeba, w Lublinie albo w Parcowie albo na innych mieystcach ktęmu sposobnych za dozwolęniem y wolą naszą maią odprawiac dla pozytku y potrzeby krola Iego Mosci Polskigo y dla lepszego przerzeczonych zięm Litewskich.

Zygmunt August miestce Seymom Coronnym Warszawskim naznaczył przy vniey w Lublinie tak postanowił Anno Domini 1569.

Miestce seymom walnym Coronnym w Polscze iako ie składac mamy tak iusz na to Warszawie naznaczamy, wszakze gdzieby causus iaki przypatł znaczny, zeby tam złozon y trzyman byc nięmogl, wolno nąm będzie za dozwoleniem y Radą Panow Rad oboyga narodow tam go złozyc, gdzieby comodius byc mogło w Polscze.

O Seymie spolnym Polakom z Litwą Zygmunt August przy vniey w Lublinie tak postanowieł Anno Domini 1569.

Seymy y Rady tęn oboy narod ma zawzdy miec spolne Coronne pod krolęm Polskięm panem swym, Panowie miedzy Pany osobami swymi iako

posłowie miedzy posły y radzic o spolnych potrzebach tak na seymie iako bez seymu w Polsce y w Litwie.

Ieszcze o Seymiech spolnych.

Seymow y innych zadnych osobnych stanom Coronym y Litewskim od tego czasu krol Iego Mosc składac nie będzie, iedno zawzdy spolne Seymy tęmu oboiemu narodowi iako ciału iednęmu w Polscze składac będzie, gdzie się krol. Iego Mosci y Radom Coronnym y Litewskim na słuszni zdac będzie.

O czasiech seymowych.

Seym walny Coronny we dwie lecie nadali ma byc składan, a gdzieby tego pilna była potrzeba y gwałtowna R. P. tedy za radą Panow Rad oboyga Panstwa, iako czas y potrzeba R. P. przynosic będzie, powinni go składac będzięmy, a dłuzy go dzierzec nie mamy, tylko do szesciu niedziel. O tym patrz w constituciey Coronationis Crako. Anno Domini 1567.

Krol Iego Mosc nowych vstaw stanowic nięma, oprocz na Seymie s poradą s pozwolęnięm Panow Rad y wszystkiech zięm, o tym patrz w roz. 3, arti. 12, y w przydatkach tego artikułu.

Komu idzie o czesc y o gardło, takowy nigdzi indzi iedno na Seymie sądzon bydz ma, o tym patrz w rozd. I, arti. 4.

Komuby sło zarazęm o gardło y o potciwosc, to sąd wszelaki do krola Iego Mosci odsyłac ma, o tym patrz w constituciey trybunalski wielk. x. Lith. w artikule co sądzic maią roku 1581 vchwalony y w rozd. 4 arti. 43, takze w poprawie statutu w. x. Lith. w roku 1578.

Artikuły rossątkowi krola Iego Mosci seymowemu nalezące onych patrz w rozd. I arti. 3, 4. 5, 6 y 11, 8, 21, 9 y w rozd. 3, arti. 4. 5, 6, 8, 10, 39, a w rozd. 4 arti. 2, 18, 29. 40, 41, 45, 61, 65.

(Dodatki do artykułu VII).

O tymze w poprawie statutu w. x. Lith. w Warszawie Anno 1578 tak napisan.

A isz iest statut, z zięmi hospodarski nięmamy nikogo w więzienie sadzac nieprzekonanego prawęm, przeto tesz zadęn persony narodu slacheckiego imac y sadzac nięmoze, wziąwszy na gorącym złym vczynku tak domowym iako y białygłowy, takze tesz y na męzoboystwie albo y na złodzieystwie poymanyby beł. A ktoby za wasnią abo iaką inną przyczyną personę stanu slacheckiego do więzienia swego wziął, a na vrzędzie naszym niepokonanego prawęm wazełby się kogo tym vcisnąc, takowęmu zwierzchnosci naszey krolewski ma byc obrona, a kazdego takigo z więzięnia przes dworzanina naszego kazęmy wziąc y na rękoymstwo dac, aby był ku prawu stawion przed nami Hospodaręm y wolno będzie dowodzic przed sądem

za pozwy na takigo. A gdzieby się to pokazało, yz niewinnię sadzał, takowy ma sowito w więzięniu sąm siedziec, a gdzieby za posłancem naszym onego z więzięnia nie wypusciel, ma byc pozwan mandatęm przed nas iako o gwałcęnie prawa pospolitego. A to dlatego, ze zwierzchnosc, ktora tylko nam nalezy, sobie nad rownym vpornie przywłaszczał, a przedsie za tym mandatęm iako na roku zawitym, ma stawic tego, kogo w więzieniu ma; a gdzieby takiego w tym więzięniu vmorzył, winięn będzie głowę płacic, a za winę naszę w wiezy na dnie bez wszelakigo miłosierdzia y folgi rok y szesc niedziel siedziec. A iesliby to krewny krewnęmu vczyniel w nadzieię spatku, ktoryby na niego przypatł, takowy winę statutowi dosyc vczynic powinięn, a od maiętnosci spatku po zmarły ręcę nam przychodzącego, wiecznie odpadac ma. Wszakze wolno panu sługę sadzac y karac o wszelaki występ iako w statucie iest opisano.

Na zaoczne oskarzęnie iawne y taięmne zadnego karac ani winic niechcęmy winą pięnizną krwawą więzięniem abo dostoinstw vrzędow, takze imięnia odeymowanięm, az pozwanego y słusznie prawęm przekonanego, o tym patrz w rozd. I, arti. 2 y w rozd. 3 arti. 11.

Gwałtownik domowy, złodziey, pozognik, zboyca, takze na vsilstwie panięn y niewiast iako na swiezym złym vczynku kozdy poyman y sadzon byc moze, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 18, 19, 20.

Takze y w poprawie Statutu w. x. Lith. roku 1578 poprawionego, w poprawie arti. 2, rozd. 1 y w constituciey trybunalski w r. 1581 xięstwu Litewskiemu dany.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 2 od końca, po wyrazie »niepozwany« dodaje »i niepokonany.«

(Dodatki do artykułu VIII).

Tęmusz podobne prawo.

Slachcicz zadęn osiadły iman y zadęn byc niemoze, zwłaszcza niepozwany y niepokonany prawęm, wyiąwszy na gorącym vczynku, o gwałciech domowych, iako y białych głow takze y na męzoboystwie y złodzieystwie poymanych, wszakze wolno panu sługę sądzic y karac o wszelaki wystęmpek, iako w Statucie iest opisano, o tym patrz w poprawie Statutu w. x. Lith. Anno Domini 1578, w poprawie arti. 2, rozd. I.

Pan kazdy sprawiedliwosc s sług swoich, boiar y poddanychządaiącemu czynic powinięn, nadali za dwie niedzieli, o tym patrz w roz. 4, art. 29.

Sługa przy bytnosci y oczach pana swego swawolnie gdy kogo bez roskazania pana swego raniel abo zabiel, takowy pan iego chociaby v niego nie był przyporuczony, ma poymac y do więzięnia wsadzic, y onym krewnym zabitego oznaymic, o tęm patrz w rozd. 11 arti. 29.

O ludziach przes służby y sługach bez przykazu ktoby ie w domu przechowywał a zwłaszcza od ktorychby się komu szkody iakie albo męzoboystwa od nich w sąsiectwie stały, o tym patrz w rozdziale 14, arti. 23.

Sługę, gdyby kto do kogo przykazal, a tęnby szkodę iaką vczyniwszy vciekl do pana swego, tedy on pan trafiwszy go kandy, nie mogą imac, ale ma patrzac onego, kto mu go przykazal. A iesliby on sługa bez zadnego przykazu vczyniwszy szkodę precz vciekl, tedy on pan gdzie go kolwiek vyrzy abo potka, moze go poymac y wiesc do onego prawa, gdzie go poima a przed prawęm ma szkody swoiey na nim dochodzic, o tym patrz w rozd. 12, arti. 14.

Sługa gdyby pana swego zabil albo raniel, takowy ma byc srogo karan iako zdraycę, a iesliby niezabiel, iedno broni przeciw panu swęmu dobel, takowy rękę traci. O tym patrz w rozd. 11, arti. 18.

Sludzy panscy nieosiedli, gdyby przyiachawszy pod vrząd miasta naszego, vczyniel tam komu boy, rany, szkody y iakiszkolwiek zbytek, tedy mogą byc zadzierzani na zamku, a oni sludzy o sobie maią dawac znac panu swoięmu, a gdzieby pan sprawiedliwosci z nich nie uczyniel, o to sąm do vrzędu pozwany powinięn opowiadac a pozywac o to do vrzędu zamkowego, o tym patrz w rozd. 4, arti. 19.

O slugach, albo o czeladzi niewolny patrz w rozd. 12, arti. 7 y 10, 11, 12, 13, a w rozd. 13, arti. 5.

O potciwosc nikt inny nie sądzi, iedno krol Iego Mosc, o tym patrz w rozd. 3, arti. 39, wszakosz nigdzie indzi, tylko na Seymie, o tym patrz w rozd. I, arti. 4 y w constytuciey trybunalski w. x. Lith. Anno Domini 1581 vchwalony, w artikule co Trybunalistowie sądzic maią. Takze w odprawie Sądow trybunalskich w rzeczach osądzonych, takze w rozd. I, arti. 2, 3, 5, 6 y 11. Komu idzie o podciwosc, krol Iego Mosc do roku kozdęmu sprawiedliwosc vczynic powinięn, o tym patrz w rozd. I, arti. 24. A iesli to iest powinnosc krolewska do roku takową sprawę odsądzic, tedy daleko więcy vkrzywdzonęmu winnego et ex conuerso modo zwlaszcza in eo passo przypozwac do roku przystoiey.

Podobne prawo s Statutu Coronnego czasu gorącego vczynku iest rok y szesc niedziel siedziec.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od końca po wyrazie »a w czymby« dodaje »byl winien.«

(Dodatki do artykulu IX).

Ten artikul yz iest starego statutu wzięty, przetosz to prawo napierwy na spolnym ziezdzie warszawskim iest skazone y zepsowane, patrz w recessie warszawskim.

Statut y vstawy wszystkie iakiekolwiek y s ktorykolwiek przyczyny przeciw narodowi Polskięmu w Litwie vstawione y vchwalone z dawna byly, zwlaszcza okolo nabywania y dzierzęnia imięnia w Litwie iakokolwiek by go kto dostawal, chocia po zęnie abo z wyslugi abo zakupnym y darownym obyczaiem, zamianą y ktorymkolwiek nabycięm wedle zwyczaiu

y prawa pospolitego, te wszystkie statuta aby zadny mocy nięmiały iako prawu, sprawiedliwosci y tesz spolny bracki miłosci y vniey a ziednoczęniu spolnęmu przeciwne, ale by wolno zawzdy było tak Polakowi w Litwie, iako y Litwinowi w Polscze kazdym słusznym obyczaięm dostawac imięnia i dzierzec wedle prawa, w ktorym lezy ono imięnie.

Zasię znowu tenze artikuł 9 na seymie brzesckim w roku 1566 iest podniesiony y poprawiony około niedawania cudzoziemcom dostoinstw, vrzędow y osiadłosci.

Tak y my hospodar obiecuięm y slubuięm pod przysięgą naszą, ktorąsmy vczynieli w. x. Litewskięmu y wszelakim stanom, obwatelom iego, yz w tym panstwie w. x. Lith. y we wszystkiech zięmiach ięmu przysłuchaiących, dostoynosci duchownych y swieckich, zamkow, dworow, włosci, gruntow, starostw, dzierzęnia vrzędow ziemskich y dwornych y pozywaniu wiecznosci, zadnym opcym ludziom ani zagranicznikom tego panstwa dawac nięmamy; ale to wszystko my y potomkowie nasi w. x. Lith. mamy y powinni będziem Litwie, Rusi, Zmudzi rodzicom starozytnym w. xięstwa Lith. Wszakze iesliby kto zagranicznikow albo cudzozięmcow zasłuzeł się nam hospodaru w tey R. P. w. x. Lith. pozyteczne y sławne posługi czynieł y okazował, takowym ludziom, iakiego oni będą narodu, my y potomkowie naszey w. x. Litewscy na Seymiech walnych tutecznych za radą y pozwolęnięm wszystkich stanow y posłow zięmskich Seymowi walnymu Litew. nalezących, osiadłosci wieczne i doczesne posług godnosci zasług dawac będzięmy. A iednakze ci sami y potomkowie ich będąc obwatelmi obcęmi tego panstwa w. x. y słuząc słuzbę zięmską tęmu panstwu, do zadnych dostoinstw y vrzędow duchownych y swieckich nie maią przychodzic ani od nas hospodara przypuszczęny albo zostawięni byc, tylko zdawna y s przodkow swoich urodzęni w. x. Lith. Rusin, Zmudzin; iako iest wyszy dołozono, a iesliby odzierzał inszego abo obczego narodu człowiek albo iego potomek ktorykolwiek vrząd, duchowny y swiecki, przeciw tęmu Statutowi, a napomniony tego puscic nie chciał, tedy takowy nieiedno dostoinstw y vrząd, ale imięnie, maiętnosc swoię wszystkę traci na nas hospodara w. xięstwa Litewskiego.

Tęn zasię Statut przy vniey na seymie walnym Lubelskim iest powtore skazon y zepsowan, Anno Domini 1569.

O Statuciech Litewskich przeciw Polakom vczynionych.

Statuta y vstawy wszystkie iakiekolwiek y s ktorykolwiek przyczyny przeciw narodowi Polskięmu w Litwie vstawione y vchwalone około naby-

wania y dzierzęnia imięnia Polakowi iakokolwiekby kto dostał y dostawał, chocia po zęnie albo z wysługi albo zakupnym, darowanym obyczaięm, zamianą y ktorymkolwiek nabyciem wedle zwyczaiu y prawa pospolitego te wszystkie statuta aby zadny mocy nięmiały iako prawu, sprawiedliwosci y tesz spolny braterski miłosci y vniey a ziednoczęniu spolnym przeciwne, ale aby zawzdy wolno było tak, iako Polakowi w Litwie, iako Litwinowi w Polscze kazdym słusznym obyczaięm dostawac imięnia y dzierzec ie wedle prawa, w ktorym lezy ono imięnie.

Vrzędy woiewodztw kiioskiego, wołynskiego y braczławskiego.

W podlaskięm, kiiowskięm, wołynskięm y braczławskięm woiewodztwach maią byc vrzędy iako w inszych woiewodztwach: Podczaszy y Stolnik, Czasznik, Podstoli, o tym patrz w constituciey warszawski Anno Domini 1578 vchwalony.

Zyd, Tatarzyn y kazdy Besurmianin na vrząd przełozon byc nięma, o tym patrz w rozd. 12, arti. 56.

Goscie y cudzozięmcy iakięm prawęm sądzeni byc maią, o tym patrz w rozd. I, arti. 15 y w rozd. 4 arti. 18 y 19.

Prosci ludzie nad slachtę nięmaią byc podwyszani y na vrzędy zadne przekładani, o tym patrz w rozd. 3 arti. 15.

W rękopisie Czaplickiego ma artykuł ten cokolwiek odmienną stylizacyę, mianowicie:

»Ale my hospodar obiecuiem y szlubuiem pod przysięgą naszą, ktorąsmy vczynili w. x. Lith. wszem stanom y obywatelom, co w tym panstwie y we wszystkich ziemiach iemu przysłuchaiących, dostoynosci duchownych y swieckich, grodow, dworow, włosci, starostw, dzierzaw, vrzędow ziemskich, dwornych y pozywania wiecznosci zadnym obcym ludziom ani zagranicznikom tego panstwa dawac nie mamy, ale to wszystko my y potomki nasze w. x. Lith. mamy y powinni będziem dawac tylko Rusi, Litwie y Zmudzi, rodzicom starozytnym w. x. Lith. a wszakze iesliby kto z cudzoziemcow albo zagranicznikow, nasłuzywszy się nam krolu w tey Rptey, pozytecznie y sławnie posługi czynił y okazał, takowym ludziom, iakiego oni będą narodu, my y potomki nasze w. x. za radą y pozwolęniem wszystkich Rad naszych y tez za pozwoleniem wszystkich stanow y posłow ziemskich, Seymu litewskiemu walnemu nalezących, osiadłosci wieczne y doczęsne podle godnosci y zasług będziemy dawac; a iednakze te sami y potomstwo ich będąc obywatelami obecnemi tego panstwa wielkiego xięstwa Lith. y słuząc słuzbę zięmską temuz panstwu, do Radnych dostoięstw y vrzędow duchownych y swieckich niemaią przychodzic ani od nas krola przymowani bydz, y vstawuiemy tylko z dawna s przodkow swych vrodzonych w w. x. Lith. Rusin, Litwin, Zmudzin, iako wyzey dołozono, a gdzieby odzierzał inszego albo obcego narodu-

-człowiek albo iego potomki ktorykolwiek vrząd duchowny y swiecki przeciw temu Statutu, a napomieniony puscic tego niechciał, tedy takowy nieiedno dostoienstwo y vrząd, ale y maiętnosc swoią traci na nas krola.«

(Dodatki do artykułu X).

Vrzędy Panow litewskich skąd początek maią y ktorym sposobęm rozdawane y rozrządzone byc maią, s przywileiu Horodelskigo.

Dostoinstwa y stolice y vrzędy iako w krolestwie Polskim postanowione y rozrządzone będą, to iest w Wilnie woiewoda y kastaląn wilinski, a potym w Trokach y na inszych miestcach, iako nam się pozytecznieysze będzie zdało wedle vpodobania y woli naszey, aby trwały na wieczne czasy, a na takowe dostoinstwa niechay nie będą wybierani, iedno ktorzy są powszechny wiary y poddani swiętęmu Rzymskięmu Kosciołowi y tesz vrzędy, zięmie wieczne, iako są kastalanie, y nieiedno Chrzescianski wiary ludziom niech będą podawane y do Rady naszey przypuszczane y przy tych niech będą, gdy o dobrym R. P. będzięm radzic. Albowięm częstokroc roznosc wiary przywodzi w roznosc vmysłow y rady bywaią wydawane, ktore maią byc taięmnie chowane.

Dwoyga vrzędow y mieysc sądowych zaden dzierzec nięma, przy vniey w Lublinie Anno Domini 1569.

Dwoch vrzędow y mieysc sądowych zadęn dzierzec nięma oprocz tych, ktorychby ta constitucia przy takowych vrzędziech zastala, s takich kazdy przy vrzędzie swym ma byc zachowąn do iego zywota abo do wywyszęnia na wiethszy vrząd.

Tęmusz podobna constitucia woiewodztwa wołynskiego przy coronaciey w Krakowie Stephana krola, Anno Domini 1576.

Prosieli nas posłowie woiewodztwa wołynskiego, aby wedle prawa Coronnego przy tym byli zachowani, izby iedna osoba w iedny zięmi dwu vrzędow nietrzymała, dla czego vstawiamy, yz od tych czasow nie będzie mogł byc woiewoda y kasztalan starostą sądowym mieystca onego, w ktorym dignitatęm trzyma, modernis possesoribus exceptis.

O rozdawaniu dignitarstw y vrzędow w Lublinie przy vniey Anno Domini 1569.

Dignitarstw y vrzędow iesli ktore wakuią abo wakowac w wielkięm xięstwie Litewskięm napotym będą, krol Iego Mosc y potomkowie iego krolęm Polskięm Coronowanym y tęmu nierozdzielonęmu Ciału Coronie Polski przysięgę vczyniel.

Constitucia seymu lubelskigo przy vniey o dignitarzach y vrzędnikach przysięgłych Anno Domini 1569.

Dignitarze y vrzędnicy w kozdym powiecie wielk. x. Lith. przysiegli y osiedli byc maią, takze y ich vrzędnicy, ktorym sprawa sądow slacheckich nalezy.

O Radzie spolny patrz wyszey w tymze rozdziale po artikule 60 o seymie spolnym.

Zyt, Tatarzyn y kazdy Besurmianin na vrząd przelozon byc nięma, o tym patrz w rozd. 12, arti. 5.

O miestcach Panow Rad lit. y posłow ich na seymie lubelskim przy vniey Anno Domini 1569.

Mieystce Panom Radom litewskim, tak duchownym iako y swieckim, miedzy Radami Coronnymi iako iusz iednęmu y spolnymu Sęnatowi dalismy y naznaczeli, takze posłom zięmskim woiewodztw litewskich miedzy woiewodztwa Coronne, ktore iusz tak zawsze zostawac maią, iako to iest listęm naszym osobno napisano.

Porządek Rady Coronny Polski y Litewski iako iusz iedny R. P. postanowiony przes krola I. M. y Radę Coronną w Lublinie na Seymie walnym społem Roku Panskiego 1569.

Arcibiskupi:

Gniezniski, Lwowski.

Biskupi:

Krakowski, Kuiawski, Wilinski, Poznanski, Płoczki, Halsparski, Łuczki, Przemyski, Zmodzki, Chełmski, Kiiowski, Chełminski, Kamięniecki.

Kasztalan krakowski.

Woiewodowie Coronni:

Krakowski, Poznanski, Wilinski, Sęndomierski, kasztelan Wiliski, woiewoda Kaliski, Troczki, Sieraczki, kastalan Trocki, woiewoda Łęczycki, starosta Zmodzki, woiewoda Brzescki, Kiiowski, Inowłaczławski, Ruski, Wołynski, Podolski, Smolęnski, Lubelski, Połoczki, Bełski, Nowogrodzki,

Płoczki, Witepski, Mazowiecki, Podlaski, Rawski, Brzescięnski, Chełminski, Mscisławski, Malborski, Braczławski, Pomorski, Miriski.

Kasztelani więthszy:

Poznanski, Sęndomierski, Kaliski, Woynicki, Gniezninski, Siracki, Łęczycki, Zmodzki, Brzescki, Kiiowski, Inowłacławski, Lwowski, Wołynski, Kamięniecki, Smolinski, Lubelski, Połocki, Bełski, Nowogrodzki, Płocki, Witepski, Cerski, Podlaski, Rawski, Brzescięnski, Chełminski, Mscisławski, Elbięnski, Braczławski, Gdanski, Minski.

Kasztelani mnieyszy:

Sandecki, Miedzyrzycki, Wislicki, Biecki, Rogodniski, Radomski, Zawichoyski, Leczki, Srzęmski, Zarnowski, Małogoski, Wielunski, Przemyslki, Halicki, Sanocki, Chełmski, Dobrzinski, Połaniecki, Przemecki, Krzywinski, Czykowski, Nakielski, Rospierski, Biechowski, Bydgoski, Brzezinski, Kruswicki, Oswiecimski, Kaminski, Spycimierski, Inowłodzki, Kowalski, Santocki, Sochaczowski, Warszowski, Gostynski, Wiski, Racięski, Sieprski, Wisogrodzki, Rypięnski, Zakrocimski, Ciechanowski, Liwski, Słonski, Lubaczowski, Conarski Łęczycki, Conarski Sieracki, Conarski Cuiawski.

Marszałek Coronny, Marszałek Litewski, Canclerz Coronny, Canclerz Litewski, podcanclerzy Coronny, podcanclerzy Litewski, podskarbi Coronny, podskarbi Litewski, Marszałek dworny Coronny, Marszałek dworny Litewski.

Referęndarze tesz przy krolu maią mocz zdanie swe w Radzie powiedziec.

Krol roskazuie, aby kazdy vrzędu swego pilnował y o nim wiedział.

Dignitarze y vrzędnicy niech widzą swoie vrzędy, a iesli ktorym nie są wiadome, przes krola y Pany maią byc nauczęni y te vrzędy tak doma iako y na woynie niech wedle powinowacztwa wypełniaią.

Prosci ludzie nad slachtę nięmaią byc podwyszęni y na vrzędy zadne przekładani, takze Zydowie y Tatarowie, o tym patrz w rozd. 3 arti. 15, y w rozd. 12, arti. 5.

Rękopis Czaplicklego w artykule tym, w wierszu 4 od góry zamiast »vczynnosciach« kładzie »vczsciwoscią.«

(Dodatki do artykułu XI).

(Dokończenie Artykułu XI).

Tęmu artikułowi podobnego prawa patrz wyszey w rozdziale I, arti. 2, y w przydatkach iego, takze w rozdziale 3, arti. 7 y w przydatkach iego.

O tymze podobne prawo Statutu coronnego.

Vstawiamy, yz w rzeczach dotkliwych w niebytnosci vskarzaiącego abo powoda komu to nalezy, my y potomkowie naszey takze starostowie vznawac mamy, ani zadnego sądzic y skazowac, tylko prawęm przekonanego, abo tego, ktoryby się sąm do czego dobrowolnie przyznal.

Rękopis Czaplickiego podaie następuiące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »ci izkolwiek,« kładzie »czyiąkolwiek,« w wierszu 3 od góry zamiast »odymowac« kładzie »odmieniac.«

(Dodatki do artykulu XII).

Dokończenie tegoż.

O Statucie, yz nigdzie indzi iedno na seymie walnym corygowan y poprawion byc ma, o tym patrz w recessie Grodzinskim arti. 27.

Temusz podobna vstawa s przywileiu Bielskiego.

Ieslizeby w czym potrzeba byla tego statutu y artikulow niektorych w nim poprawic, tedy na seymiech walnych wolno będzie pomięnionego statutu y artikulow w nim poprawowac, przybawiac y roszerzac, bądz tesz czego dolozyc albo viąc, coby iedno z lepszym doskonalym zachowaniu y porządku sprawiedliwosci swięty wynalesc y postanowic się moglo.

Poprawa Statutu Litewskiego iakięm obyczaięm iest iem pozwolona przy vniey w Lublinie anno Domini 1569.

Przy poprawie Statutu w. x. Lith. deputaci na to deputowani Statut Polski maią przed się wziąc, a co nablizey z nięm prawa Litewskie zgadzac, aby iusz we wszystkich panstwach naszych iako w iedny R. P. iednaką a nieodwloczną sprawiedliwosc ludziom isc mogla a tę poprawę oni do nas na seym walny blisko przyszly będą winni odniesc.

Mieystce tego Wilno a czas swięto swiętego Marcina, tęmusz podobna vstawa w. x. Lith. przy swych prawach według poprzysięzęnia vniey zostaią. Poprawę Statutu swego według constituciey w Lublinie szescdziesiątym dziewiątym vczyniony y wedle poprzysięzęnia krola Iego Mosci Hęnryka y naszego wczale zachowuiąc, iakosz tu poprawic tych spraw sądowych w. x. Lith. y seymiki w woiewodztwach xięstwa Litewskiego naznaczamy w tym roku 1578 miesiąca Maia 23 dnia, a s tych seymikow więthszy ziast maią miec Stany w. x. Lith. a dla teyze poprawy Statutu praw ich w Nowogrodku na pewny czas na dzien sw. Michała w tymze to roku teraznieyszym, a stąd maią tę poprawę przyniesc na seym coronny pierwszy ku confirmatiey naszey, o tym patrz w constituciey seymu Warszawskiego w roku 1578 vchwalony.

Woiewodztwu Kiiowskięmu, Wolynskięmu y Braczławskięmu takowymze obyczaięm wolna poprawa Statutu iest pozwolona ex priuileio restitucionis.

Daięmy tę moc na seymikach powiatowych za listy naszęmi złozonych pomienionym woiewodztwom tego Statutu Litewskiego artikułow poprawiac y wedle potrzeby przyczyniac abo vymowac, a do nas na seym walny Coronny przynosic, ktore będąli słuszne My i potomkowie naszey krolowie Polscy na seymiech walnych Coronnych mocą zwierzchnosci naszey krolewski y seymu na on czas będącego, potwierdzac obiecuięmy y powinni będziemy.

Zwyczaie dobre starodawne prawęm pospolitęm są vmocznione, o tym patrz w rozd. 3 arti. 5 y 6, 10, 27, 24, a w rozd. I, arti. 26, takze w rozdziale 4, arti. 5 y w przywileiu Bielskięm tak y w Lubelskięm przy vniey danym.

Prawa sądowne y przywileie y sądy własne y osobne takze zwyczaie w. x. Lith. vniey iedno s Koroną nic nie wadzą ani wadzic będą, o tym patrz w declaraciey o vniey Lith. Zygmunta Augusta anno Domini 1564.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu pierwszym od góry zamiast »przyrzekamy« kładzie »przykazuiemy,« w wierszu drugim zamiast »yz zwyczaiu« kładzie »zwyczaie,« wreszcie w wierszu 4 od góry, zamiast »nowego« kładzie »dobrego.«

(Dodatki do artykułu XIII).

W cudzy zięmi będącęmu dawnosc zięmska nie szkodzi, tylko yzby s czudzy zięmi przyiachawszy, dawnosci zięmski dziesiąciu lath nieomieszkał, o tym patrz w rozd. 3, arti. 38.

W cudzy zięmi będącęmu po rycerstwach y naukach, gdyby wiadomosci o przewodzie prawnym zadny nięmiał, przewod on prawa nic mu szkodzic nięmoze, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 48.

O zamordowaniu oyca kilkom braci, s ktorychby iedni po słuzbach, drudzy w cudzy zięmi byli, tedy ci s cudzy zięmi przyiachawszy odłozywszy braci drugi nakład, do głowszczyzny maią byc przypuszczęni, o tym patrz w rozd. 11, arti. 24.

O męzoboycy, ktory mord iaki vczyniwszy do zięmie nieprzyiacielski vciecze, o tym patrz w rozd. 11, arti. 24.

Opiekun napierwszy iest tęn, ktoregoby ociec dzieciom testamentem opisał, a iesliby nieopisał, tedy y brat starszy, a nie będzieli brata dorosłego, tedy stryiowie, a niebędzieli stryiow rodzonych, tedy po mieczu bliscy, a gdzieby opiekunow przyrodzonych po mieczu niebyło, tedy po matce wuiowie y inszi krewni maią byc opiekunowie, a niestanieli po kądzieli krewnych, tedy od krola Iego Mosci abo od panow woiewod abo tesz od sądu zięmskiego maią byc opiekunowie przydani nie cudzozięmcy, ale dobrze osiedli w tymze powiecie, o tym patrz w rozd. 6, arti. 3.

Wdowa tesz zostawszy po męzu na wdowięm stolczu z dziecmi niedorosłęmi, maiąc osiadłosc albo oprawę dobrą, opiekac się dziecmi moze, o tym patrz w rozd. 5, arti. 10.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »czwiczęni vczynkow,« kładzie »cwiczenia y vczynkow« a w wierszu 2 od końca zamiast »zięm« kładzie »rąk albo więzienia.«

(Dodatki do artykułu XIV).

Tęmusz podobne prawo s przywileiu Horodelskiego anno Domini 1413.

Tesz przeyrzęni panowie y slachta w. x. Lith. maiętnosci swoie oyczyste iednakimze prawęm niech dzierzą y darowania nasze, na ktore prawa maią moczne vtwierdzone, wieczną mocą takze niech dzierzą y będą miec moc oni przedac, zamięnic, oddalic, darowac y ku swym pozytkom obracac. A wszakze to ma byc za osobnym dozwolęnięm naszym. Tak yz gdy będą oddalac, frymarczyc, darowac, to przed nami albo naszęmi vrzędniki wedle zwyczaiu krolestwa Polskiego będą czynic y one zdawac. Tez po smierci rodzicow potomstwu niemaią byc brane maiętnosci dziedziczne, ale one maią dzierzec y s potomki swymi, iako panowie y slachta krolestwa Polskiego swoie dzierzą y ku uzywaniu wedle swego zdania obracaią.

Obiasnięnie artikułu 14 wzwysz opisanego s poprawy Beresteyski o nieoddawaniu dziedzictwa y spadkow, dzieci po smierci oyca, matki y innych krewnych.

Tesz vstawuięm, yz po smierci oycow, matek, dzieci ich synowie y dziewki od oyczyzny y macierzyzny nięmaią byc oddalęni, ale oni ſami y ich sczątki własne krewne y bliskie prawęm przyrodzonym y słusznie nabytym zwyczaięm starodawnym y tesz Statutęm pierwszym maią osięgnąc y odzierzec y te dobra na pozytek ſwoy obracac wiecznęmi czasy. A to się tesz będzie rozumiec o bliskosciach spadkow, wysługach y wszelakim nabyciu wedle prawa tym obyczaięm. A iesliby było tylko braci y siostr rodzonych wydanych albo niewydanych za mąsz, a ci bracia między sobą oyczyzną się podzieleli, potymby s nich iedęn vmarł płodu po sobie niezostawiwszy, tedy iego częsc oyczyzny tylko na bracią przychodzi a na ich potomstwa y na siostry tylko wyprawa s czwarty częsci wszelakigo imięnia, iesliby ktora z nich przedtym za mąsz idąc, od oyca albo od tyze braci nie była dana, a poki się byli niepodzielili. A iesliby była macierzyzna, tedy maią bracia rowno z siostrami między sobą podzielic. A iesliby tak Bog dopuscieł, zeby oni wszyscy bracia pomarli, a zadnego po nich potomstwa niezostało, a chociazby było a potym się zwiodło, tedy ona wszystka oyczyzna y wszelakim obyczaięm nabyte imiona zasię na siostry y na ich potomstwo spada, nizli iesliby ieszcze tak Pan Bog dopuscieł zeby onych braci y siostr ani ich potomstwa ani szczątkow niestało, tedy ona oyczyzna ich wszystka takze wszelakim obyczaięm słusznie nabyte imiona y maiętnosci na bliskiech spadac ma, ktory iest nabliszszy do oyczyzny y macierzyzny, nabliszsi po oycu wedle tegoz postępku, tak tesz y macierzyste ma spasc na tych, ktorzy będą do macierzystego imięnia nabliszzy po matce

onych zmarłych, iesliby przes niech komu słusznym zapisęm nie było zawiedziono, kromia tesz tego, ktorzy bez potomstwa bliskiech szczątkow y nasladkow swych pomrą, ni nakogo prawa swego przyrodzonego, wysłuzonego abo nabytego, y niewlawszy ani zapisawszy, bo po tych y tym obyczaięm imiona spatkięm na nas Hospodara w. x. Lith. y potomkow naszych w. x. Lith. przychodzą y przychodzic będą, takze y po tych, ktorzy bez potomstwa y krewnego nadalszego w pokolęniu vmieraią nikomu tego zapisęm nie zawiodszy, na nas y na potomki nasze spadkiem przychodzą.

Wszystkim stanom narodu slacheckiego wolno iest y będzie imiony swymi oyczystymi y macierzystęmi y iakięmzekolwiek obyczaięm y sposobęm nabytęmi szafowac wedle woli y vpodobania swego, o tym patrz w rozd. 3, arti. 33.

Ktoby chciał wysługę swoię od krola Iego Mosci komu dac, darowac, zapisac, abo przedac, takowy nięmoze pod innym vrzędęm, tylko przed krolęm Iego Moscią tego zapisac, oprocz zeby w liscie iego było dołozono, yz ięmu wolno darowac y zapisac a zwłaszcza ci, ktorzy sobie y potomkom swoim wiecznosc opisaną maią, wszakosz te przywileie maią byc na vrzędzie okazowane y zapisowane, o tym patrz w rozd. 3 arti. 34.

Gdyby tesz kto wysłuzeł imięnie iakie lezące na xiązętach, paniech albo na kięm innym, o iakie się prawo na ono imięnie ma starac, a nadto iakiego zas fortelu od dzierzawcow imięnia onego ma wystrzęgac, o tym patrz w rozd. 3, arti. 35.

Imiona macierzyste y wniesięnie nikomu niezapisane, synom y dziewkom w rowny dział idzie, a oyczyste tylko na syny y na bliskie po mieczu o tym patrz w rozd. 5, arti. 13.

Wniesięnie zony bezpłodny zmarły, iesli nikomu niezapisane, wraca się zas w dom, s ktorego wyszła, o tym patrz w rozd. 5, arti. 17.

Imięnie kupne, takze wysłuzone wolno kazdemu, komu chcąc oddac, przedac y iako chcąc zapisac, o tym patrz w rozd. 7, arti. 3.

Imięnie tesz nabyte, iako y rzeczy ruchome kazdy testamęntęm komu chce, zapisac moze, o tym patrz w rozd. 8, arti. 2.

Rękopis Czaplickiego zmienia ten ustęp w ten sposób, iż zamiast ostatnich pięciu wierszy, mianowicie w wierszu 7 od góry, po wyrazie »wedle prawa,« dodaje następujący ustęp: »tym obyczaiem: iesliby było kilka braci y siostr rodzonych, wydanych za mąsz albo y niewydanych, a ci wszyscy bracia miedzy sobą oyczyzno się podzielili, a potym ktoryby z nich vmarł, nieostawiwszy po sobie płodu, tedy iego część, oyczyzna, tylko na bracią iego przychodzi y na ich potomstwo, a na siostry tylko wyprawa z czwartey części wszelakiego imienia. A iesliby przed tym ktora z nich zamąsz idąc, od oyca albo od teyze braci wyprawa nie była dana, poki się byli podzielili, a iesliby była macierzyzna, tedy bracia z siostrami maią na rowne części miedzy sobą podzielic. A iesliby Pan Bog smierc dopuscił, zeby one bracia pomarli wszyscy a zadnego potomstwa nie zosta-

łoby po nich, a chocby byli a potomstwo się zwiodło, tedy ona wszystka oyczyzna, wszelakim obyczaięm nabyte imiona zas na siostry y na ich potomstwo spada, nizli iesliby ieszcze takze Pan Bog dopuscił smierc, zeby onych braci y siostry ani ich potomstwa y szczątkow niedostało, tedy ona oyczyzna ich wszystka, takze wszelakim obyczaiem słusznie nabyte imiona y maiętnosci na blizkich spasc, ktorzy są nayblizsze do oyczyzny po mieczu według tegosz postępku, takze y macierzystemu spasc na tych, ktorzy będąc do macierzystego imienia nayblizsze po matce onych zmarłych, iesliby przez nich komu słusznym dowodem nie było przewiedziono, krom tez tego, ktorzy krom potomkow, blizkich szczątkow y nasłednikow swych zemrą, na zadnego prawa swego przyrodzonego, wysłuzonego y nabytego niewlawszy y niezapisawszy, bo po tym obyczaiem imiona spadkiem na nas hosp. w. x. Lith. y potomkom naszym przychodzą y przychodzic będą. A iesliby potomstwa blizkich, szczątkow y dalszego pokolenia blizszego y krewnego niedostawało y nikomu od nich zapisano y zawiedziono niebyło, tedy po takowych y tym obyczaiem imienia spadaią na nas hospod. w. x. Lith. y potomkow naszych przychodzic będą.«

(Dodatki do artykułu XV).

Przestrzegaiąc wszelakiego vblizęnia stanu slacheckiego od ludzi prostych.

Vstawuięm, yz nięma nikt z ludzi prostego stanu, okrom osobliwy łaski naszey y nadarzęnia wolnosci y przywileiow stanu slacheckiemu nalezących sąm sobie przywłaszczac y onych zadnym obyczaięm vzywac nie moze, o tym patrz w rozd. 3, arti. 21.

Dla oszukania tego prawa osobliwa przestroga.

Cudzoziemiec przyiachawszy do tutecznego panstwa, gdyby sobie imięnie kupieł slacheckie, abo onego iakięmkolwiek słusznym obyczaięm nabeł, chcąc wolnosci slacheckiech vzywac, tedy pierwy ma pokazac przed vrzędęm tym, gdzie kupieł imięnie ono, iesli iest prawdziwy slachcic. A gdzieby nie pokazał, tedy z wolnosci slacheckiech weselic się nięma, y blisci z imięnia onego skupic mogą, patrz w rozd. 3, arti. 17.

Zydowie y Tatarowie na vrzędy przekładani y do swiadectwa przypuszczęni byc nięmaią, o tym patrz w rozd. 12, arti. 5, w rozd. 9, arti. 3, w rozd. 4, arti. 51. Tęmusz podobnego prawa patrz w statucie starym w rozd. 3, arti. 9.

(Dodatki do artykułu XVI).

Podobne prawo.

Po skazaniu slachecki nawiąski gdyby się strona przeciwna przed nawiąską dowiedowała, iesliby tęn, kogo nawiązywac ma, slachcic był, tedy kto się mięni byc slachcicęm, ma iachac do ony zięmie abo powiatu, s ktorego

rodęm iest, a tam zebrawszy bracią y krewne swoie y stryie, ma przed vrzędem onym wyswiatczyc się, yz iest slachcic, a gdy takową wiadomosc o sobie przyniesie, tedy on będzie slachectwa onego ma mu nawiąskę slachecką skazaną zapłacic, a nadto strawę y szkodę takze płacic, za przysięgą iednak według waznosci osoby y dalekosci drogi; wszakze iesliby nieosiadły dowiadował się slachectwa onego, ma do tego czasu za poręką dąn byc, poki on ziezdzi, o tym patrz w rozd. 11, arti. 14.

Ten ktoby na slachectwo komu przyganił, gdyby sąm slachcicęm nie był, tedy takowęmu nieslachcicu slachcic takowy przymowki nie będzie się powinięn sprawowac, y owszęm vrząd ma takowego vrzeczęnięm ięzyka karac, o tym patrz w rozd. 7, arti. 18.

Dziewka abo wdowa maiąc imiona oyczyste do macierzystego, gdyby szła za nieslachcica stanu prostego człowieka, takowa od wszystkiech imion swoich tak oyczystych iako y macierzystych odpada, o tym patrz w rozd. 5, arti. 11.

Slachcic zaniechawszy slachectwa swego, gdyby wszedł do miasta szukaiąc pozywięnia y tam mieszkaiąc targięm albo szynkięm takze y rzęmięsłęm się bawieł, a tego synowie po smierci iego gdyby targ y szynk y rzęmięsło opuscieli y łokcięm niemierzęli a postęmpkow ryczerskiech nasladowali, takowe maią byc za prawe slachcice policzęni, o tym patrz w rozd. 3, arti. 20.

Zabitęmu ktoby na slachectwo przyganieł, tedy krewny, gdy tego dowiodą, ze był slachcic, tedy ten, kto przyganił, iakiegokolwiek stanu będzie, ma na zamku siedziec na dnie w wiezy pułroka, a po onym siedzęniu szkody y nakłady, na czym przysięze, powinięn będzie płacic a z osobna nawiąska z maiętnosci iego ma byc płacona, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 19 y 17.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od góry zamiast »rozwiódł,« kładzie »rod zwiodł,« zaś w wierszu 7, po wyrazach »sobie nierowną poiął,« dodaje »i dzieci swe z nią miał.«

(Dodatki do artykułu XVII).

O rozmaitym naganięniu slacheckięm y o nawiąskach y szkodach, skąd pochodzących, patrz wyzey w rozd. 3 arti. 16 y w przydatkach iego.

Cudzozięmiec iako na vrzędy wszelakie przekładan byc tak y opiekunęm byc nięmoze, y iakięm prawęm bywaią sządzęni, o tym patrz w rozd. 3, arti. 9 y tu w tym 17 a w rozd. 6 arti. 3 y w rozd. 1 arti. 15 y w rozd. 4, arti. 18 y 19.

Tęmu podobnego prawa patrz w rozd. 3 arti. 10 w statucie starym.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 10 od góry zamiast »na dole« kładzie »w dworze.«

(Dodatki do artykułu XVIII).

Z statutu Coronnego podobna vstawa.

Kmiec abo prostego stanu człowiek naganięnięm swoim slachcica niemoze zelzyc, wyiąwszy gdy słyszał, yz go slachcic naganieł, a on się tego niesprawił. Kmiec nie będzie mogł slachcica ktoregokolwiek, abo ktory się za slachcica ma, względem slachectwa iego naganic, wyiąwszy zeby kmiec słyszał, iz był naganion przes innego slachcica, a on w takięm naganięniu nie oczysci się; wszakze to chcęmy rozumiec o tych slachcicach, ktorzy na wyprawach woięnnych sluzą y sądom zięmskięm podlegli, a nie o tych slachcicach, ktorzy w miesciech mieszkaiąc piwo szynkuią, albo ktorzy tułaią się nic w zięmi niemaiąc, abowięm takowi się powinni sprawic.

Dowod na slachectwo iest dwoiaki, iedęn s przysięgą, drugi bez przysięgi, o tęm s przysięgą patrz w rozd. 3, arti. 16 y 17, o tym zasię bez przysięgi tylko za swiadectwy, patrz w rozd. 11, arti. 14.

O przymowkach gdyby slachcic slachcicowi przymowił, patrz nizey w rozd. 3, arti. 22 y 23.

(Dodatki do artykułu XIX).

Decret krola Iego Mosci miedzy Węglinskięm tey vstawye podobny.

Gdyby slachcicowi zabitęmu po smierci iego zadał to kto, iz nie był slachcic, tedy strona powodowa slachectwa iego ze dwięma swiatki przysięgą dowodzi, za ktorym dowodęm głowscyzny y winy takowy wygrawa.

Temu przeciwne prawo s statutu Coronnego, gdyby kto mięniąc się slachcicęm a niebył im, byłby ranion albo zabit, Zygmunt August w Warszawie 57.

Gdzieby się kto za slachcica miał niebędąc im a był zabit, takowego głowa gdy się to przes scrutinium vkaze, płacona byc nięma, co się rozumiec ma, gdzieby o głowę iego iako o slachecką powołanie było vczyniono, a ktoby o takową głowę foldrował, takowym ma zapłacic winę stho y dwadziescia grzywięn, rok y szesc niedziel w wiezy na dnie siedziec, takze y o ranach rozumiec się mą.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »dana« kładzie mylnie »zona,« w wierszu 2 po wyrazie »slachcic« dodaje »tedy gdy tego dowiodą krewni, iz był szlachcic,« wreszcie w wierszu 3 opuszcza wyrazy »rozdział 3 art. 17.«

(Dodatki do artykułu XX).

Tęmu artikułowi rowne y podobne prawa o slachcicach w miesciech mieszkaiących, patrz wyzey w rozdziale 3, artikule 16 na koncu y przydatkach iego.

Temusz podobne prawo s statutu Coronnego.

Iz zwykło byc pytanie o obyczaiu slachectwa (ktore zwykło byc roznym obyczaięm rozumiano), obiasniamy ile ku tęmu statutowi nalezy, iz tęn tylko ma byc zwąn slachcicęm y moze byc godzien ku wzięciu przerzeczonych dostoinstw y duchownego opatrzęnia, ktorego obadwa rodzicy byli slachcicy y w slacheckięm się domu vrodził y ktory tak sąm iako y rodzicy iego mieszkali y mieszkaią w swych dzierzawach, zamkach, miasteczkach, wsiach wedle zwyczaiu oyczyzny y zwyczaiu slachty, zywiąc prawęm slacheckięm krolestwa naszego, w ktorym slachectwie y te chcemy byc poczytane, ktorzy acz z matki prostego stanu, wszakze z oyca slachcica są vrodzęni. A iz rodzice y on sąm zywie y zył w krolestwie na kształt inszych slachcicow (iako wyszey iest opisano) y nierobieli ani robią takowych rzęmięsł ani się bawią temy sprawami, ktore pospolicie mieszczanie y ci, ktorzy w miesciech mieszkaią, zwykli robic y sprawowac; albowiem przeciwnymi sprawami y ktore slachcicom nie przynalezą, slachectwo w prosty y pospolitego człowieka stan się obraca.

(Dodatki do artykułu XXIj.

Wszakze ludzie prosci tylkoby byli ludzie dobrzy, wiarygodni y niepodeyrzani, ku swiadectwu bywaią przypuszczęni, o tym patrz w rozd. 4, arti. 5 y w rozd. 9, arti. 4, 5, 6 y w rozd. 11, arti. 2.

Plebeiorum nobilitatio.

Vstawuięm, aby plebei nobili creowani na slachectwo iedno na seymie za wiadomoscią Panow Rad albo w woysce dla znacznego w męstwie swego poczynania y dzielnosci, o tym patrz w constituciey Warszawski. anno Domini 1578 vchwalony.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »podwyszęnia a« kładzie »za podwyszeniem,« w wierszu 4 zamiast »tesz nikt,« kładzie »vstawuiem, iz nikt,« wreszcie całe ostatnie zdanie »krol I. M.« aż do »przekładac nie ma« całkowicie opuszcza.

(Dodatki do artykułu XXII).

Występ słowny przeciw personie hospodarski.

Wedle waznosci występu y słow z łaską Hospodarską krol Iego M. karac obiecuie, wszakosz ccią y gardłęm ani imięnia odięcięm za to karac nikogo nięma, o tym patrz w rozd. I, arti. 4.

Ktoby przeciw decretowi krola I. M. co mowił, takowy ma za to na zamku Hospodarskięm siedziec szesc niedziel, ktore nikomu nięmą byc odpuszczono, o tęm patrz w rozd. I, arti. 27.

Ktoby sędziego zamkowego albo zięmskiego takze y podsętka słowy nieucciwymi, sławie y pocciwosci iego szkodliwęmi sromociel, takowy wi-

nięn będzie za to szesc niedziel w więzięniu siedziec, takze tesz sędzia, podsędek abo pisarz, gdyby kogo na sądzie siedząc, tesz slowy nieucciwymi sromociel, tąsz winą karąn byc ma, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 40 y artikul 41.

Ktoby tesz przed sądęm odstąpiwszy rzeczy swoiey targnął się na drugiego słowy nieucciwymi, takowy z decretu sądu onego ma siedziec na zamku blizszym szesc niedziel, o tym patrz w rozd. 4, arti. 39.

Po oczyszczęniu listow fałszywych przes przysięgę, nikt przeciwko nięm mowic nięma dotkliwie, o tym patrz w rozd. I, arti. 12.

Przy apellaciey tesz sędziemu słow sromotnych nikt zadawac nięma, o tym patrz w rozd. 4, arti. 61.

Skaradne y sromotne słowa iaką sromotą bywaią płacone, o tym patrz w rozd. 3, arti. 23 y arti. 17.

Słowa vszczypliwe w pozwie zięmskięm kładzione byc nięmaią, o tym patrz w rozd. 4, arti. 16.

(Dodatki do art. XXIII).

Iako rozwod małzęnstwa stanu duchownęmu nalezy według artikulu 18, w rozdziale 5, takze wedle praw krzescianskich rozeznamy rossądek o zle zrodzonych dzieciach, iako w tym artikule wyszy iest opisano, nikomu inszęmu nalezy własnie iedno stanu duchownymu, o tym iako prawa wszystkie krzescianskie, tak y decreta krolow polskich na wielu mieystcach dostatecznie swiatczą.

O potomstwie zle zrodzonym s konstituciey Warsz. anno 1578 vchwalony, Stephanus rex.

Iz się tego poczęsci trafia, ze niektorzy mięszkaią przeciw Panu Bogu nie z zonami, lecz z załoznicami, ktore potym sobie za zony biorą, vstawuięm, aby od takowych zon, ktore złoznicami były, dzieci abo potomstwo ich w zadnych dobrach nie dziedzyczyli ani perogatywy slachecki mieli, gdyz w potrzebie woięnny rowny rownęmu wyswiadczyc się powinięn, gdyby kogo obwiniono, iz niedostał placu swego.

Nieiako podobne prawo s statutu Coronnego.

Wawrzyniec skarzył się na Marcina, yz mu matkę zabił. Marcin odpowiedział, iz Wawrzyniec niebył s porządnego łoza vrodzony y twierdził go byc synęm białygłowy tułaiący się. My na takowy rzeczy tey podobny skazuięmy, aby głowa była zapłacona takowy matki synowi.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 9 od góry zamiast »niezwienczanną a niesłuszną« kładzie »z nieszlubną,« w wierszu 14 zamiast »ktore po winczaniu y« kładzie »choć po,« w wierszu 16 zamiast »y maiętnosciom« kładzie »maiętnosci oycowskich,« wreszcie w wierszu 5 od końca zamiast »macochy« kładzie mylnie »matki.«

(Dodatki do artykułu XXIV).

Temusz podobne prawo.

Wszakze te wolnosci szkodzic tęmu nięmaią, aby slachta ku tęmu nie była przycisniona, aby budowac zamkow y woyny słuzyc y podatkow dawac, wedle starego zwyczaiu nie była powinna, o tym patrz w przywileiu Horodelskim krola Iagieła anno Domini 1413.

Tęmusz artikułowi przeciwne prawo.

Acz ciby obywatele tey przerzeczony zięmie, to iest woiewodztwa Wołynskiego y Braczławskiego Rady nasze duchowni y swietcy xiązęta, panięta, slachta, rycerstwo, takze y duchowne stany Rzymskiego y Greczkiego zakonu obfitą łaskę naszę poznali, postanowiamy, yz ich grody, zamki, miasta, osiadłosci, miasteczka, wsi, ze wszystkięmi y kazdęmi z osobna ich poddanęmi przerzeczonymi tey zięmie od wszystkich podatkow, w ktorych przedtym y teras byli, takze od płacęnia wszelakich poborow, myt albo ceł, takze robięnia y poprawowania zamkow y mostow naszych według przywileiow y wolnosci Coronnych, wolnymi czynięmy, tak yz w ty mierze ich z innymi Coronnymi obwatelmi porownalismy y porownamy y one wszystkich wolnosci, swobot Corony Polski vczynielismy vczesniki y byc znayduięmy, tylko dwa grosza zwykły monety polski z iedny osiadły włoki, gdzie są pomierzone, albo gdzie nięmasz włok, grosz z iednego dymu, takze osiadłego, nam y potomkom naszym dla wyznania zwierzchnosci naszey krolewski sobie zostawuięmy, a boiarowie ich putni, ktorzy woynie słuzą, po groszu podymnego płacic maią, a zagrodnicy od tego są y maią byc wolni, o tym patrz w przywileiach Kiiowskim, Wołynskim y Braczławskim, przy restituciey w Lublinie w roku 1569.

W dworzech hospodarskich nikt się stanowic takze staciey na się, na konie swoie brac, stawow, sadzawek, iezior łowic nięma, o tęm patrz w rozd. I, arti. 30.

O wolnosciach slacheckich, o czlach y mytach, takze y o podwodach ich, patrz w rozd. I, arti. 25 y 26, takze y po przydatkach artikułow pominionych.

Ktoby na czyie imięnie, na ludzie, na sioło nasławszy abo sąm naiachawszy gwałtęm pobił y pograbieł, o tym patrz w rozd. 11, arti. 21, takze gdyby się co podobnego s czyiego domu komu przytrafiło, w rozd. 11, arti. 20, 30 y w rozd. 14, arti. 23.

Gwałt pospolity sąsiecki dwanascie rubli groszy, o tym patrz w rozd. 11, arti. 22 y 2 rozd. 9, arti. 14 etc.

O niewywozęniu przypraw woięnnych do ziętmie nieprzyiacielski, patrz w rozd. 3, arti. 41.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 5 od góry zamiast »cegły« kładzie »płyty,« w wierszu 12 po wyrazach »na tych starych« dodaje »mieyscach.«

(Dodatki do artykulu XXV).

O slachcie y boiarach, o wolnosci ich y sposobie, iako sobie maią s pany swymi postąpic, iesliby sobie od nich ocięzęnia mieli y mięnieli miec, o tym patrz vstawy constitu. w tym 3 rozd. po arti. 4.

Imięnia wysłuzone na krolu Iego M. wprzod za pozwolęniem, a potym przed zadnym innym vrzędęm tylko przed samym krolęm Iego Moscią czynione, zeznawane y zapisowane byc maią, patrz w rozdziale 3, arti. 34.

Imięnie kupne tak y wysłuzone wolno komu chcąc kozdęmu oddac, przedac y iako chcąc zapisac, patrz w rozd. 7, arti. 3.

Imięnie tesz nabyte iako y rzeczy ruchome, kozdy testamęntęm, komu chce zapisac, moze, o tym patrz w rozd. 3, arti. 2.

W zapisie kozdym iako y w testamęncie trzeba wszystko wyrazac, y owszem wszystkiego znacznie a mianowicie dokładac, o tym patrz wprzod tu w tym 25 arti. a potym w rozd. 3, arti. 34, y w rozd. 8, arti. 2 y 6, y w rozd. 4, arti. 69 y 25 y 22 y w rozd. I, arti. 16.

O sposobie zapisow na imiona nabyte, patrz wprzod tu w tym arti. 25 y 34, a w rozd. 7, arti. 3 y w rozd. 8, arti. 2.

O dziale między bracią patrz w rozd. 9, arti. 17.

O sposobie zapisow na imiona oyczyste, w rozd. 7, arti. 1 y 2, takze w poprawie Beresteyski arti. 1, 3, 4, artikuł 2 nowo vczynionym tamze.

O sposobie zapisow na rzeczy ruchome abo sumę pozyczoną, patrz w rozd. 7, arti. 7 a 24 a w rozd. 4, arti. 57.

Przed sędzięm zięmskięm abo grodzkim wszystko to, coby do sprawy nalezało, przed tym, niz sobie na rozmyslanie wezmie, kozdy mowic y pokładac ma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Po decrecie tesz sądowym nazaiutz zadęn apellowac nięmoze, o tym patrz w rozd. 4, arti. 65.

Zaden boiarzyn ani poddany nięma v cudzego człowieka zięmie zakupowac bez woli pana iego, o tym patrz w rozd. 9 arti. 10.

Wolni ludzie y dzieci ich gdyby chcieli isc precz, tedy dwie części maiętnosci wziąwszy, to vczynic mogą, tylko zięmie panu swymu y z zytęm zasianym, z budowanięm y s tym wszystkim, s czymby te zięmie v pana swego za słuzbę wzięli, zostawiwszy, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 5.

Zydowie abo Tatarowie gdyby na ludziach poddanych swoich tak putnych iako y ciahłych gdyby podaczki y słuzby niezwykłe wyciągali, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 8 y w przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 3 od góry, po wyrazach »chciałby precz,« dodaje »tedy wolno będzie iemu y potomkom iego odysc precz.« w wierszu 5 zamiast »daniny« kładzie »danemi.«

(Dodatki do artykułu XXVI).

Duchowni iako woynę słuzyc maią, patrz w rozd. 2. arti. 9.

Na kosciol gdy kto chciał zapisac, tedy s takiego imięnia służba woienna czyniona byc ma, o tym patrz w rozd. 8, arti. 2, na kosciol imięnie nabyte testamentęm, moze byc oddane tamze.

O rozwodzie małzęnskięm iz stanu duchownęmu nalezy, o tęm patrz w rozd. 5 arti. 18, takze w rozd. 12, arti. 13.

Co duchownęmu prawu nalezy, to biskup sądzi, a co zasię swieckięmu, to prawęm w sądzie zięmskięm odprawowano y konczono byc ma, z recessu Grodzinskiego.

Dostoinstwa duchownych, gdyby kto po trzymaniu ich nadali we trzech miesiącach stanu y duchownego vrzędu na się przyiąc niechciał, tedy nie metropolit ani władyka maią takowe vrzędy abo dostoinstwa duchowne odbierac y podawac, ale my s powinnosci vrzędu swego o takowych od ich przełozonych wziąwszy dostateczną sprawę, iako v takowych odbierac, tak y podług woli swoiey hospodarski takowe dobra, komu się będzie godziło, oddawac y podawac mamy, o tym patrz w recessie Grodzinskięm, anno Domini 1567 arti. 4.

Władikowie y episkopi zakonu Gredzkiego w Radzie krola I. M. ako miestca tak y votum nięmaią.

Recessu Grodzinskiego artikuł 8.

Władyki y inne duchowinstwo zakonu z ymion cerkiewnych kazdy wedle Statutu do sądu zięmskiego pociągnąc moze, wyiąwszy gdzieby szło o podawanie własne Iego kr. M. o to do kr. I. M. pozywani byc maią.

O wszelakie rzeczy iako slachta miedzy sobą, tak wszyscy panowie duchowni y swieccy maią się prawowac przed sądęm naszym zięmskięm, o tym patrz w rozd. 4, arti. 58.

Iako zawsze było wolno, będzie y teras kazdęmu panu poddanego swego nieposłusznego tam in spiritualibus quam in secularibus podług rozumięnia swego skarac, aby wszystkie beneficia iuris patronatus regum praelaturarum ecclesiasticarum iako arcibiskupstw, biskupstw y inszych wszystkich beneficy były dawane nie inszym, iedno Rzymskiego Kosciola clerikom, indigenis Polonis, iuxta Statutum, a beneficia kosciołow Gredzkich ludziom tyze Grecki wiary dawane byc maią, o tym patrz in constitucione generali Warsevien. anno 1573 die 28 mense Ianuari folio 120.

O podawaniu duchownych osob na dostoinstwa Grecki wiary w Krakowie anno Domini 1576.

O to tesz nas prosili posłowie woiewodztwa Wołynskiego, abysmy ich duchowne osoby na dostoinstwa Grecki wiary w ich zięmiach dawali slacheckiego stanu. Co my za prozbą ich pozwalamy, zeby obywatelom Coronnych zięm slacheckiego stanu ludziom archimendryty, władyki na potomne czasy dawac będziemy.

O wyzywaniu iedęn drugigo do sądu nięnaleznego miedzy swieckięmi patrz w rozd. 4. arti. 25.

O sprawach osob duchownych swieckim, yz tu teras na seymie nikogo z stanu duchownego y z wielkigo xięstwa Lith. niebyło. statut iako do tego czasu w mocy zachowuięmy y do poprawy statutu onego panstwa odkładamy, o tęm patrz w constitu. Warszawski anno 1581.

(Dodatki do artykułu XXVII).

Ten artikuł 27 yz vkazuie do Statutu starego, przetosz artikuł 22 z rozdziału szostego tu musiał byc wpisan.

Tesz vstawuięm, yz mieszczanie miast naszych y wszystkiech poddanych naszych duchownych y swieckich za rany y za głowsczyzny ludziom sielanom naszym y poddanych prawęm ziępmskięm maią sprawiedliwosc czynic. A iesliby vczynięnia sprawiedliwosci omieszkali, tak yzby połozywszy rok ku vzywaniu sprawiedliwosci oney nievczynieli, a stronę załobliwą bez potrzeby włoczyli, a na roku zawitym sprawiedliwosci nieuczynięli, tedy ta wszystka winnosc y zapłata na vrzędzie miesckięm zostaie.

W prawie Coronnym w Statucie Torunskięm anno Domini 1538 iest tez opisano.

Iz slachcic na gwałcie miesckięm przed vrząd miescki poimany y do więzięnia miesckiego wsadzon byc moze, wszakosz sąm vrząd miescki sądzic ani karac go moze bez vrzędu grodzkiego, po ktory posłac zarazęm powinni, yz starosta abo iego podstaroscięm zasadziwszy prawo, zgodziwszy się na iedną sentęncią, onego gwałtownika sądzic y karac mogą. A iesliby się na ieden decret nie zgodzili abo zgodzic nie mogli, tedy po informatią do krola Iego Mosci posyłaią, a on poimany w słusznym więzięniu do informaciey krola Iego Mosci ma byc zatrzyman, a według niey sądzon y karan. A iesliby niewinnosc iego pokazała się, tedy za więzięnie mieszczanie winni mu zapłacic 60 grzywięn, a iesliby mieszczanie tęmu co przeciwnego vczynili, tedy przes vrząd grodzki burmistrz z iednym raycą na tęn czas będący, ma byc poyman y scięth.

S przywileiu Bielskiego o prawach miesckich.

Prawa Maydeburskie iako w miescie naszym stołecznym Wilinskim takze y we wszystkich innych miesciech tego panstwa naszego w. x. Lith. w całosci zachowywany.

Prozba miasta Wilinskiego z recessu Grodzinskiego arti. I.

Co prosicie krola Iego Mosci, aby ku poprawięniu y budowaniu twierdzi mieyski wszyscy obywatele one miasta, iako mieszczanie stanow duchownych, takze tesz y podworni xiązęce, panskie y ziemianskie zarowno.

Odkas na to krola Iego Mosci.

Hospodar krol. Iego Mosc raczył rozkazac wąm na to powiedziec, iz z wolą krola Iego Mosci Panowie, Rady duchowne y swieckie zezwolili na to, iz podworni ich, ktorzy są rzemięslni y tęm rzęmiesłęm albo tesz targięm się obchodzą y ięm zywią, pospołu z miastęm y z mieszczany ku obronie y oprawie miescki, do warty, do ognia powinni maią byc, a o rzeczy krwawe wszystkie podworniki w niebytnosci samych panow ich vrząd woiewodzy ma sądzic, a przy bytnosci panow ich w Wilnie iusz nie vrząd woiewodzy, ale sąmi panowie ich zarazęm sądzic maią, a vrząd zamkowy y miescki do tego nic miec nięmaią.

Cudzozięmiec y gosc w miescie gdyby występ iaki vczyniel, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 18 y 19, a w rozd. I, arti. 15.

Burmistrz albo prosty chłop gdyby slachcica zbieł albo ranieł, rozd. 11, arti. 15.

Mieszczanie w krzywdach swoich przeciwko slachcie iako y ktorym prawęm postępowac maią, patrz w rozdz. 4, arti. 46 y 47.

Osoby duchowne na sędztwo y na poszedstwo tak tesz y na pisarstwo nięmaią byc obierani, patrz w rozd. 4, arti. 8.

Duchowni oprocz swoich własnych spraw procurowac nięmogą, o tęm patrz w rozd.   arti. 34.

Prosci chłopi gdyby slachcica zabili, rozd. 11, arti. 12.

Te dwa paragrafy maią byc przy artikule 26, rozdziale 3 y o duchownych.

(Dodatki do artykułu XXVIII).

Opiekun w opiece imięnie dzierzący nięma nic z niego za swą winę sobie brac, nagradzac y płacic, o tęm patrz w rozdziale 6, arti. 12.

Kazdy vkrzywdzony w krzywdzie swoiey ma spierac prawęm a nie gwałtęm, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 9 y 11 y 13 y 14 y 16.

Muzyk muzyka przy kosciele abo na targu y na drodze gdyby pograbieł, ma płacic trzy ruble groszey, a grabiesz takze wszelaki z nawiąską płacic, konia konięm, wołu wołęm etc.

A iesliby na polu pograbieł, tedy za to rubl groszey a grabiez takze z nawiąską płaci, o tęm patrz w rozd. 13, arti. 6.

Slachcic gdyby czyiech ludzie pograbieł na targu, przy kosciele y na dobrowolny drodze, takowy ma stronie obrazony zapłacic szesc rublow groszey a grabiez z nawiąską płacic albo oddac, a iesliby slachcic albo ktokolwiek pograbieł czyie ludzie na polu abo gdzieindzi, a boiu nieuczynieł, tedy ma zapłacic trzy ruble groszy, a grabiez takze nawiązac, o tym patrz w rozdziale 13, arti. 6.

Komuby tesz krzywda iaka stała się od vrzędnikow, sług y poddanych czyiechkolwiek, v kogo y iakięm obyczaięm ma sprawiedliwosci ządac,

tak tez y on, v kogo iey ządaią iakim obyczaięm, iako rychło vkrzywdzonęmu ią powinien vdzielac, o tym patrz w rozd. 4, arti. 29.

O grabiezach slacheckiech patrz w rozd. 13, arti. 3. 4 y w constituciey Warszaws. anno Domini 1578.

O grabiezu, ktorzy za sobą zadny winy niepociąga, o tym patrz w rozd. 3, arti. 40, a w rozd. 10, arti. 5.

Ktoby na czyie imięnie, na siolo, na ludzie nasławszy abo sąm naiachawszy, gwałtęm pobieł y pograbieł, o tym patrz w rozd 11, arti. 21.

Kupcy, mieszczanie, zydowie reiestrami swymi zadnych długow na slachcie dochodzic nięmaią, okrom zapisania do xiąg abo chirografow, o tym patrz w rozd. 7, arti. 24, a w rozd. 4, 57.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 2 od góry, zamiast »sielan« kładzie »chłopow.«

(Dodatki do artykułu XXIX).

W miesciech naszych y takowe mianowane zbiegi woytowie z vrzędow swych powinni będą nieodwłoczną sprawiedliwosc stanom slacheckim czynic pod winą na starostę naszego tameszniego miasta stęm grzywięn groszy, a ktore zbiegi o krzywdę, o winę strona vkrzywdzona ma bez pozwu, iedno z sługą onego starosty woyta do sądu grodzkiego zawitęm rokięm pozwac. Tamze starosta vkrzywdzonęmu sprawiedliwosc zaras y exequucią czynic ma, o tym patrz w constituciey Warszaws. woiewodztwa Wołynskiego anno Domini 1578 wydany.

Oyczystęmu człowiekowi odeszlęmu, a zwłaszcza gdyby pan iego o nięm nie wiedział, zadna dawnosc nie idzie, wiedzącemu zasię dziesięc lath dawnosci zawadza, patrz w rozd. 12, arti. 8.

Ktoby tesz na człowieka wolnego abo niewolnego, zbiegłego komu prawa dac niechciał, o tęm patrz w rozd. 12, arti. 9.

O chłopy zbiegłe miedzy woiewodztwy Ruskim, Bełskim y Podolskim z iedny, a Wołynskięm y Braczławskięm z drugi strony na obiedwie stronie od trzech lath ma isc dawnosc zięmska, o tym patrz w constituciey Warszawski, o tym miedzy tęmi woiewodztwy w r. 1578 vchwalony.

O czeladzi niewolny y zbiegły patrz w rozd. 12, arti. 7 y 10, y 11, 12, 13 y w rozd. 14, arti. 5.

O sługę ktoregokolwiek stanu abo człowieka tesz y niewolnika zbiegłego przyruczonego iest rok zawity, o tym patrz w rozd. 4, arti. 22.

S tegosz z starostami postepek iaki.

Starostowie naszey gdzieby z ymion naszych tak krolewskich, iako y swych własnych o takowe zbiegi z stanęm slacheckięm były winni, tedy wolno będzie vkrzywdzonęmu o to do grodu inszego co nablizey w woiewodztwie onymze starostę pozwac takze rokięm zawitęm według tyze constituciey. A tęn sąd grodzki powinięn będzie na dobrach staroscinech

exequutią tymze sposobem, iako wyzey napisano, vczynic pod stracęnięm vrzędu swego starostwa onego, o tęm patrz w constituciey Warszawski woiewodztwu Wołynskiemu y Braczławskiemu in anno Domini 1578 dany.

Pozywanie starosty Braczławskiego.

Declaruięmy, yz starostę Braczławskiego o zbiegłe chłopy wedle constituciey anno Domini 1578 ad viciniorem capitaneatum pozywac mogą, o tęm patrz w constituciey Warszawski anno Domini 1581 vchwalony.

Mieszczanie zasię slachtę o krzywdy swe do sądu zięmskiego pozywac mogą, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 47.

Mieszczanom slachtom w dochodzeniu sprawiedliwosci iest rok zawity pod stracęnięm prawa, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 46.

Ostatek o zbiegłych sługach y poddanych szyrzy naydziesz w rozd. 12 po arti. 9.

Rękopis Czaplickiego kładzie w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry, po wyrazie »miast,« dodaje »naszych,« a w wierszu 9 zamiast »10« kładzie »6.«

(Dodatki do artykułu XXX).

Temusz podobna vstawa z recessu Grodzinskiego, artikuł 34 vstawy na towary y na miary zboza.

Wzywali tesz nas prozbami swoięmi, aby vstawa na to wszelaki miary na zboze pod strych tak w miesciech naszych hospodarskich, iako y panskich przes osobliwych dworząn naszych na to posłanych a pobor od sukien Lunskiech y inszych tanszych aby nieszeł, gdy z iego slachtą dla wypraw woięnnych na pilną potrzebę y na insze rzeczy ku woynie potrzebne, będzie vstawa vczyniona, a miara na zboze iusz w Wilnie doszła, a po inszych miastach naszych xiązęcych, panskiech y slacheckich takze postanowiona byc ma, iako w statucie y na vchwałach pierwszych seymowych iest opisano, na rzemięsniki, wszelakie rzeczy przes woiewod, starost naszych, a przy nich przes vrząd miescki postanowieny będą, ktorych wszyscy poddani naszey xiązęcy y panscy duchownych y swieckich posłuszni byc maią, a co się dotycze poboru od sukięn Lunskiech y inszych dzieszewszych iusz w pobor puszczano.

Około vstaw woiewodzkiech constitu. Warszaw. anno Domini 1578.

Vstawiamy, aby vkrzywdzony od rzemięsnikow, ktoryby nad vstawę panow woiewod drozey rzeczy swe przedawał, takiego napierwy rzemięsnika napierwy deferowac ma do vrzędu woiewodzego, przy ktorym vkrzyzowanym ma posłac vrząd woiewodzin abo vrzędu miesckiego pod łaską exequutią wedle constituciey, a gdzieby vrzędu woiewodzinego nie było, tedy

nie czekaiąc nan vrząd miescki, gdy się takowy vkrzywdzony skarzyc będzie, nad transgresorem exequucią czynic powinien; o czym gdy appellatia do nas vrosła, nieomieszkanie roszsądek nasz vczyniony.

O vstawach woiewodzkiech.

Aby s porządku woiewodzinego y staroscinego vrząd staroscin czyniel exequucią w miesciech a o nieczynienie doszyc vstawom woiewodzym y staroscinym, aby wedle constituciey kazdemu slachcicowi prawem czynic było wolno przed burmistrzem, a gdzieby burmistrz sprawiedliwosci nieczyniel, tedy o to ma miec forum przed woiewodą y starostą abo ich vrzędy in absentia illorum, w czem te vrzędy obadwa zaden zwłoki niemaią czynic, ale quotiescunque taka sprawa przypadnie, one nieomieszkanie odprawic spolnie na ratuszu maią, w czym iesli była conformis vtryusque oficiey sententia mea transire in rem iudicatam, a gdzieby więc iaka wątpliwosc vrosła albo roznosc miedzy tymi vrzędy de sentencia ferenda była, maią per literas informaciey od nas prosic, ktory list vrząd staroscin sumptibus miesckiemi nam będzie powinien nie mieszkaiąc odesłac. A iesliby w tym iakie zaniedbanie było, in defectu informationis nostrae, quando in regno constituti fuerimus, infra spatium duodecim hebdomadarum, quando extra regnum decem octo, sentencia woiewodza hoc ipso rata erit et transibit in rem iudicatam. o tem patrz w constituciey seymu walnego Warszawskiego anno Domini 1581.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 11 od góry zamiast »y cechy« kładzie »y kleyna.«

(Dodatki do artykułu XXXI).

O małzenstwie podobne prawo s przywileiu Iagieły w Horodle anno Domini 1413.

Corki y siostry y inne powinowate swe przerzeczeni panowie y slachta ziem Litewskich będą mogli w małzenstwo dawac mezow tylko powszechny wiary wedle upodobania swego y wedle zwyczaiu krolestwa Polskiego, ktory iest z dawna chowan.

O gwałtownym wzięciu w małzenstwo dziewki, wdowy y kazdy niewiasty, patrz w rozd. 11, arti. 9.

O gwałceniu y vsilstwie dziewki, wdowy abo iaki niewiasty, patrz w rozd. 11, arti. 8.

O dziewkach, ktoreby bez woli oycow y matek za mąsz poszły, patrz w rozd. 5, arti. 7.

O dziewkach zostałych bez oyca y matki, ktoreby bez woli braci y stryiow swoich za mąsz poszły, patrz w rozd. 5, arti. 8.

Wdowa, ktoraby po swem mezu rychli nisz w szesc miesięcy za mąsz poszła, wiano swe traci, o tem patrz w rozd. 5, arti. 12 y 18.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 2 od góry zamiast »ziębmskiego« kładzie poprawnie »żenskiego.«

(Dodatki do artykułu XXXII).

O opiece oycowy dzieci swoich z imięnięm ich macierzystym y iakimkolwiek inszym takze y s przypuszczania im imienia onego liczby zadny z opieki swoiey czynic nie powinięn, patrz w rozd. 6, arti. 2.

Matka zostawszy z dziecmi lat niedorosłęmi po męzu swoim, gdyby miała na wdowim stolcu siedziec y dzieci swe w opiece miec a zwłaszcza ktoraby miała osiadłosc dobrą abo oprawę od niezapisaną, takowa ku opiece moze byc przypuszczona, a iesliby osiadłosci abo wiana zapisanego nięmiała, tedy ma dac po sobie rekoimstwo ludzi dobrych osiadłych, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 10.

Imiona oyczyste y macierzyste, takze y wniesięnie nikomu niezapisane, synom y dziewkom ktorym względęm w rowny dział przychodzi, o tym patrz w rozd. 5, arti. 13.

(Dodatki do artykułu XXXIII).

O zapisiech iest opisano art. 1, 2, 3, 4, o tęm patrz w poprawie Brzescki.

O wolnosci dobr przedania wszelakich niepatrząc trzeci częsci, iako przedtym za starego Statutu bywało, patrz w rozd. 7 po arti. 4, w poprawie Brzescki.

Krolowi Iego Mosci wolno slachcie imiona lezące y inne maiętnosci swe przed ktorymkolwiek sądęm abo vrzędęm zapisowac, nakoniec to y testamęntęm mogą vdzielac, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 35.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym na samym końcu po wyrazach »w rozd. 7« dodaje »o zapisach iest napisano.«

(Dodatki do artykułu XXXIV).

Nabytym y wysłuzonym imięnięm y testamęntęm kazdy szafowac moze, o tym patrz w rozd. 8, arti. 2, w rozd. 7, arti. 3.

Slachcic oprawą na imięnie wysłuzone v xiąząt y paniąt, o iakie się ma starac, a czego i kiedy się ma wystrzegac, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 25.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 4 od góry, zamiast »ani« kładzie »a my,« w wierszu 2 od dołu, zamiast »y zapisowane« kładzie »y do xiąg zapisowane,« wreszcie na samym końcu po wyrazach »y łaski naszey hospodarski« dodaje »mieli, tych my mamy zachowac wedle przywileiow ich y łaski naszey krolewskiey.«

(Dodatki do artykułu XXXV).

S tego artikułu dostatecznie pokazuie się, yz maiętnosc wszelaka ieśli krolowi iako panu zwierzchnięmu, tedy pogotowiu zadnęmu inaczy oddana y zapisana byc nięmoze, iedno vrzędowym zapisęm na vrzędzie oczewiscie zeznanym, o czym nizey w rozd. 7, po arti. 4 dostatecznie znaydziesz, takze w rozd. tymze 7 po arti. 7 o tymze patrz.

O testamęnciech iako czynione y sprawowane byc maią, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 1, 2 y iako zasię wykładane byc maią, patrz w rozd. 8, arti. 6.

Rękopis Czaplickiego kładzie w tym artykule w wierszu 2 od dołu, zamiast »chorzy« błędnie »ktorzy.«

(Dodatki do artykułu XXXVI).

Podobne prawo s przywileiu w. x. Lith. nięmaiąc na to listow co gruntow y kazdy possesyiey iakimkolwiek imięnięm nazwanych trzymał, pozywał takowe dobra iako swoię własnosc, tak bez listow iako y za listy ma wiecznie trzymac wedle Statutu Litewskiego starego y nowego y zwyczaiow dawnych.

Takowesz drugie prawo s przywileiow Kiiowskiego, Wołynskiego, Brackławskiego przy restituci w Lublinie anno Domini 1569.

Iesliby ktory z nich na dobra swe oyczyste y dziedziczne listow nięmięli, a bez listow onych dobr spokoynie vzywali, tedy takowe dobra tymze w. x. Lith. prawęm wedle starego y nowego Statutu iako do tego czasu trzymali, będą dzierzec wiecznymi czasy ani ku połozęniu y pokazaniu listow y przywileiow przed nami y przed zadnym vrzędęm naszym, zadnym obyczaięm nię mogą ani maią byc przymuszęni.

Temusz podobne prawo s tegosz rozd. 3, arti. 2.

Ktoby chocia tesz bez przywileiow za oyczystym prawęm iakimkolwiek obyczaięm nabytym ludzi y gruntow swoich w dzierzęniu był iak za sławnego panowania przodkow naszych krol. Iego Mosci Kazimierza, Alexandra, iako tesz y za swięty pamięci oyca naszego y za naszego szczesliwego panowania, czy sami s potomki y bliskięmi swoimi y teras to wiecznie dzierzec maią y będą.

O lisciech na imiona długi y zastawy pogorzałych abo pogubionych, patrz w rozd. 7, arti. 22.

Slachta ku kładzęniu listow na dobra dziedziczne kiedy iest powinna Statutu Coronnego.

Skargami poddanych naszych poruszęni, ktorzy częstokroc przez dzierzawcę dobr krolewskich abo starosty y ku okazowaniu listow na dobra swe dziedziczne y ich własnosci wieczne za tą przyczyną, iakoby były krolewskie, bywaią obciązliwe przymuszęni, skazuięmy y vstawiamy, aby zadęn z starostw y dzierzawcow naszych ktoregokolwiek obywatela krolestwa naszego ku okazowaniu takowych listow niesmiał przypędzac, wyiąwszy zeby starosta abo dzierzawca miał pewny rossądek y iakiekolwiek listy, s ktorych one dobra nasze krolewskie a nie iego dziedziczne znaczycby się mogły. Abowięm w takowy rzeczy tęn, ktory imięnie trzyma na swą własnosc, list będzie powinięn vkazac.

Taki drugi Statut Coronny.

Na kładzięnie listow y przywileiow na dobra, ktore dziedziczne są rozumiane, zadęn nięma ani moze byc przyniewoląn, tylko w rzeczach wiadomych y iasnych, to iest, kiedy się dostatecznie dowiedzą yz są dobra krolewskie, ale gdzieby rzecz była barzo dawna y trudna, a ktemu wątpliwa, tedy takową sprawę y rzecz nieindzi tylko na seymie walnym z Radami naszęmi będzięmy sądzic.

Constitucia Crakowska przy coronatiey o wolnym vzywaniu gruntow slacheckich.

Aby wątpliwosc zadna około gruntow slacheckich niebyła, wolne zawzdy ze wszemi pozytkami, ktorybykolwiek na ich gruncie pokazowali, tesz y kruszcze wszelakie y okno solne, przy niech zostawac maią, a my y potomkowie naszey przekazywac ięm czasy wiecznymi wolnego im vzywania.

O wykładziech z obcego prawa daniny wszelakiech s teyze constituciey coronationis.

Takze obiecuięm yz wykładow niedopuscięmy ani wywodow zadnych z obcego prawa, aby daniny z dobr naszych przodkow prawęm dziedzicznym nadanych, miały byc na lęnne poczytane, tylko na ktorychby to stało mianowicie, ze są nadane iure feudali.

Zapisy wszelakie iako rozumiane y sądzone byc maią, patrz w rozd. 8, arti. 6, o tęm szerzy znaydziesz z obcych praw w rozdziale 7, po artikule 4.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule na samym końcu po wyrazie »nięmieli« kładzie »od tych czasow y na potym.«

(Dodatki do artykułu XXXVII)

Podobne prawo.

Ktoby ziemię iaką spokoięm trzymał trzy lata, a drugi mimo prawo zboze na ony ziemi posiane pobrał, abo gwałt y boy iaki na ni vczynieł patrz w rozd. 9, arti. 14.

Ktoby kogo wybieł spokoynego dzierzęnia tak z imięnia iako odięcięm ludzi y gruntow, ma byc o to pozywan do grodu, a gdy powod dowiedzie dzierzęnia swego spokoynego y onego gwałtownego vpornego, y bez prawnego wybicia swego, tedy vrząd ma iemu skazac gwałt y szkody z nawiąską, o tym patrz w rozd 4, arti. 69.

O odięcie imienia, o wybicie z domu spokoynego dzierzęnia abo mieszkania iest rok zawity, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 22.

Ktoby komu imięnie albo ludzie w iakikolwiek sumie piniedzy zastawieł na rok, a potym piniędzy niezapłaciwszy, ono imięnie abo ludzie roku v zastawnika odiął, takowy ma gwałtu płacic dwanascie rubli groszey y zaruki w liscie opisane, a ktęmu iako wiele ci ludzie nierobieli, tedy za kazdy tydzien ma płacic za słuzbę zupełną po szesciu groszey, a za pieszego po trzy grosze y ludzie przec się postąpic, o tęm patrz w rozdziale 7, artikule 17.

Zastawne imięnie gdyby kto dzierzącęmu mimo zastawnika z boku odiął, tedy wibitemu tak zastawce o oczyszczenie według listu y opisu, iako y onego, kto wybieł, do prawa przyciągac wolno, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 17.

Ktoby komu imięnie iakie zastawił abo ludzie abo zięmie pierwy, nizby do zięmi nieprzyiacielski vciekł, tedy dzierzący, gdy na to prawo podniesie y listy okaze, a ktęmu dzierzęnia swego dowiedzie, ma to spokoięm dzierzec, a iesliby przysiąc niechciał, imięnie traci, o tym patrz w rozdziale I, arti. 10.

Rękopis Czaplickiego w tym rozdziale, w wierszu 2 od góry, zamiast »na« kładzie »po.«

(Dodatki do artykułu XXXVIII).

Ktoby listy v krola I. M. na imięnie, ludzi abo zięmie vprosieł, a w liscie daniny oney byłoby opisano, a tego by w dzierzęniu y vzywaniu nie był do dziesiąciu lat, tedy listy takowe y data zadny mocy nięma, o tęm patrz w rozd. I, arti. 29.

Na zakupionym imięniu, ktoregoby dzierzący przes 10 lat był w dzierzęniu, gdyby kto inszy dług miał pierwszy vrzędownie zapisany, a ktoryby, milczał dzięsięc lath y prawęm go niedochodzieł y on nieprzypozywał takowy chociaby y listy napominalne miał, nięma na tym imięniu tego długu patrzec, ale ma mu istca swych piniędzy szukac, a iesliby tęn isciec nięmiał czym płacic, tedy w tym długu ma gardłęm wydan byc, (inaczy) gdyby dawnosci zięmski dziesiąciu lat o tęn dług nieomieszkawszy, dzierzawcę przypozwał, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 9.

Vpominanie zadnym inszym obyczaięm dowodzono byc nięma, ani nakoniec swiatkami, iedno listy naszęmi hospodarskięmi abo vrzędnikow naszych, o tęm patrz w Statucie starym rozd. I, arti. 13, a dawnosci zięmski dziesiąciu lath patrz w rozd. 4, arti. 66 y w przydatkach iego.

W więzięniu abo na naucze będącemu zadna dawnosc nie szkodzi, o tęm patrz w rozd. 6, arti. 11.

Dzieciom przydącym do lath, dawnosc zięmska iako iest na przeszkodzie, o tęm patrz w rozd. 6, arti. 5, 6, 7 y 10 y 11.

Lata zupełne męszczyznom 18, a dziewkom 15, patrz w rozdziale 6, arti. I.

Podobnych praw y artikułow w cudzych ziemiach będącym służących, patrz napierwy w rozd. 3, arti. 13 y tęm tu 38, a w rozd. 4, arti. 48, a w rozd. 6, arti. 11, a w rozd. 11, arti. 24.

Ktoby pozwawszy kogo o iakie dziedzictwo a prawa onego niedokonawszy, sąm vmarł, tedy dzieci przes opiekuna powinni odpowiadac, a ieśliby tylko zapozwał a w prawie niestał, tedy ta rzecz ma byc odłozona do lath dziecinnych, patrz w rozd. 6, arti. 8.

Vpominanie y ku prawu przypozwanie nic niewazy, gdy kto roku stoiąc, rzeczy swey konca niedowodzi, a potym od daty listow abo pozwow takze dawnosc ziemską dziesięc lath przemilczy, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 66.

Rękopis Czaplickiego w artykułe tym, w wierszu 7 od góry, zamiast »przypozywaiącego« kładzie »przypozywaiąc go,« zaś w wierszu 11 zamiast »iz« kładzie »im to w.«

(Dodatki do artykułu XXXIX).

Komu idzie o podciwosc, krol Iego Mosc rychłą a nieodwłoczną sprawiedliwosc czynic obiecuie nadali do roku, o tęm patrz w rozdziale I, arti. 24.

Sądy pocciwosci nikomu innęmu nienależą, tylko krolowi Iego Mości y to na seymie, o tęm patrz w rozd. I, arti. 2, 3, 4, 5, 6, 11, 15, a rozd. 3 artikule 8 y tu w tym 39, a w rozdziale 4 artikule 29 sprawiedliwosc czynią.

Krol Iego Mosc zasię z starost w rozd. 4, arti. 2, 4, 5, panowie zasię z sług, z boiar y poddanych swoich patrz w rozd. 3 arti. 8, a w rozd. 4, arti. 19 y 29 a w rozd. 11, arti. 29, 30, a w rozd. 14, arti. 23.

O tymze s poprawy Horodelski arti. 27.

Czoby tesz sądowi naszęmu własnęmu hospodarskięmu nalezało, to my sami z Ichmosciami pany Radami naszęmi y nigdzie indzi, iedno będący w tym panstwie naszym w. x. Lith. sądzic y odprawowac mamy bez zadny przewłoki y odkładu.

Tęmusz podobne prawo w rozd. 4 arti. 61.

My hospodar odezwy sądzic mamy y powinni będziemy s pany Radami naszęmi tutecznęmi Litewskiemi y w granicach tego panstwa naszego wielkiego xięstwa Litewskiego y w ziemiach tego panstwa będący. Sąd ziemski o pocciwosc nie sądzi, tylko sprawy dostatecznie przesłuchawszy y stronom na pismie podawszy, na exequutią do Iego Krol. Mosci na seym walny odesłac ma, o tęm patrz w poprawie Warszawski anno Domini 1578 y drugie takowesz prawo w rozd. 4, arti. 43.

Takze o pocciwosc y gardło nigdzie indzi sądzono byc ma, iedno na seymie walnym, rozdziale I, arti. 4 y iakięm prawęm, rozd. I, arti. 15, a iako zaś rychło, rozd. 1, arti. 24, w rozd. 3. arti. 11, a przy bytnosci strony powodowy w rozd. I, arti. 2.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 10 z góry po wyrazie »zamkowy,« dodaje »ani tez ziemski.«

(Dodatki do artykułu XL).

S tegosz rozdziału podobne prawo arti. 24.

A xiązęta, panowie Rady, woiewodowie, starostowie vkrainni y nikt slachty iezdząc po drogach od imięnia do imięnia swoiego y w woysko na zamki vkrainne iadący, imion slacheckich y ich poddanych nięmaią skodzic, staciey, podwod brac. Ale sobie sługom y koniom swoim za piniądze według targu cęną kupowac będą tesz powinni.

A ktoby tesz nad tę vstawę naszę vczynieł, tęn stronie załobliwy gwałtu dwanascie rubli groszey płacic ma, a szkody sowito oprawic za słusznym dowodęm.

W dworzech hospodarskiech nikt się stanowic, takze staciey na siebie y na konie swoie brac, stawow, sadzawek y iezior łowic nięma, o tęm patrz w rozd. I, arti. 30.

O grabiezach, ktore za sobą kazni zadny nieponiosą, patrz tu w tym artikule 40, a w rozd. 9. arti. 18 y w rozd. 10, arti. 5, a w rozdziale 13, arti. 2.

O roznych y bezprawnych grabiezach patrz w rozdziale 3, arti. 28, a w rozd. 11, arti. 20 y 21, a w rozd. 13, arti. 2, 3.

(Dodatki do artykułu XLI).

Maiętnosc y dobra swe do skarbu krola Iego Mosci kto iako y kiedy traci, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 3, 6, 7, 10, 11 in ciuilibus zasię w tymze rozd. I, arti. 21, 23, 25.

Powinnosc y vrząd starosty kazdego y vrzędnikow ich iaka iest, o tęm patrz w rozd. I, arti. 25, a w rozd. 3. arti. 30, a w rozd. 4, arti. 2, 18, 19 20, 21, a w rozd. 11, arti. 4, 5 y 31, a w rozd. 12, arti. 5.

Nieprzyiacielowi ktoby radę iaką abo pomoc dawał, abo się z nim ku szkodzie R. P. porozumiewał, o tęm patrz w rozd. I, arti. 2, 3, 4, 5, 6.

Reiestr artikułow rozdziału czwartego.

Artikuł pierwszy.

O wybieraniu sędziow w powieciech.

Artikuł wtory.

O mocy y własnosci sędziow, iz kazdy y kazdego stanu powinięn przed nięmi stanowic się; o tym, ktoby przed nięmi niestał.

Artikuł trzeci.

O przesądziech sędzięmu, podsętkowi y pisarzowi.

Artikuł czwarty.

O przysiędze woznych y o sprawie ich.

Artikuł piąty.

Sprawa y vrząd woznego a karanie za nieprawdziwe zeznanie y dochod iego vrzędu.

Artikuł szosty.

Ktoby woznego zbieł abo listy vrzędowe odiąwszy zdarł.

Artikuł siodmy.

Aby osoby vrzędowe sami sądzieli, a nikt inszy na ich mieysca, okrom gdyby z woli hospodarski.

Artikuł osmy.

O sędziech iakowi na vrząd maią byc wybierani.

Artikuł 9.

Iako y kięm pozywac, iako y gdzie to oswiadczyc.

Artikuł 10.

O pieczęci hospodarski ziemski y o pieczęciach vrzędowych, ktoremi co ma byc pieczętowano.

Artikuł 11.

O xięgach ziemskiech w kazdym powiecie gdzie maią byc chowane.

Artikuł 12.

Ktoby za pozwy na pierwsze, na wtore y na trzecie roki nie stal przes przyczyny słuszny.

Artikuł 13.

Ktoby za posługą naszą albo dla choroby za pozwy stanąc na roki nię mogł.

Artikuł 14.

Ktoby kogo pozwawszy na roki sądowe, sąm bez słuszny przyczyny niestal y w częm oboiey stronie ma byc odłozono na drugiech rokach.

Artikuł 15.

Ktoby kogo przes sąd abo przes iednanie ku prawu pozwal.

Artikuł 16.

W pozwie nięma nikt ninakogo rzeczy nieucciwych dobry sławie obrazliwych pisac.

Artikuł 17.

Kto imiona swoie w roznych powieciech ma, s ktorych do roznych sądow na iedęn rok byłby pozwan.

Artikuł 18.

Ktoby co przy bytnosci y dworze hospodarskim vczyniel, iako ma byc sądzon y o gosciach cudzozięmcach.

Artikuł 19.

Ktoby nięmaiąc w powiecie osiadłosci, będąc z inszey zięmie abo powiatu, zbytek iaki vczyniel.

Artikuł 20.

Co maią sądzic woiewodowie, starostowie, dzierzawcy y o ich pozwiech w tychze rzeczach.

Artikuł 21.

O sędzięm zamkowym, o sprawiedliwosci stronie z vrzędęm zamkowym przed woiewodą, starostą, dzierzawcą, gdyby się co iey vblizeło.

Artikuł 22.

O rokach zawitych, w ktorych rzeczach maią byc składane.

Artikuł 23.

Na ktore pozwy odpowiadac strona powinna, a kiedy niepowinna, y o skrobanych pozwiech.

Artikuł 24.

O pozwiech, iako długo trwac maią.

Artikuł 25.

Ktoby kogo od sądu zięmskiego s powiatu swoiego do inszego prawa wyzwał abo do zamku.

Artikuł 26.

Nieosiedli w powiecie gdyby osiadłego pozwał, powinięn się tamze pozwanemu vsprawiedliwic.

Artikuł 27.

O rokach, ktorych czasow, iakięm początkięm maią byc sądzone, a kiedy tesz ich nię maią sądzic.

Artikuł 28.

O braniu pozwow, o kładzęniu ich przed roki, o zbieraniu ich na wtorych y na trzeciech, y o pozywaniu o grabiesz za dwie niedzieli przed roki.

Artikuł 29.

Komuby się krzywda iaka stała od vrzędnikow, sług y poddanych czyiechkolwiek.

Artikuł 30.

Iako strony v sądu zachowac się maią y co im pozwolono byc ma.

Artikuł 31.

O zastępowaniu v sądu iednęmu za drugiego.

Artikuł 32.

O zlecęniu rzeczy y dawaniu mocy komu za się v prawa mowic.

Artikuł 33.

Ktoby sąm nięmogąc abo nieumieiąc v prawa mowic, vstnie przed sądęm komu zlecił y komu sąd powinięn prokuratory dawac.

Artikuł 34.

O prokuratorzech iakowi byc maią y iakiech tesz sąd nięma przymowac.

Artikuł 35.

O karaniu fałszywych y podstepnych procuratorach y odstawieniu procuratora swego.

Artikuł 36.

Przyczyny niestania procuratorow abo y sług, kiedy y stronom ich nieszkodzi y ktoby vczyniwszy się procuratoręm, bez woli strony co komu vtraciel.

Artikuł 37.

Czego prokurator bez swoiey strony sprawowac nięmoze a co y kiedy moze.

Artikuł 38.

Iz nikt zbroyno y z bronią do sądu przychodzic nięma.

Artikuł 39.

Ktoby się na kogo przed sądęm słowęm targnął, ręką phnął abo vderzeł, aboranieł, okrom yzby w obronie.

Artikuł 40.

Ktoby na sądzie sędziego, podsętka y pisarza zięmskiego iako y zamkowego sromocieł, zbieł, zranieł abo y zabieł.

Artikuł 41.

Gdzieby vrząd tak zamkowy iako y zięmski na sądzie siedząc kogo sromocieł, abo się nąn targnął.

Artikuł 42.

Ktoby na roki zięmskie abo zamkowe przyiachawszy czasu rokow kogo zabieł, gwałt y szkodę komu vczynieł.

Artikuł 43.

Pozwany stronie powodowy rzeczami niepotrzebnęmi' albo nowo przypadłęmi nięmoze rozerwac prawa.

Artikuł 44.

Iako bracią niedzielną abo vczesnikow pozywac.

Artikuł 45.

Urzędnikow hospodarskich z ich vrzędow nikt sądzic nięma, iedno sąm hospodar.

Artikuł 46.

Mieszczanom y ludziom hospodarskięm w krzywdach ich od slachty rok zawity.

Artikuł 47.

O mieszczaniech prawa Maydeburskiego iz im o krzywdy swe slachtą wolno do zięmskiego prawa pozywac.

Artikuł 48.

O vczesnikach iako maią bliskosci imięnia leżącego dochodzic.

Artikuł 49.

O zarukach rzeczy sądzony, iakie byc maią.

Artikuł 50.

Ktoby po prawie y przysiędze tegosz szukał, co przed prawęm vtraciel.

Artikuł 51.

O swiatkach iakowi y iako maią byc v prawa przymowani.

Artikuł 52.

O dowodziech y odwodziech.

Artikuł 53.

Ktorzy ku swiadectwu nięmaią byc przypuszczani.

Artikuł 54.

O swiadkach, ktoby ich naganieł a nie dowiodł tusz przed prawęm, nawiąska wedle stanu.

Artikuł 55.

Na swoich swiadkach poprawic nikt niczego nięma szukac.

Artikuł 56.

Swiadectwęm dwu albo trzech swiadkow strona rzecz swoię ma odzierzec y ktoby tesz odstąpiwszy dowod, stronie przysięgę puscieł.

Artikuł 57.

O dowodziech listownych.

Artikuł 58.

O commissiach naszych hospodarskich, w ktorych rzeczach maią byc dawane.

Artikuł 59.

O rokach piniezny zapłaty s prawa skazany y o roku w liscie własnym opisanym.

Artikuł 60.

O polubownym sądzie iako ma byc w mocy zachowąn.

Artikuł 61.

O odzywaniu się do hospodara od sądu iako ma byc czyniono y gdzie ma byc odprawowano.

Artikuł 62.

Gdyby kilka braci abo vczesnikow pozwali kogo a odezwawszy się od sądu iedęn abo dwa z stroną by się ziednali, tedy drugięm odezwu albo appellaciey wolno pilnowac.

Artikuł 63.

W czym y kiedy odzywania sąd dopuscic nięma.

Artikuł 64.

Odezwom albo appellatiom rok zawity ma byc składan y wina za niesłuszne odzywanie.

Artikuł 65.

Kiedy od sądu zięmskiego y zamkowego do hospodara odzew byc ma y co ku pomocy sobie ma byc brano.

Artikuł 66.

O dawnosciach zięmskiech.

Artikuł 67.

O odprawach rzeczy sądowych przed vrząd zięmski y zamkowy, zapłata woznęmu za odprawę.

Artikuł 68.

Odprawa sumy piniędzy na imięniu leżącym.

Artikuł 69.

O gwałtownym wybiciu spokoynego dzierzęnia.

Artikuł 70.

O podkomorzech, komornikach y o ich vrzędzie.

(Dodatki do artykulu I).

Porządek obierania sędziow na sądy trybunalskie w. x. Lith. s constituciey tribunalski w. x. Lith. roku 1581 dany.

W kazdym woiewodztwie, zięmi y powiecie gdziekolwiek sądy zięmskie odprawowane bywaią, naznaczamy pierwsze seymiki na czas y dzięn pewny, to iest o Gromnicach swięcie Rzymskięm, ktore byc ma w roku przyszlym 1582, a potym kozdego roku na takiesz swięto Gromnic takowe seymiki bywac maią, na ktory czas maią wszyscy Panowie Rada, vrzędnicy, zięmscy y dworni y wszystka slachta, rycerstwo, obywatele onego woiewodztwa y powiatu, gdzie kto osiadlosc swą ma, ziezdzic się w kozdym roku powinni będą, a tam ziachawszy się sędzie do tych sądow glownych obierac maią. A ktoryby na takowy seymik nie przybel, bądz s Panow Rad albo vrzędnikow y tesz slachty, co nicz szkodzic tęmu obieraniu sędziow nięma, ale ci ktorzy się zbierzą, obierac maią.

Do tegosz.

Na tych seymikach wyzey pomięnionych kozde woiewodztwo, zięmia albo powiat obierac maią y będą powinni miedzy sobą osob godnych, bogoboynych, cznotliwych, praw y zwyczaiow onego panstwa w. x. Lith. vmieiętnych y osiadlych.

Obieranie deputatow na sądy woiewodztwa Wolynskiego s constituciey Warszaws. anno 1578.

Kazde woiewodztwo obrac maią, kogoszkolwiek godnego byc naydą miedzy sobą, osobę iednę godną, bogoboyną, cznotliwą, prawa y zwyczaiow sądowych onego kraiu vmieiętna y osiadla.

Na te vrzędy, iako na sędztwo, na podsedstwo y na pisarstwo nięmaią byc obierani duchowne osoby, ani starostowie, dzierzawce, ani tywonowie tego powiatu, ani chorązowie y nikt takowy, ktoryby w tym powiecie inszym vrzędnikięm niebyl, y tak maią byc obierani, iako wyszey opisano, o tym patrz w rozd. 4. arti. 8.

Sędziowie z glowy y z domyslu nikogo sądzic nięmaią, tylko według tego Statutu, o tym patrz w rozd. 4, arti. 30.

V sądu za pozwy iako strony zachowac się maią, o tym patrz w rozd. 4, arti. 30.

Sędzia, podsędek y pisarz przed rokami za trzy dni na mieysce się sądowe powinni ziachac y pozwy prawuiących się do Reiestru wpisac y z niego do sądu stron przywoływac, patrz w rozd. 4, arti. 11 y 27.

Pokoy y bespieczęnstwo, takze władza y powaga, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 38 y 39 y 40 y 42 y 12.

Sędziowie grodzcy iako y zięmscy tesz y przysięgli y osiedli byc maią, o tęm patrz w tęmze rozd. 4, arti. 21 takze kto ich wybierac ma, tamze znaydziesz, y kto z niego sprawiedliwosc czynic powinięn, takze ze starosty samego, tamze.

Podkomorzy tesz przysięgły y osiadły byc ma w onym powiecie, takze y o przysiędze iego patrz w tęmze rozd. arti. 70; tymze sposobęm y komornicy ich przysięgli y osiedli byc maią y przed kim przysięgi czynic powinni, w tymze rozd. y arti. iako nizey naydziesz.

Constitucia Lubelska przy uniey anno Domini 1569. O vrzędnikach przysięgłych dignitarze y vrzędnicy w kazdym powiecie w. x. Lith. przysięgli y osiedli byc maią, takze y ich vrzędnicy y ktorym sprawa sądow slacheckiech nalezy, a dwu vrzędow y mieysc sądowych zadęn dzierzec nięma oprocz tych, ktore y ta constitucia przy takowych vrzędziech zastała, s takiech kazdy przy vrzędzie swym ma byc zachowąn do iego zywota albo do wywyszęnia na więthszy vrząd.

Pisarz moze podpiska iednego abo dwu abo kielka ięmu będzie potrzeba, przy sobie miec a pilnie sąm zawsze doglądac, aby wiernie a prawdziwie nieprzewłaczaiąc, ale zarazęm do xiąg zapisowano było. A gdzieby się takowego czo na prawie pomyliło, niepowinna będzie slachta podpiskow patrzec, ale na samęm pisarzu za oną omyłką szkody swey dochodzic ma, a gdziebychmy my hospodar, ktorego s tych vrzędnika zięmskiego, sędziego, podsętka, pisarza, na sprawy zięmskie albo w poselstwie posłali, tedy do zwrocęnia tego mamy zlecic y zasadzic mieysce iego człowiekięm dobrym, slachcicęm, w tymze powiecie osiadłym a tęn ma pierwy w tymze powiecie na rokach pierwszych, przed vrzędęm zamkowym, na tym przysiąc, yz do zwrocęnia onego vrzędnika sprawiedliwie sądzic y sprawiedliwosc luczką odprawowac będzie, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 7.

To tesz za prozbą wszech Wołynski zięmie przerzeczonych stanow zostawuięm, yz we wszystkiech sprawach ich sądowych tak o pozwy y wpisowania do xiąg z actu y wszelakie potrzeby ich, tak v sądow naszych grodzkiech y ziemskiech, iako y s cancelaryiey naszey Corony decreta nasze y we wszystkiech potrzebach naszych krolewskiech y ziemskiech coronnych, do nich listy nieiakięm innym iedno ruskięm pismęm pisane y odprawowane byc maią czasy wiecznymi, o tym patrz w przywileiu Wołynskięm przy restituciey w Lublinie anno Domini 1569 dany.

Pieczęc ziemską Pogonią pisarz ziemski przysięgli v siebie, a nie kto inszy chowac y oną tylko pozwy ziemskie, a nie co inszego pieczętowac, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 10 y 28.

Pisarz wypisy vrzędowe ręką własną podpisowac ma, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 2 y 10 y w poprawie Brzescki roku 1566 w arti. 2 vczynionym nowo, tosz o grodzkięm pisarzu y o vrzędzie iego rozumiec się ma.

O dochodzie pisarskięm patrz w rozd. 4, arti. 3.

Sędziowie deputaci na sądy trybunalskie iako y kiedy przysięgac maią, o tym patrz w constituciey tribunalski anno Domini 1581 daney.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: ustępu pierwszego czterowierszowego od »vstawuięmy« do »postanowięni« zupełny brak. W wierszu 7 od góry zamiast »wszyscy ktokolwiek« kładzie »ktorakolwiek;« w wierszu 11 od góry zamiast »bracią swą« kładzie »braci swey,« w wierszu 13 zamiast »drugich« kładzie poprawnie »trzecich;« w wierszu 28 ustęp »ani na nieprzyiaciela tutecznego, ani« opuszcza, w wierszu 31 zamiast »panski« kładzie »pomsty;« w wierszu 40 i 42 zamiast »spraw« kładzie »sporow;« w wierszu 47 ustęp »na tutecznego ani na goscia nie s przyiazni« opuszcza; w wierszu 50 wyrazy »prawo pospolite« opuszcza; w wierszu 57 po wyrazie »y slachcie« dodaje »tego powiatu, a starosta zmudzki ciwonom y szlachcie;« w wierszu 64 po wyrazie »pisarza ziemskiego« dodaje »ktorego s tych wtenczas potrzebowac będą, nieodwłocznie vstanowic. A gdzieby na sędztwo obrali podsędka albo pisarza ziemskiego;« w wierszu 65 zamiast »elector« kładzie »electow.«

(Dodatki do artykułu II).

O obieraniu sedziego, podsętka y pisarza, vrzędnikow ziemskiech y o przysięgach ich, patrz wyszey w rozd. 4, arti. I.

Pozwy przed tęn sąd pod iakięm tytułęm wydawane y pieczęcią iaką pieczętowane y ktorym sposobęm pisane byc maią, o tym patrz w rozd. 4, arti. 10 y 16 y 23 y 28.

O roczech sądowych ziemskiech y o czasiech ich patrz w rozdziale 4, arti.. 27.

Vrzędnikow ziemskiech iako y starostw sądowych z urzędow ich iako y z dzierzaw hospodarskich nikt inny nie sądzi, tylko krol Iego Mosc za pozwy swymi, wszakosz y ci, iesliby z imion swoich krzywdę iaką vczynieli komu, tedy o to do sądu ziemskiego pozywani y pociągani byc maią, o tęm patrz w rozd. 4, arti 4, 5 y 21 y w rozd. 9, arti. 19.

A o zły przewod prawa z Warszewski poprawy anno 78 przy arti. 20 tego rozd. 4.

Kniaziowie, panowie, marszałkowie y panięta przed tym sądem ziemskięm o wszelakie krzywdy y o roznice sprawowac się powinni. Wszyscy obwatele w. x. Lith. tak duchowni iako y swieczcy na tym seymie wiel-

kięm walnym Bielskięm w iedno rowne prawo, w iednaki a niewinakszy sąd, moc y władnosc y postęmpki sądowe y w posłuszęnstwo y w porządek vrzędow na sąd wybranych y wyszadzonych samych s potomki swymi poddali y poddaią, na się przyięli temu dosyc czynic wiecznęmi czasy obiecali, iako w tym Statucie z uchwały wszystkiech a przes osoby przes niechze y od niech na to wybrane y wyszadzone opisano y rok złozono, o tym patrz w przywileiu Bielskięm anno 1564.

Xiązęta przed sądęm zięmskięm y grodzkięm za pozwy stanowic się powinni ex priuilegio restitucionis anno 1569.

Vstąwuięm, iz iako Panowie Rady nasze duchowne y swieckie, takze y ci przerzeczęni xiązęta w rzeczach sądowych y prawnych zarowno z slachtą oney Wołynski zięmie, w powieciech swych, na mieyscach zwykłych biorąc listy y pozwy od vrzędnikow na to wysadzonych, pozywaiąc y sami pozwani będąc, przed sądęm naszym grodzkięm y zięmskięm sprawowac się y sądzic się maią będą powinni.

Ktoby za troymi pozwy na rokach zięmskiech przed sądęm zięmskięm stac, w odkazie byc, takze win płacic nie chciał, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 12, y 36 y 38.

O rokach zawitych przed tym sądęm zięmskięm patrz w rozd. 4, arti. 22 y 42, 46, 70 a w rozd. 9, arti. 2.

O przesudziech y o dochodziech pisarskiech patrz wyszey w rozd. 4, arti. 3 y sędziow zięmskiech.

Sędziowie zięmscy z głowy y domysłu nikogo sądzic nię mogą, tylko według tego Statutu, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Sąd skasz y decret swoy vczynic powinięn według załoby y odporu stron, niczego nieprzykładaiąc ani vymuiąc, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Iako strony za pozwy v sądu zachowac się maią, a co ięm od sądu pozwolono byc ma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Sędzia y podsędek ziemski sami przes się a nie przes swe namiestniki roki y sądy odprawowac maią oprocz choroby ktorego z niech, o tym patrz w rozd. 4, arti. 30.

Sędzia, podsędek abo pisarz, gdyby s kim v sądu onego swoię własną sprawę miał, tedy ma człowiekięm dobrym, cznotliwym, wiary godnym, prawa vmieiętnym slachcicęm w onymze powiecie osiadłym, mieysce swe zasadzic, o tym patrz w rozd. 4, arti. 7.

Sędzia y podsędek gdyby bez prawdziwy y obłozny choroby rokow sądowych omięszkiwał, a toby się kielka kroc pokazało, vrząd swoy traci, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 7.

Sędzia, podsędek y pisarz gdyby na sprawy zięmskie abo w poselstwie ktorykolwiek z nich posłan był, tedy mieysce iego przez krola Iego Mosci ma byc zasadzone człowiekięm dobrym, slachcicęm w tymze powiecie osiadłym, az do zwrocęnia onego, patrz w rozd. 4, arti. 7.

Sąd zięmski około artikułow grodzkiech nięma sądzic, takze y vrząd grodzki rzeczy y spraw sądowi zięmskięmu należących, sądzic nięma ani sądzic nięmoze, o tym patrz w rozd. 4 arti. 25 y 61, a w rozd. 3 arti. 26 o sprawach duchownych.

Powinnosc vrzędow wszelakich.

Powinnosc, moc y władnosc sądu grodzkiego w rozd. 4, arti. 18, 19, 20, 21, 67, 69, a w rozd. 11 arti. I, 23, 45 y 8, 10, 12, 23, 29, 30, 31, 33, a w rozd. 12 arti. 8, 9, 10 y w constituciey Warszawski anno Domini 1578 o zbiegach vchwalony, a w rozd. 13 arti. 2, 3, 4 y 6 y w teyze constituciey zwysz pomięniony zwłaszcza na Wołyniu, a w rozdziale 10, arti. 17, a w rozd. I, arti. 12, a w rozd. 14 arti. 1, 2, 3 y wszystek tęn rozdział, a w rozd. 3 arti. 27, 29, 30 y 41. Moc y władza sądu commisarskiego w rozd. 4 arti. 58 y 25 y w constituciach Warszawskich o commissarzech zwłaszcza miedzy woiewodztwy vchwalonych, w przydatkach po arti. 58, a w rozd. I, arti. 16, 17.

Mocz y władza sądu podkomorskiego w rozd. 9 arti. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, takze 22, a w rozd. 4, arti. 70.

Takze tesz moc y władza sądu polubownego y iednackiego w rozd. 4, arti. 15 y 30 y 50 y 60 y 62.

W sądzie trybunalskięm gdyby trybunalista miał s kim swą własną sprawę, tedy tę sprawę iego drudzy sędziowie odprawowac maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski anno Domini 1581.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym ma następujące odmianki: w wierszu 5 od góry zamiast »przecsię,« kładzie »przed sobą,« zaś w wierszu 8 zamiast »powiecie« kładzie »panstwie.«

(Dodatki do artykułu III).

Krol Iego Mosc takze y Panowie Rady przesudow ni u kogo brac nię maią, o tęm patrz w rozd. 3 arti. 39.

O perusudzie o złodzieystwo na kopie skazanym, patrz w rozd. 14, arti. 6.

Vrzędowi zamkowęmu w rzeczach przesądzonych odprawę czyniącemu od kopy po groszu 6 bywa przes winowatego płacono, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 67.

Za pracą vrzędowi tęmu, ktory decretom trybunalskięm odprawę czyni, od kopy po groszu 6 ma byc płacono, o tym patrz w constituciey trybunalski w roku 1581 w. x. Lith. dany.

Woznęmu pomylnego za pracą od mile po groszu, od oglądania gwałtu y ran abo przysłuchiwania się czego, takze y od oswiatczenia po groszu ma byc płacono, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 5.

Za odprawę woznęmu od kopy po pułgroszku bywa płacono, w rozd. 4, arti. 67.

Zabranie dochodow pisarzkiech y vrzędowych na Statut z recessu Grodzinskiego arti. 33.

Vskarzali się nąm obwatele niektorzy panstwa naszego na vrzędy grodzkie, o branie dochodow po dawnęmu a nie wedle Statutu, to gdy nąn dostatecznie oznaymią, ktoby takowy był, naonczas odpowiedz słuszną w tey rzeczy według potrzeby odniosą.

Sędziowie trybunalscy od sumy przesądzony brac maią od kopy po groszu iednęmu, a od słuzby y od włoki iedny osiadły po groszu 10 Lith. a od pusty włoki y słuzby, od lasow y innych gruntow pustych y od iezior nic brac nięmaią, a kogo wolnym vczynią, miasto pamiętnego sądowi głownęmu kopę groszy dac ma, a nadto więcy nic zadnęmu dawac nięma y nie będzie powinięn.

Pisarz nad tę vstawę gdyby co na kięm zadzierzywanięm sprawy wyciągnął, takowy do sądu głownego będąc zakazany, winięn za dowodęm dwanascie kop groszy zapłacic, patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 11 od góry, opuszcza ustęp »za wpisowanie w xięgi grosz,« zaś w wierszu 14 zamiast »opisanoby tesz,« kładzie »opisano, by tesz.«

(Dodatki do art. IV).

O przysiędze sędziego y podsętka zięmskiego y grodzkiego tak za pisarza, a ktęmu podkomorzego y komornika iego patrz w rozd. 4, arti. I y 21 y 170.

Woiewoda cenę, wagę y miary stanowi, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 30 y w przydatkach iego.

Woiewoda tesz seymiki powiatowe na obieranie sędziego y potsędka y pisarza składa, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 5 y w rozd. 4 arti. I.

(Dodatki do artykułu V).

O zabranięniu przes vrząd grodzki woznym iezdzic na wszystkie sprawy asz za listy vrzędowymi.

To tesz sobie mięnieli za przewłokę y za zatrudnięnie sprawiedliwosci, yz vrząd sądowy grodzki woznym na kazde rzeczy oglądanie, chocia namnieysze, niekazą iezdzic bez quitow swoich, to yz iest rzecz statutowa, w ktorym to dostatecznie obiasnione, na iakie rzeczy wozny bez pozwolęnia vrzędowego, a na iakie z wiadomoscią y posłanięm vrzędowym iezdzic maią, tedy w tym vrzędy grodzkie powinni się będą zachowac wedle Statutu, a iesli potrzeba, tedy o to listy s kancelaryiey naszey dane będą.

O przydaniu woznych s poprawy Warszawski anno Domini 1578.

Teśz ieszcze rozumieiąc sobie ludzie y w tęm wielką trudnosc y przewłokę w sprawach swoich, iezdząc y posyłaiąc do vrzędu po przydania do

woznyeh, gdysz niektorym omieszkanie w sprawach ich dzieię się, a zwłaszcza kto potrzebuie prętkiego okazania woznym, a tak iusz od tego czasu kazdemu wolno będzie y bez przydania vrzędowego woznych na wszelakie sprawy swoie brac, iako y na co wozne bierzecie, iesli ku pozytku abo ku szkodzie swoiey. A wszakze na odprawy y wwiązania rzeczy sądowych wozny bez listu vrzędowego iezdzic nięmaią.

O przydawaniu woznych constitucia Wołynska przy coronaciey w Crakowie anno 1576.

Tesz vstawuięm za prozbą woiewodztwa Wołynskiego, wozny zięmski w onym woiewodztwie będzie mogl wszystkie vrzędy swe powinne wykonywac, chociaby go tesz vrząd zadęn stronie do tego nie przydawał, okrom gdyby szło o iakie zekrwawięnie, zabicie y naiazdy.

O rossyłaniu seymowych listow przes woznego z recessu Grodzienskiego.

Vstawuięm, iz listy nasze hospodarskie seymowe maią byc posyłane w powiaty do vrzędu grodzkiego, do starost, a w niebytnosci ich do namięstnikow przed rokami seymikowi złozonęmu za dwie niedzieli, a vrząd ma rossyłac przes woznych powiatowych do panow Rad, do kniaziow, do vrzędnikow zięmskiech y powiatowych y do innych stanow, do kogo przedtym s starodawna listy seymowe s cancelaryiey naszey roszsyływane w domy ich maią nosic, a dla slachty na targu przy kosciele obwoływac. Takze obyczay około roszsyłania listow naszych woięnnych ma się zachowywac.

Około zostawowania woznych w domiech pod czasęm słuzby zięmski woięnny stamtądze.

Vstawuięm, iz w ktorych powieciech woznych iest nięmało, tam czasu woyny przy kazdych xięgach tylko po trzy woznych zostawac maią, y to takowi, co po iednęmu koniu na woynę są powinni iachac; a wszakze niezawzdy powinni iedni na woynę iezdzic takze y doma zostawac, ale czerha tym się podzielac maią. Iednak to o tych rozumiano byc ma tylko, co po iednęmu koniu na słuzbę woienną powinni stawic, a ktory zas więcy, ci zawsze na woynę iezdzic powinni y będą, a w czerhę wkładani byc nięmaią.

Temusz podobna vstawa s poprawy Warszaws. anno Domini 1578.

Czo tesz w statucie poprawy seymu Grodzięnskiego iest opisano, ze wozny listy nasze hospodarskie w potrzebie R. P. roznoszywac w powiecie maią, przeto y teras tęmu iusz dosyc czynic maią bez wymowy a na woynę iusz niepowinięn iachac.

Wozny gdzieby excessy iakie vczyniel, ma odpowiadac przed woiewodą illius loci, gdzieby się exces stał, o tęm patrz w constit. Warszaws. anno Domini 1578.

Woznowie dlaczego są powinni slachtę przy sprawowaniu vrzędu swego miec, nie insza przyczyna, iesliby mu falsz zadano, zeby z slachtą oną wyswiatczyl, yz tak a nieynaczy było, o tęm patrz w Statucie starym rozd. I arti. 12.

Ostatka o powinnosci woznych patrz w rozd. 4 arti. 9 y 67 y 42.

O exces pod sądy trybunalskięmi wozny rok złozyc moze, o tęm patrz w constituciey trybunalski anno Domini 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 7 od góry zamiast »trzech« kładzie »dwu,« w wierszu 11 zamiast »tam,« kładzie »sam,« w wierszu 13 opuszcza ustęp »stal, a gdzieby wozny,« w wierszu 17 opuszcza ustęp »nieprzystoynego sprawował,« w wierszu 27 zamiast »zasiewąią« kładzie »spaszą,« wreszcie w tymze wierszu wyrazy »a od pulsłuzby pieniądz« opuszcza.

(Dodatki do artykułu VI).

O zbiciu posłanca krola Iego Mosci przy lisciech hospodarskiech panow Rad, starost sądowych y sądu zięmskiego, o zdrapaniu listow y o nieuczczęniu ich, patrz w rozd. I, arti. 20.

Dworzanie krola Iegomosci, posłancy panow Rad, takze wozny vrzędowy y z listy, y w sprawach vrzędowych iezdzący, maią się skromnie y vcciwie zachowac y zadny przyczyny ku łaianiu y zelzywosci swey niedawac y niczego niesłusznego niepoczynac, iedno to sprawowac, co vrzędowi iego nalezy y o częm przyiachał, o tęm patrz w rozd. I, arti. 20.

Ktoby woznego na sprawowaniu vrzędu iego zbieł, zranieł abo zabieł, takowy ma byc karąn iako gwałtownik bespieczęnstwa sądowego wedle prawa, o tęm patrz w constituciey Warszawski w roku 1578 vchwalony.

Rękopis Czaplickiego w artikule tym na samym końcu dodaje ustęp: »A na zamku albo dworze powiatowym niedziel szesc siedziec ma.«

(Dodatki do artykułu VII).

Chory o chorobie swey sądowi y stronie przes woznego y dwu slachcicow listęm swoim powinięn dac znac, patrz w rozd. 4, arti. 13 y w rozd. 9, arti. 2, a w rozd. 4, arti. 28.

Chory vmocowany a do prawa posłany, tymze obyczaięm stronie y vrzędowi ma o sobie dac znac, a potym vrzędownie tey choroby dowiesc, patrz w rozd. 4, arti. 36.

Sędziowie y pisarze zięmscy iako przysięgac maią, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 1.

Dignitarze y vrzędnicy zięmscy y grodzscy y nie w kazdym powiecie w. x. Lith. przysięgli y osiedli byc maią, takze y ich vrzędnicy, ktorym sprawa sądow slacheckiech nalezy z constituciey Seymu Lubelskiego anno Domini 1569.

W sądzie trybunalskięm gdyby trybunalista miał s kim własną sprawę, tedy tę sprawę iego drudzy sędziowie odprawowac maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski anno Domini 1581 dany.

A gdzieby ktory z vrzędnikow zięmskiech do tych sądow głownych był obran, tedy tęn vrzędnik do odprawowania rokow sądowych, zięmskiech mieysce swoie slachcicęm w tym powiecie osiadłym, gdzie roki takowe sądzic będą, zasadzic ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x Lith. dany anno 1581.

O powinnosci y przysiędze pisarski patrz w rozd. 4, artykule I y 2 y 10, 28, 30.

Przysięga sędziow trybunalskiech.

A oni sędziowie obrani ziachawszy się na czas y mieysce sądom naznaczone, napierwy nizli sądzic poczną, przy sędziach zięmskiech oney ziemie y przy vrzędzie grodzkim y slachcie, ktora tam na tęn czas będzie Rada sądu zięmskiego w statucie rozd. 4 arti. 1 opisanego, przysięgę vczynic maią s tym dokładęm, iz niiakiech praktik niskięm czynic nięma, ani rady ani przestrogi dawac, takze y na tym ma przysięgnąc, iz się o to obranie siebie nie starał, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Czasy, na ktore pisarz y strony dla wpisowania spraw ziezdzac się powinni.

Pisarz ziemski tego woiewodztwa, w ktorym sądy takowe przypadac będą, za trzy dni przed czasęm zasiadania do ktorych sądow na mieysce naznaczone przyiachac y do reiestru wszystkie sprawy stron wpisowac ma, v ktorego w tych trzech dniach, y potym po zaczęciu Sądow cały tydzięn, kazdy tęn, komu sprawa w woiewodztwie w tym przypada, do reiestru wpisowac sprawy swe mogą.

A ktoby w tamte dni sprawy swy do reiestru wpisowac omięszkał, takowego sprawy po tęm tydniu pisarz do reiestru przymowac nię powinięn, lecz to iusz do drugigo roku odłozyc się ma. A iesliby sędziowie głowni za mnieyszy czas, nizli iest iedęn wyszey oznaczon, sprawy zreiestrowano, odsądzieli y listy sądowe stronom podawali, y we wszystkięm ich słusznie odprawieli, tedy nie czekaiąc wyscia czasu wyszey naznaczonego, mogą się precz z onego mieystca roziachac, wszakze do Trok z Wilna az po wysciu szesci niedziel do drugich woiewodztw, ku takowym sądom naznaczonym, przedsię az po wysciu spełna czasu wyszey zamierzonego y we dwu niedzielach stanowic się maią. A to dla tego, aby kazdy pewną wiadomosc o przyiachaniu sędziow miec mogł, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581.

Powinnosc pisarza zięmskiego przy sądzie głownym.

Pisarz ziemski onego woiewodztwa, gdzie takowe sądy głowne odprawowane będą, ma y powinięn będzie przy tych sądziech byc a to dla

wpisowania takiech spraw do xiąg zięmskiech, a czasęm odprawowanie ich sądow głownych appellacieynych, roki ktore zięmskie w onym powiecie przypadły, takowe rzeczy zięmskie odprawowane byc maią. A wszakze to wszystko rozumiec się ma o tych mieystcach, gdzie takowe sądy głowne odprawowac zaznaczono, to iest w Wilnie, w Trokach, w Nowogrodku y w Miensku y w inszych woiewodztwach y powieciech. Roki maią byc sądzone swym porządkięm, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Sędzia, podsędek y pisarz oprocz swych własnych spraw prokurowac nięmogą, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 34.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry zamiast »potrzeby« kładzie »sprawę,« w wierszu 4 zamiast »wiernym« kładzie »vmieiętnym,« w wierszu 8 zamiast »ku zwloce« kładzie »ku krzywdzie«, wreszcie w wierszu 20 zamiast »mąmy« kładzie »ma.«

(Dodatki do artykułu VIII).

O tęm patrz w rozd. 4, arti. I.

Obieranie sędziow na sądy trybunalskie kazde woiewodztwo spolnie obierac ma y będzie powinno osobę iednę godną, bogoboyną, cnotliwą, prawa y zwyczaiow sądowych onego kraiu vmieiętną y osiadłą.

Constitucia Lubelska anno Domini 1569 o nietrzymaniu dwoch vrzędow.

Dwoch vrzędow y mieysc sądowych zadęn dzierzec nięma, oprocz tych, ktorych ta constitucia przy takowych vrzędziech zastała, s takich kazdy przy vrzędzie swoim ma byc zachowąn do iego zywota abo do wywyszęnia na więthszy vrząd.

O tymze constitucia Wołynska w Crakowie przy coronatiey anno Domini 1576.

Prosięli nas posłowie woiewodztwa Wołynskiego, aby wedle prawa coronnego przy tym byli zachowani, yzby iedna osoba w iedny zięmi dwoch vrzędow nietrzymała, dlaczego vstawiamy, yz od tych czasow nie będzie mogł byc woiewoda y casteląn starostą sądowym mieystca onego, w ktorym dignitatęm trzyma modernis possesoribus exceptis.

O podawaniu duchownych osob na dostoinstwa Grecki wiary w Crakowie anno 1576.

O to tesz prosieli nasz posłowie woiewodztwa Wołynskiego, abysmy ięm duchowne osoby na dostoinstwa Greczkiey wiary w ych zięmiach dawali slacheckiego stanu, co my za prozbą ich pozwalamy, zeby obywatelom Coronnych zięm, slacheckiego stanu ludziom archimęndryty, władyki na potomne czasy dawac będzięmy.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry zamiast »powiatu« kładzie »panstwa,« zaś cały drugi ustęp »sędzia, podsędek« itd. aż do »krzescianski« opuszcza.

(Dodatki do artykulu IX).

O stanowięniu woznego y o przysiędze iego patrz wyszey w rozd. 4 arti. 4.

O vrzędzie y powinnosci woznego rozd. 4, arti. 5.

Pozwy iako maią byc pisane y ktorędmi przyczynami maią byc zbiiane, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 23 w przydatkach iego.

W pozwiech zięmskiech pocciwosci rzeczy dotkliwych nięmaią byc pisane, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 16.

W pozwiech znacznie a mianowicie potrzeba wszystkiego dokładac, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 23 y 28.

Pozwy kazdęmu na kazdym mieystcu mogą byc dawane, a iesliby ich wozny oczewisto dac nięmogł, tedy zaocznie ma ich kłasc na tym imięniu, s ktorego się komu krzywda dzieie. o tęm patrz w rozdziale 4, artikule 28 y 29.

Za pozwy oczewiscie do rąk podanęmi, rok ma byc składąn od podania pozwu a nieoddali iego za cztery niedziele, zaocznie szesc niedziel, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 28 y 48 a w constituciey Warszewski o wydaniu zbiegow takze.

Pozwy iaką pieczęcią maią byc pieczętowane y iako drogo płacone, patrz w rozd. 4, arti. 10 y 23 y arti. 28.

Winnego załobliwa strona nigdzi nie powinna szukac s pozwęm, iedno pozew na imięniu iego vrzędownie połozyc, o tęm patrz w rozd 4. arti. 29.

Besz pozwu tylko za zakazęm woznego, kto y gdzie się komu sprawowac powinięn y czego, o tęm patrz w rozd 4 arti. 10, 19, 42 y w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Za pozwy grodzkięmi rok przedtym składano ku staniu za dwie niedzieli, ale potym na seymie Grodzinskięm tego poprawiono, iz rok ma byc składan ku staniu tak zaocznie, iako oczewiscie za cztery niedziele, o tym patrz w rozd. 4 po arti. 20.

O grabiesz rok ma byc składan przed rokami za dwie niedzieli, patrz w rozd. 4 arti. 28 y w constituciey Warszawski o wydawaniu zbiegłych chłopow woiewodztwu Wołynskięmu dano anno Domini 1578.

Roki yz w pozwiech pisane byc maią, to tylko dlatego bywa, yz pozwy dali trwac nięmogą, tylko do iednych rokow, o tym patrz w rozd. 4 arti. 24 y 70.

Roku y pozwu actor ma dowiedziec abo wyznanięm woznego abo tesz relatią iego, patrz w rozd. 4, arti 23.

Wyznanie woznego tak iest wazne przed sądęm, iako y extract iego, patrz w rozd 4, arti 9.

A relatią iego zasię extract tak iest wazny, iako oczewiste wyznanie u sądu, patrz w rozd. 4, arti. 5 y 23.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 1 od góry po wyrazie »wziął« dodaje »y temi pozwy pozywac go chciał,« zaś w wierszu 3 ustęp »przez woznego. A gdzieby ich oczewisto dac nięmogł« opuszcza.

(Dodatki do artykułu X).

Pozwy trybunalskie iaką pieczęcią pieczętowane byc maią.

Pozwy przed sąd trybunalski maią byc pod tytułęm naszym hospodarskięm y pod pieczęcią onego woiewodztwa abo powiatu, gdzie osiadłosc swą ma tęn, kogo pozywaią, i gdzie tę sprawę przed sądęm zięmskięm abo grodzkięm zaczął, a rok zawity wszelakim pozwom ma byc przed czasęm na sądy głowne z wierzchu oznaczone, oczewisto za cztery niedziele a zaocznie na imięniu pozwy pokładane za szesc niedziel a nieblizy, wymuiąc tylko te artykuły, ktore dla prędszy sprawiedliwosci rok pozwaniu dwie niedzieli wyszey iest opisano, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. dany, anno Domini 1581.

O orle herbie Coronnym s przywileiow Kiiowskiech, Wołynskiech anno 1569.

Vstąwuięmy, aby od tego czasu we wszystkiech odprawach pospolitych y na chorągwiach zięmskiech, Kiiowski y Wołynski, przy swych dawnych herbiech orła znaku Coronnego herbu vzywali.

Wypisy grodzkie na wiecznosc y wszelaką zastawę sprawioną podstarosciego y sędziego grodzkiego pieczęciami maią byc pieczętowane y rękami ich własnęmi podpisowane, s poprawy Beresteyski, artykulu wtorego nowo vczynionego.

Woiewodowie, starostowie, dzierzawcy, pozwy swe ani o artikuły sądowi grodzkięmu nalezące, obwinionych pozywac mogą, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 20.

Pieczęci ludzi dobrych, do czego według prawa mogą byc przykładane, w rozd. 7, arti. 7, a iako zas y ktorym sposobęm przykładane byc maią, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 24.

Pieczęci ludzi dobrych v ktorego listu za nic niewazą, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 3 y w rozd. 5, arti I y 16.

Pieczętarzom listow wszelakich przestroga w starym Statucie rozd. 6, arti. 35.

I takasz druga w Statucie nowym, w rozd. 8 arti. 3, gdysz prawo pospolite, co o testamęnciech, tosz y o zapisiech rozumiec kaze, w rozd. 8, arti. 6.

Pieczęciami ludzi dobrych list v sądu polubownego pieczętowąn byc moze, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 60, a takowy list iest wazny v prawa w rozd. 4, arti. 15.

(Dodatki do artykułu XI).

Poprawa artikułu iedęnnastego zwysz opisanego o przywoływaniu pozwanych po trzy dni do prawa.

A iz tesz rozne vzywanie na rokach grodzkiech postępku bywało, na niektorych vrzędziech pierwszego dnia pozwanego zdaią, abo inszych przes woznego do prawa wołaią po trzy dni, iako y w tym statucie iasnie iest, a tak to teras obiasniamy, iz iusz od tego czasu kazdy vrząd za niestanięm strony pozwany takze y powodowy ma woznęmu kazac wołac dnia pierwszego y drugiego, a trzeciego dnia iesli niestanie, tedy koniecznie skazanie na takowym o godzinie nieszporny czynic ma, aby z iego postępkięm wołanie przes woznego szło po wszystkie trzy dni.

A wszakze gdzie do tego czasu w takowych rzeczach zwyczay był zachowąn, iesli co pierwszego dnia za nięstanięm na kim skazano, abo gdzieby do trzeciego dnia strony oczekiwano, to rowno w rzeczach przeszłych iusz odsądzonych przy mocy ostac ma. Ale ktoby się komu pierwszego dnia v prawa opowiedac y vsprawiedliwic listęm swoim opisał, to wedle opisu pierwszego dnia nieczekaiąc drugiego y trzeciego sądzono byc ma y odkazowano.

O pobudowaniu domow w powieciech dla sądow zięmskiech constitu. w Lublinie anno Domini 1569.

Mieysca albo place na zbudowanie domow dla sądow zięmskich y dla chowania ksiąg w kozdym powiecie tego xięstwa Lith. pozwalamy, ktore starostowie powiatowi powinni będą naznaczyc y wymierzac, na co my do niech listy s kancelaryiey naszey dac rozkazęmy.

Dom sądowy w Bresciu Litewskim constituciey Warszawski anno Domini 1578.

Za prozbę panow Rad y slachty woiewodztwa Brzesckiego pozwolilismy panu Ostaphiiowi Wołowiczowi castellanowi Troczkięmu, podcanclerzęmu w. x. Lith. staroscie Brzesckięmu y Kobrynskięmu, aby plac w miescie Brzesciu wymierzeł y dał dla zbudowania domu na sądy zięmskie y na chowanie xiąg, dla ktorego zbudowania pozwoleli dac wszyscy nullis exceptis s kazdy włoki po groszu iednym Lith. na iedęn rok, co tęnze poborca ma wybrac przy poborze zięmskięm, ktore piniądze wybrawszy, poborca czasu rokow ziemskiech ma przed slachtą onego powiatu liczbę vczynic y piniądze vkazac. A tym iusz tę robotę onego domu iednego między sobą obrawszy, poruszyc maią, komu ich będzie wola.

Mieysca abo place na zbudowanie domow dla sądow zięmskiech y dla chowania ksiąg w kozdym woiewodztwie y powicie tam, gdzie sądy odprawowane byc maią, woiewodowie y starostowie onych mieystc naznaczyc y wymierzyc maią wedle constituciey seymu Lubelskiego roku 1569, o tęm patrz w constituciey Warszawski anno Domini 1581.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 14 od góry opuszcza ustęp: »a nie ozowie się tęn, kogo wołaią« zaś w wierszu przedostatnim zamiast »zdana y skazana« kładzie »karana y wskazana.«

(Dodatki do artykułu XII).

Vpornie od sądu ktoby odszedł rzeczom osądzonym y wskazaniu nieczyniąc dosyc, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 2.

Przed sądęm zięmskięm o artykuły grodzkie, artykuły zięmskie zadęn odpowiadac, sprawowac y stanowic się niepowinięn, o tym patrz w rozd. 4, arti. 25 y 2.

O rokach zawitych, ktoby się na pierwszym roku v prawa niestanowił, w rzeczy swoiey vpadac ma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 22, 42, 46, 70 y w rozd. 9 arti. 2 a w rozd. I, arti. 9, 4, 21.

Przyczyny ktore maią byc do sądu wnoszone, kto się chce takowych win wiarowac, o tęm patrz w rozd. I, arti. 18, a w rozd. 4, arti. 14 y 13 y 17 y 27, 70, a w rozd. 9, arti. 2.

Ktoby na pierwszych rokach niestał, tedy na drugich y na trzeciech roczech pozwow ani artikułow w nich opisanych niczęm zbiiac nięmoze àni będzie mogł, ale powinięn odpowiadac, o tęm patrz w rozd 4, arti. 28.

O niestałych y prawu nieposłusznych w rozd. 4, arti. 20.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 6 od góry, zamiast »trzy ruble groszey,« kładzie »trzysta groszy,« w wierszu 10 z góry zamiast »szkody« kładzie »pokonany.«

(Dodatki do artykułu XIII).

Vmocowany do prawa posłany, gdyby się na drodze roznięmogł, takowy o chorobie swoiey skoro się roznięmoze, do vrzędu bliskiego dac znac takze y stronie a potym na drugich rokach przysięgą swoią choroby dowiesc ma, o tęm patrz w rozd. 4. arti. 36.

Na roku granicznym prawdziwa choroba rokow, gdy wczas vrzędowi podkomorzego o chorobie swoiey y stronie oznaymi, przewlec moze, a na drugim roku przysięgą swoią choroby oney dowiesc iest powinięn, o tęm patrz w rozd. 4 arti 70.

Rok na polu przes podkomorzego złozony, moręm, seymęm, służbą kr. Iego Mosci, to iest poselstwęm abo woyną y nięmocą prawdziwą odłozon byc moze, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 2.

O co listy zapowiadane maią byc przymowane v sądu.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 5 od góry zamiast »niestanie« kładzie »niestanego,« w wierszu 19 z góry zamiast »przed« kładzie »przez,« w wierszu 21 opuszcza wyraz »chorobą.«

(Dodatki do artykułu XIV).

Dilacia prawdziwy choroby, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 3, 10 y w rozd. 9, arti 2.

Dilacia pro maiory, o tym patrz w rozd. 4, arti. 17, 12, 70, rozd. I, arti. 18, rozd. 9, arti. 2.

Dilacia na stawięnie swiadkow do iutra idzie, patrz w rozd. 4, arti. 52.

Dilacia ad conuenięn. euictoręm, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 14 y w rozd. 14 arti. 2, officium euictoris rozd. 4, arti. 3.

Powodowa strona pozwawszy kogo, a samaby na roku zawitym niestała, w starym Statucie patrz rozd. 4 arti. 15, gdyby ktory załobnik pozwał kogo rokięm zawitęm, a samby ku prawu z dowodęm niestał, takowy załobnik rzecz swoią, o co był pozwał, traci.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 7 od góry zamiast »prawa« kładzie »i sprawy,« w wierszu 12 zamiast »mnie« kładzie »miec,« w wierszu 16 zamiast »pozwana« kładzie »powodowa,« wreszcie w wierszu 23 zamiast »to v sądu pokazało« kładzie »to v sądu nie pokazało.«

Dodatki do artykułu XV).

Iednania y vgody sąd nikomu bronic nięma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Ktoby po prawie y przysiędze tego szukał, co przed prawęm vtracił, chcąc na pozwanego dowiesc, iz niesprawiedliwie przysiągł, takowęmu dowod taki wedle prawa nię ma byc dopuszczon, y owszęm ma siedziec na zamku cztery niedziele a szkodę oprawic, na czym strona słuszny dowod vczyni w rozd. 4 arti. 15.

Sąd polubowny abo iednaki ma byc w mocy zachowąn zwlaszcza gdyby onego skazania swoiego list zgodnie społęm pod pieczęciami swoięmi obiedwie stronie dali komu, a iesliby się on sąd polubowny pokazał rozny, tedy iusz mocy zadny nięma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 60.

Pro malo obtęnto zwlaszcza in articulis castrensibus, kazdy czynic moze, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 67, tak tesz w poprawie Warszawski artikule nowym.

Za mocą zupełną vmocowany o wszystko stroną przeciwną iednac się moze, nakoniec piniądze brac y quitowac, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 62 y 37.

Rękopis Czaplickiego ma następującą odmianę: w wierszu 2 od góry zamiast »a po sądzie y zaiednawszy« kładzie »abo po sądu przeiednawszy.«

(Dodatki do artykułu XVI).

W sądzie zięmskięm gdyby się co takowego miedzy stronami poccìwosci dotykało, sąd ma kthory stronie rok ku staniu przed krolem Ie. Moscią złozyc y przes wypis z ksiąg krola Iego Mosci oznaymic, ktorego roku obiedwie stronie bez zadnych pozwow iako roku pilnowac maią, tak y stanowic się przed kr. Iego Moscią powinni, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 43.

Tęmusz podobny vstawy patrz w rozd. 3 po arti. 39 w poprawie Warszawski anno Domini 1578.

O słowiech vszczypliwych y pocciwosci się dotykaiąc, patrz wyszey w rozd. 3 arti. 22 y w przydatkach iego.

Pozwy zięmskie pod iakięm tytułęm maią byc wydawane y iaką pieczęcią y przes kogo maią byc pieczętowane y ktorym sposobęm bywaią pisane abo tesz y zbiiane, rozd. 4, arti. 10, 9, 11, 23, 28, 30.

Rękopis Czaplickiego ma następującą odmiankę: w wierszu 7 od góry zamiast »y inszych złoczyncow« kładzie »y inne złoczynstwa.«

(Dodatki do artykułu XVII).

Na roku granic wietszy sprawy, ktorąby kto przed innym vrzędęm miał, ma swiadectwęm dowodzic, patrz w rozd. 4, arti. 70.

Przyczyny wymawiaiące kazdego od win w niestaniu iego, o ktorych patrz w rozd. I arti. 18, a w rozd. 4 arti. 13, 14, 27.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 5 od góry zamiast »tym, ktorzy go pozywaią,« kładzie »pryncypałom swoim,« w wierszu 6 zamiast »skromnych« kładzie »godnych.«

(Dodatki do artykułu XVIII).

Ktoby przy dworze krola Iego Mosci zabiwszy kogo, abo gwałt iaki vciniwszy vciekł, takowy o to ma byc mandatęm przed krola Iego M. pozwan, o tęm patrz w rozd. I, arti. 9.

Gwałtownik sądow deputatskich, pod sądami trybunalskięmi przes woznego zapowiadan y rok o to przed sędziami głownymi występnęmu składan byc moze, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Za zakazęm woznego y złozęnięm roku bez pozwu kazdy się winięn v sądu stanowic; ktoby na roki zamkowe abo zięmskie przyiachawszy czasu rokow kogo zraniel, gwałt y szkodę komu vczynił, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 42 y 25.

Accessorowie od krola Iego Mosci do przysłuchania iakiech wysadzęni, prawęm pospolitęm są vprzywileiowani, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 2 y tu w tym osmnastym.

Cudzozięmcy, goscie y zagraniczni do w. x. Lith. przyiezdzaiące y iakimkolwiek obyczaięm przybeli ludzie, tymze prawęm Litewskim maią byc sądzęni y na tych vrzędziech, gdzie kto wystąpi, o tęm patrz w rozd. I, arti. 15 a w rozd. 4, arti. 18 y 19.

Cudzozięmiec nieosiadły opiekunęm byc nięmoze, o tęm patrz w rozd. 6, arti. 3, a w rozd. 5 arti. 10.

Goscia proszonego w domu ktoby zraniel, takze y gosc gospodarza, abo gdyby się obadwa spolnie pobieli, poranieli, o tęm patrz w rozd. 11 arti. 35 y 26.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »hospodarskiey« kładzie »krolewskiey,« w wierszu 5 zamiast »przed«

kładzie »przez,« w wierszu 9 zamiast »za zakazęm« kładzie »zarazeem.« w wierszu 5 od końca zamiast »za dwie« kładzie »za cztery.«

(Dodatki do artykułu XIX).

O sługach przykazanych y nieprzykazanych patrz w rozd. 12, arti. 14, takze słudzy bez przykazu ktoby przechowywał v siebie, od ktorychby się komu szkody abo mordy dziac miały, o tęm patrz w rozd. 14, arti. 23. Tęmusz podobnego patrz w rozd. 13, arti. 14.

Sługa broniąc pana swego gdyby kogo ranieł abo zabieł, od przyiacioł zabitego winowan byc nięma, oprocz gdyby swowolnie co takowego vczynił, o tym patrz w rozd. 11, arti. 29.

Sługa vczyniwszy komu gwałt domowy abo głowscyznę, gdyby vciekł od pana swego, będąc v niego przes woznego y dwu slachcicow arestowany, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 30.

Komuby się krzywda iaka stała od vrzędnikow, sług y poddanych czyiechkolwiek, iako ma kto s takowych sprawiedliwosci prosic, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 29.

Pan sługi iako y ktorym sposobęm sprawiedliwosc czynic iest powinięn y o co go sądzic moze, a o co nięmoze, o tem patrz w rozdziale 3, arti. 8.

Pod sądy trybunalskięmi gdyby kto nieosiadły zbytek iaki abo czy sługa vczynil, takowy chociaby y pana v siebie mięnił niedopuszczaiąc mu do niego odezwu, tamze zarazęm przes sąd głowny mocno sądzon y według występku swego skazywan y karan byc ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581.

Sługa przy bytnosci pana swego gdyby pod sądami trybunalskięmi na tęm mieystcu abo na drodze zbytek iaki vczynił, tedy pan iego z niego sprawiedliwosc tamze zarazęm vczynic powinięn, a gdzieby sprawiedliwosci vczynic niechciał, tedy na samym panie takowego sługi, iesli krwawy występek, na gardle wskas vczynion byc ma, a za niestanie do krola Iego Msci y nawoływanie, iesliby tesz krwawego nic nie było, tedy gwałt, nawiąski y szkody, czworaki sowito na takowym skazano byc ma, o tęm patrz w teyze constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Pan za sługę ani sługa za pana cierpiec nięma, tylko kazdy za swoy występek na sobie karanie odnosic ma, o tęm patrz w rozd. I arti. 14.

O ludziach niewolnych y czeladzi zbiegły, o przedawaniu ich w głod, wyganianiu y s ktorych przyczyn z wolnych niewolni stawaią się, patrz w rozd. 12, arti. 2, 8, 9, 10, 11, 12, 13, a w rozd. 8 arti. piąty.

W Statucie coronnym o sługach osiadłych tak znacznie a mianowicie dołozono, iz in causa criminali sługi osiadłego zadęn pąn sprawiedliwosci czynic nięmoze, tylko z nieosiadłych czynic ią musi, ale krzywdę cierpiący, onych sług w ich własnym sądzie y prawie naleznym z ich osiadłosci patrzyc y pociągac ma.

Ostatka o sługach patrz w rozd. 3 arti. 8 y w przydatkach.

Rękopis Czaplickiego podaje następującą odmiankę: w wierszu 5 od góry zamiast »zamkowym, abo gdzieby zamku niebylo, na dworze naszym sądzon y,« kładzie »sądowym.«

(Dodatki do artykułu XX).

Poprawa Grodzięnska tego artikułu 20 o podniesięniu wywołania artikuł 27.

A yz w rozdziale czwartym arti. dwudziestym postanowiono y opisano było, ze tęn, ktoryby beł pozwany do vrzędu grodzkiego abo dworu naszego o artikuły grodzkięmu sądowi nalezące, y w tymze arti. 20 mianowicie wyrazono, a za niestanięm swoim ku prawu byłby wywołany, tedy my hospodar nięmielismy podniesięnia na takowe wywołanie dawac, aby się pierwy obwiniony s stroną załobliwą rosprawił, lecz my obaczywszy to, yz tęm artikułęm zagrodziła się niępomału sprawiedliwosc luczka, przetosz na teraznieyszym wielkim walnym Grodzięnskięm seymie w roku teraznieyszym 1568 namowiwszy się z Ich Msciami Pany Radami naszęmi stanu duchownego y swieckiego, o tęm mocą seymu teraznieyszego vchwaliwszy, vstawuięm, yz kozdęmu z poddanych naszych iakiegokolwiek byłby stanu y w ktorymkolwiek vczynku na sąd grodzki wyiętych y w onymze artikule 20 pominionych obwinionęmu, ktoryby za nieposłuszęnstwęm a niestanięm swoim, tak przed maiestatęm naszym krolewskim, iako y przed vrzędem naszym zamkowym y dwornym y za roskazanięm naszym wedle tegosz arti. 20 opisania wywołan był, tedy my hospodar takowęm wywołanięm mamy y powinni będzięmy podniesienie wywołania y listy nasze gleytowne, ku sprawie takowęmu wywołancowi z zamierzęnięm na to pewnego czasu dawac, aby się za gleytęm naszym tego, czym kto obwinion, sprawował przed vrzędęm naszym onegosz woiewodztwa abo powiatu, gdzie początek tey sprawie stanie.

Wszakosz to podniesięnie wywołania y gleyt nasz chocia w długim czasie po onym vczynku abo wywołaniu wydąn będzie, przed się gorącęmu vczynku y prawu onęmu w Statucie opisanymu, nic nieublizac y vymowac nięma, a za głowszczyznę nawiąską y szkody o co będzie pozwano, iako skoro strona obzałowana na roku pozwanym niestanie, ma od nas hospodara takze y od vrzędu naszego sądowego, gdzie się to v sądu naszego toczyc będzie, wymięnic, obwinionego do skonczęnia prawa wwiązanie ma byc dano, a samego osobę iako to w onęmze artikule 20 opisano, na vrząd na wywołanie do nas odesłac.

O tymze podniesięniu wywołania s poprawy Warszawski.

O odprawach rzeczy osądzonych z artikułu nowego, anno Domini 1578.

Iesliby kto niedbaiąc na roskazanie nasze hospodarskie za mandatęm naszym stac y stronie vkrzywdzony vsprawiedliwic się niechciał, takowego

kazdego iako nieposlusznego y przeciwnika zwierzchnosci maiestatu naszego hospodarskiego ma go skazac ze wszystkich panstw naszych wywołac, a stronie vkrzywdzony przed się na imięniu y maiętnosci iego odprawę nieódwloczną vczynic będzięm powinni; wszakze gdzieby wywołany vciekł się do nas mieniący byc vkrzywdzony przewodęm prawa od strony abo od vrzędu, takowemu podniesięnie do sprawy ma byc s cancellariey naszey dano od sądu naszego hospodarskiego, niedłuszszy czas, iedno do dwunastu niedziel, a takowęmu roku limitacia przekazac nięma, ale iako pozowie vrząd y stronę ma sprawiedliwosc wedle prawa y statutu skazac, a takowy kazdy, ktoby vrząd ku szkodzie przyprawił, ma zarazęm nieodchodzic od sądu, za strawę y szkodę sto kop groszey zapłacic, a dla tegosz dowodow wysluchawszy, vrząd za niestanięm strony na roku ma wskazanie vczynic, aby z obledliwosci y za niedostatkięm dowodow, iedęn drugigo o maiętnosc ku szkodzie nieprzyprawował y ku obelzęniu wywołanięm nieprzyprowadził.

Poprawa Grodzięnskiego artikułu 20 wyszy opisanego o składaniu rokow za pozwy grodzkięmi.

Co się dotycze roku za pozwy grodzkięmi y w tęmze arti. 20 opisano ze o wszystkie rzeczy na grodzki sąd przypadłe winowatęmu rok za pozwy tak oczewiscie iako y zaocznie składan bywał na dwie niedziele, tylko my yz w tęm baczęmy krotkosc prawa y z obciązenięm ludzkim, takesmy około tego mocą seymu teraznieyszego postanowieli yz vchwaleli yz w rzeczach y artikulech grodzkiech obwiniony, ktoby vczyniwszy iaki występ, za ktory gardlęm karzą, a niechcąc się zarazęm vsprawiedliwic, zniknąłby y vciekł, takowęmu rok za pozwy grodzkięmi ma byc składan tak za oczewistęm, iako za zaocznym podanięm pozwu 4 niedzielę a nieblizy.

Poprawa Warszawska tegosz artikułu 20 około odsyłania nieposłusznych na wywołanie w Warszawie anno Domini 1578.

Gdzie tesz isc bedzie nowa rzecz zwłaszcza krwawa, za ktorą wedle statutu gardłęm karzą, tedy za niestanięm pozwanego na wywołanie ma byc odsyłana y dalszy postępek vczynion byc ma.

Pozwany o rzeczy krwawe ma się oblicznie sam przed prawęm stanowic a nie przes prokuratora, przyczyny niestania wyiąwszy w statucie opisane, o tęm patrz w teyze poprawie Warszawski anno Domini 1578.

Tęmusz podobne prawo.

Komu idzie o gardło abo o czesc, w takowy rzeczy kazdy moze sobie prokuratora cudzozięmca y nieosiadłego miec y od siebie vstawic rozd. 4 arti. 34 o tym.

Przed sądęm iakimkolwiek gdyby kto kogo zraniwszy vciekł, takowy z zięmie ma byc wywołan, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 39.

Za odesłanięm sądu trybunalskiego do krola Iego Mosci na wywołanie, krol Iego Mosc powinięn takowego zaras kazac wywołac wiecznym wywołanięm, za ktorem to takowem wywołaniem podniesienie wywołania nikomu dawane byc nięma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Prawęm przekonany y na gardło skazany, gdyby się na vrzędzie zatrzymac niedał y rękoimstwa, iako prawa dostoi, po sobie dac niechciał, takowy do krola Iego Mosci ma byc odesłan listęm otworzonym na wywołanie, a odprawa na maiętnosci iego przed się ma byc czyniona, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno 1581.

W takowych sprawach y co gardłęm karzą takze y pocciwoscią scrutinium czyniono y wyprawowano byc ma, patrz w constituciey seymowych Warszawskich y w poprawie statutu w. x. Lith. anno 1578 w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno 1581 dany.

Exequutiey z decretu trybunalskiego ktoby na ymięniu swym czynic dopuscic niechciał, takowy ma byc za odesłanięm do krola Iego Mosci z zięmie wywołan, o tęm patrz w constituciey trybunalskiey w. x. Lith. anno 1581 dany.

Wywołanego gdyby się komu trafiło zabic, takowego głowa nie ma byc płacona, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 4.

Wywołanego w domu gdyby kto przechowywał, takowy tąsz winą, iako y on złoczynca ma byc karan, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 5.

Gleyty krola Iego Mosci iako maią byc y kędy po otrzymaniu ich publikowane, o tęm patrz w rozd. I, arti. 7.

Po otrzymaniu gleytu gdyby kto takowego ranił abo zabieł, takze tesz y tęn sąm, gdyby kogo ranieł abo zabieł, ma byc gardłęm karan iako tęn, ktory gleyt złamał, o tęm patrz wyszy w rozd. I, arti. 8.

Wywołaniec za gleytęm będąc przypuszczon ku sprawie, a nie sprawiełby się w onym obwinięniu, takowy karania na sobie według prawa odnosic ma, patrz w recessie Grodzinskięm arti. 2.

Wywołanie wywołanego iako y ktorym sposobęm ma byc publikowano, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 5.

Starostowie tesz, gdy się komu gwałt w roki grodzkie stanie, obesławszy onego winowaycę woznym, winięn s nim załuiącęmu sprawiedliwosc vczynic, o tęm patrz nizey w rozd. 4, arti. 42.

Starostowie o gwałtowne wybicie spokoynego dzierzęnia sądzą, nizey patrz w rozd. 4, arti. 69.

Starostowie rzeczom osądzonym exequucią czynic powinięn, patrz w rozd. 4 arti. 67, a w rozd. 9 arti. 15.

Starostowie ku zapisowi pozwanego sądzic mogą, o tęm patrz nizey w rozd. 4 arti. 25, 22 y 69 y w poprawie Warszawski.

O grabiesz grodzki vrząd takze y o zbiegłe sługi y chłopy sądzi, o tym patrz w constituciey Warszawski anno Domini 1578.

O gwałtownym naiazdzie na dom slachecki patrz w rozd. 11 arti. 12 3, o tymze gwałtowniku zbiegłym patrz w rozd. 11, arti. 4, 5 y o pomocnikach ich tęnze arti. 16 y 12.

O gwałciech miesckiech patrz w rozd. 3, arti. 27 a w rozd. 4 arti. 19 y 46 y 47.

O pozogach patrz w rozd. 10, arti. 3, 7, 17.

O rozboiu na dobrowolny drodze patrz w rozd. 11, arti. 23, a w rozd. 14, arti. 10.

O zgwałcęniu abo vsilstwie panięn y niewiast, takze y o gwałtownym wzięciu w małzęnstwo dziewki, wdowy y kazdy niewiasty, patrz w rozd. 11, arti. 9, 10.

O złodzieystwie patrz w rozd. 14, arti. 1, 2, 3 y wszystek rozdział o tym.

O fałszu rozmaitym patrz w rozd. I, arti. 12.

O potwarzy y potwarcy patrz w rozd. I, arti. 2, 3, 4, 5, a w rod. 14 arti. 28 y w rozd. I, arti. 11 wyszey.

O głowie y zamordowaniu slacheckięm patrz w rozd. 11, arti. 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 24 vmyslnym.

O przygodnym męzoboystwie zasię patrz w rozd. 11, arti. 26, 27.

O męzoboystwie w obronie patrz w rozd. 11, arti. 6, 7, 19.

Cudzozięmce y goscie vrząd grodzki sądzi rozd. I, arti. 15, 4, 18, 19, a w rozd. 11, arti. 35 w przydatkach.

Rękopis Czaplickiego podaje następujące odmianki: w wierszu 2 od góry opuszcza wyraz »ludzi,« w wierszu 13 od góry zamiast »dwie« kładzie »cztery,« w wierszu 4 od końca zamiast »dowinionego« kładzie »obwinionego.«

(Dodatki do artykułu XXI).

O obieraniu, przysiędze sędziego, podsętka y pisarza zięmskiego patrz w rozd. 4, arti. 1 y w przydatkach iego.

Gdyby się co takowego w sądzie zięmskięm na prawie pomykło, tedy slachta na pisarza tak pomyłki iako y szkody swey dochodzic, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 7.

Roki za dwie niedzieli, napierwy gdy kto v kogo sprawiedliwosci prosi, składan byc ma w rozd. 4, arti. 29, 30, o grabiezach tak o exces pod trybunał.

O pocciwosc iako pan sługi, tak y kazdy starosta vrzędnikow swych niesądzi, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 8 y 39.

O vrzędnikach grodzkich z constituciey Lubelski przy vniey anno Domini 1569.

Dignitarze y vrzędnicy w kazdym powiecie w. x. Lith. przysięgli y osiedli byc maią, takze y ich vrzędnicy y ktorym sprawa sądow slacheckich nalezy.

O starostwach pogranicznych y sądowych zamkow.

Starostowie pogranicznych zamkow sądowych y miast głownych takze y miasta głowne, ktore starost nięmaią, przysięgac krolowi y krolestwu maią, iz tempore interregni zamkow y miast spuszczac nięmaią ku szkodzie R. P. nikomu inszęmu, iedno krolowi wolnie za dozwolęnięm wszech obranego y korowanęmu, pod vtracęnięm pocciwosci gardła y maiętnosci.

O zasiadaniu vrzędow grodzkich na mieyscach sądowych z recessu Grodzięnskiego arti. 32.

Vstawuięm, aby wedle statutu wszędzie na vrzędziech sądowych grodzkich w kazdym powiecie sąd grodzki spełna był zasadzan.

Starost y vrzędnikow krolewskich wszystkich z ych vrzędow nikt inny sądzic nięma y nięmoze, iedno sąm krol Iego Mosc, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 45 y 2.

O rokach grodzkiech s poprawy seymu Warszawskiego.

Vstawuięm, yz roki grodzkie maią byc sądzone kazdego miesiąca pierwszego dnia, a teras iusz się począc maią miesiąca Maia pierwszego dnia y tak iusz porządkim swym kazdego miesiąca odprawowane y sądzone byc maią zwykłęm postępkięm od podania pozwow za 4 niedziele, a iesliby się przytrafiło swięto na tęn pierwszy dzięn, ieno nazaiutrz po swięcie maią byc sądzone.

O wybicie y na drugie roki moze pozwac, a ktoby dla krotkosci czasu, zeby ięmu do pozwania czterech niedziel spełna niedostawało, a na roki pierwsze pozwac nięmogł, tęmu y na drugie roki pozwac będzie wolno, a zwlaszcza o wybicie spokoynego dzierzęnia; a iesliby kto w rzeczach sądu grodzkiego pozwan będąc, ku prawu niestał, na takowym tęn vrząd grodzki sądowy abo dworny za pokazanięm skutecznym, ze wszystkiego dowodu wypełnionym, to, o co załoba idzie, kazac przesądzic y odprawę wedle statutu vczynic ma y powinięn będzie, takze y w innych sprawach, ktore sądu grodzkięmu w statucie napisane, gdzie się niedotycze winy krwawe, za co gardłęm karzą, tymze porzątkięm maią byc odprawowane nieodsyłaiąc na wywołanie.

O zapisiech grodzkich iako długo trwac maią y przenoszęniu ich patrz w rozd. 7 po arti. I.

Zapisy grodzkie w niebytnosci starost y dzierzawiec sądowych przed podstaroscięm, sędzięm y pisarzęm zamkowym czynione y zeznawane y pod pieczęciami s podpisęm rąk ich wydawane byc maią, o tęm patrz w poprawie Beresteyski arti. 2 nowo vczynionym.

Z vrzędnikow swych krol Iego Mosc sąm sprawiedliwosc czyni, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 45, a w rozd. 9, arti. 16, a w rozd. 4, arti. 40, 41 y 2.

(Dodatki do artykułu XXII).

Za mandatęm krola Iego Mosci kazdęm iest rok zawity, o tęm patrz w rozd. I, arti. 9 a w rozd. 4, arti. 21.

O granice przed podkomorzęm iest tesz rok zawity, o tem patrz w rozd. 4, arti. 70 y w rozd. 9, arti. 2.

O występ wszelaki pod rokami tak zięmskięmi iako y grodzkięmi iest rok zawity, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 42 y 18.

Mieszczanom z slachtą z ych poddanęmi iest rok zawity, patrz w rozd. 4, arti. 46.

Powierzonego imięnia do wiernych rąk gdyby kto spełna ze wszystkięm, tak iako wziął, tęmu, komuby to nalezało, nieoddał, iest tesz rok zawity, patrz rozd. 9, arti. 16.

Odezwom y appellaciom wszelakim rok zawity rozd. 4, arti. 64.

Za pozwy trybunalskięmi iest tesz rok zawity, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581.

Ktoby się komu v prawa pierwszego dnia odpowiadac y vsprawiedliwic listęm swoim opisał, to wedle opisu pierwszego dnia nieczekaiąc drugigo y trzeciego, sądzono y skazowano byc ma, o tęm patrz w poprawie statutu w. x. Lith. roku 1578 vchwalony.

Za pozwy wszelakięmi grodzkięmi iest tesz rok zawity, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 20, 67, 69, a rok za nięmi tak oczewiscie iako y zaocznie cztery niedzieli.

Rękopis Czaplickiego ma w rozdziale niniejszym następujące odmianki: w wierszu 9 od góry opuszcza wyraz »wolnego,« w wierszu 10 zamiast »y przyporęczony« kładzie »y przyporuczono,« w wierszu 12 od końca zamiast »iazami« kładzie »ieziory albo,« w wierszu 8 od końca po wyrazach »a przedsię s sądu« kładzie »w takowych młyniech albo ieziorach y mosciech z vrzędu« w wierszu 2 od końca zamiast »y siostrami bliskięmi« kładzie »siostrami y bliskięmi,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »z istcem o te rzeczy« kładzie »po kim ręczył.«

(Dodatki do artykułu XXIII).

Poprawa arti. XXIII w rozd. 4 na seymie Warszaw. anno Domini 1578.

Gdysz ludziom vkrzywdzonym wielka przewłoka sprawiedliwosci ich zbiianiem pozwow lada przyczynami dziala się, przeto iako na ziezdzie Grodzięnskięm postanowiło się, vstawuięm, yz pozwy tak grodzkie iako y ziemskie, commisarskie, podkomorskie y przypozwy zadnęmi przyczynami zbiiane byc niemogą, oprocz gdzieby się strona roku y pozwu niedowiodła wypisęm s ksiąg abo zeznanięm woznego y wedle arti. 9 w rozd. 4 takze ktoby gdzie imiona tytułu pierwszego pozwany strony, roku miesiąca, w ktorym się co stało, na pozwiech napisał, a w rzeczach krwawych komuby szło o gardło abo o pocciwosc, ma mieysce, na ktorym się co stało, opisac, a gdy nieopisze, na takowy pozew nie powinna strona odkazywac; a w rze-

czach mnieyszych, gdzieby nie dołozeł spełna tytułu, takze y rzeczy samy, o ktorą pozywa y o co, yzby niedostatecznie wypisał, czegoby strona rozumiec nie chciała, tedy powodowa strona powinna tamze przed sądęm swoim załobę serzy słowy pozwanęmu obiasnic załobę swoię y na pismie te słowa s podpisęm ręki pisarzski dac, a strona wziąwszy sobie na rozmyslanie na dzięn iedęn, powinięn będzie na to odkazywac, a to dlatego, aby pozwany wiedział, na co ma vsprawiedliwic się y takze gdzie pozwy w literach y w porządku pisania, abo wczęmkolwiek niezgadzały, iako tego wiele bywa, iz słowa ktorego niedołozy, abo iednę rzecz przed drugą połozy, pomaze abo poskrobie. A ktęmu gdzieby oczewistęmu pozwaniu czterech niedziel, a zaocznym 6 niedziel, dnięm abo trzęma nadali dochodziło do rokow zięmskiech a wypełniałoby się oczewistego pozwania cztery niedziele a zaocznęmu szesc w rokach zięmskich od początku rokow, drugiego abo trzeciego dnia, wszakze niedali, tedy strona powodowa za takowe niedostatki pozwu zapłaciwszy winę groszy 12, to iest sądowi szesc a stronie pozwany drugą szesc, załoby swoiey popierac moze, a strona ięmu powinna będzie na takowy pozew odkazywac, nizli iesliby się potrafiły pozwy poprawowane y skrobane, a zmięni na rzeczy samy o co pozywa, takze y na dacie, a yzby się ta poprawa y skrobanię z drugięm pozwęm przeciwnęm nie zgadzała a iawny by postępek znaczył, na takowy pozew strona niepowinna odpowiadac. A iesliby kto chytroscią iaką dla zbicia pozwow y przewłaczaiąc komu prawa sąm zapozwąny pozwy maiąc go w rękach swoich nieskrobał y daty nie podpisał, vstawuięm, iz gdyby takowy pozew od obzałowanego na prawie był połozon, tedy strona powodowa ma woznęm tego dowodzic, yz ięmu pozew dał czały y nieskrobany w dacie y we wszystkięm zgodliwy, a za takowym dowodęm pozwany powinięn ięmu odpowiadac, a innymi zadnymi przyczynami pozwy nięmogą byc zbiiane. A winy zapłacic za skrobanie powodowy stronie kopę groszy, a sądowi groszy 20. A wszakze gdzieby w pozwie iedęn artikuł zbieł przyczynami wyszey opisanęmi, tedy przed się na drugie artikuły prawne strona powinna ięmu odpowiadac.

Pozwow na pierwszych rokach, gdyby kto będąc pozwany niestał, tedy iusz na drugiech y na trzeciech rokach ani artikułow w nich opisanych niczem zbiiac nięmoze ani będzie mogł, ale powinien odpowiadac, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 28.

Testamęnt iesliby w iednym abo w kielku artikulech był naruszon, iednym y kielkięm artikułow wszystkiego testamęntu kasowac nięmoze, tosz y o zapisiech wszelakich rozumiano byc ma, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 6.

Testamęnt gdyby iakięm nieznaiomym abo zakrytym obyczaięm był napisan abo tesz na mieystcu znacznym abo na dacie był skrobany, takowy iest y ma byc nikczęmny, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 6.

Pozwy są nikczemne, gdy ie kto na inszym imięniu połozył, a nie na tym, s ktorego mu się krzywda dzieie, o tym patrz w rozdziale 4, arti. 9 y 28 y 48.

Pozwy są niewazne, iesliby rok za nięmi przes quit abo napis woznego niebyl złozon, o tęm patrz w rozd. 4 arti 9.

Za położenięm pozwu zięmskiego iesli zaocznie za szesc niedziel, a iesli oczewiscie, tedy za cztery niedziele rok ma byc składan, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 28 y w constituciach Warszawskiech woiewodztwa Wołynskiego roku Panskiego 1578, o zbiegach y o grabiezach daney.

Za pozwy trybunalskięmi takowysz rok, iako tu wyzey opisano, składan byc ma, oprocz gdyby kto pod sądami trybunalskięmi exces iaki vczyniwszy ziachał, ktoremuby wozny oczewiscie roku dac y złozyc nięmogł, takowęmu za pozwy tak oczewiscie iako y zaocznie rok za dwie niedzieli ma byc składan, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. r. 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego kładzie w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »pozwy« kładzie »pozwu,« w wierszu 4 od góry zamiast »iesli kto znacznie« kładzie »iesli kto zeznaniem,« w wierszu 7 opuszcza zdanie »ktoreby bely skrobane, a zwłaszcza,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »a sądowi« kładzie »a sędziemu.«

Dodatki do artykułu XXIV).

A dla służęnia woyny y gotowania się na nię, roki iesliby sądzone nie były, a potem iesliby na woynę nie wyiachali, tedy za tęmisz pozwy, pod takąsz mocą sprawy ludzkie maią byc sądzone, o tęm patrz w rozd. 4 arti. 27.

Dla powietrza iesli zeby roki były kiedy odwołane, a potym po vsmierzęniu, ci ktorym była potrzeba, maią sprawowac za tęmisz pozwy swoięmi na drugiech rokach, ktore blisko przypadac będą, o tęm w rozd. 4, arti. 27.

O pisaniu pozwow patrz w rozd. 4, arti. 23, 28, 16, o kładzięniu ich, zasię rozd. 4, arti. 9, 28.

(Dodatki do artykułu XXV).

A do duchownego prawa o zięmskie rzeczy zadęn wyzywąn byc nięma pod winą dwudziestą rubli groszey y pod nagrodzęnięm wszystkiech vtrat z sowitoscią, o tęm patrz w rozdziale 3, artikule 26, y w przydatkach iego.

Zagranice w. x. Lith. iako zaden appellowac, tak y nikogo pozywac przed krola Iego M. nięmoze pod winą 12 rubli groszey, patrz w rozdziale 4, arti. 61, y decret według tego artikułu krola Iego Mosci roku 78 na seymie walnym Warszawskięm, miedzy panęm Mikołaiem Radziwiłem, woiewodą Wilinskięm, a kniazięm Łukaszęm Bulskięm, Swierskięm.

Artikułow sądom grodzkięm nalezących sąd zięmski sądzic nięmoze, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 2.

O lisciech y zapisiech wszelakich, patrz w rozd. 7 y w przydatkach iego, a w rozd. 4, arti. 22 y 69.

Rękopis Czaplickiego ma w tym rozdziale następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »zięmskiego« kładzie »zamkowego,« w wierszu 6 po wyrazie »nalezących« dodaje »wyzwał,« w tymże wierszu zamiast

»ni przed tym« kładzie »ni przed kim,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »trzy ruble groszy« kładzie »trzysta groszy.«

(Dodatki do artykułu XXVI).

O rękoimstwie wszelakim, patrz wyszey w rozd. I, w artikule y po arti. 23, a w rozd. 6, arti. 8.

O pochwałkę osiadły, będąc przypozwany, a nieosiadły za się przes vrząd poimany y do prawa postawiony, powinni są onemu na kogo pochwaleli, ludzmi dobręmi obręczyc pokoy, o tęm w rozd. I, arti. 22, a w rozd. 11, arti. 11.

Nieosiadły do vrzędu pozwany od ktoregokolwiek slachcica, ktoryby mu to zadał, iz nie iest slachcic, a on naganiony chciałby się tego sprawic y slachectwa dowiesc, tedy on nieosiadły ma po sobie porękę stawic, vt pareat iuri et iudicatis, patrz w rozd. 11, arti. 14.

Nieosiadły w. x. Lith. gdzieby zbytek iaki przy bytnosci sędziow trybunalskiech vczyniel, takowy chociaby y pana v siebie mięnił, niedopuszczaiąc mu do niego odezwu, tamze zarazem przes on sąd głowny mocno sądzon y według występku skazywąn y karan byc ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581, w rozd. 4, arti. 18, 19, a w rozd. I, arti. 4, 15.

Nieosiadłęmu appellacia zadna dopuszczona byc nięma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno 1581 dany.

Nieosiadłym exequucia iako czyniona byc ma, o tęm patrz w rozd. 6, arti. 11, 12, a w rozd. 7 arti. 9, 10, a w rozd. I, arti. 22.

Iedna rzecz obięma nalezącą rozumiana bywa, gdyby się w iaki zwadzie obadwa spolnie poranieli, a potem v prawa przypozwawszy się, tak zeby się obadwa do przysięgi ciągnęli, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 26.

O nieosiadłych s statutu coronnego podobne prawo, zwyczay ziemi Krakowski, list 122.

Gdyby kto występny a nieosiadły nięmogł byc na zadnym mieystcu arestowan, tedy w ktory parafiey przed tym miał osiadłosc, w onyze parafiey v kosciola na takowego pozwy maią byc kładziono, a tamze wozny ma obwołac, yz przeciwko tęmu a tęmu nieosiadłęmu pozwy połozeł, ktorych pozwow przy kosciele połozęnie dziedzicowi dobr onych, gdzie iest kosciol, nic szkodzic nięma.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry po słowie »pozwany« dodaje »osiadły,« zaś w wierszu 5 od góry zamiast »takze tesz w iego« kładzie »tamze w tym.«

(Dodatki do artykułu XXVII).

Poprawa tego artikułu XXVII.

Iz w tym artikule opisano, ze roki zięmskie sądzic dwie niedzieli a nie więcy, vstawuięm, aby nietylko dwie niedzieli były sądzone, ale bę-

dzieli tego potrzeba y do trzech niedziel, poki wszystkie sprawy sądowe onych rokow porządnie według reiestru osądzic się mogą.

O przełozęniu rokow sądowych z recessu Grodzinskiego 30.

Iz roki sądowe teras na dzien swięty Troyce swięta minęlygo przypadły, dla seymu teraznieyszego niedoszły, sądownie odprawowane byc nięmogly, tedy my za ządanięm y zezwolęnięm wszech stanow przekładamy te roki po wywołaniu seymu teraznieyszego w szesciu niedzielach, aby za tęmisz pozwy sądownie odprawowane były, a ktoby y po swięty Troycy abo po tym seymie pozwał nięomieszkawszy roku na pozwie w statucie opisanego, tedy y za takowęmi pozwy powinni będą rosprawę przymowac na tychze teras przełozonych rokach.

Temusz podobne prawo s constituciey Henryka krola przy coronaciey w Crakowie anno Domini 1574.

A iz za przedłuzęnięm koronaciey naszey y za inszęmi sprawami zięmskięmi, ktęmu y za omieszkanięm tu posłow zięmskiech, roki sądowe zięmskie wedle statutu o swięty Troycy rzymskiego teraznieyszego przeszłego swięta doysc nięmogą, my hospodar nic nieuymuiąc statutowi, iedno chcąc, aby kazdy z was sprawiedliwosci swoiey skody y przewłoki niecierpiał, przeto te roki zięmskie sądowe przekładamy po sw. Troycy przyszłym rzymskiem w szesciu niedzielach, ktore miesiąca lipca 18 dnia począc się y przes czas w statucie opisanego sądzone y sprawowane byc maią.

O rokach grodzkiech.

Roki grodzkie maią byc sądzone kazdego miesiąca pierwszego dnia y tak iusz porządkim tym kozdego miesiąca odprawowane y sądzone byc maią zwyklęm postąpkięm od podania pozwow za cztery niedziele; a iesliby się przytrafiło swięto na tęn pierwszy dzien, tedy nazaiutrz po swięcie maią byc sądzone. A ktoby dla krotkosci czasu, zeby ięmu do pozwania czterech niedziel spełna niedostawało, a na roki pierwsze pozwac nięmogl, tęmu y na drugie roki pozwac będzie wolno, zwlaszcza o wybicie spokoynęgo dzierzęnia.

Roki zięmskie, zwlaszcza w tych powieciech y na tych mieystcach, gdzie sądy głowne trybunalskie sądzone y odprawowane bywaią, czasu sądow trybunalskich nięmaią byc sądzone, ale po odprawięniu y odsądzęniu sądow głownych za tęmisz pozwy we dwoch niedzielach maią byc sądzone y odprawowane, o tęm patrz w constituciey trybunalskiey w. x. Lith. anno Domini 1581.

W inszych powieciech pod sądami głownymi trybunalskięmi sądy zięmskie y grodzkie, takze y podkomorskie sądzone y odprawowane na roki y czasy swoie byc maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Przy odprawowaniu rokow y sądow grodzkich y ziemskiech iako y sądow trybunalskich, iakowy porządek zachowan byc ma, a nietylko w odprawowaniu sądow, ile przeciwko występnym, o tęm patrz w constituciey trybunalski anno Domini 1581 dany.

O czasiech y mieystcach sądow głownych trybunalskiech.

Napierwy w Wilnie kozdego roku we dwie niedzieli po Wielkinocy sądzone byc maią, na ktorych sądziech głownych sędziowie trybunalscy szesc niedziel w Wilnie mięszkac powinni.

Troczkie sądy.

A osądziwszy w Wilnie do Trok iachac, a w Trokach sprawy sądowi trybunalskięmu nalezące, szesc niedziel mięszkac y sądzic maią.

Nowogrodzkie sądy.

Po skonczeniu trybunalskich w Trokach maią iachac do Nowogrodka y tam się stawic za dwie niedzieli y tam sądzic maią niedziel dwanascie.

Minskie sądy.

A odsądziwszy w Nowogrodku dwanascie niedziel, maią iachac do Minska y tam stanowic się po odsądzeniu spraw Nowogrodzkich za dwie niedzieli a sądzic maią tak długo, poki wszystkie sprawy odsądzą. W Zmodzi sądy głowne trybunalskie sędziowie obrani maią począc sądzic po skonczęniu sądow Minskiech za dwie niedzieli.

A tym sądom głownym y czasow ich naznaczonym seym ani woyna takowa, ktora niepospolitęm ruszęnięm ale ludzmi słuzebnymi za piniądze odprawowana będzie, niezawodząc y przeszkadzac nięma, o tęm patz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany pod tytułęm o czasiech naznaczonych sądom głownym.

Roki grodzkie w woiewodztwie: Wołynskięm, Kiiowskim y Braczławskięm, w szesc a w szesc niedziel obyczaięm starodawnym sądzone y odprawowane bywaią

O reiestrze sądowym s tegosz rozdziału arti. 11.

A przed rokami tęn vrząd, iako sędzia, tak podsędek y pisarz za trzy dni maią przyiachac y wpisac w reiest pozwy, dlatego kto kogo pierwy pozwał, aby tesz tęn, a nieinszy był pierwy sądzon. A gdy z reiestru trzy razy będzie wołany a nieozowie się tęn, kogo wołaią, takowy ma byc skazan iakoby niestał, tymze obyczaięm y powodowa strona ma byc karana; a wszakze to wołanie stron ma byc rozumiano, iz woławszy stron iednego dnia y drugiego a trzeciego dnia woławszy, strona nieustawuiąca roku mą byc zdana y skazana za niestanięm swoim.

Roki zięmskie Kiiowskie aby zawzdy były trzykroc do roku, pierwsze roki w Kiiowie w poniedziałek bliszszy po swiętym Ierzęm, wtore roki zięmskie w Zytomierzu w poniedziałek po swiętym Bartłomieiu bliszszy.

Wieca woiewodztwa Kiiowskiego w Kiiowie w poniedziałek przed swiętym Szymonęm Iudy bliszszey, na tych roczech v sądu strony iako się zachowac maią, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od góry po wyrazie »niedzieli« dodaje »maią,« a zamiast »iesli wedle spraw, a iesli mni« kładzie »iesli wiele spraw, a iesli mało.«

(Dodatki do artykułu XXVIII).

Pozwy zięmskie pod tytułęm krola Iego Mosci, a pogonią pieczęcią zięmską, przes pisarza pieczętowane byc maią, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 10.

Przed krolem Iego Moscią za mandaty iest rok zawity w rozd. I, arti. 9, y iako daleki rok składan byc ma, patrz w rozd. 4, arti. 21.

Rok oczewisto 4 niedziele, a zaocznie szesc niedziel pozwanęmu składan byc ma przed rokami zięmskięmi, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 48 y w constituciey Warszawski w roku 1578 o zbiegłych ludziach woiewodztwu Wołynskięmu y Braczławskięmu dany.

O zbiianiu pozwow zięmskiech y o niedostatkach ich, patrz w rozd. 4, arti. 5, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 23, 24, 25, 27.

Constitucia o grabiezach woiewodztwu Wołynskięmu, Kiiowskięmu y Braczławskięmu anno Domini 1578 dana.

Ktoby tesz w tych woiewodztwach komu grabiesz vczynił, tedy strona vkrzywdzona ma pozywac do sądu grodzkiego rokięm zawitym, a sąd grodzki takze iako o zbiegi besz zadny zwłoki stronie vkrzywdzony sprawiedliwosc y exequucią, takze y z ruszęnięm powiatow za dwie niedzieli vczynic ma, a vkrzywdzony rokięm licowym do grodu za dwie niedzieli pozwac, a starostowie naszey, gdyby z imion naszych krolewskich iako y swoich własnych o takowesz zbiegi stanom slacheckim byli winni, tedy wolno będzie vkrzywdzonęmu o to do grodu naszego co nabliszszego w woiewodztwie onymze starostę pozwac, takze rokięm zawitęm według tey constituciey tęn sąd grodzki powinięn będzie na dobrach staroscinych exequucią tymze sposobęm, iako wyszey napisano, vczynic pod stracęnięm vrzędu swego starostwa onego. O grabiezach wszelakich patrz w rozd. 3, arti. 28, 40, a w rozd. 10 arti. 5, a w rozd. 11, arti. 21, a w rozd. 13, arti. 2, 3, 4, 6.

Grabiezęm nic innego nięmoze byc rozumiano, iedno animalia animata, o częm w tych artikulech zwysz pomięnionych znaydziesz, mianowicie: konie, woły, klacze, bydło etc., o tęm decreta przes krola I. M. vczynione szerzy obmawiaią, a mianowicie miedzy xiązęty xiązęcięm Konstantynęm Ostro-

skięm, woiewodą Kiiowskięm z iedny, a Ianuszęm Zbaraskięm, woiewodą Braczławskięm, z drugi strony na seymie walnym Warszawskięm anno Domini 1585 y taki drugi miedzy xięzną Iuryową Zbaraską a Witonskięm.

O dochodziech pisarskiech y sędziow ziemskiech patrz w rozd. 4, arti. 3 y sędziow trybunalskich, patrz w constituciey trybunalski.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 7 od góry opuszcza wyrazy »iedęn grosz,« w wierszu 11 od góry po wyrazie »położą« dodaje »rok,« wreszcie w wierszu przedostatnim zamiast »odpowiadac« kładzie »odkazywac.«

(Dodatki do artykułu XXIX).

O sługach występnych v panow ich przyporuczonych y nieprzyporuczonych patrz w rozd. 2, arti. 29, 30, a w rozd. 14, arti. 23.

Z sług swoich panowie ktorym sposobęm sprawiedliwosc czynic maią y o co ich sądzic mogą, o tęm patrz w rozd. 3 arti. 8 y 39, a w rozd. 4, arti. 19.

O sługach wyštępnych, przykazanych y nieprzykazanych w rozd. 12, arti. 14.

S podwornikow panskiech y zięmianskiech w Wilnie kto sprawiedliwosc czyni y o powinnosci z recessu Grodzinskiego.

Vstawuięm, yz mieszczanie stanow duchownych, takze y podwornicy xięscy, panscy y zięmianscy zarowno, zwłaszcza ktorzy są rzemięslni, y tęm rzęmięsłęm abo się tesz targięm obchodzą y ięm zywią, pospołu z miastęm y z mieszczany Wilinskięmi ku obronie y oprawie tego miasta do warty do ognia ma byc powinny. A o rzeczy krwawe wszystkie podworniki w niebytnosci samych panow ich vrząd woiewodzy sądzic ma, a przy bytnosci panow ich, w Wilnie, iusz nie vrząd woiewodzy, ale šami panowie ich zarazem sądzic y z nich sprawiedliwosc czynic maią, a vrząd zamkowy y miescki do tego iusz nic nięma.

Nawiąska sługom pancernym, puthnym y o głowszczyznach ludzi prostych patrz w rozd. 12, arti. 2, 3.

O slacheckich nawiąskach patrz w rozd. 11, arti. 13, 12, 26.

Sprawiedliwosc na woynie s pacholika towarzysz, s towarzysza rothmistrz, a z rothmistrza hethman, a z hetmana zasię krol Iego Mosc kazdęmu czynic powinięn, o tęm w recessie Grodzinskięm, arti. 20.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry po wyrazach »y ludziom ich« dodaje »od vrzędnikow, sług, boiar y poddanych, takze xiąząt, panow Rad, chorągiewnych, slachty,« w wierszu 12 od końca zamiast »rubla groszy,« kładzie »sta groszy,« w wierszu 11 od końca zamiast »tęn rubl groszy,« kładzie »sto groszy,« wreszcie w wierszu 4 od końca zamiast »pąn v prawa« kładzie »pąn przy proszeniu prawa,« a w wierszu 3 od końca zamiast »stronie powodowy« kładzie »stronie załobliwey.«

(Dodatki do artykułu XXX).

Strony prawuiące się więcy sobie ku pomocy brac nięmogą y przykładac, tylko to coby było przed sądęm pierwszym, rozd. 4, arti. 65.

Vrzędnicy sądowi w sprawach y władnosci sądowych sprawowac y zachowac się maią według opisania y porządku statutowego, o tym patrz w rozd. 3, arti. 10.

Sąd podobinstwa wszelakie ma miec na dobry pamięci y bacznosci, w rzeczach wątpliwych ma byc skłonnieyszy ku wyzwolęniu, nizli ku konaniu, o tym patrz w rozd. 14, arti. 2.

Krol Iego Mosc tym samym iednym prawęm wszystkich sądzic ma, o kazdą namnieyszą rzecz, o tęm szerzy patrz w rozd. 11, arti. 1 y 15.

Krol Iego Mosc iednaką sprawiedliwosc wszystkim czynic ma, a iednęmu więcy, nizli drugiemu przychylny byc nięma, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 30.

Moc y władza sądu zięmskiego iaka iest, patrz w rozd. 4, arti. 1, 2, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 38, 39.

Porządek z warunkięm sędziow trybunalskich mieystca sądowego: do sądu głownego trybunalskiego zadna osoba iakiegoszkolwiek stanu, dostoinstwa y godnosci, y ktory sprawy swey nięmiał, przychodzic nięma, az go z reiestru zawołaią do sprawy, nie z zadną zgraią przystąpic y do gmachu wchodzic ma, tylko nawięcy samoczwart, s prokuratoręm sąm a ze dwiema przyiacioły przysc ma y wnisc, nizli iesliby kielka vczesnikow wedle pozwu do iedny rzeczy a sprawie teyze nalezało y ci wnisc maią. A ci vczesnicy wszyscy tylko iednego prokuratora a dwu przyiacioł miec mogą. A iesliby ktory vporny nięmaiąc sprawy wszedł, a będąc napominan wynisc niechciał, abo w domu sądowęm wołanie vczynił, takowy kazdy ma byc winą 12 kop groszy litewskich karan, ktora takasz pod takowąsz drugą winą nieschodząc s prawa sądowi polecic y zapłacic powinięn będzie, a zapłaciwszy powinięn przedsię precz wynisc, a ktoby tęmu był przeciwny, na takowym zaras odprawa vdziałana byc ma, a przy wotowaniu aby nikt nie zostawał, oprocz samych sędziow głownych przysięgłych.

Sędziowie trybunalscy co sądzic maią.

Sądzic maią wszystkie sprawy za appellaciami odesłane sądow zięmskiech, grodzkiech, podkomorskiech, za pozwy, ktorekolwiek na seym, abo za dworęm naszym hospodarskim odesłane y limitowane bywaią, takze od vrzędnikow grodzkich y zięmskiech, ktoreby sądowi swoiemu odprawy y konca nieuczynieli, abowięm wedle prawa y statutu, kogoby osądzieli, ktęmu wszystkie sprawy przeszłe, ktorebykolwiek na sąd nasz hospodarski przypadac miały, tęmu iusz sądowi głownęmu nalezec będą, takze s stronami, vrzędnikami naszęmi, mianowicie za appellacią od sądow podkomorskiech, do casztalana abo marszałka y innych commissarzow na skonczęnie

rzeczy według statutu odsyłac moc niebędą. A wszakze ktoby miał sprawę z urzędnikięm zięmskięm abo grodzkim y podkomorskięm o niedopuszczęnie appellaci w rzeczach przeszłych, a mianowicie te iusz osoby, ktore się przed nas hospodara teras przed seymęm ninieyszęm zapozwali, a w limitacią wpadli, takowe sprawy

my hospodar osądzic mamy, nieodkładaiąc na czas dalszy, a potęm iusz y takowe sprawy o niedopuszczęnie appellaci tęnze sąd głowny odprawowac ma, a tam iusz przed tym sądęm wszystkie stany w swych sprawach sądowych y rok y roki będą miec według ich appellaci y posłow odesłania od sądow wszystkiech vrzędow limitaci y inszych wszystkiech postępkow prawnych, iako na seymie abo za dworęm naszym, ktorekolwiek woiewodztwa miec mieli, zadnych nie wymuiąc, wedle ich pozwow, sporow y praw, wyrokow, appellaci ruszęnia, odesłania rospisow, limitaci y inszych postępkow prawnych, zadnego nie wymuiąc y wszystkich spraw ich act, nienaruszaiąc niktory strony prawa, okrom wyiąwszy tylko artikuły maiestatowe y zwierzchnosci naszey hospodarski nalezące, to iest w rzeczach takowych krwawych, komuby szło zarazęm o gardło y o pocciwosc, to sąd nigdzi indzi, tylko do nas hospodara odesłac ma. A ktęmu wymuiąc sprawy, stołu y skarbu naszego nalezące y dobr naszych, ktore sądowi naszęmu hospodarskięmu zostawuięm wedle statutu.

Sędziowie trybunalscy iako na mieystcach swoich zasiadac maią.

Co sędziowie zasiadac maią po woiewodztwach porządkim tym, iako ktore woiewodztwo po ktorym idzie, a takze y wota isc maią y sądzic maią sprawiedliwie z reiestru po woiewodztwach starszych, niwczęm nieodstrzelaiąc się od prawa pospolitego y statutu w. x. Lith. tak tesz vchwał seymowych y poprawy statutowy, Boga y iego swiętą sprawiedliwosc przed oczyma maiąc, a decrety nie z głowy ale s pisma czynic, a pod decretęm dwa abo trzy sędziowie podpisac się maią; a gdzieby się trafiło ktorąkolwiek sprawę, rozbieraiąc roznosc wotowania, abo iesliby tesz rowno na obie strony było, maią zaras dwa abo trzy znowu wotami swymi obysc się, a przy tych zamknięnie rzeczy zostawac ma, ktora strona za sobą dowodow y artykułow prawnych więcy miec będzie, a potym więthsza częsc zgodna wyrok sądowi zamykac ma, a iz tesz panowie duchowni przed sądęm zięmskięm, grodzkim, podkomorskięm sprawy swe miewaią, przeto do odprawowania tych swoich spraw wszystkiech maią panowie duchowni czterech duchownych osob s posrzodku siebie obrac, ktorzy takze przy tym sądzie y tasz wotą w wierzchu mienioną, na ewangelią przysięgę vczynic maią, a panowie sędziowie wysadzęni, obrawszy miedzy sobą szesc osob do tych duchownych przysadzic, y z nięmi wszystkie sprawy swoie, ktoreby się tylko miedzy duchownymi osobami, swieckięmi stany toczyły, sądzic maią według prawa y statutu w. x. Lith. a wotowac takze, iesliby się za pierwszym razęm niezgodzieli, ras drugi y trzeci maią, a za ktorą stroną

więcyby ich się zgodziło, za tym skazanie byc ma, a gdzieby się ta szesc osob dla duchownych spraw wysadzonych niezgodzieli, a na obiedwie stronie rowne wota były, to maią do nas hospodara rok połozywszy za dworęm odesłac, a opatrzenie sędziow duchownych panowie duchowni maią odprawowac. A gdzieby się tesz co nowego w sprawach ludzkich pokazało się, o częmby w statucie y w tym teraznieyszym postanowieniu nauki iaki abo zmianki niebyło, tedy to na seym dla poprawy odłozyc maią; a wyroki wszystkiech tych sędziow maią byc tak wazne, iako nasze hospodarskie y seymowe, a ktoby się takowęmu decretowi sprzeciwieł y vpornie co przeciw niemu tam v sądu mowił, takowy ma byc karan wedle statutu iako przeciwnik wyroku naszego hospodarskiego, a to vczynic będzie powinien tamze zarazęm; czego gdyby nievczynieł, tedy za przypozwanięm na rok zawity do tego sądu stho kop groszy zapłacic będzie powinięn tym sędziom głownym, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 1 od góry po wyrazach »tesz chcąc to miec« dodaje »y przykazuiem« w wierszu 2 po wyrazie »zabawięnia« kładzie »y przewłoki,« w wierszu 5 zamiast »odpowiadac y sprawowac« kładzie »odkazowac y vsprawiedliwic,« w wierszu 11 zamiast »nad to,« kładzie »tego odwleczenia,« wreszcie na samym końcu artykułu tego dodaje »iako w niem wyrazono iest.«

(Dodatki do artykułu XXXI).

Dilacio ad conueniendum quietoręm effectan. conceditur, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 14.

Dilatio na zastępce abo na zwoyce w rzeczach kradzionych s prawa iest pozwolona zwłaszcza takięmu, ktoby się nan miał brac, a ktorym sposobęm, o tęm patrz w rozd. 14, arti. 2, a w rozd. 4, arti. 14, kto się komu zapisze za obronę, tedy takowy swym nakładęm powinięn onego zastępowac v prawa, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 48, a w rozd. 7, arti. 17.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od góry zamiast »zan odkazowac,« kładzie »odpowiadac,« zaś w wierszu 5 od dołu po wyrazie »tak iako« dodaje »przeciw.«

(Dodatki do artykułu XXXII).

O mocy posłow zięmskiech na seym wyprawionych, patrz w rozd. 4, arti. 8.

O vmocowaniu tych, ktoby się za kogo iednac abo v prawa odpowiadac chciał, patrz w rozd. 4, arti. 62 y 37.

Do sądow trybunalskich vczesnikow, by ich y naywięcy było, tedy tyiko z iednym prokuratoręm, a ze dwięma przyiacioły do sprawy przystępowac maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, w wierszu 8 od góry zamiast »panowie chorągiewni« kładzie »tak duchowni iako y swieccy.«

(Dodatki do artykułu XXXIII).

Przestroga z obcego prawa.

Ten ktoby sąm v sądu sprawę swoię odprowowac począł, prokuratora iusz miec nięmoze iure municipali arti. 16 in glosa, takiesz drugie speculo Saxonum libro 3 arti. 30 feręndario carere debet, qui personaliter coram iudicio respondet.

(Dodatki do artykułu XXXIV).

Statuta y vstawy wszystkie iakiekolwiek y s ktorykolwiek przyczyny przeciw narodowi polskięmu w Litwie vstawione, te aby zadny mocy nięmiały, bo iako prawu, sprawiedliwosci y tesz vniey a ziednoczęniu przeciwne przy vniey w Lublinie anno 1569.

Pozwany o rzeczy krwawe ma się oblicznie sąm przed prawęm stanowic, a nie przes prokuratora, wyiąwszy przyczyny niestania w statucie opisane, o tęm patrz w poprawie Warszawski, anno Domini 1578.

W constituciey woiewodztwa Wołynskiego o wydawaniu zbiegow, iest tesz dołozono, iz citatus abo sąm osobą swą abo przes vmocowanego w zięmi Wołynski osiadłego powinięn się na roku perępmtorie stanowic, w constituciey Warszawski anno Domini 1578.

Osiadłosci zasię iako kto dostawac ma, a zwłaszcza cudzozięmiec, o tęm patrz w poprawie Brzescki artikule wtorym nowo vczynionym y iako rzeczy swe warowac ma, o tęm w rozd. 3, arti. 17.

Za osiadłosc nietylko imięnie stoiące ale y summa na imięniu iakiemkolwiek od kogoszkolwiek zapisana rozumiana byc ma, w rozd. 5, arti. 10.

(Dodatki do artykułu XXXV).

Ktoby się sąm od kogo vczyniel prokuratoręm y listy od niego pod pieczęcią iego sprawił, a tegoby ięmu strona nieporuczyła, a za tymby co komu vtracił, tedy takowy sąd nięma byc dzierzan, a tęn prokurator gardłęm ma byc karan, o tym patrz w rozd. 4, arti. 36.

Ktoby listy abo pieczęci krola Iego Mosci fałszował y rękę kro. Ie. M. takze canclerza y innych pisarzow formował a podpisował, iako takowy ma byc karan, patrz w rozd. I, arti. 12.

Pieczęci y wypisy vrzędowe ktoby przeprawował, iaką winą ma byc karan, o tęm patrz w rozd. I, arti. 12.

Testamęnty, zapisy, listy y chirografy na długi ktoby fałszował abo zdzieraiąc pieczęci od listow, ku drugięm przykładał, o tęm patrz wrozd. 1, arti. 12.

Listy fałszywe na iaką rzecz fałszywą nabyte, gdyby kto po czyiey smierci z ymięnięm pospołu wziął, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 12.

O fałszowaniu monety, o mincarzach y o fałszywech złotnikach, rozd. I, arti. 13.

O falszywym woznym patrz w rozd. 4, arti. 5.

Prokurator, ktoryby się sprawy podiął takowy, ktoraby iusz v trybunału sądzona była, takowy ma byc skazan do wieze na tydzięn, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

(Dodatki do artykułu XXXVI).

W starym statucie takowego prokuratora iako falszyrza ognięm karac roskazuie, o tym patrz w rozd. 6 arti. 11, w statucie starym o rozmaitych fałszach y fałszerzach patrz wyszey w rozd. I, arti. 12.

O zwłokach rozmaitych prawdziwa choroba patrz w rozd. I, arti. 18, a w rozd. 4 arti. 13, 70, a w rozd. 9, arti. 2.

Rękopis Czaplickiego ma następujące dwie odmianki: w wierszu 6 od góry po wyrazach »rok zawity,« dodaje »był,« w wierszu 3 od końca po wyrazach »pod pieczęcią iego« dodaje »vstanowiły.«

(Dodatki do artykułu XXXVII).

Podpis ręki własny v czego iest iako wazny, patrz w rozd. 4, arti. 37 y nizey w arti. 54 tegoz rozd.

Arestuiący rzeczy czyie v kogo do schowania dane nięma odiezdzac sąm, azby na mieyscu swoięm prokuratora vstawieł, ktoryby w niebytnosci onego długu dochodzieł, a iesliby odiachał y prokuratora niestawieł, tedy te rzeczy, ktore powiedział, maią byc wydane onęmu, czyie są, o tym patrz w rozd. I, arti. 21.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »zapisanych,« kładzie »z zapisow,« w wierszu 3 od góry zamiast »zadny« kładzie »swey.«

(Dodatki do artykułu XXXVIII).

Do sądu głownego trybunalskiego zadna osoba iakiegokolwiek stanu y dostoinstwa, ktoby sprawy swey nięmiał, przychodzic nięma, asz kogo z reiestru zawołaią do sprawy y to nie zgraią przystąpic y do gmachu wchodzic ma, tylko nawięcy samoczwart, to iest sąm s prokuratoręm a ze dwięma przyiacioły, o tęm patrz w constituciey trybunal. w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Wina przeciwko vpornym.

A iesliby kto będąc vpornym nięmaiąc sprawy do sądu wszedł, a będąc napomnion wynisc niechciał, abo w domu sądowym wołanie vczynieł, takowy kozdy ma byc winą dwanascie kop groszey Lith. karan, ktore pod takowąsz drugą winą nieodchodząc od sądu połozyc y zapłacic powinięn będzie. a zapłaciwszy przedsię precz wynisc, a ktoby beł przeciwny, na takowym zaras odprawa vczyniona byc ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Na mieystce to, gdzie sędziowie głowni ku odprawięniu sądow zasiadac będą, aby nikt niesmiał przyiezdzac y przychodzic zbroyno y z zadnymi

ynnymi broniami, takze tesz y strzelbą, okrom miecza, szable, korda y szpady a strzelbą nietylko do sądu, ale y po miescie tak we dnie iako y w nocy chodzic y strzelby czynic zadny nięma, a ktoby smiał inaczy vczynic a strzelbę nietylko do sądu, ale y po miescie abo y na mieystce sądowe wchodzic, takowy ma byc karan winą 12 kop groszy, a iesliby kto tych win vpomniany będąc precz odszedł od sądu, abo odiachał niezapłaciwszy, takowy ma byc odesłan przes list sędziow głownych na exequucią do starosty onego powiatu gdzie osiadłosc ma, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Takowy porządek tesz przy sądziech grodzkiech y zięmskiech zachowywan byc ma, o tęm patrz w constituciey zwysz pomięniony.

Winy przes sąd trybunalski, na. kięmkolwiek skazane y na exequucią na sąd staroscin odesłac, iaką exequucią starostowie albo ich namiestnicy czynic maią, o tym patrz w constituciey zwysz pomięniony.

Vzywanie rusnic iakie byc ma.

Kazdy przyiachawszy do miasta tego sądom naznaczonego, winięn będzie rusnicę przed miastęm wystrzeliwac y skoro przyiachawszy tak rusnicę iako y łuki, harkabuzy w gospodzie pochowac, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Rusnic zadęn cuiuscunque condicionis, aby pod sądami wszystkięmi in genere, ktore sądowi slacheckięmu zlecą, na seymikach, na ziezdziech y na innych sądowych actach, takze na biesiadach wszelakich, targach, iarmarkach vzywał, ani nosieł, pod winą czternascie grzywięn, o ktorą winę kazdęmu zeby wolno czynic do sądu zięmskiego abo grodzkiego vrzędu, takze y staroscie, według constituciey anno Domini 1567 peremptorie absque appellatione partium, zachowuiąc w mocy swey statut anno Domini 1570 de armis sedicionęm praeferentibus, a tęmu ma przysc tu czternascie grzywięn, co o nie czynic będzie, a impossesionatus in illo districtu do tego vrzędu, gdzie ma possesią, pro exequucione odesłan byc ma, o tęm patrz w constituciey Warszawski anno Domini 1581 vchwalony.

Tęmusz podobna constitucia o rusnicach.

Ktoby się tego wazeł, zeby z rusnice kogo zabieł abo ranieł, takowy ma byc sowitą winą karan, a wszakosz o zabicie ma byc scrutinium, a zadęn wazyc się tego nięma, aby z nabitą w miescie chodzic miał, pod winą czternascie grzywięn, a ktoby mimo tę vchwałę, chodził z nią w miescie, vrząd starosci ma ią wziąc y z winą a ktoby iey dac nie chcial, tedy dwoie czternascie grzywięn przepada, o ktorą starosta w vrzędzie swym czynic ma. A gdzieby slachcic nieosiadły, abo miesckiego, abo chłopskiego stanu z nią chodzieł, tak długo ma byc w wiezy przes starostę abo vrząd iego trzyman, alesz tę winę połozy, o tęm w constituciey Warszawski anno Domini 1537 vchwalony.

Rękopis Czaplickiego ma następuiące odmianki: w wierszu 3 od góry zamiast »bez,« kładzie »krom,« w wierszu 5 od góry zamiast »s kuszą,« kładzie »z samostrzałem.«

(Dodatki do artykułu XXXIX).

Pod sądami trybunalskięmi, gdyby kto kogo iaką strzelbą raniel, tedy zarazęm za to gardlęm karan byc ma, a iesliby zabieł, tedy gardło y podciwosc traci, patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Gdyby ślachcic slachcicowi przymowkę iaką vczyniel, tak iako o slachectwo iako y o inne rzeczy iakieszkolwiek w oczy y zaocznie, o tęm w rozd. 3, arti. 22 y w przydatkach iego.

Gdyby vrząd tak zamkowy iako y zięmski na sądzie siedząc kogo słowy sromociel, zbieł, zraniel albo zabieł et e conuerso, o tym patrz w rozd. 4, arti. 40 y 41.

Sługa gdyby broni przeciw panu swemu dobeł, takowy rękę traci, o tym patrz w rozd. 11 arti. 18.

Mieszczanin gdyby nie będąc w bormistrzostwie, gdyby slachcica raniel, takowy rękę traci, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 15.

Chłop prosty gdyby slachcica zbieł albo raniel, takowy rękę traci, o tym patrz w rozd. 11, arti. 15.

Broniąc imięnia swego, ktoby gwałtownika zabieł, za to nic niepokutuie, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 7.

Gwałtownika w domu swym albo w gospodzie swey, gdyby kto zabieł, za to nic nie pokutuie, o tęm patrz w rozd. 11 arti. 6.

Ktoby komu na drodze zasiadszy, chcąc kogo zabic, a w tym sąm był zabit, za to on, kto zabieł, nic nie pokutuie, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 19.

Wywołanca ktoby zabieł, za to nic niepokutuie, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 4.

Wywołaniec po otrzymaniu gleytu, gdyby komu do zwady przyczynę dał, o tęm w rozd. I, arti. 8.

O zwadach rozmaitych na mieystcach roznych od mieystc sądowych, patrz w rozd. 11, arti. 13, 26, 35.

O co kto y kiedy z zięmie bywa wywołan takze y karan, patrz w rozd. 4, arti. 20 y w przydatkach iego, a w rozd. 11, arti. 4 y arti. 5.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, w wierszu 5 od góry zamiast »2 rubli groszy« kładzie »dwanascieset groszy.«

(Dodatki do artykułu XL).

Appelluiący przy odezwie sędzięmu słow sromotnych mowic y zadawac nięma, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 61.

Głowszczyzny wszelaki iako (kto y kiedy takze y nakięm) dochodzic ma, patrz w rozd. 11, arti. 4, 25, 26, 27, 29, 30, 31.

Mandaty krola Iego Mosci kto y co przed krola Iego Mosci przypozywan byc ma, patrz w rozd. I, arti. 9 y w przydatkach iego, a w rozd. 4, arti. 21 y 45, a w rozd. 9, arti. 16.

O zabiciu y zamordowaniu slacheckięm vmyslnym rozd. 11, arti. 12, 16, 17, 18 y 10.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry po wyrazach »a tam na sądzie,« dodaje »siedzącego,« w wierszu 4 od góry po wyrazach »winien będzie,« dodaje »na zamku blisszym.«

(Dodatki do artykułu XLI).

Tęmu artikułowi podobnego prawa patrz wyszey w rozd. 4, arti. 40 y w przydatkach iego.

(Do artykułu XLII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 6 od końca po wyrazach »trzy kopy groszy,« dodaje »a stronie załobliwey drugie trzy kopy groszy,« zaś w wierszu 2 od końca zamiast »o zranięnie,« kładzie »o graniczenie.«

(Dodatki do artikułu XLIII).

Tęmusz podobne prawo s poprawy Warszaws. 1578.

Gdzieby w sądzie zięmskięm sprawa iaka się przytoczyła miedzy stronami, ktoraby się podciwosci ktorego z niech tykac miała, tedy on sąd tego dostatecznie wysłuchawszy y stronom na pismie dawszy, ku skazaniu y exequuciey do nas hospodara na seym walny odesłac ma.

Sąd trybunalski slachcica na gardło sądzic moze, wszakosz komuby szło zarazęm o gardło y o pocciwosc, tedy to sąd trybunalski nigdzie indzi, tylko do krola Iego Mosci odesłac ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

V sądow trybunalskich gdy się tesz co nowego w sprawach ludzkich pokazało, o tęmby w statucie y w tęm teraznieyszym postanowięniu nauki niiaki abo zmianki niebyło, tedy na seym dla poprawy odesłac maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Za appellacią rok przes sąd zięmski abo grodzki ku staniu przed krolęm I. M. iako daleko składan byc ma, patrz w rozd. 4, arti. 64.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry zamiast »ządała« kładzie »zadała,« zaś w wierszu 3 od końca po wyrazach »s ksiąg« dodaje »rok.«

(Dodatki do artykułu XLIV).

Vczesnik iako ni nakięm bez drugiech vczesnikow swoich nic v prawa niewydawa, takze tesz maiąc vczesniki za pozwęm, bez nich nikomu się niewinięn niczego sprawowac, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 48, y w rozd. 7, arti. 8.

O ządaniu sprawiedliwosci rozd. 4, arti. 16, 29, 46, rozd. 12, arti. 9 y czynięniu iey.

Dział miedzy bracią iaki byc ma, rozd. 9, arti. 17, rozd. 6 arti. 11 abo siabrami.

Pozwy na tym imięniu, s ktorego się krzywda dzieie, maią byc kładzione, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 9, 28, 48.

Brat starszy gdyby był pozwan o ktorąkolwiek rzecz spolną, takowy powinięn v prawa odpowiadac, nieczekaiąc lat braci swoiey młodszy, a czegoby teszkolwiek prawęm nakięm odszedł, to wszystko z bracią, gdy lat dorostą, rowno dzielic powinięn, a iesli tesz co prawęm vtraci, tego braci nagradzac niepowinięn, o tęm patrz w rozd. 6 arti. 9.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »siabranne,« kładzie »zebranie,« a zamiast »ciągłe« kładzie »robocze,« zaś w wierszu 6 od góry całe zdanie »a iesliby« do »niestała« opuszcza.

(Dodatki do artikułu XLV).

Sąd trybunalski sądzi wszystkie sprawy za appellaciami sądow zięmskiech, grodzkiech y podkomorskiech, tesz za pozwy, ktorekolwiek na seym abo za dworęm krola Iego Mosci odesłane y limitowane bywąią, takze od vrzędnikow grodzkiech y ziętmskiech, ktorzy sądowi swoięmu odprawy y konca nieuczynieli, abo nie wedle prawa y statutu kogoby osądzieli, ktęmu wszystkie sprawy przeszłe, ktorebykolwiek na sąd krola Iego M. przypadac miały, tęmu iusz sądowi głownęmu nalezec będą, o tęm szerzy patrz w constituciey trybunalski pod tytułęm: co sądzic maią w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

(Dodatki do artykułu XLVI).

Zimne prawo.

Mieszczanie zwłaszcza Wilinscy o rany y o głowsczyzny slacheckie prawęm swym Maydeburskięm sprawiedliwosc czynic maią, a gdzieby się tesz trafiło iaki boy, gwałt mieszczaninowi od slachcica, tedy o takowe rzeczy vrząd ziemski y zamkowy sprawiedliwosc czynic maią prawęm ziętmskięm y statutęm praw pospolitych, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 27.

Mieszczanin gdyby będąc w bormistrzostwie, slachcica zbieł abo zranieł, tedy ma go nawiązac, iako wyszey o nawiąskach slacheckiech w rozdziale 11, arti. 13 iest opisano. A iesliby na tęn czas burmistrzęm niebył, gdy slachcica ranieł, takowy rękę traci, o tęm patrz w rozdziale 11, artikule 15.

Woytowie, burmistrzowie y rayce, sługi y ludzie oyczyste y czeladz zbiegłą, z miast y z miasteczek sądząc ie ziętmskięm prawęm, ządaiącemu wydawac powinni, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 29.

Mieszczanie o długi swoie iakiekolwiek nię̨maią na targu sielan y poddanych niczyich zapowiadac y grabic, ani tym sobie sprawiedliwosci dowodzic na nich, ale tylko z nich v panow abo vrzędnikow ich sprawiedliwosci prosic, patrz w rozd. 3, arti. 28.

Woiewodowie, starostowie, maiąc przy sobie vrząd miescki we wszystkiech miesciech y miasteczkach miary targowe, aby rowne były, stanowieli, patrz w rozd. 3, arti. 30.

O czynię̨niu sprawiedliwosci yządaniu iey, patrz w rozd. 4, arti. 29, 24 y tu w tę̨m 46, a w rozd. 12, arti. 9.

Kupcy, mieszczanie y zydowie wypisy s ksiąg y chirography na slachcie długow swych dochodzic mogą, o tę̨m patrz w rozd. 7, arti. 24.

(Dodatki do artykułu XLVII).

O prawie Maydeburskiem s przywileiu Bielskiego.

Prawa Maydeburskie iako w miescie naszym stołecznym Wilenskię̨m tak y we wszystkich inszych miesciech tego panstwa naszego w. x. Lith. w czałosci zachowywamy.

Miesckie sprawy prawa Maydeburskiego abo iakiegokolwiek innego wezwania ludzi wedle obyczaiu coronnego przes vrzędniki nasze coronne y dworu naszego przypadaiące, polskię̨m pismę̨m odprawowane, o tę̨m patrz w przywileiu Kiiowskię̨m, Wołynskię̨m y Braczławskię̨m przy restituciey w Lublinie anno Domini 1569 danego.

W miesciech gdyby mieszczanom kto gwałt iaki vczynieł, moze byc takowy poiman, o tę̨m patrz w rozd. 4, arti. 19 y w rozd. 3, arti. 27.

O gwałt w miescie vczyniony starosta sądowy abo vrząd iego sądzi, o tę̨m patrz w rozd 4, arti. 20, 21.

O podwornikach kniaskiech, panskiech, w miescie Wilinskię̨m kto z nich sprawiedliwosc czynic ma, o tę̨m patrz w rozd. 4, arti. 29.

W recessie Grodzinskię̨m.

Mieszczanie z imion zię̨mskiech woynę słuzyc powinni są, o tę̨m rozd. 7, arti. I.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od końca po wyrazach »tedy on sąm« dodaje »iego.«

(Dodatki do artykułu XLIX).

A w rzeczach osądzonych, gdyby kto niedbaiąc na list zaruczny, woznę̨mu odprawy czynic niedopuscieł, tedy przes vrząd zię̨mski abo grodzki, ktory zwykł sąm na taką odprawe ziezdzac, zaruka sowita pokładana byc ma, o tę̨m patrz w poprawie statutowy w. x. Lith. roku 1578, w rozd. 4, po artikule 67 wpisaną.

Sąd głowny trybunalski za pozwy abo appellacią gdy co komu przysądzą, y on sąd do sądu naleznego na exequucią odeslą, tedy troiaką zarukę sądowi swęmu pokładac maią, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. roku 1581 dany.

O odprawach rzeczy osądzonych przes vrząd zięmski zamkowy y o zapłacie woznęmu za odprawę, patrz w rozdziale 4, artikule 67 y w przydatkach iego.

O lisciech zarucznych s strony niebespieczęnstwa, zdrowia takze y o lisciech zielaznych, komu a iako maią byc dawane, o tęm patrz w rozd. I, arti. 21, 23.

Zaruki przes vrząd s strony exequuciey pokładane, takze y w liscie, zapisie prywatnym opisane, kto, kiedy, iako y dla czego płaci, o tęm patrz w rozd. 4, artykule tym to 49 y 67 y w constituciey trybunalski takze y w poprawie statutowy anno Domini 1588 w rozd. 7, arti. 17.

(Dodatki do artykułu L).

Ktoby s kięm miawszy prawo iakie, a vtraciwszy ktorą rzecz na prawie abo na iednaniu, a po sądzie y ziednawszy się, tego zasię na kięm znowu dochodził y na prawie pozyskiwac chciał, o tęm rozd. 4, arti. 15.

O dowodziech y odwodziech patrz nizey w rozd. 4, arti. 52.

Po sądzie y decrecie nikt sobie ku pomocy więcy zadęn brac nięma, y nadto przykładac, tylko to co było przed sądęm pierwszym, od ktorego appellował, ani tego sąd przymowac y pisac ma, ani strony nadto więcy niz nadto przykładac nie będą mogli, o tęm patrz w rozdziale 4, artikule 45 y 30.

O rozmaitych przysięgach patrz w rozd. 4, arti. 51, 52 y 56, a w rozdziale 9 artikuł 1, 2, 4, 5, 6, 7, a w rozd. 11, arti. 1, 2, 3, 5, 6, 7.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od końca po wyrazie »sądzony« dodaje »powtore.«

(Dodatki do art. LI).

Gwałt domowy w niedostatku slachty, okolicznym sąsiadom, chociaby y nieslachcie, tylkoby ludziom dobrym wiary godnym okazowan byc moze, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 2 y 35.

Zydowie y Tatarowie swiadkami byc nięmogą, w rozd. 9, arti. 3.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym wierszu 4 od góry po wyrazach »nizli stron« dodaje »albo swiatkow.«

(Dodatki do artykułu LII).

Swiadkowie przysięgą swą co vtwierdzac powinni, w rozd. 8, arti. 2.

Swiadkowie pogorzałych listow, ktorzy ie przed tym widzieli, s tym czyie były, poprzysiądz swiadectwo swe powinni, w rozd. 7, arti. 22, w rozd. 8, arti. 2.

Na granicach o grunt swiadkowie swiadczyc nię mogą. iedno krzescianie rzymskiego abo gredzkiego zakonu, pacierz albo wierzę w Boga vmieiąc, rozd. 9, arti. 3.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym wierszu 2 od góry zamiast »dowod« kładzie »powod.«

(Dodatki do artykułu LIII).

O naiast domowy gwałtownika domowego gospodarz domu onego z zoną y sługami domowęmi poprzysiądz moze, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 2.

Zydowie ani Tatarowie o zadną rzecz swiadkami byc nięmogą rozd. 9. arti. 3.

(Dodatki do artykułu LIV).

Swiadka naganionego po oczyszczęniu iego. tęn co mu przyganieł, ma go nawiązac, tak iakoby go ranieł według stanu iego, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 4.

Swiadkowie ktorzy y iako maią byc v prawa przymowani w rozd. 4 arti. 51.

(Dodatki do artykułu LVI).

Przysięga bywa skazowana, komuby pisma, swiadkow pewnych niedostawało, patrz w rozd. 4, arti. 52.

Win za niestanie swoie od sądu wskazanych ktoby vpornie płacic niechciał. takowy w rzeczy swoiey vpada, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 12.

Actor pozwawszy kogo ras y drugi, na wtorymby roku z dowody swymi niestał, rzecz swoię traci, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 14

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 4 od góry po wyrazach »przy ktorych dwu« dodaje »swiadkow« zaś w wierszu 4 od końca zamiast »odstawuiąc,« kładzie »odprawuiąc.«

(Dodatki do artikułu LVII).

Z obcy zięmie na wywod slachectwa swego list z vrzędu powiatu onego, s pieczęcią vrzędową przyniesiony, według prawa iest wazny. o tęm patrz w rozd. 3 arti. 17, a w rozd. 11, arti. 14.

Chirography rozumiane bywaią, do ktoregoby przy pieczęci onego, kto go na się dawa, kilka swiadkow pieczęci swoie za vstną y oczewistą prozbą onego, maiąc pewną wiadomosc, co; na nięm napisano przyłozeli, o tęm rozd. 7, arti. 24.

Dowody y odwody na wszelaką rzecz są nagruntownieysze przes pisma a swiadki, wszakosz tesz bywaią dowody y odwody przes przysięgę, komu pisma a swiadkow niedostawa, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 52.

O dowodziech w rzeczach dotkliwych patrz naprzod w rozd. I, arti. 5, a w rozd. 11, arti. 1, 2, 3, 5, 8, 9, 18, 12, 16, 17.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 2 od góry, po wyrazie »opowiadania,« dadaje »zeznanie z xiąg cancellariey naszey,« zaś w wierszu 4 od góry zamiast »dowody,« kładzie »odwody.«

(Dodatki do artikułu LVIII).

Commissarze maią byc ludzie dobrzy, cnotliwi, godni y tubylcy. o tęm patrz w rozd. 2, arti. 16 y 17.

Za odezwęm od sądu podkomorskiego maią byc wysłani od nas hospodara na grunt commissarze w onym powiecie osiedli, zwłaszcza kasztellan onego powiatu, a gdzieby kasztellana nie było, tedy marszalek powiatowy z inszęmi commissarzmi, przed ktoręmi będzie powinięn podkomorzy sprawę sądu swego pokazac, a oni mocni będą sądu podkomorzego y granic, iesliby w czym wykroczył, poprawic, abo tesz iesli dobrze sądziel, przy mocy zostawic, patrz o tym w rozd. 4, arti. 70.

Commissarze gdyby vznali, iz bez słuszny przyczyny od sądu podkomorzego odzew vczyniełby kto, o tęm patrz w rozd. 4. arti. 20.

Constitucia Warszewska o commissarzach. Zygmunt August anno 1582.

Dla zostawięnia krzywd, ktore się dzieią miedzy poddanęmi naszęmi coronnemi y w. x. Lith. będzięm dawac commissarzow dwu s Korony, a dwu z xięstwa, kiedy się kto o krzywdę ktoregokolwiek panstwa vciecze, przed ktoręmi commissarzmi za innotescentią ich a mandatęm naszym będzie winięn kazdy obzałowany stanac a bez wszelakich odwłok z stroną załuiącą rozeprzec się.

O commissarskięm rozgraniczęniu woiewodztwa Wołynskiego, Bełskiego, Ruskiego y Podolskiego, Stephanus przy coronaciey w Crakowie, anno 1576.

Commissarze ku rozgraniczęniu Wołynia, Podola, Rusi y Bełski zięmie wyszlęmi, iakosz iusz do tego naznaczamy castellany Zarnowskiego y Conarskiego.

Temusz podobne prawo w Warszawie anno Domini 1578.

Co się tknie granic miedzy tęmi woiewodztwy, to iest Wołynskięm, Ruskięm, Podolskięm, Bełskięm, tedy my obiecuięmy posłac commissarze do rozgraniczęnia tych woiewodztw, a o insze wszystkie krzywdy, co się gruntu tycze, tedy się maią do zięmstwa pozywac.

Temusz podobne prawo s statutu coronnego w Piotrkowie anno 1528.

Innotescentia commissarska wespołek z mandatęm do starosty przes woznego y dwoch slachcicow ma byc wniesiona przed granicami dwie niedzieli, aby iako o czasie, tak y o mieystcu starostę vpewnieli.

Wszyscy in genere, ktokolwiek iedno wszęm powiecie imięnie iakie miec będzie, z imion swoich o wszelakie krzywdy przed sądęm zięmskięm na rokach zięmskiech stanowic się y odpowiadac są powinni kazdęmu, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 2, 48, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30 y 40, takze y w przywileiu Bielskięm y Wołynskięm przy restituciey w Lublinie anno Domini 1569 woiewodztwom Wołynskięm, Kiiowskięm y Braczławskięm danego.

S sądu trybunalskiego sprawy y dobra, stołu y skarbu krola Ie. Msci należące, są wyięte a rossądkowi krola Ie. Msci są zostawione wedle statutu, takiesz gdyby komu sprawa szła s starostą abo z dzierzawcą o grunty krola Ie. Msci należące, to iusz swęm porządkięm wedle statutu w. x. Lith. zachowywac się ma, a commissarze od krola Iego Mosci brani byc maią, od ktorych appellacia do krola Iego Msci byc ma. o tęm patrz w constituciey trybunalski pod tytułęm, co sądzic maią w. x. Lith. w r. 1581 dany.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »nasze commissie ku uczynięniu« kładzie »commissyine ku ukrzywdzeniu.«

(Dodatki do artykułu LIX).

Według listu y zapisu coby komu v sądu przysądzono, tedy na takowym sąd odprawę czynic ma, według listu y zapisu zadnych rokow niesktadaiąc, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 22 y 69.

Iako kto ma byc w co y przes kogo w imięnie czyie wwięzywan, patrz w rozd. 4, arti. 68 y 67.

W decreciech rzeczy osądzonych zaruką, dla czego bywa y ma byc według waznosci oney rzeczy pokładana y wpisowanie, patrz w rozd. 4, arti. 67, 49.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry, po wyrazie »kopom« dodaje »niedziel cztery, a kopom 50,« zaś w wierszu 3 od końca zdanie »a sthu kopom groszy dwanascie niedziel« całkiem opuszcza.

(Dodatki do artykułu LX).

Vgody y iednania sąd nikomu bronic nięma y nięmoze, rozd 4, arti. 30.

Nikt niczyiey częsci iednanięm vtracic nięmoze, wyiąwszy gdyby od vczestnikow swoich moc ku prawu y iednaniu dostateczną miał, patrz w rozd. 4, arti. 62 y 37.

Po vgodzie y iednaniu takze y po sądzie gdyby kto kogo o tęsz rzecz, vtraciwszy ią, znowu pozwał do prawa, o tęm patrz w rozd. 4, artikuł 15 y 50.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 1 od góry po wyrazach »przezysk iaki« dodaje »sądownie« w wierszu 4 od góry zamiast »tęn list« kładzie »tęn sąd,« wreszcie w wierszu 2 od końca zamiast »polubowny« kładzie »zlubiony.«

(Dodatki do artykułu LXI).

O czasie appellaciey kiedy kto y ktorego czasu od sądu appellowac ma, patrz w rozd. 4, arti. 65.

Appellacia od czego nięma byc dopuszczona, patrz w rozd. 4, arti. 63, w artikule nowym poprawionym statutu wielkiego xięst. Lith. anno Domini 1578.

Na granicach od sądu podkomorskiego wolno kazdęmu appellowac, patrz w rozd. 4 arti. 70 y rozd. 9 arti. 7.

Ktoby niesłusznie y przeciwko prawu do krola Iego Mosci appellował abo odzywał, iaką winą takowy ma byc karan, patrz w rozdziale 4, arti. 64 y 70.

Przestrzegaiąc tego, aby długięm zadzierzęnięm roszsądku sprawiedliwosci ludzki vkrzywdzęni niebyli vcisnięni a swawolęnstwo pohamowane y zawsciągnione byc mogło, my hospodar złozywszy z osoby swoiey te wszystkie sądy, ktore za odezwami abo appellaciami po wszystkie te czasy według statutu y praw w. x. Lith. nąm Hospodaru sądzic y sprawowac nalezało y porządkim nowym sprawowania tych wszystkiech sądow, krom niektorych pewnych artikułow, nizey mianowicie opisanych, mocą tego seymu vstawuięm y wszystkięm obwatelom w. x. Lith. czasow pewnych, nizey podostatku y porządnie opisanych, vzywac pozwalamy y daięmy, patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1591 dany.

Sędziowie trybunalscy co sądzic maią.

Sądzic maią wszystkie sprawy za appellaciami odesłane sądow ziemskiech, grodzkiech, podkomorskiech tak za pozwy, ktorekolwiek na seym albo za dworęm naszym hospodarskięm odesłane y limitowane bywaią, takze od vrzędnikow grodzkich y ziemskiech, ktoreby sądowi swoięmu odprawy y konca nieuczyniely, albo nie wedle prawa y statutu kogoby osądzieli, ktęmu wszystkie sprawy przeszłe, ktorebykolwiek na sąd nasz hospodarski przypadac miały, tęmu iusz sądowi nalezec będą głownęmu tak ze stronami, z urzędnikami naszęmi, mianowicie za appellacią od sądow podkomorskiech do castellana abo marszałka y innych commissarzow na skonczęnie rzeczy według statutu miec moc będą. A wszakze iesliby kto miał sprawę z urzędnikięm ziemskięm abo grodzkięm y podkomorskięm o niedopuszczęnie appellaciey w rzeczach przeszłych, a mianowicie o te osoby, ktore się iusz przed nas hospodara teras przed seymęm ninieyszym za pozwy y limitacią wpadły, takowe sprawy my hospodar osądzic mamy nie odkładaiąc na czas dalszy, a potym iusz y takowe sprawy o niedopuszczęnie appellaciey tęn sąd głowny odprawowac ma, a tam iusz przed tym sądęm wszystkie strony w swych sprawach sądowych y rok y roki będą miec według appellaciey ich, a pozwow odesłania wszystkiech od sądow, vrzędow, limitacy y inszych wszystkiech postępkow prawnych, iako na seymie abo za dworęm naszym, ktore wedle ich pozwow ktorekolwiek woiewodztwa miec mieli, zadnych

niewymuiąc, wedle ich pozwow, sporow, praw, wyrokow, appellaciey, ruszęnia, odesłania, rospisow, limitaci y inszych postęmpkow prawnych zadnego niewymuiąc y wszystkiech spraw ich, acth nięnaruszaiąc, niktory strony prawa, okrom wyiąwszy tylko artikuły maiestatowe y zwierzchnosci naszey hospodarski należące, to iest w rzeczach takowych krwawych, komuby szło zarazęm o gardło y o podciwosc, to sąd nigdzie indziey, iedno do nas hospodara odesłac ma. A ktęmu wymuiąc sprawy stołu y skarbu naszego należące y dobr naszych, ktore sądowi naszęmu hospodarskięmu zostawuięm, wedle statutu w. x. Lith. zachowac się ma, a commissarze od nas hospodara brac maią, od ktorych appellacia do nas hospodara byc ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Ostatka o appellaciach patrz w rozdziale 4, artikule 65 y w przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry zamiast zdania »tedy kazdy z tych stron będzie wolno po skazaniu sądowym odezwac się do nas hospodara« kładzie »nie wolno się odzywac po skazaniu sądowym do nas pana« zaś w wierszu 2 od końca zamiast »2 rubli groszey« kładzie »dwanascieset groszey.«

(Dodatki do artykułu LXII).

Iednania nikomu sąd zadęn zabraniac nięmoze, o tęm w rozdziale 4, arti. 30.

Iednanie przyiacielskie abo sąd polubowny a zwłaszcza zgodny, iest tak wazny, iako decret sądowy, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 15 y 60.

Vmocowany inaczy pięniędzy ni od kogo brac nięmoze, wyiąwszy by miał na to osobliwą moc y poruczenie na liscie iego, s podpisęm własny ręki vrzędownie sprawioną, abo yzby to on ięmu przed vrzędęm bliskięm poruczył y wypisęm tego vrzędu mocnęm go na tęm vczynił, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 37, 57 y 27.

O vczestnikach y braci niedzielny patrz w rozd. 4, arti. 44 y 48, a w rozd. 6 arti. 9, a w rozd. 7, arti. 8.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od góry zamiast »drugich« kładzie »onych.«

(Dodatki do artykułu LXIII).

Skoro po decrecie od sądu nieodchodząc kazdy appellowac y odzywac się ma, czego iesliby tego dnia w prawie stoiąc nieuczyniel, takowęmu iusz nazaiutrz appellacia zadna nięma byc dopuszczona, o tęm w rozdziale 4, arti. 65.

Nieosiadłym ludziom appellacia zadna nięma byc dopuszczona, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Appellacia nięma byc dopuszczona, gdyby kto na iakięm gorącęm złym vczynku był poiman, o tęm patrz w poprawie Warszawski w. x. Lith. anno 1578 dany.

Appellacia nięma byc dopuszczona o wybicie slachcica spokoynego dzierzęnia y o odięcie imięnia iego, o tęm patrz w poprawie Warszawski anno Domini 1578 w. x. Lith. daney.

List abo zapis ktory za słuszny ma byc rozumian, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 25, a w rozd. 4, arti. 22, 25, 69, a w rozd. wtorym arti. 4, a w rozd. 7, arti. 1, 3, 4, a w rozd. 8, arti. 2, 36.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 5 od góry zamiast »y skazanięm wyroku« kładzie »wskazanie roku.«

(Dodatki do artykułu LXIV).

Tęn ktoby niesłusznie appellował, winięn za to sądowi głownęmu trybunalskięmi szesc kop groszy, a stronie przeciwny drugą szesc kop groszy zapłacic, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Od sądu podkomorzego, ktoby niesłuszny odzew vczynieł, takowy za to powinięn zapłacic winy na vrząd podkomorzygo dwie kopie groszey, a stronie szkody nagrodzic wedle słusznego dowodu, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 70.

Za starego statutu sędziego decret, kiedy approbowano, tedy tęn, kto go naganieł, płacił mu za to 12 rubli groszey, w statucie starym rozd. 6, arti. 1.

Od położęnia pozwu kto zastawę dzierzy, imięnia więcy kazic nięma, y z niego zadnych dochodow y pozytkow brac, a cobykolwiek po położęniu pozwu z onego imięnia wziął, to wszystko ma przy wykupięniu imięnia wrocic, o tęm patrz rozd. 7, arti. 14.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 5 od góry zamiast »y ziemian« kładzie »y ziem iemu.«

(Dodatki do artykułu LXV).

O appellaciach w rzeczach krwawych do sądu głownego trybunalskiego.

Ktoby osiadły w. x. Lith. w sprawie taki, ktorą idzie o gardło, poskazaniu sądu grodzkiego y będący na gardło skazanym, chciał appellowac do sądu głownego, takowęmu kazdęmu appellacia ma byc dopuszczona, wszakze pod tym obyczaięm, yz tęn, kogoby vrząd na gardło skazał, po sobie ma pewne rękoimstwo dac ludzmi osiadłymi slachtą, trzęma albo dwięma osobami, ze się ku rosprawie przed sądęm głownym stanowic będzie, a strona załobna do skonczęnia prawa, aby była od strony przeciwny zdrowia swego bespieczna. A gdzieby takowe rękoimstwo wydawszy, przed sądęm głownym niestał, tedy sąd głowny takowego skazawszy na gardło, ma przes list swoy onego do nas hospodara na wywołanie odesłac. A my hospodar będzięmy powinni zarazęm onego kazac wywołac wiecznym wywołanięm, iz iusz takowym y kwit nasz, na podniesięnie wywołania dawan byc nięma, ktorego takowego wywołanca kozdy vrząd grodzki, gdziekolwiek przyciągnąwszy,

za załobą y pomocą strony vkrzywdzony poymac y gardłęm go karac roskazac a głowsczyznę y insze szkody y przezyski sąd głowny na samych pomocnikach skazawszy, ku odprawie tego na ich imionach do tego vrzędu grodzkiego, pod ktorym oni osiadłosci swoie miec będą, odesłac ma, co vrząd tym postępkięm nizey opisanym wykonczyc będzie powinięn. A rękoymie tych wszystkiech swych szkod, na imięniu y maiętnosci tego po kięm ręczeli pozyskiwac maią. A iesliby tęn isciec na gardło skazany, za rękoimstwęm będąc o to od powinnych zabitego, przypozwany przed sąd głowny, stanął, za dowodęm prawnym sąm gardłęm ma byc karan, a iesliby raniel, tedy rany y szkody wszystkie, coby się przy zabiciu abo ranach stało, sowito nawiązywac y nagradzac będą powinni. A tego wszystkiego rękoymiowie y ich potomkowie patrzac sobie na onym istcu będą, po kim ręczyli, maiętnosci iego lezący y ruchomy. A gdzieby takowysz, komu idzie o gardło, rękoimstwa po sobie niedał, tedy przes vrząd ma byc w więzieniu zadzierzan do czterech niedziel, a w tęm czasie o rękoimstwo sobie starac się ma; a iesliby w tych czterech niedzielach rękoimstwa po sobie niedał, tedy przed się dowiniony w więzięniu zostawa, a sąd głowny, po okazaniu od strony powodowy decretu sądu grodzkiego, będzieli tęn decret wedle prawa vczynion, iusz na wykonanie tey sprawy do konca do tegosz sądu grodzkiego odesłac ią ma. A iesli prawęm przekonany, niedaiąc się vrzędowi zahamowac, precz vpornie z zamku abo z dworu naszego zszedł, tedy takowego vrząd na wywołanie do nas hospodara przes list swoy otworzony odesłac, za przezyski zarazęm załobny stronie ku odprawie na maiętnosci iego, iaką miec będzie, vczynic będzie powinięn, po tęmusz y stronie powodowy, iesliby się decret on sądu grodzkiego nie według prawa widział, do głownego sądu appellowac wolno, a pozwany iusz bez rękoimstwa iako wyszey opisano, przed sądęm głownym ku rosprawie stanowic się ma, o tym patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. roku 1581 dany.

Appellacia kiedy y od czego dopuszczona byc nięma, rozd. 4, arti. 63 y w przydatkach.

Ostatka o appellaciach patrz w rozdziale 4, artikule 61 y w przydatkach.

Sędzia y podsędek po rozmyslaniu swym, iako nic przymowac, tak tesz strony nic przykładac nięmaią y nięmogą, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 30.

(Dodatki do artykułu LXVI).

Listy ktoby na co vprosił, a tego w dzierzęniu y w pozywaniu niebył do dziesiąciu lath, tedy y listy nasze y data takowa na potym zadny mocy miec nięma, o tęm patrz w rozd. I, arti. 29.

Komuby tesz co dano abo przedano vrzędownie, a onby tego, co mu dano abo przedano, w dzierzęniu przes dziesięc lath niebył y o to się vrzędownie nie przypominał, takowy po wysciu dziesiąciu lat tego iusz dochodzic nięmoze, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 38.

O dawnosci dobr oyczystych y bez listow trzymaiących, ktoby s przodkow swych nięmaiąc listow, to iest gruntow y kazdy possesiey, iakięmkolwiek imięnięm nazwanych, za prawęm oyczystym trzymal y pozywal, takowy tę takową swą wlasnosc y bez listow iako y za listy ma wiecznie trzymac wedle statutu Litewskiego starego y nowego y zwyczaiow dawnych, o tęm patrz w przywileiu okolo vniey w. x. Lith. s Coroną w Lublinie, anno 1569 dany, takze w przywileiu woiewodztwa Kiiowskiego, Wolynskiego y Braczlawskiego przy restituciey tegosz czasu w Lublinie dany w rozd. 3 arti. 2 y 36.

Dawnosc imięnia lezącego y possesia iego iest nagruntownieysze prawo, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 36 y 2.

Dawnosc w miescie szesc lat, gdyby ktory sluga zasiedzial, takowy iusz wydan byc nięma, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 29.

Dlug zapisany na iakięm imięniu, iaką dawnosc ma, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 9.

Dzial miedzy bracią przes przyiacioly vczyniony iaką dawnosc ma, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 17.

Dawnosc chlopa zbieglego 10 lath w rozd. 12 arti. 8, dawnosc chlopow zbieglech z woiewodztw: Belskiego, Ruskiego y Podolskiego do Wolynskiego et e conuerso trzy lata w rozd. 12 po arti. 8.

Listy vpominalne iakie byc maią y iako się kto czego v kogo vpominac ma, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 38, a w starym statucie w rozd. I arti. 13.

O dawnosci zapisow grodzkich, patrz w rozd. 7, po artikule w poprawie Beresteyski.

Dawnosc na sluzbie w cudzych krainach, albo na nauce, albo tesz w więzięniu nieprzyiacielskięm będącym nic nieszkodzi, o tym patrz w rozd. 6, arti. 11.

(Dodatki do artykułu LXVII).

Tęmusz prawa podobnego patrz w rozd. 9, arti. 15.

Odprawa rzeczy osądzony miasto ruszęnia pospolitego s poprawy Warszawski anno Domini 1578.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 1 z góry zamiast »sprawa« kładzie »odprawa« zaś w wierszu 6 i następnych opuszcza cały ustęp od wyrazów: »A iesliby o tęn vrząd y zarukę,« aż do końca artykułu, a w miejsce to kładzie następujący ustęp: »a ktoryby vrząd nasz zięmski iako y zamkowy po wysciu roku zaplacie zlozonego, stronie zalobliwey odprawy dac niechcial, tedy ten sąd będzie powinien stronie zalobliwy szkody y naklady, co po wysciu roku zlozonego szkodowac będzie, na co sluszny dowod vczyni, wedle prawa sam placic y oprawowac.«

Artikuł nowy.

Ktęmu yz okazali nąm panowie Rady y posłowie ziemscy w. x. Lith.

iz ruszęnie pospolite, ktore w powieciech na nieposłusznych vrzędu w sprawach osądzonych niktorego pozytku y szkutku nie przynosi, tedy vchwała tego seymu y one ruszęnie pospolite ku odprawom rzeczy osądzonych na stronę odłozywszy, tak vstawuięm: Iz od tego czasu ruszęnie powiatu dla odprawy rzeczy osądzonych byc nięma, ale gdy iusz wszystek postęmpek prawny początkięm tegosz artikułu stronie powodowy na sprzeciwnika iego wypełni się, iesliby woznęmu z vrzędu naszego zięmskiego y grodzkiego posłanęmu na odprawę, przeciwił się y wwiązania niedopuscieł, tedy miasto ruszęnia wszystkiego powiatu, ma vrząd zięmski w sprawách sądu iego nalezących, iedęn ktory z nich, śędzia abo podsędek a w sprawach grodzkich, vrząd grodzki, sąm starosta, a w niebytnosci starosty podstarosci abo sędzia, wziąwszy s sobą woznego a dwoch slachcicow, do imięnia onego przeciwnego vrzędu naszęmu iachac do tey częsci, w ktorą potęm czasęm przezysku prawnego, stronie powodowy drogę pokaze. Bo gdzie ieszcze do zamku abo dwora czyiego przezysk nieprzystąpi, tam ięm iezdzic nie będzie potrzeba, tylko przes woznego i dwoch slachcicow do zamku abo dworu czyiego, wiadomosc panu abo vrzędnikowi iego dac maią, za co y w co wwiązywac iadą, tamze stroną powodową na to, o co prawo było, takze y za przezysk summy pięnięndzy, rzeczy ruchomych y sądzonych wwiązac y w dzierzęnie wpuscic maią w ludzie, w grunty iego, według statutu y przewodu prawa, strony powodowy połozywszy sowitą zarukę. A gdzie ludzie y grunty y pasnią iego dworną summy pinięndzy wskazanych niewyniosła, tedy w dworze y wszelakięm słusznym wwiązanie y odprawa byc ma; a wszakze złozywszy pierwy rok na wyrumowanie ma strona vkrzywdzona do grodu na roki grodzkie pozwami pozwac y za pierwszęm pozwęm sąd ma skazanie vczynic, a potęm odprawę postępkięm wyszey mięnionym vczynic. A gdzieby kto tęmu vrzędu naszęmu zięmskięmu y grodzkięmu wwiązanie niedopuscieł, to się tęn, na kogo przezysk prawa idzie, abo ktokolwiek inszy iego zastempowac y w dzierzęnie imięnia iego,* pod czasęm przewiedzięnia prawa wszedszy, takowego przeciwnika do prawa y vrzędu naszego, strona powodowa przed nas hospodara mandatęm pozwac ma. A my takowe rzeczy na dworze naszym, gdzie na tęn czas będziem odprawowac, wymuiąc s tego rzeczy, gdzieby się na vrzędzie potrafieli, vrząd ma do nas hospodara odesłac, a my za mandatęm nigdzie indzi, iedno na seymie sądzic mąmy; ale w inszych potocznych rzeczach gdy takowy oporny przed nami z mandatęm ku rosprawie stanie, mamy s prawa y s sądu naszego za dowodęm słusznym na więzięnie, na dwanascie niedziel skazac y ku wykonaniu tego więzięnia odesłac do zamku naszego onegosz powiatu abo woiewodztwa, a tam vrząd nasz w tęm więzięniu zadny folgi takowęmu czynic nięma. A stronę załobną ktory co od

vrzędu naszego przysądzono, zachowawszy przy tym sądzie, mamy dac wwiązanie mocne za listy przes poslanca z dworu naszego w imięnie, skazanie y w sumę piniędzy przysądzony, tak w zaruki od vrzędu położone na imionach, abo na maięthnosci ruchomy tego sprzeciwnika roskazac odprawic, ktorych zaruk na nas hospodara połowicę, a stronie vkrzywdzony drugą połowicę, a ktęmu wszystkie szkody y nakłady tegosz vkrzywdzonego załobnika, co iego sprzeciwięniu y niepostąpięniu wiązania przyiął, za dowodęm iego w tęnze czas po skazaniu w imięnie wwiązanie dano byc ma. A posłaniec nasz wwiąscego od kopy po groszy szesci na imięniu tegosz nieposłusznego sobie odprawic ma. A gdzieby za przyiachanięm vrzędu sprzeciwił się y vrząd albo stronę y woznego przy niech będących, takze y powodową stronę zelzel słowy. za to dwoie dwanascie niedziel siedziec ma; a iesliby ktorego s tych zabieł, takowego mamy sądzic y bez seymu my hospodar s pany Radami naszęmi, ktore natęnczas przy nas będą za mandatęm naszęm, iako obras maiestatu naszego hospodarskiego. A iesliby kto po wwiązywaniu takowym od nas hospodara przysądzone, albo przes vrząd zięmski, grodzki, zasię dzierzęnia strony powodowy imięnie odiął, nieuczyniwszy zapłaty, tedy postępkiem prawnym wybity, ma onego do sądu przypozwac na rok zawity. Gdy słusznie dowiedzie wybicia przes wwiązanie bądz z oczewistego mowięnia, albo za niestanięm pozwany strony, za odięcięm sowitosc sumy pierwszego przezysku, on vporny spasc ma, a takowe wybicie przes wwiązanie vrzędowe ma się rozumiec. Takze iakoby oczewiscie vrzędowi naszęmu sprzeciwił się, na takowego postępkięm wyszey minionym stac y srogoscią prawa, iako od vrzędu naszego, a potym od nas hospodara skazane odprawic ma; a iesliby kto niedbaiąc na skazanie nasze hospodarskie, za mandatęm naszęm hospodarskięm stac y stronie vkrzywdzony vsprawiedliwic się niechciał, takowego kozdego iako nieposłusznego y sprzeciwnika zwierzchnosci maiestatu naszego hospodarskiego, mamy go skazac ze wszystkiech panstw naszych wywołac, a stronie vkrzywdzony przedsię na imięniu y maiętnosci iego odprawę nieodwłoczną vczynic będzięm powinni. A wszakze gdzieby wywołany vciekł się do nas, mięniący się byc vkrzywdzonym przewodęm prawa od strony albo od vrzędu, takowęmu podniesienie do sprawy ma byc s kancelary naszey dano od sądu naszego hospodarskiego, niedłuszszy czas, iedno na dwanascie niedziel, a takowęmu roku limitacia przekazac nięma, ale iako pozowie vrząd y stronę, ma sprawiedliwosc według prawa y statutu skazac, a takowy kazdy, ktoby vrząd ku szkodzie przyprawił, ma zarazęm nieodchodząc od sądu, za strawę y szkodę sto kop groszey zapłacic, a dla tegosz dowodow wysłuchawszy vrząd, za niestanięm strony na roku ma wskazanie vczynic, a z oblędliwosci, za niedostatkięm dowodow iedęn drugiego maiętnosci ku szkodzie nieprzyprawował y ku obelzęniu wywołanięm nieprzywodził. A gdzie powod y odpor stronie appellaciey stronom nięma zabraniac, oprocz tego, ktoby na iakięm złoczynstwie a gorączym vczynku był poiman, takze o wybicie

slachcica spokoynego vczynkięm dzierzęnia z ymięnia iego, ale zarazęm takowego dowodęm słusznym w dzierzęnie sąd wpuscic ma. A wszakze strona iesliby sobie do tego imięnia abo gruntu iakie prawo rozumiała miec, wolno iey o to będzie pozwac do sądu ziemskiego y tego prawem dochodzic za tęm statutęm inszęm, nietylko przyszłe ale i przeszłe rzeczy, gdzie do skutku prawa ktora osądzona będąc niedoszła, maią z vrzędow naszych postępowac y zachowac.

Artikuł 68 sic.

Odprawa sądow głownych trybunalskiech w rzeczach sądowych.

Sędziowie głowni gdy ktorą sprawę za appellacią abo za pozwy y na iakięmkolwiek roku odsądzą y co stronie załobny przysądzą, tedy przy skazaniu swym, położywszy na stronę przeciwną zarękę po trzykroc tak wiele, iako rzeczy samy skazą, a to gdzieby wwiązania y odprawy potęm ich skazaniu niedostąpił, maią na wwiązanie y odprawę rzeczy osądzony zarazęm na tym liscie swym sądowym tego dokładaiąc, odesłac do pana woiewody abo starosty, a w niebytnosci ich samych, tedy namiestnikom ich ta sprawa odprawowac nalezec będzie w rzeczach grodzkich, a w rzeczach sądu ziemskięmu nalezących, do sądu ziemskiego onego miasta, w ktorym powiecie ta sprawa pierwy przed sądęm ziemskięm abo grodzkim abo podkomorskim początek swoy miała, a vrząd nasz ziemski abo grodzki, ktoręmu to s tych vrzędow za odesłanięm będzie nalezec, takowym obyczaięm zachowac się będzie powinięn, to iest gdzie się takowa sprawa przytoczyła, ktore roki statutowe zapłacie summy pięniędzy iakoszkolwiek wydzie, ma tęn vrząd za tę summę pięniędzy, ktory rok minie, po tęmusz y po wysciu inszych rath, dokąd do raty abo po kielku ich, iako tego strona załobna po vrzędzie potrzebowac będzie, z vrzędnikow ziemskiech sędzia abo podsędek, a grodzki woiewoda abo starosta, abo namiestnicy ich zarazęm skoro wziąwszy o tęm wiadomosc, nadali czterech niedziel według skazania sędziow głowych, porządkięm y sacunkięm w statucie opisanym, na imięniu winowatego, to iest na ludziach y grunciech wszelakich, a w niedostatku ludzi y gruntow, y dwor samy sacunkięm słusznym y we wszystkie dobra onego dworu, imięnia wwiązanie mocno y odprawę vczynic; a gdzieby ktora summa pięniędzy bez składania rokow statutowych od sądu głownego na kięm była skazana, tedy skoro po przyniesięniu oney sprawy tęn vrząd, do ktorego to odesłano będzie, takze nadali do czterech niedziel ma odprawę vczynic wyszey opisanym porządkięm. A przy kazdy takowy odprawie vrząd kozdy ma miec przy sobie pięc slachcicow w w. x. Lith. osiadłych ludzi dobrych, niepodeyrzanych niwczęm, a woznych dwu tegosz powiatu, w ktorym się to dziac będzie, o ktorą slachtę strona powodowa sama starac się y nabywac ich ma. A za pracą tęmu vrzędowi samęmu, ktory odprawę vczynic będzie, wwiąscego od kopy po szesciu groszey tęn,

na kim odprawę czyni, płacic ma. A gdy przydzie wwiązywac własne imięnie, stronye załobny prawęm przezyskane, abo w ludzie y w grunty, tedy strona powodowa wwiąscego vrzędowi od słuzby abo od włoki osiadły ludzmi po groszey szesciu, a od pusty pasni zięmie abo włoki po dwa grosza płacic ma, a od inszych gruntow nic płacic nie będzie winięn. A tę odprawę vrząd w tęm czasie wyszey zamierzonym wykonywac ma pod winą stęma kopami groszey stronie powodowy, a drugą sto kop groszy na sąd głowny, o ktorą winę vrząd tęn, ktoryby odprawy vczynic niechciał, do tychze głownych sędziow pozwan byc ma. A iesliby strona ta, na kięm vrząd zięmski i grodzki abo podkomorski odprawę vczynic zechce, tęmu vrzędu naszęmu vczynic odprawy na imięniu swym niedopusciel y częmkolwiek sprzeciwieł się, tedy tęn vrząd, ktoremuby się sprzeciwiano, do nas hospodara na liscie swym otworzonym pod pieczęcią swą y pod pieczęcią tych slachcicow y woznych, ktęmu y s podpisanięm rąk ich, kto z nich pisac vmiec będzie, odesłac a o tęm vporze oznaymic ma nąm. A my hospodar, gdzie na tęn czas dworęm naszęm będzięm, takowego vpornego y vrzędu naszego nieposłusznego skazac wywołac s panstw naszych, a na imięniu przeciwnego przes dworzanina naszego vkrzywdzonęmu mocną odprawę vdziałac roskazac, zarazęm krom wszelaki przewłoki tak w rzeczy osądzony, iako y w zarukach, zakładziech, winach y szkodach swych, mamy y powinni będzięmy, ktory dworzanin przy takowy sprawie piąci tesz slachcicow y dwu woznych przy sobie miec ma, a za tę winę y przeciwięnie prawu pospolitęmu y zwierzchnosci naszey hospodarski ostatek maiętnosci przeciwnego, cobykolwiek iego w w. x. Lith. ostało, wszystko od mała do wiela lezącą, do stołu naszego hospodarskiego wziąc y przywrocic mamy, ktorą iusz tęn isty takowy przeciwnik wiecznie tracic powinięn będzie. I iusz my hospodar tę maiętnosc rozdawac mocni a wolni będzięmy ludziom narodu slacheckiego, nam y R. P. zasłuzonym, iako własne spadki swe. A tęmu wywołancowi niewracaiący iey wziąwszy ią, a iesliby takowy stronie vkrzywdzony za wszystkie przezyski dosyc vczynieł, a do nas hospodara o miłosierdzie vciekł się, tedy przywrocęnie ięmu oney maiętnosci y zniesięnie z niego wywołania będzie przy woli y łasce naszey hospodarski. A iesli tęnze tak vporny byłby y tęmu posłancowi naszęmu sprzeciwieł się y odprawy vdziałac niedopusciel abo to imięnie vmykaiąc prawa, komu inszęmu w ręce pusciel, czego według artikułu, na seymie coronaciey krola Henryka vchwalonego, vczynic nięmogł, takowego iako przeciwnika sprawiedliwosci Bozey y zwierzchnosci naszey maiestatu naszego hospodarskiego, za przypozwanięm strony vkrzywdzony przed nas hospdara, mandatęm na rok zawity y po okazaniu na pismie tego vporu nieposłuszęnstwa zeznanięm posłanca naszego, slachty y woznych przy nięm będących, tam gdzie na tęn czas dworęm naszęm będzięm, w zadną limitacią niepuszczaiąc, y gdy pozwany stanie, gardłęm go karac kazęm, za tymze mandatęm cci odsądzic y na gardło go skazac mamy, a postępek wszystek

odprawy strony załobny y przywrocęnie maiętnosci vpornego do stołu naszego hospodarskiego, nieodkładaiąc do seymu, alę zarazęm na roku zawitym, za mandatęm przypadłym; tak iako wyszey opisano, przes posłanca naszego wykonac, my hospodar bez zadny przewłoki powinni będzięmy. A iesliby tęn, komu imięnie na nięm pozwan puszczano, wwiązania broniel, tedy strona załobna tego na rok zawity zaocznie za szesc niedziel, a oczęwiscie cztery niedziele, do sądu głownego przypozwac ma y gdy nan tego sprzeciwięnia swiadectwęm vrzędowym, iako wyszey opisano, dowiedzie, tedy wwiązanie w ono imięnie za rzecz osądzoną postąpic, a ktęmu gwałt zaruki, w liscie opisanym, z nawiąską sąm płacic powinięn będzie, co na własny maiętnosci iego, bez składania rokow statutowych, skazanie y odprawa porządkięm wyszey przeciw samego istca opisanym, vczyniona byc ma. A to się ma rozumiec, gdyby kto osiadły w w. x. Lith. to vczyniel; a gdyby tęn ktory wwiązania broniel, w wielk. xięst. Lith. niebył osiadłym a wwiązania broniel mocnie, tedy sąm isciec postępkięm nizey opisanym we wszystkięm pokonywan byc ma, a o tęm nieosiadłym przeciwniku iednym albo kielka ich będzie, iako o istcu samym vrząd nam hospodaru oznaymic ma, a my y tych przeciwnikow pospołu s samym istcęm z ziemie wszystkiech panstw naszych wywołac roskazac mamy. A izby zadęn tego się wazyc, a takowego imięnia pod obronę swą brac, ani tesz s takowym wywołęncęm obcowania zadnego miec y w domu swym przechowywac niesmiał, przeto vstawuięm, iesliby kto iakiegokolwiek stanu człowiek od niszych asz do nawyszszego, niewymuiąc s tego zadny osoby, wiedząc o takowym przewodzie prawa na sprzeciwnego y po obwoływaniu takowego decretu w tęm powiecie, gdzie on wywołany osiadłosc ma, obcowanie z nięm miał, abo onego w domu y na imięniu swym po decrecie naszym hospodarskięm przechowywał, takowy będąc przed sąd nasz głowny przypozwany na rok zawity, gdzieby się niewiadomoscią o decrecie naszym wymawiał, abo do przechowywania nieznał się, tedy nie zgoła, ale przysięgą odwiodszy się, będzie od tego wolęn, a iesliby przysiądz nie chciał, tedy gardłęm karan byc ma. A iesliby się przydało komu takowego wywołanca zabic, tedy tęn, kto zabie, głowszczyzny płacic y zadny winy za to na sobie ponosic ma, o tęm patrz w constituciey trybunalski w. x. Lith. anno Domini 1581 dany.

Na nieosiadłym odprawa iaka ma byc czyniona, patrz w rozd. 1, arti. 15, w rozd. 4 arti. 19, 20, a w rozd. 6, arti. 12, a w rozd. 7, arti. 9, 10, w rozd. 6, arti. 11.

Ktoby na kięm prawo iakie przezyskał, ma mu byc w ono imięnie dano wwiązanie, a z urzędu zaruka ma byc połozona dla tego, aby prawęm przekonany mimo zaruką w to się niewstępował y wwiązania niebroniel, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 49.

Odprawa sumy pięniezny na imięniu lezącym przes kogo y ktorym obyczaięm ma byc czyniona, a według waznosci sumy w iako wiele gruntu

prawęm zwycięscy ma byc wwięzywano, o tęm patrz w rozdziale 4, artikule 68.

Wwięzuiący się w imięnie czyie ma miec przy sobie woznego y dwu slachcicow, a przy niech spisac ludzie y wszystkę maiętnosc imięnia onego na reiestra, y dac iedęn reiestr do skarbu krola Je. M. a drugi do zamku abo sądu zięmskiego, a trzeci v siebie powinięn zostawic, dla tego, aby czasu pomowki miał się czym z onego mnięmania wyprawic, o tym patrz w rozd. 9, arti. 15.

O exequuciey prawa kopnego patrz w rozd. 14, arti. 6, y co to za prawo, tamze y w rozd. 10, arti. 14 y w rozd. 13 arti. 2.

O exequuciey decretow.

Starostowie y vrzędnicy ich wszelakie decreta powinni wedle prawa exequuowac, pod winami w statucie opisanymi, o tym patrz w constituciey Warszaws. anno Domini 1578 vchwalony.

Dodatki do artykułu LXVIII).

O wwięzywaniu się w imięnie czyie za dług hospodarski rozd. 9, arti. 15.

O odprawach rzeczy osądzonych, patrz w rozd. 4, arti. 59, 67 y w przydatkach tego artikułu.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 3 od góry zamiast »przysądzona,« kładzie »pieniężną,« w wierszu 4 zamiast »stronnych« kładzie »osiadłych,« w wierszu 5 opuszcza cały ustęp »potemusz y we włokę osiadłą, a za dziesięc kop groszy w puł służby abo w,« w wierszu 7 od góry zamiast »wyhonnego« kładzie »po gnoiu,« w wierszu wreszcie 8 ustęp »a sianozęci morg połkopy groszy« opuszcza, i kładzie go dopiero na samym końcu tego artikułu.

(Dodatki do artykułu LXIX).

Szkody wszelakie za dowodęm cielesny przysięgi bywaią płacone, patrz w rozd. 3, arti. 17 y w rozd. 7, arti. 20, a w rozd. 10, artikuł 7, y w rozd. 11, arti. 2 y 14.

O gwałtownym wybiciu spokoynego dzierzęnia na seymie Grodzinskięm takiesz s poprawą pewną vchwalono anno 1566.

A iz w rozd. 4, artikuł 69 około pozywania o wybicie spokoynego dzierzęnia, tak opisano stoi, iz wybity o wybicie swoie tegosz czasu ma pozwac nadali za 4 niedziele do grodu, my to obaczaiąc, yz tęn artikuł, zwłaszcza w tęm mieystcu około czasu zapozywania potrzebuie obiasnięnia y poprawy, a namowiwszy się o tęm s pany Radami naszemi, mocą tego seymu walnego Grodzinskiego takesmy go obiasnieli y vchwaleli y poprawieli, iz gdyby się komu od kogo stało wybicie spokoynego dzierzęnia,

a tęnby wybity nięmogl o to pozwac we czterech niedzielach za slużbą naszą hospodarską y zięmską, takze za chorobą swoią abo dla powietrza, tedy dowiodszy tego słusznie wedle prawa, iz za ktorąkolwiek s tych wyszey mianowanych przyczyn we czterech niedzielach zapozwac nięmogl, tedy takowęmu y po wysciu czterech niedzielach pozwy grodzkie isc y dane byc maią, tylkoby zas nięomięszkal czterech niedziel przyiachawszy do onego imięnia swego, w ktorym się ięmu takowa krzywda wybicięm spokoynego dzierzęnia stanie; a iesli tych przyczyn przerzeczonych nie pokaze y niedowiedzie, tedy iusz o to do sądu zięmskiego pozywac ma.

O wybiciu spokoynego dzierzęnia ktoby dla krotkosci czasu we czterech niedzielach pozwac nięmogl, abo zeby ięmu do pozwania czterech niedziel spełna niedostawało, takowęmu o to y na drugie roki pozwac będzie wolno, o tęm patrz wyszey w poprawie seymu Warszawskiego w rozd. 4 po arti. 21.

Gwałtęm ktoby się komu w imięnie przes granice wstępowal, a łąki, pola, lasy, odeymowal, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 1, a w rozd. 10 arti. 13.

O gwałtowne wybicie spokoynego dzierzęnia appellacio nięma byc dopuszczona, o tęm patrz w poprawie Warszawski rozdział 4, po artikule 67.

Wybitego vrząd gdy zas w one dobra wwięzuie, s ktorego był przedtym wybit, tedy pozwany nięma tego vrzędowi bronic, ale iesli sobie do tego imięnia abo gruntu iakie prawo rozumiec ma, wolno mu o to pozwac będzie do sądu zięmskiego y tego prawęm dochodzic, patrz w poprawie Warszawski anno Domini 1578.

Komuby się zdało co od kogo cierpiec ku krzywdzie, tedy o to ma prawęm spierac, a niegwałtęm, o tęm w rozd. 9, arti. 9.

Ktoby iaką zięmię dzierzal trzy lata w pokoiu, a drugi mimo prawo na oney zięmi gwałtęm zboze pobrał y boy iaki na ni vczyniel, takowy za to powinięn gwałtu płacic dwanascie rubli groszey y szkodę z nawiąską oprawic; a iesliby kto v kogo odeymowal, a drugi tego bronił, tedy się o to do prawa pozwac maią, a kto w tym winnieyszy zostanie, tęn ma szkodę y gwałt płacic, o tęm rozd. 9, arti. 14.

Ktoby imięnie od nas hospodara komu dane v kogo odeymowal, tedy tęn, v kogo odięto, moze tego prawęm dochodzic, nizli więcy szukac nięmoze, iedno ile mu dano, y iako to na nas hospodara dzierzano, tylkoby dawnosci zięmski od tego czasu, iako mu dano, nieomięszkal, w rozdziale 3, arti. 37.

Ktoby imięnie zastawne sumy niezapłaciwszy komu odiął, takowy ma gwałt y zaruki w liscie opisane płacic, o tęm patrz w rozdziale 7, artikul 17.

O gwałtowne wybicie spokoynego dzierzęnia iest rok zawity y iako się o takowe wybicie ma rozumiec, patrz w rozd. 4, arti. 22.

Zastawne imięnie, gdyby kto trzeci z boku dzierzącęmu odiął, kogo o to pozywac y o nawiąsce takowęmu, o tęm patrz w rozdziale 7, artikul 17.

Po wysciu spokoynego dzierzęnia· dowod iaki byc ma, w rozd. 1 arti. 10.

Imięnie za zywota rodzicow swych dzieci gwałtęm gdyby z rąk odięli, takowy przes niech od maiętnosci im nalezący, mogą byc wydziedzyczęni, o tęm patrz w rozd. 8, arti. 7.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »do dwu niedziel« kładzie »na niedziel cztery,« w wierszu 5 zamiast »y spornego« kładzie »y vpornego,« w wierszu 8 zamiast ustępu »iako ta rzecz, s czego wybit, stoi, ma zasię wybitego wpuscic w dzierzęnie« kładzie »iako tę rzecz, s czego wybil, zas wroci w dzierzenie.«

(Dodatki do artykułu LXXI).

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 1 od góry po wyrazach »za odesłanięm« dodaje »od,« w wierszu 5 od góry po wyrazach »wywod prawa« dodaje »y czyie,« w wierszu 8 po wyrazach »list sądu swoiego« dodaje »pod pieczęcią,« wreszcie cały końcowy ustęp »po sądzie podkomorzego i t. d. przenosi na początek artykułu 72.

(Dodatki do artykułu LXXII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od końca, zamiast »y częsci tych kopcow« kładzie poprawnie »y czestszych kopcow.«

(Dodatki do artykułu LXXIII).

Sędziowie pierwy zięmscy vrząd podkomorski odprawowali, ale to iusz vrzędowi podkomorskięmu iest zlecano, a to dla pospiesznieyszey sprawiedliwosci ludzki, o tęm w rozd. 9, arti. 22.

O granice kazdy pierwy ma do sądu zięmskiego pozwac, a sąd zięmski ma to do podkomorzego odesłac y rok ku staniu przed nim za szesc niedziel złozyc, o tęm patrz w rozd 9, arti. 7, ale iusz teraz podkomorzy pozwęm swoięm rok składa, patrz w rozd. 4, arti. 70.

O rzecz zięmną swiadkami byc nięmogą, iedno krzescianie rzymskiego a gredzkiego zakonu, pacierz y wierzę w Boga vmieiący, rozdział 9, artikul 3.

Ktoby komu dla przekazy granic swiadki ganieł, a tego na nie niedowiodł, ma ich nawiązac, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 4 y 5.

Swiadkowie czyi nięnaganięni, na granicach przysięgac maią, a iesliby z obu stron naganięni byli, na inne się zdobywac maią, o tęm w rozd. 9, arti. 5.

Około roznic w granicach y o imięniu iaki ma byc dowod, o tęm patrz szyrzy w rozd. 9, arti. 1, a w rozd. 4, arti. 70.

Swiadkowie ktorzy na pierwszy miedzy przysięgną, na drugi miedzy tegosz czasu swiadczyc ani przysięgac nięmogą, o tęm rozdział 9, artikuł 6.

O zięmie obrubną y sumieczną, iaki dowod byc ma, iako wiele swiadkow powod stawic powinięn, o tęm patrz w rozd. 9.

Podkomorzy ma patrzec listow granicznych y znakow, a czyie listy będą lepsze abo znaki, strona ta ma byc ku dowodu przypuszczona, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 8, a w rozd. 4, arti. 70.

Gdyby slachcic slachcicowi abo chłop chłopu granice ognięm wyzegł, wyrabieł, gwałtęm kopce roskopał abo miedzę przeorał, iaką winą takowy karan byc ma, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 9.

O lasach sumieznych y o przerąbkach ich, patrz rozd. 9, arti. 10.

Rzeki graniczny w sąsiedztwie iako vzywac maią, takze tesz y o tym, ktoby ią przekopał, a indzi obrocieł, abo gdyby się sama inedy obrociła, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 11.

Zięmię abo grunty iakiego gdyby kto trzy lata trzymał y oney vzywał, a drugi mimo prawo na onym gruncie zboze komu pobrał, takze gwałt abo boy iaki nam niey vczynieł, czym taki ma byc karan, patrz w rozd. 9, arti. 14.

O commissarzach y o rozgraniczęniu ich patrz w rozd. 4, arti. 58 y w constituciey Warszaws. tamze wpisanych.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od końca zamiast »podkomornicy« kładzie »komornicki.«

Sposob czynienia granic przes commissarze s statutu coronnego starostowie dobr krolewskiech maią bronic a slachta sama ma commissarze wyprawowac.

Vstawuięmy, aby na potym nie przełozęni zamkow y miast naszych, ale sami slachcicy otrzymowali ku skonczęniu granicz, a wszakze tak, aby przedsię przełozonym y starostom naszym wedle starego zwyczaiu y statutu wolno było dobr naszych bronic az do skonczęnia y obiasnięnia granic. Zygmunt w Krakowie anno Domini 1539.

O commissiey z mandatem co płacic.

Od listu commissiey z mandatęm dziesięc groszey ma byc brano. Zygmunt w Piotrkowie anno Domini 1511.

Krol nięma bronic rozgraniczęnia od swych imion.

Nie chcemy ani od tych miast mamy komu naszego maiestatu proszącęmu, granic od dobr, wsi y dziedzictwa naszego rozdzielęnia zabraniac

abo przewloczyc, iedno przes moc y gwalt od nas na to niech nie będzie wyciskano. Iagiello Wladyslaw w Cerwięnsku anno Domini 1422.

Commissio proszącęmu nięma byc broniona fol. 548.

Obiecuięmy, yz wszystkięm obywatelom z dobry y dziedzictwy naszęmi granic proszącym, nie będzięm bronic. Iagiello w Iedlney anno Domini 1433.

Commissarze w ktorych sprawach maią byc dawane fol. 52.

Wladze sądow wszedszey chcąc wcale zachowac vstawuięmy, iz my y potomkowie naszey zadnych commissiy dawac nięmaią, iedno na rozgraniczęnie dobr naszych y na rozdzielęnie dobr dziedzicznych miedzy bracią abo bliskięmi, abo ktore były za dozwolęnięm stron; inaczy dane nięmaią byc zadny mocy ani wladze. Aleksander w Radomiu anno Domini 1505.

Commissie krolewskie y miedzy dalekięmi iednakie prawo ku dziedzictwu maiącęmi, maią byc dawne.

Commissie nie w inszych sprawach, iedno w tych, ktore są opisane w statucie, zakazuięmy dawac, a ktoreby dane były, nikczęmne byc skazuięmy. Wszakze commissie ku rozdzielęniu dobr tak miedzy bracią rodzoną, iako miedzy innymi, ktoręmikolwiek krewnęmi, ktorzy do ktorych dobr iednaką bliskosc maią, chociaby tesz niewiedziec iako daleko od siebie byli, obiasniamy, yz maią mieystce y skazuięmy. A iesliby kto chcąc odstrychnąc tego, ktory rozdzialu dobr prosi, przal go byc krewnym, abo prawa ku bliskosci do takowych dobr powiadalby go nie miec, w takowy sprawie commissarze w rozdzielęniu dobr nięmaią postępowac, ale tesz rzecz sporu o krewnosci bliskosc ku dobram do sądu zięmskiego odeslac maią.

Przedtym iedno dwa dignitarze przy podkomorzęm na graniczęnie byli dawani.

Tesz obiecuięm, yz wszystkięm proszącym od nas granic abo rozdzielęnia granicznego miedzy dobry stolu naszego krolewskiego y dobry proszących, zezwalaiąc, damy dwu przelozonych abo vrzędnikow y podkomorzego, ktorzy imięnięm naszym będą miec moc granice vczynic.

Ale potym pięc commissarzow byc ma.

Gdysz miedzy dobry naszęmi zapisanęmi abo niezapisanęmi y poddanych naszych, dobrom naszym przyleglych, nikiedy krzywdy y vciski niekiedy tesz y zabiiania, takze trudnosci wiele o rozgraniczęniu od imion naszych bywaly, a to stąd, yz starostowie abo dzierzawcy naszey pod pokrywką imięnia naszego krolewskiego y dobr naszych poddane nasze w sąsiedztwie abo vciskali, abo granice zatrudniali, dla tego z urodzony

nąm cnoty y łaski krolewski dla wszystkiech poddanych naszych sprawiedliwosci y pokoia obiecuięmy to, yz wszystkięm poddanym naszym, ktoregokolwiek stanu y zawołania będącym, ktorzy proszą o granice strony dobr naszych, my, potomkowie naszey wedle starych statutow ku rozgraniczęniu sprawiedliwosci commissarze oney zięmie y powiatu, w ktorym dobra ku rozgraniczęniu leżą, dwu dignitarzow, co się rozumie o woiewodach y kasztalaniech, a dwu vrzędnikow s podkomorzęm tam teyze zięmie naznaczamy y naznaczac będą powinni.

W graniczęniu postępek iaki ma byc koniec.

Staroscie albo dzierzawcy dobr naszych roskazuięmy, aby we społek s commissarzmi ku rozgraniczęniu dobr tamze wyiachał y stapił, a zeby commissarze potrzebami opatrzył, a zwłaszcza w tych tylko dobrach, ktore mamy wolne y zostawne, ktorzy to commisarze gdy wyiadą, maią z obu stron starcow zebrac, od ktorych wziąwszy przysięgę, wedle ich zeznania y swiadectwa granic będą. A iesliby starcy miedzy sobą byli rozni, tedy commissarze według swego sumnięnia zgadzaiąc starce, według swego roszsądku granic będą y granice skoncą, a gdzieby się y commissarze niezgadzali, tedy chcęmy, aby za tych, ktorzy się więcy na iedno zgodzą, skazanięm była władza y moc skonczyc granice, nic niedbaiąc na spor starosty abo dzierzawce naszego.

O innotescęnciey commissiey.

Innotescęncia commissarska wespołek z mandatęm do starosty przes woznego y dwu slachcicow ma byc wyniesiona przed granicami dwie niedzieli, aby iako o czasie, tak tesz o mieystcu starostę vpewnieli. Zygmunt w Piotrkowie anno Domini 1523.

Wina staroscina niebędącego na granicach.

Iz s skarg slachty wyrozumielismy, ze wiele ich o szkody przychodzi prze niedbalstwa starostow y dzierzawcow dobr naszych, ktorzy przes commissarze przyzwani ku rozgraniczęniu dobr naszych z dobry przerzeczony slachty, zbraniaią się przyiachac, dla tego chcąc zabiezec tęmu niepozytkowi, vstawiamy, iz iesli na potym starostowie y dzierzawcy naszey przyzwani, nie przyiachaliby ku czynięnia granic, winą dwadziescia kop grzywięn przes nas niech będą karani, s ktorych połowica stronie, a druga połowica nam y potomkom naszym dostac się ma. Zygmunt w Piotrkowie anno Domini 1511.

Cokolwiek commissarze vczynią, to nięma byc odmieniona.

Iz zatrudnięnia częstokroc zwykli byc y przewłaczane granice między dobry naszęmi krolewskięmi y dobry obywatelow krolestwa polskiego, tak

duchownych iako y swieckich, vstawiamy, aby starostowie y dzierzawcy nie czynili krzywd poddanęm naszęm względęm granic, co iesli ktory vczyni, z vrzędu starosciego przed nami będzie opowiedal. A my naznaczywszy commissarze nasze, ktorzy czynic maią granicę, ich sądow zadnęmi listy zabraniaiącęmi nięmamy przekazywac y innych knięm assessorow albo drugich commissarzow albo reuisorow po vczynięniu granic będzięmy naznaczac, a cokolwiek commissarze naszey skazą, to ma byc czalo y mocno, ktęmu tesz gdy commissarze naszey ziadą się na mieysce granic, chocia starosta abo dzierzawca nasz wyiedzie albo nie wyiedzie, starce da albo nieda, sami commissarze przedsię konczyc granice y konac będą powinni, niedbaiąc nic na to, chocby starosta nasz albo tęn, kto się skarzy krzywdę granic, przeciwko tęmu mowil abo ruszel y appellowal, albo tesz przy tym byc nie chcial, nadto commissarze naszey przerzeczęni dwie niedzieli przy tym, nisli się ziadą ku czynięniu granic, starostę abo dzierzawcę naszego o czasie y o miestcu ziachania swego obwieszczą przes woznego y dwu slachcicow y przes list swoy wlasny y mandat nasz.

Statut o vzywaniu granic przy mocy iest zostawion.

Ktoryby starosta roszsypal granice, aby ie powinięn byl vsypac ad festum diei Ioannis Baptistae proxime vęnturum sub priuacione offici capitaneatus vel tenutam zamkowi y maią byc trzymane mocnie wedle kopcow tęmporibus perpetuis. A gdzieby kto byl o nie pozwan ad instanciam instigatoris offici nostri ex delacione capitanei vel tenutarii, tedy wszystkiech od takowych pozwow czynięmy wolnęmy. Zygmunt August w Piotrkowie anno Domini 1562.

Listy graniczne przes commissarze dane, niepotrzebuią potwierdzenia. Zygmunt w Piotrkowie anno Domini 1538.

Prozbami poddanych przywiedzięni dopuszczamy, aby na kazdych woli s poddanych naszych było prosic y otrzymac od nas potwierdzęnia na listy graniczne wydane od piąciu commissarzow przes nas według statutu naznaczonych, w ktorych lisciech, gdy commissia y mandat nasz będzie wlozony, pieczęcie commissarskie byly przylozone, tedy maią miec moc wieczną, chociaby tesz zadnego potwierdzęnia naszego nie było.

Graniczne listy niech będzie wolno do ksiąg cancelariey wwodzic. Zygmunt w Piotrkowie anno Domini 1578.

Wolno niech będzie kozdęmu listy commissarskie na granice do ksiąg cancellariey naszey wwodzic, ktore gdyby przygodą abo potrzebą potrzebowala, canclerze naszey przes wszelakie trudnosci iako wpisac tak y wypisac y listy proszącym takowesz pod pieczęcią naszą, iedno kopę za nie wziąwszy, przes wielki trudnosci dac będą powinni.

O granicach rossypanych s constituciey Warszaws. anno Domini 1578.

Granice, ktore są iurisdice przes commissarze nasze miedzy dobry naszęmi a slacheckięmi skonczono, aby ich starostowie y dzierzawcy naszey y poddanî w dobrach naszych gwałcic y rossypowac nie chcieli, a iesli ktore od constituciey anno 1562 rossipali, aby ie suis sumptibus przes commissarze vsypali przed swiętęm Ianęm Krzcicielęm blisko przyszłego, zapłaciwszy stronie stho grzywięn winy, tocies quocies cittabitur vel cittabuntur; a iesliby poddani nasi, videlicet plebei, vpornie takie granice bez roskazania starosty abo dzierzawcy naszego rossypali, aby byli winą piacidziesiąd grzywięn karani, tocies quocies cittabuntur, nihilominus starosta albo dzierzawca sumptibus illorum do naprawięnia granic rossypanych wywiesc ma nadali we dwanascie niedziel po rossypanych.

Reiestr artikułow rozdziału piątego.

Artikuł pierwszy.

Ktorym obyczaięm ociec wydaiąc dziewkę swoię za mąsz, ma obwarowac y vpewnic zapisanie wiana dziewce swoiey od zięcia.

Artikuł wtory.

Iako mąsz zęnie ma zapisac wiano, y iako się dzieci po smierci oycowski przeciw matce zachowac maią y o ruchomych rzeczach męzowych.

Artikuł trzeci.

Po smierci oycowski iako maią byc dziewki z imięnia oyczystego od braci wyprawowane.

Artikuł czwarty.

Wdowie wianowny iako się maią przeciwko niey dzieci lata maiące zachowac.

Artikuł piąty.

O wdowach bezpłodnych, ktore dzieci nięmaią.

Artikuł szosty.

Ktobykolwiek osiadły abo nieosiadły poiął zonę z imiony w Litwie abo ich nabył, ma słuzbę zięmską słuzyc krom zadny wymowki.

Artikuł siodmy.

O dziewkach ktoreby bez woli oycow za mąsz poszły.

Artikuł osmy.

O dziewkach, ktore po smierci rodzicow bez woli braci abo stryiow za mąsz poydą.

Artikuł 9.

Ktoby ze dwięma abo trzęma zonami dzieci miał.

Artikuł 10.

O wdowach ktore zostaną z dziecmi lath niedorosłęmi.

Artikuł 11.

Gdyby dziewka albo wdowa maiąc imiona oyczyste abo macierzyste szła za nieslachcica, imiona traci.

Artikuł 12.

Wdowa, ktoraby po męzu rychli szęsciu miesięcy za mąsz poszła, wiano traci.

Artikuł 13.

Imiona macierzyste y wniesięnie nikomu niezapisane, synom y dziewkom w rowny dział a oyczyste spadki na bliskie po męzu.

Artikuł 14.

O porownaniu wniesięnia roznych zon przed rozdziałęm dziecinnego imięnia.

Artikuł 15.

Wdowa maiąc wiano od pierwszego męza, za drugiego szedszy, wiana od niego miec nięmoze.

Artikuł 16.

O imięniu, na ktorym mąsz zęnie odprawę vczyni.

Artikuł 17.

O bezpłodny zęnie.

Artikuł 18.

O rozwodziech małzęnskiech przed sądęm duchownym.

(Dodatki do artykułu I).

O oprawach białychgłow s przywileiu Horodelskiego podobne prawo anno Domini 1413.

Slachta y boiarowie zięm naszych Litewskich na dobrach y wsiach, ktore maią po rodzicach swych, iako od nas pozwolona, na wieki zonom swym oprawy będą mogly naznaczac tak, iako w Krolestwie Polskim bywaią naznaczane.

S statutu coronnego Ian Olbracht w Piotrkowie anno Domini 1496 fol. 308.

Posag ktory nie będzie przed nami abo w xiegach abo w acciech zapisan abo wedle porządku prawa y starego zwyczaiu na maiętnosci oprawion, takowy nięma miec zadny mocy ani władzy. Imięnia, na ktorymby mąsz oprawę vczynił zęnie, nikomu inszęmu zapisowac ani w cudze ręce zawodzic nięmoze, chociaby y przyzwolęnie na pismie pokazował, bez iey oczewistego przed vrzędęm wyznania, w rozd. 5, arti. 16.

Testamęnt przes kogoszkolwiek vczyniony, skoro po smierci iego ma byc przed krola Iego Mosc abo przed sądęm zięmskięm opowiedzian y na pierwszech rokach w xięgi wpisan, patrz w rozd. 8, arti. 2.

Ktoby komu co chciał zapisac, ma zapis swoy do xiąg zięmskiech zeznac, abo inaczy zapisał, a tego zapisu swoiego przed krolęm Iego M. abo przed sądęm zięmskięm nie obiawił, takowy zapis, by tesz y pieczęci ludzi stronnych były, tedy v prawa zadny mocy nie będzie miał, patrz w rozd. 7 arti. 4 y w poprawie Beresteyski.

Przywileie wszelakie y zapisy maią byc na vrzędziech zapisowane y okazowane, o tęm patrz w rozd. 7, arti. 34.

Słudze swęmu gdyby kto imięnie dac chciał, tedy ma dac onęmu list swoy pod pieczęcią swą y pod pieczęciami ludzi dobrych, a przedsię ma oblicznie przyszedszy on zapis swoy sądowi zięmskięmu opowiedziec y do xiąg zięmskiech zapisac.

Oprawy zonom na trzeci częsci imięnia s sowitoscią czynione byc maią, w rozd. 5, arti. 2.

Wdowie zadny, ktoraby wdową za wtory mąsz poszła, więnca niepłacą, w rozd. 5, arti. 15.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »za mąsz ią daiąc (daiąc) za nią posak« kładzie »za mąsz, daiąc za nią posag,« w wierszu 11 od góry,« po wyrazach »po smierci« dodaje »męza swego,« wreszcie w wierszu 16 od góry po wyrazie »iesliby« dodaje »imienie.«

(Dodatki do artykułu II).

Warunek opraw zonom od męzow na imięniu vczynionych.

Gdyby komu za iakiszkolwiek występ imięnie wzięte było a na onym imięniu byłaby oprawa zęnie wprzod vczyniona, tedy takowa pierwsza oprawa przy mocy swoiey ostawa, o tęm patrz w starym statucie w rozd. 5, arti. 11 y w tęmze 5 arti. 10.

Zony zdradzieyskie, ktoreby nie wiedziały o zdradzie męzow swych, a s tego się wywiodły przysięgami swymi, takowe imion swoych oyczystych y macierzystych y wiana przed vczynkięm tey zdrady im od męzow swych opisanego nie tracą; a corki zasię tych zdradziec, aczkolwiek poccciwosci nie tracą, ale do imion oyczystych nie przyidą, tylko po smierci matek swych do czwarty częsci przychodzic będą, patrz w rozd. 1, arti. 3 y 16.

Ociec niebędzieli miał do imion macierzystych dzieci swoich słusznego prawa y opisu, powinięn synowi dorosłęmu y dziewce, za mąsz ią wydawszy to puscic, a syn y dziewka na oycu zadnych szkod o to y lidzby s tych imion szukac nięma, patrz w rozd. 3 arti. 32 y w rozd. 6, arti. 2.

Zona iesliby rzeczy kradzionych przes męza swego vzywała, szkodę powinna płacic y osobą samą wydaną byc ma w niewolą na wyrobięnie, o tęm patrz w rozd. 14, arti. 21.

A iesliby on złodziey rzeczy kradzionych ieszcze w dom nie wniosł, zona by o nich nie wiedziała, tedy on sąm złoczynca ma za to karan byc, a zona, dzieci y czeladz domowa od takiego występu wolna y prozna zostawa, patrz w rozd. 14, arti. 13: mąsz za zonę, zona za męza nięma cierpiec, w rozd. I, arti. 14.

Mąsz zonę abo zona męza z nięnawsci iaki gdyby iedno drugiego o gardło przyprawiło, takowy morderz bez lutosci na gardle ma byc karan, tak iakoby oyca y matkę zabił, o tęm patrz w rozdziale 11, artikuł 10 y 16.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 14 od góry, zamiast »odpisac,« kładzie »opisac,« w wierszu 15 zamiast »nieodpisała,« kładzie »nieopisała,« w wierszu 18 z góry zamiast »y imięnie rzeczy,« kładzie »y inne rzeczy,« wreszcie w wierszu 22 po wyrazach »z tey trzeci częsci,« dodaje »skupowac tedy wszystkie rzeczy.«

(Dodatki do artykułu III).

S przywileiu Horodelskiego anno Domini 1413 artikuł należący.

Corki, siostry y inne powinowate swe przerzeczęni panowie y slachta zięm Litewskich będą mogli w małzęnstwo dawac męzowi tylko powszedni wiary wedle vpodobania swego y wedle zwyczaiu krolestwa Polskiego, ktory iest z dawna zachowan.

Wdowa, ktoraby się dziecmi swęmi opiekała, a z maiętnosci ich co ięm vtraciła, tedy winna będzie tę szkodę dzieciom z wiana albo z własnego imięnia swego płacic, a nie będzieli miała wiana, tedy rękoymie winni będą za nie płacic, rozd. 5, arti. 10.

Wdowa gdyby zbroie, stada, czeladz y bydło przy ni zostałe vtraciła, tedy czasu odkładania pięniędzy według sacunku z wiana iey ma to byc wytrącone, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 2.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 7 od góry zamiast »inszego« kładzie »swego,« zaś w wierszu 3 od dołu zamiast »na woli iego« kładzie »na rowne częsci«

(Dodatki do artykułu IV).

Wdowa nięmaiąca wiana od męza zapisanego, tedy miedzy dziecmi rowną częsc w imięniu bierze, a to sie rozumie, iesliby za mąsz posc nie chciała, a iesliby za mąsz poszła, tedy iey za więniec ma byc dano 30 kop groszey, a iesliby v kogo imięnie 30 kop niestało, tedy iey ma byc wydzielona czwarta częsc imięnia, ktore ona dzierzec będzie do zywota swego, chocia y za drugi mąsz poydzie, o tym w rozd. 5, arti. 1.

Wdowa iesliby była niewianowna od męza swoiego, tedy ma na trzeci częsci imięnia siedziec, poki za mąsz poydzie, o tym patrz w rozd. 5, arti. 5.

Wdowa na wdowięm stolcu siedząca, maięthnosc swoię albo wiano od męza zapisane maiąca, dziecmi swymi niedorosłęmi opiekac się moze, w rozd. 5, arti. 10.

Wdowa, ktoraby po smierci męza swego rychli, nisz w szesc miesięcy za mąsz poszła, wiano swe traci, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 12.

Wdowa maiąc wiano od pierwszego męza, za drugiego szedszy, od niego wiana miec nięmoze, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 15.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 3 od góry, zamiast »przypuszczęni« kładzie »przywrocone,« w wierszu 5 od góry zamiast »niewianowana« kładzie »wianowana,« a w wierszu ostatnim opuszcza ustęp »w rozd. 5, arti. 1.«

(Dodatki do artykułu V).

Zona, ktoraby imięnie y skarby dzieciom vtraciła, podaczkami, winami ludzi obciązała, gumna y statki domowe nierządnie rospraszała, czesci y kołacie niepotrzebnie sprawowała, sługi niepotrzebnie chowała, taka wdowa opiekę traci, rozd. 5, arti. 10.

Tęmu artikułowi nieiako przeciwnego prawa, patrz w rozd. 5, arti. 1.

Dziewce y wdowie za mąsz gwałtownie wzięty na zawiąskę trzecią częsc wszego imięnia onego gwałtownika na tę personę gwałtęm wzięto przychodzi, a szkody za dowodem na dwu częsciach maią byc skazane, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 9.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 5 od góry zamiast »na wiania« kładzie »na wienie.«

(Dodatki do artykułu VI).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 1 od góry, opuszcza wyrazy »y nieosiadły,« w wierszu 5 od góry zamiast »sam osobą swą,« kładzie »sam s tego.«

(Dodatki do artykułu VII).

Krol obiecuie, yz knihin, pan, wdow y dziewek stanu slacheckiego y wszelakiego innego ni za kogo gwałtęm dawac nięma bez woli ich, kazdy ale s poradą przyiacioł swych za kogo chcą, za tego z nich kazdy wolno isc, o tęm patrz rozd. 3, arti. 13.

Dziewkę albo niewiastę ktoby zgwałciel, takowy gwałtownik gdy będzie dwięma albo trzęma swiadkami poswiadczą y poprzysięzą, na gardle ma byc karan, patrz w rozd. 11, arti. 8.

O gwałtownym wzięciu dziewki, wdowy sobie w stan małzęnski, rozd. 11, arti. 9.

Dziewka albo wdowa maiąc imiona swe oyczyste albo macierzyste, gdyby poszła za nieslachcica, tedy dla tego one imiona swe traci, patrz w rozd. 5, arti. 11.

Dziewka albo niewiasta narodu slacheckiego, gdyby szła za prostego człowieka, a nie za slachcica, takowa vcciwosc swą slachecką traci y za taką ma byc poczytana, iaki iest mąsz iey, za ktorym wtęnczas będzie, rozd. 3, arti. 16.

Białymgłowom slacheckięm iako głowsczyzna tak y nawiąska ma byc sowito płacona, tymze obyczaięm popom y zonom ich, rozd. 11, arti. 13.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry opuszcza wyrazy »y od wiana y od.«

(Dodatki do artykułu VIII).

Statutu litewskiego.

Dziewka albo wdowa gdyby swąwolą bez pozwolęnia przyiacioł y vrzędowego, a ktęmu ieszcze za nięslachcica za mąsz poszła, takowa maiętnosc y vcciwosc slachecką traci, wszakosz krewni według sacunku takowy maią imięnie iey spłacic, o tęm patrz w rozdziale 3 artikuł 16, a w rozdziale 5, arti. 11.

Dziewka y wdowa gdyby zeznała na prawie, yz za iey pozwolęnięm iest gwałtęm w stan małzęnski wzięta, takowa od wszystkiech maiętnosci swych odpada, patrz w rozd. 11, arti. 9.

Dziewka rodzicom swym gdyby stała na gardle, takowa od maiętnosci iey prawęm przyrodzonym należąca, może byc wydzielona, patrz w rozd. 8, arti. 7.

Dziewka gdyby lata maiąc, za mąsz z wolą rodzicow isc niechciała, a swawolnie y nierządnie zywiąc, czystosc panięnską zelzyła, takowa tesz od imięnia y dobr iey należących, może byc wydzielona, patrz rozd. 8 arti. 7.

Oyca, matkę gdyby kto tak s synow, iako y dziewek zabieł, takze ociec syna abo matka dziewkę, czym y iako maią byc karani, patrz w rozd. 11, arti. 16.

Gdyby brat siostrę, siostra brata, szwagier zięcia, abo tesz zięc szwagra swego, dla spatku iakiego zabieł, abo iakąkolwiek naprawą o gardło przyprawił, takowy gardło traci y od onego spatku odpadac ma, w rozd. 11, arti. 17.

Krewny bliskiego swego dla spatku iakiego gdyby w więzięniu swoim vmorzeł, takowy od onego spadku dla tego odpadac ma, o tęm patrz w poprawie Warszawski anno Domini 1578.

Matka za drugiego męza szedszy, syna abo dziewki pierwszego męza bękartęm vczynic nięmoze, patrz w rozd. 3, arti. 23.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry po wyrazach »albo stryiow« dodaje »a nie będzieli miec braci rodzoney albo stryiow, tedy,« zaś w wierszu 10 od góry po wyrazie »A wszakze« dodaje »dziewce.«

(Dodatki do artykułu IX).

Oprawy według zwyczaiu prawa pospolitego zona od męza gdyby nie otrzymała, takowa summę, by nawiętsza była w dom męza swego wniesiona, traci, patrz o tym w rozd. 5, arti. 1.

Wdowa nięmaiąc od męza swego oprawy, na trzeci części imięnia iego siedziec ma, poki za mąsz nie poydzie, a iesli za mąsz poydzie, tedy bliscy iey maią za więniec dac 30 kop groszey, w rozd. 5, arti. 2 y 5.

Wdowa maiąc oprawę od męza swego, tedy tylko na ony oprawie siedziec ma, a drugie imiona ma puscic bliskięm męza swego, rozd. 5, arti. 5.

Wdowie zadny więnca nie płacą, patrz w rozd. 5, arti. 5.

Wdowa maiąc oprawę od pierwszego męza, gdyby za drugi mąsz poszła, od niego wtory oprawy miec nię moze, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 15.

Wniesięnie zony bezpłodny, zmarły, iesliby niebyło nikomu przes nie zapisano, w dom, s ktorego wyszła, nazad się wrocic ma, o tęm rozd. 5, arti. 17.

Wdowa ktoraby po męzu rychli niz w szesc miesięcy za mąsz poszła, oprawę swą traci, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 12.

Wiano y oprawę swą białagłowa, ktora y dla czego traci, o tym w rozd. 5, arti. 7, 5, 12 y 10.

(Dodatki do artykułu X).

Wdowa bez dzieci małych, a chociasz dorosłych, iedno iest, co niedzielnych, po smierci męza swego v prawa nie powinna nikomu odpowiadac, o tęm patrz w statucie starym rozd. 4, arti. 16.

Wdowa, ktoraby się dziecmi opiekac chciała, iako ma opiekę przymowac, inwentarz według prawa iaki ma vdziałac, rozdział 9, artikuł 4.

O wdowach ostatka patrz wyszey w tymze rozdziale 5, po artikule 9.

O opiekach, ktorzy do opieki maią byc przypuszczęni, a ktorzy zas nięmaią, patrz w rozd. 6, arti. 2, 3.

O rękoimstwach wszelakich y o powinnosci rękoymiow patrz w rozd. 1, arti. 22 y 23, a w rozd. 4, arti. 29, a w rozd. 5, arti. 10, a w rozd. 6, arti. 8, a w rozd. 11, arti. 11 y 14.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry po wyrazie »a będzieli« dodaje »miec,« w wierszu 5 od góry, po wyrazie »siedziec,« dodaje »a iesliby opiekun vstawiony od męza za iey nie był,« w tymze wierszu po wyrazie »opisanego,« dodaje »od męza swego,« w wierszu 9 od góry zamiast »y dowiedli,« kładzie »y dowiedzieli,« w wierszu 15 od góry zamiast »niepotrzebnymi,« kładzie »niepoboznemi,« w tymże wierszu wyraz »winami« opuszcza, w wierszu 17 od góry zamiast »albo czesci insze niepotrzebnie miewała,« kładzie »albo częste bankiety miewała,« w wierszu 20 po wyrazie »woiewodztwie,« dodaje »dla,« wreszcie w wierszu 6 od końca zamiast »na imięnie y mieystce,« kładzie »na to mieysce.«

(Dodatki do artykułu XI).

Bez woli oyca, matki, braci y stryiow y innych powinowatych gdyby ktora szła za mąsz, takowa od posagu, imięnia wszelakiego, takze y spadkow na wieki odpada, patrz w rozd. 5, arti. 8.

Białagłowa szedszy za nieslachcica męza, nieslachcianką się stawa, o tym patrz w rozd. 3, arti. 16.

Przy rozwodzie iesli zeby zona winną naleziona była, tedy tesz wniesięnie y oprawę takowa traci, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 18.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 5 od góry, zamiast »na dzieci abo bliscy,« kładzie »na dzieci y tez na bliskich iey, ktorzy dzieci albo bliscy« zaś w wierszu ostatnim zamiast »odkładac« kładzie »oddawac.«

(Dodatki do artykułu XII).

Wdowa na pogrzebie męza swoiego iesliby była brzęmionna, abo po pogrzebie we trzydziestu dni powinna się oswiadczyc y brzęmię swoie opowiedziec, o tym patrz w oboięm prawie speculum Saxonum libro primo artikuł 33.

(Dodatki do artykułu XIII).

Brath z drugą bracią rozdział maiąc y siostry rodzone gdyby vmarł, potomstwa po sobie niezostawiwszy, tedy dobra iego na bracią tylko rodzoną spadac maią, a na siostry tylko wyprawa s czwarty częsci wszełakiego imięnia, iesliby przedtym od kogoszkolwiek nie była wyposazona, ale imiona macierzyste na poly podzielone byc maią. Lecz gdzieby zas braci y potomstwa ich niestało, tedy dobra ich na siostry przypadaią, o tym patrz w poprawie Beresteyski arti. 14.

Siostra wziąwszy wyprawę od braci z imięnia według prawa a szedszy za mąsz, miałaby od niego vczynioną oprawę, potęm potomstwa po sobie niezostawiwszy y onego posagu nikomu niezapisawszy vmarła, tedy takowe wniesięnie nie przychodzi zasię na bracią, ale na siostry, miasto czwarty częsci ięm od braci przynalezący, a zwlaszcza ktoreby za mąsz ieszcze nie były wydane, o tęm patrz w rozd. 5, arti. 17.

O spadkach patrz wyszey w rozd. 3 arti. 14, takze w rozd. 7 arti. 4 y 5 y wyszey w rozd. 5, arti. 13.

Białagłowa ktora imiona swoie oyczyste abo macierzyste miec będzie, takowa z musu nie powinna za zywota swego dzieciom imięnia onego postępowac, oprocz gdyby to chciała po dobry woli swey vczynic, w rozd. 3, arti. 32.

Na dobra macierzyste gdyby ociec nięmiał słusznego prawa y opisu, tedy powinięn ono imięnie synowi doroslęmu y dziewce, za mąsz ią wydawszy, postąpic, a syn y dziewka na oycu zadnych szkod y lidzby s tych imion szukac nięma, o tęm patrz w rozd. 3, arti. 33.

(Dodatki do artykułu XIV).

Wniesięnie zony bezpłodny zmarły, iesli nikomu niezapisane, wraca. się w dom, s ktorego wyszło, rozd. 5, arti. 17.

O wdowach, ktore zostaną z dzieςmi lat niedoroslęmi, rozd. 5, arti. 10

O wdowie wianowny iako się maią przeciwko ni dzieci, lata maiące zachowac, rozd. 5, arti. 4.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 z góry zamiast »po męzu,« kładzie »po mieczu,« zaś w wierszu przedostatnim zamiast »tosz z imięnia« kładzie »tosz imiona.«

(Dodatki do artykułu XV).

O oprawach iako maią byc przes męze małzonkom czynione, rozd. 5, arti. 2.

Komuby za występ iakiszkolwiek imięnie wzięte było, na ktorymby wprzod zona wiana swe zapisane miała, tedy ona oprawa abo wiano przy mocy swey nięnaruszęnie zostawa, patrz w statucie starym rozd. 5, artikuł 11.

(Dodatek do artykułu XVII).

Rozd. 5, arti. 12 y 3, arti. 8 y 10.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 9 od góry opuszcza wyraz »czwarty.«

(Dodatek do artykułu XVIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 1 od góry, po wyrazie »vstawuięm« dodaje »iz,« w tymże wierszu zamiast »ma byc abo iego,« kładzie »ma byc oboyga,« w wierszu 3 od końca zamiast »dowod« kładzie »rozwod,« zaś w wierszu przedostatnim zamiast »przywianek,« kładzie »wiano.«

Reiestr artikułow rozdziału szostego.

Artikuł pierwszy.

O dzieciach niedorosłych.

Artikuł wtory.

O opiece oycowski.

Artikuł trzeci.

Ktorzy opiekunami byc maią.

Artikuł czwarty.

Nauka opiekunom, iako maią opiekę na siebie brac.

Artikuł piąty.

Iesli opiekun co niesprawą abo niedbałoscią swą vtraci dzieciom.

Artikuł szosty.

Opiekun moze dziecinny krzywdy w prawie dochodzic ale vtracic nic nięmoze.

Artikuł siodmy.

Ktoby dzieci niedorosłe pozwał.

Artikuł osmy.

Dzieci niedorosłe nięmaią v prawa odpowiadac, iedno we czterech rzeczach.

Artikuł dziewiąty.

O braci niedzielny.

Artikuł 10.

Starszy opiekun nięmoze imięnia dziecinnego przedac, vtracic y graniczyc.

Artikuł 11.

Starszy syn dorosły nię̧moze braci niedorosły imię̧nia oddalic ani zastawic, okrom czę̧sci swey, lecz dla długow rodzicow swych.

Artikuł 12.

W opiece cudze imię̧nie dzierząc nię̧ma nic z niego za swą winę̧ płacic.

Artikuł 13.

Gdyby się̧ trafiło, iz exequutorowie obroncy począwszy ktore sprawy testamę̧ntem sprawowac, a nieskonczywszy zmarli.

(Dodatek do artykułu II).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 7 od góry zamiast »y pusciel,« kładzie »uprosiel,« w wierszu 16 zamiast »w rowny dział puscic« kładzie »w rowny dział podzielic.«

(Dodatek do artykułu III).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry zamiast »rodzonego« kładzie »doroslego,« w wierszu 5 od góry zamiast »tedy krewni takze« kładzie »tedy blizey,« w wierszu 12 zamiast »dobrze osiadli, ma byc oprocz,« kładzie »dobrze osiadli ma byc, oprocz,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »niestary ani tesz chory« kładzie »nie chory.«

(Dodatek do artykułu IV).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry zamiast »dziedziczną« kładzie »dziecinno,« w wierszu 4 od góry po wyrazie »y slachty« dodaje »ktorzy przy tym byli, y przy bytnosci tego woznego y szlachty,« w wierszu 14 opuszcza wyraz »rzeczy,« w wierszu 21 od góry po wyrazach »Tesz sierepszczyzn,« dodaje »ani win,« zaś po wyrazie »opiekun,« dodaje »na się,« w wierszu 23 opuszcza wyraz »opisany« w wierszu 24 po wyrazie »przyrodzony« dodaje »albo tesz z urzędu,« w tymże wierszu zamiast »vrzędowy« kładzie »nieurzędownie,« wreszcie w wierszu 26 zamiast »dziecinnych« kładzie »dziedzicznych.«

(Dodatek do artykułu V).

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, w wierszu 4 od góry zamiast »dochodzic« kładzie »doiskiwac się.«

(Dodatek do artykułu VI).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 1 od góry, zamiast »lat niedoroszszłym,« kładzie »lat zupełnych niemaiącym,« w wierszu 2 od góry zamiast »dochodzic,« kładzie »doiskiwac,« w wierszu 3 po wyrazie »odpowiadac« dodaje »v prawa.«

(Dodatek do artykułu VIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 7 od góry opuszcza wyraz »przyiaciol,« zaś w wierszu ostatnim zamiast »niedoroszszy« kładzie »niewymawiaiąc się młodoscią lat.«

(Dodatek do artykułu IX).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 3 od góry zamiast »v braci swey« kładzie »z bracią swoią« zaś w wierszu 9 zamiast »aczkolwiek« kładzie »a cokolwiek.«

(Dodatek do artykułu X).

Rękopis Czaplickiego artykuł 10 powtarza ieszcze raz drugi iako artykuł 11, wskutek czego artykuły 11, 12 i 13 otrzymały fałszywe cyfry 12, 13 i 14.

(Dodatek do artykułu XI).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 8 od góry zamiast »o takie długi,« kładzie »a takie długi,« w wierszu 10 zamiast »węthsza,« kładzie »wzięta,« w wierszu 13 zamiast »imion społecznych« kładzie »imion spolnych.«

(Dodatek do artykułu XIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 1 od góry zamiast »exequutorowie,« kładzie »opiekunowie,« w wierszu 2 zamiast »tedy krewnych,« kładzie »tedy bliskie,« w wierszu 3 zamiast »byc przypuszczęni,« kładzie »byc przyporuczone,« w tymże wierszu zamiast »krewnych« kładzie »bliskich,« w wierszu 4 zamiast »oboich« kładzie »obcych,« wreszcie w wierszu 5 zamiast »poczynali« kładzie »pomarli.«

Reiestr artikułow rozdziału siodmego.

Artikuł iedęn za cztery.

O zapisiech na imiona oyczyste y wszelakięm obyczaięm nabyte.

Artikuł piąty.

Nięma nikt nikomu zadnego spadku zapisowac, czego w ręku nięma.

Artikuł szosty.

Ktoby komu zapisał imięnie abo ziemię po swym zywocie, a tęn, komu zapisano, tego smierci niedoczekał, sąm pierwy vmarł.

Artikuł siodmy.

Ktobykolwiek na ktorą rzecz dobrowolnie dał zapis, ma przy mocy zostac.

Artikuł osmy.

Ktoby pod kięm dostawał bliskosci, a tęnby to dzierzał za zapisęm słusznym.

Artikuł dziewiaty.

O imięniu w długach y dawnosci ziemski.

Artikuł 10.

O długi dwu albo kielku na iednym imięniu.

Artikuł 11.

O rzecz zastawną, kto w więtszy sumie zastawi.

Artikuł 12.

Kozda zastawa dawnosci miec nięmoze.

Artikuł 13.

O odkładaniu piniedzy za zastawę.

Artikuł 14.

Ku prawu o zastawną rzecz ma byc rok zawity.

Artikuł 15.

Ktoby co zaprzedał na rok.

Artikuł 16.

Imięnia zastawnego bez roku nie wykupowac.

Artikuł 17.

O odięcie imięnia zastawnego.

Artikuł 18.

O rzecz ruchomą w zastawie.

Artikuł 19.

Ktoby komu konia, wołu, zastawieł bez roku.

Artikuł 20.

O rzeczach zastawnych gdy co zginie w czyięm zachowaniu.

Artikuł 21.

O zapowiadaniu rzeczy ruchomych, cudzych.

Artikuł 22.

Komuby listy na długi, na imiona y na zastawę zginęły.

Artikuł 23.

Iako wiele bez listu wyznanego pozyczac.

Artikuł 24.

O rzeczach kupieckich.

(Dodatek do artykułu wstępnego i pierwszego).

Rękopis Czaplickiego opuszcza cały artykuł wstępny, a natomiast rozpoczyna artykuł pierwszy następującym ustępem:

»Vtwierdzamy miasto onych czterech artykułow pierwey pomięnionych, odkładaiąc ich na stronę, a naprzod nizey opisane ku uzywaniu y sprawowaniu w tym panstwie naszym y we wszystkich ziemiach, iemu nalezących, miedzy stany osobami stanu prawu ziemskiemu y temu statutu przysłuchaiących, co iusz wolno« i t. d. w wierszu 1 od góry zamiast »od tego czasu y mozno imiona« kładzie »od tego czasu y dnia mozno kozdemu imiona,« w wierszu 9 zamiast »zapisał kładzie »zastawił.«

(Dodatek do artykułu II.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 1 od góry opuszcza wyraz »wiecznoscią,« w tymze wierszu zamiast »miedzy roki sądowemi« kładzie »bez rokow sądowych,« w wierszu 3 zamiast »grodzki,« kładzie »zamkowy,« w wierszu 6 zamiast »y wypis wziądz takowy« kładzie »y wypis wziąc, ktory zapis i wypis taki,« w wierszu 8 zamiast całego ustępu »y przy vrzednikach ziemskiech albo dworu naszego; a kto nieprzeniesie tym obyczaięm,« kładzie »y w tez xięgi ziemskie dac zapisac tym obyczaiem, takowy zapis ma byc przy mocy zachowany y ten, co im będzie zapisano, ma to trzymac; a gdzieby tak do roku nieuczyniel,« wreszcie w wierszu ostatnim po wyrazie »a przynamni« dodaje »dwoch.«

(Dodatki do artykułu V).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry zamiast »wiecznie« kładzie »wianowne,« zaś w wierszu 4 po wyrazach »nięmoze zapisac« dodaje »ni przedac, ni oddac, ani summy ktorey zapisac na tym.«

(Dodatki do artykułu VI).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 po wyrazie »y sąm« dodaje »naprzod,« w tymże wierszu po wyrazie »moze,« kładzie »komu,« wreszcie w wierszu 3 od końca opuszcza ustęp »a potymby komu inszęmu przedał.«

(Dodatek do artykułu VIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu ostatnim zamiast »kto imienia dostawa« kładzie »kto imienia iszcze.«

(Dodatek do artykułu IX).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 5 od góry po wyrazie »takowy« dodaje »chociaby,« w wierszu 7 zamiast »za szyię,« kładzie »zasię,« w wierszu 2 od końca, po wyrazach »tęn dług,« dodaje »na tymze imieniu ma byc przysądzon; a ten ktory w dzierzeniu tego dziedzictwa ony dług.«

(Dodatek do artykułu X).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 od góry zamiast »oboiey strony« kładzie »oboiei summy,« w wierszu 5 zamiast »y szukający,« kładzie »y zyskuiący,« w wierszu 6 zamiast ustępu »ktory ma to imięnie,« kładzie »zapłacic,« a iesliby płacic nie chciał, tedy tęn, kto mnieyszą sumę ma, temu większą sumę powinięn zapłacic,« wreszcie zamiast całego ostatniego wiersza kładzie »tedy z ostatniemi zapisy maią tych pieniędzy na mieyscu dochodzic.«

(Dodatek do artykułu XII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry zamiast »dziecowi« kładzie dziedzicu.«

(Dodatek do artykułu XIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 5 od gory zamiast »przed prawęm« kładzie »przed vrzędęm,« w wierszu 8 zamiast »a na roku pozwanęm stał,« kładzie »a na roku pozwanym nie stał,« w wierszu 7 od końca zamiast »nieodzywaiąc się« kładzie »nieodbawiaiąc,« w wierszu 6 od końca zamiast »tedy iesliby tęn vmarł« kładzie »tedy iesliby ten zyw,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »krewni« kładzie »bliskie.«

(Dodatek do artykułu XIV.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 od góry zamiast »psowac« kładzie kazic.«

(Dodatek do artykułu XVI).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 od góry zamiast »krewni« kładzie »bliskie.«

(Dodatek do artykułu XVII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry opuszcza wyrazy »na rok,« w wierszu 4 zamiast »20 kop groszy« kładzie »rubli 12 groszy,« w wierszu 4 od końca po wyrazach »kto zastawieł« dodaje »a on z prawa powinien będzie iemu to, co zastawił, oczyszczac,« w wierszu 3 od końca zamiast »moznęmi« kładzie mocnemi,« wreszcie w tymże wierszu zamiast »A iesli« kładzie »a niebędzieli miec ludzi y ziemi czym nagrodzic albo i.«

Reiestr artikułow rozdziału osmego.

Dodatki do artykułu I).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od góry zamiast zdania »nięmaią nic wolnego, dla tego tesz testamęntęm nikomu oddac nięmogą,« kładzie »nięmaią bydz wolni, dla tego testamęntu miec y nikomu oddac niemogą, zaś w wierszu 7 od góry zamiast »o iego statki« kładzie »z iego statki.«

(Dodatki do artykułu II).

Rękopis Czaplickiego w tym artykule, wierszu 8 od góry zamiast »nie przyłozel« kładzie »nieprzyłozyli,« zaś w wierszu 12 zamiast »zyw został« kładzie »smiercią niepotwierdzony.«

(Dodatki do artykułu III).

Swiadkowie wiadomosc swą przysięgą potwierdzaią, patrz w rozd. 7 arti. 22, 9, arti. 5 y 6 y 2, w rozd. 4, arti. 56.

Przy sprawowaniu testamęntu człowieka slepego, ma byc swiadkow 8 patrz w rozdz. 8, arti. 8.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 4 od góry zamiast »co,« (s) kładzie »co«, w wierszu 6 zamiast »w przygodzie laki,« kładzie »przy gospodzie,« wreszcie w wierszu 7 zamiast »ile moze miec,« kładzie moze byc dwa swiadkow, tylko by wiarogodne, a przy takowych moze testament czynic.«

(Dodatki do artykułu IV).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry, zamiast »nieuczyniwszy, naprzod niczego« kładzie »nieuczyniwszy naprzod, niczego.«

(Dodatki do artykułu V).

Sługa gdyby chciał imięnie iakie od pana swego dzierzęc, powinięn będzie z onego imięnia panu swęmu słuzyc, a ięsliby niechciał słuzyc, zostawiwszy ono imięnie panu, s czym ie wziął, maiętnosc swoię, ktorą w ono imięnie wprowadził, albo tesz co własnym groszęm swym przybawieł, wziąwszy, wolno mu s tęm wszystkięm isc precz, patrz w rozd. 3, arti. 25.

O tychze, ktorzy wysiedziawszy wolą, precz vciekaią, o tęm patrz w rozd. 9, arti. 19.

O ludziach zbiegłych, y o dawnosci ich, w rozdziale 12, arti. 9, 8, y w przydatkach ich.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 od góry zamiast »dla odsługowania s tey zięmie, kładzie »dla wychowania na tey ziemie.«

(Dodatki do artykułu VI).

W pozwie iako w testamęncie gdy iedęn artikuł będzie zbit, na drugi strona przed się odpowiadac powinna, w rozd. 4, arti. 23.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 8 od góry, po wyrazie »o zapisiech« dodaje »na kozdą rzecz,« zaś cały ustęp końcowy »Testamęnta ktoby fałszywał« itd. opuszcza.

(Dodatki do artykułu VII).

Ociec bękartowi nic zapisac, a od własnych dzieci za się oddalic nię-moze, patrz w rozd. 3, arti. 23.

Decret krola Iego M. na seymie Warszawskięm anno 1578, miedzy Gostomskięm, woiewodą Rawskięm a Lezanskięmi z Lezęniec iest vczyniony, iz zadęn dzieci abo bliskiech powinnych swych od maiętnosci dziecinny. bez słusznych przyczyn oddalic y wydziedziczyc nięmoze.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 10 od góry, zamiast »czystosc swoię obrazaiąc« kładzie »czystosc swoię w niwecz obracaiąc,« zaś w wierszu następnym 11 ustęp »przed dwudziestą piącią lath w małzęnstwo nieszedszy, »nierządu swego« całkiem opuszcza.

(Dodatki do artykułu VIII).

Przy sprawowaniu testamęntu ludzi zdrowych wiele swiadkow byc ma, patrz w rozd. 8, arti. 3.

Testamęntu ktorzy czynic nięmogą, patrz rozd. 8, arti. I.

Swiadkami przy czynięniu testamęntu ktorzy byc nięmogą, patrz rozd. 8, arti. 3.

Reiestr artikułow rozdziału dziewiątego.

Artikuł pierwszy.

Około roznic w granicach y o imięnie dowod,

Artikuł wtory.

Wyiast na granice na kopę rok zawity y przyczyny, dla ktorych pozwany od roku wolęn.

Artikuł trzeci.

Swiadkami o rzecz zięmną nięmogą byc tylko krzescianie rzymskiego abo greckiego zakonu, pacierz, Wierzę w Boga vmieiący.

Artikuł czwarty.

Ktoby komu dla przekazy y vtraty swiadki iego ganieł a nieodwiodł ma ich nawiązac.

Artikuł piąty.

Swiadkowie naganięni maią przysięgac, a z obu stron naganięni znowu maią byc zbierani.

Artikuł szosty.

O zięmię obrąbną y o sumieznę zięmię iaki dowod ma byc.

Artikuł siodmy.

Z ocewistego sądu zięmskiego za pozwęm ma byc na grunt rok zawity za szesc niedziel złozon.

Artikuł osmy.

Ktoby będąc vrzędnikięm hospodarskim maiąc imięnie w tęm powiecie miał s slachcicęm prawo o zięmię.

Artikuł 9.

Ktoby komu miedzę albo granicę skazieł.

Artikuł 10.

O las sumiezny y o przerąbki.

Artikuł 11.

O rzekę, gacie, granicy.

Artikuł 12.

Kiedyby kto swoięm stawęm inszy staw abo sianozęc zatopieł.

Artikuł 13.

Kto na czyiey ziemi posieie zboze, iako ma zapowiadac woznym, aby niewozieł do prawa.

Artikuł 14.

Ktoby zięmi w dzierzęniu był trzy lata, a drugiby prawęm nieprzeparszy, zyto pozął, abo zęte pobrał, boy vczynieł abo sochę zrąbał.

Artikuł 15.

O wwiązanie w imięnie za dług abo za inszą przyczyną, iako się maią sprawowac.

Artikuł 16.

O imięnie, ktore zezwoliwszy się, dadzą do rąk naszych hospodarskich.

Artikuł 17.

O imięniu nierozdzielnym miedzy bracią.

Artikuł 18.

V cudzego człowieka nięma nikt zakupowac gruntu bez woli pana iego.

Artikuł 19.

O ludziach, ktorzy przychodzą na wolą a wysiedziawszy wolą vciekaią precz.

Artikuł 20.

O naydzięniu skarbu zachowanego w ziemi abo w iakięm pokładzie.

Artikuł 21.

O porciech wodnych y o towarzech stonęłych na wodach.

Artikuł 22.

O drogach starowięcznych.

(Dodatki do artykułu I).

Decret abo wyrok krola Iego Mosci s podpisęm własnym, yz ktoby chciał przes granice przesc, abo przes miedze zięmie komu odiąc y w nię się wstępowac, takowy kozdy, iakiegokolwiek bełby stanu, komu prawo skaze, z szescią swiadkow swoich sam siodmy przysięgac ma, o tym patrz w starym statucie rozd. 8, arti. 1.

Iesliby ktory stronie o zięmię obrubną dowod s prawa było skazano, tęn swiadkow swoich podług obyczaiu prawa ma postawic osmnascie przed prawęm, a poki zawiodszy s swiadkami swęmi, przysięgę vczyni, poki mu ma byc granica skazana, patrz w rozd. 9, arti. 6.

O takowe rzeczy wprzod się strony przed sąd zięmski maią przypozwac, patrz w rozd. 9, arti. 7. A sąd zięmski za onęm przypozwęm ma to na pole do podkomorzego odesłac, a zapozwy podkomorzego na rok pewny przed podkomorzego strony maią się przypozwac, patrz w rozd. 4, arti. 70.

O vrzędzie podkomorzego, tęn podkomorzy przedsię wedle tych artikułow, w rozd. 9, arti. 22.

Podkomorzowie y ich vrzędnicy przysięgli y osiedli byc maią, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 70.

Wyciskaiąc kto kogo gdyby komu sosnią ze pszczołami abo y bez pszczoł wyrąbieł, co s tym działac, patrz w rozd. 10, arti 13.

(Dodatki do artykułu II).

Podkomorzy władzą vrzędu swego ma dac pozwy pod imięnięm y pod pieczęcią swą y rok zawity złozyc dla wyiachania na grunt za cztery niedziele, patrz w rozd. 4, arti 70.

O commissarskiech pozwiech patrz w rozd. 4, arti. 58.

O rokach zawitych ma wszelką rzecz vchwalony w rozdziale 4, artikuł 22.

Dilacia prawdziwy choroby w kazdy sprawie broniona byc nięmoze takze y inne w prawie opisane przyczyny, patrz w rozd. I, arti. 18, w rozd. 4, arti. 13. 17 y 48.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »kopie« kładzie »kupie.« w wierszu 4 zamiast »moręm« kładzie »powietrzem,« w wierszu 10 od góry zamiast »y vczestni, kowi« kładzie »y przeciwny stronie.«

(Dodatki do artykułu III).

W kazdy sprawie pismo, a swiadki są nagruntownieysze dowody według prawa, patrz w rozd. 4, arti. 52.

Ku swiadectwu tesz nięmaią byc przypuszczęni prawętn przekonani, niewolnicy, szalęni, ktorzy rozumu nięmaią y ci, ktorzy o iedęn występ iednako obwinięni będą, takze sludzy za panęm ani przeciwko panu swiadczyc nięmogą, patrz w rozd. 4. arti. 53.

Swiadkowie gdy się przeciwko pryncypałowi swęmu czego poswiadczyli, za to trudnosci zadny y powlaczania ponosic nięmaią, w rozdziale 4., arti. 55.

O dowodziech swiadecznych szerzy na rozne sprawy, patrz w rozd. 4 arti. 56 w rozd. 1, arti. 5, w rozd. 7, arti. 22, rozd. 8, arti. 3.

Swiadkowie ktorzy będą sąsiady bliszszęmi społecznęmi, ci są godnieyszy ku swiadectwu, nizli ci, ktorzy chociasz slachta, ale nie są granicznicy ale spolecznicy, patrz w starym statucie rozd. 8, arti. 4.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu i od góry, po wyrazach »Tesz vstawuięm, yz,« dodaje »swiadki.«

(Dodatki do artykułu IV).

Swiadkom ktoby przyganiel, tedy zarazęm ma tego na nie, co ięm zadal, dowodzic, a niestępuiąc s prawa to konczyc, a iesliby niedowiodl, tedy go ma nawiącać według stanu iego, patrz w rozd. 4, arti. 54.

Szerzy o swiadkach patrz w rozd. 9, arti. 3 y w przydatkach iego.

(Dodatki do artykułu V).

Naganiwszy kto komu y nałaiawszy bądz w oczy y zaocznie o slachectwo, iako o inne rzeczy, a tegoby się potęm zaprzal, patrz w rozd. 3, arti. 22.

Zly dobrego albo podły zaocznego naganic nięmoze, w rozdziale 3, arti. 18.

(Dodatki do artykułu VI).

O lesiech sumięznych y o przerąbkach w niech, patrz nizey rozd. 9, arti. 10.

Roznice a za niemi granice na gruncie dwoch powiatow gdyby się przydały, tedy nieiedęn podkomorzy, ale obadwa z obu powiatow na taki grunt pięnny wyiachac maią, o tem patrz w rozd. 4, arti. 70.

Strona pozwana iesliby na roku przes podkomorzego złozonym vpornie niestała, tedy druga strona według zawiedzęnia y przysięgi swey s swiadkami rzecz swą y granice na wieki ma odzierzec, patrz w rozd. 9, arti. 2.

Strony abo od okolicznych, granicznych sąsiadow yzby w pisaniu granic takowych przekazała niebyla, pozwy podkomorzegą na tęnze wyiast maią byc przyciągnięni ku przyglądaniu wywodu y stanowięniu granic, rozd. 4, arti. 70.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »vczyniona« kładzie »udzielna,« w wierszu 6 od góry zamiast »abo« kładzie »a drugi,« w tymże wierszu zamiast »ma swiadki miec o sobie« kładzie »tedy na kozdey takowey dalekiey miedzy ma swiadkow osobnych miec,« w wierszu 7 zamiast »z szescią« kładzie »z dziesięcią,« w wierszu 8 opuszcza ustęp »przysięgną na drugi miedzy,« w wierszu 9 zamiast »niemaią« kładzie »niemogą,« a w tymże wierszu zamiast »tesz« kładzie »tuz.«

(Dodatki do artykułu VII).

Skazanie sądu zięmskiego abo podkomorskiego iesliby się nie wedle prawa widziało tak powodowy iako y odporny stronie, tedy kazdy s tych stron będzie wolno po skazaniu sądowem odezwac się y appellowac do krola Ie. M. patrz w rozd. 4, arti. 61 y 30.

Za takowęm odezwęm maią byc wysłani od nas hospodara na grunt commissarze w onym powiecie osiedli, zwłaszcza castelan onego powiatu, a gdzieby castelana nie było, tedy marszałek powiatowy z inszęmi commisarzmi, przed ktoręmi będzie powinięn podkomorzy sprawę sądu swego pokazac. A oni będą sądu podkomorzego y granic, iesliby w czym wykroczęł, poprawic, albo tesz iesli dobrze sądziel, przy mocy zostawic. A ktoby przes przyczyny słuszny od sądu podkomorzego odzew vczynił, tęn potęm za wysłanięm commissarzow naszych w tym doznany, powinięn zapłacic winy na vrząd podkomorzego dwie kopie groszy y stronie szkody nagrodzic ma, wedle słusznego dowodu.

O sposobie granic przes podkomorzego y commissarzow, patrz w rozd. 4, arti. 70 y w przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego w rozdziale tym, wierszu 6 od góry zamiast »przed nięmi« kładzie »przed nami,« zaś w wierszu 8 po wyrazach »od sądu« dodaje »podkomorskiego.«

(Dodatki do artykułu VIII.)

Starostę o zbiegi abo o grabiesz do przyległego starosty kazdy pozywac moze, patrz w constituciey Warszaws. 1578 y drugi takze o starostwie Braczławskięm anno Domini 1581 w Warszawie.

O grunty wszelakie zwłaszcza miedzy dobry krolewskięmi z slachtą tamze iednęm się prawęm sądzi, patrz w rozd. I, arti. 17.

Ktoby wiele za mało vprosiel, aboby tesz sam bez daniny krolewszczyzny co pod siebie zabrał, iaki o tęm postępek s prawa byc ma, rozd. I, arti. 16.

Sędzia y podsędek w sądzie swoięm maiąc s kięm swą własną sprawę, tedy mieystce swe ma innęm slachcicęm zasadzic, patrz w rozdziale 4, arti. 7.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od góry zamiast »kopę« kładzie »kupę,« w wierszu 4 opuszcza ustęp »wiarogodnych, a nie tego vrzędu, przesudu swoiego, ale inszych postronnych y,« w wierszu 5 zamiast »tak tesz,« kładzie »takze,« wreszcie w wierszu 6 zamiast »granicznych,« kładzie »granic.«

(Dodatki do artykułu IX).

Złodzieyskięm obyczaięm abo tesz wyciskaiąc kto kogo, gdyby kto komu sosnią abo dąb ze pszczołami abo tesz y bez pszczoł podrąbieł abo tesz wyzegł, iaką winą takowy ma byc karan, o tęm patrz rozd. 10, arti. 13, temusz podobne patrz rozd. 10, arti. 3.

Młyn tesz ktoby komu spalel, iaką winą ma byc karan, rozd. 10, arti. 7.

O pozarzech w puszczach y w dąbrowach patrz w rozd. 10, arti. 17.

Gwałt w tęm powiecie dwoiaki się nayduie, iedęn osobliwy a drugi pospolity sąsiecki, o tęm osobliwęm patrz rozd. 11, arti. 1, 2, 3, 4, 23, 89, 10 y 17, o pospolitęm sąsieckięm rozd. 11, arti. 22 y tesz tu 9, a w rozd. 13, arti. 6 y indzi rozdz. 3, arti. 24.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od góry zamiast »skaziel« kładzie »zepsował,« a w wierszu 7 zamiast »skazoną« kładzie »zepsowaną.«

(Dodatki do artykułu X).

W tęm artikule nayduje się nowa, ktorą iuris consultus zową visia.

Bo tu tak mowi ma byc wysłano y opatrzono, tęmu ieszcze rowne znaydziesz w rozd. 10, arti. 6.

Ktoby tesz miał spor o barci abo o vchody w puszczą, o to iakie prawo y postępek byc ma, patrz rozd. 10, arti 6.

W starym statucie tęmusz podobnego prawa patrz rozd. 8, arti. 11.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule ma następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »iednęmu« kładzie »onemu,« w wierszu 6 zamiast »przerobieł« kładzie »przerąbieł nizli drugi.« w tymże wierszu opuszcza wyraz »przerobic,« w wierszu 7 zamiast »przeciw prąbkow« kładzie »przeciw przerąbkow,« w wierszu 8 zamiast ustępu »A gdyby on siabr abo sąsiad iego lasu tylko przerobieł iako y inszy« kładzie »A gdy ony skaz iego iemu tylko przerobic, iaki on,« w wierszu 10 zamiast »przerobieł,« kładzie »przerąbieł,« w wierszu 11 zamiast »wyrobieł,« kładzie »przerąbił,« w tymże wierszu zamiast »na poły w rowne częsci» kładzie »na poły albo na rowne częsci,« wreszcie w wierszu 12 zamiast »iesli« kładzie »ile.«

(Dodatki do artykułu XI).

Podobne prawo s statutu coronnego.

Za częstęm swaręm miedzy poddanęmi naszęmi około granic miedzy dziedzictwy ich, ktore czynione byc mają, trudne y cięszkie niekiedy wszczy-

naią się pytania, s ktorych przymnaza się nakładow y wielki pracy bywaią podlegli ci, ktorzy o granice nie zgadzaią się, a iz rzeki y rzeczyska z wielki części miedzy dziedzictwy y osiadłosciami, wsiami płyną y są, a tak iesli ktorę wsi abo ogranice zgadzaią się s ktorą rzeką abo potokięm, ktory srzodkięm płynie, iesli miedzy takowęmi dziedzictwy niemasz granic s prawa vczynionych, tedy kozdy z onych dziedzica ma miec swoy brzek ony rzeki abo potoku, ktory się skłania do ony dziedzizny. A takowa rzeka abo potoczek ma byc za granicę miana, ktora rzeka abo potoczek iesli opusciwszy pierwsze rzeczysko, przes insze miestca swoie scie y płynięnie obroci przes pomocy lucki, własną mocą, tedy przed się przyrodzone pierwsze rzeczysko, kędy pierwy woda szła, ma byc za prawdziwą granicę onych dzięđzictw, w ktory stary rzece abo potoku abo w starym rzeczysku ludzie, ktorzy z oboiey strony dziedziny mieszkaią, wolnie będą ryby łowic, iako przedtęm czynieli, gdy woda swym pierwszęm y starym rzeczyskięm szła; ale iesli ta rzeka abo potoczek przes dowcip ludzki obrocon będzie od starego płynięnia y rzeczyska, tak zeby w insze nowe rzeczysko wpadł, tedy ono nowe rzeczysko dziedziny ma dzielic y takze ma dac, iako one stare rzeczyska zwykłe, iedęn brzeg iedny dziedzinie, a drugi, miedzy ktoręmi płynie. A gdy za tą przyczyną, to iest gdy za domysłęm y za dowcipęm ludzkięm rzeka się odwroci, tedy iedna z dziedzin onych, to iest przy ktory zostaie stare rzeczysko, wszystkę y iaką ma miec władnosc w rzece y brzegach stary rzeki abo potoku. Rzeki portowe aby stawy, młynami, iazami hamowane nie były y myth niektorych nowych tam niewymyslano y niebrano, y gdzie ie hamowano, aby przes posłancow naszych pokazano było, to zostawuięm według statutu y pierwszech vchwał seymowych, gdysz około tego tam dostatecznie y mianowicie iest opisano y list od nas wydany będzie, aby ku szkodzie tego nie czynieli, abo takie wrota zostawowali, iakoby wolno wszelakie sukna y towar przywozic, o tęm patrz w recessie Grodzinskięm, anno 1568, arti. 36.

O portowych rzekach.

Na rzekach portowych y na ktorych port moze byc, gdziekolwiek w panstwie naszym, w wielkięm xięstwie, zadęn stawow nowych stawic, y grobel czynic y sypac ku przekazie portu spustu nię maią, tak tesz iazy na rzekach portowych, gdzie starodawna bywały, ktoby stawieł, tedy ma przed się mieystca zostawic tak słuszna, aby iazęm abo tamowanięm nikomu się szkoda niestała, a takowych rzeczy woiewodowie, starostowie, dzierzawcy naszey, kazdy w dzierzawie swoiey maią doglądac, aby nowych myt na rzekach portowych, na stawiech y na groblach nie było, tak tesz na iaziech, aby przechody słuszne przes zawad na rzekach były zostawowane, o tęm patrz rozd. I, arti. 25.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 1 od góry, po wyrazach »rzeka imięnia« dodaje »graniczyła,« w wierzsu 3 zamiast »przyrąbek,« kładzie »przybawek,« w wierszu 5 po wyrazie »będzieli,« dodaje »w niem,« w wierszu 3 od końca zamiast »skaziel« kładzie »zepsował,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »y zapłacić,« kładzie »ma.«

(Dodatki do artykułu XII).

Ktoby tesz komu iezioro, staw abo sadzawkę złowieł, iaz porąbał, groblą roskopał, iaką winą ma byc karan, rozd. 10, arti. 7.

Ktoby tesz w swoiey puszczy cudze ieziora połowieł abo sianozęci pokosieł gwałtęm, patrz w rozd. 10, arti. 4

Rękopis Czaplickiego w rozdziale tym, wierszu 2 od góry zamiast »abo dwaby« kładzie »obadwa,« w tymże wierszu zamiast »a na ni stawy« kładzie »a na ni brzegi,« w wierszu 3 zamiast »y na potęm zbudowan był« kładzie »y oposle zbudowani byli.«

(Dodatki do artykułu XIII).

Ktoby komu iadąc drogą zyto brał abo zął takze y insze zboze abo y wypasł abo konmi wydeptał, a pograbic się nie dał, iaką winą taki karan byc ma, patrz w rozd. 3, arti. 40.

Gwałtęm zyto ktoby komu pozął abo pobrał y inny gwałt na polu vdziałał, iako bywa karan, o tęm patrz nizey w tęmze rozdziale 9, arti. 14

Ludzie tesz wszelakiego stanu y zawołania, iadąc drogą i ako gwałtęm nikomu nie brac, tak y szkody działac nięmaią, tylko za pieniądze kupowac, rozd. 3, arti. 24, rozd. 9, arti. 1 y w przydatkach.

Zboze kradnący y siano gdyby się poymac niedał, takowy moze byc, zabit, patrz w rozdz. 14, arti. 19.

Zapłata popasionego zboza dali nietrwa, ięno do Bozego Narodzęnia, rozd. 13. arti. 2.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od góry po wyrazie »hospodara« dodaje »y«, w wierszu 13 od góry zamiast »poginęło« kładzie »pogniło,« w wierszu 16 zamiast »do nas,« kładzie »na nas,« w wierszu 3 od końca zamiast »zapowiec« kładzie »zaręka,« w wierszu 2 od końca zamiast »trzy ruble groszey« kładzie trzysta groszey.«

(Dodatki do artykułu XIV).

O gwałtownym wybiciu spokoynego dzierzęnia, patrz w rozd. 4, arti. 69 y 22.

Iedęn drugięmu gdyby się w grunt wstępował przes granice y onego wyciskał, patrz w rozd. 9, arti. 1, 10. arti. 13.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 4 od góry zamiast »kolasę,« kładzie »koła,« zaś w wierszu 7 od góry po wyrazach »a za narogi groszey 12« dodaje »za koła groszy dwanąscie.«

(Dodatki do artykułu XV).

Napierwy tęmu podobnego prawa patrz w starym statucie rozd. 8, arti. 30.

Dworzanina abo posłanca krola Iego Mosci y panow Rad ktoby nieucciel, onego zelzeł abo vbieł, patrz w rozd. I, arti. 20.

Woznego takze ktoby na sprawowaniu vrzędu iego zbieł y zelzeł, rozd. I, arti. 20, rozd. 4, arti. 6 w constitut. Warszawski 78. Reiestra w ktorych rzeczach są wazne, naprzod hetmanskie.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 5 od góry, zamiast »y onego imięnia ludzie wszystkie« kładzie »wszystkie one imienia,« w wierszu 6 opuszcza wyrazy »do zamku abo,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »w rozd. 4 o sędziach« kładzie »iest.«

(Dodatki do artykułu XVI).

O rokach tesz zawitych patrz w rozd. I, artikuł 19. potęm 4 arti. 22 y 46 y 47.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od góry zamiast »a przes wwiąscego ono imięnie do woli,« kładzie »albo przez wwiązanie ono imienie dozwolili,« w wierszu 4 zamiast »wydzierzęnie dali,« kładzie »w dzierzenie dali,« wreszcie w wierszu 2 od końca zamiast »winni będzięm tey stronie,« kładzie »winni będziem z nim tey stronie.«

(Dodatki do artikułu XVII).

O rozdział miedzy bracią, siostrami y bliskięmi iest rok zawity, patrz w rozd. 4, arti. 22.

Bracia niedzielna iako woynę słuzyc maią, rozd. 2, arti. 1.

Brat brata, surzyn surzyna, y przyiaciel przyiaciela w nadzieię spadku gdyby zabieł, rozd. 11, arti. 17.

O rozdziale lasu sumięznego y o przerąbkach iego, patrz wyszey rozd. 9, arti. 10.

Dzieci chociasz roznych zon spłodzone, oprawy tylko ma tak swych na obie stronie odłozywszy, oyczyzną się na poły dzielic maią, rozdział 5, arti. 14.

Bracią niedzielną iako kto pozywac ma, patrz rozd. 4, arti. 48.

Dzielny y niedzielny braci, gdyby oyca abo brata zabito, rozd. 11, arti. 24.

Gdyby kielka braci abo vczestnikow pozwawszy kogo, od decretu sądowego appellowali, a potym z onych niektorzy się ziednali, tedy onym ktorzy się nieiednali, wolno strony swey prawa swego pilnowac, rozd. 4, arti. 62.

Sługa imięnie iakie gdyby na pann wysłuzeł, a potym przy dziale synow iego s prawęm się swęm nieozywał y nie przypowiadał y w dział ono imięnie podał, takowy list y daninę traci, patrz w rozdziale 3, artikuł 25.

Zaden imięnia swego nikomu przedac nięmoze, wprzod się z bracią swą nierozdzieliwszy, patrz rozd. 6, arti. 11.

Bracia s siostrami oyczyzną się dzielic nie powinni, tylko dobry macierzystęmi, patrz w poprawie Brzescki arti. 14.

Po rozdziale gdyby iedęn z braci vmarl, częscią iego s siostrami się dzielic drudzy nie powinni, patrz w poprawie Brzescki arti. 14.

Synowie z oycem niedzielni, nic z oycem testamęntęm nic nikomu oddac y zapisac nięmogą, oprocz wysługi y nabycia swego, rozdział 8, arti. I.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od góry, zamiast »zrownali,« kładzie »rozrownali,« w wierszu 9 od góry opuszcza wyrazy »albo oba krewni,« w wierszu 2 od końca zamiast »niktora,« kładzie »niiaka.«

(Dodatki do artykułu XVIII).

Pan słudze swęmu iako imięnie swe zapisac moze, rozdział 4, artikuł 25.

Tęmu osmnastęmu artikuł podobnego prawa, patrz w statucie starym rozd. 8, arti. 21.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 1 od góry opuszcza wyrazy »boiarzyn y człowiek.«

(Dodatki do artykułu XIX).

Sług y ludzi oyczystech, takze y czeladzi niewolny zbiegły do miast woytowie, raycy y burmistrze wydawac y z niech sprawiedliwosc czynic maią, patrz rozd. 3, arti. 29.

Człowieka oyczystego precz zbiegłego dawności, patrz rozdział 12, arti. 5.

Chłopa zbiegłego, iako y czeladnika niewolnego, ktoby ząpdaiącęmu, sprawiedliwosci vczynic niechciał, o tęm patrz rozd. 12, arti. 9.

Chłopa zbiegłego rok zawity patrz w rozd. 4, arti. 22.

(Dodatki do artykułu XX).

Aby wątpliwosc zadna około gruntow slacheckiech nie była, wolne zawzdy ze wszęmi pozytkami, ktoreby się kolwiek na ich grunciech pokazowali, tesz y krusce wszelakie y okna solne zostawac maią, a my y potomkowie naszey przekazywac ięm nięmamy czasy wiecznęmi wolnego vzywania, o tęm patrz w constitutiey coronat. w Crakowie roku 1576 vchwalony.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 góry, zamiast »na swoięm gruncie« kładzie »na naszym gruncie,« zaś w wierszu 5 zamiast »na zastawny ziemi,« kładzie »na zastawney częsci.«

Po tym artykule podaje rękopis Czaplickiego artykul 21 **taki, iakiego** nie ma w tlumaczeniu, objętem rękopisem Tarseckiego czyli Czartoryskich pierwszym, ale który znajduje się w tlumaczeniu łacińskiem, mianowicie:

Artikul 21.

O porciech wodnych y o towarzech stonelych.

Gdyby się trafilo wodnym puciem wioząc takze towary, s przygody sudno sostlukło albo stonelo przy czyimkolwiek brzegu, tedy on towar stonely kupiec albo ktozkolwiek ma dobrowolnie z wody wybrac y na brzeg wyniesc, a vrzędnicy nasi, xiązęta, panowie y ich vrzędnicy, ziemianie y ludzie przyiezdzie y czykolwiek brzeg iest, nie maią od tego nic brac; a ktoby chcial w tym onym stonelym trudnosc zadawac, tedy będzie powinien wszystką szkodę, co będzie na tym szkodowal, sowito oprawic.

(Dodatki do artykulu XXI).

O drogach, stawy czyięmi zatopionych abo zaoranych, przes coby kto szkodę iaką podiąl, patrz rozd. l, arti. 25.

Drogi, mosty, gaci slachta naprawowac powinna, rozd. 3, arti. 24.

O rozboy na dobrowolny drodze patrz rozd. 11, arti. 23.

Na drodze ktoby komu zasiadl, a w tym sąm byl zabit, o tym patrz rozd. 11, arti. 19.

O gonięniu w iakikolwiek szkodzie sladęm do domu czyiego abo do drugiego siola, patrz w rozd. 14, arti. 6.

O grabiezach na dobrowolny drodze, o tęm patrz w rozdziale 13, arti. 6.

W tęm rozdziale, acz sądy ziemne włozone na sędzie powiatowe, wszakze yz na tęm seymie s poprawy hospodara Iego Mosci przydac raczel vrząd podkomorzego ku tym sprawom sądow ziemnych, abo dla więty y pospiesznieyszy odprawy w sprawiedliwosci ludzki,

przeto sąd zięmski miał odprawowac około granic y wszelakiech gruntow zięmnych, maią podkomorzowie odprawowac wedle artikulow vrzędow ich wyszey opisanych w tymze statucie, o tęm patrz w rozdziale 4, arti. 70.

Rękopis Czaplickiego kładzie artykul tęn jako artykul 22 i ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »drogi zwykle,« **kładzie** »drogi starowieczne,« w wierszu 3 i 4 z góry opuszcza zdanie »a iesliby ciasna droga byla, iako na mosciech abo,« w wierszu 5 po wyrazach »zastanowic się ma,« dodaje »na ciasney drodze, iako na mosciech.«.

Wreszcie po tym artykule dodaje następujący ustęp niezaznaczony jako osobny artykul:

»W tym rozdziele acz sądy ziemskie wlozono na sędzie powiatowe, wszakze yz na tym seymie s poprawy Iego krol. Mosci przydac raczył vrząd podkomorzego ku tem prawom sądow ziemnych, a to dla więtszey y spiesznieyszey odprawy y sprawiedliwosci ludzkiey, przeto co sąd ziemski miał odprawowac około granic y wszelakich gruntow ziemskiech, to maią podkomorzowie odprawowac wedle artykułow vrzędowych nizey opisanych.«

Reiestr artikułow rozdziału dziesiątego.

Artikuł pierwszy.

O łowiech.

Artikuł wtory.

Vstawa zwierzom dzikięm.

Artikuł trzeci.

O barci, o ieziora y o sianozęci kto ma w cudzy puszczy.

Artikuł czwarty.

Ktoby cudze ieziora w swoiey puszczy połowieł abo sianozęci pokaziel, abo tesz koszone siano pobrał.

Artikuł piąty.

Ktoby zastał czyiego człowieka w swoiey puszczy abo w dąbrowie y pograbieł.

Artikuł szosty.

Ktoby miał spor z barci abo o vchody w puszczy.

Artikuł siodmy.

Ktoby komu ieziora abo staw abo sadzawkę zwłoczeł abo y młyn spaleł.

Artikuł osmy.

O gniazdo sokole y łabęcie.

Artikuł 9.

O bobrowych goniech.

Artikuł 10.

O chmieliszczach.

Artikuł 11.

O przynętach ptasznych.

Artikuł 12.

Ktoby przynęty złodzieyskięm obyczaięm pokazieł.

Artikuł 13.

Vstawa drzewu bartnęmu.

Artikuł 14.

Vstawa pszczołom.

Artikuł 15.

O porąbaniu gaiu zapuszczonego.

Artikuł 16.

O pokradzięniu sadu y cena szczepu.

Artikuł 17.

O pozarzech w puszczach, w ostrowiech y w dąbrowiech.

(Dodatki do artykułu I).

Tęmusz podobne prawo drugie o złodzieiach, ze do vrzędu prowadzęni byc maią a panu iego o tym oznaymic, patrz w rozdziale 14, arti. 5 y 19 y 25.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry po wyrazach »gwałtęm połowieł« dodaje »tedy temu, w czyiey puszczy będzie połowił,« w wierszu 2 od góry zamiast »vstawą« kładzie »ceną,« a zamiast »wyszey,« kładzie nizey,« w wierszu 8 opuszcza wyrazy »abo przysięgą,« w wierszu 11 i 12 zamiast zdania »tedy za swoięm zwierzęm rannym ma isc za nięm w cudzą ziemię a tam doszedszy,« kładzie »a tęn zwierz wszedłby w cudzą ziemię y tam go doszedszy,« wreszcie opuszcza cały końcowy ustęp, objęty ostatniemi czterema wierszami od: »Acz są statuta.«

(Dodatki do artykułu II).

Cena bobru czarnego i karego patrz w rozd. 10, arti. 9, 12, 13, 14.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 1 od góry opuszcza »aby (s) sacunek,« w wierszu 2 opuszcza »za łosia szesc rublow groszey,« w wierszu 3 opuszcza »za niedzwiedzia trzy ruble groszey,« zaś na końcu artykułu tego dodaje »za łosia szesc rubli groszy.«

(Dodatki do artykułu III).

O pozarzech w puszczach y w dąbrowach rozd. 10, arti. 17.

Granice gdyby tesz kto komu wyzegł, patrz w rozd. 9, arti. 9.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 3 od góry po wyrazach »A to tęm obyczaięm« dodaje »maią barci swych uzywac,« w wierszu 5 zamiast »rohatyny,« kładzie »oszczepa,« w wierszu 6 po wyrazach »szkodę vczynic« dodaje »a chocia sianozęc w czyiey puszczy kto ma, ten y na tych sianozęciach swoich starych uzywac, a nowych nie ma przybawiac; a iesliby stare sianozęci zarosli, to moze ich zasię sobie roskopac; kto tez ma barci w czyiey puszczy, bartnicy, ktorzy maią dochodzic ku ich barciom, nie maią z sobą psow brac, ani oszczepow ani zadney strzelby, czymby miał zwierzu szkodę uczynic,« w wierszu 8 po wyrazach »s siekierą,« dodaje »czym zarosli rostrzebic,« w wierszu 9 zamiast »łowic,« kładzie »włoczyc,« w wierszu 10 po wyrazie »wolno im,« dodaje »drzewa,« w tymze wierszu zamiast »ku łamiom,«

kładzie »ku łazniam,« w wierszu 11 zamiast »abo na oduynę,« kładzie »drzewa,« w wierszu 13 opuszcza ustęp »co bartnikowi przysłuchaią, tyle, ile ięm potrzeba będzie,« wreszcie w wierszu 21 zamiast »wziąc,« kładzie »odymowac,« y opuszcza ustęp »a tęn« az do »oddalac nięmoze.«

(Dodatki do artykułu IV).

Złodzieyskięm obyczajęm abo gwałtęm gdyby kto czyie zboze abo siano brał, moze go poymac y do vrzędu wiesc, o tym patrz w rozd. 14, arti 15.

Na owe niegrzeczne expulsie, co opusciwszy szkody, o ktore tylko był powinięn pozwac, pozywa pro expulsione: pokosieles, pobrales etc. y tym mes mię wybieł, przestrogi, patrz 9 arti. gdzie mowi, gdyby kto chcąc wycisnąc kogo etc. potym tu w tym arti. 4 na ostatku w rozd. 10, artikule 13, gdysz insza iest natura wybicia, a insza vkrzywdzęnia y wycisnięnia

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu pierwszym od góry opuszcza wyrazy »połowieł albo.«

(Dodatki do artykułu V).

Drogą iadący a w zbozu szkodę czyniący, mogą byc pograbięni, w rozd. 3, arti. 40.

Inne grabieze są prawęm zabronione, o tęm patrz w rozd. 11, arti. 21, a w trzecięm rozdziale arti. 28, rozd. 13, arti. 3, 4 y 6, takze w Coron. Warszawski, anno Domini 1578.

Bydło, krowy, konie, woły, swinie, gęsi na paszy mogą byc zaymowane y na rękoimstwo wydawane, iednak zaiąwszy ma obesłac pana onych koni, swini etc., aby to wyręczył y o szpasz na kopę szedł, w rozd. 3, arti. 2.

Stada zaymowac się nie godzi.

O roznym rękoimstwie patrz naprzod w rozd. I, arti. 22 y 23, znowu rozd. 11, arti. 11, rozd. 4, arti. 26, rozd. 5, arti. 10, rozd. 6, arti, 8, rozd. 13, arti. 2 y o to rok zawity, patrz w rozd. 4, arti. 22.

Rękopis Czaplickiego przestawia artykuł ten z tego miejsca porządkowego i kładzie go jako artykuł 17 na samym końcu. Ma zaś w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 2 od góry opuszcza wyrazy: »zeby zaden,« w wierszu 5 zamiast »dowodzic« kładzie »dochodzic,« w tymze wierszu zamiast »niedowiedzie« kładzie »dowiedzie.«

(Dodatki do artikułu VI).

S tego artikułu pokazuie się visia, gdy kazą znakow oglądac; takowego drugiego artikułu tęmusz podobnego na visią patrz w rozd. 9, artikuł 10.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten wskutek przedstawienia artykułu 5 na koniec, jako artykuł 5 i ma następujące odmianki: w wierszu

4 od góry zamiast »muzykami,« kładzie »chłopami,« w tymże wierszu zamiast »albo dziewce,« kładzie »albo po corce,« w wierszu 5 zamiast »a w tym zabieranie,« kładzie »a tem zabraniem,« w wierszu 9 opuszcza wyrazy »w rozd. 9, arti. 10, tedy,« wreszcie w wierszu 10 opuszcza wyrazy »y szukac.«

(Dodatki do artykułu VII).

W swoiey puszczy ktoby komu cudze ieziora połowieł, abo sianozęci pokosieł gwałtęm, patrz w rozd. 10, arti. 4.

O pozarzech y o pozogach patrz w rozd. 9 arti. 9, rozd. 10, arti. 3 y 13 y 17.

Takze ktoby się na kogo ognięm przechwalał, patrz w rozd. 11, arti. 11. A to grod abo starosta sądzi, patrz w rozd. 4, arti. 20.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako szósty i ma następujące odmianki: w wierszu 2 od góry opuszcza wyrazy »albo złowieł« w wierszu 3 opuszcza wyrazy »spaleł abo,« w wierszu 4 opuszcza wyrazy »albo młyn zzegł,« w tymże wierszu na końcu po wyrazie »szkodowali,« dodaje »iz młyn skaził albo groblę przekopał,« w wierszu 5 zamiast »że młyn stał, s czegoby« kładzie »iz,« wreszcie w wierszu 8 ostatnim zamiast »skazan« kładzie »zepsowan.«

(Dodatki do artykułu VIII).

O przynętach ptaszech, patrz w rozd. 10, arti. 11.

Przynęty kto złodzieyskięm obyczaięm pokazieł, w rozd. 10, arti. 12.

Cęna ptakom do myslistwa chowanym, patrz w rozd. 13, arti. 10.

Cęna ptakom domowym pospolitęm, chowanym w rozd. 13, arti. 9, za łabęcia trzy kopy groszy.

Rękopis Czaplickiego zaznaczając niniejszy artykuł jako 7, kładzie następujące odmianki: w wierszu 1 zamiast »skazieł,« kładzie »zepsował,« w wierszu 2 opuszcza wyrazy »pobrał albo,« w wierszu 3 zamiast »w czyiey puszczy,« kładzie »w czyiey ziemi,« a zamiast »skazano,« kładzie »było zepsowano,« w wierszu 6 zamiast »rozmiotał,« kładzie »rozrucał,« w wierszu 7 zamiast »pierewies« kładzie »przewieś,« a zarazem w tymże wierszu opuszcza wyrazy »albo sieć przewięzną skradł.«

(Dodatki do artykułu IX).

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 8 i kładzie następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »zieramięnia,« kładzie »zieremienia,« w wierszu 5 zamiast »trzebic,« kładzie »przerabiac,« w wierszu 6 zamiast »zieramięnia« kładzie »ziemie,« w wierszu 7 zamiast »trzebic« kładzie »przerabiac,« w wierszu 10 po wyrazach »ma płacic« dodaje »gwałtu,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »a za szarego,« kładzie »a za karego bobru.«

(Dodatki do artykułu X).

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 9, a w wierszu 3 od góry zamiast »nieporąbał« kładzie »nieposiekł.«

(Dodatki do artykułu XII).

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten iako 11 i kładzie następujące odmianki: w wierszu 1 od góry zamiast »pokaziel« kładzie »popsował,« w wierszu 4 zamiast »komu szater na przynętach vkradł« kładzie »komu na przynętach ptaszych szater vkradł.«

(Dodatki do artykułu XIII).

O złodzieiu y złodzieystwie patrz w rozd. 14, arti. wszystkie.

O ogniu, pozodze y pozarzech patrz w rozd. 10 po arti. 7 y 17.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 12 i kładzie następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »ozegł« kładzie »opalił,« a zamiast »skaziel« kładzie »zepsował,« w wierszu 4 zamiast »wyciskaią,« kładzie »wyciskaiąc,« w wierszu 5 zamiast »zzegł« kładzie »spalił,« w wierszu 6 zamiast »wyzegł,« kładzie »wypalił« w wierszu 7 zamiast »niepodbieranęmi« kładzie »niepodrąbanemi,« wreszcie w wierszu 9 zamiast »a za kręmine« kładzie »a za korzen bez barci,« zamiast »ile ich skazi, pułkopy groszy« kładzie »ile ich zepsuie, trzydziesci groszy.«

(Dodatki do artykułu XIV).

O prawie kopnym patrz rozd. 13, arti. 2.

Tęmusz podobne prawo rozd. 14, arti. 6, ktoręmu exequucia byc ma, o ktory patrz rozd. 4, arti. 67.

Cęna gaiu abo drzewa wyrąbionego patrz rozd. 10 arti. 15.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 13 i ma następujące odmianki: w wierszu 1 zamiast »wykradł niepodbierane,« kładzie »wydarł niepodlazywane,« w tymże wierszu zamiast »nieskaziel,« kładzie »niezepsował,« w wierszu 4 zamiast »iaką przesoką,« kładzie »iakim obyśkiem.«

(Dodatki do artykułu XV).

Patrz rozd. 14, arti. 8.

O zawodcy abo o koniu y wole doma roslym, patrz w rozdziale 14, arti. 2.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 14 i kładzie następujące odmianki: w wierszu 4 od góry zamiast »gay wyrąbał,« kładzie »gwałtem wyrąbał,« w wierszu 8 zamiast »na bierzno,« kładzie »na budowanie,« w tymże wierszu zamiast »komorę« kładzie »klić« wreszcie 3 ostatnie wiersze od »w czternastu lat« do końca zgoła opuszcza.

(Dodatki do artykułu XVI.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 15 i opuszcza w wierszu 1 od góry wyraz »sad.«

(Dodatki do artykułu XVII.

Granice, miedze, ktoby komu gwałtęm wyzegł, patrz w rozdziale 9, arti. 9.

Niwę rozrobiaiąc gdyby kto komu drzewo bartne albo na barc wydzialane albo ze pszczołami albo tesz bez pszczoł oczerniel abo pozaręm opalel, a szkodę vczyniel, patrz o tęm w rozd. 10, arti. 3 y 13.

Młyn ktoby komu spalel iaką winą ma byc karan, rozd. 10, arti. 7.

Za pochwalką czyią gdyby komu dwor, dom, gumno albo zboze spalono ogniem, iakąszkolwiek szkodę vczyniono, patrz w rozd. 11, arti. 11.

Ognięm kto kiedy y o co ma byc karan, patrz w rozd. 1, arti. 12 y 13 y na probę kogo za co y kiedy na smierc ogniową wzdaią, patrz w rozd. 14, arti. 15.

Rękopis Czaplickiego zaznacza artykuł ten jako 16 i w wierszu 2 od góry zamiast »ludzie prziezdze« kładzie »ludzie przyieżdze,« zaś w wierszu 9 po wyrazach »na puszczy« dodaje »stanem,« a w wierszu 10 opuszcza wyrazy »a tym pozaręm szkodę vczyniel.«

Dopiero po tym artykule kładzie rękopis Czaplickiego artykuł piąty naszego tekstu jako artykuł 17.

Reiestr artikułow rozdziału iedenastego.

Artikuł pierwszy.

Ktoby na czy dom abo na gospodę umyslnie naiachał, chcący go zabic.

Artikuł wtory.

O dowodzie gwałtu iako go oswiadczyc y obżałowac.

Artikuł trzeci.

O gwałcie koscielnym, cmitarzowym, szkolnym, domu kapłanskiego y popowego.

Artikuł czwarty.

O gwałtowniku, ktory zabiwszy kogo, będąc zapozwan, z ziemie uciecze.

Artikuł piąty.

Ktoby złoczyncow iawnych, ludzi wywołanych w domu v siebie przechowywał.

Artikuł szosty.

Ktoby gwałtownika w domu swoięm abo w gospodzie broniąc się zabieł y pomocniki iego.

Artikuł siodmy.

Ktoby na cudze imięnie abo na sioło naiachał abo naszedł gwałtęm, a drugi broniąc gruntu swego onego zabieł.

Artikuł osmy.

O gwałtowaniu dziewki abo niewiasty iaki dowod byc ma.

Artikuł dziewiąty.

O gwałtowne wzięcie w małzęnstwo dziewki, wdowy y kazdy niewiasty.

Artikuł 10.

O męzu y o zęnie gdyby iedno drugie z nięnawisci zamordowało abo struło az do smierci.

Artikuł 11.

O pochwałce, za ktorąby się szkoda stała, y odpowiedzi na gardło.

Artikuł 12.

Gdyby kielka slachcicow o zabicie iednego slachcica obwiniono abo y ludzi prostych.

Artikuł 13.

O zwadach slacheckiech y o nawiąskach ich.

Artikuł 14.

O okazaniu slachectwa za skazaniem nawiąski.

Artikuł 15.

Gdyby mieszczanin slachcica raniel, rękę traci; gdy schromi, gardło, takze y chłop prosty.

Artikuł 16.

Ktoby oyca abo matkę zabieł, takze ociec syna, matka dziewkę swoię.

Artikuł 17.

Gdyby kto brata, siostrę, zięc szurzyna abo krewnego swego zabieł dla imięnia.

Artikuł 18.

Gdyby sługa pana swego ranieł abo zabieł.

Artikuł 19.

Ktoby komu na drodze zasiadł, a w tęmby sąm był zabit.

Artikuł 20.

Gdyby się komu szkoda abo gwałt stał tak w czyięm domu, iako y na drodze z wiadomoscią gospodarską.

Artikuł 21.

Ktoby na czyie imięnie, na sioło, na ludzie nasławszy, abo sąm naiachawszy, gwałtęm pobieł y pograbieł.

Artikuł 22.

Wina za gwałt pospolity sąsiecki.

Artikuł 23.

Gdyby slachcic slachciankę na drodze rozbieł.

Artikuł 24.

Gdyby kielkom braci rodzony dorosłym abo niedorosłym, oyca abo z nich ktoregokolwiek zabito.

Artikuł 25.

Kto z bliskiech iedęn po drugięm ma głowszczyzny dochodzic.

Artikuł 26.

O zwadach gdyby ieden drugiego raniwszy do prawa pozwał, a swiadkowby nięmieli z obu stron.

Artikuł 27.

O zwadach wieczornych ktoby przy ni swięcę zgasieł, ktoby s przygody a nievmyslnie kogo zabieł.

Artikuł 28.

Ktoby kogo nieumyslnieranieł, a oto do sądu bełby pozwan.

Artikuł 29.

Gdyby ktory sługa broniąc pana swego, ranieł abo zabieł, okrom izby swawolnie.

Artikuł 30.

Iesliby sługa vczyniwszy komu gwałt domowy abo głowszczyznę, vciekł będąc przypowiedziany.

Artikuł 31.

O zabiciu człowieka besplemiennego, podroznego, kto ma opyt czynic.

Artikuł 32.

O przemilczęniu gwałtu, złodzieystwa, szkody y grabiezu.

Artikuł 33.

Ktoby się od smierci za złoczynstwo iakie odkupieł abo tesz odproszon będzie, ma byc bezecci.

Artikuł 34.

Ktoby po ranach, zbiciu, po karczmach, kołaciach, po targach iezdząc abo chodząc piiał.

Artikuł 35.

Ktoby goscia zwanego y niezwanego w domu swym zbieł abo gdyby się tesz gosc wszetecznie zachował.

(Dodatki do artykułu I).

W domu swoięm abo w gospodzie ktoby broniąc się, gwałtownika swego ranieł abo zabieł, w rozd. 11, arti. 6.

Takze y w domu cudzym slacheckięm gdyby się trafieło, tedy gwałt gospodarzowi domowemu ma byc płacon, o tym patrz w statucie starym w rozd. 7, arti. I.

Ktoby kogo obwinieł o występ, za ktory gardłęm karzą, a tęn występ iawny nie będzie, ma byc dan pewny czas ku dowodu stronie pozwany. A wszakze iesliby vrząd obaczył, iz się strona ku słusznęmu odwodu bierze, patrz rozd. 14, arti. 28 y tęmusz podobny nieiako 4, arti. 25.

W kozdym vczynku, za ktory gardłęm karzą, potrzeba dowodow iawnych, iasnych, patrz rozd. I, arti. 5.

(Dodatki do artykułu II).

Goscia proszonego y nieproszonego ktoby w domu swoim zabieł, abo gdyby się tesz gosc w domu czyięm będąc, wszetecznie, nieskromnie zachował, patrz nizey w arti. 35.

Ktoby na czyie imięnie albo na wies y na ludzie nasławszy albo sam naiachawszy gwałtęm pobieł, poranieł, pograbieł, albo szkodę iaką vczynieł, iako ma byc karan, patrz w rozd. 11, arti. 12.

Gdyby się komu w czyięm domu, iako y na drodze z wiadomoscią gospodarską gwałt iaki stał, albo szkoda iaka, o tym patrz wyszy w rozd. 11, arti. 20.

Na wszelaką rzecz v kazdego sądu swiadkowie maią byc wiary krzescianski, y takowi ktorzy przywileymi osobliwęmi są do tego przypuszczęni, ludzie dobrzy, wiary godni, niepodeyrzęni, o tym patrz w rozd. 4, arti. 51 y 54 y 56.

Swiadkami tesz ktorzy byc nięmogą, patrz w rozd. 4, arti. 53, a w rozd. 9, arti. 3, 4, 5.

Sługa gwałt domowy gdyby komu vczyniwszy vciekł a był nieprzyporuczony, patrz w rozd. 11, arti. 30 y 29.

Dowody na wszelakie rzeczy nagruntownieysze są: pismo a swiadki, patrz w rozd. 4, arti. 52.

Powinnosc woznego iest: gwałty, rozboie, rany y głowszczyzny oględowac, y do xiąk zeznawac, patrz w rozd. 4, arti. 5.

Constitucia seymu walnego Warszawskiego roku 1578 vchwalona w. x. Litew., yz wozny kozdy bez przydania vrzędowego wszendzie iezdzic y to sprawowac, co vrzędowi ich przystoi, moze.

A w r. 1576 na koronaciey krola I. M. w Krakowie constitut. vchwalony woiewodztwu Wołynskięmu dana, yz wozny takze bez przydania vrzędowego wszęndy iezdzic moze, oprocz gdyby szło o iakie zekrwawięnie, zabicia, naiazdy, o tęm patrz in constitut. coronat. folio 164.

O głowszczyznach patrz w rozd. 11, arti. 3, 6, 7, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34.

Rękopis Czaplickiego zawiera następujące odmianki: w wierszu 6 od góry zamiast »w niebytnosci« kładzie »w niedostatku,« w wierszu 8 zamiast »zamkowęmu« kładzie »ziemskiemu,« w wierszu 9 opuszcza wyrazy »y załobę,« w wierszu 11 po wyrazie »gwałtowi« dodaje »y zabitemu,« w wierszu 13 po wyrazie »a iesliby« dodaje »natenczas,« w wierszu 18 opuszcza wyraz »nagrodzic,« wiersze 7, 8, 9 i 10 od dołu od wyrazow »A iesliby« aż do »płacone« całkowicie opuszcza, wreszcie w wierszu ostatnim po wyrazie »ma« dodaje »prawo.«

(Dodatki do artykułu III).

Popom y ich zonom, takze y dzieciom, ktorzy slubne zony maią, za boie, rany, ma byc nawiąska slachecka, patrz rozd. 11, arti. 13.

Do duchownego prawa nikt nikogo pozywac nięmoze o rzeczy sądowi zięmskięmu, grodzkięmu etc. nalezące, patrz w rozd. 3, arti. 26.

O gwałcie miesckięm patrz w rozd. 4, arti. 19 y 20, w rozd. 3, arti. 27, rozd. 11 arti. 89 (s), rozd. 3, arti. 32, rozd. 5, arti. 7 y 8.

O gwałcie sielskięm, patrz w rozd. 11, arti. 7 y 21.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 2 od góry zamiast »w szkole« kładzie w »kosciele,« w wierszu 6 od góry zamiast »vderzonego« kładzie »urzędownie.«

(Dodatki do artykułu IV).

Ktoby raniwszy kogo przed sądęm zięmskięm albo grodckięm vciekł, takowy ma byc z zięmie wywołan, patrz w rozd. 4, arti. 39.

Takowęmu męzoboycy do sprawy gleyt ma byc dan, patrz w rozd. 1, arti. 7 y 8.

Męzoboyca gdyby nięmogł byc poiman, ma byc o to do grodu zapozwan; a tam iesliby się za pozwęm niestawieł do krola I. M. na wywołanie ma byc odesłan, patrz o tęm w rozd. 4, arti. 20.

Ktoby na drodze vmysłęm złęm y ku szkodzie R. P. takze y k. I. M. do zięmie nieprzyiacielski vciekł, takowy czesc traci. A iesliby poiman beł, tedy y gardło, o tęm patrz w rozd. 1, arti. 6, 11 y 14.

O zabiciu y zranięniu slacheckięm patrz rozd. 11, arti. 12, 13 y 33.

O męzu y zęnie gdyby iedno drugie zamordowało z nienawisci albo struło, w rozd. 11, arti. 10.

Oyca, matkę ktoby zabiel, takze ociec syna, matka dziewkę, w rozd. 11, arti. 16.

Brat brata, siostrę, krewny krewnego, zięc szwagra gdyby dla imięnia zabiel, patrz w rozd. 11, arti. 17.

O zwadzie gdyby się obadwa zabieli, o tym patrz rozd. 11, arti. 26 y 13 y 35.

Vrząd o co y na kogo foldrowac powinięn, patrz w rozd. 11, arti. 10 y 31.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 10 od góry po wyrazach »po wywołaniu« dodaje »tego gwaltowika,« w wierszu 12 zamiast »podstrzezon,« kładzie »poscignion,« w wierszu 13 zamiast »foldrowal« kładzie »instygowal,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »staran« kładzie »skazan.«

(Dodatki do artykulu V).

Ktoby złodzieia przylicznego v siebie w domu chowal, albo wiadomosc mial o nim, albo prawęm przekonanęgo y na smierc wydanego nieskaral, w rozd. 4, arti. 20.

Dobremu niczego złego y nieczciwego w domu swoim cierpiec niegodzi, w rozd. 3, arti. 23.

W konstitut. Warszaws. anno 1578 w. x. Litew. vchwaloney o tymze dołozono y tego arti. 5 poprawiono w te słowa, yz się wynayduią takowi ludzie, ktorzy wywolancow w domach swych przechowywaią y z nimi obcuią y nadto takowych swawolęnstw onym pomagaią, tedy ktoszkolwiek s takowych znalaslby się, a będą pozwani do sądu naszego hospodarskiego y grodzckiego, a sądownie byl przekonan, takowy nie innym prawęm y statutęm, iedno tymze artykulęm y statutęm, iako się wyszey pomięnilo, ma byc sądzon y skazowan, a to s tych przyczyn takową srogosc na takowych pomocnikow wkladamy, aby nikt nikomu takowech swawolnich rzeczy pomagac niechcial. Rzeczy złodzieyskiech ktoby wiadomie pozywal iako bywa karan, patrz w rozd. 14, arti. 13, 21.

Ktoby się za złodzieystwo od smierci odkupiel albo wyproszon bel.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 5 od góry zamiast »prawęm« kładzie »dowodem,« w wierszu 11 zamiast »y onym« kładzie »y o nim,« w wierszu 14 po wyrazach »a dowod« dodaje »na takowego,« w wierszu przedostatnim opuszcza wyrazy »ani go znal,« a w wierszu ostatnim dodaje na końcu »iz o tym nie wiedzial.«

(Dodatki do artykulu VI).

Rękopis Czaplickiego ma w niniejszym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry po wyrazach »w tym domu« dodaje »albo w gospodzie,« w wierszu trzecim zamiast »swego« kładzie »samego,« w wierszu 4 zamiast »obzałowac« kładzie »obwołac,« w wierszu 5 zamiast »do urzędu naszego, grodzkiego nayblizszego« kładzie »do urzędu naszego, ktory będzie

nayblizszy,« w wierszu 7 po wyrazie »sąmsiadow,« kładzie »wiarogodnych,« w wierszu 8 po wyrazach »o to« dodaje »zabicie,« w wierszu 11 zamiast »oczyscic,« kładzie »odwiesc na tym,« w wierszu 12 zamiast »iego« kładzie »zabitego,« w wierszu tymże zamiast »tego« kładzie »tylko,« w wierszu 13 po wyrazach »sam ieden« dodaje »pan domowy« w tymże wierszu zamiast »iako na gwałtowniku« kładzie »iako gwałtownika,« wreszcie w wierszu przedostatnim opuszcza wyrazy »ręką się rzucił y onego.«

(Dodatki do artykułu VII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym po wyrazach »ma się przysięgą odwiesc« dodaje »a gdy się przysięgą odwiedzie.«

(Dodatki do artykułu VIII).

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 5 od góry zamiast »oswiadczyła,« kładzie »przeswiadczyła,« a w wierszu 8 po wyrazach »ona dziewka« dodaje »albo niewiasta.«

(Dodatki do artykułu IX).

Kniahin, pan. wdow, dziewek slacheckiech y iakiechkolwiek innych k. I. M. nizakogo gwałtęm wydawac nięma. w rozd. 3, arti. 3.

Wdowa, ktoraby w szesc miesięcy za mąsz poszła po smierci męza swego, wiano swe traci, patrz w rozd. 5, arti. 12.

Rękopis Czaplickiego kładzie w tym artykule następuiące odmianki: w wierszu 2 zamiast »ktorą dziewkę, wdowę albo niewiastę« kładzie »kogo z tych person wyzey wymienionych,« w wierszu 8 zamiast »ma iey bydz dana« kładzie »ma spasc na tę personę gwałtęm wziętą,« w wierszu 10 zamiast »vtaiwszy« kładzie »w krnąbrnosci,« wreszcie w wierszu ostatnim dodaje na końcu wyrazy »artykule 8.«

(Dodatki do artykułu X).

Opyth to iest scrutinium.

O tęm opycie patrz na inszych mieystcach w rozd. 11, arti. 4 y 31.

Około scrutinium patrz w constit. Warszaws. anno Domini 1578, ktory Wołyncy podlegli według decretu k. I. M. miedzy Ianęm Lipskięm a Ianuszęm Thrynowskięm w Warszawie na seymie w roku 1585 vczynionym.

Scrutinium tesz księstwo Litewskie przyięło w roku Panskięm 1578 w Warszawie, ktore takowe iest od słowa do słowa.

Zabiegaiąc tesz wielki niesprawiedliwosci ludzi złych y przewrotnych, aby nikt nie smiał rzeczy zmyslonych sławie, podciwosci dotkliwych na ludzie niewinne wkładac y w xięgi wpisowac:

vstawuięm, ktoby kogo pozwał do prawa o rzecz krwawą, coby się dotykało gardła albo podciwosci y dobry sławy ludzki, a strona obzałowana widząc sobie w tym krzywdę, niewinnosc swoię chciałby się tego od-

wiesc, takowy kazdy, ktoby beł obwinion, stawszy do prawa, na scrutynium to iest na opyth y wywiadowanie rzeczy prawdziwych wziąc sobie moze, a sąd grodzki dopusciwszy tego, ma dwie osobie z urzędnikow ziemskiech przysięgłych ięm pozwolic, na takowy opytania ony wywiesc, a iesliby urzędnicy zięmscy do takowy sprawy byc nięmogli, tedy takze dwie osobie slacheckie, osiadłe, pobozne, cnotliwe, na ktore się strony zezwolą, zesłac ma; iesliby się strony v .prawa na one osoby nie zgodziely, tedy vrząd sąm kogoby rozumiał, ludzi poboznych y rostropnych, takowym to zlecic przes list swoy ma, połozywszy stronom rok pewny, na ktory ci deputaci na mieystce ono, gdzie się to stało, ziachac z obudwu stron będą powinni, maiąc przy sobie woznego y slachcicow kielku, a tam ziachawszy, wywiadowac się pilno o nabliszszech sąsiadow slachty, v panow samych y vrzędnikow ich, sług y poddanych, y kogoszkolwiek innego, chocia y przes czyiego człowieka, ktoremuby się trafieło na on czas byc tam, gdy się to stało, tylko v ludzi wiary godny, niewymuiąc s tego zadny osoby, tak duchowny iako y swiecki stanu człowieka, ktorzy powinni będą maiąc przed oczęma swęmi boiazn bozą y sumnienie dobre, przyrzekszy y slubiwszy słowęm swoięm dobręm y pod sumnieniem zeznac to, czego w ony rzeczy będą swiadomi prawdziwie. A co na on czas swiadki s widzenia tak s powodow, iako z obzałowania strony swiadczyc y zeznawac będą, a przy tym opytowaniu strony byc nięmaią, wszystko deputaci, ktorzy na takie opytanie wyiadą, maią dostatecznie wpisowac, dokładaiąc wszystkiego, iako czas y mieystce y wszystkie podobięnstwa, a potym obudwom stronom na pismie pod pieczęciami swoięmi y pod pismęm rąk własnych swoich na liscie zatworzonym, aby strony nie wiedziały, co tam będzie napisano, dac maią. S ktorem swiadectwęm obiedwie stronie na pierwsze roki grodzkie przypozwawszy się przed vrząd stanowic się maią, tamze sąd ma vznac, czyi wywod y swiadectwa będą słusznieysze. A gdzieby się to v sądu pokazało, yz strona powodowa kogo niewinnie krom zadny przyczyny w takowech rzeczach w dobry sławie dotkliwych, obzałowała y w xięgi wpisała, takowy tedy za tę potwasz ma byc skazan na wiezięnie do wieze na pułroka y ku tęmu stronie za wszystkie szkody y nakłady bez dowodu sto kop groszy zapłacic będzie powinięn zarazęm. A iesliby strona appellowała, tedy sąd grodzki spisawszy podostatku, wszystkę tę sprawę na wyrok do nas hospodara na seym odesłac ma. Oprocz takowych osob ktoby na iawnym vczynku, to iest na rozboiu y na gwałtowaniu panien y niewiast, takze y na męzoboystwie y na złodzieystwie był poiman, takowy, vrząd do nas nieodsyłaiąc, ale wedle zasługi kozdego karac ma. A gdy iusz vrząd do nas takową sprawę, iako się wyszey pomięniło, za appellacią odeszle, my s pany radami naszęmi oboiego narodu to sądzic mamy. A po skazaniu naszym gdy obzałowany wolęn będzie, tedy takowę załobę y opowiadanie, co będzie powodowa strona na obzałowanego do vrzędu przyniosła y w xięgi

wpisac dała, mamy kazac z xiąg wyniesc y skazowac, iakoby namnieyszy znak y nota ony sprawy w xięgach nie została. A izby to wszystkięm ku wiadomosci przychodziło, przeto aby na vrzędziech naszych tak grodzkiech iako y zięmskiech przy zebraniu slachty te artikuły czytane y we statut wpisane, y tęm porządkięm aby sądzono y odprawowano beło, przeto mocą seymu tego to zdanie w. x. Lith. artykuły zwysz mięnione vtwierdziwszy, dalismy tęn list nasz pod pieczęcią naszą y s podpisęm ręki naszey. Pisan na seymie w Warszawie lata narodzęnia Panskiego 1578 mca marca.

Scrutinium y oznaczenie dni causas criminales.

Scrutinium in causis criminalibus ma byc przes stronę za przypozwanięm na zięmskiech abo na grodzkiech rokach sądowych illius districtus, vbi crimen patratum est, co pierwy będzie post obductionęm patrati criminis wyprawowane, a to dla tégo, gdy strona stronę pozowie na seym, aby tam obie stronie beły cum scrutinis gotowe dla pretkiego odprawowania spraw. A yzeby się criminales actiones na seymie zawsze odsądzic y odprawowac mogli, tedy od poczęcia seymu, ktory naznaczony dzięn listy seymowęmi, proposicia zaczynac się ma zawzdy. A proposici y odprawięniu przy poslech zięmskiech, woth senatorskiech, tydzięn cały dzięn polednia mamy miec wolny do sądow criminalium actionum, a potym poki iedno seym będzie, mamy odprawowac te criminalia na kazdą srzodę y sobotę, nieomieszkiwaiąc inszych spraw seymowi nalezących, a zwłaszcza nullo iure y quarti sądzęnia wedle constiut. Lubelskiey anno Domini 1569.

Rękopis Czaplickiego ma następujące odmianki: w wierszu 3 od góry po wyrazie »przyprawieło« dodaje »o gardło,« w wierszu 5 zamiast »obżałowac« kładzie »oskarzyc,« w tymże wierszu opuszcza wyrazy »albo foldrowac,« w wierszu 6 zamiast »foldrowac,« kładzie »instygowac,« w wierszu 9 zamiast »obrawszy« kładzie »obaczywszy« w tymże wierszu opuszcza wyrazy »przypuscic albo,« wreszcie w wierszu 4 od końca opuszcza wyrazy »przed vrzędem.«

(Dodatek do artykułu XI).

Osobie osiadły gdyby na kogo pochwałkę vczynieł, takowy ma byc przed vrząd do prawa postawion, do wieze wsadzon y niema byc wypuszczon, aszby onęmu od siebie pokoy poręczył, o tym patrz w rozdziale 1, arti. 22.

Pewnieyszego sposobu patrz na pochwałkę o lisciech zarucznych rozd. 1, arti. 21.

O rękoimstwie patrz rozdział 1, arti. 21, 22 y 23. rozd 4, arti. 26 rozd. 5, arti. 10, rozd. 6, arti. 8, rozd. 11, arti. 14 y o to iest rok zawity, rozd. 4, arti. 22.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 1 od gory po wyrazie »iesłiby« kładzie »kto,« w wierszu 5 od góry po wyrazie »zapisac« kładzie »a potym bez omieszkania onego »przy-

pozwac,« w wierszu 8 po wyrazie »pochwalel« dodaje »dowiodl y,« w wierszu 10 po wyrazie »o gwalciech,« dodaje »domowych,« wreszcie w wierszu 13 zamiast »zachowani byc maią,« kładzie »zachowywac się maią.«

(Dodatek do artykułu XII).

O spolnym w zwadzie zamordowaniu patrz w rozd. 11, arti. 26.

Mieszczanin slachcica gdyby zabieł, patrz w rozd. 11, arti. 15.

Sługa pana swego gdyby zabieł, patrz w rozd. 11, arti. 18.

Za chłopa prostego siedzęnia nięmasz, tylko zapłata za głowszczyznę. Chłop gdyby slachcica ranieł, gardło traci, patrz w rozd. 11, arti. 15.

O pomocnikach tesz patrz nizey w rozd. 11, arti. 16.

Rękopis Czaplickiego kładzie w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 7 od góry zamiast »na ktorych« kładzie »na tąkowych,« w wierszu 14 zamiast »za pewną strazą,« kładzie »napierwszą strazą,« w wierszu 17 zamiast »ile będzie,« kładzie »y kilka,« w wierszu 18 opuszcza wyraz »gardłęm.«

(Dodatki do artykułu XIII).

Burmistrz będący mieszczanin gdyby slachcica ranieł, rozd. 11, arti 15.

O zwadach y spolnęm zranięniu, rozd. 11, arti. 26.

O zranięniu y zwadzie wieczorny przy gaszęniu swiece rozd. 11, arti. 27.

O nieumyslnęm zranięniu patrz rozd. 11, arti. 28.

Sługa broniąc pana swego gdyby kogo ranieł, nic za to nie pokutuie, rozd. 11, arti. 29.

Goscia do siebie proszonego w dom ktoby ranieł, takze y gosc gospodarza, rozd. 11, arti. 35.

V sądu zięmskiego abo grodzkiego ktoby kogo ranieł, rozd. 4, arti. 39.

Pod rokami grodzkięmi abo zięmskięmi gdyby kogo ranieł, rozd. 4, arti. 42.

Posłanca krola I. M. ktoby ranieł albo obelzeł, rozd. 1, arti. 20.

Woznego takze ktoby na sprawowaniu vrzędu iego y slachtę przy nim będącą zranieł, rozd. 4, arti. 6 y w constit. Warsz. anno Domini 1578.

Prostych ludzi rany iako płacone byc maią y głowszczyzna, rozd. 12, arti 1, 2, 3.

Chłop gdyby slachcica ranieł, rozd. 11, arti 14.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 2 od góry po wyrazach »pięcdziesiąt kop,« dodaje »groszy,« w wierszu 4 po wyrazach »obie oczy« dodaje »wyciął albo.« w wierszu 6 opuszcza zdanie »a iesliby rana beła na twarzy, czterydziesci kop groszy płacic.« w wierszu 10 po wyrazie »siedziec« dodaje »a iesliby rana była na twarzy, czterydziesci kop groszy płacic ma,« wreszcie w wierszu przedostatnim zamiast »popom y ich zonom« kładzie »popowskim zonom« w tymże wierszu zamiast »slubne,« kładzie »wienczalne,« wreszcie w tymże wierszu po wyrazach »ma byc« dodaje »iako głowszczyzna tak y.«

(Dodatki do artykułu XIV).

O cudzoziemcu naganionym w slachectwie rozd. 3. arti. 17.

Imięnie gdy chce cudzoziemiec sobie kupic y wolnosci slachecki vzywac, patrz w rozd. 3, arti. 17.

Tęn, ktoby komu przyganieł a sam nie był slachcicęm, rozd. 3, arti. 18,

O naganięniu slachcica zabitego rozd. 3, arti. 19.

O naganięniu slachcica w miescie mieszkaiącego, patrz w rozd. 3, arti 20.

O przymowce y naganięniu zaocznym, patrz rozd. 3, arti. 22.

O przymowce iesliby kto niebył czystego łoza syn, o bękarciech y o arcibękarciech, patrz w rozd. 3, arti. 23.

O rękoimstwach patrz rozd. 11, arti. 11 y w przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego ma w tym artykule następujące odmianki: w wierszu 3 od góry po wyrazie »nieradbym« dodaje »o tym,« w wierszu 7 po wyrazach »pisac list,« dodaje »do urzędu,« wreszcie w wierszu 8 po wyrazie »a« dodaje »gdy.«

(Dodatki do artikułu XV).

V sądu ziemskiego abo grodzkiego ktoby broni dobeł chociasz by y nie ranieł, rękę traci, patrz w rozd. 4. arti. 39.

Sługa iesliby przeciw panu swemu broni dobeł, rękę traci, rozd. 11, arti. 18, wszakosz się to rozumie, gdyby to vczynieł bez słuszny przyczyny, rozd. 4, arti. 39.

Rękopis Czaplickiego w tym artykule w wierszu 1 od góry zamiast »zbieł« kładzie »zabił,« w wierszu 4 również zamiast »zbieł« kładzie »zabił.«

(Dodatki do artykułu XVI).

O zamordowaniu męza y zony et e conuerso patrz wyzey w rozd. 11, arti. 10, brat brata, powinny powinnego, patrz nizey w rozd. 11, arti. 17.

De iniurioriis erga parentes.

A iz tesz swowolinstwo ludzkie tak się rosciągnęło, ze nietylko opcęm, ale y własnęm swoięm rodzicom y inszym krewnym, powinowatym nieprzepuszczaią, przeto zachowuiąc statut de patricidis et fratricidis, vstawuięmy, yz ktobykolwiek iawnie abo tesz taięmnie odpowiedzi na zdrowie, abo tesz y niebespieczęnstwa rodzicom swoim ktoregokolwiek stanu czynieł, albo czynic chciał abo tesz ranieł, tedy taki za słusznym dowodęm nieinaczy ma byc sądzon y karan, iedno iakoby gleyt nasz krolewski zgwałcic miał, o tym patrz w constitut. Warszaws. anno Domini 1578.

Pomocnicy chocia principał gardło da, maią sto kop groszey za głowę zabitego zapłacic, a rok y szesc niedziel na dnie w wiezy siedziec, patrz w rozd. 11, arti. 12.

Karanie na vczciwosci, o co patrz w rozd. 11, arti. 16 y 33 e contra rozd. 14, arti 8, rozd. 1, arti. 3 y 4, 5, 6 y 11, rozd. 3, arti. 8 y 39.

Rękopis Czaplickiego w tymże artykule ma następujące odmianki: w wierszu 1 od góry po wyrazie »oyca« kładzie »albo,« w tymże wierszu zamiast »zapamiętałosci« kładzie »zapalczywosci,« w wierszu 2 od góry po wyrazie »przyprawiel,« dodaje »tedy takowy syn albo dziewka, ktora przyczyną swoią rodzica swego o gardło przyprawi,« w wierszu 4 od góry opuszcza wyraz »haniebną,« w wierszu 7 po wyrazach »tymze tesz« dodaie »obyczaiem,« w tymże wierszu zamiast »powała« kładzie »powoła,« w wierszu 9 po wyrazach »corkę swoię« dodaje »własną,« w wierszu 4 od dołu zamiast »w wiezy« kładzie »w więzieniu,« wreszcie w wierszu 3 i 2 od końca zamiast »przy kosciele abo przy cerkwi głowny« kładzie »przy kosciele głownym.«

(Dodatki do artykułu XVII).

Tęmu artikułu podobnego prawa patrz w rozd. 11, arti. 16 y 10.

Tesz gdyby krewny krewnego do więzięnia swoiego wziął y onego vmorzeł w nadzieię spadku, takowy od wszystkiego odpada y winie statutowy podlega, o tym patrz w constitut. w. x. Litew. w Warszawie, anno 1578 vchwalonych.

Rękopis Czaplickiego ma w artykule tym następujące odmianki: w wierszu 2 od góry opuszcza wyrazy »ktoreby miało spasc albo przysc na niego,« w wierszu 6 od góry zamiast »ziac« kładzie »zięc« w wierszu 3 od dołu po wyrazach »po bracie swoięm« kładzie »zostałych,« wreszcie w wierszu ostatnim zamiast »w rodzaiu« kładzie »rodu.«

(Dodatki do artykułu XVIII).

Panowie sług swoich o pocciwosc sądzic nięmogą. iednak o złodzieystwo, o męzoboystwo y inne wystepki, osadziwszy slachtę, ludzi dobrych sądzic y z nich sprawiedliwosc kozdęmu czynic y na gardle karac mogą, patrz w rozd. 3, arti. 8, takze w rozd. 4, arti. 29.

Sługa broniąc pana swego gdyby kogo raniel abo zabiel, takze iesliby to bez potrzeby panski vczyniel swowolnie, patrz rozd. 11, arti. 29

Słudzy gdyby komu gwałt domowy vczynieli, patrz rozd. 11, arti. 30.

Słudzy gdyby do miasta pod vrząd gdzie gwałt iaki, boy, rany vczynieli, o tęm patrz rozd. 4, arti. 19.

O sługach bez przykazu y ludziach bez słuzby, gdyby się szkoda iaka stała, rany abo męzoboystwo, tedy ten kto ie przechowywa, chociaby mu nie byli y przyporuczęni, winięn ich szukac y ku prawu stawic. A gdzieby niepostawieł, winięn ono wszystko płacic, a sobie winnego szukac. rozd. 14, arti. 27.

Gdyby kto do kogo sługę przykazał, a tęnby szkodę iaką vczyniwszy, vciekł od niego, patrz rozd. 12, arti. 14.

Sługi bez listu wyswiadczonego zadęn chowac ani przymowac nięma sub pęnna 14 marcarum. A iesliby mu go dac niechciał, pan iego, sąd ziększy abo grodzki dac mu go moze, o tęm patrz w constit. Warszaws. anno Domini 1578 vchwalony fol. 159.

(Dodatki do artykułu XIX).

Obrona yz iest necessario kozdęmu pozwolona wszęndzie, patrz wyszey rozd. 11, arti. 6 y w przydatkach iego.

Złoczynca zasię gdyby się bronic chciał, zabic go moze, rozdział 14, arti. 19 y 25.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 3 od gory opuszcza wyraz »zabieł.«

(Dodatki do artykułu XX).

O ludziach bez słuzby y o sługach bez przykazu takowegosz prawa, patrz w rozd. 14, arti. 23.

O sługach wszelakiech patrz wyszey rozd. 11, arti. 18, y w przydatkach iego.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 5 od góry opuszcza zdanie »z tych gwałtownikow albo szkodnikow sobie szukac,« zaś w wierszu 6 po wyrazach »abo u« dodaje »gwałtownikow.«

(Dodatki do artykułu XXI).

Ktoby pod slachcicęm, zoną abo sługą iego konia wziął y gdzieszkolwiek grabiesz iaki vczynieł, chociaszby ona persona sama przy tym nie była, tedy grabiesz za dowodęm sowito płaci, patrz rozd. 13, arti. 3.

O roznych grabiezach patrz rozd. 10, arti. 5 (arti. 20, rozd. 11) rozd. 3, arti. 28 y 40, rozd. 13, art. 2, 3, 4 y 6 w constit. Warszawsk. anno 1578 vchwalon.

Takowego gwałtownika prawo pospolite pozwala, patrz rozdział 11, arti. 7.

Xiązęta, panowie Rady, woiewodowie y starostowie y nikt inny iezdząc po drogach w imionach cudzych, nięmaią szkod czynic, staciey y podwod brac, ale sobie, sługom, koniom według targu zywnosc kupowac maią, o tym patrz rozd. 3, arti. 24.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 1 od góry zamiast »sioło,« kładzie »wies,« w wierszu 2 zamiast »tam szkody, rany, grabieze gwałtownie poczynieł,« kładzie »pobił, poranił,« w wierszu 5 po wyrazie »nieranieł« kładzie »ani bił.«

(Dodatki do artykułu XXII).

Tęmu podobnego patrz wyszey rozd. 11, arti. 19 y 2 y w przydatkach artykułu tego, takze w rozd. 9, arti. 9 y w przydatkach iego.

(Dodatki do artykułu XXIII).

Rozboynicy, złodzieie, gdyby vrzędnika swego powołali 14.

Rozboyniki y powołanych raz y kielka vrząd imac moze, rozd. 14, arti. 16 na koncu.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 3 od góry zamiast »a przyciągnąwszy« kładzie »a potym przyciągnąwszy,« w wierszu 5 zamiast

»rozboynik« kładzie »złodziey,« w wierszu 7 zamiast »takze« kładzie »sam,« wreszcie w wierszu 3 od końca zamiast »winę rozboynikowi« kładzie »winę rozboyną«.

(Dodatki do artykułu XXIV).

O rozmaitęm męzoboystwie patrz rozd. 11 po arti. 12.

Kozdy rzeczy spolny wszyscy vczestnicy dochodzic maią. A iesliby nie chcieli, drudzy o to czynic maią, byc o to od drugiech do sądu pozwani, rozd. 4, arti. 48.

Tak tesz iednego vczestnika bez drugiego nikt pozywac nięmoze, rozd. 7, arti. 8, rozd. 4, arti. 44.

Wspolny osiabrny sprawie po zapozwaniu gdyby odezwawszy od sądu, w tęm iedęn abo dwa ziednaią się, tedy iednak drugiemu odezwu pilnowac wolno, patrz rozd. 4, arti. 62.

Starszy brat o spolną rzecz zapozwany do sądu, gdyby co braci swey przes prawo vtraciel, tego braci nagradzac niepowinięn y oni tego ozywic nięmogą. A iesli tesz co na kięm zyszcze, tym się zas z bracią dzielic powinięn, patrz rozd. 6, arti. 39.

Brat starszy v prawa powinięn odpowiadac, nie czekaiąc lath braci swey młodszey, rozd. 6, arti. 9.

(Dodatki do artykułu XXV).

Temu podobnech artykułow patrz rozd. 4, arti. 40 y 28, rozd. 11, arti. 2, 6, 13 y 4 na ostatek rozd. 14, arti. 28, rozd. 11, arti. 26 y 31 y 4, nadto ieszcze rozd. 11, arti. 2 na koncu.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, w wierszu 1 od góry po wyrazie »wyposazonych,« kładzie »albo niewyposazonych.«

(Dodatki do artykułu XXVI).

Gospodarz gdyby goscia albo gosc gospodarza raniel, a dowodu by nię mieli obadwa na to, tedy zerebiey maią cisnąc, takze infra w rozd. 11, arti. 35.

O zwadach wszelakiech y o ranach rozmaitych, patrz wyszey rozd. 11, arti. 13 y w przydatkach tego artykułu.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym w wierszu 3 od góry zamiast »a iedęnby drugięmu niedopusciel« kładzie »a iedenby drugiego do przysięgi nie puscil,« w wierszu 5 od góry opuszcza wyrazy »zerebiey abo,« w wierszu 9 zamiast »ięno« kładzie »tedy,« wreszcie w wierszu 3 od końca po wyrazie »płacic,« dodaje »sto kop groszy.«

(Dodatki do artykułu XXVII).

Przygodne męzoboystwo tylko pięniędzmi a siedzęnięm płacone bywa, patrz w rozd. 11, arti. 2, 4 y 26.

Męzoboystwo w prawie Litewsk. znaiduie się troiakie, iedno vmyslne, drugie przygodne, a trzecie w obronie. O vmyslnym męzoboystwie patrz w rozd. 11, arti. 1, 2, 3, 4, 12, 15, 16, 17, 18, 23, 30, 29, 31, 10.

O przygodnym zasię męzoboystwie patrz rozd. 11, arti. 13, 11, 20, 24. 23, 29, 26, 27, 28, 34, 35 y w rozd. 14, arti. 19, 23.

W obronie zasię gdy się stanie iakie męzoboystwo, patrz w rozd. 11, arti. 6, y 1, 7, 19, a w rozd. 14 po arti. 19, 29.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 3 od końca opuszcza wyrazy »i z niezwasni.«

(Dodatki do artykułu XXVIII).

O przygodnym y vmyslnym męzoboystwie patrz supra rozd. 11, arti 27 y w przydatkach artikułu tego.

Rękopis Czaplickiego w artykule tym, wierszu 2 od końca opuszcza wyrazy »y nagradzane,« zaś w wierszu ostatnim zamiast »iako nizey napisano o zwadach« kładzie »iako wyzey o zwadach wieczornych iest napisano [1]).«

(Dodatki do artykułu XXIX).

Ktoby v siebie chował iakiech ludzí abo sług bez przykazu, od ktorychby się komu w sąsiedztwie szkoda iaka stała abo męzoboystwo abo tesz rany y co takiego innego, tedy tęn, s czyiego się domu stało, kto takowych przechowywa, za przewiedzięnięm prawnym, chociasz by mu nie byli przyporuczęni, powinięn ich szukac y onych ku prawu stawic, alias sam to wszystko płacic, a sobie winnego szukac ma, o tęm patrz rozd. 14, arti. 23, rozd. 11, arti. 20.

Pan sługę y na gardło sądzic moze, wszakosz iednak ostroznie y skazac, tylko go na podciwosci karac niepowinięn, o tęm patrz rozd. 3, arti. 8, y 29, rozd. 4, arti. 19 y 29.

(Dodatki do artykułu XXX).

Pan za sługę cierpiec niepowinięn, ani sługa za pana, o tęm patrz w rozd. I, arti. 14.

Miedzy przyporuczonym a zasię nieprzyporuczonym sługą iaka iest w tęm w prawie roznica, patrz tu w tym arti. 30, o przyporuczonych zasię patrz w rozd. 14, arti. 23, rozd. 14, arti. 29 y 19.

Sługa gdyby pana swego ranieł abo zabieł, o tęm patrz rozdział 11, arti. 19.

Sługę ktoby komu przykazał, a tęnby szkodę iaką vczyniwszy precz vciekł od niego, patrz w rozd. 11, arti. 14.

Panowie s sług swych sprawiedliwosc czynic mogą krom podciwosci, patrz w rozd. 3, arti. 8 y 39, rozd. 4, arti. 19 y 29.

---

[1]) W chwili kiedyśmy druk dotąd doprowadzili, otrzymaliśmy od Biblioteki cesarskiej w Petersburgu, która nam rękopisu Czaplickiego do naukowego użytku uprzejmie udzieliła, wezwanie o spieszny zwrot tegoż rękopisu, któremuto wezwaniu bezzwłocznie zadość uczynić czuliśmy się obowiązanymi.

Wobec tego odtąd już nie możemy dalej podawać odmianek z rękopisu Czaplickiego, którego już więcej pod ręką nie mamy.

Panowie zas strony slug czego się strzec maią, patrz w rozd. 3, arti. 8 y 39, rozd. 11, arti. 20, rozd. 14, arti. 23, rozd. 4, arti. 19 y 29.

(Dodatki do artykulu XXXI).

O opycie tym podobnego prawa, patrz rozd. 11, arti. 10.

Dzis to wszystko przes scrutlnium odprawuią według constit. Warszaw. anno Domini 1578. Takze y Litew. constit. o tymze vchwalonych, ktorych patrz rozd. 11, arti. 10.

O powinnosci vrzędowy abo starosciny, patrz naprzod rozd. 11, arti. 25, rozd. 3, arti. 41 y 24, rozd. 4, arti. 18 y 19 y 20 y 21 y 67, rozd. 12, arti. 5.

(Dodatki do artykulu XXXII).

Ktoby zięmię iaką trzy lata trzymal, a drugiby mimo prawo zboze pobral abo gwalt y boy iaki tam vczyniel, o tęm patrz rozd. 9, arti. 14.

Na to lekarstwa patrz rozd. 9, arti. 13.

O dawnosciach ziemskiech wszelakiech patrz sobie rozd. 4, arti. 66 y w przydatkach iego.

O zbiegi miedzy woiewodztwy Ruskięm, Belskim, Podolskim z iedny a Wolynskim, Kiiowskim y Braslawskim z drugi strony dawnosci trzech lat, o tęm patrz w constit. Warszaws. anno 1578.

(Dodatki do artykulu XXXIII).

Slachcic we czternastu lat gdyby o zlodzieystwo bel obwinion abo y z licem na vrząd przywiedzion byl, takowy przes mlodosc lat swoich w ręce do kata nięma byc dawan, iędno sowito zaplaciwszy, podciwosci to iego nic szkodzic nięma, o tęm w rozd. 14, arti. 8.

W rzeczach potocznych iednanie iest pozwolone kazdęmu, w rozd. 4, arti. 30 y iest vprzywileiowane, rozd. 4, arti. 15.

Lecz in criminalibus iako to w tym artikule stoi, yz nikt ani wyprosic ani pięniędzmi się wykupic nięmoze, tedy podobno ani iednac się moze. A gdysz iednanie to oboie pospolicie za sobą ciągnie, przyczynę, prozbę a nagrodę, przetosz z opcych praw zdalo mi się za potrzebną, tęn artikul dla lepszego wyrozumienia obiasnic. In iudicio non condęmnatus si iusta autem mamona redymat, siue iure infamis erit.

A na drugięm mieystcu.

Qui paciscuntur seu concordaverint, in his conuicti notantur infamia et ure sunt alieni speculum Saxonum libro primo arti. 38.

A indzi w glosie libri 2, arti. 64 mowi.

In cusa criminali si desuper aliquis concordiam inierit, efficitur infamis. A indzie zasię o tymze iure priuati dicuntur: primo, qui infames et honore priuato sunt notantur macula aliqua sicut sunt fures et praedones. Secundo qui anno et dięm imperiey proscriptione iacęnt. Tertio qui cutim et crines

redimerint. Quarto qui fide fragi sunt. Qui vitam vel mębra per sęntęnciam abiudicatam redimerunt. Sexto infames dicuntur, quos domini redimunt iuramęnto suo, speculo. Saxon. libro tercio arti. 16 in glosa vide. A indzi zasię speculo Saxono libro 3, arti. 70 in glosa.

Infames sunt qui ratione praede furti concordiam ineunt, 2 iudicia lites conuicti, 3 publici fures et praedones, 4 certanei et coram, 5 proles inuito periuri, 6 lusores, 7 aleatores, 8 contra quos probari potest qui fide fragi sunt, 9, proscripti, 10 ileitimi seu inhonesti spurij infames.

Bezecni są ktorzy oyce y matki zabiiaią, patrz rozd. 11, arti. 16.

Bezecni są buntownicy y pokoy pospolity zruszaiący rozd. I, arti. 3.

Bezecni są zdrayce, patrz rozd. I, arti. 3, rozd. 11, arti. 18.

Bezecni są fałszywi prokuratorowie rozd. 4, arti. 35.

Bezecni są mince biące rozd. I, arti. 3 y 13.

Bezecni są przes gwałt w. x. Lith. opanuiący y na nie lud zbieraiący, rozd. I, arti. 3.

Bezecni są z nieprzyiacioły w. x. Lith. porozumięnie maiący y listy do niech przesyłaiący, patrz rozd. I, arti. 3.

Bezecni są nieprzyiaciołom radę daiący.

Bezecni są zamek hospodarski nieprzyiacielowi do rąk podaiący.

Bezecni są do zięmie nieprzyiacielski na zdradzie vciekaiący, rozd. I, arti. 6.

Bezecni są maiestat panski obrazaiący, patrz rozd. I, arti. 3, 4, 5 y 11. Takowych nikt nie sądzi inny, iedno krol I. M. patrz w rozd. I, arti. 24, rozd. 3, arti. 8 y 39 y to na seymie I, arti. 4 y nie zgoła, iedno za słusznym dowodęm ma byc tym karan, rozd. I, arti. 5 y za takięmi pozwy rok zawity, patrz rozd. I, arti. 9.

Bezecni są, ktorzy z bitwy vciekaią, rozd. I, arti. 14 y 10.

Bezecni są, ktorzy bez woli y wiadomosci hetmanski z woyska do domow swych odiezdzaią, patrz rozd. 2, arti. 10 y insze.

Złodzieia ktoby pięnię̨dzmi swęmi odkupieł y insze, o tem patrz rozd. 14, arti. 10.

(Dodatki do artykułu XXXIV).

O przygodnym męzoboystwie patrz wyszey w rozdziale 11, arti. 27 y w przydatkach.

O przygodnym zranięniu, patrz w rozd. 14, arti. 28.

Prosieli nas wszystkie strony, aby na grunciech swoich własnych wolno beło kazdęmu z slachty miasteczka sadzic, karczmy budowac przy goscincach bez listow naszych, myta wedle statutu y s targu obyczaiu zostawuięm o tęm patrz rozdział w recessie Grodzinskięm arti. 40.

(Dodatki do artykułu XXXV).

O spolnym męzoboystwie y spolnych zwadach patrz w rozd. 11, arti. 17 y 26.

O dowodziech rozmaitych, patrz rozdział 11, arti. 2, rozdział 4, arti. 52, 57.

O goscinnęm prawie, rozd. 4, arti. 18 y 19, rozd. I, arti. 15, takze y o cudzozięmcach.

O goscinnęm prawie z obcego prawa sprawiedliwosc w miesciech składowych y na iarmarkach przerzeczonych, s kazdego kupieckiego człowieka, iakiegokolwiek stanu, ma byc czyniona prawęm goscinnęm przes starostę abo dzierzawcę onego miestca, gdzie będą ządac sprawiedliwosci. A w miastach duchownych, panskiech y slacheckiech, sami panowie abo vrzędnicy ich takięmze prawęm goscinnym miedzy goscinnymi osobami o rzeczy kupieckie abo targowe sprawiedliwosc czynic będą powinni, wszakosz będzie wolna appellacia do nas kazdęmu, ktoryby się vciązonym byc rozumiał. O tym patrz w constitut. Piotrkows. anno Domini 1565.

Reiestr artikułow rozdziału dwunastego.

Artikuł pierwszy.

Głowszczyzna y nawiąska sługom pancernym, putnym, ludzi prostych, parobkow y zonom ich.

Artikuł wtory.

Głowsczyzny y nawiąski tywonom, klucznikom, woytom, starcom y ławnikom sielskim.

Artikuł trzeci.

O głowsczyzny rzęmieslnym ludziom.

Artikuł czwarty.

O noszęniu zydowskim, yz w szatach kosztownych ze złotęm y srebręm sami y zony ich chodzic nięmaią.

Artikuł piąty.

Zyd, Tatarzyn y kozdy Besurmianin na vrząd przełozon y krzescian w niewoli miec nięma.

Artikuł szosty.

Nawiąska Tatarom, ktorzy na słuzbie zięmski bywaią y rzemieslnym, y o głowszczyznach y o zonach ich.

Artikuł siodmy.

Człowiek wolny nięma byc w niewolą wydan y wypuszczon za wysługę summy pięnię̨dzy.

Artikuł osmy.

O człowieku oyczystym odeszłym dawnosc zięmska.

Artikuł 9.

Ktoby na człowieka wolnego abo niewolnego prawa dac y zbiegłego nie chciał, ma go nawiązac.

Artikuł 10.

O czeladzi niewolny, ktora vciecze od pana swego.

Artikuł 11.

O ludziach wolnych, ktorych w głod przedawaią.

Artikuł 12.

W głod ktoby czeladz swoię wygnał.

Artikuł 13.

Niewolnicy maią byc s troiakiech przyczyn.

Artikuł 14.

Gdyby kto sługę do kogo przykazał, a tęnby szkodę vczyniwszy vciekł od niego.

(Dodatki do artykułu I).

O slacheckiech nawiąskach, patrz wyszey w rozd. 11, arti. 13 y 26 y 36 (s).

Za prostego człowieka więzięnia nięmasz zadnego, tylko głowszczyznę płacic, rozd. 11, arti. 26.

Białymgłowom slacheckięm iako głowszczyzna tak y nawiąska ma byc sowito, rozd. 11, arti. 13.

Popom y ich zonom więczalnym nawiąska sowito, ibidęm.

Za głowę tatarską, ktoryby woynę słuzeł, sto kop groszy w rozd. 11, arti. 6.

(Dodatki do artykułu III).

O głowszczyznach slacheckiech y popòwskich, rozdział 11, artikuł 26 y 27 y 12.

O głowszczyznach y nawiąskach tatarskich, patrz nizey w rozd. 12, arti. 6.

(Dodatki do artykułu IV).

Prosieli nas, aby artikuł statutowi przeciw Zydom wypełnion beł, to iest, aby chodzieli w zołtych bierletach y zony ich w zołtych zawiciach, łancuchow, srebra y szat kosztownych aby nie nosieli, a krzescianki, aby mamkami dzieciom ich nie były, dokładaiąc tego przyczynę, ze krzescianki będą od nich spotwarzone, potym z musu wysługuią się, z niewoli im służą po kielku lat, a insze do smierci. A w tym zasię zydowie płodząc z nimi dzieci, obrzezuią ich na zakon zydowski. Tedy co się dotycze czapek y zawicia zołtego, tego niewidzięm byc potrzeba na tęn czas, ani ku zadnęmu pozytku, a w drugiech potrzebach około chrzescian y chrzescianek zostawuięm tym sposobęm, yz zydowie iako mamek dzieciom swym, tak y sług w domiech swych, ludzi narodu slacheckiego chowac nię maią. Tylko w drodze furmani y słudzy dla potrzeb y posług swych miec mogą y chrzescianskiego narodu ludzi; takze y dzieci krzescianskiech, nikogo z narodu krzescianskiego obrzezywac nięmaią, a tego doględac y postrzegac y niedopuszczac y za tą sprawą karac maią vrzędy nasze grodzkie, gdzie w ktorych mieystcach zydowie są, o tęm patrz w recessie Grodzięnskiem arti. 47 o zydziech.

Zydowie swiadkami byc nięmogą, takze y powołani y fałszerstwęm pomazani, rozd. 9, arti. 3.

Zydowie długow swych iako na slachcie dochodzic maią, patrz w rozd. 7, arti. 24.

O wolnosci zydowski y ich przywileiach, patrz po zamknięniu y skonczęniu tego rozd. 12.

(Dodatki do artykułu V).

Ludzie prosci nad slachtę nięmaią byc podwyszęni, takze na dostoinstwa y vrzędy nięmaią byc przekładani, o tym patrz rozdział 3, artikuł 15 y 9.

Ludzie prosci wolnosci slacheckiech vzywac y onych sobie przywłaszczac nięmaią, o tęm patrz rozd. 3, arti. 21.

Ku swiadectwu tak o zięmię iako y o kazdą rzecz nięmaią byc przypuszczęni zydowie ani Tatarowie, iedno chrzescianie rzymskiego abo gredzkiego zakonu, patrz rozd. 9, arti. 3, rozd. 4, arti. 51.

S chrzescian ktorzy y kiedy swiadkami byc nięmaią y nięmogą, rozd. 4, arti. 53, rozd. 9 arti. 5, 6.

Ognięm tesz fałszerze karzą, patrz rozd. I, arti. 12 y 13.

Prozba Artikułu piątego.

Prosicie k. Ie. M. aby zydowie skądkolwiek przy ezdzaiący owdzie w miescie Wilinskim przeciw przywileiom waszym mieysckięm obecnego mięszkania niemieli, handlow y targowania nieczynieli, okrom iarmarkowych czasow y krom tych Zydow, ktorzy są na posługach R. P. a kupcy rozmaite, ktorzy odkądkolwiek do miasta Wilinskiego przyiezdzaią, zeby wedle vchwały seymu Wilinskiego we wszystkim rowną powinnosc z obywatelmi tamesznymi powinni są.

Odkas.

Na te obiedwie rzeczy, iako słusznie, pozwalac Ie. kr. M. raczy, ale tęmu y tego dokładaiąc yz karczmy we wszystkiech domiech, imionach xiązęcych, panskiech, slacheckiech, chociaby od kopy wolni beli, ale pobory dawac powinni; a ktoby do tych czasow niepłaciel, tedy od tego czasu iako pobory postanowiono, tak w miescie Wilinskim iako y po wszystkiech innych miasteczkach wszystko po częmu zadzierzali tych poborow, zapłacic będą powinni.

Artikuł 9.

Zydowie yz pod tęm pokoięm siedzą y wolnosci nięmały vzywaią, handle wiodą, kupcą, targuią y listy biorą, a nigdy na woynę nie iezdzą y podatku zadnego na zolnierze vchwalonych nie daią, ci wszyscy zydowie y z dawna własnymu pozytku y skarbu naszęmu hospodarskięmu ku potrzebie nalezą, R. P. przysłuchaią. Tedy połozelismy na niech s kozdy głowy na dwie racie racie po szesciu groszy ku pozytku y skarbu naszęmu y s kozdy

głowy zydowski męskiei y zęnskiey, y dzieci ich, gdziekolwiek ięno zydowie w. x. Lith. mieszkaią, maią dac wszystkiego po dwanascie groszy, podatkow ziębskicch po 6 groszy, wszakze za niedobierczych powiatowych, ale do własnego skarbu naszego hospodarskiego będą oddac powinni.

Artikuł 32.

Proszono tesz nas, aby zydowie zadnych vrzędow y poboru nięmieli, iedno do ziębskiech potrzeb y spraw zydowie niebędą przypuszczęni.

Artikuł 29.

Były prozby od Stanow rycerstwa naszego, aby zydow mimo krzesciany poborow y myt w miesciech naszych w. x. Lith. słodowięn, browarow arendowano niebyło, my przystawiaiąc ku prozbom ich na to pozwalamy, yz gdzieby krzescianin tak wiele iako o więcy, niz zydowie dadzą, tedy radni to ięm vczynięm.

Artikuł 46.

Bylismy proszęni, aby Tatarowie krzescian w niewoli nięmieli, ale zeby się wysługowali ięm wedle stanu, mamki takiesz krzescianki aby nie były; a gdzieby czeladzi swoi zakupny krzescianskiego narodu, aby na besurmianską wiarę nieobrzezowali. Polaninow tesz v siebie w niewoli aby niechowali, ale krzescianom aby przedawali, a to dla tego, aby krzescianek sobie za zony nie brali, a potomstwa ich nieobrzezywali. Iedno yz tak miec chcemy o Tatarach. Tedy przystoyno, aby wszelki czeladzi niewolny v siebie niedzierzeli, mamek krzescianskiech Tatarowie aby nięmieli y ich niepoymowali y do obrzezania nikogo s krzescian dzieci małych nieprzymuszali, to ostawuięm y miec chcęmy, aby Tatarowie we wszęm beli zachowani przy prawach y przywileiach swoich, przedtym od przodkow naszych y teras niedawno od nas po dwakroc nadanych y vtwierdzonych y te przywileie ich aby przy drukowaniu statutu pod przywileiami y wolnosciami ziębskięmi w statut włozono były, gdysz to nam y R. pospolity dobrze y pilnie nielituiąc gardł y krwie przelania swey, zasługuią.

(Dodatki do artykułu VI).

O nawiąskach slacheckiech iako y ludzi prostych patrz wyszey, rozd. 12, arti. 1, 2, 3 y w przydatkach ich.

Na prozbę Tatar litewskich kr. Ie. M. powiedziec raczył, ze iusz wam wedle prozby waszey przywiley kr. Ie. M. na to tu w Grodnie na tym seymie dan iest, według ktorego kr. Ie. M. zachowac was chce, a te artikuły statutowe, ktoremi sobie mienicie byc przeciwne, przy poprawieniu statutu po inszych poprawieni będą, przywileie tesz nasze po naprawie statutu y po inszych przywileiach, praw y wolnosci ziębskiech w statucie włozone y opisane będą.

(Dodatki do artykułu VII).

Reiestra w czym są wazne y do czego są potrzebne, o tym patrz na roznych mieystcach, naprzod rozd. 4, arti. 29, rozd. 6, arti. 4, rozd. 7, arti. 24, rozd. 9, arti. 14 y 17, rozd. 2, arti. 10 y 16.

S człowieka wolnego s ktorych się przyczyn niewolny stawa, patrz nizey, rozd. 12, arti. 13.

W głod kiedyby się kto komu zaprzedał y list komu na to dał, takowy list nic nie wazy, patrz rozd. 12, arti. 11.

Niewolnikowi tesz nikt nic zapisac nięmoze, wprzod go wolnym nievczyniwszy, patrz rozd. 8, arti. 4.

V Tatarow niewolnicy za siedm lat się wysługuią, abo więc na kozdy rok odpustu maią, chłop po połcięnie groszey a zonka zasię pułkopy groszey, rozd. 2, arti. 5.

Z niewolnych zasię iako się niewolni stawaią, patrz rozd. 12, arti. 12.

(Dodatek do artykułu VIII).

Słudzy slachcicy ktorzyby w miesciech osiadłosci mieli y szesc lat dawnosci zasiedzieli, takowych sług z miast wszelakiech woytowie y vrzędnicy wydawac nięmaią, patrz w rozd. 3, arti. 29.

Czeladz niewolną zasię z miasta woytowie y vrzędnicy wydawac maią, ktorych y dawnosc dziesiąciu lat nic wspomagac nięma, patrz ibidem rozd. 3, arti. 29.

Miedzy woiewodztwy Bełskim, Ruskim, Podolskim z iedny, a Wołynski y Bracławski z drugi strony, o zbiegi dawnosci trzy lata, o tęm patrz w constitut. Warszawsk. w roku 1578 vchwalony.

(Dodatek do artykułu IX).

Prozba artikułu 9 w rozd. 12 o poddanych oyczystych y niewolnikach, takze y sługach przykaznych, ktorzy od panow swych vciekaią.

Vstawuięm, iesliby ktory człowiek oyczyzny y nieprzychozy abo czeladnik niewolny, takze y sługa przykazny od pana swego vciekszy za kogo zaszedł, a powiedział się byc wolnym, a on pan, czyi człowiek abo sługa y czeladnik prosieł v onego pana prawa, a tęn pan ięmu na takowego prawa dac niechciał, tedy takowy ma byc pozwan do zięmstwa na rok zawity. A iesliby tęn pan czyi człowiek, szedł prawęm, iz tęn człowiek iego oyczyc abo czeladnik y sługa przykazny, a onego pana v kogo będzie tęn człowiek, przewiedzie prawęm, yz v niego prosieł sprawiedliwosci z woznym y z slachtą, a on prawa niedał, tedy tęn pan onego człowieka abo czeladnika iego samego, zonę y dzieci y wszystkę maiętnosc iego z nawiąską ma wrocic, a sługę przykaznego ma wydac. A iesliby tesz vciekł, na wszystkie szkody za niego, co odchodzący od pana swego vczynieł, tęn pan, ktory na niego prawa dac niechciał, na takowego sługę, na czym strona

dowod vczyni, płacic, a iesliby pozwana strona stawszy v prawa tym wymowkę czyniela, yz o takięm poddanęm, czeladniku y słudze niewiedziała y teras niewie, y na tęn czas, gdy v niego prawa proszono, na imięniu iego nie był, takowy nie zgłoła od tego wolęn byc ma, ale przysięgą swoią tego odwiesc się ma, a przed się winięn będzie pozwolic iego na imięniu swoim szukac y wziąc iako własnego swego y ze wszystką maiętnoscią iego. A gdzieby przysięgnąc nie chciał, tedy winięn będzie za wszystkiech tak za samego, iako za zoną y za wszystkie dzieci głowsczyznę płacic, a szkody za dowodęm stronie powodowy nagrodzic, o tęm patrz w constitut. Warsz. w. x. Lith. anno 1578 dany.

O sługach y chłopiech zbiegłech woiewodztwie Kiiowskim, Wołynskim y Brasławskim.

Iz w woiewodztwach Kiiowskim, Wołynskim y Brasławskim przed tym według statutu w. x. Litew. o sługi, poddane, zbiegi y czeladz dworną v sądu zięmskiego sprawiedliwosci swey dochodzieli, bacząc w tym sobie te woiewodztwa zwłokę sprawiedliwosci swey, prosieli nas posłowie za to s tych mianowanych woiewodztw, zebychmy ich w tęm zachowawszy, według prawa y statutu w. x. Litew. a przywileiu tym woiewodztwom na seymie walnym Lubelskim przy vniey danego tego artikułu poprawionego, o takowe krzywdy do sądu grodzkiego pozywac się pozwoleli; my tedy s pany Radami naszęmi y posły zięmskięmi mocą teraznieyszego seymu to tym woiewodztwom postanawiamy y potwierdzamy, ze te przerzeczone woiewodztwa o takowe sługi, poddane, zbiegi y dworną czeladz przes przyporuczęnia y zastawania takowych, v ktorychby te zbiegi byc mieli, od tego czasu v sądu grodzkiego sądzone byc maią, strony przypozwawszy, strona vkrzywdzona pozwęm grodzkim y na rok zawity, iesli oczewisto, tedy na cztery niedzieli, a iesli zaocznie, tedy za szesc niedziel rok złozon byc ma. A strona pozwana powinna będzie v sądu grodzkiego abo sąm osobą swą abo przes vmocowanego swego w zięmi Wołynski osiadłego nie biorąc sobie na pomoc zadnych przyczyn prawnych w statucie w. x. Litew. opisanych, na pierwszym roku iako na zawitęm pod stracęnięm rzeczy w pozwie opisany, stanąc y vsprawiedliwic się według prawa y statutu w. x. Litew. A gdzieby strona pozwana takowych zbiegow od tego czasu iako bedzie pozwan, y iako przedtym tak y potym, v siebie byc niepowiadziszła, tedy ma na tęm przysięgę vczynic; a iesliby strona pozwana przysięgi vczynic nie chciała, tedy powodowa strona iako sobie szkody osacuie, przysiądz ma, a gdy przysięze, starosta exequucią z ruszęnięm powiatu za dwie niedzieli stronie vkrzywdzony vczynic ma pod winą exequucią na starostę, na seymie teraznieyszęm vchwaloną y constitucią vtwierdzono. A w miesciech naszych o takowe mianowane zbiegi woytowie z vrzędow swych powinni będą nieodwłoczną sprawiedliwosc stanom slacheckim czynic, pod winą na starostę naszego tameszniego miasta stęm grzywięn. O ktore zbiegi y o krzywdę y o winę

strona vkrzywdzona ma bez pozwu, ieno z sługą onego starosty, woyta do sądu grodzkiego zawitęm rokięm pozwac, tamze starosta sprawiedliwośc vkrzywdzonęmu zaras y exequucią czynic ma.

Sprawiedliwosci o chłopy zbiegłe tychze woiewodztw z Ruskięm, Podolskim y granice ich.

Na częste a pilne ządanie woiewodztwa Ruskiego, Bełskiego y Podolskiego z iedny, a Wołynskiego, Brasławskiego z drugi strony postanowiamy mocą teraznieyszego seymu za zezwolenięm panow radnych y posłow zobopolną sprawiedliwosc miedzy przerzeczonymi woiewodztwy abo o zbiegłe chłopy y grabieze, yz maią się pozywac do grodu, zwłaszcza o zbiegłego chłopa y sługi doroczne y czeladz wszelaką y grabiesz w ktorym powiecie, gdzie się krzywda dzieie, komu tam zarazem pozwany peremptorie abo się ma odwiesc, iako go pozew niezaszetł, a nięmasz w swym imięniu, abo vkrzywdzony ma przysiądz, iako iego iest własny y pozew go zastał. Tedy zaras tego chłopa, o ktoregoby się takie prawo toczyło, ma obwiniony wrocic abo wedle taxi w pozwie płacic. A iz dawnosc na Wołyniu wedle statutu xięstwa Litew. idzie od dziesiąciu lat, a w Rusi od roku y szesci niedziel, tedy my to miarkuiąc miedzy nięmi za ich zezwolenięm postanawiamy, ze przed postanowienięm ty constitut. do trzech lat ma isc dawnosc obięma stronom, a potym iusz tak zawzdy pozyskani przes decret takowego prawa, gdzieby ktory nieczyniel decretowi dosyc, ma starosta abo vrząd iego exequucią czynic. A gdzieby w tym niedbały starosta, tedy przeciwko nięmu wolno będzie postąpic stronie wedle constitut. teraznieyszego seymu. A co się tknie granic miedzy tymi woiewodztwy, tedy ięm obiecnięmy posłac commissarze do rozgraniczęnia tych woiewodztw; a o insze krzywdy wszystkie co się gruntu dotycze, tedy się maią pozywac do zięmstwa. Woznowie tesz przes przydania staroscinego będą powinni iezdzic s pozwy y kłasc, o tym patrz w constitut. Warszaws. anno Domini 1578 vchwalony.

Z miasta ludzie zbiegli, iako go y przes kogo panom ich maią byc wydawani y o dawnosciach takowych ludzi, patrz rozd. 3, arti. 29.

Starostowie o zbiegłe ludzie iako y dokąd maią byc pozywani, o tęm patrz rozd. 3, po arti. 29 y w przydatkach iego.

O ludziach ktorzy wysiedziawszy wolą precz vciekaią, rozdział 9, arti. 19.

O zbiegłego chłopa y sługi iest rok zawity, patrz rozd. 4, arti. 22.

O czeladzi niewolny od pana swego zbiegły patrz rozd. 12, arti. 7, 10, 11, 12, 13, rozd. 8, arti. 4, rozd. 13, arti. 5.

Artikuł 50 około niewydawania ludzi, zbiegow wszelakiech, to k. I. M. na seymie Grodzinskim odesłac raczył do statutu y vchwał seymowych, według ktorego się w tey rzeczy zachowywac maią.

(Dodatki do artykułu X).

Niewolnikowi nięmoze nikt nic zapisac wprzod go wolnym nieuczyniwszy, o tęm patrz rozd. 8, arti. 4.

Czeladz niewolna, zbiegła, ma byc zapowiadana y bez poziętmsczyzny ma byc wydawana, patrz rozd. 13, arti. 5.

Wolny niewolną iesliby wiadomie poiął, tedy się y sam niewolnikięm stawa, o tęm patrz rozd. 12, arti. 13.

(Dodatki do artykułu XI).

S ktorych przyczyn niewolnicy niewolnikami się stawaią, rozdział 12, arti. 13.

Człowiek wolny za zadęn występ w niewolą wieczną nie ma byc wydawan, rozd. 12, arti. 7.

Zydowie y Tatarowie krzescian w wieczny niewoli v siebie miec nię maią, rozd. 12, arti. 5.

(Dodatki do artykułu XII).

Vrzędowne opowiadania w czym y kiedy iest wazne, a na co potrzebne, o tym patrz w rozd. 11, arti. 25 a w rozd. 8, arti. 7, a w rozd. 7, arti. 23 y 15, a w rozd. 6, arti. 4.

O prerogatiuie bormistrza kazdego y o vrzędzie iego, patrz rozd. 3, arti. 27 y 29, a w rozd. 11, arti. 15.

(Dodatki do artykułu XIII).

Człowiek wolny za zadęn występ w niewolą wieczną nięma byc wydan, rozd. 12, arti. 7

(Dodatki do artykułu XIV).

O sługach wszelakiech występnych y o czynięniu sprawiedliwosci z nich patrz rozd. 3, arti. 8, rozd. 4, arti. 19, 29, a w rozd. 14, arti. 23 y w przydatkach artikułow pomięnionych.

Constitucie o ciganiech.

Ktobykolwiek będąc ochoczym na potrzebę woienną, konną, zbroyno iako mogąc iachał abo pieszą szedł, takze y ciganie wszyscy do woyny godni będą, powinni do pana hetmana na woynę iachac y pieszo isc, a kto się z niech męznie w słuzbie woięnny pokaze, takowym łaską y datkięm od nas hospodara nagrodzono będzie, o tęm patrz w recessie Grodzinskim arti. 7.

O ciganiech.

Na zadnego cigana podatkow nieuchwalamy policzaiąc ich za zebraki, aby tedy niezebrący y kradnący s tego panstwa naszego w. x. Lith. szli precz; a ktoryby z nich s tego panstwa precz isc niechciał, takowi niechayby osiadłosci brali tak pod nami hospodaręm iako pod kniaziami y pany y slachtą, a powinnosc pełnieli podle vstawy, o tęm patrz w recessie Grodzinskim arti. 8.

O tychze ciganiech.

Ciganie albo ludzie niepotrzebni będą przes nas z zięmie wywołani y na potym nięmaią byc do ni przymowani, o tęm patrz w constit. seymu Warszaws. anno Domini 1557.

Ciganie zeby w Coronie niebyli.

Iz się przes cigany w Coronie siła złego dzieie, przeciwko tęm statut Warszaws. 1557 w exequucią przywiedzięmy y roskazuięmy, aby ich koniecznie iusz od tego czasu w Coronie y we wszystkiech panstwach naszych niebeło. A kiedy ich ktory starosta z starostwa swego wypędzi, aby ich zadęn nieprzechowywał, o tęm patrz w constitut. seymu Piotrkowskiego w r. 1565.

O tychze ciganiech.

Cigani acz są statutęm wywołani, iednak ie przechowywaią, przetosz ktoby ie przyiąc y przechowywac miał, aby beł pozwan od kazdego, kto iedno chce takięmu accią vczynic y karac tanquam complicem banniti do sądu grodzkiego. O tęm patrz w constitut. Warszaws. anno Domini 1578 vchwalony.

Przywiley zydowski, na ktory się pospolicie zydowie wszyscy tak w Koronie iako y w w. x. Lith. odzywaią y odwoływaią.

O Zydziech.

Przywiley wolnosci zydowski przes Bolesława xiąze Wielki Polski, pradziada wielkiego Kazimierza dany, potym przes Kazimierza krola potwierdzony, a przes Alexandra krola w statut wpisany w ymię Boze Amen.

Aby decreta krolewskie za czasęm od ludzi zapamiętane niebyły, tedy słusznie mądrych ludzi baczęnie to opatrzeło, aby pismęm dla pamięci przysłych były warowane. Dla tego my Kazimierz z łaski Bozey krol polski, y zięmie Krakowski, Sędomierski, Sieracki, Łęcicki, Kuiawski, Pomorski, pan y dziedzic, obiasniamy ku wiadomosci wszystkiech tak teraznieyszech, iako y napotym będących, yz gdy przed nas y pany Rady nasze przyszli mezowi godni y naszey wierni, zydowie zięm naszych, y okazali nam przywiley xiązęcia Bolesława swięty pamięci niegdy xiązęcia Polskiego, pradziada naszego namilszego, y prosieli pokornie, aby tęn przywiley naszą krolewską pieczęcią raczylismy odnowic y potwierdzic. Tego przywileiu rozumięnie słowo od słowa iest takie:

W ymię Boze Amen.

Ludzkiego narodu sprawy iesli niebędą podparte swiadectwęm słownym abo pismęm, prętko przechodzą y prawie od pamięci ludzki odpadaią. Dlatego my Bolesław z łaski Bozy xiąze Wielki Polski, oznaymuięm tak ninieyszęm, iako y na potym będącym, do ktorych wiadomosci przyidzie ninieysze pisanie, iz zydow naszych po wszystki zięmi panstwa naszego mieszkaiących statuty, przywileie, ktore od nas otrzymali, słowo od słowa, iako są w sobie nizey napisane, tym sposobęm chcęmy, aby beli obiasnione.

Krzescianin nięma byc przypuszczon na swiadectwo przeciwko zydowi, azby tego dowodzieł przes zyda y krzescianina.

Naprzod vstawuięmy, aby o pięniądze abo o ktorąkolwiek rzecz tak ruchomą iako y nieruchomą, abo in causa criminali, ktora się dotycze osoby abo rzeczy zydowski, zadęn krzescianin niebył dopuszczon przeciw zydowi ku swiadectwu iedno s krzescianinęm a z zydęm.

Iesli krzescianin o rzeczy zastawne pozywa zyda, a zyd przy, tedy przes przysięgę swą będzie zyd wolęn.

Iesli krzescianin trudnosc zadaie zydowi twierdząc, yz mu fanty zastawieł, a zyd tego przy, a krzescianin prostęm słowom zydowskim nie-

chciałby wierzyc, tedy zyd na tak wielką rzecz przysiągszy, iako iest obwinion, będzie wolęn.

Iesli krzescianin twierdzi, iz w mnieyszy sumie zastawieł, niz zyd powiada, tedy zyd ma przysięgą swą dowiesc, yz w więtszy sumie.

Iesli krzescianin zastawi zydowi zakład twierdząc, yz w mnieyszy sumie zastawił, niz zyd zna, tedy przysięze zyd na zakład sobie dany, a na co przysięze, krzescianin nięma się zbraniac ięmu zapłacic.

Iesli zyd powie, iz krzescianinowi pozyczeł co, tedy krzescianin przysięgą się odwiedzie.

Iesli zyd nie wziąwszy do siebie swiadkow, powie iz krzescianinowi pozyczeł iakiego zakładu, a on tego zaprzy, o takową rzecz krzescianin przes swą własną przysięgę się odwiedzie.

Zyd w zastawie wszystkie rzeczy moze brac, wyiąwszy koscielne apparaty y szaty skrwawione.

Zyd wszystkie rzeczy ktorekolwiek ięmu przyniosą, moze w zastawę brac, ktorymkolwiek imięnięm byłyby zwane, nic się niepytaiąc, wyiąwszy szaty krwią zmazane y koscielne apparaty, ktorych zadnym obyczaięm nięma przymowac.

Zyd przeciwko krzescianinowi przysięze, yz niewiedział, aby zakład beł kradziony abo gwałtęm wzięty, gdy ięmu beł zastawion.

Iesli krzescianin zadawał trudnosc zydowi, yz zakład v zyda zastały, iest mu kradziony abo gwałtęm wzięty, zyd niech przysięze na on zakład, iz biorąc onę zastawę, niewiedział byc kradzioną abo komu wydartą, alę to włozywszy w przysięgę, w czym iest zakład takowy zastawiony, a gdy to vczyni krzescianin, będzie powinięn lichwę zapłacic, ktora w tym czasie vrosła.

Iesli krzescianin co v zyda zastawieł, a zyd y swe przy tym stracieł, tedy zyd przysięze, a będzie wolęn.

A iesli zyd przes przygodę ogniową abo przes złodzieystwo abo przes gwałt iaki straci y rzeczy swe z zakłady zastawnęmi, a to będzie wiadomo, a krzescianin przecię, ktory zastawieł, ięmu trudnosci zadaie, zyd własną przysięgą swą krzescianina odbędzie.

Miasto nic niech niepostępuie przeciwko zydowi, iedno zwierzchni abo woiewoda, a o występek osoby zydowskie sądzic samęmu panu zwierzchnięmu iest zachowano.

Iesli zydowie miedzy sobą niezgodę abo woynę iaką zruszą, sędzia miasta naszego zadny zwierzchnosci prawa niech sobie nad nięmi nie przywłaszcza, ale my telko albo nasz woiewoda abo iego sędzia tęn sąd odprawowac będzie. A iesli występek na osobę zydowską sciąga się, tedy takowa rzecz osobie naszey ku sądzęniu będzie zachowana.

Wina, ktora ma byc płacona za ranę zydowską, ma nalezec panu zwierzchnięmu woiewodzie y rannęmu.

Iesli krzescianin zydowi ktorymkolwiek sposobęm ranę zada, tedy obwiniony nąm i naszęmu woiewodzie niech winę zapłaci, ktora ma byc do skarbu naszego obrocona wedle tego, iako moze sobie łaskę naszę przeiednac; a onęmu rannęmu niech zapłaci za leczęnie ran y za nakłady, iako prawa zięmie naszey potrzebuią y ich powinosc niesie.

Za głowę zydowską wina panu zwierzchnięmu przynalezy, to iest sprzedanie dobr do skarbu naszego.

Iesli krzescianin zyda zabiie, słusznym sądęm niech będzie karan y wszystkie dobra iego ruchome y nieruchome w naszę moc niech przypadną.

Za ranę zydowską siną wina ma byc woiewodzie dana a obrazonęmu ma byc dosyc vczyniono.

Iesli krzescianin zyda vderzy, wszakze tak, yz krwie nie rozleie, tedy ten, ktory vderzeł, ma byc przez woiewodę pociągnion wedle zwyczaiu zięmie naszey, a vderzonęmu ma dosyc vczynic iako zwyczay iest w zięmi naszey; a iesli pięnię̨dzy niebędzie mogł miec, tedy takowy za ten vczynek będzie, iako rzecz iest słuszna, karan.

O wyciąganiu cła od zydow.

Gdziekolwiek zyd przes panstwa nasze poiedzie, zadęn ięmu trudnosci iaki abo przykrosci abo obciązęnia niech nieczyni; a iesli kupie abo rzeczy iakie powiezie, s ktorych cło iakie ma przysc, przes wszystkie miasta ceł zyd niech niepłaci inne, iedno ktore iest powinne cło, tak iako płaci kazdy mieszczanin onego miasta, w ktorym zyd natęnczas mięszka.

Około prowadzęnia zydow vmarłych.

Iesli zydowie wedle zwyczaiu swego ktore z umarłych swych abo z miasta do miasta, abo s powiatu do powiatu, abo z zięmię do zięmie

poprowadzą, chcęmy, aby nic przes pisarze nasze od niech niebyło wyciągano; chcęmy aby bel iako rozboyca karan (s).

O rossypaniu cmintarza zydowskiego.

Iesli krzescianin cmintarz abo groby zydowskie iakokolwiek rossypie abo gwałtęm naiedzie, chcęmy, aby wedle zwyczaiu zięmie naszey y praw cieszko bel karan, a wszystkie rzeczy iego niech do skarbu naszego obrocone, iakowebykolwiek bely.

O gwałcęniu szkoły zydowski.

Iesli kto zuchwale będzie ciskal na szkoly zydowskie, naszemu woiewodzie ma dwa kamięnia pieprzu zaplacic.

Około winy sędzięmu, ktora zyd powinien.

Iesli zyd sędzięmu swęmu w winie pięnięzny, ktorą wandel zową, będzie nalezion byc winny, kamięn pieprzu winy, ktorą iest zdawna włozona, niech sędzięmu zapłaci.

O nieposłuszęnstwo ktorą zyd ma byc karan.

Iesli zyd przes roskazanie sędziego swego wezwan będzie do sądu, a za pierwszęm pozwęm y za wtorem nieprzyidzie, za obadwa razy nieposłuszne winę, ktora iest zwyczaina starodawna, niech zapłaci; a iesli za trzecięm roskazanięm nie przyidzie, wina, ktora przynalezy za to, niech przerzeczonęmu sędzięmu zapłaci.

Iesli zyd zyda rani, winę wedle zwyczaiu ziemie sędzięmu niech zapłaci.

Iako zydowie przysięgac maią.

Vstawiamy, aby zadęn zyd nieprzysięgal na rodal ich, iedno o wielkie sprawy, ktore się sciągaią az na pięcdziesiąd grzywięn, abo kiedy będzie przez nas wyzwan; a o mnieysze sprawy ma przysięgac przed szkolą, v drzwi przerzeczony szkoły.

O taięmnym zabiciu zydowskim.

Iesli zyd potaięmnie będzie zabit, tak yzby przes swiadectwo nięmogło to byc dowiedziono, a iesli po dowiadowaniu będą miec kogo za podeyrzanego, tedy my zydom przeciwko tęmu podeyrzanęmu bedzięmy pomagac sprawiedliwosci wedle prawa.

O gwałcie, ktory rękoma będzie zydom zadąn.

Iesli krzescianin na ktorego zyda rzuci się gwałtownie rękoma, wedle tego, iako prawa zięmie naszey potrzebowac będą, niech karan będzie.

O władzy sędziego zydowskiego.

Sędzia zydowski zadny sprawy niech na sąd nieprzywodzi, ktora się miedzy zydy zacznie, poki niebędzie przes skargę przedęn przyniesiona, a zydowie przy szkołach, abo gdzie sobie obiorą, niech będą sądzęni.

O przyroscięniu lichwy.

Iesli krzescianin od zyda wyprawi swoy zakład a lichwy nie zapłaci y ty lichwy iesli w miesiącu nieda, do ony lichwy niech mu lichwa przybędzie.

O złozęniu abo staniu v zyda.

Chcęmy, aby zadęn w domu zydowskim niestawał.

O lisciech y o niedzierzęniu dobr nieruchomych.

Iesli zyd na dzierzęnie imięnia abo na listy dobr nieruchomych pięniędzy pozyczy, a tego tęn, ktorego rzecz iest, dowiedzie, my vstawuięmy, aby pięniądze y listy zastawne zydowi były odsądzone.

O dzieciach zydowskiech.

Iesli ktora abo ktory dziecię zydom odwiedzie, chcęmy, aby takowi byli skazani iako złodzieie.

O władzy sędziego zydowskiego.

Iesli zyd wezmie od krzescianina zakład, a przes rok będzie go v siebie dzierzał, a waga abo cena zakładu nie przewyszey danech pięniędzy, zyd sędzięmu swęmu zakład niech pokaze; a iesli zakład nie będzie dobry, woiewodzie naszęmu abo swęmu sędzięmu niech vkaze, abo potym przedania niech ma wolnosc. A iesli zakład pierwy niz rok wynidzie, swęmu sędzięmu pokaze, a zakład v zyda nad rok y dzięn postanowiony, napotym zadnęmu nie będzie odpowiedał o tęn zakład.

Zydowie niech nie będą sądzeni w ich swięto.

Chcęmy, aby zadęn z zydow ku zapłacęniu zastawnych zakładow w ich swięto przyciskac niesmiał.

O wzięciu zastawnych rzeczy zydom gwałtęm.

Ktorykolwiek krzescianin gwałtęm wezmie zastawę swą od zyda abo gwałt w domu ięmu vczyni, iako rozboyca naszego skarbu niech będzie surowo karan.

Zydowskie występki nięch w ichzę szkołach będą sądzone.

Przeciwko zydowi tylko w szkołach abo gdzie bywaią sądzęni wszyscy zydowie, prawęm niech będzie czyniono, wyiąwszy nas y woiewodę naszego, ktorech mozęmy przed się wyzywac.

Gdy zydowi dadzą winę o zabicie dziecięcia.

Wedle vstaw papieskiech imięniem oyca naszego swiętego srogo roskazuiemy, aby na potym zadni zydowię, ktorzy są w panstwie naszym, niebyli winowani, zeby mieli vzywac krwie ludzki, gdysz wedle roskazania zakonu od wszelaki krwie wstrzymawaią się wszyscy zydowie. Ale iesli ktory zyd o zabicie ktorego dziecięcia krzescianskiego będzie obwinion, ma byc pokonan trzęma swiadkami krzesciany y trzęma zydy; a gdy będzie pokonan, tylko ma byc karan winą, ktorą zwykła nasladowac za takięm vczynkięm dopuszczonym; a iesli zyda swiadkowie przerzeczęni iego niewinnosc oczyszczą, tedy kasn, ktorą zyd miał podiąc za onę potwarz, słusznie ma podiąc iego winuiący.

Ile zyd pozyczeł, tyle ięmu ma byc wrocono z lichwą.

Vstawuięmy, iz cokolwiek zyd pozyczeł, choc będzie złoto, pieniądze, choc będzie srebro, tedy telesz ma byc zapłacono abo wrocono z lichwą przyrosłą.

O koniach zastawnych.

Chcęmy, aby zydowie konie wszystkie, iakiekolwiek będą, mogli brac w zastawie, ale iawnie we dnie; ale iesliby ktory kon v zyda vkradziony, przes ktorego krzescianina beł nalezion, zyd ma się przysięgą oczyscic, mowiąc, yz tego konia iawnie y wednie za takowe pięniądze, iako wiele dał, miał zastawionego y miał go nie za kradzionego.

O szukaniu fałszywy monety v zydow.

Tesz zakazuięmy, aby mincarze w panstwie naszym będący, niesmieli zydow z fałszywęmi pięniędzmi abo z innęmi rzeczami przes się, okrom posła naszego abo woiewody naszego abo przes vcciwych mieszczan y iakięmkolwiek obyczaięm zatrzymawac abo miec.

Gdy zyd w nocy o gwałt sobie vczyniony woła.

Vstawiamy, iesli zyd ktory przymuszony wielką potrzebą, w nocy będzie wołał, a iesli zasiedzi (s) y krzescianie zaniedbaią dac mu pomocy słuszny, aniby przysli na wołanie iego, kazdy sąsiad iego krzescianin 30 szelągow niech będzie powinien zapłacic.

O kupowaniu zywnosci zydowski.

Vstawiamy, aby zydowie przedawali y kupowali wszystkie rzeczy wolnie, y chleba niech się dotykaią, iako krzescianie, a ktorzy tego zakazowac będą, winę woiewodzie zapłacic będą powinni.

A zeby wszystkie te rzeczy wyszey napisane miały moc na wieki, ninieysze vstawy z napisęm swiadkow dalismy ięm dla przestrogi abo obrony, ktoresmy y pieczęcią naszą vmocnili. A ty rzeczy swiadkowie są: grabia Albert, woiewoda Caliski, tak tesz grabia (s) castelan Gniezninski, grabia Tankal(s) grabia Maciej castelan Ledzki, grabia Sozans(s) kastelan kaliski, grabia Dersław łowczy Ledzki y innych wiele panow zięmie naszey. Działo się w miescie Kaliszu nazaiutrz po Wniebowzięciu błogosławiony Panny Maryi, roku Panskiego 1264 osmego dnia września.

My tedy prawo ich opatrzywszy y pilno w nie weyrzawszy, statut przodkow naszych, chcąc więcy potwierdzic, niz go wspominac, przywiedzięm łaskawie ich zasłuzonym poządanięm, od tego czasu przerzeczone wszystkie prawa ich odnawiamy, potwierdzamy, mocne czynięmy, na znak wieczny mocnosci y wiadomosci tym ninieyszym listęm y pieczęc naszę przykładamy. Dan w Crakowie w dzięn błogosławionych męczęnnikow Dyonizego i iego towarzyszow, roku Panskiego 1534(s), przyczem beli slachetni naszey; Sicimierz(s) castellan Krakowski, Andrzey łowczy, Krzywosąd podkomorzy Krakowski y innych wiele wiarygodnych. Dąn przes ręce Zbigniewa proboszcza Krakowskiego canclerza naszego.

Zydowie na tygodnie niech lichwy wyciągaią; a iezeli na listy pięniędzy dadzą, tęn ktory ie wezmie, nie będzie powinięn lichwy płacic.

Gdysz w wyciąganiu abo pozarciu lichw iest nienaszycona ządzą, a w wyciskaniu pięniędzy niektorzy miary nięmaią, dlatego postanowieła naszych panow y slachty władza, aby zydowie wiary naszey prawdziwy nieprzyiaciele, a pięniędzy swoiech krzescianom pozyczaiący, niewięcy na kozdy tydzięn lichwy wyciągac, iedno telko iednę quartę alias ieden grosz od grzywny niesmieli y będą powinni z dzięką brac. A iesliby ktorzy zydowie przes zmowę zdrady na listy zastawne pięniędzy swych pozyczali, a przes dwie lecie tego pozyczania poniechaliby o lichwę przyrosłą y o summę głowną do sądu przywodzic, tedy od tego czasu zarazęm lichwę, ktora za dwie lecie przyrosła, maią stracic, a na głowny summie samey krom wszystkiech lichw maią miec dosyc; ani przes takowy list zastawny tego, ktory zastawieł, będzie powinięn na więtszą summę przycisnąc, ani tęn, ktory zastawieł, będzie powinięn stawac abo wzgląd miec na swą zastawę abo obietnicę, ktora się nad to więcy wyciąga.

Zydowie niech na listy niedaią, iedno na zastawę.

Gdysz złosci zydowski intęncia około tego nawięcy chodzi, iakoby krzescianskie maiętnosci y bogactwa zawzdy potłumieli y wykorzęniali, słuszna tedy rzecz iest postanowic, aby zadęn zyd więcy zadnęmu krzescianinowi w krolestwie naszym będącęm, od tego czasu pięniędzy swych na listy zastawne niepozyczał ani dawał, iedno telko na zakład będzie mogł pozyczac wedle zwyczaiu starodawna zachowałego [1]).

Takowasz vstawa.

Złosliwa zydowska zdrada gdysz zawzdy iest krzescianom przeciwna a nieprzyiazliwa, a nietylko przeciwko wierze y ciału, ale tesz y w rozerwaniu maiętnosci y braniu dobr pilno pilnuie, y acz w ustawie, ktora się poczyna »gdysz złosci etc.« iest to ięm zakazano, aby niedawali ludziom ktoregoszkolwiek stanu abo zawołania będacym, pięniędzy na listy, na zapisy, iedno telko na zakłady albo zastawy, a wszakze oni na to niedbaiąc, nieprzestawaią dawac na listy pięniędzy y na zapisy przeciwko prawom duchownym y swieckiem, ktore tego bardzo zakazuią, dlatego chcąc poddanęm zięm naszych pomoc łaskawie, iakosz z wiary krzescianski iestesmy to powinni, napotym zakazuięmy, aby zydowie na listy, zapisy pięniędzy niepozyczali, iedno tylko na zakłady, iako w wyszszęm tymze prawie iest to wyrazono. Iesli tedy kto z zydow takowe listy napotęm abo zapisy pokaze, abo na nie pięniędzy da, tedy takowe listy abo zapisy nięmaią byc zadny mocy. A tęn, ktory takowe pięniądze wezmie, nie będzie powinien ku zapłacęniu [2]).

Zydowska praescripcia wedle prawa w zastawach y w zapisiech trzy lata, ale nięmaią nic dawac na maiętnosci, y tesz wolnosci ich, ktore prawu Bozęmu y zięmskięmu są przeciwne, są abrogowane y skasowane.

Gdysz niewierni nięmaią się weselic z więtszego nadania wolnosci, nizli ktorzy w Pana Chrystusa Boga wierzą, a niesłudzy maią byc lepszy wagi, nizli synowie, vstawiamy, aby zydowie vzywali praw wedle vstaw w artikule vczynionych, iako y inna slachta zięm naszych, ile się dotycze dawnosci trzech lat, niech vzywaią praescripciey w zastawach y w zapisiech swych, ani będą mogli dac iakiech sum y pieniędzy na zastawę ktorechkolwiek dobr albo na listy zapisow; a iesli dadzą na zakazanie tego statutu, tedy zarazęm pięniądze niech tracą, y zastawa z zapisęm takowym niech będzie nikczęmna. Listy tesz wszystkie na wolnosci zydom w krolestwie naszym mięszkaiącym, przes nas po coronaciey naszey dane, a prawu

[1]) Kazimierz w Wiślicy list 36.
[2]) Kazimierz w Wiślicy 4, 23, list 45.

Bozemu y vstawom zięm przeciwne, rewocuięmy y kazięmy, y chcęmy aby zadny mocy y władzy nięmieli, ktoreto skazęnie y obligacie ich kazęmy opowiedziec wszystkięm przez obwołanie iawne y to wszystko obiecuięmy miec za pewną y nam wdzięczną, y sami ie dzierzec niezgwałcęnie y aby od niech dzierzane bely roskazuięmy za swiadectwęm ninieyszych naszych listow, ktorym pieczęc iest zawieszona. Dan w Nieszowy w sobotę po swięty Helzbiecie roku 1454 [1]).

Zydowie wedle woli cancellaryi listy płacic maią.

Zydowie będą płacic listy wedle szacunku y woli cancellaryi naszey.

Zastaw niech nieoglądaią starzy zydowie, ale w xięgi niech będą wpisane.

Około ogledowania przes Starszego zydowskiego zakładow, ktore będą przynaszane do zydow, niezda się nam to rzecz słuszna vczyniona, gdysz kazdy tęn, ktory zastawuie, tego naywięcey zwykł się strzec, aby w nędzy y niedostatku komu nieodkreł się. A przeto roskazuięmy, aby rzeczy zastawne y dzięn ich zastawy wedle starego zwyczaiu w xięgi zydowskie był wpisowan [2]).

O tyze druga vstawa krola Zygmunta.

Zastawy zydowie maią wpisowac w xięgi wedle statutu naszego Krakowskiego, na walnym seymie vczynionego roku Panskiego 1532 [3]).

Zyd iesli niestawi zastępce, niech go obieszą.

Iz zbytnia swawola y wielkosc złodzieiow stąd rozmnozeło się, ze złodzieie maią rzeczy kradzionych v zydow przedawanie przespieczne, ktory zły rzeczy aby się zabiezało, za radą Panow krolestwa naszego y za żądanięm posłow zięmskiech skazalismy y skazuięmy, yz iesli zydowie o rzecz kradzioną y do niech przyniesioną, zastępcę stawic nie będą mogli abo niechcieli, do sądu o to pozwani, karanięm szubięnice, iako ci, ktorzy są vczestnicy złodzieystwa, niech będą karani.

W zoltech czapkach zydowie niech chodzą po vlicach pod winą pułkopkową, wyiąwszy zeby na drodze beli.

Iz zydowie zaniechawszy starego zwyczaiu y zarzuciwszy znaki, przes ktore od krzescian byli poznawani, vbior krzescianom wszystkięm podobny wzięli, tedy yz miedzy krzesciany nięmogą byc poznani, vstawiamy, aby

[1]) Kazimierz trzeci w Nieszowy 1454, list 96.
[2]) Zygmunt w Crakowie 1532.
[3]) Zygmunt w Potrkowie 1538.

na wieki było chowano, zeby wszyscy y kazdy z osobna wszęndzie w krolestwie naszym zydzi znaki, biedety abo mycki abo inne czapki zolte na kozdech mieyscach nosieli, wyiąwszy te, ktorzy są na drogach, albo ięm, gdy w drodze będą, wolno ięm będzie takowe znaki złozyc albo skryc. A iesli kto z zydow iako przestęmpca tego prawa nięnosząc czapki zołty na głowie, będzie oskarzon y przekonan, tedy wedle zwyczaiu zięmie kozdy woiewodzie miasta albo iego podwoiewodzęmu albo sędzięmu, tyle, ileby się kroc ty vstawie przeciwic miał y wazel, winy złoty zapłacic będzie powinien, połowica woiewodzie albo podwoiewodzęmu albo sędzięmu, a druga połowica instiguiącym ma się dostac.

Zakłady zydom dane nięmaią byc na osoby iedno na pospolstwa wyciągane.

Iz dla opatrzęnia bespieczęnstwa zydowskiego y vskromięnia swawolnych ludzi, smiałosci zydom na niektorych mieystcach dalismy zakłady, sciągaiące się na wielkie summy, ktoreto zakłady nie na osobne persony, ale telko na pospolstwa abo na inne zebrania miesckie, ktore przes przysięzęnie abo spiknięnie, iaki rozruch abo zburzęnie ku skazie y zatracęniu zydow vczynic zechce, chcęmy y obiasniamy, aby beły włozone.

Zydowie na wsiach niech nietarguią.

Gdysz krzescianom prawa koronne kupiectwa y targow na wsiach czynic zakazuią, tedy rozumięmy, ysz tesz zydom tym się mni czynic godzi, y owszęm ięm tego pod cięszkięmi winami, aby takowych rzeczy nie smieli czynic, zakazuięmy y zabraniamy, pod stracęnięm wszystkiech rzeczy wedle statutu starego.

Konie przes zydy niech niebędą wywodzone.

Konie przes zydy abo przes kupce wywodzone, ani skory przez garbarze y furmany wywozone s Korony byc nięmaią; a ci, ktorzyby ie chcieli wywozyc, hamowani przes starosty byc maią, ktorzy tego pilnie przestrzegac bedą, wedle vchwały statutow dawnych [1]).

Iako zydowie przysięgac maią.

Vstawuięm, aby zadęn zyd nieprzysięgał na rodał ich, iedno o wielkie sprawy, ktore się sciągaią asz do 50 grzywięn srebra abo gdy będzie przed nas wyzwan, a o mnieysze rzeczy ma przysięgac przed szkołami v drzwi przerzeczony szkoły [2]).

---

[1]) Zygmunt August w Piotrkowie 1539(s).

[2]) Zygmunt w Crakowie 1539.

Przysięga zydowska.

Zyd ma się obrocic przeciwko słoncu osobno od ludzi innych y ma stac boso na iednym stołku przyobleksząy się płaszczęm abo suknią, a czapkę zydowską ma miec na głowie; a iesli się potknie trzykroc, tedy tak wiele wiardunkow traci, a iesli czwarty ras, tedy zostaie winięn w ony rzeczy. A tak niech mowi tęn, ktory zydowi przysięgę przepowiadac będzie: Heliaszu zydzie, ia ciebie napominam przes te trzy litery i przes tęn zakon, ktory dał Pan Moyzeszowi na tablicy kamienny na gorze Synai, yz te xięgi abo rodał ten iest prawdziwy y sprawiedliwy, na ktory ty zydzie przysięgac masz tęmu prawdziwemu krzescianinowi o takowy występek abo iaką rzecz, o ktorą cię przed sąd przywiodł, y niech mu tak będzie przepowiadana przysięga, izes w ty rzeczy niewinięn, o ktorą cię tęn krzescianin winuie, tak cię niech Bog wpomoze y tęn sam, ktory niebo y zięmię, powietrze y rosę, gory, pagorki, kwiatki y trawy stworzeł. A ieslis winięn, niech cię trąd y iad zarazi tęn, ktory za modlitwą Heliaszową na Amana spusciel, Agazego zaraziel, y ieśliś winięn, niech cię ogięn niebieski spali y kadug popadnie y płynięnie krwie. Iesli iestes winięn, abys beł zatracon na twy duszey y na twęm ciele y na twech rzcczach, y niech cię to podka co zonę Lotową, ktora przemięniona była w słup solny, kiedy się zapadła Sodoma y Gomora; y ieslis iest winięn, abys nigdy nie przyszedł na łono Abrahamowe, gdzie krzescianie, zydowie y poganie przed Stworzycielęm wszystkiech rzeczy zmartwychwstaną; y ieslis winięn, niech cię zakon Moyzeszow zmaze, ktory na gorze Sinai Pan Bog dał Moyzeszowi, y ktory sąm Pan Bog palcęm napisał swym na tablicy kamionny. A ieslis winięn, niech cię pohanbi wszystko pismo, ktore iest napisane w piąci xięgach Moyzeszowych. A iesli twoia przysięga nie iest sprawiedliwa ani czysta ani prawdziwa, aby cię Adonay zmazał mocą swego bostwa, y niech cię wezmą wszysci zli duchowie y niech cię doprowadzą na wieczne potępmpięnie na wieki wiekom Amęn.

Zydowie slacheccy poddani nic sobie w obronie krolewski niech niepokładaią,

Ktora slachta w miasteczkach y we wsiach swych zydy maią, wolno ięm to puszczamy, aby z nich sami pozytki brali y im wedle zdania swego sprawiedliwosc czynieli; ale ktorych zydow zadęn pozytek nas niedochodzi, tym zydom niedopuszczamy prawa vzywac przes nas y przes przodki nasze nadanego, ani chcęmy, aby o ich krzywdy przed nas przynoszone to beło, aby iako z niech zadnego pozytku nię mamy, tak tesz niech zadny obrony nięmaią w nas połozony.

O zydowskim kupiectwie y handlu ich z statutu Coronnego. Zydowie ani na cła ani na inne vrzędy nięmaią byc przekładani.

Vstawuięmy, aby inne zgwałcęnie było chowane, zeby zydowie nie byli ani mogli byc na cła przekładani, rozumieiąc, yz to rzecz iest niezgodna y prawu bozęmu przeciwna, aby tego narodu ludzie czci y vrzędow miedzy krzesciany iakięm (s) vzywac mieli.

Miara y sposob ku prawu zydom ma byc vłozona, a wszakze wedle postanowięnia, ktore maią z miasty, niech się zachowuią.

Chcęmy, aby zydowie nie mieli wolnego kupiectwa we wszystkiech rzeczach, ale tęn obyczay, ktory będzie postanowion ku szukaniu zywnosci ch wszęndzie w krolestwie naszym, niech dzierzą, pilnuią y chowaią, y takze vmowy y postanowięnia, ktore z niektoręmi miasty więtszęmi krolestwa naszego maią, we wszystkięm niech trzymaią.

Potwierdzenie statutu przes Zygmunta krola na zydy vczynionego.

A yz tesz posłowie skarzą się, ze przes zydy wszystkie handle y zywnosci mieszczanom y poddanym naszym są odięte, roskazuięmy, aby w tey mierze był zachowan statut anno 1538 paragrapho: Volumus praeterea etc. ktęmu aby zyd zup, cel, naymow zadnych nietrzymał, tak, iako o tęm statut vczy [1].

Odłozęnie pact zydowskich, ktore z miesczany maią.

Wedle constitut. Piotrkowski postanowicieszmy byli gotowi około kupiectwa zydowskiego, a iz pacta ktore miasta z nięmi y oni z miasty maią, vkazac teras nięmogli, tedy niederoguiąc pactom miesckięm, y owszęm ie w mocy zachowuiąc, odkładamy do drugiego przyszłego seymu coronnego, tak, yzby na drugięm blisko przyszlym seymie byli mieszczanie y zydzi powinni kłasc pacta et conuenciones, ktore maią z miasty około kupiectwa zywnosci.

Zeby cel, myth etc. zyd nietrzymał.

Opatruięmy, ysz to y wszystkięm woiewodom Corony y panstw naszych roskazuięmy vchwałą seymu ninieyszego, aby kazdy w woiewodztwie swym zadnęmu zydowi zup, cel y naymow zadnych niedopuszczał, iako o tęm y przednieysze statuta y Piotrkowska constytucia vczy, pod winą abo posłom ie deferowac [2].

---

[1]) Zygmunt August w Piotrkowie 1562.
[2] Zygmunt August w Piotrkowie 1565.

O kupiectwie zydowskim y o zabronięniu cel, myth, zup, karczęm, naymow zydom.

Zydowie mimo pacta, ktore z miasty maią, aby kupiectwa mieszczanom nieodeymowali, ani się ięmi bawieli, cel, myth, zup, soli, karczęm y zadnych naymow w Coronie za swym ani za cudzym tytułęm zeby niesprawowali exnunc pod winą z statuta Zygmunta krola roku 1538 wydaną, o ktorą winę na ktorymkolwiek mieystcu zyd taki bel trafion a obwinion: krolewscy przed woiewodą abo ich vrzędęm, a panscy przed swymi pany duchownęmi abo swieckięmi, abo przed ich vrzędniki, pod winą dwustu grzywięn, ktory połowica stronie instiguiący a połowica vrzędowi byc ma, nieoglądaiąc się na swiadki zydowskie ani na listy zadne.

Zeby krzescianin zydowi niesłuzel.

A iz się tesz w tym silny nierząd dzieie, ze w Coronie naszey niektorzy krzescianie zydom służą, vstawuięmy y roskazuięmy,*zeby pod winą sta grzywięn na zyda, zeby niesmiał zyd krzescianina vtriusque sexus za sługi sobie przymowac, a krzescianin, aby zas zydowi niesłuzel pod więzięnięm, a yzby się to działo we wszystkiech, tak w naszych iako y w duchownych y panskiech miesciech y miasteczkach. Roskazuięmy, zeby tego starostowie y burmistrzowie miast onych doyrzeli y statut tęn exequouali; a wszakze się to ma rozumiec o czeladzi domowy vtriusque sexus, ktorąby sobie w domiech swych chowac mieli sexus (vtriusque) rozumiano byc ma, o furmaniech, wdowach, ktorych w drogach na czas potrzebowac y naymowac muszą.

O hultaiach s statutu coronnego.

Hultaie, ktorzy cudze rzeczy łapaią, niechay przes cci będą.

Nayduią się tacy prze nieopatrznosc zywnosc długiego czasu za ktory czas trwaią,[1]) a potym biorą sobie przyczynę od swych własnosci tułania a tak tułaiąc się cudzych rzeczy łapac nieboią się. Aby tedy takowi od wszelki przyczyny tułania się y chwytania boiaznią winy beli odwiedzięni, vstawuięmy, aby tak tułaiący się y drapiestw dopuszczaiący na wszelakiech dobrach ich beli karani, zeby zarazęm były ięm wzięte. A iesliby ci tułaiący się łaskę naszę sobie przeiednali, chcemy przed się, aby miedzy swymi rownęmi za bezecne miani beli.

---

[1]) winno być: za krotki czas trawią.

Chłopi, ktorzy na dzięn abo na tegodnie y na godziny robią y ktorzy bez swiadecznych listow przychodzą, niech niebędą chowani w miesciech pod winą 14 grzywięn.

Iz dla chłopow, ktorzy własnych domow nięmaią a na tegodnie służyc y z zapłaty na tydzien zwykli, bywa niedostatek sług we wsiech, folwarkach tak maiestatu krolewskiego, iako tesz duchownych y swieckiech osob, ktore chłopstwo w miesciech y w miasteczkach bywa chowane niebacznie, nieprzypatruiąc się, ktoręmi robotami zywnosci szukaią, ktorzy to pewnych czasow na służbe wychodzą na wsiach czasu zniwa, wyciągaiąc zapłaty wielkie, przeto vstawiamy pod winami czternascie grzywięn, ktore będą płacone tylekroc, ilekroc inaczy będzie vczynione, aby mieszczanie naszey y wszystkiech poddanych naszych, ktoregokolwiek stanu y zawołania są, nie chowali w miesciech albo w miasteczkach ludzi takowych, ktorzyby nięmieli służby doroczny albo rzęmięsła iakiego nierobieli, skądby zywnosc mieli, y takze takowech, ktorzy przes swiadecznych listow od panow swych przychodzą mięszkac. A iz są niektore służby takowych ludzi dla ich zywnosci miec y vzywac zwykli, tedy dla robot tych tegodniowych niech będą brani ci, ktorzy w domiech albo komorach naięmnych mięszkaią, przes ktore niech będzie nagradzan niedostatek w takiech, ktorzy niedłuzy, iedno na pewne dni sługi naymuią.

Czasu zniwa s krolestwa niech ludzie niewychodzą.

Gdysz wiele chłopow y niewiast z zięm Mazowieckiech y z innych zięm krolestwa naszego do Sląska y do Prus czasu zniwa zwykli przychodzic, s ktory przyczyny bywa, iz w zięmiach Korony Polski s trudnoscią robotniki y sługi mogą miec, dlatego vstawiamy, aby tacy wszyscy, ktorzy s Polski y z Mazowsza, s krolestwa robic wychodzą, przes starosty y dzierzawce y slachty y przes pany mieysc y vrzędniki winami zatrzymawani beli, a zatrzymani oddani beli na robotę obywatelom krolestwa Polskiego naszego.

Podobny tęmusz statut.

Aby chłopi s krolestwa wychodzic nięmogli ku podpomaganiu robot postronnych zięm, przes starosty niech wszędzie hamowani będą y innym wszystkięm ktorymkolwiek będzie wolno przes kazni ie zatrzymowac y ku potrzebom swym tesz, krom płacy, do iednego miasta obracac, wszakze tak, yz gdy miesiąc wynidzie, będzie się im wolno do domow swych wracac.

Tułaiący się ludzie, ktorzy do trzeciego dnia męszkaią w miescie, krom słuzby, rzęmięsła, niech będą przes vrząd mieyscki, pod ktorym będą, imani y ku sypaniu grobli, wałow miesckiech dawani.

Chłopi tułaiący się, ktorzy do trzeciego dnia po przysciu swym do miast y miasteczek w słuzbę y w rzęmięsło się nieoddadzą, chcęmy y vstawiamy, aby przes vrząd miescki byli imani y zatrzymani, a potym okowani niech będą obracani ku czynięniu grobli y przekopow miesckiech albo zamkow, aby się złodzieystwa y łotrostwa z nich niemnozeli, a slachta aby niebyła vcisniona niedostatkięm sług y robotnikow, co tesz y innym w dobrach y maiętnosciach swych wolno będzie czynic [1]).

Tułaiący się ludzie, kmiecie, zagrodnicy y ich synowie przes starosty y vrząd miescki maią byc imani, a pan ktory się będzie vpominał y zechce miec, 12 groszy niech zapłaci.

Radząc około pozytku gospodarstwa krolestwa naszego, ktore gospodarstwo dla złosci vciekaiących częstokroc kmiecie albo ich synowie, tak bywało, barzo vszkodzono, yz tesz wiele s poddanych naszych z niedostatku robotnikow y sług bywali zaniedbani w potrzebnech robotach, dlaego vstawiamy y skazuięmy, yz ktorykolwiek oracz abo kmiec abo ogrodnik abo ktorykolwiek poddany inny y synowie ich nad wolą y wiadomosc pana swego, vciekaiąc do innych kraiow przenosili się, aby przes starosty y ich podstarosciech, takze przes vrząd miast y miasteczek, do ktorych przydą, byli imani i poimani, aby na roboty beli obracani tak długo, aszby pan onego poimanego abo poimanech dowiedziawszy się o niech, vpominał ię ich. Albowięm gdy się będzie vpominał pan poddanego y dowiedzie, yz iest iego, starostowie y ich podstarosciowie abo vrzędy miast y miasteczek będą ie powinni wydac okrom zbraniania, wziąwszy pierwy od iego pana, ktory się poddanego vpomina, 12 groszy, ktore ięm za pracę y pilnosc, ktorą w zatrzymaniu vczynieli, zakazuięmy (s) zapłacic [2]).

Wszystkie tułaiące się y proznuiące starostowie niech imaią; slachta zatrzymawac one w swych maiętnosciach niech dopuszcza, albowiem pozwani stawic ie będą powinni.

Dla pohamowania złodzieystwa y powciągnięnia tułaiących się ludzi starostowie pilnie się starac będą, aby ludzi proznuiących y tułaiących się y zadnym słuzbom y rzęmięsłom niedbałych, w swych miesciech dowiadowali się y one powsciągali; a slachta w maiętnosci swey niech dopusci ich hamowac. A iesli niedopuszczą a będą pozwani, onych przed starostą stawic będą powini [3]).

[1]) Zygmunt w Piotrkowie 1519, list 24.
[2]) Zygmunt w Crakowie 1532.
[3]) Zygmunt w Piotrkowie 1532.

O hultaiach y loznych ludziach.

Co się dotycze hultaiow y innych loznych ludzi roskazuięmy starostom naszym, aby się w tym wedle statutu zachowali y winę na miescki vrząd postanowieli.

O zebrakach biegunach.

Zebracy tułaiący się maią byc karani, gdy są obaczęni w tym zacnym krolestwie naszym. Zebracy tak męszczyzny iako y białegłowy w taki wielkosci y takie drugie niemoze byc pokazane za zdanięm tych, ktorzy wiele swiata ziezdzieli, ktoreby miało takową wielkosc zebrakow, miedzy ktoremi iest wiele męszczyzn y białychgłow duzych y mogących sobie słuszną zywnosc zarabiac, gdyby ich y one do tego prawo przyciskało, a nie ich swawola, przes ktorą oni abo prawdziwi przes gnusnosc niiaką, iako skoro ięm brody wielkie porosły y siwe włosy się pokazały, zaniechawszy domow swych w wypraszaniu iałmuzny ostatek zywota swego pokładaią, wielkie zgorszęnia czyniąc, a niekiedy vprosic nięmogą, zdradami dostaiąc, dlatego nakształt praw naylepszych, wielu zięmiach krzescianskiech postanowionych, vstawuięmy, aby w miesciech, w miasteczkach, we wsiach krolestwa naszego niewięcy zebrakow beło, iedno ile pospolstwa y panowie miesc skazą ich miec, w ktorych to miesciech y w miasteczkach Rada, ktora na tęn czas będzie, a na wsiach plebani, pod ktorych farami wsi są, y panowie miast znaki niech kładą dla oznaczęnia lidzby tych, ktorych bedą rozumiec, aby zebrac mieli; a ktorzy będą znalezięni bez znakow, skazuięmy ich imac na słuzby aby oddawani w ręce starostow naszych, od ktorych takowi na robotę zamkową y wałow od Turkow y Tatar pogranicznych będziemy brac. Wszakze mogą panowie miesc tym, ktore vznaią byc wysłuzone y ku innym robotom niesposobne, dac listy swiadeczne ku pielgrzymowaniu, pod ktorych listow obroną y wolnoscią tesz nięmaiąc znakow niech będą dopuszczani wszędzie prosic iałmuzny.

Reiestr artikułow rozdziału trzynastego.

Artikuł pierwszy.

Ktoby stado zaiąwszy, zrzepca abo zwierzepę vmorzeł abo ochromieł, nawiąska za to.

Artikuł wtory.

Stada swierzepiego na zadny spasi nikt nięma zaymowac, a kto zaymie, nawiąska, krom inszego bydła.

Artikuł trzeci.

Ktoby pod slachcicęm abo slachciąnką abo pod sługą grabiącego konia wyprzągł.

Artikuł czwarty.

O grabięniu konia kniaskiego, panskiego y zięmianskiego.

Artikuł piąty.

Czeladz niewolna zbiegła ma byc zapowiedzięna y bez pozięmsczyny wydawana.

Artikuł szòsty.

O grabięniu człowieka kniaskiego, panskiego y zięmianskiego.

Artikuł siodmy.

Cęna koniom y klaczom robotnym.

Artikuł osmy.

Cęna bydłu wielkięmu y małęmu domowęmu.

Artikuł 9.

Cęna ptakom domowym pospolitęm chowanym.

Artikuł 10.

Cęna ptakom na myslistwo chowanym.

Artikuł 11.

Cęna zboza kazdego y ogrodnych rzeczy.

Artikuł 12.

Cęna psom domowym y do myslistwa.

Artikuł 13.

Gdyby kogo pies s czyiego posczwania viadł y ktoby vmyslnie abo nieumyslnie psa zabieł.

Artikuł 14.

Ktoby w domu swym chował psa abo bydlę, ktoreby w sąsiectwie szkodzieło.

Dodatki do artykułu I).

Bydło, krowy, woły, konie, swinie, gęsi na spasi mogą byc zaymowane, w rozd. 13, arti. 2.

Sacunek albo cęna koniom y klaczom wszelakim iako iest vstawiona, rozd. 13, arti. 7.

O grabiezach rozmaitych przy koscielech, rozd. 13, arti. 3, 4, 6, rozd. 11, arti. 21.

(Dodatki do artykułu II).

Iadąc drogą ktoby zyto cudze brał, zął, wypasał abo wydeptawał, a za to pograbic się niedał, iaką winą takowy ma byc karan, patrz rozd. 3, arti. 40.

W swoiey pusczy kozdego cudzego człowieka pograbic wolno s pewną przestrogą, rozd. 10, arti. 5.

Zboze abo siano cudze, ktoby złodzieyskięm obyczaięm komu brał, takowy moze byc poiman, a z licęm onem do vrzędu oddan, rozdział 14, arti. 25.

O gwałtownym posianiu zyta na cudzy zięmi, w rozd. 9, arti. 13.

(Dodatki do artykułu III).

O grabiesz, ktoby go komu vczyniel, kozdy moze byc on pozwan przed rokami na dwie niedzieli, rozd. 4, arti. 28 y w constitut. Warszaws. anno Dni 1578 woiewodz. Wołynskim, Kiiowski, Bracławs. dany.

O grabiesz na Wołyniu, w Kiiowie y w Bracławiu, takze y o zbiegi wszelakie nie do zięmstwa, ale do grodu się pozywaią, patrz w constitut. Warszawsk. w rozd. 13, arti. 6 y w przydatkach.

Ktoby na czyie imięnie, na sioło grabieze y szkody poczyniel, takowy za dowodęm strony obrazony gwałt y rany płaci y grabieze z nawiąską wraca. O tęm patrz w rozd. 11, arti. 21.

Grabieze, ktore zadny winy za sobą niepociągaią, są troiakie, wszakoz s pewną przestrogą: o pierwszym patrz rozd. 10, arti. 5, o wtorym zasię rozd. 3, arti. 40, a w rozd. 14, arti. 25, w trzecięm takze rozd. 13, arti. 2.

O grabiezach, ktore za sobą wielką winę pociągaią, patrz rozd. 13, arti. 6, ktore zasię więtszą, patrz rozd. 13, arti. 3, rozd. 11, arti. 21, ktore zas naywiętszą winę za sobą pociągaią, patrz rozd. 13, arti. 1 y 2.

Dawnosc grabiezu iest trzy lata, o tym patrz w rozd. 11, arti. 32.

(Dodatki do artykułu IV).

Pozwany o grabiesz niewymowi się, chociaby sam przy grabiezu niiakięm niebeł, gdysz prawo iednako s tey miary ostre iest, tak przeciwko tęmu, ktory nasle, patrz rozd. 11, arti. 21, w rozd. 13, arti. 3 y tu w tym czwartym.

Mieszczanie od sługi swoiey iakikolwiek nięmaią sielan krola Ie. Mosci iako tesz duchownych y swieckiech na targu grabic, zapowiadac y niiakięm sposobęm sobie sprawiedliwosci z nich działac, tylko z nich sprawiedliwosci ządac, w rozd. 3, arti. 28.

(Dodatki do artykułu V).

O czeladz niewolną y ktorzy w niewolą nięmaią byc wydawani y o wypuscie za wysługą, patrz w rozd. 32, arti. 7 y 10.

O ludziach oyczystych y wolnych zbiegłych, w rozd. 12, arti. 8 y 9, rozd. 3, arti. 29.

Żyd y Tatarzyn Chrzescian v siebie w niewoli miec nięmaią, patrz w rozd. 12, arti. 5.

(Dodatki do artykułu VI).

Podobne prawo.

Ktoby tesz w tych woiewodztwach komu grabiesz vczynieł. tedy strona vkrzywdzona ma pozwac do grodzkiego sądu rokięm zawitęm, a sąd grodzki takze iako y o zbiegi bez zadny zwłoki stronie vkrzywdzony sprawiedliwosc y exequucią takze z ruszęniem powiatu za dwie niedzieli vczynic ma, a vkrzywdzony rokięm licownym do grodu na dwie niedzieli pozwac. A starostowie naszy, gdzieby z imion naszych tak krolewskich iako tesz y swych własnych o takowe zbiegi stanęm slacheckięm byli winni, tedy wolno będzie vkrzywdzonęmu o to do grodu inszego, co naybliszszego w woiewodztwie onymze starostę pozwac takze rokięm zawitym według tey constitut. a tęn sąd grodzki powinięn będzie na dobrach staroscinech exequucią tymze sposobęm, iako wyszey napisano, vczynic pod stracęnięm vrzędu swego, starostwa onego. O tym patrz w constytut. Warszaws. woiewodztwa Kiiowskiego, Wołynskiego, Bracławskięgo w roku 1578 dany.

O rozmaitych grabiezach, patrz w rozd. 13, arti. 3 y w przydatkach iego.

(Dodatki do artykułu XIV).

O ludziach bez służby y o sługach bez przykazu, od ktorychby się szkoda iaka stała w sąsiedztwie, y ktoby takowych w domu swoim przechowywał, o tęm patrz w rozd. 14, arti. 23, a w rozd. 11, arti. 30 y 20.

Z zakonu starego.

Quod si bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tercius et contestati sunt dominum eius nec recluserit dominus eum, occideritque virum aut mulieręm, is bos lapidibus obruetur et dominum eius occidunt. Exodi 21.

Similis.

Si quis apparuerit cisternąm et foderit et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam, reddat dominus cisterne precium iumentorum, aut mortuum est ipsius erit (s).

Sprawa Bozego o Traieckięm męzoboystwie, napierwy o vmyslnym.

Iesliby kto vmyslnie abo przes zdradę zabieł blizniego swego, takowy y od ołtarza ma byc wzięty y takze zamordowany. Exodi 21.

O przygodnym męzoboystwie.

A ktoby nieciehaiąc na zdrowie niczyie, a podałby go Bog przygodnie w ręce iego, postanowięnie takowym miasto vcieczki, na ktore vciekac będą, a takowe przes scrutinium verificowane beło. Numeri 35.

O męzoboystwie w obronie.

Iesliby złodziey włamał się w dom czyi abo podkopał, a tam naleziony będąc smiertelnie ranion był, od ktory rany chociaszby vmarł, takowy kazdy niebędzie winięn krwie ony. Exodi 22.

Za takowym, iesliby nagroda skazana beła, okupowac maią zdrowie swoie według woli y vpodobania powinnych zabitego. Exodi 21.

Reiestr artikułow rozdziału czternastego.

Artikuł pierwszy.

Ktoby v kogo lice zastał, ma go wiesc do iego pana a prosic z nięm sprawiedliwosci.

Artikuł wtory.

O zwodzie na złodzicie, s czymkolwiekby do vrzędu byli przywiedzęni.

Artikuł trzeci.

Ktoby cokolwiek gdzie kupieł, dla pokoiu ma miec barysniki y vrzędowi to oznaymic ma.

Artikuł czwarty.

O waznosci lica, za co złodziey gardłęm ma byc karan, a kiedy niegardłęm.

Artikuł piąty.

Ktoby rzeczy kradzionych w czyięm domu zastawac chciał.

Artikuł szosty.

O gonięniu sladęm w iakikolwiek szkodzie do domu abo do drugiego sioła.

Artikuł siodmy.

Ktoby slachcica o złodzieystwo bez lica obwinieł przed prawęm pierwszy kroc.

Artikuł osmy.

Slachcic we czternastu lath, chocia z licęm przywiedziony, nięma byc złodzieięm.

Artikuł 9.

O zapisiech powołania złodzieyskiego w xięgi vrzędowe.

Artikuł 10.

Ktoby złodzieia przilicznego v siebie w domu chował abo o nięm wiadomosc miał, abo osądzonego nieskarał.

Artikuł 11.

O pokradzięniu swiernia panskiego y slacheckiego, abo kleczy muzyczki

Artikuł 12.

O licu v ktoregoby człowieka niepodeyrzanego w domu za iego zamkięm beło naleziono.

Artikuł 13.

O złodzieiu, ktorego na złodzieistwie poimaią.

Artikuł 14.

O znakach złodzieyskiech na człowieka niepodeyrzanego.

Artikuł 15.

Złodzieia przylicznego iednego dnia moze trzykroc męczyc.

Artikuł 16.

O złodzieiach y rozboynikach, ktorzyby vrzędnika swoiego slachcica abo nieslachcica powołano (s).

Artikuł 17.

Gdyby slachcic nieslachcica o złodzieystwo obwiniel, iako się ma odwiesc.

Artikuł 18.

Slachcicowi w złodzieystwie obwinionęmu do trzekroc odwod, a potym nan dowod ma byc.

Artikuł 19.

Ktoby złodzieia w domu przy licu abo na drodze w pogoni zabieł abo ranił, iaki postępek ma byc

Artikuł 20.

Ktoby co vkradł na dworze hospodarskim, iaka kasn.

Artikuł 21.

O zonach y dzieciach, ktore rzeczy kradzionych vzywali.

Artikuł 22.

O licu waznym, ktoreby do domu hospodarskiego, kniaskiego, panskiego y ziędmianskiego było dano.

Artikuł 23.

O ludziach bez słuzby y o sługach bez przykazu, ktoby ie przechowywał, a od niechby się komu szkoda stała.

Artikuł 24.

O błędnych koniach, klaczach y bydle, iako się z nim zachowac maią.

Artikuł 25.

O kradzięniu zboza na polu w styrtach złozonego abo siana y o boiach przy tych vczynionych.

Artikuł 26.

O pokradzięniu ryb z stawu abo z sadzawki.

Artikuł 27.

Gdyby co komu czasu pogorzęnia abo stonięnia zginelo.

Artikuł 28.

Ktoby kogo obwiniel o występ, za ktory gardłęm karzą, ma byc złozon czas ku odwodowi.

(Dodatki do artykułu I).

Na targu abo w opcęm domu złodziey z licem poimany ma byc do pana abo vrzędnika gruntu onego wiedziony, ktory obesławszy wprzod pana iego, sprawiedliwosc czynic powinięn, o tym w statucie starym rozd. 13, arti. 4 y 5.

W cudzym domu rzeczy kradzionych szukaiący, gdyby w onym domu lice y kogo przy nięm zastał, wiesc go ma do vrzędu powiatowego, patrz rozd. 14, arti. 5 y 12.

Złodzieia rannego przy licu poimanego nikt nięma niiednego dnia v siebie dzierzec, ale tegosz czasu z licem wiesc onego do vrzędu hospodarskiego. Rozd. 14, arti. 19.

Ktoby komu złodzieyskięm obyczaięm zboze abo siano brał, a ten czyie zboze abo siano biorącego zastał, tedy poimawszy go z licęm, ma wiesc z wozęm y s konmi do vrzędu naybliszszego, a tęn vrząd będzie winięn takowęmu s takowęm sprawiedliwosc vczynic, iako z inszęmi złodzieymi przylicznymi, patrz rozd. 14, arti. 25.

Sługa nieprzykazany, gdyby vczyniwszy komu szkodę, precz vciekł, tedy on szkoduiący gdziekolwiek takowego sługę vyrzy abo podka, ma go poimac y wiesc do onego prawa, gdzie poima, a przed onym prawęm ma na nięm szkody swey dochodzic, patrz rozd. 12, arti. 14 y w rozd. 14, arti. 25.

Złodziey gdyby się poimac niedał, moze byc zabit. W rozd. 14, arti. 19 y 25.

W kozdym vczynku, za ktory gardłęm karzą, potrzeba dowodow iawnych i iasnych, iako o obrazęnie maiestatu krolewskiego, patrz rozd. 1, arti. 5.

(Dodatki do artykułu II).

W rzeczach potocznych o zastępowaniu iednęmu drugiego, patrz w rozd. 4, arti. 31 y o dilaciach na zastępcę, rozd. 4, arti. 14.

(Dodatki do artykułu IV).

Ryby ktoby komu wykradł z stawu abo z sadzawki, przyczym by beł poiman, takowy ma byc karan iako złodziey, chociaby to sacunkięm niestało dziesiąciu groszy. O tym patrz w rozd. 14, arti. 26 y 20.

Lice wazne na vrząd oddane, temu, czyie iest, ma byc wrocone, a on złodziey na szubięnicę ma byc wydan, patrz w rozd. 14, arti. 22.

Gay złodzieyskięm obyczaięm ktoby komu porąbał, przyczym y z licęm bełby poiman, takowy gardło swoie okupic ma, o tęm patrz w rozd. 10, arti. 14.

(Dodatki do artykułu V).

O gwałtownym naiachaniu na dom slachecki, rozd. 11, arti. 1 y 2.

O gwałtownym naiachaniu na cudze imięnie abo na sioło, patrz rozd. 11, arti. 7 y 21.

(Dodatki do artykułu VI).

O prawie kopnym albo o przesoce, patrz w rozd. 10, arti. 14.

O execuciey albo odprawie rzeczy osądzony, rozd. 4, arti 67.

(Dodatki do artykułu VII).

Złodzieia przylicznego bez lica poimanego moze kazdy dac trzykroc iednego dnia męczyc. A iesliby się na niem niczego niedomęczył, ma go nawiązac wedle stanu iego. A iesliby go na męce vmorzeł, tedy głowszczyznę, a za sromotę pułczłowieka płaci, o tym patrz w rozd. 14, arti. 15.

Swiadka naganionego a niepokonanego nawięzuią według stanu, iakoby go raniel, o tym patrz rozd. 9, arti. 4.

(Dodatki do artykułu VIII).

Syn za oyca oiciec za syna cierpiec niepowinięn, rozd 1, arti. 14.

Tęmu arti. 8 prawa przeciwnego, patrz w rozd. 11, arti. 33.

O złodzieystwie niekrwawym, patrz w rozd. 10, arti. 12, 15 i 16.

(Dodatki do artykułu X).

Ktoby ludzie podeyrzane, złoczynce, rozboyniki, wywołance w domu abo w ięmieniu swym przechowywał wiadomie, takowy za to gardłęm ma byc karan, iako on złoczynca, ktorego w domu swoim przechowywa, o tym patrz w rozd. 11, arti. 5.

O zlodzieystwo na gardło wskazane, gdyby się od ony kazni pięniędzmi odkupieł, takowy kozdy bezecny ma byc y miedzy ludzmi dobręmi rycerskięmi nięma więcy przywileiow slacheckiech vzywac, rozd. 11, arti. 33.

Rzeczy złodzieyskiech wiadomie ktoby pozywał, takowy gardłęm iako złodziey bywa karan, w rozd. 11, arti 5.

(Dodatki do artykułu XII).

Ludzie podeyrzani y w okolicznych powołani y fałszerze ku swiadectwu nięmaią byc przypuszczęni, o tym patrz w rozd. 9, arti. 3, w rozd. 4, arti. 53.

Tęn artikuł 12 iest przeciwny arti. 11 tegosz rozdziału, a zgodni zasię rozd. 10, arti. 1, rozd. 14, arti. 5 y 19 y 26.

Penam talionis osoba lekka, złego zachowania, pospolity karczemnik, gracz podeyrzany albo przedtym powołany na człowiecze dobrym wygrawac nięmoze, w rozd. 14, arti. 28.

(Dodatki do artykułu XIII).

W domu czyięm gdyby lice zastano, zona z dziecmi przy onych rzeczach kradzionych beła y onych rzeczy vzywała, takowi powinni onę szkodę płacic y sami głowami wydani byc, w rozd. 14, arti. 21.

Rzeczy złodzieyskiech ktoby wiadomo pozywał, takowy ma byc karan gardłęm, patrz w rozd. 11, arti. 5.

Złoczynca ktoręmi (s) gardło swoie pięniędzmi okupieł, iest bezecny, patrz w rozd. 11, arti. 33.

(Dodatki do artykułu XIV).

Slachcic niepoderzany, o złodzieystwo obwiniony, pierwszy ras sam, drugi ras samotrzec, trzeci ras samosiodm z swiadkami wiarygodnymi odprzysiądz się ma; czwarty ras na szubienicę. O tym patrz w rozdziale 14, arti. 7.

(Dodatki do artykułu XV.)

O rozmaitych nawiąskach za rany w rozd. 11, arti. 17, 26, 27, 35 y 34.

(Dodatki do artykułu XVI).

O rozboiu y rozboynikach, patrz w rozd. 11, arti. 23.

(Dodatki do artikułu XVIII).

Tęmusz artiku. podobnego drugiego patrz rozd. 14, arti. 7.

Dodatki do artykułu XIX).

Gwałtownika ktoby w domu swoięm albo w gospodzie broniący się zabieł, o to iaki postęmpek byc ma, patrz rozd, 11, arti. 6 y 19.

Komu idzie o gardło, obwinionęmu ma byc skazan odwod; wszakosz gdyby vrząd obaczył, yz się strona ku słusznęmu odwodu bierze, patrz rozd. 14, arti. 28.

W częsci artikułowi tęmu zgodnego prawa, patrz rozdział 14, arti. 1 y w przydatkach.

(Dodatki do artykułu XX).

O błędnych koniach albo nalezionych rzeczach woyszcze albo gdzie indzi, patrz w rozd. 2, arti. 27, w rozd. 14, arti. 24.

O waznosci lica gardłęm karzą za co, patrz w rozd. 14, arti. 4 y 26.

(Dodatki do artykułu XXI).

Rzeczy złodzieyskiech złodziey iesliby ieszcze do domu swego nie wniosł, tedy zona, dzieci i czeladz domowa od takowego złodzieystwa prozna, patrz w rozd. 14, arti. 13.

Rzeczy złodzieyskich ktoby wiadomie vzywał, patrz w rozd. 2 arti. 5.

(Dodatki do artykułu XXIII).

O sługach rozmaitych przykazanych, przyporuczonych y nieprzyporuczonych, występnych y o vczynięniu sprawiedliwości z niech, patrz rozd.

3, arti. 8, w rozdzia. 4, arti. 19 y 29, rozdział 2, arti. 29 y 30, rozdział 12, arti. 14.

(Dodatki do artykułu XXIV).

Tęmu artikułowi podobnego drugiego prawa, patrz rozd. 2, arti. 27, rozd. 14, arti. 27.

(Dodatki do artykułu XXV).

Tęmu artikułowi z strony początku iego podobnych artikułow rozd. 10, arti. 1, rozd. 14, arti. 15 y 19.

Drugiech artikułow strony złodzieyskiego męzoboystwa tego artikulu podobnych, patrz w rozd. 14, arti. 19, rozd. 11, arti. 6 y 7.

O tych, ktorzy iadąc drogą, na polach się stanowią a w zbozu szkodę czynią, patrz w rozd. 3, arti. 40, w rozd. 10, arti. 4.

(Dodatki do artykułu XXVI).

Stawy, ieziora abo sadzawki krola Iego Mosci ktoby vpornie złowieł, iaką winą ma byc karan, patrz w rozd. 3, arti. 20.

(Dodatki do artykułu XXVII).

O rzeczach zastawnych abo do wiernych rąk abo schowania danych a pokradzionych abo pogorzałych, patrz rozd. 3, arti. 20.

O lisciech na długi abo na imiona abo na zastawy pokradzionych abo pogorzałych, patrz rozd. 7, arti. 27.

(Dodatki do artykułu XXVIII).

W kazdym vczynku, za ktory gardłęm karzą, potrzeba dowodow iawnych y iasnych, o tęm patrz w rozd I, arti 5.

Sąd podobienstwa wszelakie na dobry bacznosci miec ma, a w rzeczach wątpliwych skłonnieyszy ma byc ku wyzwolęniu, niz ku karaniu, o tęm patrz w rozd. 24, arti. 2.

Podeyrzani, powołani y fałszerze, Zydowie, Tatarowie, słudzy za pany y przeciwko panow takze y prawęm przekonani swiadkami byc nięmogą, patrz w rozd. 9, arti. 3, w rozd. 4. arti. 53.

W rzeczach potocznych gdyby pozwał nieosiadły osiadłego a szłoby ięm obięma o iednę rzecz, takowy osiadły niepowinięn odpowiadac nieosiadłęmu, aszby mu się visciel v onego sądu vsprawiedliwic, nieodzywaiąc się do prawa y powiatu swego, o tęm patrz w rozd. 4, arti. 26.

Kto co na kogo wiedzie dotkliwego, takowy tąsz winą karan byc ma, gdy niedowiedzie, patrz rozd. 1, arti. 2 y 5 y 11 y w przydatkach arti. 20.

Ktoby rzeczy prosty czyniąc krwawą na seym albo za dworęm naszęm kogo wyzwał y gdy będzie vznana rzecz prosta a nietykaiąca się podciwosci y gardła, tedy gdy wyzowie, ma winy nam hospodaru 50 kop groszy litewskiech, ku tęmu szkody, co pod tym czasęm, iako iego beł

wyzwal, za dworem zaplacic y więcy 12 niedziel siedziec tam, gdzie my hospodar rozkazęm y sprawa ta ma byc odeslana do prawa przynalezącego, iesli w rzeczach zięmskiech, to do sądu zięmskiego, a iesli w rzeczach sądu grodzkiego nalezących, to do grodu. Wszakze ludzi poimanech na gorącęm vczynku, vrząd grodzki zarazęm sądzic y skazowac ma według statutu w. x. Litew. pod tytułem: co sądzic maią o nieosiadłym w onym panstwie y appellaciey niedopuszczac, o tęm patrz w constitut. trybunalski w. x. Litew. anno Domini 1588 dany.

Koniec Rozdziału czternastego Statutu w. x. Litewskiego.

(Tu następuje brak jednej lub więcej kart w rękopisie, tekst bowiem dalszy zaczyna się we środku zdania):

drugiego y trzeciego sądzono byc ma y odkazywano. A iesliby kto w rzeczach sądu grodzkiego pozwan będąc, ku prawu niestal, to na takowym tęn vrząd grodzki sądowy abo dworny za pokazanięm skutecznym ze wszystkiego dowodu wypełnionym, to o co załoba była, kazac przysądzic y odprawę wedle Statutu vczynic ma y będzie powinięn. Takze w innych sprawach kto sądu grodzkiego w statucie napisane, gdzie się niedotycze winy krwawy, za co gardłęm karzą, tymze porządkiem maią byc odprawowane, nieodsyłaiąc na wywołanie. A gdzie ieszcze będzie nowa rzecz krwawa, za ktorą wedle statutu gardłęm karzą, za niestanie na wywołanie odsyłano byc ma y dalszy postępek czynic; a pozwany o takowe rzeczy krwawe oblicznie ma się stanowic a nie przes prokuratora, wyiąwszy przyczyny niestania w statucie opisanych.

O przydaniu woznych.

Ieszcze tesz rozumieiąc sobie ludzie y w tęm wielką trudnosc y przewłokę w sprawach swoich iezdzic y posyłac do vrzędu po przydania na woznych, gdysz niektorym wielkie omięszkania w sprawach ich dzieią się, a zwłaszcza kto potrzebuie predkiego vkazania woznym. A tak iusz od tego czasu kozdemu wolno będzie y bez przydania vrzędowego woznych na wszelakie sprawy swoie brac, iako y na co woznego bierzecie, iesli ku pozytku albo ku szkodzie swoiey. A wszakze na odprawy y wwiązania rzeczy sądowych wozni bez listu vrzędowego iezdzic nięmaią.

I co tesz w Statucie poprawy seymu Grodzinskiego iest opisano, ze wozny listy nasze hospodarskie w potrzebach R. P. roznoszywac w powiecie maią, przeto y teras tęmu dosyc czynic maią bez wymowy, a na woynę iusz niepowinięn będzie iachac.

Poprawa artikułu 27 w rozd. 4.

Iz w tęm artikule opisano roki zięmskie sądzic dwie niedziele a niewięcey, vstawuięm, aby nietylko dwie niedzieli były sadzone, ale będzieli tego potrzeba y trzech niedziel, roki, wszystkie sprawy sądowe onych rokow porządnie, wedle reiestru odsądzic się mogą.

Poprawa artikułu 23 w rozd. 4.

Gdysz ludziom vkrzywdzonym wielka przewłoka sprawiedliwosci ich zbiianięm pozwow lada przyczynami działa się, przeto iako na ziezdzie Grodzienskięm postanowiło się, vstawuięm, yz pozwy tak grodzkie iako y zięmskie, kommissarskie, podkomorskie y przypozwy zadnęmi przyczynami zbiiane byc nięmogą, oprocz gdzieby strona roku y pozwania niedowiodła wypisem z xiąg albo zeznanięm woznego wedle artikułu 9, w rozd. 4.

Takze gdzieby kto imięnia, tytułu pierwszego zapozwany strony, roku, miesiąca, w ktorym się stało, na pozwiech nie napisał, a w rzeczach krwawych, komuby szło o gardło abo o podciwosc, ma mieystce, na ktorym się co stało, opisac, a gdy nieopisze, na takowy pozew niepowinięn, niepowinna strona odkazywac; a w rzeczach mnieyszych, gdzieby niedołozeł spełna tytułu, takze rzeczy samy, o co pozywa, yzby niedostatecznie wypisał, czegoby strona rozumiec niechciała, tedy powodowa strona powinna tamze przed sądęm swoię załobę słowy szerzy obiasnic pozwanęmu y na pismie te słowa s podpisęm ręki pisarski dac; a strona wziąwszy sobie na rozmyslanie na dzięn iedęn, będzie powinna odpowiadac na to. A to dla tego, aby pozwany wiedział, na co ma usprawiedliwic się, y takze gdzie pozwy w literach y w porządku pisania albo w czymkolwiek niezgadzali, iako tego wiele bywa, yz słow ktorych niedołozy, albo iednę rzecz przed drugą postanowi abo poskrobie.

A ku tęmu, gdzieby oczewistęmu pozwaniu czterech niedziel a zaocznęmu szesc niedziel dnięm albo trzęma nadali dochodziło do rokow zięmskiech y wypełniałoby się oczewistęmu pozwaniu cztery niedziele, a zaocznęmu szesc w rokach zięmskiech od początku rokow drugiego albo trzeciego, wszakże niedali, tedy strona powodowa za takowe niedostatki pozwu zapłaciwszy winę groszy 12, to iest sądowi 6, a stronie pozwany drugą 6, załoby swey popierac moze, a strona ięmu powinna będzie na takowy pozew odkazywac, nizli iesliby się potrafiely pozwy poprawowane y skrobane a zmięni rzeczy samy, o co pozywa, takze y na dacie. A izby się ta poprawa y skrobanie z drugięm pozwęm przeciwnym niezgadzała a iawnyby postęmpek znaczył, na takowy pozew niepowinna odkazowac. A iesliby kto chytroscią iaką dla zbicia pozwow y przewlekaiący komu prawo, sam zapozwany z pozwy, maiąc go w rękach swoich, nieskrobał y daty niepodpisał, vstawuięm, iz gdyby takowy pozew od obzałowanego na prawo beł połozon, tedy strona powodowa ma woznym tego dowiesc, yz ięmu dał pozew cały a nieskrobany, a w dacie y we wszystkim zgodliwy, a pod takowym dowodęm pozwany powinięn ięmu odpowiadac, a innymi niektorymi przyczynami pozwy nięmogą byc zbiiane, a winę zapłacic za skrobanie powodowy stronie kopę groszy a sądowi 12 groszy. A wszakze gdzieby w pozwie iedęn artikuł beł zbit przyczynami wyszey opisanymi, tedy przed się na drugie artikuły pozwana strona powinna iemu odpowiadac.

Iz roki zięmskie sądzone na wielu mieyscach od początku czasu szczesliwego panowania naszego, przeto ktoby do xiąg zięmskiech z grodu nieteraznieyszego iakiego zapisowania, takowy ieszcze wolnosci ma miec do roku od rokow zięmskiech, ktore przypasc maią o s. Troycy w roku teraznieyszym 78.

A iz tęn artikuł wyszey napisany na seymie coronatiey krola Henryka w roku 1578 vchwalony, od krola Henryka potwierdzon, w constituciey seymowy niebył wpisan, przeto teras za ządanięm wszystkiech stanow w. x. Litew. kazalismy go do constituciey teraznieyszego seymu Warszawskiego wpisac, ktory tak się w sobie ma:

Hęnryk z Bozy łaski krol polski, wielkie xiąze Litewskie etc.

Ktęmu tesz, yz to obaczywszy, yz w Statucie prawa pospolitego w. x. Litew. w tym wszystkim obwatelom panstwa onego ninieysze przedłuzęnia w sprawiedliwosci dzieią się, ze tego niedołozono, iesliby s kim stroną powodowa o cokolwiek prawo wiodła, a onby będący w pozwiech y wymuiący szkonczenia prawa komu innęmu, o to imięnie ludzi albo grunty iakięmkolwiek obyczaięm pusciel, tedy dla pierwszy sprawiedliwosci ludzki teraznieyszego seymu za zwolęnięm panow Rad Ichmosci a posłow ziemskiech w. x. Litew. tęn artikuł przes ich do nas podany vchwaliwszy, w Statut wpisac y w vzywanie przywiesc kazalismy. Tymze sposobęm iesliby kto s kim prawo wiesc zaczął, o imięnie, ludzi, grunty o cokolwiek, a on będący w pozwiech y nieskonczywszy prawa komu inszemu to imięnie abo ludzie, grunty tego pozwanego będące w dzierzęniu w iakimkolwiek prawęm pusciel, tedy vrząd nasz załobnikom na onymze imięniu, na ktorym pozwy kłasc poczęto, odprawę do konca czynic, a tęn zawodcę swoiego w tym patrzyc ma, ktory mu pięnne imienie zawiodł. A iesliby tęn, kto imięnie dzierzec będzie, vrzędowi vpornie sprzeciwieł się a odprawy vczynic niedopusciel y broniel wwiązania, tedy takowy sprzeciwnik z urzędu naszego pozwy na seym przed nas hospodara na rok zawity pozwan byc ma, iesli będzie naonczas w w. x. Litewskim za cztery niedziele, a iesli w Coronie Polski, tedy za osm niedziel, na ktory rok niczęm niewymawiaiący się sam albo przes vmocowanego swego załobnika załobnika (s) przed nąmi hospodarem ku rosprawie niestał y vmocowanego nieposłał, tedy iusz tę rzecz o co pozwano będzie, załobny stronie od nas hospodara na vpad przysądzono y mocne wwiązanie z ramięnia naszego hospodarskiego za listęm y posłancęm naszym w to, o co załoba będzie, dano byc ma y zakłady sprawa połozone na własnym iego imięniu y sprzeciwnego ma byc przes tegosz posłanca odprawowane. A gdyby ieszcze y przeciw zwierschnosci naszey bospodarski posłancowi naszęmu sprzeciwieł się, tedy o to iusz mandatęm naszęm hospodarskim iako o własną rzecz naszę ma byc do sądu naszego pozwan, a gdzieby niestał, tedy takową osobę z zięmię panstw naszych, iako nieposłusznego prawa

y zwierzchnosci naszey hospodarski, wywołac powinni będzięm, a stronie załobny iako wyszey opisano, mocna odprawa byc ma vczyniona.

Iz iest opisano w artikule rozdziału pierwszego, ktoby na kogo co wiodł a niedowiodł, iako tęn artikuł szerzy obmawia, tęn sam karan byc ma, a obiasniaiąc tęn artikuł ma byc sądzono o kazdą winę, ktora krwawą zapłatę bierze, y coby się dotykało gardła y podciwosci, to iest ktoby kogo winieł y pozywał, nieiedno około obrazęnia maiestatu naszego, ale tesz y gwałt y naiazdy domowe, o rozboy, o głowę y cokolwiek niesie za sobą winę podciwosci karania krwawego. A gdzieby się to pokazało, ze niewinnie y bez dania przyczyny pozwał, takowy decret za oznaymięnięm sądowym, gdzie będzie od strony obzałowan y przypozwan, ma tesz wine odnosic, o ktorą onego pozwał; a gdzieby za przewodęm prawa strona przyszła ku wwiązaniu w maiętnosc pozwanego za niestanięm, tedy pozwany ma stronę pozwac ku vsprawiedliwieniu, a sprawiwszy się tego, o co beł obwinion, y dowiodszy, ze niewinnie ku szkodzie przyprawieł, ma byc przywrocon ku imięniu vrzędownie. Iesliby co niedostawało w imięniu, takze y co będzie z imienia wziął abo wygnał, tak ludzie, bydło y inszych pozytkow, to powinięn będzie z nawiąską wracac za przypozwanięm od tey strony za dowodęm słusznym, wedle prawa vczynionym. A wszakze gdzieby w takowych sprawach o podciwosc przychodziło, tegoby on sąd dostatecznie wysłuchawszy y stronom na pismie dawszy ku kazni y exequuciey do nas hospodara na seym walny odesłac ma.

A iz tez iest statut, ze my hospodar nięmamy nikogo w więzienie sadzac nieprzekonanego prawęm, przeto tesz zadęn persony narodu slacheckiego sadzac nięmoze, wyiąwszy na gorącym vczynku, tak domowęmu iako y białogłowy. Tesz zaboystwa, na złodzieystwie poymanego; a ktoby za iaką inszą przyczyną persony slacheckiego stanu na więzięnie swoie brał, ani na urzędzie naszym prawęm nieprzekonanego wazył się tym vcisnienim zwierschnosci naszey hospodarski, ma byc obrona y kazdego takiego z więzięnia przes dworzanina naszego kazęm wziąc y na rękoimstwo dac, aby beł ku prawu stawion przed nami hospodaręm y wolno będzie dowodzic przed sądęm za pozwy. A gdzieby się to pokazało, yz go niewinnie sadzał, takowy ma sowito w więzięniu siedziec; a gdzieby z więzięnia niewypuscieł za posłancęm naszym, ma byc pozwan mandatęm przed nas iako o zgwałcęnie prawa pospolitego o to, ze zwierzchnosci, ktora nam tylko nalezy, nad siebie rownych przywłaszczał, a za tym mandatęm iako na roku zawitęm ma stawic, kogo w więzięniu ma. A gdzieby iego w tym więzięniu vmorzeł, winięn będzie głowę za iego płacic, a za winę naszę w wiezy ma na dnie bez wszelakiego miłosierdzia y folgi rok y szesc niedziel siedziec. A iesliby krewny krewnęmu to vczynieł w nadzieię spadku, ktoryby na niego przypadał, takowy winie statutowy czynic dosyc, od maiętnosci y spadku po zmarły głowie rzecze (s) nan przychodzącego odpadac ma. Wszakze wolno panu sługę sadzac y karac o wszelaki występ, iako w statucie iest opisano.

Prozba artikułu 9, w rozd. 12.

O poddanych oyczystych y niewolnikow, takze y sługach przykazanych, ktorzy od panow swoich vciekaią, vstawuięm, iesliby ktory człowiek oyczysty y niepochozy, abo czeladnik niewolny takze y sługa przykazany, od pana swego vciekszy, za kogo zaszedł a powiedział się byc wolnym, a on pan, czyi człowiek abo sługa y czeladnik, prosieł v onego pana prawa, a tęn pan tęmu na takowego prawa dac niechciał, tedy takowy ma byc pozwan do zięmstwa na rok zawity; a iesliby tęn pan, czyi człowiek, szedł prawęm, yz iego oyczycz abo czeladnik y sługa przykazany, a onego pana, v kogo będzie tęn człowiek, przewiedzie prawęm, yz v niego prosieł sprawiedliwosci z woznym y z slachtą, a on prawa niedał, tedy pan tęn onego człowieka abo czeladnika ma iego samego, zonę y dzieci y wszystkę maiętnosc iego z nawiąską wrocic a sługę przykazanego ma wydac. A iesliby tesz vciekł, ma wszystkie szkody za niego, co odchodząc od pana swego vczynieł, tęn pan, ktory na niego prawa dac niechciał, na takowego sługę, na czym strona dowod vczyni, mą płacic. A iesliby pozwana strona stawszy v prawa, tym wymowkę czyniela, yz o takięm poddanym czeladniku y słudze niewiedział y teras niewie, y na tęn czas, gdy v niego prawa proszono na imięniu iego niebył, takowy niezgoła od tego wolęn byc, ale przysięgą swoią tego odwiesc się ma, a przedsię winięn będzie pozwolic na imięniu swoim iego szukac y wziądz, iako własnego swego, ze wszystką maiętnoscią iego: a gdzieby przysiądz niechciał, tedy winięn będzie ze wszystkiech tak za samego iako y za wszystkie dzieci głowszczyznę płacic, a szkody za dowodem stronie powodowy nagrodzic.

Scrutinium.

Zabiegaiąc tesz wielkiey niesprawiedliwosci ludzi złych i przewrotnych, aby nikt niesmiał rzeczy zmyslonych, sławie y podciwosci dotkliwych, do ludzi niewinnie wkładac y w xięgi wpisowac, vstawuięm, ktoby kogo pozwał do prawa o rzecz krwawą, coby się dotykało gardła y podciwosci y dobry sławy ludzki, a strona obzałowana widząc sobie w tym krzywdę y niewinnosc swoię, chciałby się tego odwiesc, takowy kozdy ktoby beł obwinion, stawszy do prawa na scrutinium, to iest na opyt y na wywiadowanie rzeczy prawdziwy wziąc sobie moze, a sąd grodzki dopusciwszy tego, ma dwie osobie z urzędnikow ziemskiech przysięgłych im pozwolic, one takowe opytania wywiesc. A iesliby ktory z urzędnikow zięmskiech do takowy sprawy byc nięmogli, tedy takze dwie osobie slacheckie osiadłe, pobozne, cnotliwe, a na ktore się strony zezwolą, zesłac ma; a iesliby się strony v prawa na one osoby niezgodzieli, tedy vrząd sam, kogoby rozumiał ludzi poboznych y rostropnych, takowym to zlecic przes list swoy ma, połozywszy stronom rok pewny, na ktory ci deputaci na mieystce ono, gdzie się to stało, ziachac z obudwu stron będą powinni, maiąc przy sobię woznego y slachcicow kielka, a tam ziachawszy, wywiadowanie pilne v nay-

bliszszech sąsiadow, v slachty, v panow samych y vrzędnikow ich, slug y poddanych, v kogoszkolwiek innego, chocia y przes czyiego człowieka, ktorępmuby się przytrafiело na on czas byc, gdy się to stało, tylko ludzi wiarygodnych, niewymuiący s tego zadny osoby tak duchowny iako y swiecki stanu człowieka, ktorzy powinni będą, maiąc przed oczami swęmi boiazn Bozą y sumnienie dobre, przyrzekszy y slubiwszy słowęm swoim dobrym y pod sumnienięm tho zeznac, co w ony rzeczy będą swiadomi prawdziwie, a co na on czas ci swiadkowie swiadczęnia tak s powodow, iako z obzałowany strony swiadczyc y zeznawac będą, y przy tym opytowaniu strony byc nięmaią, y to wszystko deputaci, ktorzy na takie opytowanie zasiędą, maią dostatecznie wypisac, dokładaiąc wszystkiego, iako czas y mieysce y wszystkie podobienstwa, a potym obudwom stronon na pismie pod pieczęciami swoięmi, s podpisęm rąk swoich na liscie zatworzonym, aby strony niewiedziały, co tam będzie napisane, dac maią, s ktorym swiadectwem obie dwie stronie na pierwsze roki grodzkie przypozwawszy się, przed vrzędęm stanowic się maią. Tamze sąd ma vznac, czyi wywod y swiadectwo będzie słusznieysze. A gdzieby się to v sądu pokazało, iz strona powodowa kogo niewinnie krom znaczny a słuszny przyczyny w takowych rzeczach, dobry sławie dotkliwych, obzałowała y w xięgi wpisała, takowy kazdy za tę potwarz ma byc skazan na więzięnie w więzy na pułroka y ku tęmu stronie za wszystkie szkody y nakłady bez dowodu sto kop groszy będzie powinna zarazęm zapłacic. A iesliby strona appellowała, tedy sąd grodzki spisawszy podostatku wszystkę tę sprawę, na wyrok do nas hospodara na seym odesłac go ma oprocz takowych osob (ktoby na iawnym vczynku, na rozboiu, na gwałcie panięn y niewiast, takze na męzoboystwie, na złodzieystwie był poiman) takowych vrząd do nas nieodsyłaiąc, ale wedle zasługi kazdego karac ma. A gdy iusz vrząd nasz do nas takową stronę, iako się wyszey pomięniło, za appellacią odesle, my s pany Radami naszęmi oboięgo narodu to sądzic mamy, a po skazaniu naszym, gdy obzałowany wolęn będzie, tedy takową załobę y opowiadanie to będzie strona powodowa na obzałowanego do vrzędu przyniosła y w xięgi wpisac dała, mamy kazac s ksiąg wyniesc y skasowac, iakoby namnieyszy znak y nota ony sprawy w xięgach niezostawała. A izby to wszystkim do wiadomosci przychodziło, przeto aby na vrzędziech naszych tak grodzkich iako y zięmskich przy zebraniu slachty te artikuły czytane y w statut wpisane, y tym porządkiem aby sądzono y odprawowano beło, przeto mocą seymu tego to zdanie Stanow w. x. Litew. artikuły zwierzchu mięnione vtwierdzielismy y dalismy tęn list nasz pod pieczęcią naszą y s podpisęm ręki naszy. Pisan w Warszawie na seymie lata Bozego narodzenia 1578 mca. (s).

Constitucie vniey seymu Lubelskiego, ktori się począł w roku 1568 Grudnia 23 dnia a skonczeł się w roku 1569 Maia 26 dnia.

Constitucie seymu walnego coronaciey Stephana krola roku 15'

O dwoch vrzędziech iednęmu.

Iz wozny bez przydania vrzędowego mogą o potrzeby ludzkie odprawowac.

O seymikach powiatowych.

Wolnosc Wołynska od myth y cel.

O podawania na dostoinstwa duchowne osob Grecki wiary.

Roki zięmskie Kiiowskie o ktorym czasie maią byc sądzone.

Constitucie seymu Warszawskiego roku 1578.

Woiewodztwa Kiiowskie, Wołynskie y Braslawskie, iz się woiewodztwa sądzą prawem y statutem w. x. Litew. przed deputaty, ktorych oni na seymiku sobie odbierzą, to iest w woiewodztwie Wołynskim osob pięc, a w innych po czterech do drugiego seymu tylko tym porządkiem y tymi artikuły w porządku na seymie teraznieyszym walnym Warszawskim zgodnie generaliter vchwałonymi y w constitucią teraznieyszą wpisanymi...... w Łucku w dzięn s. Marcina pod pieczęcią naszą danym, sądzone y odprawowane byc maią.

Iako maią byc ci deputaci obierani.

O sługach y o chłopiech zbiegłych woiewodztw Kiiowskiego, Wołynskiego y Brasławskiego.

Sprawiedliwosc o chłopy zbiegłe tychze woiewodztw z Ruskięm, Podolskim, Bełskim y granice ich.

Constitucia Henryka krola przy coronacyi iego vczyniona roku 1574.

Przywiley w. x. Lit. około vniey abo ziednoczęnia s Coroną Polską, Zygmunt w Crakowie 1510, fol. 8.

Podobnasz temu vstawa.

Wcielenie ziem w. x. Lit. do Corony Polski pozwolenięm herbow Litwie s Polaki y niektorych wolnosci na tęn czas Litwie danych.

Litwa do wiary krzescianski za staranięm krola Polskiego iest przywiedziona.

Litwie krol Polski iako nowym krzescianom wolnosci nadaie.

Xięstwo Litewskie do Corony iest wcielone.

(Tu koniec rękopisu, reszty brak).

OSTRZEŻENIE.

Właśnie kiedy druk niniejszej publikacyi dobiegał końca, przywiózł nam kolega Ptaszycki z Petersburga wiadomość, że w Muzeum Rumiańcowa w Moskwie znajduje się rękopis Statutu litewskiego drugiej redakcyi w tekscie ruskim, a więc w tekscie autentycznym. Że taki tekst istnieć musiał, i że był urzędowym, nie wątpiliśmy. Gdy jednak żadna z naszych bibliotek rękopisu z takim tekstem nie posiadała, ani też uczeni nasi o istnieniu takiego rękopisu żadnej wiadomości nie mieli, przeto nie pozostało nam nic innego, jak przystąpić do wydania tekstów łacińskiego i polskiego, chociaż nie ulega wątpliwości, że gdybyśmy o owym rękopisie ruskim przed rozpoczęciem druku niniejszej publikacyi wiadomość mieli, bylibyśmy niewątpliwie tekst ruski jako autentyczny przyjęli za podstawę naszego wydawnictwa. Obecnie gdy druk wydawnictwa jest już na ukończeniu, nie podobna nam tak postąpić; co najwyżej moglibyśmy tylko ów tekst ruski ogłosić dodatkowo na końcu i wytłumaczyć się, dla czego ten tekst najważniejszy dopiero na końcu a nie na początku ogłaszamy.

Zważywszy atoli, iż ów tekst ruski z rękopisu Muzeum Rumiańcowa w Moskwie, ogłoszony już został drukiem w Moskwie, r. 1854 we Wremienniku imperatorskiego Moskiewskiego obszestwa historyi i starożytności rosyjskich, tomie XVIII i tym sposobem potrzebie uczonego świata stało się zadość, nie wydawało się koniecznem powtarzania tego druku, gdy i uzyskanie owego rękopisu z Muzeum Rumiańcowa do Krakowa do naukowego użytku przed-

stawiało niepokonane trudności, a conajmniej kilkomiesięczną zwłokę czasu i druk, który czcionkami ruskiemi musiałby był być wykonany, wymagałby znaczniejszego nakładu, którego komisya prawnicza na inne pilniejsze cele bardzo potrzebuje.

W Krakowie w lipcu 1900.

DATE DUE			

